UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00252312 4

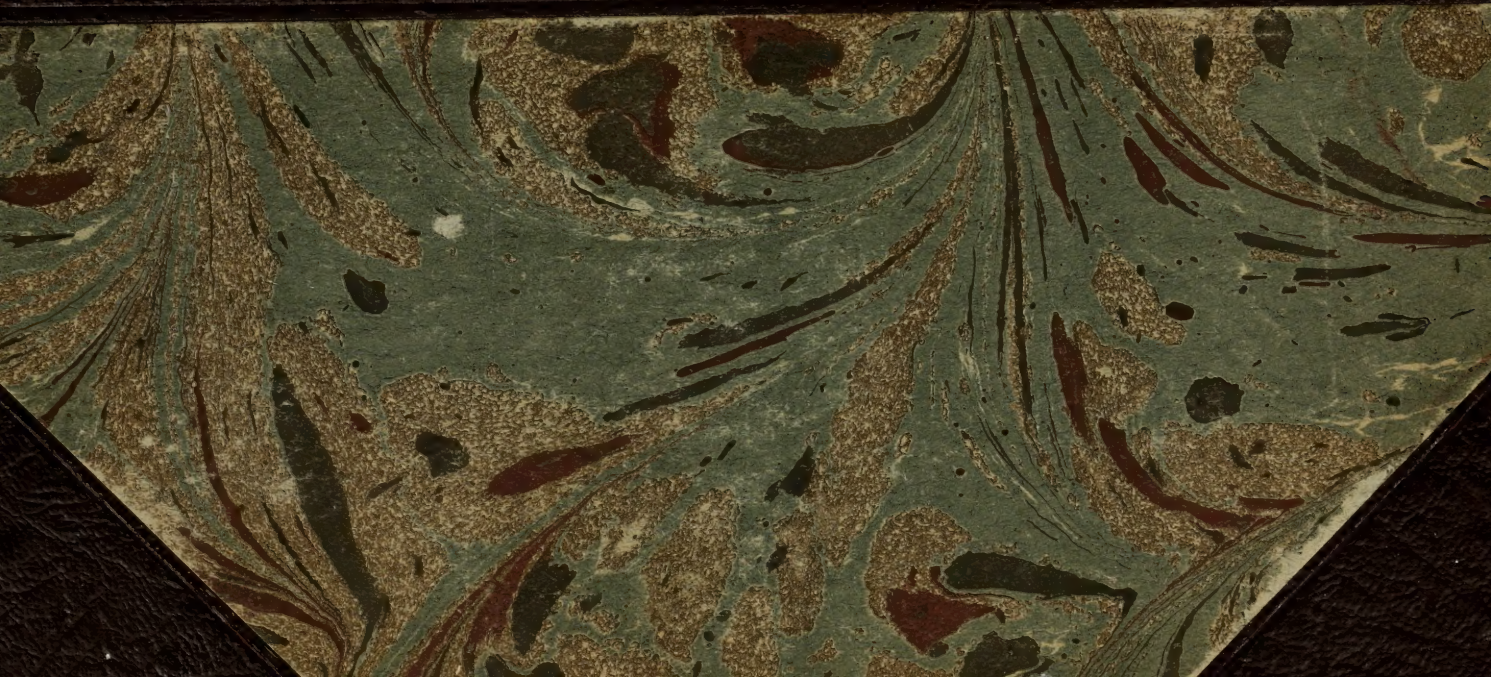

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by

Estate of the late

John B. C. Watkins

Søren Kierkegaards

Samlede Værker.

Søren Kierkegaards

Samlede Værker

udgivne af

A. B. Drachmann, J. L. Heiberg

og H. O. Lange.

Anden Udgave.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1923.

B
4372
A2
1920
bd.4

LIBRARY
AUG 13 1965
UNIVERSITY OF TORONTO

998636

Indhold.

	Side
Fire opbyggelige Taler (1843)	1
To opbyggelige Taler (1844)	77
Tre opbyggelige Taler (1844)	131
Philosophiske Smuler	195
Begrebet Angest	303

Fire opbyggelige Taler.

(1843).

Udgivet af

H. O. Lange.

S. K.'s Haandskrift til disse Taler foreligger ikke. Texten er Originaludgavens.

Fire opbyggelige Taler

af

S. Kierkegaard.

Kjøbenhavn.

Faaes hos Boghandler P. G. Philipsen.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1843.

Afdøde

Michael Pedersen Kierkegaard,

forhen Hosekræmmer her i Byen

min Fader

helliges disse Taler.

Forord.

Uagtet denne lille Bog (som derfor blev kalden „Taler“ ikke Prædikener, fordi dens Forfatter ikke har Myndighed til at *prædike*; „opbyggelige Taler“ ikke Taler til Opbyggelse, fordi den Talende ingenlunde begjærer at være *Lærer*) ikke er uvidende om de tvende, der gik forud, fortrøster den sig dog ikke til, at hine have beredet den Veien, saa den sikkert turde forvente at samles med dem, eller sikkert turde love den det, af hvem den udsendes, og som i samme Øieblik atter staaer langt borte for sig selv. Lidet sildigere gaaer den ud, kun deri er den forskjellig fra de tidligere. Hvad der ikke fandtes ved den anden og tredie Time, det fandtes maaskee ved den fjerde, eller hvad der fandtes, det fandtes maaskee atter ved den fjerde: det, hvad den søger, hiin Enkelte, som jeg med Glæde og Taknemlighed kalder *min* Læser, hiint velvillige Menneske, der modtager Bogen og giver den et godt Sted, hiint velvillige Menneske, som, derved at han modtager den, gjør for den ved sig selv og ved sin Modtagen, hvad Tempelkisten ved sig gjorde for Enkens Skjærv: helliger Gaven, giver den Betydning og forvandler den til Meget.

S. K.

Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.

Da stod Job op og sønderrev sin Kappe og klippede sit Hoved og kastede sig paa Jorden og tilbad, sigende: Nøgen kom jeg af min Moders Liv, og nøgen skal jeg vende did tilbage; Herren gav, og Herren tog, Herrens Navn være lovet! — Job 1, 20—21.

Ikke blot den kalde vi en Menneskenes Lærer, der ved en særdeles lykkelig Begunstigelse opdagede, eller ved utrættelig Møie og gjennemgribende Vedholdenhed udgrundede en eller anden Sandhed, efterlod det Erhvervede som en Lærdom, hvilken de følgende Slægter stræbe at forstaae og i denne Forstaaelse at tilegne sig; men ogsaa den, maaskee i endnu strængere Forstand, en Menneskehedens Lærer, der ingen Lære havde at overgive Andre, men kun efterlod Slægten sig selv som et Forbillede, sit Liv som en Veiledning for ethvert Menneske, sit Navn som en Betryggelse for de Mange, sin Gjerning som en Opmuntring for de Forsøgte. En saadan Menneskehedens Lærer og Veileder er Job, hvis Betydning ingenlunde ligger i hvad han har sagt, men i hvad han har gjort. Vel har han efterladt sig et Udsagn,

som ved sin Korthed og Skjønhed er blevet et Ordsprog, bevaret fra Slægt til Slægt, og Ingen har formaaet at føie Noget til eller taget Noget fra; men Udsagnet selv er ikke det Veiledende, og Jobs Betydning ligger ikke i, at han sagde det, men i at han efterkom det i Gjerning. Ordet selv er vel skjønt og værd at overveie, men dersom en Anden havde sagt det, eller dersom Job havde været en Anden, eller dersom han havde sagt det ved en anden Leilighed, da var ogsaa Ordet selv blevet et andet, betydningsfuldt, hvis det ellers var det, som udtalt, men ikke betydningsfuldt derved, at han handlede ved at udsige det, at Udsigelsen selv var en Handling. Dersom Job havde anvendt hele sit Liv paa at indskærpe dette Ord, dersom han havde betragtet det som Summen og Fuldendelsen af, hvad et Menneske bør lade Livet lære sig, dersom han bestandig blot havde lært det fra sig, men aldrig selv forsøgt det, aldrig selv handlet, idet han udsagde det, saa er Job en Anden, hans Betydning en anden. Da vilde Jobs Navn være glemt, eller det vilde dog være ligegyldigt, om man vidste det, Hovedsagen var Ordets Indhold, den Tankefylde, der laae i det. Hvis Slægten havde annammet Ordet, da var det dette, hvilket den ene Slægt overgav til den anden; medens det nu derimod er Job selv, der ledsager Slægten. Naar da den ene Slægt har udtjent, har fuldkommet sin Gjerning, udkæmpet sin Strid, da har Job ledsaget den, naar den nye Slægt med sine uoverskuelige Rækker og hver Enkelt i disse paa sin Plads staaer færdig til at begynde Vandringen, da er Job atter tilstede, indtager sin Plads, hvilken er Menneskehedens Yderpost. Seer Slægten kun glade Dage i lykkelige Tider, da følger Job trofast med, og hvis den Enkelte dog i Tanken oplever det Forfærdelige, ængstes ved Foreſtillingen om, hvad Livet kan gjemme af Rædsel og Nød, om, at Ingen veed, naar Fortvivlelsens Time slaaer for ham, da søger hans bekymrede Tanke hen til Job, hviler sig paa ham, beroliges ved ham; thi han følger troligen med og trøster vel ikke saaledes, som havde han engang for alle lidt, hvad aldrig siden skulde lides, men trøster som Den, der vidner, at det Forfærdelige er lidt, at Rædselen er oplevet, at Fortvivlelsens

Kamp er stridt, Gud til Ære, ham til Frelse, Andre til Gavn og Glæde. I glade Dage, i lykkelige Tider gaaer Job ved Slægtens Side, og betrygger den sin Glæde, bekæmper den angstfulde Drøm, at en pludselig Rædsel skulde overfalde et Menneske, og have Magt til at myrde hans Sjel som sit visse Bytte. Kun den Letsindige kunde ønske, at Job ikke var med, at hans ærværdige Navn ikke skal minde ham om, hvad han søger at glemme, at der er Forfærdelse til i Livet og Angest; kun den Selvkjerlige kunde ønske, at Job ikke var til, at Foreſtillingen om hans Lidelse ikke skal med sit strænge Alvor forstyrre hans skrøbelige Glæde, skrække ham ud af hans i Forhærdelse og Fortabelse berusede Tryghed. I stormfulde Tider, naar Tilværelsens Grundvold vakler, naar Øieblikket skjælver i angstfuld Forventning af hvad der maa komme, naar enhver Forklaring forstummer ved Synet af det vilde Oprør, naar Menneskets Inderste vaander sig i Fortvivlelse og „i Sjelens Bitterhed" skriger mod Himlen, da gaaer Job endnu ved Slægtens Side og borger for, at der er en Seier, borger for, at om end den Enkelte taber i Striden, saa er der dog en Gud, der, som han gjør enhver Fristelse menneskelig, selv om et Menneske ikke bestod i Fristelsen, dog skal gjøre dens Udgang, saa vi den kunne bære, ja herligere end nogen menneskelig Forventning. Kun den Trodsige kunde ønske, at Job ikke var til, at han ganske kunde frigjøre sin Sjel fra den sidste Kjerlighed, der dog blev tilbage i Fortvivlelsens Klageskrig, at han kunde klage, ja forbande Livet saaledes, at der end ikke var nogen Medlyd af Tro og Tillid og Ydmyghed i hans Tale, at han i sin Trods kunde qvæle Skriget, at det end ikke skulde synes, som var der Nogen, hvem det udæskede. Kun den Blødagtige kunde ønske, at Job ikke var til, at han jo før jo hellere kunde slappe enhver Tanke, opgive enhver Bevægelse i den modbydeligste Afmagt, udslette sig selv i den elendigste og usleste Glemsel.

Det Ord, der, naar det nævnes, strax minder om Job, det Ord, der, naar Jobs Navn nævnes, strax bliver levende og nærværende i Enhvers Tanke, er et eenfoldigt og simpelt Ord, skjuler ingen hemmelig Viisdom i sig, der maatte udgranskes af de Dyb-

sindige. Naar Barnet lærer dette Ord, naar det betroes ham som en Medgift, han ikke fatter, hvortil han skal bruge, da forstaaer han Ordet, forstaaer væsentligt det Samme derved, som den Viseste. Dog forstaaer Barnet det ikke, eller rettere det forstaaer ikke Job, thi hvad det ikke fatter, er al den Nød og Elendighed, i hvilken Job blev prøvet. Derom kan Barnet kun have en dunkel Ahnelse; og dog, vel det Barn! der forstod Ordet, og fik det Indtryk, af hvad det ikke fattede, at det var det Forfærdeligste af Alt, eiede, inden Sorg og Gjenvordighed gjorde dets Tanke snedig, den overbevisende og barnlig levende Afgjørelse, at det i Sandhed var det Forfærdeligste. Naar den Yngre henvender sin Tanke til dette Ord, da forstaaer han det, og forstaaer væsentligt det Samme derved, som Barnet og som den Viseste. Dog forstaaer han det maaskee ikke, eller rettere han forstaaer ikke Job, hvorfra al den Nød og Elendighed skulde komme, i hvilken Job blev forsøgt; og dog vel den Yngre! der forstod Ordet, og ydmygt bøiede sig under, hvad han ikke forstod, inden Trængsel gjorde hans Tanke selvraadig, som opdagede han, hvad Ingen før havde kjendt. Naar den Ældre overveier dette Ord, da forstaaer han det og forstaaer væsentligt det Samme derved, som Barnet og som den Viseste. Han forstaaer ogsaa den Nød og Kummer, i hvilken Job blev prøvet, og dog forstaaer han maaskee ikke Job, thi han kan ikke forstaae, hvorledes Job var istand til at sige det; og dog vel den Mand! der forstod Ordet, og beundrende fastholdt, hvad han ikke forstod, inden Kummer og Nød gjorde ham mistroisk ogsaa mod Job. Naar den Prøvede, der stred den gode Strid ved at ihukomme Ordet, nævner det, da forstaaer han Ordet og forstaaer væsentligt det Samme derved, som Barnet og som den Viseste, han forstaaer Jobs Elendighed, han forstaaer, hvorledes Job kunde sige det. — Han forstaaer Ordet, han fortolker det, om han end aldrig talede derover, herligere end Den, der brugte et heelt Liv til at forklare dette Ord alene.

Kun den Forsøgte, der prøvede Ordet, idet han selv blev prøvet, kun han fortolker Ordet rettelig, kun en saadan Discipel,

kun en saadan Fortolker ønsker Job, kun han lærer af ham, hvad der er at lære, det Skjønneste og det Saligste, i Forhold til hvilket al anden Kunst eller Viisdom er saare uvæsentlig. Derfor kalde vi Job ret egentlig en Menneskehedens Lærer, ikke enkelte Menneskers, fordi han fremstiller sig for Enhver som hans Forbillede, vinker Enhver med sit herlige Exempel, kalder Enhver i sit skjønne Ord. Medens vel stundom den Eenfoldigere, den mindre Begavede, eller den af Tid og Omstændigheder mindre Begunstigede, om ikke i Misundelse, saa dog i bekymret Mismod ønskede Evne og Leilighed til at kunne fatte og fordybe sig i, hvad de Vise og Lærde til forskjellige Tider have udgrundet, følte en Attraae i sin Sjel efter ogsaa selv at kunne belære Andre, og ikke altid selv blot tage mod Belærelsen, da frister Job ham ikke saaledes. Hvad skulde ogsaa den menneskelige Viisdom her hjælpe til; skulde den maaskee søge at gjøre Det forstaaeligere, som den Eenfoldigste og Barnet let forstod og forstod ligesaa godt som den Viseste! Hvad skulde Veltalenhedens Kunst og Ordets Magt her hjælpe til; skulde den være istand til i den Talende eller i noget andet Menneske at frembringe hvad den Eenfoldigste formaaer ligesaa godt som den Viseste — Handlingen! Skulde ikke snarere den menneskelige Viisdom gjøre Alt vanskeligere, skulde Veltalenhedens Kunst, som dog i al sin Herlighed aldrig formaaer paa eengang at udsige det Forskjellige, der paa eengang boer i et Menneskes Hjerte, ikke snarere bedøve Gjerningens Kraft og lade den indslumre i vidtløftig Overveielse! Men om dette nu end staaer fast, og som en Følge deraf den Enkelte stræber at undgaae ved sin Tale at trænge sig forstyrrende ind mellem den Stridende og det skjønne Forbillede, der er ethvert Menneske lige nært, at han ikke ved at forøge ham Viisdommen ogsaa skal forøge ham Græmmelsen, agter paa, at han ikke fanger sig selv i menneskelig Overtalelses prægtige Ord, hvilke ere saare ufrugtbare, saa følger dog ingenlunde, at Overveielsen og Udviklingen ikke skulde have sin Betydning. Hvis den Overveiende ikke kjendte Ordet iforveien, da var det ham jo altid

gavnligt, at han lærte det at kjende; hvis han vel kjendte Ordet, men ikke havde havt Anledning i sit Liv til at prøve det, da var det ham jo gavnligt, om han lærte at forstaae, hvad han engang maaskee skulde komme til at bruge; hvis han havde prøvet det, men sveget Ordet, om han end meente, at det var Ordet, der havde sveget ham, da var det jo gavnligt, om han endnu engang overveiede det, inden han i Stridens Uro og Kampens Skynding atter greb Flugten bort fra Ordet. Maaskee skulde da Overveielsen engang faae sin Betydning for ham, det skulde maaskee hænde, at Overveielsen blev levende og nærværende i hans Sjel, netop naar han behøvede den for at gjennemtrænge det urolige Hjertes forvirrede Tanker, det skulde maaskee hænde, at hvad Overveielsen forstod stykkeviis, samlede sig paa eengang gjenfødt i Afgjørelsens Øieblik, at hvad Overveielsen saaede i Forkrænkelighed, opstod paa Nødens Dag i Gjerningens uforkrænkelige Liv.

Saa ville vi da nærmere stræbe at forstaae Job i hans skjønne Ord: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!

I et Land mod Østen levede en Mand, hvis Navn var Job, han eiede Landets Velsignelse, talrige Hjorde og frugtbare Græsgange, „hans Tale opreiste den Faldne og gav de bævende Knæer Kraft," hans Paulun var saligt at boe i som Himlens Skjød, og i dette Paulun boede han med syv Sønner og tre Døttre, og hos ham i dette Paulun „boede Herrens Fortrolighed." Og Job var en gammel Mand, hans Glæde i Livet var Børnenes Glæde, paa hvilken han vogtede, at den ikke maatte vorde dem til Fordærvelse. Da sad han en Dag ene ved sit Arnested, medens hans Børn vare forsamlede i den førstefødte Broders Huus til Glæde. Da han havde offret Brændoffer for hver især, da beskikkede han ogsaa sit Hjerte til Glæde ved Tanken om Børnenes. Som han der sad i Glædens stille Tryghed, da kom der et Bud, og inden det havde udtalt, kom der et andet Bud, og medens dette endnu talede, kom

det tredie Bud, men den fjerde Udsending kom fra hans Sønner og Døttre, at Huset var omstyrtet og havde begravet dem Alle. „Da stod Job op, og sønderrev sin Kappe, og klippede sit Hoved og kastede sig paa Jorden og tilbad.“ Hans Sorg brugte ikke mange Ord, eller rettere han sagde end ikke et eneste, kun vidnede hans Skikkelse om, at hans Hjerte var knust. Kunde Du ønske det anderledes! Eller Den, der sætter sin Ære i ikke at kunne sørge paa Sorgens Dag, havde han ikke havt sin Skam i, ei heller at kunne glæde sig paa Glædens? Eller er Synet af en saadan Uforanderlighed ikke ulysteligt og uvederqvægende, ja oprørende, om det end er ryslende, at see den ærværdige Olding, der nys sad i Herrens Glæde med sit faderlige Aasyn, nu henkastet paa Jorden med sønderreven Kappe og afklippet Haar! Da han nu saaledes uden Fortvivlelse med menneskelig Følelse havde givet sig hen til Sorgen, da var han hurtig til at dømme mellem Gud og sig, og Dommens Ord ere disse: „Nøgen kom jeg af min Moders Liv, nøgen skal jeg vende did tilbage“. Hermed var Striden afgjort, og enhver Fordring, der vilde kræve Noget af Herren, hvad han ikke vil give, eller begjerer at beholde Noget, som var det ikke givet, var bragt til Taushed i hans Sjel. Da følger Bekjendelsen fra den Mand, hvem ikke Sorgen alene havde kastet til Jorden, men ogsaa Tilbedelsen: „Herren gav, og Herren tog, Herrens Navn være lovet!“ —

Herren gav, Herren tog. Hvad der her først standser Overveielsen er, at Job sagde: „Herren gav.“ Er dette Ord ikke Anledningen selv uvedkommende; indeholder det ikke noget Andet end hvad der laae i Begivenheden selv? Hvis en Mand i et Øieblik mistede Alt, hvad ham var kjært, og mistede det Kjæreste af Alt, da skal Tabet maaskee overvælde ham saaledes, at han end ikke trøster sig til at udsige det, om han dog i sit Inderste bliver sig med Gud bevidst, at han tabte Alt. Eller han skal ikke lade Tabet med sin knusende Vægt hvile paa hans Sjel, men han skal ligesom fjerne det fra sig og i Hjertets Bevægelse sige: Herren tog. Og ogsaa dette er vel værd at prise og eftertragte, saaledes at

falde Herren til Fode i Taushed og i Ydmyghed, ogsaa en Saadan frelste sin Sjel i Striden, om han end tabte al Glæde. Men Job! I det Øieblik da Herren tog Alt, sagde han ikke først: Herren tog, men han sagde først: Herren gav. Ordet er kort, men betegner fuldeligen i sin Korthed, hvad det skal betegne, at Jobs Sjel ikke sammenknugedes i Sorgens stumme Underkastelse, men at hans Hjerte først udvidede sig i Taknemmelighed, at Tabet af Alt først gjorde ham taknemlig mod Herren, at han havde givet ham al den Velsignelse, som han nu tog fra ham. Det gik ham ikke som Joseph forudsiger, at det vil skee i de 7 magre Aar, at den Overflod, der var i de 7 frugtbare, skal være aldeles glemt. Hans Taknemlighed var vel en anden end i hiin, nu allerede ligesom længst forsvundne, Tid, da han modtog al god og al fuldkommen Gave af Guds Haand med Taknemlighed; men dog var hans Taknemlighed oprigtig, som Foreſtillingen om Herrens Godhed var det, der nu blev levende i hans Sjel. Nu mindedes han Alt, hvad Herren havde givet, noget Enkelt maaskee endog med større Taknemlighed, end da han modtog det; det var ikke blevet ham mindre skjønt, fordi det var borttaget, heller ikke mere skjønt, men endnu skjønt som fordum, skjønt, fordi Herren gav det, og hvad der nu kunde synes ham skjønnere var ikke Gaven, men Guds Godhed. Han mindedes den rige Velstand, hans Øie hvilede endnu engang paa de frugtbare Græsgange, og fulgte de talrige Hjorder, han mindedes, hvilken Glæde det er at have syv Sønner og tre Døttre, nu behøvedes der intet Offer uden Taknemlighedens for, at han havde havt dem. Han mindedes dem, der maaskee endnu erindrede ham med Taksigelse, de Mange, han havde underviist, „hvis trætte Hænder han havde styrket, hvis bævende Knæer han havde opreist.“ Han mindedes sin Herligheds Dage, da han var mægtig og anseet i Folket, „da Ynglingen skjulte sig af Ærbødighed for ham, da Oldingen reiste sig op og blev staaende.“ Han mindedes med Taknemlighed, at hans Trin ikke bøiede af fra Retfærdighedens Vei, at han havde reddet den Fattige, som klagede, og den Faderløse, som havde ingen Hjelper, og endnu i dette Øieblik var derfor den „Forladtes Velsignelse over ham“ som fordum. Herren gav;

det er et kort Ord, men for Job betegnede det saa saare Meget; thi Jobs Hukommelse var ikke saaledes kort, og hans Taknemlighed ikke glemsom. Da hvilede Taknemligheden i hans Sjel med sit stille Veemod, han tog en mild og venlig Afskeed fra det Alt sammen, og i denne Afskeed forsvandt det Alt som en skjøn Erindring, ja det syntes, som var det ikke Herren, der tog det, men Job, der gav ham det tilbage. Idet derfor Job havde sagt, Herren gav, da var hans Sind vel forberedt til at tækkes Gud ogsaa ved det næste Ord: Herren tog.

Maaskee var der Den, der paa Sorgens Dag ogsaa mindedes, at han havde seet glade Dage; da blev hans Sjel end utaalmodigere. „Havde han aldrig kjendt Glæden, da skulde Smerten ikke have overvundet ham, thi hvad er dog Smerte andet end en Forestilling, som den ikke har, der ikke kjender andet, men nu havde Glæden jo netop dannet og udviklet ham til at fornemme Smerten.“ Da blev til hans egen Fordærvelse Glæden hos ham, den var aldrig tabt, men kun savnet, og fristede ham i Savnet mere end nogensinde. Hvad der havde været hans Øies Lyst, det begjerede Øiet atter, og Utaknemligheden i ham straffede ved at foregøgle det skjønnere end det nogensinde havde været; hvad hans Sjel havde frydet sig ved, det tørstede den nu efter, og Utaknemligheden straffede ved at udmale ham det end lysteligere end det nogensinde havde været; hvad han engang havde formaaet, det vilde han nu atter formaae, og Utaknemligheden straffede med Drømmebilleder, som aldrig havde havt Sandhed. Da fordømte han sin Sjel til levende at udhungres i Savnets aldrig mættede Higen. — Eller der vaagnede en fortærende Lidenskab i hans Sjel, at han end ikke havde nydt de glade Dage paa den rette Maade, udsuget al Sødme af deres vellystige Overflod. Dersom der nu blot maatte forundes ham en føie Stund, dersom han maatte faae sin Herlighed igjen blot en kort Tid, at han kunde mætte sig paa Glæden og derved vinde Ligegyldighed mod Smerten. Da hengav han sin Sjel til en brændende Uro, han vilde ikke tilstaae sig selv, om den Nydelse, han begjerede, da var et Menneske værdig, om han ikke snarere maatte takke

Gud for, at hans Sjel ikke var saa vild i Glædens Tid, som den nu var bleven det; han vilde ikke forfærdes ved Tanken om, at hans Begjering var Leilighed til Fortabelse; han vilde ikke bekymres over, at elendigere end al hans Elendighed var den Begjeringens Orm i hans Sjel, der ikke vilde døe. — Maaskee var der Den, der i Tabets Øieblik ogsaa mindedes, hvad han havde besiddet, men han formaastede sig til at ville forhindre Tabet i at gjøre sig forstaaeligt for ham. Var det end tabt, hans trodsige Villie skulde dog formaae at beholde det hos sig som var det ikke tabt. Tabet vilde han ikke stræbe at bære, men han valgte at forspilde sin Kraft i en afmægtig Trods, at fortabe sig selv i en vanvittig Besiddelse af det Tabte. Eller han undflyede i samme Øieblik feigt enhver ydmyg Bestræbelse for at blive i Forstaaelse med Tabet. Da aabnede Glemsel sin Afgrund ikke saameget for Tabet, som for ham, og han undveeg ikke saameget Tabet i Glemsel, som han bortkastede sig selv. Eller han søgte løgnagtigt at bevige det Gode, der engang var ham skjænket, som havde det aldrig været skjønt, aldrig glædet ham, han meente at styrke sin Sjel ved elendigt Selvbedrag, som var der Kraft i Usandhed. — Eller hans Sjel blev aldeles tankeløs, og han forvisede sig om, at Livet ikke var saa tungt, som man indbildte sig det, at dets Forfærdelse ikke var, som den beskrives, ikke var saa svær at bære, naar man, vel at mærke, som han gjorde det, begyndte med ikke at finde det forfærdeligt, at blive en Saadan. Ja hvo skulde blive færdig, hvis han vilde tale om, hvad der ofte nok er skeet, og vel ofte nok skal gjentage sig i Verden; skulde han ikke langt snarere blive træt, end Lidenskaben af med ny og ny Opfindsomhed at forvandle det Forklarede og det Forstaaede til ny Skuffelse, hvori den bedrog sig selv! Lader os derfor hellere vende tilbage til Job. Paa Sorgens Dag, da Alt var tabt, da takkede han først Gud, der gav det, bedrog hverken Gud eller sig selv, og medens Alt var rystet og omstyrtet, blev han dog som han var det fra Begyndelsen „redelig og oprigtig mod Gud." Han bekjendte, at Herrens Velsignelse havde været miskundelig over ham, han takkede for den, derfor blev den nu ikke tilbage hos ham som et nagende

Minde. Han bekjendte, at Herren havde velsignet rigelig og over al Maade hans Idræt, han takkede, derfor blev Mindet ikke tilbage som en fortærende Uro. Han skjulte ikke for sig selv, at Alt var taget fra ham, derfor blev den Herre, der tog det, tilbage i hans oprigtige Sjel. Han flyede ikke den Tanke, at det var tabt, derfor blev hans Sjel stille, til Herrens Forklaring atter besøgte ham, og fandt hans Sind som den gode Jordbund vel dyrket i Taalmodighed.

Herren tog. Sagde Job ikke her noget Andet, end hvad Sandheden var, brugte han ikke et fjernere Udtryk for hvad der var at betegne med et nærmere? Ordet er kort og betegner Tabet af Alt, det falder os naturligt nu at sige det efter ham, da Udsagnet selv jo er blevet et helligt Ordsprog; men falder det os derfor altid ligesaa naturligt at forbinde Jobs Tanke dermed? Eller var det ikke Sabæer, der overfaldt hans fredelige Hjorde og nedhuggede hans Tjenere; talte Budet, der bragte Efterretningen, om noget Andet? Eller var det ikke Lynilden, der fortærede Faarene og deres Hyrder, talte Budet, der bragte Efterretningen, om noget Andet, om han end kaldte Lynilden Guds-Ild? Var det ikke en Storm fra hiin Side Ørkenen, der omstyrtede Huset og begravede hans Børn, nævnede Budet nogen anden Gjerningsmand, eller nævnede han Nogen, der havde udsendt Stormveiret? Dog sagde Job: Herren tog, og i samme Øieblik, som han modtog Budskabet, forstod han, at det var Herren, der havde taget Alt. Hvo oplyste Job herom, eller var det et Tegn paa hans Gudsfrygt, at han saaledes væltede Alt over paa Herren, eller hvo berettigede ham til at gjøre det, og ere vi ikke frommere, vi der stundom længe betænke os paa, at tale saaledes?

Der var maaskee Den i Verden, der mistede Alt. Da satte han sig hen at overveie, hvorledes det dog var gaaet til. Men det Hele blev ham uforklarligt og dunkelt. Hans Glæde forsvandt som var det en Drøm, og Bekymringen blev hos ham som en Drøm, men hvorledes han var kastet fra den enes Herlighed i den andens

Elendighed, det fik han aldrig at vide; det var ikke Herren, der havde taget det, det var et Tilfælde. Eller han forvisſede ſig om, at det var Menneſkenes Svig og Underfundighed, eller deres aabenbare Vold, der havde frarevet ham det, ſom Sabæerne havde nedhugget Jobs Hjorder og deres Vogtere. Da oprørtes hans Sjel mod Menneſkene, han meente, at lade Gud vederfares Ret ved ikke at bebreide ham det. Han forſtod heelt vel, hvorledes det var ſkeet, og den nærmere Forklaring, han eiede, var, at disſe Menneſker havde gjort det, og den fjernere Forklaring var, at Menneſkene vare onde og deres Hjerter fordærvede. Han forſtod, at Menneſkene ere hans Nærmeſte til at ſkade ham, maaſkee havde han forſtaaet det paa en lignende Maade, hvis de havde gavnet ham; men at Herren, der boer fjernt i Himlen, ſkulde være ham nærmere end det Menneſke, der var ham nærmeſt, hvad enten dette Menneſke gjorde vel imod ham eller ilde, fra denne Foreſtilling var hans Tanke ſaare fjernet. Eller han forſtod heelt vel, hvorledes det var gaaet til, og vidſte at beſkrive det med Rædſelens Veltalenhed. Thi hvorledes ſkulde han ikke forſtaae, at, naar Havet raſer i ſin Vildhed, naar det oprører ſig ſelv mod Himlen, at da Menneſker og deres ſkrøbelige Bygninger henſlynges ſom i en Leeg, at naar Stormen ſtyrter ſig frem i ſin Raſen, at da menneſkeligt Foretagende kun er ſom Barneværk, at naar Jorden ſkjælver i Elementernes Angeſt, og naar Bjergene ſukke, at da Menneſker og deres herlige Jdrætter ſynke ſom et Intet i Afgrunden. Og denne Forklaring var ham tilſtrækkelig, og fremfor Alt til at gjøre hans Sjel ligegyldig mod Alt; thi ſandt er det, at hvad der er bygget paa Sand, det behøves der end ikke en Storm til at omſtyrte, men var det derfor ogſaa ſandt, at et Menneſke ikke kan bygge og boe andetſteds og have ſin Sjel frelſt! Eller han forſtod, at han ſelv havde forſkyldt det, at han ikke havde været kløgtig; havde han i Tide beregnet rigtig, da var det ikke ſkeet. Og denne Forklaring forklarede Alt, efter først at have forklaret, at han havde forvanſket ſig ſelv og gjort det umuligt for ſig at lære Noget af Livet og fornemlig umuligt at lære Noget af Gud.

Dog hvo skulde blive færdig, hvis han vilde fortælle, hvad der er skeet, og hvad der vel ofte nok vil gjentage sig i Livet? Skulde han ikke snarere blive træt af at tale, end det sandselige Menneske af at bedaare sig selv i tilsyneladende og skuffende og bedragerisk Forklaringer? Lader os derfor vende os bort fra hvad der Intet er at lære af, uden forsaavidt vi iforveien ikke vare ukjendte dermed, at vi da maatte forsmaae denne Verdens Lærdom, og vende os til ham, af hvem Sandheden er at lære, til Job, og til hans fromme Ord: Herren tog. Job henførte Alt til Herren; han sinkede ikke sin Sjel og udslukte ikke Aanden med Overveielse eller Forklaringer, der dog kun føde og nære Tvivl, om Den, der hviler i dem, end ikke mærker det. I samme Øieblik, som det var taget fra ham, vidste han, at det var Herren, der havde taget det, og derfor blev han i Tabet i Forstaaelse med Herren, bevarede i Tabet Herrens Fortrolighed; han saae Herren og derfor saae han ikke Fortvivlelsen. Eller seer Den alene Guds Haand, der seer, at han giver, eller ikke ogsaa Den, der seer, at han tager? Eller seer Den alene Gud, der seer ham vende sit Aasyn til sig, eller seer Den ikke ogsaa Gud, der seer ham vende sig Ryggen, som Moses bestandig jo kun saae Herrens Ryg? Men Den, der seer Gud, han haver overvundet Verden, og derfor havde Job i sit fromme Ord overvundet Verden, var i sit fromme Ord større og stærkere og mægtigere end den ganske Verden, der her vel ikke vilde føre ham i Fristelse, men overvinde ham ved sin Magt, bringe ham til at synke ned for dens grændseløse Vælde. Hvor er dog Stormens vilde Bulder saa svagt ja næsten barnagtigt, naar den vil bringe et Menneske til at skjælve for sig, ved at rive Alt fra ham, men han svarer den: det er ikke Dig, der gjør det, det er Herren, der tager! Hvor er Voldsmandens Arm saa afmægtig, den Snildes Kløgt saa elendig, hvor er al menneskelig Magt kun næsten en Gjenstand for Medlidenhed, naar den vil styrte den Svage i fortvivlet Underkastelse ved at frarive ham Alt, og han da troende siger: det er ikke Dig, Du formaaer Intet, det er Herren, der tager det.

Herrens Navn være lovet! Altsaa overvandt Job ikke blot Verden, men han gjorde, hvad Paulus ønsker sin kæmpende Menighed, han bestod, efterat have overvundet Alt (Eph. 6, 13). Ak der var maaskee Den i Verden, der overvandt Alt, men faldt i det Øieblik, han havde seiret. Herrens Navn være lovet! Altsaa blev Herren den samme, og skulde han da ikke være priset som altid? Eller havde Herren virkelig forandret sig? Eller blev Herren ikke i Sandhed den Samme, som Job blev det? Herrens Navn være lovet! Altsaa tog Herren ikke Alt, thi Lovprisningen fratog han ham ikke, og Freden i Hjertet, Frimodigheden i Troen, af hvilken den udgik, fratog han ham ikke, men Herrens Fortrolighed var endnu hos ham som fordum, maaskee inderligere end fordum; thi nu var der jo slet Intet, der formaaede paa nogen Maade at bortdrage hans Tanke fra den. Herren tog det Alt, da samlede Job ligesom al sin Sorg og „kastede den paa Herren", og da tog han ogsaa den fra ham, og kun Lovprisningen blev tilbage, og i den Hjertets uforkrænkelige Glæde. Thi vel er Jobs Huus et Sørgehuus, dersom ellers noget Huus var det, men hvor dette Ord lyder: Herrens Navn være lovet, har dog Glæden ogsaa sit Hjem; og vel staaer Job for os med Sorgens udtrykte Billede i sit Aasyn og i sin Skikkelse, men Den, der siger dette Ord, han giver dog endnu Glæden Vidnesbyrd, som Job gjør det, om hans Vidnesbyrd end ikke henvender sig til den Glade, men til den Bekymrede, og taler endnu forstaaeligt til de Mange, der have Øren at høre med. Thi den Bekymredes Øre er dannet paa en egen Maade, og som den Elskendes Øre vel hører mange Røster, men egentlig dog kun een, dens nemlig, som bliver elsket, saaledes hører den Bekymredes Øre vel mange Stemmer, men de fare forbi og trænge ikke ind i hans Hjerte. Som nemlig Tro og Haab uden Kjerlighed dog kun er lydende Malm og klingende Bjelde, saaledes er al den Glæde, der forkyndes i Verden, i hvilken Sorgen ikke høres med, kun lydende Malm og klingende Bjelde, der kildrer Øret, men er en Modbydelighed for Sjelen. Men denne Trøstens Røst, denne Stemme, der skjælver i Smerte og dog forkynder Glæden, den hører den Bekymredes Øre, den gjem-

mer hans Hjerte, den styrker og veileder ham til selv at finde Glæde i Sorgens Dyb. — M. T.! ikke sandt, Du har forstaaet Jobs Lovprisning, den har idetmindste forekommet Dig saa skjøn i Overveielsens stille Tanke, at Du derover haver glemt, hvad Du end ikke ønsker, at jeg skal minde Dig om, hvad der vel stundom paa Nødens Dag blev hørt i Verden istedenfor Lovprisning og Velsignelse. Saa lad det da være glemt, Du vil jo ligesaa lidet som jeg forskylde, at Mindet derom atter skulde blive levende.

Vi have talet om Job og søgt at forstaae ham i hans fromme Ord, uden at derfor Talen har villet paatrænge sig Nogen; men skulde den derfor være ganske uden Betydning eller uden Anvendelse, og ikke vedgaae Nogen? Hvis Du selv, m. T., blev forsøgt som Job og bestod som han i Prøvelsen, da passede den jo netop paa Dig, dersom vi ellers have talet retteligen om Job. Hvis Du hidtil ikke var bleven forsøgt i Livet, da passer den jo for Dig. Tænker Du maaskee, at dette Ord kun finder Anvendelse ved en saadan overordentlig Begivenhed som den, i hvilken Job var stedet; er det maaskee Din Forventning, at hvis en saadan rammede Dig, da vilde Forfærdelsen selv give Dig denne Styrke, udvikle i Dig dette ydmyge Mod? Havde Job ikke en Hustrue, hvad læse vi om hende? Maaskee mener Du, at Rædselen selv ikke kan faae denne Magt over et Menneske, som den daglige Trællen i langt mindre Gjenvordigheder. Saa see Du da til, at Du ikke bliver nogen Gjenvordigheds Træl, ligesaa lidet som noget Menneskes, og lær af Job fremfor Alt at blive oprigtig mod Dig, at Du ikke bedrager Dig ved indbildt Kraft, med hvilken Du oplever indbildt Seier i indbildt Strid. — Maaskee siger Du, dersom Herren dog havde taget det fra mig, men mig blev Intet givet; maaskee mener Du, at dette vel ingenlunde er forfærdeligt som Jobs Lidelse, men at dette er langt mere fortærende, og altsaa dog en vanskeligere Strid. Vi ville ikke stride med Dig; thi selv om Din Strid var det, var dog Striden derom unyttig og en Forøgelse af Vanskeligheden. Men deri er Du jo dog enig med os, at Du kan lære af Job, og hvis Du er redelig mod Dig selv og elsker Men-

neskene, da kan Du ikke ønske, at slippe Job, for at vove Dig ud i hidtil ukjendt Nød og holde os Andre i Uro, til vi af Dit Vidnesbyrd lære, at ogsaa i denne Vanskelighed er en Seier mulig. Saa lære Du da af Job at sige: Herrens Navn være lovet, dette passer jo for Dig, om det Foregaaende end mindre passede. — Eller mener Du maaskee, at noget Saadant ikke kunde hænde Dig? Hvo lærte Dig denne Viisdom, eller hvorpaa bygger Du denne Forvisning? Er Du Viis og Forstandig og dette Din Trøst? Job var de Manges Lærer. Er Du ung og Ungdommen Din Sikkerhed? Job havde ogsaa været ung. Er Du gammel nær ved Graven? Job var en Olding, da Sorgen indhentede ham. Er Du mægtig, er dette Dit Fritagelses Bevis? Job var anseet i Folket. Er Rigdom Din Betryggelse? Job eiede Landets Velsignelse. Ere Venner Dig Borgen? Job var elsket af Alle. Fortrøster Du Dig til Gud? Job var Herrens Fortrolige. Har Du vel overveiet disse Tanker, eller flyer Du dem ikke snarere, at de ikke skulde aftvinge Dig en Tilstaaelse, som Du nu maaskee, kalder en tungsindig Stemning. Og dog er der intet Skjulested fundet i den vide Verden, hvor jo Bekymringen skal finde Dig, og dog har der aldrig levet det Menneske, der formaaede at sige mere end Du formaaer, at Du ikke veed, naar Sorgen skal besøge Dit Huus. Saa vær da alvorlig mod Dig selv, fæst Dit Øie paa Job; om han end forfærder Dig, det er ikke dette, han vil, naar Du selv ikke vil det. Du kunde jo dog ikke ønske, naar Du skuer ud over Dit Liv og tænker Dig det afsluttet, at maatte afgive denne Bekjendelse: jeg var en Lykkelig, der ikke var som andre Mennesker, der aldrig haver lidt Noget i Verden, og har ladet hver Dag sørge for sig eller rettere bringe mig nye Glæder. En saadan Bekjendelse, selv om den var sand, den vilde Du dog aldrig ønske Dig, ja den vilde indeholde Din egen Beskæmmelse; thi hvis der end var blevet fredet om Dig, som om ingen Anden, Du vilde dog sige: vel blev jeg selv ikke forsøgt, men dog blev mit Sind ofte alvorligt ved Tanken om Job, og ved Foreſtillingen om, at intet Menneske veed Tiden og Timen, da Budskaberne skulle komme til ham, det ene forfærdeligere end det andet.

Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra.

Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra, og kommer ned fra Lysenes Fader, hos hvilken er ikke Forandring eller Skygge af Omskiftelse. Efter sit Raad fødte han os formedelst Sandheds Ord, at vi skulde være en Førstegrøde af hans Skabninger. Derfor, mine elskelige Brødre, være hvert Menneske snar til at høre, langsom til at tale, langsom til Vrede; thi en Mands Vrede udretter ikke det, som er ret for Gud. Derfor aflægger al Skidenhed og al Levning af Ondskab, og med Sagtmodighed annammer Ordet, som er indplantet i Eder, og som er mægtigt til at gjøre Eders Sjele salige (Ep. Jac. 1, 17—22).

Alene af Kundskabens Træ paa Godt og Ondt maatte Mennesket ikke spise, at Kundskaben ikke skulde komme ind i Verden og føre Grædmelsen med sig: Savnets Smerte og Besiddelsens tvivlsomme Lykke, Adskillelsens Forfærdelse og Adskillelsens Vanskelighed, Overveielsens Uro og Overveielsens Bekymring, Valgets Nød og Valgets Afgjørelse, Lovens Dom og Lovens Fordømmelse, Fortabelsens Mulighed og Fortabelsens Angst, Dødens

Lidelse og Dødens Forventning. Hvis dette var skeet, hvis Forbudet ikke var blevet overtraadt, da skulde Alt forblevet som det var, saa saare godt, og dette Vidnesbyrd, som Gud gav Skabningen, skulde have gjenlydt fra Mennesket som en uafbrudt salig Gjentagelse. Da skulde Fredens Tryghed hvilet i Alt, da skulde Skjønhedens stille Høitid smilet uforstyrret, da skulde Himlens Salighed have overskygget Alt; da skulde Himlen end ikke have speilet sig i Jordlivet, at ikke Ahnelsen skulde reise sig fra Uskyldighedens Dyb; da skulde ingen Gjenlyd have kaldt Længselen ud af sit forborgne Skjul; thi Himlen var paa Jorden, og Alt var opfyldt. Da skulde Mennesket være vaagnet af den dybe Søvn, i hvilken Eva blev til, for atter at synke hen i Fryd og Herlighed; da skulde Guds Billede være præget paa Alt i en Herligheds Afglands, der dysede Alt i Fuldkommenhedens Fortryllelse, der bevægede Alt, selv ubevæget. Da skulde Lammet have hvilet hos Ulven, og Duen bygget Rede ved Rovfuglens Side, den giftige Urt været uskadelig, da skulde Alt have været saare godt. Sandhed skulde der have været i Alt; thi Adam nævnede jo Alt med sit rette Navn, som dette er i Sandhed; Trofasthed skulde der have været i Alt; thi Alt var, hvad det syntes at være; Retfærdighed skulde være voxet op af Jorden. Og dog skulde der ikke have været Forskjel paa Godt og Ondt, thi denne Adskillelse var jo netop Frugten af Kundskabens Frugt; og dog skulde ingen have spurgt, hvorfra Alt kom; Herrens Røst skulde heller ei have vandret i Edens Have og spurgt efter Adam, Adam ikke skjult sig i Haven og i sit Indre; men Alt skulde have været aabenbare, og den Eneste, der havde skjult sig, var Herren, om han end ubemærkelig var tilstede i Alt. Adam skulde ikke have faaet Tid til at spørge, hvorfra det kom, thi det tilbød sig i Øieblikket, og Gaven selv tilbød sig saaledes, at den i den Modtagende ikke vakte Spørgsmaal om Giveren.

Da brød Mennesket Freden ved at plukke Kundskabens forbudne Frugt, han foer vild og ved Kundskaben foer han atter vild; thi Slangen bedrog jo Eva (1. Mosеb. 3, 13), og saaledes kom ved et Bedrag Kundskaben som et Bedrag ind i Verden. Kundskabens

Frugt, som Menneſket nød, plantede Kundſkabens Træ i hans Indre, der bar ſine Frugter, hvilke nu vel ikke forekom ham lyſtelige; thi Kundſkabens Frugt ſynes altid lyſtelig og er det at ſkue til, men naar man haver nydt den, da føder den Møie, tvinger Menneſket til at arbeide i ſit Anſigts Sveed, og ſaaer ham Torne og Tidsler. Hvad der ſkete i Dagenes Begyndelſe, det gjentager ſig beſtandig i enhver Slægt og i den Enkelte, at Kundſkabens Frugt er lyſtelig at ſkue til. Mægtede Herrens Formaning ikke at frelſe det første Menneſke fra dette Bedrag, hvorledes ſkulde menneſkelig Røſt formaae Andet end at gjøre den Enkelte hiin Frugt end lyſteligere at ſkue til.

Edens Hauge lukkedes, Alt var forandret, Menneſket blev bange for ſig ſelv, bange for Verden omkring ſig, bekymret ſpurgte han, hvad er det Gode, hvor er det Fuldkomne at finde, hvorfra har det ſit Udſpring, hvis det er til. Men Tvivlen, ſom Kundſkaben førte med ſig, ſlyngede ſig ængſtende omkring hans Hjerte, og Slangen, der havde forført ham ved det Lyſtelige, knugede ſig nu om ham. Skulde han faae at vide, hvad det Gode og Fuldkomne var, uden at faae at vide, hvorfra det kom, ſkulde han kunne kjende det evige Ophav, uden at vide, hvad det Gode og Fuldkomne var? Snart vilde Tvivlen forklare ham det Ene ſnart det Andet, og lurede da paa ham i Forklaringen ſelv for at gjøre ham end mere urolig. Hvad der ſkete i Dagenes Begyndelſe, det gjentager ſig i enhver Slægt og i den Enkelte; Virkningen af Kundſkabens Frugt lod ſig ikke ſtandſe. Med Kundſkaben blev Tvivlen inderligere, og Kundſkaben, der ſkulde veilede Menneſket, bandt ham i Nød og Modſigelſe. Snart var Kundſkaben ham et Uopnaaeligt, efter hvilket han ſukkede; ſnart var den hans Tanke en Salighed, hvilken hans Sjel beſtandig tabte; ſnart var den ham en Viden, ved hvilken hans Hjerte ſkammede ſig; ſnart en Erkjendelſe, der kun bragte ham til at ſkjælve; ſnart en Bevidſthed om ſig ſelv, ſnart en Bevidſthed om den ganſke Verden; ſnart anſporede den ham enhver hans Evne, ſnart ſlappede den hans Væſen i Mathed; ſnart overvældede den ham med ſin Rigdom, ſnart udhungrede den ham med ſin Tomhed.

Er Tvivlen da den Stærkere? Er den, der skal trænge seierrig ind i den Stærkes Huus, en ny Tvivl? Fratager han ham hans Redskaber ved at bruge de samme Redskaber mod ham, som han selv bruger; eller vilde han saa ikke netop styrke ham; og er det ikke Tvivlens List, at den indbilder et Menneske, at den ved sig selv kan overvinde sig selv, som var den istand til at gjøre det Vidunderlige, der aldrig er hørt hverken i Himlen eller paa Jorden eller under Jorden, at Noget, der er i Strid med sig selv, kan i denne Strid være stærkere end sig selv! Eller hvorledes bærer den urene Aand sig ad, naar den ved sig selv uddriver sig selv af et Menneske; vender den da ikke tilbage med syv andre, saa det Sidste bliver værre end det Første (Mth. 12, 45)? Eller hvorledes gaaer det et Menneske, der i Strid med sig selv ikke bekjender, at om han end var istand til at overvinde Alt, havde han dog ikke Magt til at overvinde sig selv ved sig selv? Forvandler ikke dette seierrige Selv sig til hvad der er langt værre end det fordærvede Selv, hvilket det beseirede; og bliver det ikke boende trygt i ham, fordi i ham intet stærkere Selv er, uden forsaavidt dette er endnu værre? Nei derfor binder man først den Stærke, eller giver ham hen at bindes, og da først trænger man ind i hans Huus at tage hans Redskaber fra ham (Mth. 12, 29). At dette forholder sig saaledes, vil vist Enhver tilstaae, der redelig har villet erfare det Oplevede, og ikke for en ydmyg, om end i en anden Forstand opløftende Sandhed har foretrukket et glimrende Bedrag, ved hvilket han vandt at skuffe sig selv og fremfor Alt blev duelig at vække Menneskenes Beundring og tilfredsstille deres svigefulde Fordring, der begjerede et Bedrag. Foretrækker man derimod at have Lidet med Velsignelse, at have Sandhed med Bekymring, at lide istedenfor at juble over drømte Seire, saa vil man vel ikke være tilbøielig til at prise Kundskaben, som stod hvad den skjænker i noget Forhold til den Bekymring, den volder, uden at man derfor vil negte, at den ved sin Smerte opdrager et Menneske, hvis han er redelig nok til hellere at ville opdrages end bedrages, til fra det Mangfoldige at søge til det Ene, fra det Overflødige til det For-

nødne, saaledes som dette simpelt og eenfoldigt tilbydes, netop som det er fornødent.

Saa lader os da nærmere overveie og gjøre Vort til at forstaae, og i Overveielsen ligesom fanges til Friheden i det skjønne apostoliske Ord, der baade forklarer: hvad og hvorfra: at al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra.

„Vide I, som ere onde, at give Eders Børn gode Gaver, hvor meget mere skal den himmelske Fader give dem gode Gaver, som ham bede"? (Mth. 7, 11. Luc. 11, 13). Disse Ord nedlade sig med saa megen Deeltagelse til den Bekymrede, tale saa bekymret til den Bekymrede, at de opreise og styrke ham i den fulde Overbeviisnings Frimodighed. Hvis nemlig et Menneske, ikke som den Tvivlende, i sin Bekymring er ligegyldig for sig og kun beskæftiget med Livets og Tilværelsens store Sorg, men som den Bekymrede er det, først og fremmest bekymret for sin egen Sag, for sin ringe Deel, hvor skulde da noget bedre kunne tale til ham og tiltale ham end dette Ord, der er, hvad han selv til en hvis Grad altid er, barnligt, mindende om Livets første uforglemmelige Indtryk, mindende om en Faders Kjærlighed til sit Barn, hans Omsorg for at give det gode Gaver! Thi dersom dette staaer fast, at som en Fader forbarmer sig over Børn, saaledes forbarmer Gud sig over Den, som ham paakalder, at som en Fader giver sit Barn gode Gaver, saaledes giver Gud ogsaa dem, som bede ham derom, dersom dette staaer fast, ja da er jo den tilbudne Trøst den paalideligste af Alt. Saaledes forstod han engang Ordet, glædede sig ved det, glædede sig ved hvad det mindede ham om, glædede sig ved hvad det forjættede, glædede sig ved, at hvad det mindede ham om, endnu engang drog faderlig Omsorg for ham, ved at forklare ham Ordet, at Faderens Kjerlighed fuldkommede al sin Godhed mod ham ved at forklare ham Guds Kjerlighed; men det faldt ham ikke ind, at dette Ord som ethvert helligt Ord til forskjellig Tid kan være Mælk for den Umyndige, og stærk Føde for den Ældre, uagtet Ordet bliver det samme; det ahnede ham ikke, at Ordet kunde modtage en anden Forklaring, hvorved

det blev end herligere; at den billedlige Tale kunde blive end trøsteligere, naar det Virkelige kom ogsaa for ham at forklare Jordlivets Billeder; at Ordets Slutning blev endnu fastere, naar den gjordes omvendt, hvad hans Sjel vilde behøve, naar Livet havde vendt Alt om for ham .— Da var han bleven ældre, Alt forandret, rystet i en forfærdelig Omveltning; Guds Dom var en anden; at selv Mennesket, der dog var den fuldkomneste Skabning, at selv han var ond. Dette var ikke blevet udtalt i en Vredens Dom for at indgyde Skræk, men i en billedlig Tale, der i det Skjønneste, af hvad Jordlivet eier, søgte et Udtryk for det Himmelske. Her lød Ordet: I som ere onde, ikke som det, der var Talens Gjenstand, men som en for alle Tider afgjort Sandhed, der blot nævntes. Men det, at den saaledes forudsattes, forstyrrede jo netop Virkningen af den billedlige Tale, forstyrrede den hos ham ogsaa derved, at han holdt sig overbeviist om, at Livet havde lært ham sande det, at selv det redeligste Menneskes Kjerlighed, idet den vilde gjøre det Bedste, stundom kun havde været et andet Menneske til Skade; at han selv, naar hans Følelse var luttret, ja villig til at bringe ethvert Offer, selv da, idet han vilde gjøre Alt for et andet Menneske, kun havde voldet ham Smerte. „Dersom," sagde han da, „Guds Kjerlighed ikke bedre veed at give gode Gaver, end en Faders Kjerlighed, ja da er Ordets Trøst saare ringe." Saa blev Ordet for ham hvad Faderkjerligheden var ham, en skjøn, en hellig, en veemodig Erindring, en opløftende Stemning, der levendegjorde i Sjelen Forestillingen om det Bedste i Mennesket, men ogsaa om Menneskets Svaghed, levendegjorde Sjelens saligste Længsel, men ogsaa tilbagekaldte den igjen, for at underlægge den under Bekymringens Veemod. Da meente han, at være voxet fra Ordet, og fattede ikke dets opdragende Omsorg, fattede ikke, at Ordet var blevet uforandret, at det altid havde udtalt sig tvivlende om en Faderkjerligheds Kraft til at give gode Gaver, men vidnet desto stærkere om Guds Hjerte og Villie.

Da fordybede han sig i Ordet, han vilde ikke lade Ordet drage ham op til sig, glemme det Billedlige over det Virkelige, men Trøstens Ord og Kraftens Ord blev for ham Tvivlens

Sæd. Dersom Menneſket, der er det Fuldkomneſte af Alt, er ondt, saa ligger vel hele Jordlivet i det Onde. Eller bliver, hvad Jordlivet ellers eier, først til det Onde ved Menneſket, saa er det jo iforveien ligegyldigt, og hverken det Gode eller det Onde, men dette at det kun er Tilsyneladelse, ikke væsentligt er Noget, er jo atter en Bestemmelse af det Onde. Hvad er da det Gode, hvad er det Fuldkomne? I hiin billedlige Tale siges, at en Fader, skjøndt han er ond, dog giver sit Barn den gode Gave, han beder om, og giver ham ikke en Steen, naar han beder om Brød, eller en Slange, naar han beder om en Fisk, og lyder da Anvendelsens Ord: vide I, der ere onde, saaledes at give gode Gaver, skulde da Eders himmelske Fader ikke give dem? Men var da Brødet og Fisken i og for sig en god Gave, eller var den det ikke kun forsaavidt den havdes behov, og er dog igjen selv det, at have den behov, ikke en Ufuldkommenhed ved Menneskelivet? Og selv om et Menneske havde den behov, kunde det dog ikke være ham tjenligere, at det negtedes ham, kan han ikke i en høiere Forstand have dette behov, som naar den forlorne Søn bad om Brød, og der gaves ham Olden og Ageren, at han maatte gaae i sig selv og vende om fra sin Veis Vildfarelse. Altsaa vide kan et Menneske at give gode Gaver, men han kan ikke vide, om han giver en god Gave, ligesom omvendt, den Onde kan vide, at give en ond Gave, men ikke kan vide, om han giver en ond Gave. Den, der vidste at saae god og reen Sæd i sin Ager, han vidste vel at saae den, men han vidste ikke, om han gjorde det, han vidste ikke hvad der kunde skee, medens han sov, og hvad han med Forfærdelse skulde vaagne op til at see; ja om han end ikke havde sovet, han havde dog ikke vidst, hvad han til endnu større Forfærdelse skulde faae at see Han kan vide, hvad der synes gavnligt, hvad enten han støtter sin Formening paa egen Eftertanke og Erfaring, eller paa Andres Vidnesbyrd, han kan vide at give det, men om han giver det, veed han ikke. Han kan vide, hvad der er det Gode som dette er i og for sig fuldkomment, men, om han giver det, kan han ikke vide, saasnart han vil vide det i nogen anden end den for

ethvert Menneske ligegyldige Viden, at han veed at give det og at have givet det, medens Bekymringens Spørgsmaal, om han nu virkelig gav det, ikke bliver besvaret. Og hvis hans Sjel ikke kjender denne Bekymring, da bar han med Urette Faderens Navn, thi derpaa er Faderen kjendelig fra ethvert andet Menneske, at han har Bekymringen, derpaa er han kjendelig fra den bedste Ven, at han har Bekymringen i endnu høiere Grad end denne. Saa er der da intet Godt og Fuldkomment til i Verden; thi det Gode er enten kun saaledes til, at det, ved at blive til, bliver et tvivlsomt Gode, men et tvivlsomt Gode er ikke et Gode, og det Gode, der kun kan være saaledes, at det ikke kan blive til, er ikke det Gode; eller det er saaledes til, at det betinges ved en Forudsætning, som maa være til, og som ikke selv er det Gode.

Saa blev da Tvivlen den Stærkere; hvad han selv havde udgrundet, hvad han selv havde erfaret, hvad han med deeltagende Bekymring og den egne Græmmelse havde forvisset sig om, at det jordiske Liv er Forfængelighed, at selv Menneskets gode Gaver er en afmægtig Villen, der kun mætter ham selv med Uro — det havde han nu ogsaa fundet bekræftet i et helligt Ord. Thi at dette var Ordets Mening, var ham nu klart og tydeligt, og at det var langtfra at hævde det Skjønneste i Livet og lade det bestaae, men tvertimod paa en stiltiende Maade dømte det og lod det forsvinde. Med denne Forklaring meente han, at maatte hjælpe sig, om han end tilstod, at den hverken formaaede at hjælpe ham eller noget Menneske. Hvad hjalp det Dig ogsaa, at Dit Øie var lukket, saa Verdens Glands forlystede det ikke meer, hvad hjalp det Dig, at Dit Øre var lukket, saa Verdens forfængelige Tale ikke banede sig Vei ind derigjennem, hvad hjalp det Dig, at Dit Hjerte var blevet koldt, og Alt Dig fremmed og ligegyldigt; hvad hjalp det Dig, at Du vidste, at Menneskene ikke give gode Gaver, hvad hjalp det Dig, at Du kjendte Menneskelivets den dybeste Smerte, at end ikke Din Kjerlighed formaaede at give gode Gaver — O! hvad hjalp det dig, hvis dog Dit Øie ikke atter var opladt til at skue en him-

melfk Herlighed herovenfra, Dit Øre aabnet, til at fornemme de uudfigelige Taler, der lyde herovenfra, Dit Hjerte bevæget og riigt, Din Haand udrakt til at gribe al god og al fuldkommen Gave, der kommer herovenfra, Din Venftre uvidende om, hvad Din Høire gjorde!

Men hvorledes læfer Du ogfaa? Er Ordet ikke endnu det famme, har det nogenfinde fagt Andet, end det fom Du nu mener at have udfundet og hvorover Du glemmer, hvad det tilføier? Har Ordet nogenfinde lagt Skjul paa, at Menneffene ikke formaae at give gode Gaver; hvis faa var, faa fkulde intet Menneffe jo behøve Guds. Eller havde Talen været fuldkomnere og rigere paa Trøft, eller havde Livet været det, hvis det var faaledes: at ligefom en Fader giver gode Gaver, faaledes giver Gud gode Gaver? Eller var ikke dette, hvad Du felv havde opdaget, det hvad Ordet fagde, men hvad Du ikke vilde forftaae, fagde fom noget Forfvindende, fagde for at vække den Smerte, der gjør Sjelen modtageligere for hvad det har at tilføie. Fordi hele Verden er ond, er Gud derfor ikke god? Var du bedre tjent med, at han kun var god, fom hele Verden er det? Er dette ikke det ene Fornødne og det ene Salige baade i Tid og i Evighed, i Nød og i Glæde — at Gud er den ene Gode, at Ingen er god uden Gud? Eller er dette ikke det ene Frelfende, det ene Veiledende, hvad enten Du fkal betræde Glædens fmilende Stier eller Sorgens trange Veie, „at Guds Aand er god, og fører Dig i det jevne Land." (Pf. 143, 10).

Saa læs da videre: „faaledes giver Eders himmelfke Fader gode Gaver". Der ftaaer ikke, faaledes veed Eders himmelfke Fader at give gode Gaver, men der ftaaer, faaledes giver han gode Gaver; thi hans Viden er ikke en anden end hans Given, hans Viden tager ikke Afkeed med Gaven og overlader den til fig felv, men er Medviden med Gaven i ethvert Øieblik og faaledes ogfaa i Modtagelfens Øieblik, og deri ligger Liigheden i den billedlige Tale, at en Faders Kjerlighed har en Lighed med, en Afglands af Guds Kjerlighed, om dog end en Faders Kjerlighed aldrig er faaledes fom Guds, faa ftærk, faa inderlig,

og derfor ikke formaaer hvad Guds Kjerlighed formaaer, der i sin Kjerligheds Styrke er almægtig.

Naar Ordet forstaaes saaledes, da forsvinder Billedet, som gjorde det forstaaeligt for den Umyndige, men ogsaa vanskeligt for den Ældre, da siger Ordet, hvad Apostelen siger: at al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra. Hvad Jordlivet ikke eier, hvad intet Menneske eier, det eier Gud alene, og dette er ikke en Fuldkommenhed hos Gud, at han ene besidder det, men en Fuldkommenhed hos det Gode, at et Menneske, forsaavidt han bliver deelagtig deri, bliver det ved Gud. Hvad er da det Gode? Det er det, som er herovenfra. Hvad er det Fuldkomne? Det er det, der er herovenfra. Hvorfra kommer det? Herovenfra. Hvad er det Gode? Det er Gud. Hvo er den, der giver det? Det er Gud. Hvorfor er det Gode en Gave, og dette Udtryk ikke et Billede, men det eneste virkelige og sande? fordi det er fra Gud; thi dersom det var ved Menneskets selv eller ved noget andet Menneske tildeltes den Enkelte, da var det ikke det Gode og heller ei en Gave, men kun tilsyneladende saa, thi Gud er den Eneste, der giver saaledes, at han giver Betingelsen med, den Eneste, der, idet han giver, allerede har givet. Gud giver baade at ville og at fuldkomme, han begynder og fuldender den gode Gjerning i et Menneske.

Eller vil Du negte, m. T., at dette kan ingen Tvivl omstøde, netop fordi det bliver udenfor al Tvivl, og bliver i Gud? Dersom Du da ikke vil blive i det, da er det fordi Du ikke vil blive i Gud, i hvem Du dog lever, røres og er; og hvorfor vil Du dog ikke dette? Om Tvivlen end ikke kan forstaae det, derfor bliver det jo ikke usandt, da det tvertimod vilde blive tvivlsomt, dersom Tvivlen kunde forstaae det. Om det end ikke kan og ikke vil indlade sig med Tvivlen, derfor bliver det jo ikke usandt, da det jo tvertimod ved at ville indlade sig med Tvivlen, ikke blev mere sandt end Tvivlen er det. Netop derfor bliver det det Sande, fordi det afbryder Tvivlen, fordi det afvæbner Tvivlen. Hvis det ikke gjorde dette, da havde det ingen Magt over Tvivlen, men var selv i Tvivlens Tjeneste, og dets Strid med Tvivlen

kun en tilsyneladende, da det var i Venskab med Tvivlen, og dets Seier over Tvivlen et Bedrag, da det jo var Tvivlen, der seirede. Til Meget i Verden veed Menneskets Tanke Veien, trænger endog ind hvor Mørkhed og Dødens Skygge er, i Bjergets Indre, kjender Veien didhen, hvor ingen Fugl kjendte den, og alt Dyrebart seer hans Øie (cfr. Job, 28, 1—11); men Veien til det Gode, til det Gudes Gjemmested kjender han ikke; thi der er ingen Vei hen dertil, men al god og al fuldkommen Gave kommer ned herovenfra.

Maaskee siger Du: hvo vilde vel negte, at al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra. Men det, ikke at ville negte det, er endnu saare langt fra at ville forstaae det, og det at ville forstaae det, er endnu saare langt fra at ville troe det, og fra at troe det. Men den, der ikke er med, han er bestandig imod. Synes atter her Kundskabens Frugt saa lystelig, at Du kunde, istedenfor at dømme aandeligen, begjere et Kjendetegn paa det Gode og det Fuldkomne, en Beviisning for, at det virkeligen kom herovenfra? Hvorledes skulde et saadant Kjendetegn være beskaffent? Skulde det være fuldkomnere end det Fuldkomne, bedre end det Gode, siden det jo formeentes og gav sig Mine af at bevise, at det Fuldkomne var det Fuldkomne. Skulde det være et Tegn, et Vidunder? Er Vidunderet ikke Tvivlens Arvefjende, med hvilken den aldrig bliver tilsammen? Skulde det være en Erfaring? Er Tvivlen ikke netop Uroen, der gjør Erfaringens Liv ustadigt, saa det aldrig finder Fred eller gaaer ind til Hvilen, aldrig bliver færdigt med at see efter, og selv, om det blev dette, dog aldrig kommer til Ro? Skulde det være en Bekræftelse i Kjød og Blod? Er Kjød og Blod ikke Tvivlens Fortrolige, med hvilken den bestandig beraadfører sig?

Men naar Beviset ikke kan føres, saa kan Tvivlen jo ikke standses? Ingenlunde. Dersom Beviset kunde føres saaledes, som Tvivlen fordrer det, da kunde Tvivlen ikke standses, ligesaalidt som Sygdommen kan stilles ved det Lægemiddel, den selv begjærer. Vil Du derimod overbeviises, da anviser Apostelen i det Følgende Dig den fuldkomnere Vei, ad hvilken Du afdøer

fra Tvivlen, medens det Fuldkomne kommer til Dig; thi Troens Ord vilde jo ikke bekæmpe Tvivlen ved dens egne Redskaber, og først binder man den Stærke, da tager man Vaabnene fra ham.

Først drager Apostelen Mørkets Sløer bort, fjerner Omskiftelsens Skygger, gjennembryder Forandringens Vexel, vender den Troendes Blik op ad mod Himlen, at det med sit Syn maa tragte efter det, som er herovenfra (Coloss. 3, 1, 2.); thi det maa jo vise sig i hele sin evige Herlighed, som hævet over al Tvivl, hvad der er herovenfra, den Lysenes Fader, hvis Klarhed ingen Skygge forandrer, ingen Vexel omskifter, ingen Misundelse fordunkler, ingen Sky borttager fra den Troendes Øie. Staaer dette ikke fast, vil Du i denne Henseende fortrøste Dig til Tvivlens falske Venskab, da skal den snart atter og atter forandre Dig Alt med sine Skygger, forvirre det med sine Omskiftelser, formørke det med Nattens Taager, tage det Alt fra Dig, som havde det ikke været. Derfor siger Apostelen: al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra, og kommer ned fra Lysenes Fader, hos hvilken er ikke Forandring eller Skygge af Omskiftelse.

Da vender han sig til den Enkelte, for at forklare den Betingelse, der gjør ham det muligt at modtage den gode og fuldkomne Gave. Denne Betingelse haver Gud selv givet, thi ellers var det Gode ikke en Gave, denne Betingelse er selv igjen en Fuldkommenhed, thi ellers var det Gode ikke en fuldkommen Gave. Den jordiske Trang er ingen Fuldkommenhed, men snarere en Ufuldkommenhed. Om derfor end et Menneskes Gave fuldkomment formaaede at tilfredsstille den, saa var Gaven dog en ufuldkommen Gave, fordi Trangen var det. Men det at trænge til den gode og fuldkomne Gave fra Gud er en Fuldkommenhed, derfor er Gaven, som den er det i og for sig, ogsaa derved en fuldkommen Gave, at Trangen er det. Inden denne Trang vaagner i et Menneske, maa der først være foregaaet en stor Omvæltning. Hele Tvivlens travle Overveielse var Menneskets første Forsøg paa at finde den. Hvor

længe denne end bliver ved, den bliver aldrig færdig; og dog maa den være færdig, endt, det er: afbrudt, inden den Enkelte kan være, hvad Apostelen kalder en Førstegrøde af Skabningen. At derved betegnes en ny Tingenes Orden, indsees let; thi den første Gang var Mennesket saa langt fra at være Skabningens Førstegrøde, at han blev skabt sidst. Der er da en ny Begyndelse, hvilken ikke naaes ved Tvivlens fortsatte Tilløb; thi saa blev det jo aldrig en Begyndelse, der begyndte med Andet end med Tvivlen. Medens derfor i den gamle Tingenes Orden Mennesket kom sidst, og dette ligesom var Tvivlens Opgave at gjennemtrænge alt det Foregaaende, saa er Mennesket nu det Første, har intet Mellemliggende mellem Gud og sig, men er i Besiddelse af den Betingelse, han ikke kan give sig selv, da den er en Guds Gave. Derfor siger Apostelen, at Gud efter sit Raad fødte os formedelst Sandheds Ord. Det var ved sig selv han gjorde det og efter sit Raad, eller havde han gjort nogen Pagt med et Menneske, at han vilde beraadføre sig med ham? Men Den, der fødes ved Sandheds Ord, han fødes til Sandheds Ord. Betingelsen er en Guds Gave og en Fuldkommenhed, der gjør det muligt at modtage den gode og fuldkomne Gave. — Apostelen siger: „efter sit Raad fødte han os formedelst Sandheds Ord, at vi skulde være en Førstegrøde af hans Skabning.“ Vil Du atter her kalde Tvivlen til Hjælp, da skal den vel, som den altid gjør, røve fra Dig, idet den giver. Den skal ikke lade Betingelsen være en Gave, og derved fravende Dig Fuldkommenheden og Muligheden af at modtage den fuldkomne Gave; thi er dette ikke en Ufuldkommenhed hos Dig, at Du ikke ganske behøver Gud, og som en Følge deraf heller ikke ganske behøver hans gode og fuldkomne Gave?

Men som Betingelsen selv er en Fuldkommenhed, saa gjælder det om, at den bevares som saadan, ikke deles og udstykkes saaledes, at den kun faaer en halv Betydning, samt at den ikke forvanskes. Medens da Troens Øie urokkeligt vedbliver at tragte efter det Himmelske, uforstyrret seer Himmelen aaben, saa vilde vel Apostelen nu tillade, ja opmuntre

den Enkelte til at bruge Tvivlen paa rette Maade, ikke til at tvivle om hvad der staaer fast, og hvad der skal staae fast evindeligen i sin evige Klarhed, men til at tvivle om hvad der i sig selv er et Forsvindende, der mere og mere skal forsvinde, til at tvivle om sig selv, om sin egen Kraft og Dueligheed, saa den bliver en Udueligheed, der mere og mere aflægges. Thi den usande Tvivl tvivler om Alt, kun ikke om sig selv, den frelsende Tvivl tvivler kun om sig selv ved Troens Bistand. Apostelen lader derfor nu følge Formaninger, der maae tjene til at styrke og bevare den Enkelte som en Førstegrøde af Skabningen. „Derfor være hvert Menneske snar til at høre." Hvad mon det er han skal være snar til at høre? Mon det er Tvivlens lange Taler, eller Menneskenes Meninger, eller hans eget Hjertes Opfindelser? O! Den, der er snar til at høre efter Sligt, hvad han end opnaaede i Verden, hvad han end blev, han blev neppe, hvad Apostelen dernæst formaner ethvert Menneske til, langsom til at tale; thi Hurtighed til at agte herpaa, føder netop Hurtighed til at tale. Men Den, der er hurtig til at høre efter det guddommelige Ord, der lyder nu som fordum, naar Mennesket tier, naar Pharisæerne og de Skriftkloge ere gangne bort eller bragte til Taushed, naar Menneskenes Hob har adskilt og fjernet sig, han bliver ogsaa langsom til at tale, thi det Hørte mætter ubeskriveligt og gjør ham dog end hurtigere til at høre, og end langsommere til at tale; hvad skulde han ogsaa selv have at sige? Da skal han tilsidst end ikke sige som David: skynd Dig, o Herre! at tale; men han siger til sin egen Sjel: skynd Dig, o! skynd Dig at høre.

Og naar han saaledes er hurtig til at høre, da skal han ogsaa være hurtig til at høre efter Formaningen, „ethvert Menneske være langsom til Vrede; thi en Mands Vrede udretter ikke det, som er ret for Gud." Først og fremmest udretter Vreden, hvad der ikke er ret for Gud, at den gjør et Menneske langsomt til at høre efter Formaningen. Men selv om et Menneske var langsommere til Vrede, om den, menneskeligt talt, Intet kom til at udrette, fordi den, menneskeligt talt, blev overvunden, den

kan dog blive i Menneskets Indre og der udrette, hvad der ikke er ret for Gud; thi i Vreden kommer netop det frem, fra hvilket et Menneske ved Troens Bistand skal afdøe, og naar Vreden i ham faaer Magt, om den end i sin Vrede seirede over den ganske Verden, Mennesket havde dog tabt sig selv og taget Skade paa sin Sjel. Men Den, der er hurtig til at høre efter Det, som ikke hidser til Svar, eller til overilet Tale, han bliver ogsaa langsom til Vrede, han skal ikke lade Solen gaae ned over sin Vrede, og frygte en endnu ængsteligere Formørkelse, at han ikke mere skulde kunne see Lysenes Fader, der skjultes af Vredens Skygger, der forandrede den Uforanderlige.

„Derfor aflægger al Skidenhed og al Levning af Ondskab"; thi vel bærer Mennesket det Fuldkomne i skrøbelige Leerkar, hvilket gjør ham det vanskeligt at bære det, men i slet Vindings Tjeneste, eller i Begjerligheds Brynde, eller i Ureenheds Fælledsskab lader det sig ikke bære; og Ondskabens Levninger hviler der en Forbandelse over, der saa saare let paa en sørgelig Maade gjør dem ligesom Velsignelsen over Velsignelsens Levninger — til Overflod.

„Og med Sagtmodighed annammer Ordet"; thi Den der er saaledes hurtig til at høre, at han derved bliver langsom til at tale, han forraaker sig ikke i sin Hurtighed, og tager ikke Guds Rige med Vold, men fatter det Himmelske; thi „Sagtmodighed opdager skjulte Ting" (Sirach). Han veed, at intet Menneske kan tage, hvad ham ikke bliver givet, og ikke kan have dette, hvis han ikke tager det som givet, og at det Gode er en Gave, som Sagtmodigheden venter paa. Men Sagtmodigheden er ogsaa forvisset om, at Gud giver al god og al fuldkommen Gave, og i denne Forvisning „vaager den med Taksigelse" (Colos. 4, 1).

Da modtager han, „hvad der er indplantet", hvad der altsaa var før han modtog det, hvad der, naar det modtages, „er mægtigt til at gjøre hans Sjel salig". Dette modtager han, den gode og den fuldkomne Gave, ved hvilken den Trang til-

fredsſtilles, der ſelv var en Fuldkommenhed. Derfor lød Ordet ſaaledes i hiin billedlige Tale, med hvilken vi begyndte: „vide I, ſom ere onde, at give Eders Børn gode Gaver, hvor meget mere ſkal den himmelſke Fader give dem den Hellig Aand, ſom ham bede?“ thi det at behøve den Hellig Aand er en Fuldkommenhed hos Menneſket, og hans jordiſke Trang ſaa langt fra at forklare den ved ſin Lighed, at den ſnarere fordunkler den. Trangen ſelv er en god og en fuldkommen Gave af Gud, og Bønnen derom er en god og en fuldkommen Gave ved Gud, og Meddelelſen deraf er en god og en fuldkommen Gave ovenfra, der kommer ned fra Lyſenes Fader, hos hvem ikke er Forandring eller Skygge af Omſkiftelſe.

Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra.

Ep.: Jac. 1, 17—22.

Den samme Apostel, af hvis Brev den foreliggende Text er tagen, advarer i det nærmest følgende Afsnit mod den jordiske Digten og Tragten, der søgte ogsaa at trænge sig ind i Menigheden til at befæste Forskjellighed og Adskillelse i Forfængelighedens Tjeneste, til at frigjøre den fra Fuldkommenhedens Baand, der sammenknytter dens Lemmer i Lighed for Gud, og lade den trælle i Underkastelse under den Lov, der behersker Verden og vel altid har beherskt den: „at ansee med Beundring Personer for Fordeels Skyld." (Jud. 16.). Den Foreskilling, der saa ofte indskærpes i den hellige Skrift, til Opreisning for den Ringe, til Ydmygelse for den Mægtige, at Gud ikke anseer Personer, denne Foreskilling vil Apostelen levendegjøre for den Enkelte til Anvendelse i Livet. Og saaledes er det jo ogsaa i Sandhed; dersom et Menneske altid bevarede sin Sjel ædru og aarvaagen i denne Foreskilling, da skal han i sin Betragtning af Livet og Menneskene heller ei fare vild eller „have sin Tro med Persons Anseelse." Da skal hans Tanke rette sig mod Gud, og hans Blik ikke tage Feil, at det seer efter Verdens Forskjellighed istedetfor efter Ligheden med Gud. Om der da træder en Mand ind i Menighedens Forsamling med Guld-Ring paa Fingeren, i skinnende Klædebon, da skal han ikke fæste Blikket paa det skinnende Klædebon, ikke lade det sandselige Øie forlyste sig ved denne Pragt, det sand-

selige Sind gjøre ham til et Menneskes Træl, der ikke veed at opløfte sig over den Bekymring, Manglen af den forvolder. Om der træder en Fattig ind, i et skident Klædebon, da skal hans Øie ikke udvise ham til at indtage den foragtede Plads ved hans Fodskammel. Og om han end stundom atter glemmer Ligheden, taber sig selv, adspredt i Livets forvirrende Adskillelse, saa skal dog hans Sind, hver Gang han træder ind paa det helligede Sted, bevares for den Tid i Lighed for Gud, dannes til mere og mere at bevare denne Lighed i Verdens Larm, med den at gjennemtrænge Forvirringen. Thi i Verden der arbeide Forskjelligheberne i rastløs Travlhed til at forskjønne og til at forbittre Livet, som vinkende Maal, som Seirens Belønninger, som besværende Byrder, som Tabets Ledsagere; i Verden der hovmoder det udvortes Liv sig forfængeligt i Forskjelligheden eller sukker bekymret og feigt under den. Men paa det helligede Sted, der høres ikke Herskerens Røst ligesaalidet som i Graven, der er ikke Forskjel paa Mand og Qvinde, ligesaalidet som i Opstandelsen; der lyde ikke Visdommens anmassende Fordringer, der sees ikke Verdens Pragt og Herlighed, thi den sees som den, der ikke sees, der er selv Læreren den Tjenende, og den Største den Ringeste, og den i Verden Mægtigste den, der behøver Forbøn fremfor nogen Anden; der er alt Udvortes aflagt som det Ufuldkomne, og Ligheden sand, frelsende og lige frelsende for Alle. Thi naar Den, der haver Verden, er som den, der ikke haver den, og den, som ikke haver Verden, er som den, der ikke attraaer den; „eller naar den Ringe her roser sig af sin Høihed, og den Rige af sin Ringhed" (1, 10. 11.), eller naar den Qvinde her finder Tilgivelse, der blev greben i aabenbar Synd, og den Mand dømmes, hvis Øie blot seer efter en Qvinde for at attraae hende, er da Ligheden ikke tilstede i sin Sandhed, er da ikke Verdens Trældom afskaffet, dens Lov forsvunden som en Skygge og glemt som en Børnelærdom, og Alt fuldkommengjort under Ligheden „guddommelige Lov, at elske sin Næste som sig selv" saaledes, at intet Menneske er saa ophøiet, at han jo er Din Næste aldeles

i samme Forstand, som der intet Menneske er saa ringe eller saa elendigt, at han jo er Din Næste, og Ligheden uomtvistelig at bevise derved, at Du elsker ham som Dig selv! Ja vee! Den, der var saa hovmodig, at han end ikke her kunde glemme Forskjellen, men vee! ogsaa det Menneske, der var saa nedrigt, at han end ikke her kunde glemme Forskjellen.

Men som Ligheden, billedligt talt, staaer paa Vagt ved Indgangen til det hellige Sted og vogter paa, at Ingen træder ind uden at have aflagt, hvad der tilhører Verden: Magten og Elendigheden, at Forbønnen kan lyde lige sand og eensbetydende for Herskeren og de Mægtige og for dem, som syge og sorrigfulde ere, for Den, der støtter sig ved Scepteret og for den Betrængte, der maatte nøies med, at Gud var hans Kjep og hans Stav — saaledes finder enhver opbyggelig Betragtning af Livet først Hvile eller bliver først opbyggelig ved og i den guddommelige Ligheb, der oplader Sjelen for det Fuldkomne og gjør det sandselige Øie blindt for Forskjelligheden, den guddommelige Ligheb, der som en Ild brænder i Forskjelligheden stærkere og stærkere uden dog menneskeligt talt at fortære denne.

Paa de helligede Steder, i enhver opbyggelig Betragtning af Livet staaer den Tanke op i et Menneskes Sjel, der hjælper ham til at stride den gode Strid med Kjød og Blod, med Fyrstendømmer og Magter, og til i denne Strid at frigjøre sig selv til Ligheb for Gud, denne Krig være nu mere en erobrende mod de Forskjelligheder, der vil besvære ham i jordisk Begunstigelse, eller forsvarende mod de Forskjelligheder, der ville ængste ham i jordisk Fortabthed. Kun saaledes er Ligheden den guddommelige Lov, kun saaledes er Striden Sandhed, kun saaledes har Seiren Gyldighed, naar den Enkelte strider for sig selv med sig selv i sig selv, og ikke utidigen formaster sig til at ville forhjælpe den hele Verden til Ligheb i det Udvortes, hvilken gavner saare lidet, saa meget mindre som den aldrig var til, om ikke af anden Grund, saa fordi Alle kom til at takke Een og blive ulige for ham. En saadan uforstandig og verdslig

Hasten, der vel endogsaa mener, at et eller andet udvortes Vilkaar er den sande Lighed, til hvilken hvad der staaer høiere maa nedtvinges, hvad der staaer under maa opløftes, tilveiebringer kun Forvirring og Selvmodsigelse, som om den sande Lighed kunde lade sig udtrykke i nogetsomhelst Udvortes som saadant, medens den kan seire og bevares i hvilketsomhelst Udvortes; som om en malet Overflade var den sande Lighed, der bringer Liv og Sandhed og Fred og Samklang i Alt, da den tvertimod søger at dræbe Alt i en aandsfortærende Ensformighed.

Dog Forskjelligheberne ere saa mange og i sig saa vexlende, idet hvad der forekommer den Ene en Ubetydelighed for den anden voxer op til det Uhyre, at det af den Grund er vanskeligt at tale om dem eller at finde et betegnende og afgjørende Udtryk for den enkelte. Imidlertid har dog den Livets Forskjellighed, der, naar man betænker det apostoliske Ord, at al god og fuldkommen Gave er ovenfra, nærmest byder sig frem for Enhver enten som en gjennemlevet og aflagt Erindring eller som et Nærværende, fundet et bestemtere Udtryk, hvilket Menneskene have vedkjendt sig som betegnende en almindeligere Modsætning i Livet. At kunne give eller at maatte modtage, denne Forskjel omfatter i sig Menneskenes store Mangfoldighed, om den end indenfor sit eget Omfang udpræger en Mængde af nærmere bestemmede Skikkelser. Det: at kunne give eller at maatte modtage inddeler Menneskene i to store Classer, og blot dette korte Ord nævnes, da forstaaer Enhver det vidtløftigere, knytter mange glade eller mange tunge Erindringer til det, mange freidige Forhaabninger eller pinlige Forventninger. Hvor megen Overveielse har ikke dette lille Ord foranlediget? Hvor Meget har ikke den Ældre vidst at fortælle, der var bleven gammel i denne Forskjelligheds møisomme Tjeneste? Hvor saare Meget har ikke den Yngre udgrundet, naar han første Gang studsede ved denne Indskrift over Livets Dør, og han nu, førend han havde iført sig Forskjelligheden, hensank i Grublerier: om det var det Lykkeligste at give, og hvor lykkeligt det var; om det var det Tungeste at maatte modtage, og

hvor tungt det maatte være; hvad der var det Ønskeligste; hvad han vilde vælge, dersom Valget stod til ham; om det dog var sandt, hvad der var blevet sagt, at det, Intet med Verden at have at skaffe, var det Herligste, at kunne sige: jeg kom nøgen til Verden, jeg eiede Intet, jeg var en Fremmed i den, og forlader den atter nøgen; om det var saa tungt og besværende at eie Jordens Skatte; om det at kunne meddele Andre var saa vanskeligt et Arbeide og forbundet med saa meget Ansvar. Dog enhver saadan Overveielse, der lesler med Livets Betingelser og Forudsætninger som et Spil for Indbildningskraften, tjener blot til at standse Frihedens Virke-Kraft og til at bedrøve Aanden i eventyrlig Higen og Smerte. Selv i Forhold til en dybere Modsætning antyder Paulus ved sin korte Tale, at der ikke er Tid til lang Overveielse: „er Du kalden Træl, da bekymre dette Dig ikke, kan du blive fri, da vælg hellere dette". Om end intet Menneske saaledes har denne Evne til at være mægtig i Korthed, som en Apostel har den, saa ville vi dog ikke forøge Overveielserne, men kalde Sjelen sammen fra Adspredelserne i den Lighed, der viser sig, naar vi med det apostoliske Ord gjennemtrænge Forskjelligheden. Saa lader os da forsøge med Ordet ligesom at vandre ud i Forskjellighederne, idet vi bestandig lade Ordet minde os om: at al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra. Staaer dette nemlig fast, da er Forskjelligheden jo hævet, da en Forskjellighed i Ufuldkommenhed, hvilken er den, der bliver tilbage for Menneskenes Gaver, ikkun kan være en forsvindende, da lyder bestandig tilsidst det apostoliske Ord som et guddommeligt Omqvæd, der er istand til at fuldende enhver Forskjellighed i Ligheden for Gud.

Det apostoliske Ord fordrer da, at Den, der kan give, ydmyger sig og sin Gave under Ordet. Er han ikke sindet at ville give, da har dette Ord ingen Betydning for ham. Ruger han som en Drage over sine jordiske Skatte, eller har han den hykkelske Forklaring til Rede, at det, hvormed han kunde hjælpe, allerede er bortgivet, „er en Gave", puger han som en Gjerrig

med Aandens Gober misundelig paa dem — ja hvad hjalp det vel ham, at Ordet vilde lære at bortgive dem rettelig, han behøvede jo ingen saadan Veiledning. Ham kan Ordet ikke hjælpe, det Ord, der formaaede at hjælpe den Elendigste.

Men naar Du da er villig til at give, da seer Ordet efter, om denne Din Villighed betyder, at Du er en glad Giver, der er Gud velbehagelig. Dersom derimod Din Villighed ikke betyder Glæde, udøs da kun Dine rige Gaver, bortslæng de Rigdomme, der kjede og trætte Din Sjel, hvis Værd kun er Dig en Plage, forvandl, hvis det var muligt, Jordens Skikkelse, afhjælp al Nød, saa Du selv er den Eneste, der tigger — O! al god og al fuldkommen Gave kommer dog ned herovenfra, og saaledes behøver Forsynet ikke just Dine Skatte og Dine Goder, thi det haver altid 12 Legioner Engle færdige til at tjene Menneskene, og hvis det behøvede netop Dine Eiendomme, saa kunde det jo tage dem fra Dig, som det gav Dig dem. Men du lærte en anden Viisdom, at der ingen god Gave er til hverken hiſtoppe eller hernede, og forsaavidt kunde Du gjerne beholde Alt eller bortgive Alt, Ligheden for Gud opnaaede eller frembragte Du dog ikke. — Eller hvis det var uretfærdigt Gods, og Din Haand besmittet, hvad var da Gaven andet end en Bespottelse over Gud, hvorledes skulde Du kunne fatte, at den gode Gave er ovenfra, Du, som end ikke forstod at give Enhver Sit.

Naar Du da er villig til at give, da vogter Ordet paa, at Du ikke er tilbøielig til at tage igjen, at Ligheden for Gud maa tilveiebringes, ikke den Ligheb, der opnaaes, naar de Lige søge hinanden, og den Rige gjør Gjestebud for den Rige, at han atter maa indbyde ham, og den Mægtige understøtter den Mægtige. Du var villig til at give og hjælpe den Trængende, som Intet havde at give igjen; og dog fordrede Du Noget af ham: hans Erbødighed, hans Beundring, hans Underkastelse — hans Sjel. Hvor Meget er vel det Lidet, Du eier, selv om Du var den Rigeste, selv om Dit Navn skulde fortrænge Navnet paa hiin Mand, der gjennem Aarhundreder blev nævnet som den Rigeste og efter hvem den Rigeste blev nævnet! Hvor

høit var vel det Bjerg, man kunde bestige, uden at Diet opdagede Noget, som ikke var Din Eiendom? Har Du glemt, at der var Den, der kunde bestige det høieste Bjerg, hvis Spidse naaede op i Skyerne, kunde vise ud over Jordens Riger og Lande og sige til den Hungrende: „alt dette vil jeg give Dig, naar Du vil falde ned og tilbede mig.“ Har Du glemt, at denne var Fristeren? Vilde Du virkelig saaledes gjøre vel imod et andet Menneske, at Du gjorde ilde imod ham; vilde Du være hans Velgjører saaledes, at Du blev hans Sjels Fiende? Hvor Meget behøver vel et Menneske for at leve, da hans Liv jo ikke bestaaer i Mad og Drikke? Du, der vil ængste den Trængende i Underkastelse, frygter Du ikke for, at han med et eneste Ord skal tage Glandsen fra al Din Herlighed og gjøre Dit Sølv og Guld til en falsk Mønt, som Ingen vil modtage? Vilde Du saaledes forraade Din Næste med et Kys, dræbe hans Sjel, idet Du frelste hans Legeme? O! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra, og Jordens Skatte have som saadanne ingen Forjættelser, ingen fortrinlig Berettigelse til at kaldes saa. Hvis Du da kan give, da glem aldrig for Din egen, aldrig for den Andens Skyld, at det er ovenfra, at ikke Du, der vilde være hans Velgjører og kunde være det, snarere skal trænge til ham, trænge til at han vægrer sig ved at modtage, trænge til, at han lader Dig lære, at I ikke passe for hinanden, at han ikke er ligesaa nedrig som Du er hovmodig, at Du ikke formaaer at fordærve hans Sjel, om Du end kan lade hans Legeme lide. Driv ikke Aager med Dit Gods, gjør ikke som Den, der veed at lade sin Gave blive sig end mere frugtbringende efter at han haver bortgivet den, gjør ikke det endnu forfærdeligere, som Du, som den ganske Verden ikke kan erstatte, at han tog Skade paa sin Sjel. Giv Din Gave, vogt paa den, og hvis Du end ikke selv forskylder det, hvis Du dog mærker, at den Trængende føres i Fristelse, da lad Formaningen følge, Anviisningen til Gud, eller lad hellere reent være at give ham, glem ikke over al den Velgjørenhedens Vidtløftighed, ved hvilken Din Rigdom tillader Dig at glædes, at det er bedre og saligere og uendeligt vigtigere

at frelse en Sjel. Naar denne Foreſtilling bliver levende i Din Sjel, da ſkal den i Frygt og Bæven ydmyge Dig og Din Gave under det apoſtoliſke Ord, ſaa Din Gave bliver i Dine Øine ringe nok, og Du ſelv dog ringere end Gaven. — Eller Du er viſtnok villig til at give, men Du behøver en lang Overveielſe, at Gaven kan vise ſig ret ſom vel betænkt ved Din Klogſkab. O! der er mangen Overveielſe, der vel gjør et Menneſke klogere og beviſer hans Klogſkab, men ikke gjør ham bedre eller Gud velbehageligere. Al den Betænkelighed, ſom den venſtre Haand udfinder, naar den høire beraadfører ſig med den, er ikke af det Gode, er tilſtrækkelig bekjendt, og ſelv om Du opdagede en ny, det var en ſaare tvivlſom Ære. Og hvorfor bliver i Almindelighed Overveielſen, der følger efter en ſaadan Velgjerning, igjen ſaa lang, uden fordi den har Lønnen borte og derfor maa nøies med Overveielſen? Naar Du derimod betænker, at al god Gave er ovenfra, da ſkal den Høire, ſom Du udrakte til at give, hurtigt ſkjule ſig, og den Venſtre aldrig faae Noget at vide; da ſkal Du i Løndom glæde Dig, ſom en Velgjører tør det, glæde Dig ligeſom han, der modtog Gaven, og begge To glæde Eder over det Samme, at Gaven kom ovenfra; thi det var jo en uſynlig Haand, der gav den — dette var Din Haand; og der er en uſynlig Haand, det er Din Overbeviisning, der vil i Sandhed gjøre den til en god Gave — det er Guds Haand. — Eller Du er villig til at give, Du lægger ligeſom Gaven til Side til den Trængende, men Du lader ham vente paa den. Min Ven! „En Forventning, ſom længe forhales, krænker Hjertet, men den opfyldte Attraa er et Livſens Træ“ (Ordſpr. 13, 12). Hvad vilde Du ogſaa give den Anden at forſtaae ved Din Adfærd uden at det var Dig, han maatte vente paa? Mon det var ſaa herlig en Oplysning, at Du ſkulde ønſke ham at forſtaae den, ſkulde Forſtaaelſen ikke lettelig ſkade ham i hans Saligheds Sag? Og hvad gavnede den Dig, gjorde den Dig fuldkomnere? Gud i Himlene veed dog vel bedſt, hvad der er det Høieſte, et Menneſke kan tragte efter og fuldkomme. Men Skriften ſiger, at der fordres ikke mere af et Menneſke,

end at han er tro som en Husholder. Men en Husholder er ringere end det Huus og Gods, han forvalter. Du derimod vilde være Herren, vilde altsaa ikke være det Fuldkomne. Du vilde lade den Trængende ved Din Venten forstaae, at Du havde Andet at tage vare paa, at han maatte give Tid, han, den Ubetydelige maatte vente. O! Gud i Himlene lader ikke en Spurv vente paa sig. Lad derfor den Trængende ikke bede Dig længe, ellers bliver det aabenbart, at Du giver ikke for Guds Skyld, men maaskee for at frikjøbe Dig fra hans Bønner. Var det ikke en Uretfærdighed af Dommeren, at han først vilde øve Retfærdighed for at fritages for Enkens Bønner, var han ikke en uretfærdig Mand, selv da han gjorde Retfærdighed, var det ikke en Uretfærdighed mod Enken, at hun kom til at takke ham for, at han gjorde hans Pligt, som var det en stor Velgjerning? Jo længere Du lader den Trængende bede, desto mere fordyber han sig i jordisk Trang, til han maaskee ikke mere kan hæve sin Sjel op af den end ikke ved Din Gaves Hjælp. Og hvad Du haver at give, det er jo enten ikke en god og en fuldkommen Gave, eller er den det ved Dig, da er det fordi Du er kun Husholder, altsaa ringere end Gaven. — Eller Du var villig til at give, men Din Gave var saa ringe, at Du tøvede med at give. O! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra, derfor kan Din ringe ligesaa godt være den gode Gave, som den største kan være det. Og Den, der giver retteligt, han lukker sit Øie, saa seer Du jo ikke Gaven, hvor lille den er, førend Du seer aabenbare, hvad Gud gjorde den til, og Du da atter bekjender, at Du er ringere end Gaven, hvad Den, der giver, altid er, naar han giver en god Gave, eller gjør Sit, til at den kan vorde det.

Dog det er jo ikke blot udvortes og jordiske Goder, hvormed det ene Menneske kan hjælpe det andet, det er ogsaa med Veiledning og Raad, Trøst og Formaning og Deeltagelse, og her bliver jo tilsyneladende Giveren vigtigere. Maaskee kjøbte Du Din Erfaring dyrere, den Formaning, Du har at tilbyde, erhvervede Du paa Nødens Dag, og afvang med megen Møie

Livets Gjenvordigheder den, saa vil Du heller ikke bortødsle den, ikke spøge med den, men hvad Du suurt har erhvervet, vil Du ogsaa holde i Priis. O! Den, af hvem Du kjøbte den, var jo Livet, og da du kjøbte den, var det Dig, som Du siger, ikke god, vil Du da nu for en Anden være, hvad Livet var for Dig, at han ogsaa engang skal sige: jeg kjøbte det dyrt og maatte suurt betale det? Dersom Du har en Formaning at tilbyde, da er den jo ikke en Gave, hvis Du ikke kan adskille den fra Dig og Dig selv fra den? Eller skulde Din Formaning maaskee tabe, hvis den, der modtog den, saae, at Du, som vel nu mindre behøvede den, bøiede Dig under den, at den virkede først og fremmest paa Dig selv, som behøvede Du den mest af Alle, at den blev ung og levende i Din Sjel ved Gjentagelsen, som den var det i Erhvervelsens Øieblik, saa Du selv var ringere end Din Formaning. Hvis Du da haver en Formaning at give, da opløft ikke Dit Hoved dømmende, slaae ikke Dit Øie op til at efterforske, men bøi Dit Hoved og Dit Øie under Formaningen, at den maa lyde herovenfra lige betydende for Dig og for den Anden. Al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra, og selv om Du havde den bedste Formaning, Du veed dog ikke, om den i en Anden skal hidse hans Sjel til Gjenstridighed eller bevare den i Ydmyghed, om den skal vorde ham til Frelse eller til Fortabelse. — Eller det er Din Deeltagelse, Du har at bortskjænke, og Du er villig dertil, hvis Nogen ret behøver den, men dertil fordres, at han skal være svagere end Du, vise mindre Kraft i Nøden, mindre Freidighed i Trængselen, end hvad Du formaaer, da skal Din Deeltagelse ile til og styrke den Udmattede, opreise den Faldne, — o! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra, og Den, der offrer sin Gave, see først til, at han ikke haver noget mod sin Broder, saa Deeltagelsen bortskjænkes paa et Vilkaar, der tager Lønnen bort ved at gjøre sig selv betalt. Hvad er det, han behøver, det er Deeltagelsen, ikke Dig, saa være Du da selv ringere end Din Deeltagelse, at den maa være herovenfra, høiere end Dig selv, at den maa være Deeltagelse ikke Krænkelse, at den ikke maa være opkom-

men i Dit Hjerte, men være i det herovenfra. — Eller Du er begavet med Aandens Magt, som sjeldent et Menneske var det, Du veed at gjennemtrænge Sandheden med Din Tanke, Du veed at fængsle Menneskene til den i Dig, saa de med Glæde forblive i denne uopløselige Sammenknytten; men Dig selv kunde Du ikke skaffe til Siden, saa de kunde erkjende Sandheden ved Dig og blive i den uden Dig. Var Du en Saadan? Vi anmasse os ikke at tale til Dig saa lidet som til den Ringeste, vi betænke jo blot, hvad der skeer og hvad der kunde skee. O! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra, og selv det Viseste, et Menneske haver udgrundet, bliver dog altid tvivlsomt i en Anden, eller han maa selv aldeles paa samme Maade erhverve det. Hvad vandt vel Menneskene, om Du saaledes tillod dem at fortrøste sig til Dig, hvad vandt vel Du, om Du vandt den Tilfredsstillelse, Du søgte? Ak et Menneske kan jo ikke blot besvære sin Sjel med Mad og Drikke, men ogsaa med Verdens Ære og Menneskenes Beundring. Og hvad er Verdens Ære, der opsminkes med sin fagre Gestalt, hvor er den Helligdom, i hvilken den selv helliger sig, at dens Ære maatte være i Sandhed at attraae! Og hvad er Menneskenes Beundring, der bortødsles fuldt saa vel paa den Ugudelige og Ryggesløse, som den offres den Retfærdige! Ja selv om den traf den Rette, hvor uforstandig og daarlig er da ikke ofte denne Beundring. De ville ligesom ikke bekymre sig om sig selv, men kun bekymre sig om at beundre, og derved da volde den Beundrede ny Sorg, hvis han ellers var mere bekymret for deres Vel, end syg efter deres Beundring. Hvis Du derfor havde nogen Sandhed at tilbyde Menneskene, da svæk Virkningen af Dig selv, tilintetgjør Dig, offer Dig, idet Du byder Din Gave, at Menneskene ikke maae gribe Dig istedetfor Gaven, at deres Liv ikke maatte forspildes i et Bedrag, ved at eie Sandheden uden dog at eie den. Hvorledes dette lader sig gjøre, det veed Du jo selv bedst, da Du er den Mægtige. Da er Du vel Giveren, men dog ringere end Gaven, og al god og fuldkommen Gave er ovenfra, om den ogsaa kom ved Dig. — Eller Du var saa eenfoldig, at Du

af den Grund forblev taus, og den Tanke blev langt borte fra Dig, at noget Ord af Dig skulde kunne veilede eller hjælpe et andet Menneske. O! et eenfoldigt Ord af en Eenfoldig har gjort Vidunder i Verden, har indprœget sig i den Vises Hukommelse, der over al sin Viisdom havde glemt dette Ord, har standset den Mægtige, har afvæbnet Voldsmanden, har rystet den Kloge, har frelst den Fortvivlede. Og skulde det ikke være saaledes, thi Din Gave var jo en god Gave, og Du selv ringere end Din Gave.

Det apostoliske Ord henvender sig til Den, hvis ydmyge Lod det blev at maatte modtage, og er som ethvert helligt Ord et Evangelium for den Fattige, en himmelsk Røst, der kalder ad ham, der indgyder Mod til at seire i den forfærdelige Strid, i hvilken man saa at sige strider med sin Ven, eller hvor det dog er saa saare vanskeligt at skjelne Ven fra Fiende, Frimodighed til at oplofte sig i Tak til Gud, ligesaa ofte som Sjelen er i Fare for at fængsles til Jorden ved at vorde et andet Menneskes Skyldner. Eller er dette maaskee Utaknemlighed, vi anprise? Kan da det apostoliske Ord ikke tilveiebringe Ligheden for Gud, eller er det en uretfærdig Ligheden, der læres, naar det siger, at al god og fuldkommen Gave er ovenfra, og at altsaa ethvert Menneske, hvad enten han giver eller modtager, væsentlig har at takke Gud; thi kun for det Gode er det jo rigtigt at takke, og det Gode kommer jo kun fra Gud? O! nei Ordet vil visselig ikke afskaffe Taknemligheden, thi som det er en Skjendsel for Den, der giver, at han selv veed det, at han ikke idetmindste stræber efter at gjøre sig usynlig i enhver Forstand, eller dog veed i høiere Forstand at gjøre sig usynlig, om han end staaer synlig hos os, saa er det ogsaa en Skjendsel for Den, der modtager, at han ikke veed og af al Magt stræber at faae at vide, af hvem han modtog. Men i denne Stræben for at den Ene kan finde, hvad den Anden skjuler, ville de begge enes i at finde Gud, og naar han er funden, da er Skjendselen tagen fra dem begge, Skjendselen fra den, der skulde skjule sig, at han blev opdagen; Skjendselen fra den, der skulde opdage, at han ikke

opdagede ham. Dersom nemlig Den, der modtager Velgjerningen, ikke gaaer med sin Tak ud for at finde Velgjøreren, da finder han aldrig Gud; thi det er i denne Søgen han finder Gud, ved ikke at finde sin Velgjører, ved at finde ham, som han bør være, og da ved hans Bistand atter finde Gud, ved at finde ham som han ikke burde være, og da i sin Taknemligheds Søgen atter finde Gud. Vil et Menneske tabe den jordiske Taknemlighed af Syne, for eventyrligt med sin Tak at opdage Gud, da vogte han paa sig selv, thi dersom han ikke er villig til at takke den Velgjører, han dog seer, hvorledes skulde han i Sandhed takke Gud, som han ikke seer? Lad kun en Pharisæer fremsætte Sandheden for at gjøre en slet Anvendelse af den, Sandheden bliver dog: at man skal give Gud Æren for hvad man skylder et syndigt Menneske, at Ingen tør ophøie sig saaledes over en Anden, at han gjør det umuligt for denne at komme til at takke Gud, fordi han staaer ham i Veien; at Ingen tør være saa nedrig, saa feig, saa magelig, saa blødagtig, saa fortabt i det Jordiske, at han nøies med at takke et Menneske, fordi han gav ham, hvad han begjerede; men derfor skal det jo ikke negtes, at det i det Aabenbare at ville fornegte sin Velgjører, og i det Skjulte at ville modtage hans Gaver, er som det at skamme sig ved sine Forældre en Afskyelighed baade for Gud og Mennesker, en Vederstyggelighed, der stræber efter at gjøre Gavernes Giver til den eneste Forurettede i Livet. Vi prise hiin Blindfødte i Evangeliet, at den første Brug, han gjorde af sit Syn, var at see om muligt at finde sin Velgjører, vi prise ham, at Verdens Dom ikke formaaede at bringe ham til, hvad den overvandt Peter til, at fornegte sin Velgjører, vi prise ham, at han hellere vilde foragtet blive hos sin Velgjører end hædret maaskee tjene som et Redskab i de Mægtiges Haand; men hvis han nu ikke havde villet gjøre mere, hvis hans Velgjører havde været et syndigt Menneske som En af os, hvis Velgjerningen havde knyttet dem sammen i uopløseligt Venskab, istedetfor, at det Forenende skulde være fælleds Tak til Gud, hvem de gav Æren — havde da ikke det Sidste fordærvet,

hvad der var saa skjønt begyndt? Om Christus end tog den Blindfødtes Tilbedelse, var denne dog ikke nærmest for Velgjerningen men Troens, og Forholdet her dog vel af en saadan Natur, at det umuligt kunde friste noget syndigt Menneske til Lighed i Fordring. Velgjerningen selv gjorde Christus saa skjult som muligt; thi da han havde gjort det muligt for ham at faae sit Syn igjen, da sendte han ham bort og sagde: gak, toe Dig i Dammen Siloam. Her fik han sit Syn, men her stod jo Herren ikke hos ham, og saaledes havde han, der var hans Velgjører, vidst at gjøre sig usynlig for ham, og det endskjønt hans Velgjerning bestod i at skjenke ham Synet.

Hvor Forskjelligt det er, hvilket det ene Menneske kan komme til at skylde det andet, have vi jo allerede seet, da Talen var om dem, hvis lykkelige Lod det blev at kunne gjøre vel. Naar Du da er villig til at takke, da vogter Ordet paa Dig, at Du ikke, ved at maatte modtage og ved at ville takke Mennesker, skal tage Skade paa Din Sjel. Maaskee var Du en Ringe i Verden, og Din Plads ved den Riges Dør, Dit Liv en Bekræftelse af den Erfaring, at man kan ogsaa leve af Smuler, og af den Erfaring, at disse stundom henkastes til et Menneske, som var han en Hund. Du modtog den Gave, der henkastedes til Dig, det var tungt at behøve den, ak men Du kunde ikke undvære den, den hjalp Dig kun for et Øieblik, og da skulde Du atter føle ligesaa tungt, hvor tungt det er at maatte modtage. Inden Du atter havde opløftet Dit bøiede Hoved, var han forsvunden Din Velgjører, ikke just fordi han ønskede at være ukjendt og ilede med at skjule sig, men fordi han havde ganske Andet at tage vare paa. Du sendte Din Taksigelse efter ham, den indhentede ham ikke, ikke just fordi han beskæmmet følte sig ringere end sin Gave, men fordi hans Øre ikke agtede derpaa, da den hele Sag var ham ligegyldig og aldeles uden Betydning. Og hvis Din Tak havde naaet ham, da havde han vel sagt: det er neppe værdt at takke for, og dette havde været hans oprigtige Mening, som ogsaa, at Din Taksigelse heller Intet var værdt. O! al god og al fuldkommen Gave kommer

dog ned herovenfra. Den Mægtige maa nøies med, at den Ringe tjener ham, men den Ringe ham tjener den Mægtige, og i Din Taksigelse opløftede Du Dig til Gud, at han havde brugt hiin mægtige Mand som et Redskab for at hjælpe Dig. — Eller Dit Vilkaar var blidere, Du havde Dit tarvelige Udkomme, Du levede i nøisom Tilfredshed i Din ydmyge Bolig ved Foden af den Riges Pallads; men ham skyldte Du det, ham skyldte Du det Alt, og den Tjeneste, Du kunde gjøre ham, følte Du selv, var kun et ringe Vederlag; men desto villigere var Du til at takke ham. Stundom saae Du ham hos Dig; men hans Blik forvisfede Dig let om, hvor lidet Din Tak havde at betyde, og at han ikke forstod at lade sig betale i denne Mønt, men vidste at gjøre sig betalt paa en anden Maade. Da kunde du ønske, at Du var en Spurv under Himlen, der dog kun har Gud at takke for sit Udkomme, en Lilie paa Marken, der dog kun har Gud at takke for, at den er herlig paaklædt, at Du kun havde Gud at takke, hvem det er en Glæde over al Maade at takke atter og atter. O! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra. Agter Velgjøreren ikke Din Tak, da opløft Dig til Gud, fra hvem hans Gave kom, men undlad dog ikke at takke ham, gjør for ham, hvad Du formaaer, hvilket ikke er Lidet, lad ham i Dig ved sit uvisse Mammon have kjøbt sig en Ven, der kan modtage ham i de evige Boliger. — Eller Du kjendte ingen saadan Sorg, Du behøvede ikke at takke noget Menneske for jordisk Guld og Gods, thi det var Dig givet; men Din Sjel havde været omtumlet i Livets Forvirring, Du havde ikke selv kunnet rede Dig ud af Vanskeligheden, i hvilken Du var bestedt, der overvældede Din Tanke og lammede Din Villie. Da havde Du søgt Raad og Bistand hos et andet Menneske, hvis klare Blik snart gjennemskuede Mørket omkring Dig. Nu var Du glad og tilfreds, Dit Liv randt hen stille og roligt, men Du bekjendte i Dit Hjerte og med Din Mund, at Du skyldte ham det. Men han vilde ikke modtage Din Tak. Naar Du talte til ham derom, da opdagede du letteligen, at Dit Liv og dets Forvikling vel havde engang

beskæftiget hans Hoved, men Du havde ikke beskæftiget ham, og derfor kunde han ikke lade sig takke. Ja Den, hvem Du skyldte alt Dette, var maaskee endog Din Fiende, som netop derfor ikke vilde modtage Takken. O! al god og al fuldkommen Gave er dog ovenfra. Vil et Menneske ophøre at være et Menneske, vil han kun være som en Naturkraft, da kan Du jo vel ikke takke ham, ligesaa lidet som Sømanden kan takke Vinden, naar den fylder hans Seil og han benytter den rettelig, eller Skytten kan takke Strængen, naar den giver Pilen Fart og han rammer Maalet. Saa hild da ikke Din Sjel i jordisk Bekymring, men opløft Dig ved Taksigelsen til Gud. Dog lade Du derfor ikke være at takke Din Velgjører, Din Tak tilhører ham dog, den bevogte Du som betroet Gods, som man gjemmer den Afdødes Gods eller dens, der reiste til fjerne Lande, at han kan modtage det, redeligt forvaltet, hvis han nogensinde ønsker dette. — Eller Du skyldte et andet Menneske, hvad Du ikke kunde glemme, ligesaa lidet som han, Din Indsigt, Din Dannelse, Din Fasthed i Tanken, Din Kraft i Talen. Han betragtede Din Sjel som sin Skyldner, vilde ingen Forsoningsfest lade indtræde, der gav Dig Dig selv tilbage som Din Eiendom. Din Tak vilde han vel modtage, men ikke som den, der indfriede Dit Liv af hans Skyld. O intet Menneske kan dog give, hvad ikke ham selv blev givet, og det Høieste, et Menneske kan give et andet, er jo dog Livet, og selv dette lærer Faderen Barnet at takke Gud for, som gav det, og som atter er den, der tager det. Al god og al fuldkommen Gave er ovenfra, og vel er Discipelen ikke over Mesteren, men hvis Mesteren elsker ham, da ønsker han, at han maatte være som han selv er det.

„Det er saligere at give end at modtage" det Ord udtrykker Forskjellen, som den er i Jordlivet, ikke speilende sig i eller laanende sit Udtryk fra menneskelige Lidenskaber, at det er bedre, lykkeligere, herligere, ønskeligere at kunne give end at maatte modtage; men Ordet betegner Forskjellen, som denne er i det kjerlige Hjerte. Thi den, der siger, at det er bedre, eller lykke-

ligere, eller herligere eller ønskeligere, han siger jo ikke hvad Brug han vil gjøre af denne Magt, der forundtes ham, han vidner heller ei om, hvad han haver fornummet ved at bruge den rettelig. Den derimod, der veed, at det er saligere at give end at modtage, han haver fattet Livets Forskjellighed, men ogsaa for sin Deel forsonet den ved at give med Glæde og ved at have sin Salighed i at give. Dog bliver Forskjellen tilbage, hvis ikke Den, der maa modtage, fornemmer en lignende Salighed. Skulde han ikke det? Skulde Den, der blev forsøgt i en vanskeligere Strid, ikke have en lignende Løn, og det er dog i Sandhed større at modtage end at give, det vil sige, hvis begge Dele skee paa den rette Maade. Saa lader os da nu betragte det apostoliske Ord for at see, om dette ikke udtrykker Ligheden. Den, der giver, tilstaaer, at han er ringere end Gaven; thi det var jo denne Bekjendelse, som det apostoliske Ord med Glæde modtog af den Enkelte som frivillig eller afnødte ham som ufrivillig. Den, der modtager, han bekjender, at han er ringere end Gaven; thi det var denne Tilstaaelse, som Ordet gjorde til Betingelse for at opløfte ham, og denne Tilstaaelse lyder jo ogsaa ofte i Verden i al sin Ydmyghed. Men naar Den, der giver, er ringere end Gaven, og Den, der modtager, er ringere end Gaven, saa er jo Ligheden tilveiebragt, Ligheden nemlig i Ringhed, Lighed i Ringhed overfor Gaven, fordi Gaven er ovenfra, og derfor ikke egentlig tilhører eller ligemeget tilhører begge, det vil sige den tilhører Gud. Ufuldkommenheden laa da ikke i, at den Trængende modtog Gaven, men i at den Rige besad, hvilken Ufuldkommenhed han hævede derved, at han bortskjenkede Gaven; nu tilveiebragtes Ligheden, ikke derved, at den Trængende besad Gaven, men derved, at Gaven ikke mere tilhørte den Rige som Eiendom, thi han havde jo skjenket den Trængende den; og heller ikke tilhørte den Trængende som Eiendom, thi han havde jo modtaget den som Gave. Naar den Rige takker Gud for Gaven, og for at der forundtes ham Leilighed til skjønt at bortgive den, saa takker han jo for Gaven og for den Fattige; naar den Fattige takker Giveren for Gaven

og Gud for Giveren, saa takker han jo ogsaa Gud for Gaven; altsaa er Ligheden tilstede i Taksigelsen til Gud, Ligheden overfor Gaven i Taksigelsen. Dette er uden Vanskelighed og let at fatte; forsaavidt Vanskeligheden stundom fristet et Menneske, da er det fordi de jordiske Gaver, paa hvilke vi destoværre nærmest tænke, naar vi minde om Forskjellen mellem at kunne give og at maatte modtage, i sig ere saa ufuldkomne, og derfor have denne Ufuldkommenhedens Magt til at gjøre Forskjel. Jo fuldkomnere Gaven derimod er, desto tydeligere og uomtvisteligere viser ogsaa strax Ligheden sig. Men det er jo den gode og fuldkomne Gave, om hvilken vi sige, at den er ovenfra, men den eneste gode og fuldkomne Gave, et Menneske kan give, er Kjerlighed, og om den have jo alle Mennesker til alle Tider bekjendt, at den haver sit Hjem i Himlen og kommer ned herovenfra. Vil et Menneske ikke modtage Kjerligheden som en Gave, da see han til, hvad han faaer, men modtager han den som en Gave, da ere Giveren og Modtageren ikke til at adskille i Gaven, begge gjort væsentligen og fuldelig lige overfor Gaven, saaledes, at kun den jordiske Forstand i sin Ufuldkommenhed kan tvetyde, hvad der betyder eet og det Samme. Og jo mere et Menneske afvænner sin Sjel fra at forstaae det Ufuldkomne til at fatte det Fuldkomne, desto mere vil han tilegne sig den Forklaring af Livet, der trøster medens det er Dag, og som bliver hos ham, naar Natten kommer, naar han ligger glemt i sin Grav, og selv har glemt hvad Møl og Rust har fortæret, og menneskelig Klogt udfundet, og dog skal have en Tanke, der kan udfylde ham den lange Tid, der ikke vil vide af den Forskjellighed, med hvilken han bekymredes, men kun om den Lighed, der er ovenfra, den Lighed i Kjerlighed, som bliver og som er det eneste Blivende, den Lighed, der ikke tillader noget Menneske at være det andets Skyldner, uden, som Paulus siger, i dette Ene at elske hverandre.

At erhverve sin Sjel i Taalmodighed.

I Eders Taalmodighed erhverver Eders Sjele.
Luc. XXI, 19.

Den rige Fugl kommer susende, kommer brusende; den fattige Fugl — og Taalmodighed er en fattig Fugl, der ikke kommer med udvortes Miner og Gebærder, men som en sagte Luftning og en stille Aands uforkrænkelige Væsen. Og Taalmodighed er en fattig Kunst og dog er den saare lang. Hvo lærte den ret af Livet, hvo havde Taalmodighed dertil? Hvo lærte et andet Menneske den paa den rette Maade, ak, der var maaskee Den, der lærte en Anden Taalmodighed saa saare godt, derved at han selv var saare utaalmodig! Hvo talte retteligen om den, at han ikke forraaster sig i Udtrykkets Utaalmodighed og i Vendingens Skyndsomhed? Hvo hørte Talen om den paa rette Maade, at han ikke forstod Talen og nu utaalmodigen fordrede en ny Tale, og saaledes vel fattede Taalmodigheden og Talen derom, men ikke fattede, at saaledes var den ikke at forstaae!

At erhverve sin Sjel i Taalmodighed, er dette Ord, som altid vel kom ubeleiligt, ikke istand til paa eengang at dræbe enhver dristig Forventning, der længes efter navnkundig Idræt, efter begeistret Daad, efter Kamp og Strid, hvor Lønnen vel er uvis, men ogsaa herlig; er dette Ord ikke for den Ældre, hvad en Faders Stemme er for Barnet, naar den kalder ham fra den larmende Leeg, hvor han var Konge og Keiser, til den

ſtille Taalmodigheds Gjerning, ja, er det ikke endnu mere ængſtende, da det vil udſtrække ſig over hele Livet, og ikke ſaaledes lade ſig ſpøge med, ſom var det kun ſtundom Alvor. Derſom dog Den, der haver ſagt det, vidſte hvad der gavner et Menneſke, derſom han, hvilket jo er Tilfældet, har ſagt det, idet han ved ſamme Leilighed mindede om, at Ødelæggelſens Vederſtyggelighed ſkulde med ſin Hvirvel oprøre Livet fra dybeſte Grund, og altſaa netop give Anledning til ſtore Bedrifter og navnkundig Daad, ſaa lader os, naar vi mene at forvisſes om, at Ordet ikke gavner ja ſammenkrymper Sjelen, have idetmindſte Taalmodighed til at troe, at Feilen ligger deri, at vi ikke rettelig forſtaae Ordet, og at det er vor Feil, at Det ſynes ſaa ſmaaligt, hvad Ordet gjør, at det iſtedetfor at give ethvert Menneſke ſin Sjel og den ganſke Verden ſom Bytte for dens Higen og Stræben, fratager ham den ganſke Verden og dens Herlighed, ſom den han aldrig ſkal gribe, ja fratager ham endogſaa hans Sjel, for at lade ham erhverve den i Taalmodighed.

Saa lader os da idetmindſte have Taalmodighed til at troe Ordet; Taalmodighed til ikke at udſætte Overveielſen til en beleiligere Tid, til ikke, ſelv manglende denne Egenſkab, at bede Ordet have Taalmodighed; Taalmodighed til at adſkille for atter at forene, hvad der er uadſkilleligt forenet.

„At erhverve ſin Sjel.“ Eier da et Menneſke ikke ſin Sjel, og kan dette være den ſande Anviisning til Salighed, der iſtedetfor at lære et Menneſke ved ſin Sjel at erhverve den ganſke Verden, lærer ham at benytte ſit Liv til at erhverve ſin Sjel? Et Menneſke fødes nøgen og bringer Intet med ſig ind i Verden, og hvad enten Betingelſerne for Livet ſtaae ſom venlige Skikkelſer, der have Alt i Beredſkab, eller han ſelv møiſommelig maa opdage dem, ſaa maa dog ethvert Menneſke paa en eller anden Maade erhverve Betingelſerne for ſit Liv. Om denne Betragtning end gjorde en Enkelt utaalmodig og derved uduelig til Alt, ſaa vide dog de bedre Menneſker at fatte dette, og at fatte ſig deri, at Livet maa erhverves og at det maa erhverves i Taalmodighed, hvortil de formane ſig ſelv og Andre,

fordi Taalmodighed er en Sjelens Styrke, der er ethvert Menneske fornøden til at opnaae sit Ønske i Livet. At Vandringsmanden, der gaaer til sit fjerne Maal, ikke forhaster sig i Begyndelsen, men hver Gang det lakker ad Aften, taalmodigen udhviler sig, at han den følgende Dag kan fortsætte Vandringen — at Den, der bærer en tung Byrde, ikke forløfter sig i Begyndelsen, men stundom sætter Byrden ned og sig selv ved Byrdens Side, til han faaer ny Kraft til at bære den — at Den, der dyrker sin Jord taalmodigen, venter paa sildig Regn og tidlig Regn til Høsten kommer — at Den, der erhverver sit Udkomme ved at kjøbslaae, sidder hos sine Vare og venter taalmodigen, til Kjøberen kommer og til han kommer med Betalingen — at Den, der udspænder sit Net efter Fuglen, venter Dagen igjennem til Aftenstunden, og da sidder taalmodigen ved sit Net uden Bevægelse til Fuglen kommer — at Den, der henter sin Føde fra Havsens Bund, sidder med sin Snoer taalmodigen den lange Dag — at den Moder, der vil erhverve sig Glæde af sit Barn, ikke begjærer, at det skal hurtigen opvoxe, men venter taalmodigen i søvnløse Nætter og bekymrede Dage — at Den, der vil vinde Menneskenes Gunst, arbeider aarle og silde og forspilder sig den ikke ved Utaalmodighed; at Den, der vil tale til Menneskene, om hvad der synes dem ligegyldigt, ikke forraaker sig i Begyndelsen og siden aflader, men vedbliver at tale og venter taalmodigen — dette forstaae Menneskene: at det nu engang er saa og de finde sig deri; at det er godt og gavnligt, at det er saa, og de lade sig danne derved, og de give i deres Betragtning af Livet denne Adfærd Fortrinet for den vilde, ustyrlige Opblussen, der Intet udretter, men kun afstedkommer Forvirring og Skade. Betingelsen, om hvilken de tale, er udenfor Menneskt, og Betingelsen for, at han ved den naaer Ønsket, er Taalmodighed, saaledes, at han ikke egentlig vinder Taalmodigheden, men vinder det Attraaede. Saaledes er der saare mange og saare forskjellige Betingelser, men er da Sjelen saaledes en Betingelse? Saa er det da for Lidet sagt, at sige, Mennesket kommer nøgen til Verden, og eier Intet i Verden,

naar han end ikke eier sin egen Sjel? Var den foregaaende Betragtning istand til at gjøre en Enkelt utaalmodig og uduelig til at leve, ja hvorledes skulde denne Betragtning ikke ligesom fra Grunden af gjøre Enhver utaalmodig? hvad er der saa at leve for, naar man i sit hele Liv skal erhverve den Forudsætning, der i sin dybeste Grund er Livets Forudsætning, ja hvad vil dette sige? — Saavidt hjalp da Taalmodigheden os, at det Ord, der i sin Korthed syntes saa afskrækkende, saa ubetydeligt, neppe værdt at agte paa, nu i sin Korthed viser sig saa betydningsfuldt, at det snarere frister paa en anden Maade, som var det uudgrundeligt. Og er det ikke ængstende at betræde denne Vei, hvor man vel strax og hvert Øieblik seer Maalet, men aldrig seer det naaet, ikke som Vandreren dog kommer til Maalet, ikke som Den, der bærer Byrden, vinder hen til Bestemmelsen; hvor man aldrig saa at sige kommer af Stedet, ikke som Vandreren nu seer en Omgivelse, nu en anden, ikke som Den, der bærer Byrden, nu taber et Stykke af Syne, nu et andet; hvor man ingen Forandring seer, ikke som Den, der kjøbslaaer, snart seer et Menneske, snart et andet, ikke som Den, der fanger efter Fugle og Fiske, snart seer een fangen, snart en anden, men bestandig kun seer sig selv; hvor man ikke som Den, der vil vinde Menneskenes Gunst, snart hører Jublen, snart Mishaget, snart mange Stemmer, snart enkelte, men kun hører en eneste Stemme, for hvis Sandhed man næsten skjelver, fordi det er, som hvis man eengang hørte den, undslap man den aldrig mere, hverken i Tid eller Evighed; hvor man, saa at sige, aldrig erhverver Noget: ikke at naae Maalet, ikke at aflægge Byrden, ikke den rige Høst, ikke Rigdom, ikke en herlig Fangst, ikke Barnets Lykke, ikke Menneskenes Gunst, ikke at have gavnet Andre, men kun erhverver sig selv, en Belønning, der er saa liden, at selv det lidet Barn, der døer i Fødselens Øieblik, eier tilsyneladende det Samme; hvor man Intet vinder, der kan indbyde Menneskene til glad Deeltagelse, fordi man kun vinder sig selv, det er: vorder bedraget, som Kjøbmanden jo var det, hvis der Ingen kom i hans Bod den ganske

Dag, og man da vilde sige til ham, nu haver Du lært Taalmodighed, eller som Fiskeren, der havde fisket den ganske Dag og Intet faaet. Eller vilde en saadan Omvæltning i Tanke og Tale ikke være end besynderligere end det Besynderlige, at Livet forandrer sig saaledes for et Menneske, at det Haandgribelige, der var ham det Visseste af Alt, bliver det Tvivlsomme, og det Aandelige, der skuffede ham ved sin Fjernhed, bliver det Visseste, uendelig vissere end det Haandgribelige?

Dog dersom et Menneske eier sin Sjel, saa behøver han jo ikke at erhverve den, og dersom han ikke eier den, hvorledes kan han da erhverve den, da Sjelen selv jo bliver den sidste Betingelse, der forudsættes ved enhver Erhvervelse, altsaa og ved at erhverve Sjelen. Skulde der da gives en saadan Eien, der netop betegner Betingelsen af at kunne erhverve den samme Eien? I udvortes Forstand gives der ingen saadan Eien. Thi Den, der eier det Udvortes, han behøver ikke at erhverve det, ja han kan end ikke gjøre det. Han kan bortgive det, han eier, og da see, om det vil lykkes ham at erhverve netop det Samme igjen, han kan benytte det, han eier, til at erhverve noget Nyt, men han kan ikke paa samme Tid eie og erhverve det Samme. Skal der være Tale om en saadan Eien, da maa den findes i det Indvortes. Findes den ikke i det Udvortes som saadant, findes den eiheller i det Timelige som saadant; thi egentlig var det nærmere bestemmet Timeligheden, der gjorde det umuligt at eie og erhverve det Udvortes paa eengang, fordi det, der er i Øieblikket, enten er eller ikke er, og er det, saa erhverves det ikke, og erhverves det, saa er det ikke. En Selvmodsigelse, som det vilde være, at udsige begge Dele, fatter Timeligheden hverken som Gaade eller som Opløsning paa Gaaden. I det Evige ligger heller ingen saadan Selvmodsigelse, dog ikke fordi det som det Timelige enten er eller ikke er; men fordi det er. Det Evige er ikke enten et Eiet eller et Erhvervet, men er kun et Eiet, der ligesaa lidet kan erhverves som tabes. I det Indvortes maa da denne Selvmodsigelse være at søge, hvis ellers noget-

steds, men det Indvortes er jo netop i sit almindeligste Udtryk: Sjelen. I Sjelen maae vi da søge, hvad vi i Anledning af det Ord: at erhverve sin Sjel, gik ud for at finde. Sjelen er da Modsigelsen af det Timelige og det Evige, og derfor kan her det Samme eies og det Samme erhvervES og paa samme Tid. Ja hvad mere er, er Sjelen denne Modsigelse, kan den kun eies saaledes, at den erhvervES, og erhvervES saaledes, at den eies. Den samme Modsigelse kan ogsaa udtrykkES paa en anden Maade. Den, som kommer nøgen til Verden, eier Intet, men den, der kommer til Verden i sin Sjels Nøgenhed, han eier dog sin Sjel, det er som den, der skal erhvervES, har den ikke uden for sig som noget Nyt, der skal eies. Hvis det ikke var saa, hvis ikke den tilsyneladende tomme Tanke, eller dette Udtryk for Tomhed: Sjelens Nøgenhed endnu var Sjelen, saa lod den sig ikke eie og ikke erhverve anderledes end det Udvortes eies og erhvervES, hvor begge Dele dog i dybere Forstand er en Skuffelse, fordi det, der erhvervES, kan tabES, da det ikke eiedes, og det, der eiedes, kan tabES, da det ikke erhvervedes. Derimod er det, der betrygger mod, at Sjelens Besiddelse skulde være en Skuffelse, netop dens Erhvervelse, og det, der borger for, at dens Erhvervelse ikke er en Skuffelse, netop det, at den eies iforveien.

Forsaavidt da et Menneske skal erhverve sin Sjel, da eier han den ikke. Hvo er da Den, der eier den; thi forsaavidt den er til, hvilket den jo er, da den skal erhvervES, maa den jo tilhøre Nogen, om end saaledes, at den kan erhvervES, ikke som det Udvortes erhvervES, men saaledes, at Den, der erhverver den, erhverver sin Eiendom. Den, der skal erhverve Verden, antages jo at eie sin Sjel, skulde det ikke ogsaa være omvendt saa, at Den, der skal erhverve sin Sjel, eier den ganske Verden; og som den, der vil erhverve Verden, efterhaanden giver sin Sjel hen til Bytte for Verden, saaledes maa den, der erhverver sin Sjel, have Noget, han giver ifteden, og hvad kan dette være andet end Verden? Hvad da Menneskene tragte efter: at eie Verden, det var et Menneske i sit første Øieblik aller nærmest

ved, da hans Sjel var fortabt i den, og eiede Verden i sig, som Bølgeslaget eier Havets Uro og dybe Grunden i sig, og ingen anden Hjertebanken kjender end den, der er Havets uendelige. Vel mene Menneskene, at den Eien af Verden, om hvilken de tale, er en ganske anden. Men dette er kun et Bedrag. Thi Verden kan kun eies derved, at den eier mig, og saaledes eier den igjen Den, der har vundet Verden, da Den, der paa nogen anden Maade eier Verden, eier den som det Tilfældige, som det, der kan formindskes, forøges, tabes, vindes, uden at hans Eiendom væsentlig forandres. Dersom han derimod eier Verden saaledes, at Tabet af den kan formindske hans Eiendom, da eies han af Verden. Eller synes dette spidsfindigt? Mon ikke snarere den blev spidsfindig i Verdens Tjeneste, der ikke kunde eller ikke vilde forstaae det? Mon dette ikke er Verdens List, at den indbilder Mennesket, at hvis han eier den, da betyder dette ikke, at han eies af den; skulde Verden være mindre klog end han, skulde den tilbyde sig til et Menneske, som den jo gjør, uden at vide, at den vandt mest, naar et Menneske vandt den? Det Ufuldkomne kan ikke eies af et Menneske som hans eneste Eiendom, uden at dette skeer saaledes, at han eies deraf, thi naar et Menneske blot vil være udvortes, verdslig, timelig, da er Verden og Timeligheden ubetinget mægtigere end han? Eie det kan derfor kun et Menneske i Sandhed derved, at han opgiver det, hvilket jo betegner, at han ikke eier det, om han end eier det. Det Fuldkomne kan et Menneske eie, idet han tillige eier sig selv, uden at hans Eien deraf er en Opgiven, da den tvertimod er en Fordybelse i det.

I første Øieblik er da et Menneske der, hvorhen Menneskene senere hige som til det Herlige; han er fortabt i Verdenslivet, han eier Verden, det vil sige han eies af den. Men i samme Øieblik er han forskjellig fra den hele Verden, og han fornemmer en Modstræben, der ikke følger Verdenslivets Bevægelser. Vil han nu erhverve Verden, da maa han overvinde denne Uro, indtil han atter forsvinder som Bølgeslaget i Verdenslivet, da haver han vundet Verden. Vil han derimod erhverve

sin Sjel, da maa han lade denne Modstræben blive tydeligere og tydeligere og deri erhverve sin Sjel; thi hans Sjel var netop denne Forskjellighed: den var Verdenslivets Uendelighed i sin Forskjellighed fra sig selv.

Forsaavidt han da erhverver sin Sjel, eier Verden den. Men Verden eier den ikke med Rette, da den er hans Eiendom. Denne Modsigelse udtrykker Verden i sin Falskhed saaledes, at han eier Verden. Hans Erhverven er da en lovlig Erhverven, forsaavidt han erhverver sin Eiendom. Men hvis Eiendom er da hans Sjel? Den er ikke Verdens, thi en ulovlig Eiendom er ingen: den er ikke hans, thi han skal jo erhverve den. Altsaa maa der endnu være en Eier. Denne Eier maa eie hans Sjel som retfærdigt Gods, men maa dog ikke eie den anderledes, end at han selv kan erhverve den som sin lovlige Eiendom. Denne Eier kan derfor ingen Anden være end det evige Væsen, end Gud selv. Her viser den samme Selvmodsigelse sig som den mellem at eie og erhverve det Samme i det samme Øieblik. Det lod sig ikke gjøre med det Udvortes og Timelige. Saaledes lader heller intet Udvortes og Timeligt sig eie af Flere paa eengang; men eies bestandig kun af Een. Vil man sige, at Verden eier det, saa eies det ikke af nogen Anden; vil et Menneske mene, at han eier det, da eies han af det; eier han det virkeligt, da eier han det som noget Opgivet, og eier det altsaa ikke, og dog eier Verden det heller ikke, saaledes, at det Udvortes og Timelige først er blevet hvad det skal være, naar der slet Ingen eier det, eller naar det er blevet ligegyldigt. Det Evige kan heller ikke eies af Flere; thi det kan kun eies af Een, af samme Grund som den, at det ikke baade kan eies og erhverves.

Hvad Menneskene daarligt og utaalmodigen hige efter som det Høieste, uden ret at vide, hvad de ville, hvad der indgyder Forfærdelse, naar man bliver Vidne til, at det er lykkedes et Menneske: at vinde Verden og at have vundet den, det er det, hvormed Mennesket begynder og saa langt fra at være Maalet, at det er det, han skal forlade. Hans Sjel er en Selvmodsigelse mellem det Udvortes og det Indvortes, det

Timelige og det Evige. Den er en Selvmodsigelse, thi det, hvorved den er hvad den er, er netop, at den i sig vil udtrykke Modsigelsen. Hans Sjel er derfor i Modsigelse og er Selvmodsigelse. Dersom den ikke var i Modsigelse, var den fortabt i Verdenslivet, dersom den ikke var Selvmodsigelse, var Bevægelsen umulig. Den skal paa eengang eies og erhverves, den tilhører Verden som ulovlig Eiendom, den tilhører Gud som sand Eiendom, den tilhører ham selv som Eiendom, det er som den Eiendom, der skal erhverves. Han erhverver da altsaa, hvis han virkelig erhverver, sin Sjel fra Verden, af Gud, ved sig selv.

Saa var det da en Daarlighed og en Utaalmodighed at ville erhverve Verden, en Stræben efter at vorde det Ufuldkomne, man allerede var, en fortvivlet Tragten efter at forsikre sig, hvad man allerede var, saaledes at det blev vanskeligere og vanskeligere nogensinde at frelses ud deraf. Saa var da det at erhverve sin Sjel en Opgave, der forkyndte Strid med hele Verden, idet den begyndte med at lade et Menneske være ved hin jordiske Higens Maal, eie den ganske Verden for at bortgive den, en Strid, der bragte et Menneske i det inderligste Forhold til Gud, en Strid, der lovede ham sig selv i evig Forstaaelse med Gud, lovede ham Erhvervelsen, ikke af det Udvortes, hvilket ikke væsentlig kan eies af Nogen, og paa Grund af denne Ufuldkommenhed og tiltrods for den gjør Enhver, der kommer til egentlig at eie det, paa en eller anden Maade til Skyldner, men Erhvervelsen af det, der væsentlig kan eies, der ikke tilhører nogen anden Sjel i Verden, der ikke ved at erhverves gjør ham til Skyldner ikke til Lykken eller Skjebnen eller Tilfældet eller Menneskene eller Venner eller Fiender eller Verden, da han tvertimod i denne Erhvervelsen udfrier sig af sin Gjeld til Verden ved at give Verden hvad Verdens er, og kun bliver Guds Skyldner, hvilket ikke er at være Skyldner, da Gud er den ene Gode og giver Muligheden selv af at blive hans Skyldner. Skulde der være Nogen utaalmodig nok til ikke at ville fatte denne Herlighed, om han endnu ikke havde Taalmodighed til at erhverve?

„I Taalmodighed." Ordet siger ikke ved eller formedelst Taalmodighed, men „i" Taalmodighed, og antyder herved, at Betingelsen staaer i et særligt Forhold til det Betingede. Vel behøvede Kjøbmanden ogsaa Taalmodighed og Fiskeren, men behøvede tillige adskilligt Andet, behøvede Indsigt og Erfaring, Vare og Redskaber. Vil han uden dette eller uden at forstaae sig derpaa, sidde i Taalmodighed og vente, vil han mene, at det, at forstaae sig paa Taalmodighed, var tilstrækkeligt for at erhverve sit Udkomme og sin Fangst, saa vil han jo snart finde sig bedraget. Hvis Den derimod, der vil erhverve sin Sjel, ikke vil forstaae, at naar han vandt Taalmodighed, han da vandt, hvad han behøvede, hvad der var mere værd end al anden Vinding, saa vil han aldrig komme til at erhverve den. Det viser sig allerede her, hvor betrygget denne Erhvervelse er, fordi den er i dyb Forstand saa underfundig, at den vinder, jo mere Verden bedrager. I denne Erhverven er nemlig Betingelsen tillige Gjenstanden, og afhænger ikke af noget Udvortes. Derfor bliver Betingelsen, naar den har tjent til Erhvervelsen, som det Erhvervede, ikke som naar Kjøbmanden har solgt sine Vare og Fiskeren fanget sin Fisk, han da lægger Taalmodigheden fra sig ligesom Redskaberne for at glæde sig ved det Erhvervede.

I det Udvortes er Taalmodighed noget Tredie, der kommer til, og menneskelig talt var det jo bedre, om den ikke behøvedes; somme Dage behøves den mere, somme mindre, alt eftersom Lykken er, hvis Skyldner han bliver, selv om han erhvervede nok saa lidet, thi kun naar han vil erhverve Taalmodigheden, da bliver han Ingens Skyldner. Om Menneskene derfor end i det udvortes Liv anprise Taalmodigheden, saa er og bliver den dog en Byrde. Saaledes tager Vandringsmanden en Stav i sin Haand. Han negter ikke, at den er en Tyngde, og at han forsaavidt har mere at bære paa end ellers, men han beregner, at Staven vil understøtte ham paa Vandringen saa meget, at Vindingen bliver større, og hans Gang lettet. Dersom Een kunde overbevise ham om, at det ikke var saa, da vilde han ikke tage en Stav med sig, ligesom han nu lægger den fra sig ved

Maalet. Dersom det gjaldt ogsaa for Den, der vil erhverve sin Sjel, at Betingelsen kan falde bort for det Betingede, da var Ingen saaledes bedragen som han; thi Betingelsen var netop den Eien af Sjelen, der gjorde Sjelens Erhvervelse mulig; hvis det altsaa var muligt, at han, idet han havde erhvervet sin Sjel, kunde tabe Betingelsen, saa havde han ogsaa tabt det Erhvervede.

I det Udvortes er Taalmodighed en Betingelse, der anprises, da nu Verden engang er saaledes, og da Erfaringen har lært, at den i Betragtning heraf er fornøden. Med fuld Sikkerhed som det ene Fornødne lader den sig ikke anbefale i det Udvortes; thi maaskee skulde Utaalmodighed stundom gavne mere og fremskynde Erhvervelsen af det Attraaede. Da nemlig det Udvortes som Gode er tvivlsomt, kan enhver Betingelse for dets Erhvervelse ogsaa kun være en tvivlsom, og dette er den yderlige Efterfølge af Ufuldkommenheden, at der gives ingen Sikkerhed, der med fuld Sikkerhed kan forsikre den. Det Fuldkomne derimod kan med fuld Sikkerhed erhverves, fordi det kun erhverves ved at vorde indenfor sin egen Forudsætning. Maaskee var der den Kjøbmand, der ved sine utaalmodige Planer hurtig berigede sig, medens en anden ventede forgjæves med Taalmodighed; thi den daarlige Sæd voxer ogsaa i Utaalmodighed; men den gode Sæd voxer kun i Taalmodighed. Dog deri voxer den ogsaa, denne Sikkerhed kan ingen Tvivl eller Erfaring naae. „Den voxer i Taalmodighed." I dette Ord er atter Betingelsen og det Betingede uadskillelige, og Ordet selv antyder Dobbeltheden og Eenheden. Den, der voxer i Taalmodighed, han voxer jo og forfremmes; hvad er det da i ham der voxer? det er Taalmodighed; Taalmodigheden i ham voxer altsaa, og hvorved voxer den? ved Taalmodighed. Naar Den, der erhverver sig selv, blot er taalmodig, saa voxer han nok i Taalmodighed. Den ene Gang betyder Ordet det, hvori et Menneske voxer, som hvis man vilde sige, han voxer i Yndest, i Rigdom, den anden Gang betyder det det, hvorved han voxer, som hvis man vilde sige, ved Klogskab, ved Venners Raad og Bistand.

„At erhverve sin Sjel i Taalmodighed.“ Naar vi lægge Ordet sammen, og da overveie, hvorledes et Menneske skal kunne efterkomme det, da er det Første, der fordres, at han har Taalmodighed til at forstaae, at han ikke eier sig selv; at han har Taalmodighed til at forstaae, at en Erhvervelse af sin egen Sjel i Taalmodighed er en Taalmodighedens Gjerning, og at han derfor ikke bør agte paa den Lidenskab, der med Rette kun mener, at kunne voxe i Utaalmodighed. Dette indskærper Ordet paa en dobbelt Maade ved i sin Korthed at indeholde en fordoblende Gjentagelse. Det formaner at erhverve sin Sjel „i Taalmodighed“ og det formaner at „erhverve“ den. Dette Ord alene indeholder en Formaning til Taalmodighed. Det siger ikke: grib Din Sjel, som var det et Øieblik's Sag, som foer Sjelen Een forbi og det gjaldt nu at gribe Øieblikket og Sjelen, men dermed var ogsaa Alt enten tabt eller vundet. Det siger heller ikke „frels Din Sjel“, et Ord, som Skriften ellers oftere bruger med sit hellige Alvor. Og det er jo ogsaa vist, at Den, der erhverver sin Sjel, han frelser den ogsaa. Men Ordet at frelse sin Sjel fæster ikke saaledes Sindet paa Taalmodigheden, og kunde let vække Tanken om en Skynding, i hvilken Alt maatte afgjøres. At erhverve sin Sjel bøier derimod Sindet strax hen paa den stille, men utrættede Virken. Dette viser sig end tydeligere og ved Modsætningen end alvorligere, naar vi betænke, at Ordet er sagt i Forbindelse og Fortgang med en Skildring, der med ryslende Træk fremhævede det Forfærdelige, der skulde komme over Jerusalem som var det hele Verdens Undergang, da der skulde skee Tegn i Sol og Maane og Stjerner, og Havet og Bølgerne bruse, og Himlens Kræfter røre sig, da, hvis ellers nogensinde, det var Øieblikket til at formane Enhver, at frelse sin Sjel. Dog bruges Ordet: „erhverver Eders Sjele i Taalmodighed.“ Lader der sig tænke nogen mere ophøiet Modsætning, eller er det ikke den Stund, paa hvilken Formaningen forklares i himmelsk Herlighed. Elementerne opløse sig, Himlen sammenrulles som et Klædebon, Tilintetgjørelsens Afgrund aabner sit Svælg og brøler efter Bytte, Fortvivlel-

sens Skrig lyder allevegne fra, selv den livløse Natur vaander sig i Angest — dog, den Troende trænger sig ikke kæmpende frem for at finde Frelse, men medens Intet har Bestaaen, medens selv Bjerget vaklende forlader sin Plads, hvor det stod urokket i Aartusinder, da forbliver han i Stilhed, og erhverver sin Sjel i Taalmodighed; medens Menneskene skulle forsmægte af Frygt og de Tings Forventelse, som skulde komme.

Hvad der da allerede er udhævet ved det Ord: erhverve, det indskærpes end mere indtrængende ved det Tilføiede: i Taalmodighed, ja Ordet selv i sin Heelhed er ligesom et Billede paa den hele Erhvervelse, at denne gaaer for sig ligesom Ordet gaaer frem i sit Udtryk, det er, at det Hele er en Gjentagelse. Der er ikke Tale om at erobre, at jage og gribe efter Noget, men om at blive stillere og stillere, fordi det, der skal erhverves, er der inde i Een, og Nøden er, at man er uden for sig; fordi det, der skal erhverves, er i Taalmodigheden, ikke skjult i den saaledes, at Den, der taalmodigen ligesom afbladede Taalmodigheden, nu fandt det inderst inde, men saaledes, at det er Taalmodigheden selv, i hvilken Sjelen i Taalmodighed spinder sig ind og derved erhverver den og sig selv.

Naar man da vil begynde paa denne Erhverven, da fordres der, at man har Taalmodighed til at begynde saaledes, at man i Sandhed bekjender sig selv, at det er en Taalmodighedens Gjerning. Begynder man ikke saaledes, da kommer man aldrig til at erhverve, da denne Erhverven, ikke som en jordisk Erhverven en tidlang kan vise sig at være uden Vinding, men den tvertimod er en Taben, tilsyneladende idetmindste saa, og der derfor hører Taalmodighed til at ville begynde paa den, da den, hvilket netop er det Hidsende og for Utaalmodigheden Pirrende, dog erklærer sig selv for en Erhverven. Hvad er den hele Vinding, om hvilken der tales? Det er at faae sin Sjel som den er, men saaledes synes det jo netop, at man har den fra Begyndelsen. Her er ikke Tale om at lægge Noget til Sjelen, men om at tage Noget fra den, det vil sige, Noget, den tilsyneladende eiede.

Men gives der da ingen anden Maade, paa hvilken et Menneske kan gribe sin Sjel? Kan han ikke fravriste den hiin Magt, der ulovligt eiede den? Hvorved vil Sjelen gjøre dette, uden ved sig selv. Men den eier jo ikke sig selv, siden den vil gribe sig selv. Er desuden ikke hiin Magt den stærkere, siden den har kunnet sætte sig i Besiddelse af hans Sjel. Hvilket er nu altid den Svageres Vaaben? Det er Taalmodighed. Men maa han da ikke eie sin Sjel for at have Taalmodigheden, i hvilken han erhverver den? Ingenlunde; thi Taalmodigheden bliver til under Erhvervelsen, i hvilken han ikke, som han maa antages, hvis han skulde bruge Kraften, bliver stærkere og stærkere, men i hvilken han tilsyneladende bliver svagere og svagere. Netop fordi Verden ulovligt eiede hans Sjel, maa den yderligere Efterfølge heraf, samt af at Verden virkelig er den Stærkere, være den, at han bliver svagere og svagere i Forhold til Verdenslivet. Dersom Sjelen ikke var Forskjelligheden fra Verdenslivet, vilde den aldrig kunne erhverves, men da den dog tilhører Verden, kan Erhvervelsen ingen anden Forudsætning have end den intetsigende: Taalmodighed, og denne igjen saaledes, at den ikke er, men vorder.

I Taalmodigheden affinder Sjelen sig med alle sine Eiere, med Verdenslivet, idet den lidende erhverver sig selv fra det, med Gud, idet den lidende modtager sig selv af ham, med sig selv, idet den selv beholder hvad den paa samme Tid udgiver til begge, uden at Nogen kan tage det fra den: Taalmodigheden. Med Magt kan Sjelen Intet faae; thi den er netop i fremmed Magt. Var Sjelen paa nogen anden Maade fri, da var den ikke Selvmodsigelsen i Modsigelsen mellem det Udvortes og det Indvortes, det Timelige og det Evige. Denne Selvmodsigelse udtrykkes her igjen, at Sjelen er stærkere end Verden ved sin Svaghed, og at den er svagere end Gud ved sin Styrke, at den Intet kan erhverve, med mindre den vil bedrages, uden sig selv, og sig selv kan den kun erhverve ved at tabe.

„Men hvad er da et Menneskes Sjel?" Dersom Du spørger saaledes i Utaalmodighed en Anden, da vil Du neppe finde

Svaret, ei heller er Du, som det synes, paa den rette Vei. Eller er dette ikke en Aabenbarelse af Utaalmodigheden, at eet Menneske haster frem for at forklare alle Andre, hvad Sjelen er, og at et andet Menneske utaalmodigen venter paa, at han skal forklare det, at den Hørende utaalmodigen fremskynder den Talendes Forklaring, og da atter bliver utaalmodig, fordi den ikke synes ham tilstrækkelig? Eller var det derover han burde blive utaalmodig, eller var det ikke snarere ganske i sin Orden, og en Lykke, at det var i sin Orden, at ikke den Talende skulde ved sit Ord udelukke ham fra at erhverve sin Sjel i Taalmodighed? Eller var det ikke snarere det, han burde blive utaalmodig over, at han var saa utaalmodig, og nu beflitte sig paa, af Utaalmodighedens Frugt at lære at ville begynde med Taalmodighed.

Det at vide hvad et Menneskes Sjel er, hvad dette vil sige, er endnu saare langt fra Begyndelsen paa at erhverve sin egen Sjel i Taalmodighed, og er en Viden, der ogsaa deri viste sin Forskjel fra hiin Erhverven, at den voxer ogsaa i Utaalmodighed. Og om denne Viden end kan have sin Betydning, den bedrog dog ofte et Menneske netop som Verden gjør det, at han troede at eie den, medens det var hans Viden, der eiede ham.

„Men naar et Menneske skal erhverve sin egen Sjel, da maa han jo kjende den, inden han begynder." Vel er dette saa, netop fordi Den, der kjender sin Sjel, derfor endnu ikke har erhvervet den; men netop derfor er det ogsaa saa, at han, naar han ikke begynder at erhverve den, ikke kjender den. Selv om han kunde erkjende den fuldelig, førend han erhvervede den i Taalmodighed, saa vilde dog denne Besiddelse i Erkjenden kun være en Besidden, der var ligesom hiin første Eien Betingelsen for, at han kunde erhverve den i Taalmodighed. Derfor er enhver Erkjenden, der ikke vil staae i Forhold til en Erhverven, ufuldstændig og mangelfuld, thi han veed jo ikke endnu, hvorledes han vorder; da han vorder ved Erhvervelsen; og bliver selv i Følgeskab med Erhvervelsen mangelfuld, thi „endnu vide vi ikke, hvorledes vi skulle vorde."

Den, der erkjender sin Sjel, han seer sig i et Speil; men dette Syn kan han glemme, som Apostelen Jacob siger, og derfor lader det sig og anvende her, hvad han fremdeles siger: „at den rette Ordets Hører er den, der gjør det.“ Saa længe han blot hører Ordet, da er han uden for det, og naar Forkynderen tier, da hører han Intet, men naar han gjør Ordet, da hører han bestandig, hvad han selv forkynder for sig selv. Og enhver blot Høren af Ordet er uendelig langt ufuldkomnere end Udførelsen, ikke blot fordi Udførelsen er høiere, men fordi enhver Udsigen er saare ufuldstændig baade i sin Korthed og i sin Vidtløftighed i Sammenligning med Udførelsens Nøiagtighed. Erkjendelsen af sin egen Sjel, hvis man vil betragte den som en Erhverven, er derfor et Selvbedrag, fordi den i sin største Fuldstændighed dog blot er en Antydning af, hvad der i sin Bestemthed viser sig under Erhvervelsen.

Sin Sjel maa derfor vel et Menneske kjende for at erhverve den, men denne Erkjenden er ikke Erhvervelsen, som han jo og i denne Erkjenden forvisser sig om, at han er i en fremmed Magt og at han altsaa ikke eier sig selv, eller nøiere bestemmet ikke har erhvervet sig selv. Naar Djævelen troer og dog skjælver, saa ligger der i denne Tro en Selverkjenden, og jo fuldstændigere denne er, jo mere vil han skjælve, netop fordi han ikke vil erhverve sig selv.

Sin Sjel erkjender da et Menneske, hvis han erkjender den i Sandhed, som et Noget, han vel endog kan nøiagtigt beskrive, men som er i en Andens Besiddelse og som han vel kan ønske at besidde, men hvortil Erkjendelsen som saadan ikke hjelper ham. Om der derfor end hører Taalmodighed til denne Erkjenden som til enhver anden, saa er det dog ikke den, Ordet taler om, hvilket ogsaa viser sig derved, at i Erkjendelsen Taalmodigheden ikke paa eengang er Betingelsen og det Betingede. Den Erkjendende er atter bedraget, ligesom Kjøbmanden var det, hvis han istedenfor at vinde Erkjendelsen vandt Taalmodigheden. Den Erkjendende gjør ligesom Vandringsmanden, han lægger Taalmodigheden fra sig, naar han har vundet Er-

kjendelsen. Den, der derfor kun vil være taalmodig for at erkjende sin Sjel, han vil ikke erhverve sin Sjel i Taalmodighed.

Den, der vil erhverve sin Sjel i Taalmodighed, han erkjender, at hans Sjel ikke tilhører ham selv, at der er en Magt, han maa erhverve den fra, en Magt, af hvem han maa erhverve den, og at han maa erhverve den selv. Taalmodigheden slipper han aldrig, ikke naar han har erhvervet den, thi det var jo Taalmodigheden, han erhvervede, og saasnart han opgiver Taalmodigheden, da opgiver han Erhvervelsen igjen, heller ei slipper han Taalmodigheden, naar det synes, at hans Stræben bliver skuffet, thi forsaavidt den bliver det, veed han, at det maa ligge deri, at Taalmodigheden ikke var den rette, eller at Grunden ligger i Utaalmodigheden. Hvad enten han derfor i Afgjørelsens forfærdelige Øieblik erhverver Taalmodigheden, eller han langsomt erhverver den, i Taalmodigheden erhverver han sin Sjel, hvad enten han i samme Øieblik er oversat i Evigheden, eller han fra dette Øieblik af hvert Øieblik oversætter sig i Evigheden.

Naar da Følelsens Utaalmodighed vil foregjøgle ham Erhvervelsen, da veed han, at den bedrager; thi den vil gjøre ham Taalmodigheden overflødig, og Erhvervelsen er kun i Taalmodigheden. Naar Erkjendelsens Utaalmodighed vil betrygge ham Erhvervelsen ja Erhvervelsen i al sin Mangfoldighed, da veed han, at den bedrager; thi den vil afskedige Taalmodigheden, og Erhvervelsen er kun i Taalmodigheden, og Taalmodigheden er ikke det Mangfoldige, men det Enkelte og Enfoldige. Naar Forsættet vil tage Erhvervelsen med Vold, da veed han, at den bedrager, fordi det ogsaa tager Taalmodigheden med Vold. Naar det Forbigangne vil forfærde ham med sine Rædsler, det Tilkommende med sin angstfulde Forventning, naar hele Verden truer ad ham med sine Skrækkemidler, naar Tiden træder i Verdens Tjeneste som den, der skal formaae at gjøre Pinselen lang og Ovalen over al Maade, eller naar Tiden ikke saaledes truer, men underfundigen lader ham forstaae, at den lukker aldrig sit Øie, medens han sover; da veed

han, at det er Bedrag; ikke dens Trudsler, ikke om den har Magt til at udføre dem, men at det er Bedrag, at den vil gjøre ham Taalmodigheden overflødig og lade ham, hvis han nogensinde begyndte paa den, fortryde den, som den, der ikke formaaede at holde ud, vil adskille ham Erhvervelsen fra Taalmodigheden, der bliver i Taalmodighed, naar Enhver har taget Sit indtil den sidste Penning.

Skulde vi nu sige: „hvo skildrede dog denne Strid rettelig?" Som var Forkyndelsen ikke altid ufuldkommen, og som var Forkyndelsen ikke altid noget Andet end Erhvervelsen? Som skulde Skildringen ikke friste den Talende til Utaalmodighed i Lidenskabens Udtryk, og den Hørende til Utaalmodighed i at høre og til Utaalmodighed i at begjere ny Tale, hvad enten han nu fandt den hørte Tale for kunstig, at den Talende maatte prise ham, hvis det ikke betydede, at hans Sjel var aldeles tankeløs, eller for eenfoldig, hvilket vel ikke var at anprise; thi Den, der mener, at det Mangfoldige og det Meget forhjælper ham til Erhvervelsen, han er ligesom Den, der mener, at det Eenfoldige standser ham, da kun det Eenfoldige er det Forhjælpende. Eller var Skildringen selv ikke Noget, som Verden og Tiden formaaede at tage, uden at tage Taalmodigheden og Erhvervelsen, der er i Taalmodigheden, der selv i Dødens Øieblik erhverver et Menneske hans Sjel for det Evige, hvis han døer i Taalmodigheden!

To opbyggelige Taler.

(1844.)

Udgivet af

H. O. Lange.

Originalmanuskriptet findes ikke. Originaludgaven er lagt til Grund.

MDCCCXLIV.

To opbyggelige Taler.

Af

S. Kierkegaard.

Kjøbenhavn.

Faaes hos Boghandler P. G. Philipsen.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Forord.

Skjøndt denne lille Bog (som derfor blev kaldet „Taler" ikke Prædikener, fordi dens Forfatter ikke har Myndighed til at *prædike*; opbyggelige Taler, ikke Taler til Opbyggelse, fordi den Talende ingenlunde fordrer at være *Lærer*) har udelabt Noget, har den dog Intet glemt; skjøndt den ikke er uden Haab i Verden, forsager den dog af ganske Sind ethvert Haab paa det Uvisse eller om det Uvisse. Fristet maaskee, som de tidligere ikke vare det, har den ingen Glæde af „at gaae som til Gjestebudshuus;" (1. Thess. 2, 1.) ønsker ligesaa lidet som hine, „at dens Indgang maatte være i Forsængelighed"; thi hvis et Menneske end ikke var uden Dannelse, forsaavidt han lærte, af hvad han leed, det var dog aldrig lysteligt, om han behøvede at lide meget for at lære lidet. Dens Begjering er at takke, om den paa den Myndiges Ord vandt Mængdens stiltiende Tilladelse til, at turde gaae ubemærket sin Gang for at finde, hvad den søger: hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder *min* Læser, som med høire Haand modtager hvad der bydes med den høire; hiin Enkelte, der i den beleilige Time fremtager hvad han modtog, og gjemmer hvad han fremtog, indtil han atter fremtager det, og saaledes ved sin Velvillie, sin Viisdom hensætter den ringe Gave paa Rente, til Gavn og Glæde for Den, der bestandig kun ønsker at være som en Bortreist.

S. K.

At bevare sin Sjel i Taalmodighed.

Luc. XXI, 19.

Det er ofte sagt med Beundring, ofte seet med Forbauselse, hvorledes et Menneske i Farens Stund og i Forfærdelsens Øieblik viste en Sjelens Styrke, man i Sandhed maatte kalde vidunderlig. Hvor hurtigt og hvor bestemt overskuede Forstanden Alt og det Gysende, hvor hurtigen valgte Aandens Nærværelse det Rette med en Sikkerhed, som var den Frugten af det modneste Overlæg, hvorledes trodsede Villien, hvorledes selv Øiet de truende Rædsler, hvorledes fornam Legemet end ikke Anstrængelsen, ikke den qvalfulde Lidelse, hvorledes bar Armen med Lethed den Byrde, der langt overgik menneskelig Kraft, hvorledes stod Foden fast der, hvor enhver Anden ikke turde see hen, fordi han saae Afgrunden! Har Du aldrig seet det m. T., nu saa har Du dog hørt derom; Du har maaske hørt, hvorledes et Menneske, der havde henlevet sit Liv tankeløst, og aldrig forstaaet Noget, men forspildt Sjelens Kraft i Forfængelighed, hvorledes han laae paa sit Sygeleie, og Sygdommens Forfærdelse omringede ham, og Kampen begyndte angstfuldt som sjeldent, hvorledes han da for første Gang i sit Liv forstod Noget, og forstod, at det var Døden, han stred med, og hvorledes han nu samlede sig i et Forsæt, der var mægtigt at bevæge en Verden, hvorledes han vandt en vidunderlig Besindighed til at rive sig ud af Lidelserne for at benytte det sidste Øieblik, at han maatte indhente Noget af hvad der var forsømt, ordne Noget af hvad han i et langt Liv havde forvirret, ud-

tænke Noget for dem, hvem han skulde forlade; Du har maaskee hørt det af dem, der stod hos ham, som med Veemod men ogsaa dybt rystede maatte tilstaae, at han i disse faa Timer havde levet mere end i sit hele øvrige Liv, mere end hvad der leves i Aar og Dage, eftersom Menneskene i Almindelighed leve. Lader os prise, hvad der i Sandhed er at prise, den menneskelige Naturs Herlighed, lader os takke, at ogsaa os blev givet at være Menneske, lader os bede, at os maatte forundes Naade til paa en skjønnere og utvivlsommere Maade herligen at fuldkomme det Herlige. Den Enkelte derimod, om hvem vi have talet, kunne vi ikke saaledes prise, thi Betragtningen af ham gjør Sjelen tvesindet, og Tanken giver ikke udeelt sit Samtykke. Eller viser ikke endog en Sindssvag ofte, hvor stærkt et Menneske er, og dog prise vi jo ikke den Sindssvage, om han end beskæmmer Mange. Lader os da prise hvad der er at prise, og see, om ikke dette skulde lede os til at finde Det, hvor Sandheden og den fulde Hengivelse er Ja og Amen i Lovprisningen. Thi naar Forfærdelsen kommer udvortes med alle sine Rædsler, hvad Under da, at den piner den sidste Kraft ud af et Menneske, at den paa en Maade giver ham Kraft, som den selv giver Dyret, om end herligere, fordi Menneskets Væsen er det Herligste. Og Lærdommen, vi kunne uddrage deraf, er saare tvivlsom, og Slutningen, vi kunne gjøre derfra, meget tvetydig; thi Ingen har vel seet et Menneske saaledes kæmpe i Livsfare eller med Døden, uden at maatte tilstaae, at Udfaldet hvert Øieblik kunde blive det modsatte, samt at en saadan Strid ikke afgjorde Noget om eller for den Stridendes øvrige Liv. Hvis derimod et Menneske, medens Alle sige Fred og Tryghed, opdagede Faren, skuede Forfærdelsen, og efterat have anvendt Sjelens sundeste Kraft for ret at blive sig den bevidst, nu atter med Forfærdelsen for Øine udviklede og bevarede samme Sjelestyrke som Den, der kæmpede i Livsfare, samme Inderlighed som Den, der kæmpede med Døden, ja da ville vi prise ham. Thi priseligt var det allerede, at han opdagede Faren. Den Kraft, hertil udfordres, er langt større, end den Menneskene beundre i et

afgjørende Øieblik; thi Foreſtillingen om, at der er Fred og Tryghed, og Menneſkenes Forſikkring derom er ſom en Fortryllelſe, der bedaarer letteligen med ſin ſtærke Bedøvelſe, og fordrer hele Sjelens Kraft for at løſes. Dog er denne opdagende Kraft atter ikke ubetinget at roſe. Derſom et Menneſke liig en Eventyrer vovede ſig ud til den Yderlighed, hvorhen Menneſkene ſjeldent ſætte deres Fod, hvis han ſkuede ned og ſaae det Skjulte, opdagede det Forfærdelige, og nu, greben af Angeſt, ſlagen med Frygt, ſtyrtede tilbage for de Rædsler, han ſelv havde hentet frem, forgjeves ſøgte at undflye dem, forgjeves ſøgte et Skjul i Menneſkenes Vrimmel, fordi de forfulgte ham overalt; derſom et Menneſke med ſin bekymrede Indbildning manede Angeſter, ſom han ikke formaaede at beſeire, medens han dog ikke kunde aflade at ſtirre paa dem, at fremkalde dem ængſteligere og ængſteligere, at udgrunde dem frygteligere og frygteligere, da ville vi ikke priſe ham, om vi end priſe Menneſke-Naturens vidunderlige Herlighed. Kaldte han derimod Forfærdelſen frem, og opdagede Livsfaren, ikke menende, at han ved ørkesløs Tale ſkulde give Menneſkene Stof til ørkesløs Overveielſe, men fattede, at Faren angik ham; vandt han nu med den for Øine den Sjelens Styrke, ſom Forfærdelſen giver, da var dette i Sandhed at priſe, i Sandhed vidunderligt Vidunderligt; hvo ſkulde ogſaa forſtaae det, da Ingen ſaae Faren, og altſaa Ingen kunde fatte, hvad der ellers er let at forſtaae, at den Mand, om hvem man veed, han oplevede det Ryſtende, at han blev modnet i Alvor.

Medens derfor al Tale ſom ſaadan om, at Fare og Forfærdelſe giver et Menneſke Kraft, er en ſvigefuld Tale, ſom Menneſkene kun altfor gjerne ville høre, fordi de kun altfor gjerne ville bedrages, ſaa er det derimod altid gavnligt at betænke, at der ogſaa hører Kraft, ja ret egentligen Kraft til at opdage Faren, gavnligt at forſtaae Sandheden, at der altid er Fare, fordi et Menneſke „gaaer i Fare, hvor han gaaer," og fordi et Menneſke aldrig frelſes, uden ved at „arbeide med Frygt og Bæven."

Dog Faren kan være saare forskjellig. Den jordiske Fare ere Menneskene tilbøielige nok til at blive opmærksomme paa. Selv om Krigens Rædsler ikke rase ødelæggende og forstyrrende med Vold og Lovløshed, men der er Fred og Retfærdighed i Landet; selv om Pestens Morderengel ikke gaaer fra Huus til Huus i Byer og Riger, men der er Sundhed og Velsignelse; der er dog Fare, det vide Menneskene, Fare for Liv og Gods, for Sundhed, Ære, for Velfærd og Eiendom. See derfor ere Menneskene alvorligen betænkte paa at bevare og sikkre, hvad de eie, derfor ere de mistroiske mod hverandre og mod Livet, derfor er denne Mistroiskhed saa almindelig mellem Mand og Mand, at Ingen ved den fornærmer end ikke sin bedste Ven. O! Enhver, der blot er bleven, hvad man saaledes kalder myndig i Verden, han forstaaer godt, hvad jeg mener. Selv om det var Din bedste Ven, hvem Du troede bedre end Guld, der henvendte sig til Dig, selv om Du for ingen Priis i Verden vilde fornærme ham, naar Du med al Velvillie har efterkommet hans Ønske, da siger Du dette korte Ord til ham, eller han siger det selv: for Livs og Døds Skyld, og I forstaae hinanden, det fornærmer ham ikke, naar han overrækker Dig dette Ord skriftligt: for Livs og Døds Skyld . . . . . Altsaa for Livs og Døds Skyld. Et ungt Menneske, der gik ud af det fædrene Huus og hidindtil Intet havde havt at skaffe med Verden, hvis han hørte det Ord: for Livs og Døds Skyld, mon han vilde gjætte, hvad der i Almindelighed følger efter denne Begyndelse; en forfaren Mand, der er paafærde i Livet, til hvem man sagde dette Ord, mon han vilde falde paa, at knytte Andet til denne Begyndelse end hvad han vidste tilstrækkelig Besked om. Paa en saadan besynderlig Maade er Livet alvorligt. Det alvorlige Ord gaaer fra Mund til Mund, høres paa Gader og Stræder, høres især i den Larm, hvor Travlheden mindst synes at være i Forstaaelse med Foreſtillingen om Livets Korthed og Dødens Vished.

Der er altsaa Noget, man for Livs og Døds Skyld ønsker at bevare, ønsker at bevare sig sikkret. Der er altsaa et Middel, hvorved man kan opnaae sin Hensigt, et Middel, der er prøvet

fra Slægt til Slægt, thi det skrevne Ord staaer fast, og naar det er affattet, under den jordiske Forsigtigheds ængstelige Opsyn, da bedrager det ikke, da kan man trygt kjøbslaae og handle, skifte og dele; da opdager man med forudilende Snildhed eller med sildig Forfærdelse Livets Farer, men man udtænker ogsaa klogtigen Midler derimod — og da gaaer Livet hen i en høist alvorlig Drøm, indtil Døden kommer og gjør Ende paa Regnskabet og paa Regnemesteren.

Den derimod, hvem hiint Ord pludseligen vakte, hans Sjel greb det vel med sin underlige Gaadefuldhed, og greb den med ny Angest, da han atter og atter hørte det letsindigen brugt, ligegyldigt henkastet som en Bemærkning, der vedgik Alle, og som dog Ingen i Særdeleshed brød sig om; allermindst for Livs og Døds Skyld bekymrede sig om at faae at vide, hvad der for Livs og Døds Skyld i Sandhed var værd at bevare. Noget Timeligt kunde det ikke være; thi for Livets Skyld kunde det vel være ønskeligt at bevare, men hvorledes skulde man for Dødens Skyld ønske at bevare det, da man jo netop forlader det i Døden, der uden Misundelse og uden Forkjærlighed gjør Alle lige, lige fattige, lige afmægtige, lige elendige, Den, der eiede en Verden, og Den, der Intet havde at miste; Den, der efterlod sig Fordring paa en Verden, og Den, der var i Gjeld for en Verden; Den, hvem Tusinder adlød og Den, som Ingen kjendte uden Døden; Den, hvis Deilighed var Menneskenes Beundring, og den Elendige, der kun søgte en Grav at skjule sig for Menneskene. Saa maatte da det, hvorom Talen var eller rettere hvorom den i Sandhed kunde være, være noget Evigt, og hvad Andet da med et eneste Ord end et Menneskes Sjel. Og vigtig var Sagen, ja af yderste Vigtighed, Overveielsen ikke at opsætte til imorgen; thi saa afbrudt som Ordet forbinder Liv og Død, saa hurtigt og brat vexle Liv og Død hernede, og det næste Øieblik kunde maaskee være for silde. Allerede dette var jo forfærdeligt, at Døden saaledes kan komme paa et Menneske som en Tyv i Natten, inden han fik at vide, hvad der var værd at bevare, og hvis dette var hans Sjel,

og han altsaa ikke havde bevaret den, at Døden kunde kræve den af ham, eller stjæle den fra ham, saa hans Tab blev uerstatteligt. Altsaa at tabe sin Sjel, det er Faren, dette er Forførdelsen, og hvad man ikke bevarer, det kan man jo tabe.

Tanken selv fatter neppe denne Rædsel, Sproget kan ikke tydeligen udtrykke den, kun Sjelens Angest ahner, hvad den mørke Tale handler om. Men Angesten vaagner til ny Forførdelse; thi i samme Øieblik bliver Faren mangfoldigere, fordi Sjelen vil besiddes og bevares paa en anden Maade end jordisk Gods, og Forførdelsen paa anden Maade spænder sin Snare. Dersom et Menneske, der vilde bevare sit jordiske Gods, havde fundet et Sted, en Afkrog i Verden, hvor ingen Tyvehaand naaede hen, hvor Ingen vilde søge den, da kunde han jo trygt nedlægge sin Skat der, sikker paa at bevare den, uden at det behøvedes, at han ofte saae til den. Dersom derimod et Menneske saaledes vilde bevare sin Sjel, da havde han netop tabt den. Men hvis altsaa den Rige aldrig turde lægge sin Skat fra sig, da det var det allerfarligste, men Dag og Nat skulde bære den hos sig, og saaledes hvert Øieblik udsætte sig for at tabe den, var dette da ikke forførdeligt! Dersom et Menneske tabte sin jordiske Skat, da vilde han vel søge at trøste sig over Tabet; han vilde flye ethvert Minde om den fordums Herlighed, der nu kun vilde smerte ham, og saaledes vilde han vel atter vinde Tilfredshed. Men hvis et Menneske ved selv at fortabes havde tabt sin Sjel, da kunde han ikke saaledes flye Erindringen; thi Tabet blev bestandig hos ham gjennem Tid og Evighed i Fortabelsen. Men en saadan Fortabelse er dog i Sandhed rædsom. Dersom et Menneske tabte sin jordiske Skat, da var den dog kun tabt for dette Liv, maaskee end ikke for stedse, og selv om dette skete, da vilde dog Døden forsone ham med Tabet og tage det fra ham, da han i Dødens Øieblik blev som Den, der ikke tidligere havde tabt Noget. Tabte han derimod sin Sjel, da var den tabt for alle Tider og for Evigheden, tabte han den et eneste Øieblik, var den tabt for stedse, og Døden kunde ikke hjælpe ham, men netop for Dødens Skyld maatte han ønske at have

bevaret og at bevare den. — Jo mere han tænkte derover, desto mere ængstet blev han. Tilsidst turde han næsten ikke tænke derpaa, thi det var som havde han allerede tabt den, og dog turde han ikke lade det være; thi hvorledes skulde han da ikke tabe den!

Hvad skulle vi dømme om en Saadan? Skulle vi sige, at Sjelen er det eneste Sikkre, og medens Menneskene kunne tage Alt, Sjelen lade de Een dog beholde. Eller skulle vi ikke prise ham, at han opdagede Faren, at denne var en anden end man almindeligen meente, og at han var ængstet for at bevare sin Sjel. Overveielsen var imidlertid for urolig, derfor vilde det ikke lykkes ham at forstaae Tanken. Thi som der kun er eet Middel til at bevare den, saa er dette Middel allerede nødvendigt for at forstaae, at den skal bevares, og hvis dette ikke var saaledes, var Midlet ikke det eneste. Dette Middel er Taalmodighed. Et Menneske vinder ikke først sin Sjel, og haver nu Taalmodighed behov for at bevare den; men han vinder den ikke anderledes end ved at bevare den, og derfor er Taalmodighed det Første og Taalmodighed det Sidste, netop fordi Taalmodighed er ligesaa meget handlende som lidende og ligesaa meget lidende som handlende. Sagen er og ikke saaledes forfærdelig, som Angesten meente det, men derimod alvorlig og i dybeste Forstand alvorlig, som Taalmodigheden forstaaer det.

At bevare sin Sjel i Taalmodighed.

At bevare sin Sjel i Taalmodighed o: ved Taalmodighed at forvisse sig om, hvad det er, man har at bevare; thi hvis et Menneske ikke her tager Taalmodigheden til Hjælp, da vil han maaskee komme i al sin Anstrængelse og med al sin Flid til at bevare noget Andet, og derved at have tabt sin Sjel. Ikke blot Den tabte jo sin Sjel, hvem Timeligheden og verdslig Begjering fortryllede, men ogsaa Den, der vel bevæget i sjelelig Bekymring dog kun krafteligen dannede en Skuffelse; ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der gav den hen at elske Verden og til at tjene den alene, men ogsaa Den, der vel saae sig i et

Speil, men ikke saae rigtigt til og blev i Bedraget; og ikke blot Den tabte sin Sjel, som i Forhærdelsen greb Øieblikkets Visshed, men ogsaa Den, der løb paa det Uvisse, fordi han begyndte med det Uvisse, og som fægtede i Luften, da han selv var et flygtigt Veir; og ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der traadte i Lystens Dands indtil det Sidste, men ogsaa Den, der trællede i Bekymringens Overveielse og fortvivlende vred sine Hænder Nat og Dag.

See! naar vi saaledes tale derom, da fatter Enhver let, hvor nødvendig Overveielsen er for Mennesket, og hvor nødvendig Taalmodigheden er for Overveielsen, da seer man i Betragtningen den forfærdelige Forskjel mellem det Sidste og det Første, og det uagtet det dog væsentligen er det Samme, og Forfærdelsen intetsteds indtraadt paa en afgjørende Maade, men fremkommet derved, at det Sidste virkeligen ikke er andet end det Første. Men i Livet viser det sig ikke saa iøinefaldende; thi der lægger Tiden sig adskillende mellem det Første og det Sidste, og man skal være fjernsynet for strax at opdage, lydhør for at forstaae dets Vidnesbyrd, thi Tiden har en sjelden Overtalelse, snakker bestandig derimellem, og siger bestandigen: „saa længe jeg er, er der jo stedse Tid.“ I Livet synes heller ikke Overveielsens Taalmodighedsgjerning nødvendig; thi man kan jo godt leve og deeltage med de Andre, give sig hen, for hvad man saaledes er, uden ret at forstaae sig selv. Hver Dag har sin Møie, men ogsaa sin Lyst, sit Maal men ogsaa sin Løn, hvortil da en Overveielse, der ikke gjør Een rigere, ikke mægtigere, hvorved man Intet udretter, Intet opnaaer, hvorved man Intet bliver, men ene og alene faaer at vide, hvad man er, hvilket jo er en meget fattig og mager Betragtning. Saaledes kan et Menneske i udvortes Henseende sidde endog, som vi sige, i stor Bedrift; han giver Enhver Sit, udkaster Dag fra Dag nye Planer, hans Virksomhed griber mere og mere om sig, men sit Regnskab fik han aldrig Tid at opgjøre, det var jo en overflødig Sinkelse. Da trak maaskee Livet en uventet Forbring paa ham, som han ikke kunde betale, og med Forfærdelse

opdagede han, at han Intet eiede. I aandelig Henseende er Overveielsen et besværligt og lidet lønnende Arbeide. Man tør Intet lade staae hen i Taage, ingen lille Hemmelighed lade hensidde i Forborgenhed. Da opdager man maaskee, at Taarnet ikke kan blive saa høit som man ønskede. Maaskee havde man aldrig for Alvor begyndt derpaa, og altsaa heller ei for Alvor faaet at vide, at man ikke formaaede det; men saa havde man jo dog beholdt denne Drøm i Sjelen, denne forføreriske Indbildning, med hvilken man stundom kunde forlyste sig; — hvorfor tilintetgjøre den, da den jo hverken skader eller gavner. Man opdager en lille Mangel ved sit Arbeide, nu Bygningen kunde godt staae alligevel, ligesaa godt som alle de andre, thi man bygger jo ikke for en Evighed; hvorfor da gjøre sig selv Vanskeligheder. Og hvis man end slet ingen Mislighed opdagede, den hele Overveielse hvortil er den?

Ganske uden Overveielse er nu vel intet Menneske; hver Alder har sin Ret. Da sidder Ungdommen tankefuld i Aftenstunden og hos den sidder en indtagende Skikkelse. Man tør ikke kalde denne Utaalmodighed, thi den er kun længselsfuld, og Alt hvad den taler om er Ønsker, og Ingen forstaaer saaledes at tale godt for sig eller saaledes at tale Ungdommen tilpas. Saa ønsker man; og det er jo livsaligt, at Ønsket gaaer i Opfyldelse, men det er allerede lifligt og skjønt, at høre Den tale, der taler om Ønsket. Den Enkelte, der ønsker, kan ikke forstaae den Anden, end mindre gavne ham; thi for Ønsket er der ingen Grændse. Den, hvem Meget blev givet, ønsker mere, og den, hvem Lidet blev givet, ønsker lidet mere, den Ene studser over den Andens Nøisomhed eller over hans Begjerlighed, uden at dog Klagen er bøiet, da de jo begge ere ønskende. Hvo tør tale derimod, hvo tør afbryde, hvo nænner at forstyrre denne Hvidsken i Skumringen; saa indsmigrende er Utaalmodigheden, at den endog bestikker den Uvedkommende. Dog tør Taalmodigheden det; thi dette er det Dybsindige i den, at den opdager Faren, og dette er Taalmodighedens Sundhed, at den ikke gjør Larm, men i Alvor og Stilhed hjælper et Men-

neske, som den er den Eneste, der i Sandhed vil et Menneske det vel. Strax fornemmer Ungdommen det ikke, saa længe den kun har Øre for Utaalmodigheden, der i dyb Underkastelse indsmigrer Ønsket, da er det forgjeves; men naar den Unge bliver lidt bekymret, da staaer Taalmodigheden hos. Er dens Ord end ikke Smigrens Tale, hvad den siger er dog ubeskrivelig trøstende. „Intet Menneske kan lægge en Alen til sin Vext, om det end bekymrede ham; intet Menneske kan tage, hvad ham ikke blev givet." Er dette ikke overbevisende for alle Tider, og mod alle Tvivl; kan dette Ord ikke blive hos Een i Glæde og Sorg, er det ikke stærkt til at bevare et Menneske hans Sjel. Og synes Talen end at ville afluge Ønskernes Frodighed, er det da for at tilintetgjøre Sjelen, eller er det ikke for at bevare den, for at den ved Taalmodighed maa blive til hvad den er, og fortrøste sig til at vorde hvad den er. Eller siger Taalmodigheden spottende til et Menneske, at Ingen formaaer at lægge en Alen til sin Vext, som vilde den lade ham føle, hvor lille han er og hvor afmægtig. O! langtfra Taalmodigheden er dette, som jo endog veed at gjøre Bebreidelsen saa mild; „om det end bekymrede ham" siger den, hvormed den jo tillige siger saa skaansomt som muligt, at egentligen burde det ikke bekymre ham. Taalmodigheden opdager Faren, og Faren vilde netop være, om et Menneske formaaede at opnaae Noget ved saaledes at ønske; thi da var det umuligt at frelse ham; og Faren er netop, at det skulde være bedre paa den Maade at blive det Store; thi da var Livet uden Betydning og uden Sandhed. Taler maaskee Taalmodigheden med Forstandens kolde Beregning, at det gavner til Intet, og derfor maa man aflade med at ønske. Ingenlunde, den taler ei om Opfyldelsen og Ikke-Opfyldelsen af Ønsket; thi, siger den, selv om Ønsket blev opfyldt, var det et Tab for Mennesket, han vilde tabe det Bedste, det Helligste, at være saaledes som Gud har bestemt ham at være, hverken større eller mindre. Lader os derfor ikke forstyrre med, hvorledes Spotten eller Klogskaben eller Mismodet vilde advare mod Ønsket, men opbygges ved Taalmodighedens Ad-

varsel, der i Sandhed tænker Alt til det Bedste. Den seer Faren ved, at Utaalmodigheden saaledes bedaarer den Unge, den seer, at Utaalmodigheden kunde iføre sig en ny Skikkelse og sidde sørgende hos den Unge og ønske, at det havde været muligt, dersom det dog havde været muligt. Derfor taler den alvorlig, afbryder al Forbindelse med Ønsket; men da styrker den ogsaa Hjertet med Sandhedens stærke Føde, at selv det, at være det ringeste og ubetydeligste Menneske og være sig selv tro, er meget mere end at være bleven det største og mægtigste ved Ønskets elendige Partiskhed. Eller foragte vi ikke Den, der ad uværdige Veie sniger sig frem til Magt og Vælde, Den, der ved Lunets Spil samler Guld og Gods, maatte vi da ikke ogsaa foragte et Menneske, hvis det var saa, at han var bleven det han var ved et Ønske. Vel priser man Ungdommen, at den ved sit dristige Ønske viser sin Dristighed; men dette var dog i Sandhed det eneste Ønske, der var priseligt, om den Unges Sjel havde Dybde nok til at ønske, at intet Ønske maatte forstyrre hans Strid i Livet med sin ydmygende Forekommenhed.

Dog ganske uden Beslutning er intet Menneske; Ungdommen har ogsaa sin Ret. Da staaer der ved dens Side i Morgenstunden en seirrig Skikkelse, dens Blik saa freidigt, dens Forventning saa mægtig, den vil afsted, afsted for at komme og see og seire. Den Unge, der staaer ved Skikkelsens Side, bliver selv saa tillidsfuld, og ingen Staldbroder behager ham saaledes, Ingen opflammer ham saaledes — som Forsættet. Hvo vilde tale derimod, hvo tør det! Ja sandeligen er Forsættet at prise, Sjelens første Tanke, Villiens første Kjerlighed. Hvo turde kalde det Utaalmodighed, selv den Uvedkommende river det hen med sig. Dog Taalmodigheden tør det. Ja saa længe Ungdommen tillidsfuld kaster med Nakken, og overmodigen slaaer Himlen med sin stolte Pande, da vil den Intet høre. Men naar den dog blev alvorlig nok til i Overveielsen at ville løsrive sig fra den meget lovende Utaalmodighed, og denne nu allerede forandrer Skikkelse, naar Bekymringen gjør den Unge hans Knæ vaklende og hans Arm svag, hvo er da den kjærlige Skik-

kelse, han hviler sig til? Det er Taalmodigheden. Den har opdaget Faren og Forfærdelsen, men den trøster ogsaa: idag ville vi gjøre dette, imorgen dette, om Gud vil. Er denne Tale ikke ubeskrivelig trøstende, tager den ikke alle utidige Besværligheder fra Forsættet, og er dog Forsættet derved tilintetgjort; eller er det ikke derved først blevet i Sandhed herligt! Thi Gud i Himlene sværger ved sig selv, som Skriften siger, fordi han intet Høiere har at sværge ved, men det menneskelige Forsæt sværger ved Gud, og dersom det sværger ved sig selv, da sværger det ved det Ringere. Faren opdagede Taalmodigheden, men Faren var ikke, at Forsættet skulde komme til kort, men at Forsættet blot som saadant skulde have Magt til at seire, og Alt være afgjort ved Ungdommens dristige Forsæt; thi da var Menneskets Væsen forvanskет, og den helligste Kraft i ham, Villien, var bleven et Ønske. Selv om et Menneske ved et saadant Forsæt vandt Alt, han havde dog tabt uendeligt i Sammenligning med Den, der efter Guds Villie og med hans Hjælp gik det lille Stykke Vei til Graven, opnaaede det tilsyneladende Ringe, der var sat ham til Opgave. Taalmodigheden har intet Fællesskab med Fortvivlelsens Spot, der smiler ad Forsættet som ad en Barnestreg; intet Fællesskab med Forstandens Jammerlighed, der gjør Forsættet smaaligt; thi det Forsæt er dog vel ikke smaaligt, der foresætter sig at ville handle med Guds Hjælp! Selv om Opgaven var ringe, det at ville fuldkomme den ved Gud gjør Forsættet større end ethvert, der opkom i det naturlige Menneskes Hjerte. Det er ikke Mistillid til Livet, Taalmodigheden lærer, ikke i Mistillid den opdager, at Forsættet aldrig naaer sit Maal; thi sit Maal naaer det altid, da Maalet er Gud, og i denne Forstand lærer Taalmodigheden Tillid til Livet, og dens Forsæt er vel ringe i Klædedragt, men herligt i sit Indre, trofast og usvigeligt til alle Tider.

Saaledes gik da den Unge ud i Livet. Vel den Unge, der gjorde det! han gik med Taalmodighedens Hjelp, ikke rig paa Ønsker, ikke beruset i Forsæt, men i Troens Pagt med det Evige, i Haabets Pagt med det Tilkommende, i Kjerlighedens

Pagt med Gud og Mennesker. Og Taalmodigheden velsignede Pagten, og lovede ikke at forlade ham. Om han nemlig end tabte Ønsket, og det ungdommelige Forsæt, han tabte dog ikke Sjelen; thi dersom et Menneske ikke troende tragter efter det Evige, ikke haabende er i Forstaaelse med det Tilkommende, ikke elskende er i Samdrægtighed med Gud og Mennesker, da haver han tabt sin Sjel. Hvor ringe han end er, hvor liden af Vext, hvor fattig i Evner, hvorledes hans Sjel end nærmere er i sig selv og i sin Forskjellighed fra alle Andres, hans Sjel er dog bevaret, i hvad han end tabte, og i hvad ham end blev negtet.

Ved Taalmodighedens Hjelp forstod han dette i Overveielsen og uden Taalmodigheden havde han ikke forstaaet det.

At bevare sin Sjel i Taalmodighed o: at holde Sjelen beknyttet i Taalmodigheden, at den ikke kommer udenfor denne, og saaledes fortabes, naar han skal begynde den lange Kamp med en aldrig trættet Fjende, Tiden, og med en mangfoldig Fjende, Verden.

Saa gik da den Unge ud i Verden. M. T. hvad enten denne Tale synes som en gammel Fortælling at ville foregribe, hvad Du netop er ifærd med at ville gjøre, eller den kommer bag efter som en gammel Fortælling, om hvad Du længst har tilbagelagt, det er nu engang saaledes, saa gaaer den Unge ud i Verden. Men det Næste, ja det er saa forskjelligt, og den Enkelte, ja om Talen gik til alle Enkelte, saa vilde maaskee hver især ryste paa Hovedet, og sige: „nei saaledes gik det ikke mig; det jeg oplevede var høist forskjelligt fra hvad Du taler om.“ Maaskee er det saaledes, Talen begjerer jo ingen Priis. Men skulde dog denne Fremhæven af det Forskjellige, hvis den bliver en Stirren paa Ueensartetheden, ikke have en vis Lighed med Ønsket; og Utaalmodigheden, der eengang var den indsmigrende Ven, være bleven den snilde Fortrolige. Prøv engang at bryde med den, da skal Du see, at denne Tanke bliver hæftig, og i hidsig Tale klager over Taalmodigheden, som vil den gjøre Livet til idel Kjede, vil gjøre hvert Menneske til en

fattig Gjentagelse af det Samme. Og dog, dersom Eensheden ikke ligger til Grund for Forskjelligheden, Ligheden for Uligheden, saa har Alt opløst sig. Dersom da ingen Anden tør vove et velmeent Ord mod den Forskjelligheds, der skal forskjønne Livet indtil Forvirring, saa tør Taalmodigheden det. Den har seet Faren og Forfærdelsen, at dersom hvert Menneske saaledes er istand til væsentligen at gjennemføre Forskjelligheden, da vilde Livet forvirres, ja hans eget Liv, den seer godt, at Faren ikke er, at Livet forbyder det, men at Faren vilde være, om Livet tillod det. Drager da Taalmodigheden i Lag med den sammensnærpende Klogskab, der mener, at Livet blot afslider Oprindelighedens Brogethed, eller med den Trods, der mener, at kun nogle Begunstigede formaae at hævde Forskjelligheden. Ak nei! Taalmodigheden taler meget tvivlsomt om en saadan Begunstigelse. Kun Sjelen vil Taalmodigheden bevare, alt Andet har den Mod til at opgive; og naar Sjelen ikke troende tragter efter det Evige, haabende iler det Tilkommende imøde, elskende er i Forstaaelse med Gud og Mennesker, da er Sjelen tabt, men forkynder den sig derimod i denne kraftige Nærværelse, saa har dog den Enkelte, hvad Ordet end forskjelligt kan betyde i de Forskjellige, sin Sjel frelst.

Saa gik da den Unge ud i Livet. Dog Veien, der ligger for ham, er lang, og Verden skal vel ogsaa stundom vorde ham trang. Vil han nu ikke tage Taalmodigheden til Hjælp, da skal al hans Kamp og Strid kun lidet gavne ham; i fremmed Tjeneste vil han tilsidst kæmpe for noget Andet, og have tabt, hvad han skulde bevare. Thi ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der ikke saae rigtigt i Speilet, men ogsaa Den, der strax gik hen og glemte, hvorledes han saae ud; og ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der blev staaende hele Dagen paa Torvet, men ogsaa Den, der, skjønt kaldet ved den første Time, snart forlod Arbeidet og atter stod paa Torvet; og ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der aldrig begyndte Løbet, men ogsaa Den, der, skjønt han begyndte, dog løb feil af Maalet; og ikke blot Den tabte jo sin Sjel, der aldrig kom til Lyset, men ogsaa Den, der, skjønt

oplyst, efter eengang at have smagt den himmelske Gave, dog faldt fra.

Naar man saaledes taler derom, da seer man let Faren, Forfærdelsen, fordi man seer det Afgjørende, og fordi man blot raadfører sig med Taalmodigheden. I Livet, der virker Forskjelligheden til at adsprede; og naar den Ene holdt noget længere ud end den Anden, da beraaber han sig derpaa; og den Ene, der faldt fra, forstaaer ikke den Anden og gavner ham ikke; troer at have sin Sag vunden, fordi han holdt lidet længere ud, hvad han jo end ikke kan vide med Bestemthed. Saaledes stride de med hinanden paa mange Maader den unyttige Strid, om hvo der skal sidde øverst og nederst, da de dog alle blive udelukkede. Saaledes ende de med at sidde hos hinanden i Spotternes Raad og i de Misfornøiedes Forsamling, der ikke formaae at grave og ere for stolte til at bede.

Den Unge gik nu sin Gang, og Taalmodigheden gjentog sit Løfte, ikke at slippe ham, hvis han holdt sig til den. Hans Vei var smilende, hans Gang let, og ingenlunde saaledes som den faderlige Ven Taalmodigheden havde lært ham det. De Yngre sluttede sig glade til ham; den Ældre vendte sig veemodigt om efter ham, saa hurtigen gik han, at han selv lod Forventningen bag sig, uden at savne den; thi Held fulgte hans Fjed, Fremgang hans Idræt, Vinding hans Planer. Hans Guld skaffede ham Alt, selv Misundelsens Tjeneste, hans Gunst var den Priis, der kjøbte Alt, selv Medbeilerens Hylding. Dristigere bleve hans Planer og dristigere, selv Lykken blev saa glad derover, at den for at stride med ham blev dristigere og dristigere. Forgjeves kaldte Taalmodigheden; naar der i ethvert Øieblik er en Verden at vinde, hvad den jo aldrig havde talet om, da kan den vel vente til imorgen. Da stod han paa Spidsen — stolt skuede han ned, han væmmedes ved Alt, ved Guldets Glands, ved Lystens Tant, ved Menneskenes Feighed, Alt var jo tilkjøbs, Alt. Var det Lykken, der havde gjort ham utaalmodig? Den havde jo føiet ham i Alt; endnu vilde den føie ham, og dog vanſmægtede han i Utaalmodighedens kolde Hede.

— — Saa gik da den Unge sin Gang, Taalmodigheden gjentog til Afskeed sit Løfte. Og Veien var trang, hans Gang møisommelig, og dog var det som kom han ikke af Stedet, saa hurtigen ilede de Andre ham forbi, og hver Gang dette skete, gik der ham en Gysen gjennem Sjelen. Den Mægtige krænkede ham, den Lykkelige misforstod ham, Den, til hvem han havde sat sin Liid, skuffede; Ingen blev hos ham af Frygt for at sinkes, kun Mismodet blev og slyngede sig fastere om hans Sjel, end en Qvinde om sin Kjerlighed. Forgieves talede Taalmodigheden om, hvor Faren var, var der da ikke Fare nok; thi i samme Øieblik ilede en Anden ham forbi saa hurtigen, at han svimlede ved at maale sit lille Haab med hans Lykke. Han segnede, han kunde ikke meer.

Hvad er dog denne Tilværelse, hvor det eneste Visse er det Eneste, man Intet med Vished faaer at vide om, og dette er Døden! Hvad er Haabet? En paatrængende Plageaand, man ikke kan blive af med, en snild Bedrager, der holder ud længere selv end Ærlighed; en trættekjær Ven, der altid beholder Ret, selv naar Keiseren har tabt sin. Hvad er Erindringen? En besværlig Trøster; en Nidding, der saarer bagfra; en Skygge, man ikke kan blive af med, selv om Nogen vilde kjøbe den. Hvad er Lykkalighed? et Ønske, man bortgiver til hvem, der vil have det! Hvad er Venskab! en Indbildning, et Overflod, en Plage mere! Hvad er det Alt, hvad er det Alt . . . . og hvad er dette! Hvo veed det ikke, det er Utaalmodighed. Denne gamle Hykler, der mere hykkelsk end hine Pharisæere, binder svare Byrder, som den selv ikke rører med en Finger! Denne Løgner, der, forhærdet i at lyve, tilsidst troer sit eget Digt! Denne tilbedte Afgud, der gjør Alt til Intet! Denne evindelige Ordgyder, der dog vil, at man skal taalmodigen høre paa den.

Saaledes kan Utaalmodigheden iføre sig mange Skikkelser. I Begyndelsen kjender man den neppe, den er saa mild, saa sølelig, saa vinkende, saa fremskyndende, saa veemodig, saa deeltagende; og naar den har udtømt al sin Kunst, bliver den tilsidst høirøstet, trodsig, og vil forklare Alt, skjønt den aldrig forstod Noget.

Skulle vi tage i Betænkning, at kalde dette Utaalmodighed, om denne end underfundigen ikke vil vedgaae det, men blot være det Næstsidste, der dog har lidt Tækkelighed, uagtet det var dette, den arbeidede paa Dag og Nat, aarle og silde, fristende ved Lykke og fristende ved Ulykke lige snildt, om den Ene, der blev fristet, end ikke forstaaer den Anden; Dette den arbeidede paa at bringe sig selv frem i al sin qvalfulde Tomhed, ikke som Utaalmodighed efter Dette eller Hiint, men som denne kolde Brand, der opæder Sjelen, om denne end synes at være mægtig tilstede i sit lidenskabelige Udtryk! Eller skal Utaalmodigheden maaskee have Uret, er maaskee Enhver villig til at give den Uret; men den Enkelte, der hengav sig, han har Ret! Maatte ikke Taalmodigheden selv oprøres derover! Thi vel er der Ingen, der saaledes holder ud i Verden, og saaledes holder ud med at bekymre sig om Menneskene, men den vil dog ikke lade sig spotte; den vil ikke staae som en Løgner, og hvis der var en Lidelse, en Nød, der ikke lod sig udholde, da lyver Taalmodigheden, der vil overvinde Alt. O! lader os ikke søge Udflugter, ikke saaledes prise den med Munden, at vi snigmyrde den i Hjertet, ikke bagtale den i vor Berømmelse, som formaaede den saare Meget, men den Enkelte turde forbeholde sig et Tilfælde, hvor den dog ikke formaaede at seire. Nei, den skal seire, den maa seire, det er i Sandhed, som den selv siger, den slipper intet Menneske, slipper ham ikke i nogen Nød, selv naar han trodsig støder den fra sig, den venter dog paa ham, og vee! ham, hvis han aldrig forligte sig med den; thi den venter dog paa ham, og den skal engang dømme ham, naar det herligen viser sig, at Taalmodighed formaaede at overvinde Alt, formaaer at afnøde Utaalmodigheden selv denne Tilstaaelse. Eller er maaskee Taalmodigheden en luftig Skikkelse, der vinker i Skyerne, der selv Intet har erfaret, Intet prøvet i Livet. Taalmodigheden? Denne Sjelesørger, der kjender al Nød og al Lidelse, og har holdt ud og holder ud med den, indtil den ikke vil mere, nei! indtil den ikke kan mere, fordi Utaalmodigheden selv for sidste Gang ikke vil! Er Taalmodigheden maaskee

udeeltagende, fordi dens forskyldte Vrede er forfærdelig; eller er den ikke altid barmhjertig? O! den er i Sandhed hiin barmhjertige Samaritan; og hvor dybt Saaret end er, hvor gammelt, selv hvor ondartet, naar blot den Lidende yttrer selv et svagt Ønske, den kommer, den veed at forbinde, at gyde Olie deri, den har altid en lille Hjertestyrkning for den Syge, lader altid en lille Tærepenge tilbage, som netop er tilstrækkelig for det næste Øieblik. Den er kun lille, ikke fordi Taalmodigheden jo gjerne vilde give mere, men den herskер kun over Lidet, og maa holde tilraade med Lidet, thi Taalmodigheden er bestandig ligesaa meget handlende som lidende, og lidende som handlende. Taalmodigheden trøster den Syge, at han formaaer det Lidet, siger ham Sandheden: i Forhold til den Tilstand, i hvilken jeg fandt Dig, er det allerede meget, at Du formaaer dette Lidet, og hvis Du ret var taknemlig, vilde det synes Dig et Vidunder. Og denne Tale er saa vanskelig, thi dette Ord: i Forhold til vil man saa nødigen høre, og man vil saa gjerne glemme, hvad det minder om . . . hvis man strax igjen kunde begynde, som var der Intet skeet, eller hvis man dog blev hjulpen for lidt længere Tid. Ak vi ere Alle i Gjeld til Taalmodigheden; til os alle kan den med Rette sige: i Forhold til; og dog hvor barmhjertigt siger den det ikke ofte.

See derfor veed ogsaa Taalmodigheden her meget godt, hvor Faren og Forfærdelsen er, at denne ei ligger i, at man ikke faaer sin Plan sat igjennem, ikke indhenter det jordisk Tabte, ikke vinder noget Timeligt, ikke udfinder ny Glæde for ei at væmmes ved Livet. Sligt frygter Taalmodigheden ikke, og har dog mod hiin Fare endnu et godt Haab tilbage. Men Taalmodigheden opdager, at dette var Faren, om den gamle Tilstand kunde vedblive og gjøre Sygdommen end forfærdeligere, hvis det var muligt, inden den Syge lærte om igjen, hvor Faren dog var.

Har Taalmodigheden da noget tilfælleds med hiin usle Forstandighed, der fatter, at Lysten dog engang ender og ender med Væmmelse, at Gjenvordigheden engang ender med For-

tvivlelse, og derfor mener, at man klogtigen skal beflitte sig paa, hverken at være kold eller varm, som var dette ikke det mest Fortvivlede? Eller seer Taalmodigheden ikke den største Fare i, at det ikke var Tilfældet, hvad Forstanden opdagende frygter, thi da kunde end ikke Taalmodigheden trøste mere? Nu kan den, hvis den Syge blot vil, da Faren er, om han skal faae Lov til at frigjøre sig fra det Evige, at visne i Forstandighed, at uddøe i Forhærdelse, at afsjeles i Aandløshed. Og mod denne Fare er der jo endnu Raad. Den, der troende vedbliver at tragte efter det Evige, han bliver aldrig mættet saaledes, at han jo saligen vedbliver at hungre; den, der haabende seer det Tilkommende imøde, ham kan det Forbigangne ikke forstene i noget Øieblik; thi han vender det jo altid Ryggen; Den, der elsker Gud og Mennesker, han har endnu bestandig nok at gjøre, selv, naar Nøden er størst og Fortvivlelsen nærmest. Inden han lægger sig hen at døe, da spørger han endnu engang: elsker jeg Gud ligesaa høit som før og elsker jeg Menneskenes fælleds Anliggender. Tør han svare ja herpaa, da døer han ikke eller døer saligt; tør han det ikke, da er der jo nok at gjøre. Da skal han i Kjerlighed og for sin Kjerligheds Skyld overveie, om han ikke kan see, kan øine, kan ahne den Glæde og Trøst, der dog maa skjule sig i det Sørgelige, da dette dog maa i Sandhed tjene ham til Gode. Og, selv om han Intet fandt, denne Overveielse skal tjene ham til Gode, denne Overveielse, som den Utaalmodige, der jo er saa riig paa Tanker og saa opfindsom i Vendinger, skulde kunne anstille endnu skjønnere, hvis han vilde det.

Skulle vi nu sige: held den Ulykkelige, der laae paa Veien mellem Jericho og Jerusalem; thi ham gik Taalmodigheden forbi som den barmhjertige Samaritan? Skulle vi begynde forfra? Eller skulle vi ikke sige, den gaaer ethvert Menneske forbi, held Den, der ikke selv forskyldte, at den gik ham forbi uden at hjælpe. Derfor kalde vi jo Gud Taalmodighedens Gud, fordi han selv er Taalmodigheden og intetsteds er langt borte fra os.

At bevare sin Sjel i Taalmodighed o: at holde den i

Taalmodighedens Magt, saa den ikke slipper udenfor, naar den forfærdelige Strid er med det Evige, med Gud og med sig selv; thi dette er Striden, saaledes, at Den, der taber det Evige, taber Gud og sig selv; og Den, der taber Gud, taber det Evige og sig selv; og Den, der taber sig selv, taber det Evige og Gud. Saaledes er det jo, som den Enfoldige let forstaaer det, og den Dannede kunde kun forlange, at man gjorde det noget vanskeligere, at han bedre maatte forstaae det.

Hvad enten nu et Menneske ved Taalmodighedens Hjælp i Livets Nød tog mod Trøsten, at Faren var en anden end han troede, eller et Menneske selv opdagede Faren og Forfærdelsen, tidligen afvænt fra at frygte, hvad der fordærver Legemet, Striden selv kan dog være forfærdelig. I samme Øieblik som Sjelen gjennemskuer dette, behøver den strax Taalmodigheden, at den ikke løber tilbage og heller vil kæmpe den unyttige Strid med Verden. Har Taalmodigheden hjulpet hertil, da gjelder det atter at benytte dens Bistand for at forstaae i al Stilhed, at det mest Afgjørende afgjøres langsomt, lidt efter lidt, ikke i en Skynding og paa eengang; thi i denne Strid er Taalmodigheden den ene Herskende, ikke til at forveksle med noget Andet; den foreskriver Love, den tildeler Palmen.

Dog dette læres ikke strax, og Sjelen maa stride mangen møisommelig Kamp, og mangen Gang begynde forfra. Da lister Utaalmodigheden, der allevegne har sine Speidere, sig ogsaa derind. Den har antaget en ny Skikkelse, som netop er beregnet paa den Stridendes Tilstand. Den er ikke indsmigrende, ikke trodsig og stædig, den er angstfuld. Ingen vove sig til nysgjerrigen at ville belure Sjelen, naar den strider i sin yderste Angst, det er en Fare, der kan ende med Forfærdelse. Forfærdeligst begynder Striden, naar Evigheden forvandler sig til et Øieblik, og dette Øieblik dog vil være afgjørende for al Evighed. Da lyder Utaalmodighedens angstfulde sidste Suk: det er for silde.

Er der da ikke Fare? Utaalmodigheden selv skriger det jo ud. Men Taalmodigheden har opdaget Faren, at denne ikke

er, at det er for silde, men at Faren er, at Utaalmodigheden selv forspilder det sidste Øieblik. Hvor var der dog et Menneske, der var saa nedrigt som Utaalmodigheden er det! Er det ikke et Venskabs Stykke at sidde hos den Ulykkelige og slaae Hænderne sammen og hyle med ham — og lade ham glemme, at der var Tid.

Dersom da Taalmodigheden her har et Raad, da har den dog vel Intet tilfælles med en ussel Forstandighed; thi om en saadan Nød taler denne jo aldrig, den veed neppe, at den er til. Og har Forstanden end et Ord, der synes at passe, da er det kun et Bedrag. Der var en Konge, bekjendt i Folket, endnu i denne Slægt vanker han ustadig i Fortællingen som han gjorde det i Livet; han havde et Mundheld: imorgen er der atter en Dag. Dette i og for sig trøstelige Ord forstod han letsindigen; men derfor (thi saaledes synes Sagnet at ville belære os) havde han ogsaa et Ønske, hvis Opfyldelse skulde erstatte ham Himlens Salighed — hvis det bestandigen havde været sandt, ogsaa i Evigheden: imorgen er der atter en Dag.

Taalmodigheden har et andet Ord, et stærkt Ord, som den Engstede behøver det: endnu i Dag, siger Herren. Lader os ikke letsindigen vove os til dybsindigen at ville udgrunde det Hemmelighedsfulde, lader os overhovedet ikke for meget sysle med dette Ord; men lader os ei heller glemme, at det er der. Lader os betragte det som en Frelsens Engel, der staaer med sit luende Glavind, og hver Gang Sjelen vil styrte ud til Fortvivlelsens yderste Grændse, da maa den ham forbi, han dømmer den, men styrker den ogsaa. Saaledes er Ordet, en vældig Kæmpe, der staaer paa Post ved Rigets yderste Grændse, altid forsøgt i hiin forfærdelige Grændsestrid. Naar man da i det Indre af Landet ahner Forfærdelsen, og Qvinder og Børn styrte ud — da staaer han der, han viser dem alvorligen tilbage, han siger: fatter Mod, jeg staaer her, jeg blunder aldrig; men gaaer nu atter hjem, beskikker Eders Sjele til Taalmod og stille Aarvaagenhed.

Saaledes er Ordet givet Menneskет til Trøst, og skal trøste

ham, og skal ogsaa komme ham imøde og trøste ham, førend han kommer saa vidt.

M. T. Du stred jo ogsaa derinde, hvor man ikke saaledes strider med Verden og ikke ved Hjælp af sin List eller sin Magt, fordi al Eens List er gjennemskuet og al udvortes Magt afmægtig. Hvorledes Din Strid var, vide vi ikke; om Du stred med Efterveer af et Liv i Vildfarelse; om det var Dine Tanker, der havde sammensvoret sig imod Dig og stode op som Pharisæerne at friste Dig med snild Tale, saa de bragte enhver Rædsel, for hvilken Du ængstedes, i næste Øieblik over Dig, ja Du end ikke turde takke, at Nogen udeblev, da det var, som fulgte den strax denne Indbydelse; om det var Forargelsen Du saae, og hvis Syn Du ikke kunde blive qvit — vi vide det ikke. Du stred jo dog vel ogsaa den gode Strid og overvandt, og slog Sjelen til Ro i Taalmodighed. O! men der kom jo ogsaa Øieblikke, hvor Du ikke overvandt Fristelsen, men Fristelsen overvandt Dig. Naar da Alt var tabt, naar Du blev ene med Dit Nederlag, naar Stilheden voxede omkring Dig, og Fortvivlelsen fjernt vinkede ad Dig, og dens Begeistring allerede vilde berøre Dig, ak thi Fortvivlelse er jo ogsaa en Begeistring — da randt maaskee dette Ord Dig ihu: Gud skal gjøre Fristelsen og dens Udgang, saa vi den kunne bære. Ikke blot Fristelsen; det vide vi, det bekjende vi, held Den, der intet andet Evangelium behøver; men ogsaa dens Udgang. Og Fristelsens Udgang er jo som oftest den farligste Fristelse; hvad enten vi seirede, at den frister til Overmod, saa vi falde, efterat have seiret; eller vi tabte, at den frister os til at ville tabe Alt. Ordet randt Dig ihu, og Din Sjel blev atter ædru, og Taalmodigheden begyndte igjen sin gode Gjerning.

Saa lader os da ikke glemme Ordet, ikke det sidste Ord, at det er der, ikke det tidligere, der kommer os imøde. Priset være Taalmodighedens Gud, dette er Enden paa denne Tale.

* *

*

Vi have talet om Taalmodighedens Kraft til at bevare Sjelen. Vi have talet, som var Taalmodigheden udenfor et Menneske; vi vide vel, at det ikke er saa. Og dog jeg spørger Dig, Du som bedre veed at prise den end jeg, bedre veed at fuldkomme det Gode, at anbefale den til Menneskene, da Du kjendte den bedre, inderligere og længere, var det dog ikke stundom saa, at, naar Bekymringen og de arbeidende Tanker optaarnede Overveielser, der Intet gavnede uden til at føde nye Overveielser, at da Taalmodighedens simple, eenfoldige, men dog forglemte Ord blev stukket til Dig andetsteds fra, som stod Taalmodigheden udenfor? Vi have ladet, som var Taalmodigheden udenfor, og vi have ladet den ligesom selv tale. Hvo taler retteligen om den? Den Ældre, der blev gammel i Aar, gammel i Erfaring, ærværdig i Taalmodighed? Ja det er i Sandhed velgjørende at høre ham, han gjør en Velgjerning ved at tale; thi ikkun han har den rette Bemyndigelse, i Sammenligning med hvilken al anden Dannelse, al Aandens forføreriske Herlighed, al Englenes Veltalenhed, kun er Tant og Spøg. Men stundom falder det den Ældre ikke let, at tale reent, ene og alene ud af Taalmodigheden, og kun give den Vidnesbyrd. Han saae meget, han oplevede Meget, han lærte mangt et kosteligt Ord, der dog ikke er Taalmodighedens, men Livs-Erfaringens, med hvilket han kan gavne sig selv, ogsaa Andre, men ikke altid en Anden. Den Yngre veed saa lidet, maaskee skal det øieblik komme, da det viser sig, at han til Intet havde anstrængt sin Tanke og sin Veltalenhed, da det viser sig, at hans Tale var Sviig, langtfra ikke for at bedrage Andre, men en Sviig, hvori han selv var bedragen. Da skal han endog have skadet; skadet ved den Betragtning, der maaskee ikke lod sig gjennemføre, skadet ved at gjøre Menneskene travle til at spotte Lægen, der ikke kan hjælpe sig selv, spotte den, der var stærk i Taalmodighed paa Afstand, og derover glemme at agte paa sig selv og betænke den Sag, hvilken ethvert Menneske har med sig selv. See! derfor valgte vi, at lade Taalmodigheden selv tale. Den søger ikke Bekræftelse i Nogens Erfaring, men skal, siger den, bekræfte

herligen enhver Erfaring; den søger ikke laant Ordbram, men skal, siger den, indestaae for hvad den lover. Og dette tør jo ethvert Menneske være betænkt paa, at binde sig selv ved den Haandfæstning, at hvis Taalmodigheden engang brast for ham og dermed Evighedens Rige ud af hans Haand, han dog idetmindste vilde anstrænge al sin Sjel for sidste Gang til at prise den, til at lade den vederfares Ret, at den var uskyldig.

Priset være Taalmodighedens Gud, dette være Enden paa denne Tale.

Taalmod i Forventning.

Evang. Luc. II, 33—40. (Søndag efter Juul).

Naar Opfyldelsen er kommen, hvor er Alt saa forandret! Naar Barnet er født og Glæden fuldkommen; naar Natten er forbi og Dagen frembrudt; naar Kampen er udstridt og Seiren vis; naar Qviden er forbunden, og Jubelen vaagnet; naar Arbeidet er færdigt og Lønnen vinker; naar Længselen er beroliget, og Velsignelsen siger Amen, hvor er da det Forbigangne glemt som den Dag igaar, kort som et Suk, stakket som et Øieblik. Den, der selv har oplevet det, undres derover og fatter det neppe; Den, der ikke prøvede det, forstaaer ei, hvorom Talen var eller Talen derom: om Fødselens Veer, om Nattens Mørke, om Kampens Forfærdelse, om Qvidens Angst, om Arbeidets Møie, om Længselens Evighed. Men er det nu saaledes, at i denne Henseende den Enkelte ikke forstaaer sig selv, og den Ene ikke den Anden, saa er jo al Tale om Forventning en Skuffelse; thi Den, der fryder sig ved Opfyldelsens Daglys, han skimter end ikke Dæmringens Taage; og Den, der holder Forventningens Lampe tændt i Natten, han øiner end ikke Dæmringen; og Den, der pustede Lampen ud, han bekymrer sig hverken om det Ene eller det Andet — men den Talende maa jo selv være i eet af Tilfældene. Og dog er det atter et Menneske saa saare gavnligt, at forstaae sig selv og at kunne tale med sig selv om Forventningen; thi Forventningen kommer ikke, som Fødselen, kun een Gang, eller kun een Gang, som Døden kommer, men den aflader ikke, ligesaa lidet, som Dag

og Nat, Sæd og Høst, Sommer og Vinter, og skal ikke aflade, saa længe Tiden adskiller og deler den Dødeliges Liv. Dersom derfor et Menneske vilde mene, at han kun een Gang i sit Liv havde forventet Noget, hvad enten han nu glædede sig ved den utvivlsomme Opfyldelses daarlige Visdom, eller trøstede sig ved den utvivlsomme Skuffelses daarlige Visdom, saa vil han dog snart, uden at vide, hvorledes det er gaaet til, gribe sig i Forventning: for at Opfyldelsen maa vedblive, maa vedblive at være, hvad den er, og ikke skjule i sit Indre, hvad den aldrig havde ladet sig forlyde med; eller for at Opfyldelsen ikke maa komme og spotte hans trodsige Forstandighed. Saaledes forsøges ethvert Menneske i Forventningens Krigstjeneste. Nu kommer Opfyldelsen og løser ham af, men snart er han igien sat hen paa Udkig efter Forventningen; da bliver han atter afløst, men færdig og udtjent bliver han ikke, saa længe der for ham er noget Tilkommende. Og medens saaledes Menneskelivet gaaer hen i høist forskjellig Forventning, forventende det høist Forskjellige efter forskjellig Tid og Leilighed, med forskjelligt Sind, da er hele Livet igjen een Forventningens Nattevagt, og Ingen tør saaledes, klogt eller daarligen, fortabe og udtjene sig i den stykkevise Forventning, at han i sin Tryghed eller i sin Travlhed, i sin Glæde eller i sit Mismod glemmer den Evighed, der venter hvert Øieblik og ved Dagenes Ende; thi dette er eet og det samme, kun det jordiske og timelige Sind tvetyder til egen Fordærvelse, hvad der i Taalmodighed vil forstaaes trøstende og lindrende, i Alvor frelsende og veiledende.

Saa lader os da ikke fortrylle og bedaare os selv, ikke forstyrre og fortrædige hinanden ved at gjøre vore smaalige, flygtige Forventninger, vore øieblikkelige Tilstande i Forventningen, vore Udtryk og Stemninger til Regel og Forklaring, men lader os lære af det Forbigangne, af hvad der engang for alle er afsluttet, hvor Forventningens Tid ikke bliver længere ved vor Utaalmodighed, og hvor Forventningens Tid ikke igjen bliver kortere ved vor utaalmodige Glæde over Opfyldelsen. Selv om da Talen og Betragtningen ikke formaaede ganske

at berolige og skjule den arbeidende Tanke i Overveielsens Hvile, det skal dog altid være et Menneske gavnligt, at afbryde de daglige Bekymringer og Glæders besnærende Gjentagelse, at overvinde den misforstaaede Trøstesløshed, der kun vil høre om hvad der ene passer for dens særlige Omstændighed; for at udvides i det Større, for at hengive sig i det, der kun paa en skjøn og frelsende Maade kan blive Bekymringens Gjenstand. Kun naar Vandet i den Brønd Bethesda rørtes, kun da var det helbredende at stige ned deri. I aandelig Forstand er dette lettere at fatte; thi dersom et Menneskes Sjel bliver stillestaaende i Selvbekymringens og Selvbeskæftigelsens Eensformighed, da er han Forraadnelsen nær, dersom ikke Betragtningen rører og bevæger ham. Hvis han da bevægedes, hvis han, der laae som en Værkbruden og Afkræftet, i Betragtningens Øieblik vandt Styrke til at samle sig, men hans fuldkomne Helbredelse ikke strax paafulgte, det skal dog altid være til Velsignelse for et Menneske, at han bevægedes og rørtes; thi kun deri er Frelsen, stundom paa een Gang, stundom lidt efter lidt.

Hvad har dog saaledes været Gjenstand for Forventning som det Barns Fødsel, der nu, efter vort forelæste Evangelium, 40 Dage gammelt bragtes op i Templet, at fremstilles for Herren! Ligesaa tidligen som Mennesket lærte at forstaae det, var denne Forventning i Verden, tiltog i Tydelighed og Bestemthed, medens Tiderne gik, medens Slægternes Udvalgte frydede sig i Synet og langt borte hilsede det Tilkommende, hvis Udebliven gjorde dem selv til Gjæster og Udlændinge paa Jorden. Aarhundreder ere henrundne, men de ere ogsaa talte, vor Utaalmodighed lægger Intet til og tager Intet fra Forventningens lange, lange Tid. Hvor langt er vel et enkelt Menneskes Liv, hvor mange ere hans Forventningens Dage, hvis han talte dem alle tilsammen! Da kom Tidens Fylde. Den Forventede fødtes, hvem Østens Konger kom at tilbede; thi om han end fødtes i et Herberge, og lagdes i en Krybbe, og om end hans Moder kun var en trolovet Jomfru, og hans Fader en

ringe Mand i Folket, saa var dog Stjernen paa Himlen Vidne til hans Fødsel, den Stjerne, hvis Vink Kongerne fulgte, til de fandt Barnet. Nu var det 40 Dage gammelt og skulde fremstilles for Herren. Da gik hiin fattige Familie, der gjennem alle Slægter blev nævnet den hellige, op til Templet, at bringe Barnet og det for Armoden bestemte ringe Offer. Skulde der nu ingen Vidner være tilstede ved denne høitidelige Handling; skulde her ikke skee noget Lignende med hvad der skete, da Stjernen lyste over Vuggen? Af Evangeliet erfare vi, at der var tvende Vidner tilstede, en gudfrygtig Mand og en from Qvinde, Simeon og Anna. De vare ikke knyttede til Barnet ved Slægtskabs og Venskabs Baand, ikke indbudne af Forældrene; efter en høiere Styrelse vare de tilstede og forestille noget Høiere. De vare begge meget bedagede, trætte af Livet om end glade i Haabet. Altsaa vare de ikke saaledes bekymrede om Opfyldelsen, som Den, der med Velkomst-Hilsen imodtager dens Tilkommelse, men de vare som Den, der byder Opfyldelsen Afskedens Hilsen. Hvad forestille da disse tvende Vidner; hvad Andet end Forventningen. Som Propheternes Røst endnu engang gjenlød i Johannes den Døbers strenge Tale, saaledes stod Patriarchernes troende Forventning op i disse tvende Skikkelser for at staae hos i Opfyldelsens Øieblik. Men de, der af Herren selv vare beskikkede til i hiin Stund at forestille Forventningen, de vare vel og Saadanne, som alle Tider kunne staae deres Prøve, hver Gang Betragtningen søger at forstaae Forventningen og den Forventningens Skikkelse, der er i Taalmodighed.

Det forelæste Evangelium taler kun ganske korteligen om Simeon, men dvæler desto omhyggeligere ved Anna, som vilde det fornemmeligen gjøre hende til Gjenstand for vor Opmærksomhed. Saa lader os heller ei misforstaae dette Vink, men i Anledning af Anna, og med hende i Tanken ville vi tale om:

Taalmod i Forventning.

Af Evangeliet erfare vi, at Anna, da denne Begivenhed indtraf, var meget bedaget, ved de fire og firsindstyve Aar.

Hendes tidligere Liv var gaaet sin stille Gang, kun nævnes der en eneste Omskiftelse, der gjorde hende til Enke, da hun syv Aar havde levet med sin Mand efter sin Jomfrustand. Altsaa kun syv Aar havde hun været gift, og nu var hendes Alder syv Gange tolv. Tidligen var hendes Liv afbrudt, hun havde Intet beholdt tilbage, der kunde være Gjenstand for hendes Omsorg, medens Tankerne vare hos den Afdøde; Intet hun kunde opelske sig selv til Trøst i Tiden. Intet hun kunde elske af sit ganske Hjerte uden derved at krænke eller urolige den Hensovede, Intet, hun kunde elske saaledes, at hun netop ved sin Inderlighed glædede Faderen i sin Grav. Hun var Enke, hendes Liv afsluttet, hendes Forventning skuffet, hun, som havde forventet at leve længe med sin Husbond, at døe mindet af en Slægt. Dog var hun jo nu fri; thi ogsaa efter jødiske Begreber er jo Qvinden fri, naar Manden er død; hun var jo fri, og i Opstandelsen skal der ikke være Forskjel paa Mand og Qvinde. Lader os ikke forstyrre den Ærværdige med vore Planer, lader os ikke ville trøste med Menneskenes kløgtige Raad, der ikke vide, hvad det Trøsteløse er. Atten Aarhundreder og mere ere forløbne, hun behøver ikke vor Hjælp, saa lidet som hun behøvede den, vi hindre hende ikke i, at følge Hjertets Drift, vi skulle ikke forhaste os med at iføre hende Fortvivlelsens seierrige Rustning, eller den langsomme Tærings Sørgedragt. Hun er jo vor Betragtnings Gjenstand, og der er Det i Livet, hvori vi ikke skulle søge at digte vore Tanker ind, men hvoraf vi selv skulle lære; der er Det i Livet, hvorover vi ikke skulle græde, men hvoraf vi skulle lære at græde over os selv.

Hendes Valg er gjort. Det skete ikke igaar eller iforgaars, at vi skulle være tilrede med vor Bistand for at faae det omgjort; hendes Valg er gjort, har hun fortrudt det, da har Fortrydelsens Tid været lang. Hun valgte at blive den Afdøde tro, som han havde været hende tro, eller hvad vi ogsaa kunne udtrykke paa en anden, sandere Maade, om den end maaskee ikke vilde være forekommen hende saa skjøn, hun valgte at blive sig selv tro; thi ethvert udvortes Baand var jo løst, og kun den

Kjerlighed bandt hende, i hvilken hun havde sin Frihed, og udenfor hvilken hun ikke vilde have kjendt sig selv igjen. I denne Troskab blev hendes Liv fattigt paa Afvexlinger, hvilke man vel stundom seer lykkes et Menneske indtil Modbydelighed, men det blev frugtbart for det Evige. Og hvad Du end dømmer om dette, m. T., der jo er overladt til Enhver at afgjøre med sig selv, saa det ene Valg i Forhold til Omstændighederne kan i inderlig Kjærlighed være ligesaa priseligt som det andet, saa meget er dog vist, at den Qvinde, der er travl for at trøste sig over Tabet af sin afdøde Husbond, hun bliver neppe den Guds Udvalgte, der skal fremtræde som Forventningens Vidne i den Stund, da Slægtens Forventning gaaer i Opfyldelse. Den Afdøde blev hun tro, og hun meente sig vel forsørget, som hun ogsaa var det; thi der er Intet, der saaledes danner, forædler og helliger et Menneske, som Mindet om en Afdød gjemt i det oprigtige Hjerte; Intet, der næst Gud selv, saa ubestikkeligt prøver og ransager et Menneskes Inderste, som Erindringen om en Afdød bevaret i en altid nærværende Ihukommelse; Intet, der vedligeholder et Menneskes Sjel saaledes i varagtig og trofast Udholdenhed som Tanken om en Afdød, hvilken aldrig slumrer. Den Levende kan dog stundom overraskes af nogen Skrøbelighed, eller foranledige, at en Anden overiles, men den Afdøde overiles aldrig. Den Levende kan dog stundom gribe feil, eller bevirke, at en Anden gjør det, men den Afdøde er ikke dannet af Kjød og Blod, men af den taknemmelige Ihukommelses helligste og bedste Tanker, hvilke aldrig feile, da de ere luttrede i Angesten for at tabe den Forklarede. Den Levende er hurtig til at paaskjønne vor Kjerlighed, hurtig til at betale Lønnen fuldere og tidligere end den maaskee var fortjent; men jo længere Lønnens Time udsættes, jo skjønnere for Den, der dog eftertragter den aarle og silde. Kun Dagleieren fordrer Lønnen hver Dag; kun trofast Elskov tjener syv Aar og syv til for Lønnen, men Den, der elsker en Afdød, han tjener hele sit Liv for sin Kjerlighed.

Er Anna da ikke forventende? Vi vide det vel, at der var de i Verden, hvis Forventning ikke blev skuffet. Tidligen lærte de, at forhærde deres Sind, og løftede nu maaskee Hovedet saa stolt, for at skue ud over dem, der bøiede sig i Sorgen. Hvorledes skulde en Saadan ogsaa kunne blive bedragen! Og dog hvis han pludseligen kom til ret levende at mindes den Tid, da hans Hjerte svulmede freidigt og tillidsfuldt, rigt paa Forventning, da vilde han maaskee forfærdes over sig selv, og over sin skuffede Forventning; thi det havde han jo aldrig forventet, at han engang skulde daarligen kneise som det golde Figentræ, der Intet forventer. Hvis Nogen var skuffet, da sandeligen han og uhelbredeligere end alle Andre. Den, der bedrages af Verden, han kan dog haabe til anden Tid under andre Omstændigheder ikke at blive skuffet; men Den, der bedrager sig selv, han bliver bestandigen bedragen, om han end flygtede til Verdens yderste Grændse; thi sig selv kan han ikke undflye. — Vi vide vel, at der var de, hvis Forventninger ikke bleve skuffede. De undte sig hverken Rist eller Ro i den travle Tjeneste, de udstykkede Sjelen i mangfoldige Forventninger, forventede snart Eet snart et Andet, vandt og tabte, stode aarle op og gik lange Veie. Deres Forventninger bleve ikke skuffede; — men Forventningen, ja den kunde der ikke være Tale om; thi hvor var vel den Mester, som formaaede at fortælle denne utrættelige Indholdsløshed; eller hvor den Hukommelse og den Tanke, der formaaede at sammenfatte en saadan Forvirring, eller hvor den Evighed, der havde Tid til at mindes Sligt! Vare de ikke skuffede, skuffede i deres Forventning, at Tiden ikke kunde udløbe, skuffede af Forventningerne, der i Adspredelsen havde ladet dem glemme, at Evighedens Alvor maatte glemme al deres Tragten og dem selv med, hvad de kunde have undflyet; thi ikke at glemmes i Tiderne, blev kun meget faa Menneskers Lod, men det Herligere, ikke at være glemt i Evigheden, blev ethvert Menneske givet, der selv vil det. Vare de da ikke skuffede, er Den ikke forfærdeligst skuffet, der end ikke aner Skuffelsen, før den opsluger og tilintetgjør ham?

Men Anna derimod . . . M. T. lad Din Tanke hvile paa denne ærværdige Qvinde, hvis Sind er mellem Gravene, og nu, skjøndt meget bedaget, dog staaer som det Eviges unge Forlovede. Denne Rolighed i Øiet, der dog er forventende, denne Mildhed, der er forsonet med Livet og dog er forventende, denne stille Uforknænkelighed, der qvindeligt sysler med Erindringen og dog er forventende, denne ydmyge Selvfornegtelse, der dog er forventende, dette fromme Hjertelag, der Intet begjerer mere, og dog er forventende; afblomstret, dog endnu frodig, forladt dog ikke henvisnet, barnløs dog ikke ufrugtbar, bøiet i Aarene, nedbøiet dog ikke tilintetgjort, Enke dog trolovet „er hun i Stilhed" med sin Forventning. Det er skjønt, siger Du maaskee; hvis Een formaaede ret at skildre det, da kunde man sidde og ældes ved Betragtningen af dette Billede, uden Kraft til at løsrive sig fra det. Men naar jeg da vilde tilføie: saaledes seer Forventningen ud, og vedblive: O! at den altid saae saaledes ud, da var der maaskee den, som utaalmodigen vendte sig bort fra det samme Billede. „Er dette Livets Forventning, jeg som forventer, at vinde Alt, at mætte min uudsigelige Higen, forventer, at Livet selv vil lære mig, hvor meget Mere der er at forvente, end hvad jeg aner? Er dette hvad der hænder Forventningen? beholder man den ønskende Qvist i sin Haand indtil den er bleven en vissen Green, og denne beholder man i sin Haand — som Opfyldelsen?" Nu han behøver vel ikke at frygte, at han pludseligen som ved et Slag skulde komme til at ligne den fromme Anna, eller at Tiden skulde listeligen, uden at han selv vidste af det, omdanne ham efter det Billede, som paa Afstand er skjønt, men ængster nærved. Og Anna havde jo heller ei altid været Enke, hun havde ogsaa været ung, ogsaa kjendt Ungdommens Forventning. Men Den, der ikke kjender Livets Farer, hans Mod er kun en lidet priselig Dumdristighed; og Den, der ikke kjender Livets Svig, hans Forventning er kun en Beruselse i Drømme. Saa vist som der er Fare, saa vist er der ogsaa Skuffelse, og først naar et Menneske forsøger sig saaledes heri, at han vælger den

bedre Deel, vælger Forventningen, først da kan Anna i Sandhed blive Betragtningens Gjenstand. Thi der er Det, som ethvert Menneske snarligen fornemmer i sig selv, og hvorefter han ikke skal gaae langt, hvis han ei fornemmer det; men dersom det var Dette, vi skulle lære af Anna, da var hun neppe bleven uforglemmelig i Tiderne; thi Livet forgaaer og dets Lyst, og den, som intet Bedre veed, han forgaaer selv ligesom Livet og Lysten.

Er Anna ikke taalmodig i Forventningen? Den, der vil høste, førend han saaer eller saasnart han haver saaet; Den, der vil seire, uden at stride; Den, der vil, men ikke vil Midlet, han er ogsaa i Menneskenes Øine en Daare. Nogen Taalmodighed, mener Enhver, er den Forventende fornøden, og kun Den, der vil afkaste al Taalmodighed, kun ham kalder man utaalmodig og barnagtig i sin Utaalmodighed. Nogen Taalmodighed! hvis et Menneske med denne Viisdom vilde gaae ud i Verden, da vilde han neppe finde en eneste Utaalmodig, uden at han jo havde nogen Taalmodighed. Mon det er Evangeliets Mening, at alle de daarlige Brudejomfruer indslumrede strax, eller alle i det samme Øieblik? Hvorfor skulle vi ikke antage, at der har været en Forskjellighed? Den første indslumrede da snarligen, endnu førend Olien var udbrændt; men den femte, hun kom dog heller ei med til Brylluppet; thi ogsaa hun tilintetgjorde sin Forventning ved Utaalmodighed, og da Olien var udbrændt, forekom det hende en spildt Møie at hente ny Olie, for at vedligeholde Forventningen. Var Brudgommen kommen lidt tidligere, da havde man ikke erfaret, at hun var utaalmodig; thi hun havde dog nogen Taalmodighed, som endogsaa den første havde nogen Taalmodighed. Naar Opfyldelsen kommer strax eller snarligen, da er det saa let at forstaae Livet, fordi man ikke lærer at forstaae sig selv; men naar den udebliver . . . . . Ethvert Menneske har ligesom hine Brudepiger et oprindeligt Forraad Olie til at vedligeholde Forventningen med. Kommer Opfyldelsen nu, inden dette er fortæret, da gaaer Alt vel, og man gaaer Livet igjennem uden med Bestemthed

at vide, eller med Bestemthed at gjøre sig Rede for, om man hører til de daarlige eller til de fornuftige Brudepiger. Udholdenhedens oprindelige Naturkraft kan være forskjellig hos den Enkelte, men saasnart Opfyldelsen udebliver saa længe, at denne er fortæret og afmattet, da, da først skal det vise sig, om et Menneske har ny Olie i Beredskab, da først skal hans Taalmod i Forventning vise sig. Saalænge Forventningen holder og bærer Mennesket, hvad Under da, at han er forventende, men naar den sidste Strid begynder, naar man maa anstrænge sin yderste Evne, for at holde sig til Forventningen, da falde Menneskene fra. Hvor ofte siges det ikke, at man ikke skal prise et Menneske lykkeligt, før han er død; hvor sjeldent derimod høres det af den Bekymrede, at et Menneske ikke skal opgive sig selv saa længe han lever, at der er Haab, saalænge der er Liv — og altsaa vel altid Haab for den Udødelige, der forventer en Evighed.

Dersom der nu var et Menneske, der i sin Nød mente med Sandhed at turde sige: mig blev Intet givet; i den store Tingenes Orden, som forsørger Alle, var jeg mere glemt end Spurven, som end ikke uden Guds Villie falder til Jorden; nu saa vil jeg da ikke udholde det længere, fra dette Øieblik vil jeg opgive enhver Forventning og lade mig falde til Jorden. — Eller om han ikke udtrykte det saaledes, men dog i sin Fortvivlelse mente med Sandhed at turde sige: vel foer jeg vild, o! men jeg vendte jo atter tilbage; dog var det forgjeves, min Forventning for sildig; jeg udstrakte min Arm, men kun min Fod gleed, jeg raabte, men der var intet Øre, der annammede mit Skrig; nu saa vil jeg da endnu i dette Øieblik slippe enhver Forventning, og lade mig synke; Gud i Himlene forsvare, hvis Hjælpen kommer i det næste Øieblik, da det er for sildig — skulle vi da klogtigen mene, at hvis vi vare i et saadant Menneskes Sted, da vilde vor Smildhed vel finde en Udvei, hvor han ingen fandt; eller skulle vi volde ham ny Smerte ved at foreskrive ham, at see sig om i Verden, hvor der vel var Den, der havde ventet længere paa Hjælpen? Visseligen ikke, men vi

ville sige til ham: glem endnu engang det Forbigangne, tilintetgjør Beregningen, hvori Du fanger Dig selv, stands ikke Hjertets Tilskyndelse, udsluk ikke Aanden i unyttig Strid om, hvo der ventede længst og leed mest, kast endnu engang al Din Sorg paa Gud og styrt Dig selv i hans Kjerlighed; op af dette Hav stiger Forventningen atter gjenfødt, og seer Himlen aaben; gjenfødt, nei nyfødt; thi denne himmelske Forventning begynder netop, naar den jordiske segner afmægtig og fortvivlet.

Er det ikke saaledes? Eller skulde en Tvivler og en Fortvivlet beholde Ret? Eller skulde han af den Grund faae Uret, fordi han forsmaaer den ungdommelige Begeistrings Tale, da den mangler Erfaring, og Erfaringens, da den mangler Begeistring, og enten kun har erfaret det Lykkelige, altsaa hvad der ikke kan hjælpe ham, eller det Ulykkelige, men ikke saaledes som han! Den Tvivlende og den Fortvivlendes Vildfarelse ligger ikke i Erkjendelsen, thi Erkjendelsen kan Intet med Vished afgjøre om det næste Øieblik, men Vildfarelsen ligger i Villien, der pludseligen ikke mere vil, men derimod vil gjøre det Ubestemmelige til en lidenskabelig Afgjørelse. Endnu i det sidste Øieblik er der en Mulighed, eller rettere der er intet sidste Øieblik, førend det er forbi. Er dette maaskee et klogtigt udtænkt Ord, „man altid kan sige," et Ord, der fanger Tanken og med den en liden Stund Sjelen, som dog snart atter fortryder, ja fortørnes over, at den lod sig hilde i den spidsfindige Snedighed. Sandeligen ikke, det er ingen snild Vending, der gaaer uden om Sagen, men en Betragtning, ja en opbyggelig Betragtning; thi hvad er det, der gjør Trængselen kort, det er Tiden; men hvad er det, der gjør Trængselen „stakket" (2 Cor. 4, 17) selv naar den varer et heelt Liv, det er Forventningen af det Evige, og den Taalmodighed, der forventer det. Og det, at man altid kan sige det, er dette ikke den evige Forventnings Seier, ja mere end Seier over det Timelige!

Kan Anna blive skuffet i sin Forventning; kan Opfyldelsen komme for sildig? Visseligen kan Opfyldelsen komme den Forventende for sildig; thi dersom et Men-

neske forventede det Timelige og det Forsængelige, da kan Opfyldelsen skuffe ikke blot ved at udeblive, men ogsaa ved at komme, naar det er for sildig. Thi, hvad hjalp det vel, hvis det var Magt og Vælde, hans Higen havde været efter, om den bødes den Afmægtige i det Øieblik, da Naturen vil byde ham at nedlægge den! Hvad hjalp det, hvis det var Lysten og Nydelsen, hans Sjel begjerede, om Berusselsens Bæger raktes den Afkræftede, hvem hvert Øieblik minder om, at Livet forgaaer og dets Lyst? Hvad hjalp det, om al Verdens Guld gaves Den, der nu kun med skjælvende Haand kunde omslutte, hvad han havde tørstet efter, fordi det i hans Haand skulde være en Nøgle til Alt! Hvad hjalp det vel; eller var det ikke som en Spot over ham, og var det ikke det Modbydeligste, om han ikke forstod Opfyldelsens dømmende Alvor, at han endnu ikke havde forsaget Verden og Intet lært af Aarene, men Opfyldelsen fristede ham, fristede Oldingen til at blive en foragtelig Gjæk! Men Du, m. T., Du har ikke sat Din Forventning til Det, der er svigefuldt, selv naar det kommer; Dine Forventninger ere ikke skuffede. Thi Du forventer jo de Dødes Opstandelse; baade de Retfærdiges og de Uretfærdiges; Du forventer en salig Forening med dem, som Døden berøvede Dig, og med dem, som Livet skilte fra Dig; Du forventer, at Dit Liv skal blive Dig gjennemsigtigt og klart, Din Eiendom i salig Forstaaelse med Din Gud og med Dig selv, uforstyrret af den Lidenskab, der bekymret søger at gjette Tilskikkelsens Gaader. Men denne Forventning er jo ikke skuffet; thi Tiden til dens Opfyldelse er endnu ikke kommen. Og naar Opfyldelsen kommer, den er aldrig spottende, aldrig svigefuld; thi det Gode spotter aldrig et Menneske. Naar det udebliver, da er dette ham det Bedste, og naar det kommer, da kommer det med hele sin evige Salighed. Hvor skulde denne kunne komme for sildig, saa maatte den jo selv være timelig. Derfor kjender kun Utaalmodigheden Frygten, men Taalmodigheden jager ligesom Kjerligheden Frygten ud. I Forhold til det Timelige og Forsængelige kan Utaalmodigheden, i en vis ufuldkommen Forstand, være sand og begrundet, begrundet i Dets Skrøbe-

ligheb, der er Forventningens Gjenstand; i Forhold til det Evige er det ligesaa skjønt som det er vist, at Utaalmodigheden altid er usand.

Der er i Verden grublet og grundet og efterforsket og beregnet og talet Meget om Forventningen, og Opfyldelsens Forhold til den; thi Forventningen er jo en Sag, der paa saa mange Maader angaaer ethvert Menneske. Dog lader al den Viisdom, som kun vil være jordisk klog paa Forventningen, hvor vidtløftig denne Viisdom end er fra Slægt til Slægt, sig sammenfatte i et eneste Ord, hvilket Evigheden ikke forstaaer og ikke kjender. Ordet bliver forskjelligt, eftersom den Talende er, men Ordet bliver dog det samme. Den Fortvivlende opgiver i dette Ord sin Sjel; den Bekymrede gjentager det atter og atter, finder Lindring i at høre det velvilligt og deeltagende sagt af en Anden; den Trodsige, der glemmer Gud, mener med dette Ord at kunne spotte Alt baade i Himlen og paa Jorden, baade den Lykkelige og den Ulykkelige; den Kløgtige kaster det ordknap hen og mener dog at sige meget; den Letsindige faaer end ikke Tid at lade Forstanden tvetyde det, af Glæde over Ordet — det er det Ord: maaskee. Vi vide ikke, om der nogensinde har været en alvorligere Tid, der ikke kjendte dette Ord, men hvilede i Evighedens Forvisning om, at det maa skee; vi vide ikke om en utaalmodigere Slægt, ved hurtigere og hurtigere at gjentage den evige Forventnings Udtryk, selv dannede Utaalmodighedens korte, hastige, iilfærdige, letsindige, overmodige, kløgtige, trøstesløse Maaskee. Vel Den, der, som Anna, da den jordiske Forventning skuffede, med Gud hengivent Sind, høitideligen, som Evighedens Sprog er det, tillidsfuld, som Evighedens Forventning er det, sagde: det maa skee; vel Den, der meget bedaget, ved sit fire og firsindstivende Aar sagde: det maa skee.

Af vort forelæste Evangelium erfare vi, at Anna ikke veeg fra Templet, tjenende Gud med Fasten og Beden Nat og Dag; at hun traadte til i den samme Stund (da Barnet bragtes op

i Templet) og prisede Herren og talede om ham til Alle, som forventede Forløsning i Jerusalem. Hun havde levet som en ret Ægte-Hustrue bør at leve med sin Ægte-Husbond, nu var hun „en ret Enke, der er forladt og haver sat sit Haab til Gud og bliver ved i Bønner og Paakaldelser Nat og Dag." (1 Tim. 5, 5.). Den, der er tro over Lidet, bliver sat over Meget. Anna havde ikke forlangt Verdens Trøst for den Afdøde, da trøstede Himlen hende, og Mindet om den Tabte dannede hendes Hjerte til at øine Forventningen ikke blot for sig selv, men for det hele Folk; den ydmyge Anna var en Prophetinde, som Evangeliet siger. Hun, som havde opgivet den jordiske Forventning og kun fæstet sin Sjel til det Evige, hun dannedes i denne Smerte til at forvente Opfyldelsen, som alle Slægter havde hilset i det Fjerne. M. T. hvorledes Du end dømmer om hvad der jo er overladt til Enhver at afgjøre med sit Hjerte saaledes, at Den, der vælger det Modsatte, kan være ikke mindre at prise, saa meget er dog vist, den Qvinde, der hurtigt forvinder Smerten ved Tabet af hendes Husbond, hendes Øie oplades neppe for den Forventning, der ikke er Timelighedens Frugt, men som først vaagner i Den, der opgav det Timelige for at vinde det Evige, og nu fandt Naade til at see Evigheden som en Forventning i Tiden. Skjøndt Enke og forladt er hun dog den Benaadede, udmærket ved sin Forventning som Den, der kaldes en Prophetinde, hvilket Navn sjelden blev givet en Qvinde blandt Jøderne, fordi den folkelige Anskuelse betragtede hende som ufuldkomnere end Manden.

Er Anna da ikke forventende? Dersom hun ikke er forventende, hvo er det da? En Prophetinde sysler netop med det Tilkommende, som ikke en Apostel eller en Engel gjør det, end sige Menneskenes Mængde. Men det Tilkommende er jo netop Forventningens Gjenstand. Dog er ikke Enhver, der er forventende, derfor i dybere Forstand i Sandhed forventende; thi dette afhænger af hvad der er hans Forventnings Gjenstand. Medens det er en saare skjøn Roes om et Menneske, at han er forventende, saa at Den, om hvem det siges, ved sin

Forventning udmærker sig som Helten ved den Bedrift, han udfører, som Digteren ved den Kunst, han øver, som Grandskeren ved den Sandhed, han opdager, som Menneskevennen ved det Offer, han høimodigen bringer; saa kan det ogsaa dadles hos et Menneske, at han er forventende. Dersom et Menneske vilde forvente aarle og silde, hvad der ikke vedkommer ham, men kun hans Nysgjerrighed; eller dersom et Menneske vilde tilsidesætte, hvad der er ham anviist, hvad der kræver hans bedste Evner og hans daglige Opmærksomhed, for at hovmode sig som Forventningens udvalgte Redskab; eller et Menneske vilde forvente, hvad der i Sandhed vedkommer ham, men som hans sløvede Villie tankeløst forvandlede til en Forventningens Gjenstand, hvo ønskede da i denne Forstand at være forventende! Den, der saaledes forventer, han dannes heller ei ved sin Forventning, tvertimod vanarter hans Væsen. Han fortærer Sjelens Kraft og Livets Indhold i Beregninger og Sandsynligheders hidsige Usundhed; hans hovmodige Idræt opløser sig og opløser ham i en tom Larmen; hans Kraft sløves i feig Overtroiskhed, der tilsidst bliver et Bytte for den Snilde, en Spot for den Forstandige, en Engstelse for den Alvorlige; han forventer Alt og glemmer, at hvad Gud end giver, da „giver han ikke Feigheds Aand, men Krafts og Sindigheds Aand" (2 Tim. 1, 7).

Som det da fordres af den Forventende, at han, naar hans Forventning er ædel og et Menneske værdig, tragter efter denne Kraftens og Sindighedens Aand, at, som hans Forventning er priselig, han ogsaa selv maa være en ret Forventende, saaledes vil atter Forventningens Gjenstand, jo herligere og dyrebarere den er, danne den Forventende i Lighed med sig; thi hvad et Menneske elsker af sin ganske Sjel, det ligner han ogsaa. Hvo vilde nu formaae at opregne de utallige Forventninger, der alt i Forhold til den Enkelte kunne være sømmelige og værdige, men hvo vilde negte, at der i udmærket Forstand kun var een Forventning i Verden, Forventningen af Tidens Fylde, og denne var jo netop Gjenstand for Annas Forventning. Hvis

da Nogen er forventende, da er det Anna, og lader end denne Forventning, efterat Opfyldelsen er kommen, sig aldrig gjentage, det skal dog være et Menneske gavnligt, ikke blot at vogte paa sig selv, at han ikke fortabes i Forventningens utaalmodige Tjeneste, men ogsaa at agte paa sin Forventning, at han tør vedkjende sig den, selv naar han i Tanken dvæler ved den forventende Annas eneste Forventning; eneste, thi derfor prise vi hende, at hun kun havde en eneste, og derfor prise vi hende atter, at hendes Forventning i Sandhed var den eneste. Værdig staaer hun da ved Simeons Side, der Intet begjærer uden at see, hvad han saae, og derpaa at vandre hjem i Fred. Salige de Øine, som saae, hvad han saae, og saae det saaledes, som han saae det; om et Menneske da end blev graahærdet som Simeon, bedaget som Anna, saligt dog at være den Forventende, der forventer og seer den Forventede, i hvis Sted ingen Anden skal komme!

Er Anna ikke taalmodig i sin Forventning? Høres det end stundom i Verden, at et Menneske slet Intet forventer, menes det end stundom, at en Saadan vandt den rette Sikkerhed, fordi han underfundigen gjorde det umuligt for Tabet at blive ham forstaaeligt, saa indrømmes det jo ogsaa, at denne Viisdom er af en senere Oprindelse, og at intet Menneske strax i sin første Ungdom eier den. Oprindeligen var han da som ethvert Menneske forventende. Med et Smiil eller med en Taare tilstaaer man, at Forventningen er en Oprindelighed i Sjelen. Saalænge den er dette, en høirøstet Begeistring, en uforklaret Tillid, en Brusen derinde, saalænge priser man den som Ungdommens skjønne eller barnagtige Fortrin, som en Førstefødselsret, man dog i Livets Nød bortgiver for en Ret Lindser. Saalænge Ungdommens glade Sind jubler ud i Lykke og Tilfredshed, saalænge indrømmer man, at det er i sin Orden at ville være glad og lykkeligt; men naar Glædens beleilige Stund vil kjøbes og vil kjøbes dyrt, da følger en senere Viisdom, og Menneskets vil end ikke være glad, vil være bedrøvet, vil være ulykkelig. Naar skeer dette? Det skeer i Nøden, eller vi kunne

ogsaa udtrykke det paa en anden Maade, det skeer, naar det viser sig, at Taalmodighed og Forventning svare til hinanden. Hvorfor da ikke ogsaa forkorte Vanskeligheden, ved at bortkaste Forventningen! Og dog er det saaledes, at Taalmodighed og Forventning svare til hinanden, og først naar disse have fundet hinanden, finde og forstaae hinanden i et Menneske, først da er der Lige for Lige i det Venskab, der skal holdes; thi Forventningen i Taalmodighed er som et godt Ord paa rette Sted, som et Guldæble i en Sølvskaal, og ikke blot saaledes en død Herlighed, men som en Skat, der er udsat paa Rente.

Hvo er nu den, der dømmer et Menneske, om han er taalmodig? Er det Tiden? Ingenlunde eller kun i en vis Forstand; thi ogsaa Den kan jo være taalmodig og have været det, der ikke saae sin Forventning opfyldt. I dybeste Forstand er det Forventningen selv, dens Væsen, der afgjør, om et Menneske er taalmodigt eller ikke; thi Den, hvis Forventning i Sandhed er Forventning, han er ved den taalmodig, saaledes, at et Menneske, naar han bliver sig sin Utaalmodighed bevidst, ikke blot maa dømme sig selv, men ogsaa prøve sin Forventning, om ikke denne netop forklarer hans Utaalmodighed, og det forsaavidt vilde være en Feil at blive taalmodig, dersom det var muligt, da han burde opgive Forventningen. Kun den sande Forventning, som den fordrer Taalmodighed, uddanner ogsaa Taalmodigheden. Men den sande Forventning er en saadan, der vedkommer et Menneske væsentligen, og som ikke henstiller til hans egen Kraft at fremvirke Opfyldelsen. Derfor er enhver i Sandhed Forventende i Forhold til Gud.

En saadan Forventende kan ikke lade sin Forventning gaae i Glemme, og da, naar Opfyldelsen kommer, mene, at han al den lange Tid har været taalmodig i Forventning. Dette Bedrag er kun muligt ved det Udvortes, der, selv bedragerisk, lærer Mennesket at bedrage sig selv. I Forhold til hvad der i Sandhed vedkommer et Menneske og altsaa i Forhold til den sande Forventning er det umuligt; thi Opfyldelsen vil da aldrig komme, fordi dens Mulighed uddøer i samme Grad, som For-

ventningens Virkelighed uddøer. — En saadan Forventende kan ikke mætte og nære sin Forventning med Sandsynligheder og Beregninger; thi kun i Taalmodighed træder han i Forhold til Forventningen, og denne begynder netop, naar Sandsynligheden er flygtende. Sandsynlighed er imidlertid kun en svigefuld Fordeel fremfor den Forventning, der ingen har. Snart kommer man Opfyldelsen tilsyneladende nær, ja ganske nær; pludselig fjerner den sig. Taalmodigheden derimod henstiller sin Forventning til Gud, og er derfor altid Opfyldelsen lige nær, hvor daarligen dette end synes den jordiske Forstand. — En saadan Forventende kan ikke ved en dorsk Sløvhed skuffe sig selv; som var dette Taalmod, naar han, som han gjorde Alt af Vane, nu ogsaa var bleven vant til at beskæftige sig med sin Forventning, uden at dens Bekymring vakte hans Sjel. Nei, Den, der forventer, hvad der i Sandhed vedkommer ham, han kan ikke blive ligegyldig derved, thi da fatter han ikke mere, at det i Sandhed vedkommer ham, og da forventer han jo heller ei, hvad der i Sandhed vedkommer ham; sløvet i Vane kan han ikke blive, da han jo bestandig kun er lige nær ved Opfyldelsen. — Den sande Forventende, han omgaaes dagligen med sin Forventning. Den staaer tidligere op om Morgenen end han selv, er tidligere paa Færde, den slumrer sildigere ind om Aftenen end han selv, thi det indvortes Menneske, hvilket Forventningen tilhører, behøver ikke saa megen Søvn som det Udvortes. Hans Bekymring er daglig den samme, fordi hans inderste Liv i ethvert Øieblik er ham lige vigtigt. Dog fortærer han ikke sin Sjel i Utaalmodighed, men i Taalmodighed bringer han sin Forventning frem, i Taalmodighed offrer han den, ved at henstille den til Gud.

Er denne Tale om Taalmod og Forventning maaskee dunkel, nu saa ville vi prise Anna og holde os til hende, hun gjør Forstaaelsen ingen Vanskeligheder. Hun var en Enke paa fire og firsindstyve Aar, som ikke veeg fra Templet, tjenende Gud med Fasten og Beden, Nat og Dag, hun bevarede sin Forventning „i al Taalmodighed og Langmodighed med Glæde"

(Colos. 1, 11). Hun veeg ikke fra Templet. Dog var hun jo i Templet ikke hos Opfyldelsen, men kun hos sin Forventning. Denne tager den Forventende med sig, da gaaer han ud paa Veie og Stier ved den fjerde Time, og ved den ellevte, og ved Hanegal; eller han sidder stille, men lader Tanken gaae ud, lyttende efter et sagte Fodtrin af Opfyldelsen, speidende efter den fjerne Skye i Ørkenen, efter Taagen i det Viide, der forandrer sin Skikkelse ved enhver Vind, og forandrer den Forventende. Anna derimod veeg ikke fra Templet, ei blot fordi hun ventede at see Opfyldelsen komme paa det hellige Sted, thi da havde hun vel besteget Templets Tinde eller beraadført sig med de Vise, Stjernekyndige og Skriftlærde; men fordi hendes Forventning var til Gud, og hun altid var Opfyldelsen lige nær, medens ingen Sandsynlighed kom og gik, besøgte hende for at trøste eller bragte Mismodet med sig. Tjenende Herren, thi see! hun var jo Herrens Tjenerinde, men ogsaa tjenende sin Forventning, og denne Tjeneste var den samme. Den Forventende tjener ikke gjerne nogen Anden, og Menneskene tilgive ham, om han staaer pludseligen op, om han ikke deeltager i deres Glæde eller er hjælpsom i Nøden; thi han tjener jo sin Forventning. Ved denne Tjeneste erhverver han Opfyldelsen; men Anna tjente en Anden, i hvis Haand vel Opfyldelsen laae som enhver Forventnings Opfyldelse ligger i hans Haand, men hun modtog ingen Oplysning; og medens Dagene gik og talte Aar til hendes Alder, indtil hun blev meget bedaget, hun var dog altid Opfyldelsen lige nær. — Med Bøn og Fasten, men Den, der beder og faster, udretter jo Intet; thi Bønnen er en ørkesløs Tale paa Jorden, om den end „arbeider i Himlene", og Faste fortærer den jordiske Kraft, og styrker ikke til at holde ud med Forventningen. Dog er Utaalmodigheden en ond Aand, „som kun udjages ved Bøn og megen Fasten." — Nat og Dag. Saaledes holder jo den Forventende ved Nat og Dag, men er det altid i Bøn og Fasten. Utaalmodighedens Hunger er ikke god at mætte, hvorledes da ved Fasten? Utaalmodighedens Begjering gjør vel mange Ord og lange

Taler, men i Bønnen er den ordknap nok. Den timelige Taalmodighed har Føde med sig for en længere Tid, holder ufortrødent ved, hviler sjeldent, beder aldrig, men Anna vedblev Nat og Dag. Siger Utaalmodigheden end, at det er ingen Kunst at bede, o! selv det, til en bestemt Tid, om end kun for et Øieblik, at skulle samle sit Sind i Bøn og bede inderligen, er vanskeligere end at indtage en Stad, end sige da at holde ud Nat og Dag, og bevare Inderligheden i Hjertet, og Sindets Nærværelse og Tankens Stilhed og hele Sjelens Samtykke i Bønnen, uden at adspredes, uden at forstyrres, uden at fortryde sin Andagt, uden at ængstes for, at den er et opsminket Bedrag, uden at blive modbydelig ved sin megen Beden; men Anna veeg ikke fra Templet, tjenende Herren med Beden og Faaten Nat og Dag.

Blev Anna skuffet i sin Forventning, kom Opfyldelsen for sildig? Hendes Forventning var til Noget, der skulde skee i Tiden; altsaa maa jo Udfaldet afgjøre om Opfyldelsen kom eller det blev ved Skuffelsen. Skulde Anna virkeligen her blive ligesaa trøstesløs som al den Tale, der høres om Udfaldet, hvilken ligesom Udfaldet altid kommer bag efter.

Udfaldet viste, at hendes Forventning gik i Opfyldelse; hun blev altsaa ikke skuffet. Men i hvilken Forstand blev hun ikke skuffet? Blev hun maaskee selv til Noget ved sin Forventning, saaledes som Den, der var forarmet, og atter blev riig, Den, der var styrtet og atter blev ophøiet, i en vis Forstand ogsaa blev det ved sin Forventning, forsaavidt han ikke selv havde opgivet at være sin Medarbeider — blev Enken maaskee gift igjen? M. T. hvorfor skammer Du Dig næsten ved, at jeg nævner dette Ord, Forventningen opkom jo ikke i hendes Sjel, da hun fyldte sit tre og firsindstivende Aar, den gaaer jo langt tilbage i Tiden indtil de Dage, da hun gjorde det Valg, hun i sin sidste Time vedkjendte sig. Er det mig, der formastelig spotter den Ærværdige, eller hvis dette havde været hendes Forventning, var da ikke Opfyldelsen kommen over hende som den forfærdeligste Spot. Priset være der-

for Anna, ærværdig staaer hun og høit ophøiet; thi medens den almindelige menneskelige Tale forstummer ved Synet af hende, maa Sprogets dybeste Udtryk nævne hende i strængeste og i ædleste Forstand: Forventende. Og viser dette ikke tillige, at Udfaldet ikke kunde skuffe hende ved at komme for sildig!

Og selv om det var udeblevet, var hun dog ikke skuffet. Opfyldelsen kom; i samme Øieblik begjærer hun ligesom Simeon kun at vandre bort herfra, altsaa ikke at blive hos Opfyldelsen, og dog i en anden Forstand at gaae ind til Opfyldelsen. Dersom Opfyldelsens Øieblik ikke var kommet i Tiden, vil Du da negte, m. T., at hun dog gik ind i Evigheden med sin Forventning og gik Opfyldelsen imøde.

Ved at udeblive kunde Udfaldet egentligen ikke bedrage hende, og ved at komme for sildig kunde det ikke skuffe hende. Troer Du ikke ogsaa, at dette var Annas Mening, da Opfyldelsen kom, der jo og kunde være kommen længe før hun blev ved de fire firsindstive Aar, og dog kommet som Opfyldelsen af hendes Forventning. Troer Du, hun fortrød de mange Aar, troer Du, at Glæden maaskee slog Fortrydelsen hen i Glemsel; eller troer Du ikke, at hendes Glæde netop var de mange Aar, i hvilke hun Nat og Dag havde været sin Forventning tro! Og var Lønnen ikke istand til at lønne rigeligen og over al Maade, selv om hun var bleven halvsemsindstive, ja de hundrede Aar gammel! Hun blev Intet ved sin Forventning, saaledes angik Opfyldelsen hende ikke timeligen, saa lidet som Forventningen havde gjort det. Men idet Samtidens, idet Folkets, idet Slægternes, idet Menneskeslægtens, idet Adams og idet Millioners Forventning gik i Opfyldelse, da stod den fromme Anna som Forventningens Vidne ved Simeons Side, og saaledes staae de alle Dage uforglemmelige! Dersom Anna havde været Moder, dersom den Afdøde var bleven hos hende; dersom hun anden Gang havde oplevet i endnu skjønnere Forstand at blive kaldt Moder — mere begjærer dog et Menneske ikke for at prises lykkelig, ønsker Anna mere, nu vel, dersom Anna selv bedaget

med sin bedagede Husbond havde seet den tredie Slægt voxe op, dersom det Barn, der nu fremstilledes, havde i tredie Led været knyttet til hende, dersom hendes Husbond havde staaet ved hendes Side istedenfor Simeon, dersom hun selv blot havde forventet denne Opfyldelse, for da at gaae ind til Hvilen; dersom tre Slægter havde kaldt hende Moder og dette skjønne Navn havde lydt atter og atter paa saa forskjellig Maade som det er muligt, dersom tre Slægter aldrig havde glemt hende. — Og nu! Anna havde prøvet Livets Smerte og saaet med Taarer, tidligen mistet sin Husbond, siden hensiddet barnløs og forladt, da traadte hun frem i Templet i sit fire og firsindstivende Aar, skjulte alle Tiders Forventning i sin fromme Skikkelse, og saaledes staaer hun altid mindet som Forventningens Vidne. — Salig Den, der blev fattig og forladt, salig den Ufrugtbare, salig Den, der tabte Verden saaledes, at Forventningens Begjer efter den aldrig vaagnede i hans Sjel; salig Den, hvis Forventning gik gjennem Dødens Porte ind i det Evige, for at hente sin Forventning, indtil han saae den med jordiske Øine, og ikke begjerede at see den mere i Tiden.

* *
*

Menneskene klage ofte over, at Livet er saa fattigt, Tilværelsen saa afmægtig i al sin Herlighed, at den forgjeves vil gribe Sjelen i Overraskelse, eller fængsle den i Beundring; thi Intet at beundre, er den høieste Viisdom; og Intet at forvente er den høieste Sandhed. Barnet stuoser over det Ubetydelige, den Ældre haver aflagt det Barnagtige, han har seet det Forunderlige, men det forundrer ham ikke mere; thi der er intet Nyt under Solen, og intet Vidunderligt i Livet. Dersom et Menneske dog forstod at gjøre sig selv i Sandhed til hvad han i Sandhed er, til Intet, vidste at sætte Taalmodighedens Segl for hvad han havde forstaaet, o! da skulde hans Liv, hvad enten han var den Største eller den Ringeste, endnu idag være en

frydefuld Overraskelse og en salig Beundring, og være det alle Dage; thi der er kun Eet, som i Sandhed er Beundringens evige Gjenstand, det er Gud, og kun Eet, der formaaer at hindre Beundringen, det er Menneskets, naar han selv vil være Noget. —

Tre opbyggelige Taler.

(1844).

Udgivet af

H. O. Lange.

Til Grund for denne Udgave er lagt Originaludgavens Text, der er sammenlignet med S. K.'s Manuskript paa Universitetsbiblioteket (S. K.'s Papirer, Pakke 10).

MDCCCXLIV.

Tre opbyggelige Taler

af

S. Kierkegaard.

Kjøbenhavn.

Faaes hos Boghandler P. G. Philipsen.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Afdøde

Michael Pedersen Kierkegaard,

forhen Hosekræmmer her i Byen

min Fader

helliges disse Taler.

Forord.

Om end denne lille Bog (som derfor blev kaldet „Taler“ ikke Prædikener, fordi dens Forfatter ikke har Myndighed til at prædike; „opbyggelige Taler“ ikke Taler til Opbyggelse, fordi den Talende ingenlunde fordrer at være Lærer) henvender sig til en Læser, til hiin Enkelte, som jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder min Læser, glemmer den Talende dog ikke, at det at kunne tale er en tvetydig Kunst, og selv det at kunne sige det Sande en saare tvivlsom Fuldkommenhed. I denne Bevidsthed gaaer Bogen da ud i Verden; indesluttet i sig selv agter den ikke paa Veiret, spørger ikke efter Vinden, seer ikke efter Skyerne, seer ikke feil af Noget, men søger og seer kun efter hiint velvillige Menneske, der antager sig den Sagte, giver det Sagte Beleilighed, kommer de kolde Tanker atter til at brænde, forvandler Talen til en Samtale, hvis oprigtige Fortrolighed ikke forstyrres af nogen Erindring om Den, der bestandig kun ønsker at være glemt, og er det meest og er det helst, netop naar Modtageren fuldkommer det Store, at lade Talens Forkrænkelighed opstaae til Uforkrænkelighed.

Tænk paa din Skaber i din Ungdom.

Prædikeren XII, I.

Der gives en Sandhed, hvis Storhed, hvis Ophøiethed man pleier at prise ved beundrende at udsige om den, at den er ligegyldig, lige gyldig, hvad enten Nogen antager den eller ikke; ligegyldig ved den Enkeltes særlige Tilstand, om han er ung eller gammel, glad eller bedrøvet; ligegyldig ved sit Forhold til ham, om den gavner ham eller skader ham, om den afholder ham fra Andet eller forhjælper ham til det; lige gyldig, om han bifalder den af sin ganske Sjel eller kold og følesløs bekjender den, om han lader sit Liv for den, eller benytter den i slet Vinding; ligegyldig ved, om han har udfundet den, eller han blot efterſiger det Lærte. Og kun Dens Forstaaelse var den sande, Dens Beundring den berettigede, der fattede, at denne Ligegyldighed var det Store, og lod sig danne i Overeensstemmelse med den til Ligegyldighed mod, hvad der angik ham selv eller noget Menneske som Menneske eller særligen som Menneske. Der gives en anden Art Sandhed, eller om dette er beskednere, en anden Art af Sandheder, hvilke man kunde kalde de bekymrede. Deres Liv er ikke i det Ophøiede, allerede af den Grund, at de ligesom beskæmmede ere sig selv bevidste ikke at passe ganske i Almindelighed ved alle Leiligheder, men kun særligen ved enkelte. De ere ikke lige-

gyldige ved den Enkeltes særlige Tilstand, om han er ung eller gammel, glad eller bedrøvet; thi dette afgjør for dem, om de skulle være Sandheder for ham. De slippe ei heller strax den Enkelte og opgive ham; men vedblive at bekymre sig om ham, indtil han selv løsriver sig ganske, og end ikke dette er dem ligegyldigt, skjøndt han dog ikke formaaer at gjøre dem tvivlsomme om sig selv. En saad n Sandhed er ikke ligegyldig ved, hvorledes den Enkelte annammer den, om han tilegner sig den af ganske Hjerte, eller den vorder ham et Mundsvei, thi netop denne Forskjellighed viser jo, at den er nidkjær paa sig selv; ikke ligegyldig ved, om Sandheden vorder ham til Velsignelse eller til Fortabelse, thi denne modsatte Afgjørelse vidner jo netop mod den lige Gyldighed; om han i Oprigtighed fortrøster sig til den, eller vil bedrage Andre, selv bedraget, thi denne hævnende Vrede viser jo netop, at den ikke er ligegyldig. En saadan bekymret Sandhed er ikke ligegyldig ved, hvo der haver fremsat den, tvertimod vedbliver han bestandigen at være tilstede i den, for igjen at bekymre sig om den Enkelte.

En saadan bekymret Sandhed er hiint prøvede, i Aarhundreder gjentagne Ord, hvilket vi have forelæst. Og dersom du kunde høre Dens Stemme, der haver sagt det, da vilde Du forvisse Dig om, hvor bevæget han selv var; og dersom Du kunde see hans Skikkelse, og Du selv var et ungt Menneske, da vilde Du vel gribes af den Deeltagelse, med hvilken han bekymrede sig om Dig, medens han jo dog nærmest kun vilde vække Dig til Bekymring om Dig selv. Hvo er da denne Mand, der haver sagt det? Vi vide det ikke; men dersom Du er ung, om Du end stod Thronen nærmest, og Dine Tanker vare saadanne, som Herredømmets Forventning kunne indgive dem, da er det fortalt, at ogsaa han bar det kongelige Purpur, om han end meente, at uagtet alt Dette er dog Tanken om Skaberen Ungdommens bedste Tanke. Og dersom Du er ung, om Dit Liv end var i Ringhed, og ingen glimrende Udsigt fristede, da haver Du hans kongelige Ord for, at uagtet dette er dog Tanken om Skaberen Ungdommens skjønneste Herlighed. See, derfor er denne For-

tælling, at en Konge haver sagt Ordet, ligesom et fromt Ønske, der vil forlige det Forskjelligste i eenfoldig Forstaaelse af det Samme derved, at Ordet selv paa forskjellig Maade bekymrer sig om det Forskjellige. Thi naar Den, der er kongebaaren og engang skal styre Riger og Lande, i Armodens Hytte seer paa Væggen et Billede, som dette nu kan være efter fattig Leilighed, et Billede, hvis Mangelfuldhed næsten aflokker ham et Smiil, og han træder nærmere til og læser hiint Ord som Billedets Indskrift, da taler Prædikeren til ham, men Prædikeren var jo en Konge. Og naar Armodens Søn staaer undrende i Paladset, naar uforklarede Tanker vaagne i hans Sjel, naar han studsende seer den kongelige Majestæt, da taler Prædikeren til ham, og Prædikeren var jo en Konge; da vender han forligt hjem til sin ringe Bolig og til sit fattige Billede paa Væggen.

Er Forliget da ikke indgaaet; eller vil Du tage Nøisomhedens Skin for at søge utidig Trætte, at Du ikke begjærer Kongers Pragt; — men heller ei kan nøies med at tænke paa Din Skaber! Som var hiin selvgjorte Nøisomhed ikke en vilkaarlig Fortjeneste, af hvilken man ikke tør rose sig, ja, hvad værre er, et Tegn paa Din Elendighed, der kun vidner mod Dig! Vel er der nemlig Intet i den vide Verden, der formaaer, ligesaa lidet som den ganske Verden formaaer at give et Menneske Vederlag for den Skade, han tog paa sin Sjel, hvis han opgav Tanken om Gud; men Den, der, forblendet som han var, forbrede det Høieste, han lod dog forstaae, at han i en vis ufuldkommen Forstand fattede Dets Betydning, han opgav. — Eller det var maaskee anderledes med Dig; Du var maaskee uvillig til at samtykke i Forliget, netop fordi det var en Konge, der havde sagt Ordet; og „en Konge faaer jo Alt, hvad han peger paa; naar han da har fulgt Lystens Vink indtil Nydelsens yderste Grændse, hvad Under, at hans Livsbetragtning pludseligen forvandler sig for ham." Ordet var da vel betydningsfuldt, men Formaningen ikke til at annamme; fordi Ordet vel var bekymret, men ikke bekymret om nogen Enkelt, vel var et Bekymringens Ord, vel var forsonet med Livet, forsaavidt det

var formildet i Sorg, men dog kun et Suk fra Veemodets Indelukke, et Suk i den Stund, da den trættede Sjel byder Verden Farvel, men dog kun en Boble, der brister, hvor dybt nede fra den end stiger op. Thi saaledes gives der en Viisdom, der næsten vælger Sindssvaghedens Skjul og i Menneskenes Øine ved sin underlige Bevægethed giør Fyldest for Alt; men Sukket selv og Udbruddet og Rørelsen angaaer Ingen, Ingen i den ganske Verden, end ikke Den, fra hvis Hjerte Sukket lyder. Et saadant kort Ord, i hvilket Hjertet vil briste, et saadant Hjertesprog, ikke fyndigt som Tankens Sprog men skjelvende i Stemning, høres vel stundom i Verden. Det vil ikke være Lys paa Nogens Sti; thi Solen vil lyse paa Menneskets Vei om Dagen, og Maanen vil skinne for ham i Natten, men Lygtemanden i Nattetaagen vil ikke lyse, end ikke for sig selv. Naar et Menneskes Liv lakker mod Aften, naar han mødig og tankefuld omgaaes Døden som sin eneste Fortrolige, naar Aanden har tabt Kraft til i Alvor at opgjøre Regnskabet, og Døden er bleven Trøsteren, naar Villien og Forsættet Intet begjære mere, men Tanken ubestemt famler sig for i det Oplevede, medens Glemselen som en travl Svend arbeider aarle og silde i Trøsterens Tjeneste, — og nu Ungdommen gaaer Sjælen forbi som en Drøm, da siger et saadant Menneske for sig selv, idet Sindet dvæler ved Livets skjønneste Betydning, som denne engang vedgik ham: Held den, der gjorde det! Men dersom der stod hos ham et ungt Menneske, paa hvem Livet endnu havde hele sit Krav, da vilde han ikke tale saaledes. Kun naar han sidder ene, hensjunken som en Ruin, fortabende sig i Veemod, kun da siger han det, ikke til noget Menneske, ikke til sin egen Sjel, men siger det hen for sig: Held den, der gjorde det. Og ligesom den Lægekyndige veed, at der er et Træk i Ansigtet, hvilket er Dødens, saaledes veed den Sjelekyndige, at dette Udbrud betyder, at Aanden vil til at udslukkes. Udbruddet kan vel have sin Betydning, men Formaningens Kraft vil man forgjæves søge i det, fordi Troen ikke er i det, Troen paa selv at have fuldkommet det Gode, eller paa, at det skal lykkes en

Anden. Og den, der begjerligen hører efter et saadant Ord, han er selv som oftest i en lignende Tilstand, eller dog i en sørgelig anet Forstaaelse med, at noget Lignende vil times ham, og derfor finde de begge Lise og Lindring ved at daane i denne Afmagt, hvor Formaningen ikke forstyrrer dem, men hvor Formaningens Velsignelse heller ei kommer over dem. — „Det er Altsammen Forfængelighed og ond Møie," siger Prædikeren, og et saadant Ord tykkes Letsindigheden et sindrigt Legetøi, Tankeløsheden en opgiven Gaade og Tungsindigheden en Bedøvelsens Drik, der gjør det Sidste værre end det Første. Saaledes har Prædikeren sagt mangt et Ord, som det altid kan være gavnligt, at han haver sagt, hvis det kunde hjælpe Nogen til at spare sig selv for at gjøre den samme Erfaring, eller dog idetmindste hjælpe ham til at forsage den forfængelige Higen, der vil være sindrigere og sindrigere; men er hiint forelæste Ord et saadant, og mon ikke Prædikeren har sagt alt det Foregaaende for dette ene og eet lignende Ords Skyld, og mon han ikke gjerne opgav at have sagt alt det Andet, hvis blot Nogen tog efter dette Ord? Vel siger nemlig Prædikeren, at „ogsaa Barndom og Ungdom er Forfængelighed" (XI, 10), og at forsaavidt selv at have gjort, hvad han opfordrer til, „at have ladet sit Hjerte være vel tilmode i Ungdommens Dage, at have vandret paa Hjertets Vei og efter Øinenes Syn" (XI, 9), er Forfængelighed; men har Prædikeren nogensinde sagt, at det at tænke paa sin Skaber i Ungdommen er ond Møie, eller det at have tænkt paa ham i Ungdommen ogsaa engang skulde vise sig at være Forfængelighed? Har han blandet Talen derom ind mellem det Øvrige, eller er den Maade, paa hvilken han siger dette, ikke himmelvidt forskjellig fra den Maade, paa hvilken han siger det Øvrige? Har han ikke netop opløst Alt i Forfængelighed, for at hiin Tankes evige og salige Betydning ret maatte vise sig, at den maatte binde den vildfarende Sjel i Lydighed under Formaningen? Han siger ikke som ellers: *saa* glæd Dig i Din Ungdom, *saa* bortfjern Sorgen, hvor Udtrykket selv, ved ligegyldigen at henkaste det Sagte, antyder, at det er det

Ligegyldige, hvorom han taler. Han har udeladt dette lille henkastende Ord, og idet Talen om det Forfængelige farer hen, og ligesom vil rive Alt hen i Forfængelighed, da staaer Prædikeren op til at byde over Forvirringen, at den ikke kommer videre end til sin Grændse, til at standse Forfængeligheden ved Formaningens bestemte Udtryk: Tænk derfor paa Din Skaber. Hans Tale er ikke som var denne Tanke kun en Ungdommens Tanke, der dog engang maatte blive en forbigangen, han taler ikke om den som om det Forbigangne, der engang har havt Betydning; ikke som om noget Forbigangent, hvorom det var ønskeligt, at det engang havde havt Betydning, nei Ungdommens Betydning er netop denne Tankes Betydning, og netop ved denne Tanke skal Ungdommen sikkres mod at være Forfængelighed, sikkres mod engang at synes Forfængelighed. Han taler ikke som den der ønsker, ikke som den der længes, ikke som den der daaner, men med Overbeviisningens Magt, med Erfaringens Myndighed, med den fuldvisse Indsigts Tilforladelighed, med Frimodighedens glade Tillid, med Alvorens Fynd, med Formaningens Bekymring taler han til den Unge. Han taler ikke ubestemt om Ungdom i Almindelighed, men som den Enkelte dog vel forstaaer ikke i Almindelighed, at han er ung, thi en saadan Forstaaen tilhører netop en senere Alder, men forstaaer det for sit Vedkommende, saa er det netop ogsaa paa denne Maade, at Prædikeren vil have Formaningen forstaaet. Thi dette er det Bekymrede i Formaningen, at om den end kan gjentages atter og atter og angaae Utallige, hver Gang den taler til den Enkelte, da er det som talte den til ham alene, som var den bleven til alene for hans Skyld, som var den ubekymret om hele den øvrige Verden, men desto mere bekymret om ham, ja saaledes bekymret, som gjorde han en Velgjerning, hvis han modtog den. Saaledes lyder Ordet, og om Du end letsindigt eller tungsindigt vilde forsøge at bedaare Prædikeren, at fraliste ham Formaningen, hvilket jo dog var sørgeligt, Du skal ikke formaae det, Prædikeren har ingen Tvetydighed forskyldt.

Saaledes taler Prædikeren formanende, og dersom Du er

ung, om Du end tidligen indviedes i den megen Viisdom, han taler dog til Dig; og dersom Du er ung, om Du var eenfoldigere, Du skal dog ikke staae tryglende ved hiin Viisdoms Dør, thi Prædikerens Bekymring er ogsaa til Dig, og han siger ikke blot, at Du kan tænke paa Din Skaber, men han formaner Dig dertil; og dersom Du er ung, om Du er glad, om Du er bedrøvet, om Du er sorgløs, om Du er mismodig, i hvo Du end er, det er dog Dig, netop Dig han taler til, Dig paa hvem Formaningen passer, som ogsaa Grunden til Formaningen: „førend de onde Dage komme, og Aarene nærme sig, om hvilke Du skal sige, de behage mig ikke." Derfor har han i det Foregaaende søgt at jage Sjelen op af Trygheden til at see Livets Forsængelighed, forhindret den i „at troe letsindigen" (1 Cor. XV, 2), thi ellers vilde hans Formaning, hvor velmeent den end er, altid blive en Forsængelighed, eller rettere en alvorlig Sag, der altid blev tagen forsængelig. Ungdommen tænker nemlig ikke paa de onde Dage, og forstaaer ikke hvad det vil sige, „at Røsten i Møllen bliver svag og alle Sangens Døttre matte" (XII, 4), og forhindrer sig selv i at gjøre, hvad den fortrinsviis for nogen anden Alder forstaaer; og naar de onde Dage komme, og Røsten i Møllen bliver svag og alle Sangens Døttre ere matte, da har man ikke tænkt i sin Ungdom paa Skaberen, og har ikke blot tabt Ungdommen, men Forstanden paa Ungdommens Tanke om Skaberen.

Saaledes henvender Prædikeren sig formanende til den Unge; men den, der vil tale om hiint forelæste Ord, han beflitter sig jo ikke blot paa, at den i Ordet indeholdte Tanke vorder tydelig i Talen, men at Talen selv vorder tydelig; thi „om Basunen giver en uthydelig Lyd, hvo vilde da berede sig til Krig" (1 Cor. XIV, 8). Men dette at Talen er tydelig, hvad er dette Andet, end at den dog angaaer Nogen, at den dog taler noget Menneske til Opbyggelse. Nu er det vel saaledes, at Formaningens bekymrede Sandhed netop henvender sig til den Enkelte i en særlig Livets Omstændighed; men Talen om den maa dog vel vogte sig for ikke at betinge Opbyggelsen ved det Til-

fældige, vel vogte sig for ikke misundelig paa Tilfældigheden at komme i Strid og Modsigelse med hvad der ellers er opbyggeligt; thi da er Opbyggelsen usand og kun en usund Forlystelse ved et Fortrin eller et misforstaaet Ønske, der daarligen higer derefter. Vilde man saaledes opbygges ved Tanken om Alderdommen, men saa særligen, at Ungdommen ikke kunde opbygges ved den samme Tanke, saa var Opbyggelsen selv usand. Vilde En tale Oldingen til Opbyggelse om, at det nu snart Alt var forbi, da skulde han vel ved denne Tale urolige den Unge, thi hvorledes skulde han ikke vorde mismodig og længe før Tiden keed af et Liv, ved hvis Slutning man sagde, at dette var det Bedste, at Alt snart var forbi. Men en saadan Opbyggelse er et Bedrag, en svigefuld Overeenskomst; thi det at være Olding er intet Fortrin, og ligesaa lidet det at være ung. Vil man mene, at Ungdommen er et Fortrin, da forsmaaer man Opbyggelsen, og vil kun høre Ligesindedes, ja Medsammensvornes verdslige Tale om, hvor lysteligt det er at være ung. Vil man mene, at Ungdommen selv i Henseende til Tanken om Skaberen har en afgjort Beleilighed, hvilken aldrig senere lader sig gjenkjøbe: hvo turde tale med sig selv om denne Sag, hvo turde tale til en Anden derom af Frygt for, at det skulde være for sildigt, af Frygt for, at Opbyggelsens Tanke skulde forvandle sig til Forfærdelsens. Men saaledes er det ikke. Naar derfor den hellige Skrift gjør dette til Betingelsen for at indgaae i Himmeriges Rige, at et Menneske bliver Barn paa ny, da er denne Tale netop opbyggelig fordi den henvender sig til ethvert Menneske, medens den, anderledes forstaaet, vel var den daarligste og trøstesløseste Tale, der er hørt i Verden; thi Barnet selv veed jo ikke hvad det er at være Barn. Hvad der gjelder om Barndommen, det gjelder ogsaa om Ungdommen, kun er der den Forskjel, at, forsaavidt Ungdommen er forbi, kan der ogsaa være tabt og forsømt meget. Saaledes kan vel Talen om Ungdommen volde den Enkelte Bekymring, men hvis Talen vil gjøre ham det umuligt, at ogsaa denne Bekymring kunde vorde ham gavnlig til Beroligelse, vorde en Sorg

efter det Forbigangne, der virker til Forbedring, da er Talen ikke opbyggelig, men verdsligsindet, splidagtig og forvirret. Paa den anden Side skal Talen vel ogsaa bevæge en enkelt Ung til at forekomme Forsømmelsens smertelige Efterveer, den skal vel indbyde Ungdommens Betydning hos ham, om Talen end, hvad Myndighed angaaer, kun borger sig frem.

Tænk paa Din Skaber i Din Ungdom.

Tænk paa Din Skaber i Din Ungdom; thi i Ungdommen gjør man det naturligst og bedst, og hvis Nogen gjennem hele sit øvrige Liv bevarede Ungdommens Tanker, ja da fuldkommede han den gode Gjerning. Denne være vor Lovpriisning af Ungdommen, om den end sjeldnere høres, medens dog Ungdommen ofte nok berømmes. Ja som det skal være skadeligt for det spæde Barn, at Alle skulle have det i Hænde, saa synes den megen Lovpriisning at være bleven fordærvelig for Ungdommens Sundhed. Thi naar Trøstesløshedens falske eller uforstandige Venskab fører Ordet, vil den da ikke smitte med sin hidsige Usundhed, vil den ikke bringe en jagende Uro og Higen ind i Ungdommens sorgløse Tryghed? Fordi Trøstesløsheden er misundelig paa Ungdommen, skal man derfor ogsaa gjøre denne misundelig paa sig selv, og raadvild over sig selv? Man tage Ungdommen ligesaalidet som det spæde Barn for meget i Hænde, men man gjøre derfor heller ei det Modsatte; man gjøre den ikke gammel før Tiden, at den ikke skal tømme den Bitterhed, ei at maatte være ung, naar man er det, og anden Gang tømme den Bitterhed, ei at have maattet være ung, da man var det. Prædikeren er ikke saaledes. Naar Ungdommen er til Fryd og Glæde i Gjestebudshuus, da er Prædikeren ikke en fortvivlet Skikkelse, der vil rive den hen i vild Lidenskab og Nydelse af Øieblikket; ikke et ængstende Gjenfærd, der i Ungdommens Kreds vil glemme sig selv; ikke en Daare, hvis Indbildning er, at han, skjøndt bedaget, dog er ung; men han er heller ei en vranten og fortrædelig Mand, der ikke kan glæde sig med

de Glade. Han gaaer med til Glæden, og naar Ungdommen har fornøiet sig ret af Hjertens Grund, har dandset sig træt, ikke for Livet just, thi det bør Ungdommen ikke gjøre, men for den Aften, da sidder Prædikeren i et Værelse indenfor Dandsesalen, og taler alvorligere. Men Overgangen gjør han ligesaa naturligen som Ungdommen; thi dette formaaer den endnu med Smilet paa Læben og Jubelen i hele Skikkelsen, værdeligen at lytte til Talen om det Høie og Hellige. Saa lad da „Ungdommen bære Krandse af unge Roser, førend de visne" (Viisdommen II, 8); men Ingen lære den det, lære den at gjøre det „som i Ungdom" (Viisd. II, 6), og derved bevirke, eller paa nogen anden Maade bevirke, at den „slutter feil" (Viisd. II, 1), som var dette det Eneste, den havde at gjøre; thi Tanken om Skaberen er dog Ungdommens skjønneste Herlighed, er ogsaa en ung Rose, men den visner ikke.

Og i Ungdommen gjør man det naturligst; thi Den tænker jo naturligst, der kan tænke denne Tanke ind med mellem Alt, hvad han ellers tænker; og Den tænker jo naturligst, som ikke selv behøver at forandres for at kunne tænke den, og ikke behøver, at Tanken skal forandres, for at han kan tænke den; fordi han i Tanken finder det Lige i Barnlighed, der gjør Legen til den bedste. Saaledes er hiint Prædikerens Ord allerede et Beviis for, at denne Tanke maa være Ungdommen den naturligste. Havde han ikke talet til Ungdommen, da skulde han maaskee have gjort lange Forberedelser. Han skulde maaskee have beviist, at der er en Gud til; og naar han da havde holdt den Lærende mere beskjæftiget end Jøderne i Gosen, for under hans Opsyn at lade ham trælle sig til den Sandhed, da skulde han maaskee ladet forstaae, at han endog kunde bringe det dertil, at Gud blev Skaber. Ja saaledes gaaer det. Naar man bliver ældre, da bliver Alt saa kummerligt. Gud i Himlene maa sidde og vente paa sin Skjæbnes Afgjørelse, om han er til, og endelig bliver han til ved Hjælp af nogle Beviser; Menneskene maae finde dem i at vente indtil Sagen bliver afgjort. Sæt man døde forinden; sæt man, naar Sagen endelig blev afgjort, var af-

vant med at tænke paa Gud som paa sin Skaber, og Glæden derover var forbi! Saaledes taler Prædikeren ikke, men som et venligt Menneske lægger Barnets lykkelige Fremtid hen paa Vuggen, saaledes giver han Ordet hen, og Ungdommen forstaaer det strax. Den forstaaer strax, at der er en Gud til, thi Guds Huus ligger for den Unge lige ved Siden af hans Faders Gaard, og det falder ham ganske naturligt at være der. Men naar man bliver ældre, da er Veien til Kirke ofte saare lang; naar Veiret er strengt om Vinteren, da er der saa koldt i Kirken; naar Fuglesangen gaaer igjennem Skoven ved Sommers Tid, da ligger Kirken heller ei paa Veien. For Ungdommen boer Gud strax herved; midt i Glæden og i Sorgen hører han Guds Røst, der kalder; hører han den ikke, da savner han den strax, har ikke lært Udflugter, veed ikke at skjule sig — indtil han atter hører den. Naar man bliver ældre, da er der langt til Himlen; og Larmen paa Jorden gjør, at man vanskelig hører Røsten; og hører man den ikke, da gjør Larmen paa Jorden det let, at man ikke savner den. — Ungdommen forstaaer det strax, er dette ikke vidunderligt; men er det, at det er vidunderligt, ikke atter Forklaringen! Der var en Tænker, hvis Ihukommelse er Beundring, han meente, at Underet var en Eiendommelighed for det jødiske Folk, at dette paa en eiendommelig Maade oversprang de mellemliggende Aarsager for at naae til Gud. Men dersom vi ville pege hen paa en Ungdom, der ikke var opvoxet i hiint Folk, mon da ikke atter her Underets Vidunderlighed vilde vise sig; og mon da, hvad der væsentligen tilhører Ungdommen, og hvad der ikke som det Tilfældige tilhører en enkelt Nation, mon Manddommen ganske tør glemme det? Men naar man bliver ældre, da komme de mellemliggende Aarsager; og hvis Nogen ad de mellemliggende Aarsagers lange Vei naaer til Gud, da kan han sige, han kommer langveis fra; hvis han naaer til Gud, thi Mange omkom vel underveis. Er dette de mellemliggende Aarsagers Skyld eller Pillegrimens? — Ungdommen forstaaer strax, at Gud er Skaber, at han har skabt „Himmel og Jord med alt hvad som derudi befindes." „Alt hvad som derudi befindes" er

dette ikke et stort Ord, sømmer det sig for Ungdommen? Hvad har vel den seet, den har jo kun kigget ind i Verden; hvad forstaaer den sig paa Verden i Sammenligning med Den, der omseilede Jorden? Men den forstaaer sig paa Gud, og da han ikke skal være langt borte, saa gjælder det jo for at finde ham, at man ikke søger ham langt borte. Der var en Tænker, som blev Helt i Døden, han haver sagt, at han af et eneste Halmstraa vil bevise Guds Tilværelse. Lad Tænkeren beholde Beviset, giv Ungdommen Halmstraaet, den kan — ikke bevise; men hvortil behøves det ogsaa, naar man har Halmstraaet og — Gud! Naar man bliver ældre, da kommer Beviset, og Beviset er en fornem Reisende, hvem Alle see med Forundring paa. — Ungdommen forstaaer at Gud har skabt Verden, og dog er det jo sex tusind Aar siden. Men den forstaaer det strax — hvad Under vel; thi hvad er sex tusind Aar for Ungdommen Andet end den Dag igaar. Naar man bliver ældre, da er sex tusind Aar mange Aar, da mærker man, at det er sex tusind Aar siden, at Verden blev skabt, og ogsaa sex tusind Aar siden at Alt var saare godt.

Men som Ungdommen nu ganske naturligen tænker, at Gud er Skaber, saa tænker den ligesaa naturligt, hvad deraf følger; og da den ikke behøver at spilde nogen Tid paa at udgrunde det Første, kan den strax begynde paa det Sidste. Men hvad følger nu deraf? Ja naar man bliver ældre og meget forstandig, saa følger deraf yderst besynderlige Ting; saa gaaer man ud over en tidligere Tænker, nævner sig efter en senere, eller giver Andre Navn, og gjør andet Deslige, som hverken vedkommer Gud eller En selv, men kun Verdens Dom. Ungdommen derimod er med det Første allerede begyndt paa det Sidste; thi hvad følger vel videre af Hiint, end hvad der ligger saa nær, at det end ikke synes at følge deraf, langt mindre at følge videre deraf; og hvad er dette Andet, end, at Taksigelsen er stille i Ydmyghed, at Tilliden hviler i barnlig Fortrolighed, at Smerten over Samdrægtighedens Forstyrrelse er saa dyb, at Freden ikke længe kan udeblive, Bekymringen saa barnlig, at Ungdommen ikke behøver at gaae langt for atter at leve, røres og være i Gud.

Og i Ungdommen gjør man det bedst; thi Den tænker jo en Tanke bedst, der altid har den ved Haanden og dog gjemmer den dybest; Den, der ikke skal søge mellem mange Ting for at finde den, ikke søge afsides for at finde den.

Ungdommen har ikke mange Tanker, men deraf følger jo kun, at den bedre kan gjemme den ene, om den end altid bruger den. Naar man bliver ældre, da faaer man mange Tanker; og naar da en af dem kommer bort, da gjør man ligesom hiin Qvinde, man tænder Lyset og gaaer og leder om den, og imidlertid lader man de 99 andre skjøtte sig selv. Eller det synes En, at en Tanke var bortkommen, og man spilder sin Tid paa at lede efter den, thi det var en Skuffelse. Sligt kan ikke hænde Ungdommen; thi naar man kun har een Tanke, hvor skulde den kunne komme bort! Naar man har mange Tanker, da er man som Den, der haver mange Klæder at iføre sig. Snart tager man een Klædning paa, snart en anden. Men Ungdommen har een Tanke, der altid klæder den lige godt, og den spilder ikke Tid paa at vælge. Paa den anden Side, det Sted, hvor den Ældre gjemmer sine Tanker, det samme Sted har jo ogsaa Ungdommen, og Rummet neppe mindre; men naar man kun har een Tanke, da kan den faae et rigtig godt Sted og en rigelig Plads. — Ungdommen seer ikke mange Mennesker, men deraf følger jo ikke, at den ei af ganske Hjerte kan hænge fast ved Mennesket og det Menneskelige. Der var en hedensk Viis, spottet af Mængden meente han at spotte de Andre; han gik med sin Lygte om Dagen for at søge Mennesket. Man skulde ikke spotte ham; thi Den, der ikke som ung fandt Mennesket, han kan vel behøve Lygten. Naar man bliver ældre, da seer man mange Mennesker, skilles og mødes, men dersom man ikke fra Ungdommen af har Mennesket, hvad finder man da, og Den, der finder det, hvad finder han Andet end Præsten og Skolemesteren, den Jævnlige og alt det Andet, han saa godt kjender hjemme fra; og hvad finder han som erstatter det Bedste, han lidt efter lidt taber. Saaledes ogsaa med Tanken om Gud. Naar den Ældre finder denne Tanke igjen, hvad finder han dog Andet, end hvad

han fandt i sin Ungdom! I Ungdommen tænkte han den, og den første Gang var det, som havde han allerede tænkt den en Evighed. Med en saadan Uforglemmelighed tænke Aarene den vanskeligere. Naar man er Ældre, da har denne Tanke ofte kun sin Tid, og det maa nu saa være. Andre Tanker have deres Tid, Alt bliver udstykket; og om man end ellers lever i Overflod, i Henseende til denne Tanke lever man ofte knapt nok. Men Ungdommen er Overflødighedens Tid. Naar man bliver Ældre, da voxer man ikke mere, men Ungdommen er Vextens Tid, og den voxer sammen med sin eneste Tanke, som de Elskende der opvoxede tilsammen. Naar man bliver Ældre, da efterseer man saa ofte sine Tanker og sinker sig selv. Thi man voxer bedst i Forborgenhed, og et Menneske voxer dog aldrig, legemlig talt, saa meget som de ni Maaneder, da han ligger i Moderliv, og, aandelig talt, aldrig saa meget som i Ungdommens skjulte Liv, naar han voxer en guddommelig Vext. Jo ældre man bliver, jo vidtløftigere bliver Regnskabet, og dog er hiin Tanke paa Skaberen, den er, hvad Barndommens Skolemester talte saa meget om, den er Menten, og glemmer man nogetsteds Menten, da regner man feil overalt.

Saa lad da Barndommen beholde Englene, der altid see Guds Aasyn; men Ungdommen skjænke Du, o Gud, en venlig Omsorg, der forhindrer den fra at tabe det Bedste. Vee Den, der besviger Enker og Faderløse, men vee ogsaa Den, der besviger Ungdommen for denne Tanke, om han end gav den alt Andet! Vee Den, der flytter Armodens Grændseskjel, vee Den, der flytter Ungdommens!

Tænk paa Din Skaber i Din Ungdom; thi denne Tanke kommer bestandig igjen, og den skal engang senere hjælpe Dig til at tænke naturligst og bedst om Skaberen, hvorledes nu end Hjælpen nærmere maa bestemmes i Forhold til den Enkelte.

Det er tungt, sige Menneskene, at skille dem ad, som inderligen ere forenede; men hvor langt tungere er det dog ikke, naar de saa skilles ad: Ungdommens Tanke om Skaberen og Ska-

beren. Denne Bekymring taler det menneskelige Sprog kun lidet om, thi saaledes er ikke blot deres Tale, men næsten Sproget selvkjærligt, det taler kun om deres Anliggender, lidet om Guds, hvis Bekymring Adskillelsen er.

Men hvad er det da, der skiller dem ad? M. T., skulde Du ikke selv vide, hvad det var, der skilte Dig, og skulde ikke saaledes den Enkelte vide, hvad det var der skilte ham fra Gud, om det Adskillende end hos den Forskjellige var høist forskjelligt! Maaskee var det Alderen, der skilte dem ad, at han var bleven gammel, medens Gud altid blev den Samme. At han blev ældre, var jo ikke at dadle, tvertimod er det vel værd at prise, om et Menneske i denne Henseende kjender Tiden og Timen; og Intet er jo modbydeligere end at see den ulykkelige Betler, hvis Øie og Mine bønfalder Enhver om den smigrende Usandhed, at han endnu synes ung; eller den Elendige, der skjøndt fremrykket i Aar endnu styrker sig ved den Løgn, at han har Ungdommen for sig; eller den Hjælpeløse, der intet andet Værn har mod Aarene, end et afmægtigt Ønske om, at han endnu var ung. Den derimod, der kjender Tiden og Timen og Beleiligheden, for ham er vel Adskillelsen mindst paafaldende, og han er vel længst fra at have glemt sin Ungdom, hvilket endog Den har gjort, der Dag og Nat ønsker den tilbage. Om det nu skal lykkes et Menneske saaledes at blive ældre, at han intet Øieblik mærker Adskillelsen, der vil forberede en anden Art Forstaaelse, vide vi ikke; men de Fleste gaaer det vel saaledes, at som de skilles fra hvad der tilhørte Ungdommen, forlade Faderens Huus og Moderens Omsorg, skilles endnu længere fra dem, saaledes skilles de ogsaa fra Gud.

Maaskee blev han altsaa ældre, og med Aarene kom Forstand, og med Forstanden Kundskab, og med Kundskaben Grædmelse, og med den forøgede Kundskab den forøgede Grædmelse. Men som han saaledes udvikledes og dannedes, blev det Eenfoldige ham vanskeligere, og da han uden denne Veiledning vilde raade sig selv, blev Alt mere og mere forviklet. — Maaskee valgte han Tankens Veiledning, og for ikke at skylde

Nogen Noget, lod han denne saae sig selv, og den ene Tanke vikle sig ud af den anden, indtil omsider det Uendelige viste sig for ham, og bragte ham til at svimle. Jo mere han stirrede paa det, desto mere tabte Øiet Synskraft til at finde tilbage i Endeligheden. — Maaskee forblendede Lysten ham, Livet forekom ham en Spøg, og han lod Gud sørge i Himlene, medens han valgte Glæden, og lod Begeistringen forgjeves tale om Kamp og Strid, om Mod i Farer, Taalmod i Trængsler, Kjerlighed i Livet, Seier i Døden, Løn i Himmelen, medens han lod hver Dag have sin Lyst. — Maaskee adsplittede verdslig Bekymring for Føde og Klæder hans Sind, saa han hverken gjorde det Ene eller det Andet. — Maaskee underlagde han sig selv under en sørgelig Alvor, der gjorde Livet hernede til en Trældom, Gud i Himlene til en streng Herre, hans Villie til en forfærdelig Lov, og saaledes vandrede han i en Ørken uden at finde Vederqvægelse. — Maaskee var det Synd og Fortabelse, der lagde sig adskillende mellem ham og Ungdommens Tanke om Gud, og Adskillelsens Vrede syntes at gjøre en Forstaaelse umulig. Vi kunne vel udføre dette videre, men hvortil? Naar Adskillelsen er der, da er det jo ikke saa vigtigt at stirre paa Grunden som at sørge over Adskillelsen, der paa saa forskjellig Maade kan vise sig, idet de onde Dage ere komne, om hvilke Prædikeren taler, eller naar Tilbagetoget skal begynde. Thi som den første Bog i det gamle Testamente er bleven kaldet Fødselen, den anden Udgangen, saa kunde man vel sige, at der er en tredie Bog i Menneskelivet, som hedder Tilbagetoget. Da viser der sig en Nødvendighed af, at vende tilbage til, hvad der engang var saa skjønt, men som dog siden blev forsmaaet, forglemt, overseet, besmittet, og hvortil Enhver dog nu med en vis Beskæmmelse tager sin Tilflugt. Og Beskæmmelsen er jo billig, at han, hvilken nu end hans Vildfarelses Vei var, først forsøgte Alt, inden han besluttede sig til at vende tilbage; men var det da ikke en Velsignelse, at man havde Noget at vende tilbage til, var det ikke en Lykke, at den blinde Mand havde et

Barn, der kunde lede ham! Og saaledes gaaer man da en liden Stund som en blind Mand, der ledes af et Barn.

Vi dølge ikke, at den Enes Tilbagetog kan være høist forskjelligt fra den Andens, at den Enes kan være en fredeligere Gjenkomst, den Andens en Flugt, hvilken Rædselen forfølger, men det er Prædikeren som siger: tænk derfor paa Din Skaber i Din Ungdom, tænk derpaa for Tilbagetogets Skyld. Selv om Øieblikket, da det maa begyndes, er nok saa forfærdeligt, endog om et Menneske i Fjendskab med sig selv har tilintetgjort nok saa meget af hvad der laae bag ved ham: blot en Erindring af denne Tanke skal altid hjælpe ham noget. Maaskee var der Den, som bragt til det Yderste kun søgte at samle sin Forbittrelse, sin Vrede i et eneste Lidenskabens Udbrud, og søgte forgjeves hos den Klogt, der ellers er i Forstaaelse med Livets Tomhed og Intethed, indtil han udbrød: o, Verden forgaaer og dens Lyst! men see, da vaagnede dette Ord som en Erindring i hans Sjel, og med den vaagnede en frelsende Erindring, der endnu kaldte paa ham med Ungdommens Usvigelighed: men Guds Ord varer evindelig. Saaledes hjalp Ungdommens Erindring hvor intet Andet vilde hjælpe, saaledes hjælper den; løser den rugende Alvors Fortryllelse, saa der atter er Glæde i Himlen og paa Jorden; adspreder den trøble Bekymrings Taager i gudhengiven Sorgløshed; opløser den onde Møie i stille Forundring over den mørke Tale, at haabe mod Haab; frelser den Fortvivlende fra at see Fortvivlelser ved den Frimodighed, der Intet forstaaer, ikke Selvanklagens besnærende Paastand, men kun forstaaer Guds Barmhjertighed. Maaskee var der Den, som grundede dybt og grundede længe over det Guddommelige, medens han dog stundom selv forstod hvad han udsandt langt simplere end han udgrundede det, indtil han tilsidst, som han sad der tankefuld og grublende, smilede over sin megen Grunden ved at agte paa den Ungdommens Erindring, der tilhvidskede ham det Eenfoldige, og saaledes ved sin Indblanden forvandlede ham den skjønne Alvor til en endnu skjøn-

nere Spøg. Maaskee var der Den, hvis Planer altid skaffede ham Seier og Menneskenes Beundring, medens han dog selv, naar han sammenlignede Udfaldet med Beregningen, altid opdagede en lille Mislighed, indtil han tilsidst, som han stod der streng og herskende, formildedes ved at lytte efter den Ungdommens Erindring, der nynnede det Enfoldige for ham, og ved at slynge sig ind deri forklarede hans skjønne Alvor til en endnu skjønnere Spøg.

Vi prise ikke Tilbagetoget, som var dette ene Livets Betydning, som var Erindringen Alt i Livet. Formasteligen tale vi ikke ringe om den Sandhed, som den modnere menneskelige Viisdom udgrunder, eller om den Skjønhed, som menneskelig Kunst frembringer, end mindre nedsætte vi Manddommens redelige Gjerning; vi tale kun om Tilbagetogets skjønne Betydning for Menneskets Liv, og tale om, hvorledes det, i Ungdommen at have tænkt paa Skaberen, er Tilbagetogets frelsende Engel.

Saa lad da et Menneskes Gjerning tage ham, hvad dens er, hans Tid, hans Flid; men de fremrykkende Aar, o Gud, bevare Du en Ungdommens Erindring, der bevarer ham Ungdommens Tanke om Skaberen. Vee Den, der adskiller hvad Gud haver forenet; vee Den, der adskiller Manddommen fra sin Ungdom.

Dersom der nu var Den, hvem Betragtningen kun smerteligt mindede om hans Savn, da var det vel usømmeligt og uværdigt for en opbyggelig Tale, ja værst for den selv, om den forblev uden Deeltagelse; thi da var den ikke opbyggelig, havde ikke fundet det Almene, men var bleven bedaaret af det Tilfældige. Det er vel sjeldnere, at et Menneske i Sandhed kan føle dette Savn, og stundom maaskee skuffer han sig selv, skyder Skylden bort fra sig, holder Sjelen hen i Feighed, bedrager den ved gode Forsætter, vælger Savnets Smerte istedenfor Angerens Bedrøvelse. Hvis saa er, da tør jo Talen berolige

sig. Om en Saadan ikke vil forstaae sig selv, da haver Talen jo forstaaet ham. Var det derimod et Menneske, hvis Ungdom ingen kjerlig Omsorg havde bevaret ham, var han gaaet ud i Livet fattigere end Armodens Søn, hvem Forældrene efterlod Armod, fattigere end Den, hvem dog Faderen efterlod en Velsignelse, Moderen en Formaning, hjælpeløs, forladt, forladt af sig selv, fordi han ingen Ungdom havde havt: o der er jo dog ingen Ungdom saa gudforladt, at jo Smulerne, naar de samledes omhyggeliger saa Intet blev spildt, ved Guds Velsignelse bleve en overflødig Erstatning, og der var jo ingen Ungdom, hvor kort den end var, saa gudforglemt, at jo Erindringen eller den dybe og inderlige Sorg efter den mægtede at forynge Den, der aldrig var ung. Thi aandeligt talt er Opfyldelsen altid i Ønsket, Bekymringens Beroligelse i Bekymringen, ligesom Gud allerede er i den Sorg, der er efter ham. Og aandeligt forstod han jo sit Savn, og aandeligt talt længtes han efter Ungdommen. I anden Forstand er Ungdommen kun Forfængelighed og Længselen efter den endnu mere Forfængelighed; „thi Skjønhed er bedragelig, og Deilighed er forgængelig" (Ordspr. XXXI, 30), og det flygtige Sind farer hen med sit stakkede Haab, og Dandsen ender, og Spøgen glemmes, og Kraften svinder, og Ungdommen er forbi, saa dens Sted ikke kjender den mere; men Ungdommens Tanke om Skaberen er en ung Rose, der ikke visner, fordi den ikke kjender Aarets og ikke Aarenes Tid, og er Barnets skjønneste Prydelse, og Brudens herligste Smykke, og den Døendes bedste Pynt.

Forventningen af en evig Salighed.

II Cor. IV, 17. 18.

Giig et Menneſke, hvilke Dine Venner ere, og han kjender Dig; betro ham Dine Ønſker, og han forſtaaer Dig; thi ikke blot er Din Sjel jo aabenbar i Ønſket, men ogſaa paa en anden Maade ſkal han gjennemſkue Dig, forſaavidt Ønſket underfundigen forraader ham, hvorledes det ſtaaer til derinde. Medens Du nemlig udtaler Ønſket, da ſeer han efter, om det lader ſig ønſke. Er dette ikke Tilfældet, da veed han jo ei blot Dit Ønſke, men han ſlutter ogſaa til en Forvirring i Dit Indre. I denne Forſtand har man ſagt, at det at ønſke er en daarlig Kunſt, og Den, der ſaaledes ønſker, friſtes man let til at ſammenligne med Den, der af Mageligheb griber til Bettelſtaven; thi begge leve de af Almisſe, begge ere de uſtadige, begge have de kun Bønner, begge ere de mistænkelige i Retfærdighedens Øine. Imidlertid lader dog det at ønſke ſig ogſaa afvinde en ſkjønnere Side. Hvo har glemt Barndommens ubetalelige Moro: Ønſket, der er lige for det fattige og for det rige Barn! Hvo har glemt hine ſkjønne Fortællinger fra en ſvunden Tid, i hvilke det er ligeſom i Barndommen, hvor Ønſket er Livets Bethdning, og Ønſket en ſalig Tidsfordriv! Naar det da forundtes en Mand eller Qvinde i hine Sagn at forlyſte Sjelen ved Ønſker, da var det Skik og Brug, en hellig Vedtægt, at først ønſkede man ſig Himlens Salighed. Naar man havde den ſikkret, da kunde man ret give ſig hen i Ønſkets Overgivenhed. Nu det var jo kun en Spøg det Hele; men lader os aldrig glemme, at der i Sandhed midt i Livets Alvor er og bør være Tid til

at spøge, og at ogsaa denne Tanke er en opbyggelig Betragtning. Thi Den, der ret er taknemmelig, og ydmygt fatter det Dybsindige, at al hans Travlhed dog, guddommeligt talt, kun viser Misforholdet mellem den og Det, han maa tage til Givende i Livet, han har ogsaa Tid til uskyldig og Gud velbehagelig Spøg — han skal ogsaa vide at ønske. Han fordærver sig ikke Gavens Skjønhed eller den givende Naades Utvivlsomhed ved at bringe sin Fortjeneste i Anslag, han bringer ikke selv Forstyrrelsen med sig, han lærer netop af Gavens Overvættes hed den glade Stilhed, der ikke er paatrængende med utrættelig Virksomhed, ydmyg endogsaa i Taknemlighed. Som Hedningerne gjøre lange og overflødige Bønner om hvad dog Gud veed iforveien (Mth. VII, 7), saa er det ogsaa en hedensk Feil, altid at være travl, altid trælbunden i Alvor.

Det være nu vor Tids Fortjeneste, at den paa mange Maader har vidst at arbeide Ønsket træt, og saaledes at afvænne Sjelen med at ønske; det være dens Fortrin, hvis den dermed har udviklet en redelig Alvor, der til det Gode forsager Ønskernes Svigagtighed. Vi bebreide den ikke, at den har gjort Forestillingen om Ønskets Magt til et Ordspil, dersom den derved ansporer Nogen til at arbeide med egne Hænder istedenfor med Ønskets laante Kraft. Men Ønsket om Himlens Salighed, er dette ogsaa et Ordspil, som Ønsket om Himlens Bistand jo er bleven det for den Letfærdighed, der mener, at man bør stole paa Gud, som man stoler paa Menneskene, naar man nemlig hjælper sig selv, saa gjør Gud Resten. Og dersom Ønsket om Himlens Salighed er bleven et Ordspil, har man da derved villet opflamme Menneskene til at arbeide desto stærkere for at erhverve den? Dette skjønnes ingenlunde at være Tilfældet. Snarere synes den evige Salighed at være bleven, hvad Tanken derom er bleven, et løst og ledigt Ord, stundom næsten glemt, eller fripostigen udeladt af Sproget, eller ligegyldigen sat til en Side som en gammel Talemaade, man ikke mere bruger, men kun opbevarer for Snurrighedens Skyld. Og medens man i gamle Dage fik Himlens Salighed af Guds Naade, saa synes

nu ofte Himlens Salighed at være bleven lig et gammelt afsældigt Menneske, der i den Mægtiges Huus frister Livet ved et kummerligt Naadsens Brød.

Hvor gaaer da Den hen, der vil overveie, hvilke Følger Forventningen af en evig Salighed har for dette jordiske, bekymrede Liv, med hvem skal han raadføre sig? De borgerlige Forhold kjender Enhver jo i vor Tid tilstrækkeligen, saa lader os, ved et Øieblik at tale om dem, tydeliggjøre os Svaret. Naar man i Staten vil have en eller anden Sag betænkt og overveiet, da sammenkalder man jo ikke Fremmede og Udlændinge, der ved intet Baand ere knyttede til det Lands Skjebne, hvis Velfærd de skulle betænke. Man sammenkalder heller ei løse Mennesker og letfærdige Landstrygere, „der lære ørkesløse at løbe omkring i Husene, dog ikke alene ørkesløse, men ogsaa med Sqvalder og ufornøden Handel" (1 Tim. V, 13); thi Saadannes Betænkninger skulle vel kun „afstedkomme Spørgsmaal" (1 Tim. I, 4) istedenfor at tilveiebringe Svar. Man sammenkalder endeligen ikke Røvere og Ufredsmænd, for at give dem Leilighed til i al Ro at overveie, hvorledes de bedst kunne opæde Landet. Man gjør da et andet Valg; man antager, at en vis Art Bekymring er ønskelig, at det at have sin egen Velfærd saa nøie knyttet til Landets, som muligt, er den bedste Betryggelse for, at Betænkningen ikke skal komme til intetsteds at have hjemme, ligesom Betænkningens Opfinder. Saaledes ogsaa med Overveielsen af den Sag, om hvilken vi tale. Dersom Nogen mener, at dette nærværende Liv ikke blot er Arbeidets men ogsaa Lønnens, ikke blot Sædens men ogsaa Høstens; da maae vi overlade ham at følge den Klogskabs Regler, der er i Forstaaelse med hans Livs-Anskuelse. Derimod kunne vi ikke ønske at raadføre os med ham, thi han er jo en Fremmed og Udlænding, der intet Kjendskab har til, ingen Forbindelse vedligeholder med hiint Fjerne, om hvilket vi spørge. Dersom Nogen letsindigen kun og som i Forbigaaende lader sin Tanke vanke om, nysgjerrigt og ustadigen beskæftiget med det Tilkommende, da maae vi overlade ham at søge Selskab og Samvirken med de Lige-

findede, „hvis løse Tale kun æder om sig som dødt Kjød" (2 Tim. II, 17). Dersom endeligen Nogen, ligegyldigt af hvilken Grund, lever i Strid med hiin Tilkommelse, saa han ikke blot er uvidende som den Fremmede og Udlændingen, ikke blot letsindig som hiin eventyrlige Tanke-Ridder, men af al Magt vil have den tilintetgjort, da var han jo dog vel mindst skikket til at sidde i Overveielsens Raad. Man vælger da anderledes; man antager, at Bekymringen ikke blot ikke gjør et Menneske partisk, men netop gjør ham duelig til at betænke; man antager, at det, at hans Velfærd nøie er knyttet til hiin Tilkommelse, netop gjør ham berettiget. Den derfor, der eier Liggendefæ i Himlen, og hvis Sjel er hos Skatten; Den, der her paa Jorden erhvervede Venner, som kunne modtage ham hissét; Den, hvis Tanke er gaaet forud og gaaer forud, at berede ham Sted; Den, hvis Bekymring imødeseer en Forklaring, som Livet negter; Den, hvis Længsel holder den Elskede fast og ikke slipper ham i Døden; Den, hvis Sorg vedbliver at følge den Døde til Graven; Den, hvis Følelse vilde oprøres ved det Forfærdelige, at man slog ham en Streg over Himlens Salighed, oprøres mere end Borgeren, naar man af Jorden vil udslette det Land, hvis Søn han er: enhver Saadan er en god Borger, en Velsindet, hos hvem den Spørgende tør vente Veiledning og Bistand, Spørgsmaalet Besvarelse.

Men maaskee have vi grebet den hele Sag feil an; maaskee er Himlens Salighed Noget, der i den Grad følger af sig selv, at det er en Daarlighed, naar man taler om, hvad deraf igjen følger. Saligheden følger af sig selv, af den følger igjen Intet; lader os derfor ikke spilde Tiden ved først at gjøre det tvivlsomt, der følger af sig selv, og da at berolige Tvivlen, hvorved man dog aldrig opnaaer den Sikkerhed, som naar man lader det følge af sig selv, og endeligen finker sig selv ved Efterfølgerne af Tvivlens Bekymring. Men hvad enten den nu følger af sig selv eller ikke, denne Betragtning negter dog ikke, at Himlens Salighed er et Gode, og kan kun forsaavidt misbillige Ønsket derom, som Ønsket allerede er en Art Bekymring, hvilken ikke

behøves, da Saligheden kommer af sig selv, enten man ønsker den eller ikke; og Ønsket har i Grunden ethvert Menneske, kun henlede den Enkelte ikke Opmærksomheden paa, at han er ønskende; thi saaledes er ogsaa ethvert Menneske aandende, men derfor netop er det Daarlighed, om den Enkelte vilde sætte sig hen og frydes ved at han kan aande. M. T., lad os et Øieblik tale daarligen, eller rettere lad os endnu et Øieblik vedblive at tale daarligen; thi Du mærker dog vel allerede, at denne Tale er Daarskaben nær ved sin megen Klogt. Lad os da daarligen antage, at Gud i Himlene var som et svagt Menneske, der nu engang ikke kunde føre det over sit Hjerte, at negte Nogen den evige Salighed, enten han begjerede den eller ikke, ja saa svag, at han ligesom paanødte Enhver den, enten han ønskede den eller ikke. Et saadant svagt Menneske sees vel stundom i Livet. Han eier et eller andet Gode, og i den mindre Kreds, der er Gjenstand for hans Omsorg, er det Alle vitterligt, at han i sin Tid uddeler det til Alle. Det Gode faae de da Alle, deri ligger det Fælleds; men Forskjellen, hvilken er denne? Nogle af dem forhærde sig i Ligegyldighed, spotte næsten den svage Mand i deres Hjerte; ubekymrede om ham passe de deres egne Ting, fritage sig selv for enhver forudgaaende Bekymring, om de gjøre sig det værdige, og ikke tage hans Godhed forfængelig; fritage sig for enhver efterfølgende Bekymring, om deres Taknemlighed paaskjønner Giveren og Gaven. Andre derimod gjøre sig Modtagelsen tvivlsom i Ønskets Form, og om de end ikke mene at fortjene Gaven, saa er deres Sind og Velvillie dog til hiint Menneske, af hvis Godhed de modtage den; og see de end, at Godheden er Svaghed, da skjule de det for ham og for sig selv, mene sig berettigede og forpligtede til at handle saaledes, fordi Taknemlighed er det eneste Udtryk, der betegner deres Forhold til ham; thi en Gave er det, og en Gave bliver det. Dersom det forholdt sig saaledes med Modtagelsen af Himlens Salighed, m. T., hvorledes vilde Du ønske at modtage den? Kunde Du ønske at modtage den, som hine første mod toge den jordiske Gave? Om Du end meente at have Din Sa-

lighed nok saa sikker, Du vilde dog føle en dyb Beskæmmelse, hver Gang Du sammenlignede Dit Liv med Deres, hvem Bekymringen om denne Sag Tid efter anden udfyldte mangt et Øieblik, mangen en Stund, hvad enten det nu var Ønsket der beskæftigede dem, eller Hjertet der bevægedes i Taknemmelighed, eller Sindet de dannede til, efter bedste Indsigt og af al Formue, at være Giveren velbehageligt, og hvorved de forberedte Overgangen. Thi en pludselig Overgang er et forfærdeligt Vovespil; man har stundom udmalet, hvor forfærdeligt det maa være for den Berusede pludseligen at vaagne op i Tankens Forvirring; man har skildret den Rædsel, der maa have grebet den rige Mand, da han opvaagnede i Helvede; men dersom det var saaledes med Himlens Salighed, at et Menneske, i det Øieblik han udaandede sit sidste Suk, vaagnede til denne, et Menneske, hvis Tanker havde været saa fjerne fra den som Afgrunden er fra Himlen: mig tykkes, at dette Menneske maatte døe igjen af Beskæmmelse, maatte ønske sig bort igjen, fordi Himlens Salighed og hans Uværdighed ikke kunde fordrages med hinanden; mig tykkes, at dette Menneske maatte føle sig ulykkelig som Den, der i et fremmed Land blot ønsker at forlade det.

Vi have talet daarligen, men selv da har det jo viist sig, at Tanken om Himlens Salighed ikke tør vorde et Menneske ligegyldig. Hvorledes skulde da Saligheden vorde Den ligegyldig, hvem Talen ikke behøver at vove sig ud efter indtil Tankeløshedens yderste Grændse, men hvis Sjel er vel dannet til at høre Alvorens alvorlige Ord, „at Gud ikke lader sig spotte" (Gal. VI, 7); hvis Sjel er forberedt ved at betænke, hvad der vel ganske vilde overvælde den Forvirrede, „at Ingen kan tjene to Herrer, da han maa hade den ene og elske den anden" (Mth. VI, 24); hvis Sjel er fuldt opvaagnet af Søvne til at forstaae, hvad der vel vilde styrte Nattevandreren i Afgrunden, „at Kjærlighed til Verden er Had til Gud!" (Jac. IV, 4). En Saadan har jo Aandens Sands til at værnmes ved, at Himlens Salighed, trods sin Herlighed, skulde være en Narrestreg, Forstandens

Modenhed til at fatte, at Himlens Salighed, saa lidet den tages med Vold, ligesaa lidet indfries som et Pant i Legen; en Saadan har jo Tid til at betænke det ene Fornødne, Hjerte til at ønske Himlens Salighed, Alvor til at forsage letsindige Tankers Leflen, Frygt og Bæven i Sjelen til at forfærdes ved Tanken om at bryde med Himlen eller tage den forfængeligt. Men da skal Tanken om denne Salighed heller ei være ham spildt, Ønsket ikke være forgieves, Bekymringen ikke ufrugtbar Møie, Bønnen ikke uden Velsignelse, som Liliens Uvirksomhed, der den ikke spinder, som Fuglens Uforsynlighed, der den ikke sanker i Lade; Arbeidet ikke være uden Vinding, om han end ikke fortjener Himlens Salighed, men kun vorder skikket til at arve den, ved Aarvaagenhed i Forventning. Og denne Sysselsættelse skal tillige vorde ham til Vinding for dette Liv, og Følgen af denne Forventning vorde ham til Velsignelse i Tiden; thi Forventningen af en evig Salighed formaaer, hvad ellers synes umuligt, at være to Steder paa eengang; den arbeider i Himlene og den arbeider paa Jorden, „den tragter efter Guds Rige og hans Retfærdighed og giver det Øvrige som en Tilgift" (Mth. VI, 33). Gjør Forventningen ikke dette, da er den svigagtig, en syg Sjels Underfundighed, der vil liste sig ud af Livet, ikke en sund Sjels oprigtige Nærværelse i det Timelige; da er den ikke Forventning af det Evige, men Overtro paa det Tilkommende, da hviler Menneskets ikke i det Eviges Tilforladelighed, men gjækker sig selv med det Tilkommendes Mulighed, der kun fængsler som Opløsningen paa en Gaade; da er Forventningen en indsmigrende Higen, der ikke har raadført sig med Alvoren om Opfyldelsens forskjellige Afgjørelse; thi jo dybere Alvoren fatter Adskillelsens Angest, naar denne dog ikke tilintetgjør Ansvaret og tvinger Sjelen til ligesom at gjøre Opbud, desto sandere er Forventningen.

Forventningens Følge er da en dobbelt; men lader os denne Gang blive staaende ved Overveielsen af den Følge, som angaaer det nærværende Liv, lader os i Overveielsen bestandigen have de forelæste apostoliske Ord for Øie, medens

Tanken hviler sig paa Tilkommelsens bekymrede og mægtige Vidne, Apostelen Paulus; og saaledes lader os tale om:

Forventningen af en evig Salighed med Hensyn til denne Forventnings Betydning for det nærværende Liv.

Forventningen af en evig Salighed skal hjælpe et Menneske til at forstaae sig selv i Timeligheden. Ofte priser man og med Føie Erfaringens prøvede Blik, at det ganske anderledes formaaer at hjælpe En til Rette i Livet end Ungdommens, der er i Indbildningens Tjeneste, skuffet af Sjelebedrag, klartskuende paa Afstand, medens dog dets bedragerske andet Syn ikke udholder Sagttagelsens Eftersyn. I Modsætning til Ungdommens Overilelse er det da Erfaringens Fortrin, at den er stærk i den skikkevise Betragtning. Netop derfor er den vigtig som Veileder i Livet; thi Livet i Timeligheden er skikkevist og som en mørk Tale, hvilken forstaaes bedst, naar den forstaaes lidt efter lidt. Erfaringens Fortrin er det, at den altid har et Maal, hvormed den maaler, et Maal, hvortil den stræber, og idet den inddeler Endelighedens Udstrækning, veed den bestandigt at udmaale det Enkelte, og idet den gaaer ud fra det Visse, beregner den det Uvisse. Den veed at gjøre Overslag, at bestemme Veiens Længde og Tiden, den har en Maalestok for Kraften og Udholdenheden, for Modstanden, for Farer og Besværligheder, og alt eftersom Livet griber begunstigende eller forstyrrende ind, veed den at hjælpe sig; bliver ikke let overrumplet, og selv om den gjør det, samler den sig snart og maaler atter. Saaledes gaaer maaskee mangt et Menneskeliv hen, virksomt i Timelighedens Tjeneste, men tilhører ogsaa ganske Timeligheden. Hvis derimod et Menneskes Sjel er forventende en evig Salighed, da vil denne Forventning vel et Øieblik forstyrre ham, den vil bringe ham til at forsmaae Erfaringen, da dens Maal er ham for ringe, dens Maalestok er ham for lille. Men Ungdommens Fremfarenhed og Indbild-

ningens Kæmpeskridt ville heller ei hjælpe ham, og dog kan han ikke være uden Maal og Maalestok; thi et Liv uden dette er trøstesløst og forvirret. Dog Den, der kun har Timelighedens Maalestok, han gaaer under med Timeligheden, og holder maaskee end ikke ud med denne. Om Ens Liv end gaaer stille og fredeligere hen, der kan dog indtræde Begivenheder, hvilke Erfaringen ikke udtømmer. Hænder dette ham, da er han Fortvivlelsens Bytte. Og paa den anden Side, lykkes det ham end at slippe igjennem Livet, uden at nogen saadan Tilskikkelse gjør Indsigelse mod hans Beregning, da er han, hvis han intet Høiere lærte i Livet, dog et Timelighedens Barn, for hvem det Evige ikke er. Vedligeholder derimod et Menneske hiin Forventning i sin Sjel, da har han et Maal som altid er gyldigt, en Maalestok som altid er gyldig og gyldig i sig selv; ved dette Maal og ved denne Maalestok skal han altid forstaae sig selv i Timeligheden. Som Lykke og Medgang, Menneskenes Gunst, Seier og Vinding ikke skal franarre ham hans Maal og give ham Forfængelighedens falske Maal deristeden, og lære ham vildt at glæde sig som den der ikke har Haab, saa skal heller ei Sorg og Lidelses Falskmaal lære ham at sørge fortvivlet som Den, der ikke har Haab.

„Thi vor Trængsel, som er stakket og let, skaffer os en over al Maade stor, evig Vægt af Herlighed." Disse ere Apostelens Ord, som vi have forelæst. M. T., dersom Du aldrig havde hørt Paulus' Navn nævne, dersom dette Navn saa langtfra at være, hvad det er blevet Dig fra Din tidligste Barndom, ærværdigt og helligt, var Dig ubekjendt, tænk Dig dette, og tænk Dig da, at disse Ord bleve Dig forelagte med den Anmodning, deraf at slutte, hvorledes vel den Mands Lod maatte have været, der kunde give Livet paa Jorden og Saligheden hisset et saadant Vidnesbyrd. Du vilde da vel prøve Ordene, Du vilde lade dem lyde sammen med Andres Vidnesbyrd om Livets Nød og Evighedens Herlighed, og da vilde Du vel slutte, at denne Mand havde levet temmelig stille og uforstyrret i hæderlig Ubemærkethed, fjernet fra Livets store Afgjørelser, vel ikke ganske uden

Fortrolighed med den Lidelsernes forborgne Viisdom, der er for de Indviede, men dog heller ei forsøgt i den yderste Prøve, i jordisk Nøds, i sjelelig Anfægtelses Livsfare. Dersom det forlangtes af Dig, at ombytte dette Udsagn med et lignende, da vilde Du maaskee benytte et ikke ubekjendt Vers, hvilket vi dog ikke her kunne anføre, da det er i et fremmedt Sprog; men de lykkeligt valgte Ords skjønne Mening er omtrent denne: at Jorden er skjøn nok som Bedested for Den, der venter en Evighed, men ikke skjøn nok til derover at glemme, at man dog kun er underveis. Og denne Udvikling vilde vel tilfredsstille Dig selv og de Andre — tænk Dig, at der i samme Øieblik traadte en Mand til, som sagde: disse Ord ere af Apostelen Paulus, og som nu fortalte Dig, hvad vel Ingen behøver at fortælle Dig, at denne Mand var bleven standset paa Forargelsens Vei, og altsaa vel var forsøgt i Sjelens Livsfarer; at han har været henrykket i den tredie Himmel, og altsaa vel fristet til at fatte Afsmag for Jordlivet; at han har vidnet med en Begeistring, saa han syntes Tilhørerne en Rasende; at han i 40 Aar omtumledes i Verden, uden vist Sted, fredløs og priisgiven, Jøder en Forargelse, Græker en Daarskab, udskudt af Verden, i Livsfare, i Hunger, i Nøgenhed, i Fængsel, og at han endeligen blev henrettet som en Forbryder — vilde Du da ikke studse, vilde det ikke svimle for Dig, fordi Din Maalestok ikke kunde frembringe et saadant Forhold! Lad Ungdommen forsøge sig derpaa! Ja Ungdommen er hurtigt tilskyndet til Beundring, og dens Begreb ikke mindre hurtigt; naar den faar et rundt Tal, da er den snart ved Maalet, og iilsom til at lægge sammen. Om den end begeistres ved Tanken om Paulus, o, dens Begeistring forstaaer ham ikke, og bedrager kun sig selv. Lad Erfaringen stave sig frem, den vilde vel sige: et saadant Liv er jo en evig Trængsel, ikke til at udholde — en evig Trængsel, er dette den oplysende Fortolkning til Textens Ord: vor Trængsel som er stakket og let? Og dog var vel Paulus ikke uden Maal og ikke uden Maalestok, thi Evigheden var hans Maal, og dens Salighed hans Maalestok. Naar da Trængselens Uveirsky be-

gyndte at staae stille og true med Forfærdelse, naar Sjelen vilde forsmægte af Frygt og angstfuld Forventning, da tænker jeg, hvis vi tør tale saaledes, da tog han Maalestokken, prøvede sig frem, og see, Trængselen var stakket og let. Naar Menigheden foer vild, naar falsk Lærdom og menneskelig Ustadighed sammenfygede Meninger, saa Sandhedens Vei blev ufremkommelig, og der intet Maal var, da var Himlen hans Maal. Naar han selv sidder i Fængsel, naar Vildfarelsen voxer og trives, medens han Intet formaaer, naar hans Virksomheds Maal er Erfaringen en Daarskab, fordi det gaaer tilbage, da er Himlen hans Maal. Naar Lidelsens Grad berøver Sjelen Fatning, da tænker jeg, da tager han sin Maalestok frem, og see, den bliver stakket og let, medens den vel var bleven ikke til at udholde, hvis han havde søgt Veiledning hos menneskelige Trøstegrunde. Naar Livets Byrde hviler tungt paa ham, naar Tanken lægger de forbigangne Dages Byrde dertil, og han næsten segner under Vægten, naar Erfaringen for længst har opgivet Modet og er villig til at erklære ham for „den Elendigste blandt Mennesker" (1 Cor. XV, 19), naar selv den ellers Gudhengivne ingen anden Trøst har end „det Ønske, at hans Ulykker alle tilsammen maae lægges paa Vægtskaalen for at veies (Job VI, 2), ingen anden Lindring end det at vide, hvor tung Byrden er: da veier Paulus paa den, og see, den bliver let; thi Himlens Salighed er en over al Maade stor og evig Vægt af Salighed, og han var kun da den Elendigste, naar han „haabede alene for dette Liv" (1. Cor. XV, 19). Erfaringen forstaaer sig jo paa Maal og Vægt, men hvad formaaer den; den formaaer neppe engang at løfte de apostoliske Lidelser for at lægge dem paa Vægtskaalen, men Paulus forstaaer, at Himlens Salighed har en evig Overvægt. Erfaringen veed jo at trøste paa mange Maader, men over al Maade veed kun Himlens Salighed at trøste. Erfaringen veed jo længe at hitte paa Glæde for den Bekymrede, men en Glæde over al Forstand kjender den, som naturligt er, ikke. Erfaringen kjender alle det menneskeliges Hjertes mange Paafund, men en Fryd, der ikke

opkom i noget Menneskes Hjerte, kjender den ikke. Og dog er det Liv, som er uden Maal og Maalestok, trøstesløst og forvirret, og dog er det Liv, hvis Erfaring ikke endte med at sande, at Erfaringen ikke strækker til, kun et Løb paa det Uvisse, der fortabes i Vildsporet, en Fegten i Luften, som Vinden henveirer, en Skrift i Sandet, hvilken Havet udsletter. Den, der har erfaret dette, han vil vel søge et Maal, der altid er gyldigt, en Maalestok, der altid er gyldig. Og Forventningen af en evig Salighed er en Tilflugt i Nøden, en Fæstning, Livet ikke kan indtage med sin Storm, en Anviisning, hvilken Nød og Lidelser ikke kan udslette; og Samlivet med denne Forestilling nærer et Menneske stærkere end Moderens Melk det diende Barn, og fra denne Forestilling vender han atter styrket tilbage, meest styrket netop da, naar hans Stræben ikke er at vænne sig fra, men vænne sig til denne Næring.

Naar Livets Fordring overskrider Erfaringens Forstand, da er Livet forvirret og trøstesløst, hvis ikke Forventningen af en evig Salighed ordner og beroliger. Naar det fordres af den rige Yngling, at han skal gaae hen og sælge alt sit Gods og give det til de Fattige, da veed Erfaringen ikke at hjælpe; thi en Deel deraf er jo ikke Fordringen. Og dersom der var Den, af hvem det ikke fordredes, at han skulde sælge Alt for at vorde fuldkommen, da hans Besiddelse var af den Beskaffenhed, at neppe Nogen vilde afkjøbe ham den, hvad veed Erfaringen saa? Og Den der ikke behøver først at skulle begrave de Døde, fordi de forlængst ere begravne, men Sorgen kun forøget med Aarene, hvad Erstatning har Erfaringen for ham, hvis det ikke trøster ham, at der jo altid fødes flere end der dør? Og dersom der gives en eensom Smerte, som jo nager dybest; fremmed Erfaring skal ikke trøste den, thi den hører jo ikke Skriget, og selv om det hørtes, man skal ikke altid kunne bedømme Smertens Størrelse efter Skrigets; den egne Erfaring skal ikke hjælpe den, thi derfor var det jo Skriget forstummede, fordi Smerten ikke blev forstaaet. Og Den hvis Mund var bunden som end ikke Oxens er det, naar den dog tærsker Sæd til Andre; og Den hvis

Sjel var bekymret, om han end glædede Andre; og Den „hvis Løbers Gadedør var lukket" (Præd. XII, 4), om han end vidste, at hans Ord vilde flokke Mængdens Nysgjerrighed om ham, men neppe vinde ham Smertens Deeltagelse — hvorledes vil Erfaringen trøste ham? Men Forventningen af en evig Salighed trøster over al Maade. Der er en Taarernes Pagt med Gud, og denne Pagt sees ikke, høres ikke uden af Den, som skuer i Løndom og forstaaer langtfra, men den er i Pagt med Saligheden hos den Gud, der skal aftørre Taarerne. Og der er et Lidelsernes Samfund med Gud, hvis Hemmelighed er Forvisningen om en evig Salighed i Fortrolighed med Gud. — En evig Salighed hisset; m. T., spørger Du, hvori den bestaaer, og hvad den skal bringe? Er det Dig ikke nok at den allerede her formaaer at gjøre Trængselen stakket og let, at den formaaer at sammenføie Din bekymrede Sjel med Glædens Inderlighed, uadskilleligt som Alt, hvad Gud har sammenføiet, frugtbart, som den Pagt, Gud selv velsigner?

Forventningen af en evig Salighed skal forlige ethvert Menneske med sin Næste, med sin Ven, og med sin Fjende i Forstaaelse af det Væsentlige. Barnet vil have Alt, hvad det seer, og Ungdommen er ikke stort bedre, vil at Alt skal rette sig efter den, og hele Verden føie dens Ønsker; men Erfaringen veed at skifte og dele, skiller mellem Mit og Dit, giver Keiseren hvad Keiserens er, Næsten hvad hans er, Fjenden hvad ham tilkommer, og bevarer sit Eget. Derfor prise vi Erfaringen, at den saaledes ordner Livet, der i Timelighedens Land gaaer hen i idel Vexelvirkning. Saaledes benyttes maaskee mangt et Menneskeliv, utrættet, indtil det ender med Timeligheden. Men gaaer det saaledes hen, da er et saadant Liv ogsaa kun kummerligt, hvormeget det end opsminkes; smaaligt, hvad enten det var beskæftiget med Millioner eller med Penninge; ynkværdigt som Barndommens Leeg, hvis den skulde være Alvor. Tegner det til, at Menneskenes Liv vil gaae saaledes hen, da er det allerede en Lykke, om Nød og Fare afbryder denne eensformige Tryghed, i hvilken det Bedre og

Ædlere synker i Dvale som ved en Fortryllelse. Naar den fælleds Fare staaer for Alles Dør, naar den almindelige Ulykke lærer Menneskene Sammenhold og indprenter dem Forsonlighed, da er det vel seet, hvorledes de forligedes i Forstaaelsen af det Samme, og hvorledes denne Forligelse gavnede de Forenede og gavnede den Enkelte. Men naar Faren er ophørt og Ulykken dragen over, da vender man kun altfor snart tilbage til den gamle Leveviis, og den ved Noden fremtvungne Forligelse bærer stundom i sig Spiren til en dybere Adskillelse, end den var, som ophævedes. Og om end hiin Forligelse kaster en forskjønnende Glands over et Afsnit af de Enkeltes Liv, da tilhører den dog egentligen ikke dem, men Betragtningen og Betragteren, der arver den, indtil ogsaa Fortællingen derom er glemt. Om det da end er skjønt at see derpaa, et saadant Liv er Timelighedens, er Timelighedens Frugt men ogsaa Timelighedens Bytte, og det Høieste, man kan sige derom, er, at det var et skjønt Øieblik. Men dette Timelighedens skjønne Øieblik er dog i Sammenligning med Evigheden kun som det ægte Metals korte Sølvblink. Den derimod, hvis Sjel er forventende en evig Salighed, han har altid nærværende hos sig Det, der ved sig selv er gyldigt, og mod hvilket alt det Smaalige viser sig som det Smaalige; han er bestandigen paavirket af Det, hvis Eftertragten ikke bringer ham i Strid med Nogen eller med noget Jordisk, hvis Besiddelse ikke udelukker nogen Anden. Det Jordiske kan han nemlig tabe, og hvis han taber det paa den rette Maade, da skal Tabet gjøre det Vanskelige lettere, at en Kameel gaaer igjennem et Naaleøie; og udelukke Nogen skal han ikke ville, hvis han selv ret er bekymret.

„Idet vi ikke anseе de synlige Ting, men de usynlige; thi de synlige ere timelige, men de usynlige ere evige." Disse ere Apostelens Ord, hvilke vi have forelæst; og saaledes maa vel ogsaa Fremgangsmaaden være. Medens man ellers lader Himlens Salighed staae hen for hvad den nu engang kan være, var det vel bedre, at gjøre saaledes ved de jordiske og timelige Ting, lade dem gaae for hvad de ere, og ikke anseе dem. Thi Den,

der anseer det Timelige, han skal vel efterhaanden gjøres uduelig til at agte det Evige, og Den, i hvis Øine det Jordiske bliver anseeligt, han skal vel efterhaanden tabe Evne til at skatte det Himmelske. Men de synlige Ting ere timelige; og det Timelige er ikke blot forgængeligt, men er ueens med sig selv, og derfor maa det opløses og kan ikke bestaae. Derfor volder Skatten den Gjerrige Smerte medens han samler den, Smerte medens han besidder den, Smerte naar han skal forlade den; derfor adsplitter den Ødsle uden Glæde, hvad den Karrige gjemmer uden Glæde; derfor sprænger den nye Viin de gamle Læderflasker; derfor udsletter Glemsel de forsængelige Idrætter, ja selv den megen Møie og Kummer, ved hvilken et Menneske mener sig at blive betydningsfuld; derfor fortærer Tiden jordisk Kjærlighed og selv det Had, der, afmægtigt som det er, vil trodse sig ind i Evigheden. Men Den, der vender sig bort fra det Timelige til det Evige og er bekymret om sin Salighed, han er forligt med sig selv og forligt med Alle; thi det Evige er altid enigt med sig selv, og dets Enighed udelukker kun hvad der udelukker sig selv.

Dog „bekymret om sin Salighed" — er denne Forventning ikke en ny Byrde man paatager sig, istedenfor at være det evige Lægemiddel, der helbreder al Sygdom, selv naar den er til Døden? Stundom valgte Menneskene vel en anden Art af Vished end denne Bekymringens. De angave enkelte Kjendetegn, opstillede Betingelser, og ved disses Hjælp vare de forvisede om Saligheden, som man er forvisset om, at det er til, man holder i sin Haand. De mærkede ikke, at denne timelige Forvisning netop var Skuffelsen; de mærkede ikke, at „de hang Evigheden i en Spindelvæv;" de mærkede ikke, at det var en Fugl i deres Haand, de havde fanget, en Fugl, der vilde til at flyve. Men medens de over den megen Vished mere og mere forskertsede Himlens Salighed, vandt de — Ret til at lade Bestemmelserne være afgjørende for Andre, Ret til at udelukke Andre. Lad dem beholde denne Ret; det var jo dog i Sandhed den sørgeligste Misforstaaelse, om et Menneske i sin Iver for at udelukke Andre dysedes saaledes, at han end ikke drømte

om, selv at være udelukket. Hvad Under da, at Timeligheden atter blev lyst i Hævd, at Had og Vrede, og jordisk Forkjærlighed, og verdslige Hensyn atter trængte sig ind i Evigheden til at gjøre den ueens med sig selv og splidagtig! Hvo forfærdes ikke over en saadan Forvendthed, jeg for min Deel har altid forgjæves søgt at forstaae den!

Men lader os dog alvorligen betænke denne Sag; thi Himlens Salighed er og bliver dog den Afgjørelse, der afgjør Alt; ja selv om Bekymringen ikke skaffede et Menneske den ydmyge Indgang, det er dog værd at beflitte sig paa den, at der maa være et Inderste, et Helligste i Sjelen, hvor Bevidstheden trækker sig tilbage, lader Verden fare, slutter sig i sig selv, forliger sig med sig selv, og derved med Livets Forskjelligheder, et Indelukke, hvor Endelighedens Tanker, forsaavidt de formasteligen ogsaa ville trænge sig herind, findes hver Morgen nedstyrtede som Dagons Billede for Foden af Pagtens Ark, for den Bekymrings Ophøiethed der ene er bekymret om det i sig Gyldige, hvad den Forventning ikke er, der triumpherende vil drage ind i Himlen, og at dens festlige Indtog skal være afgjørende for Andre.

Forsaavidt hiin sørgelige Misforstand, „der blev et Rov for verdslig Viisdom" (Colos. II, 8), laae i, at den knyttede Himlens Salighed til endelige Betingelser, kunde det maaskee atter ved en Misforstaaelse synes, at den Letsindighed, den sorgløse Dumdristighed, der ikke besværes af nogen Betingelse, var at foretrække. Imidlertid er dette saare langt fra, og vi blevne jo enige om, at Enhver, der ingen Bekymring har, eengang for alle er udelukket fra at betænke en Sag, til hvis Overveielse kun Bekymringen aabner Adgang. Hiin Misforstand var da ikke, at man antog Betingelser, men at Bekymringen for at udfinde disse blev saa hurtigen beroliget, at den Enkelte endog vandt Tid og Leilighed og Sind til at afgjøre Spørgsmaalet for Andres Vedkommende. Og dog saasnart Bekymringen ophører, er den Enkelte, hvem dette hænder, udelukket fra Overveielsen. Den der derimod i Sandhed er bekymret, han fatter vel, at der maa

være en Betingelse, men denne vil han aldrig endeligen kunne udgrunde; thi en endelig Udgrunden vil Bekymringen forhindre. Selv naar han har tænkt meest derover, maa han dog tilstaae, at han ikke paa endelig Maade kan afgjøre, hvilke Betingelserne ere; thi Bekymringen tager netop Endeligheden fra ham. I Alt, hvad han udfinder, vil der være en Uvished tilbage, og denne Uvished nærer Bekymringen, og Bekymringen nærer Uvisheden. Denne Uvished kan udtrykkes saaledes, at han forventer den evige Salighed af Guds Naade. Men Guds Naade forventer han igjen ikke i Kraft af nogen endelig Betingelse; thi da er den ikke Naade, og da vil ogsaa snart Bekymringen forvandle sig til jordisk Tryghed. Hvis han nu saaledes bestandigen er bekymret, men ogsaa bestandigen frelst i Naaden; hvis han indseer, at det, at Bekymringen ophørte, var et sørgeligt Tegn, hvorledes skulde han da nogensinde faae forsængelig Sikkerhed nok til at afgjøre dette Spørgsmaal for en Anden?

Dog sæt ogsaa, at der vare visse Betingelser, hvilke man nøiagtigen kunde angive i Ord, og efter hvilke den iagttagende Tanke kunde prøve, hvorledes den Enkeltes Tilstand var, hvorledes skulde han dog, hvis han atter var bekymret, og hvis han ikke er det, da tager han jo Alt forsængeligt, hvorledes skulde han da nogensinde med endelig Vished kunne afgjøre, om disse Betingelser vare tilstede hos ham? Disse Betingelser være nu Gjerninger, bestemte Foreſtillinger, Stemninger, hvo kjender dog sig selv saa nøie, at han paa sit eget Ansvar turde borge sig for, at disse vare tilstede hos ham netop saaledes som de skulde være, ikke uægte Børn af tvivlsom Herkomst! Hvo kunde gjøre det, hvis han i Sandhed var bekymret, og hvo maatte ikke, hvis han for Alvor vilde betænke det, i Sandhed blive bekymret! Men er der saaledes bestandigen en Uvished tilbage i hans Sjel, formedelst hvilken han tyer til en Naade, hvorledes skulde det falde ham ind at ville afgjøre det om Andre; thi førend man begynder derpaa maa man jo dog først have sig selv ganske sikker. Men Den, der ved en Naade er ganske sikker, hvad vi jo ville ønske den Enkelte, han er, menneskeligt talt, aldeles usikker.

Lader os et Øieblik tale i et Billede, og ved Billedets Ufuldkommenhed vende Opmærksomheden hen paa det evigt Gyldige, hvorom vi tale. Der findes stundom i Krigshæren en lille udvalgt Flok, der kaldes den udødelige Skare, og det anseés af Krigeren for en stor Hæder at optages i den. Sæt nu, der var et Menneske (vi vide det jo vel, at dette var en sørgelig Forvildelse, der vel aldrig er forekommen, og gid aldrig nogen lignende Forvildelse maatte forekomme), hvem Optagelsen i denne Skare beskæftigede ligesaa meget, som det at arve Himlens Salighed bør bekymre Enhver. Betingelserne vare tilstrækkeligen bekjendte; der fordredes Udmærkelse i Krig, men tillige et vist Ydre, en bestemt Vext, Skabning o. s. v. Han vilde da prøve om alt dette passede paa ham, ikke i Almindelighed, ikke skjødesløst, thi dertil var han for bekymret, og han vidste, at blot der manglede det Mindste, blev han ikke optagen. Og dette, om der manglede Noget, eller om Alt var tilstede i det rette Forhold, skulde Hærføreren afgjøre ved sit Skjøn. Ved sit Skjøn; thi alle Betingelser kunde jo være tilstede enkeltviis, men frembragte ikke i Forening den ædle Overeensstemmelse, der betingede Optagelsen. Dette Skjøn tænker jeg skulde vel blive ham Bekymringens Uro. Sæt imidlertid, at han vidste sig fuldkommen sikret, men vi glemme ikke, at han var ligesaa bekymret for denne Optagelse, som det bør sig et Menneske at være bekymret om Himlens Salighed. Der stod endnu en Vanskelighed tilbage. Optagelsen kunde ikke skee i samme Øieblik, han maatte vente nogle Dage. Hvad kunde der ikke hænde i disse Dage? Og om end disse vare forløbne uden noget Uheld, selv i det Øieblik han traadte ind i Hærførerens Pallads, han kunde jo snuble — mon en Saadan vilde have Tid og Leilighed og Sind til at gaae omkring og betragte de andre Mennesker, for at see, om de egnede sig til at optages i hiin Skare? Mon han ikke med dyb Bekymring vilde fatte, at det, at have været ganske nær ved at vorde optagen, endnu er en Udelukkelse? Vilde han ikke med dyb Bekymring fatte dette, hvis han var ligesaa bekymret om Optagelsen i hiin Skare,

som ethvert Menneske bør være bekymret om at arve Himlens Salighed?

Dog om end et Menneske kjendte Betingelserne, indtil Punkt og Prikke, og fattede, at de utvivlsomt passede paa ham (lader os antage dette) — saa var der jo for ham Tid og Leilighed og Sindsro til at afgjøre Spørgsmaalet for Andre. Hvorledes? Er da Himlens Salighed ikke saa stort et Gode, at det ingen Tilvext behøver ved noget udvortes Forhold? Den, der besidder Saligheden, han kan jo dog hverken ønske at blive mere salig ved nogen uvedkommende Tanke, eller ønske at forstyrres af nogen uvedkommende Tanke. Naar da et Menneske, der mener sig sin Salighed sikret, desuagtet betænker noget Saadant, da viser det netop, at han ikke betænker Saligheden; og denne anden Tanke gjør vel, ligesom Bevidstheden om den gode Gjerning gjør at man har Lønnen borte, gjør vel at man har Saligheden borte. At udelukke Nogen skulde da vel neppe Den ønske, der selv var bekymret; men skulde han maaskee, som det stundom høres, være medlidende nok, til at ønske en Anden optagen? O, spar Din Medlidenhed til en bedre Leilighed, og hvis Du da kan gjøre noget for et Menneske, da gjøre Du det, beskæmmet som det sømmer sig, thi vi ere alle unyttige Tjenere, og selv vore Velgjerninger ere dog kun menneskelige Paafund, skrøbelige og meget tvetydige, men Himlens Salighed faaer ethvert Menneske kun af Guds Naade og Barmhjertighed, og denne er ethvert Menneske lige nær, saaledes nemlig, at det er en Sag mellem Gud og ham; og ingen Trediemand, der selv blev tagen til Naade, forspilde denne ved ubeføiet Indblanden. Om der da var et Menneske, hvad jeg sandeligen ikke har erfaret, der forbittrede mig mit Liv tidlig og sildig, og kun tænkte mig Alt til det Onde, skulde det kunne forstyrre min Salighed, om han ogsaa blev salig; eller skulde jeg være forsængelig nok til at ville forhjælpe ham dertil ved min Medlidenhed! O, Bekymringen om en evig Salighed, der vender Sindet af fra alle utidige Betænkninger! Om der var den, der havde baaret Dagens Møie og Hede, og om jeg blev

kaldet ved den ellevte Time, og vor Løn blev den samme; mon det skulde kunne forstyrre ham, naar han betænkte, at Lønnen er en evig Salighed? Han havde jo rigeligen og i Overflod, fik ikke mere derved, at jeg blev udelukket. Og om det var en retfærdig Mand, der fra sin Ungdom havde bevaret Budene og gjennem et langt Liv forventet Himlens Salighed (hvilket sandeligen er et sjelden hæderligt Eftermæle), og jeg var en Røver, der „endnu idag," altsaa i samme Øieblik, kom ligesaavidt som han; mon det skulde kunne forstyrre ham? Ja dersom jeg vilde mene, at det var paa Grund af min Retfærdighed, da vilde det vel oprøre ham og oprøre Himlen selv, saa den atter stødte mig ud; men naar jeg nu er villig til med Fagttagelse af alle Formler og uden nogen Forbeholdenhed at tilstaae, at det var Naade; mon da hiin retfærdige Mand vilde vedblive at være saa ubillig, ikke imod mig, thi jeg var jo sluppen ind — men mod sig selv ved at beholde Vreden? Og dersom det var, ikke hvad man i den ædlere Stiil kalder saa, men hvad man i simpel og daglig Tale kalder ret et eenfoldigt Menneske, og Du derimod, m. T., var en Viis, der dybsindigen spurgte, hvad er Sandhed, og rastløst grundede derover med Lykke og med Evne; — mon det skulde kunne forstyrre Dig, at han blev ligesaa salig som Du, og Himlens uendelige Salighed gjorde Eder begge Lige. Ja naar Du engang døer, da vil der være Forskjel, da skal det siges og siges med Føie, at Videnskaben sørger, og dens Dyrkere begræde Tabet, og Din Fordefærd skal være forstjellig, thi det er en skjøn Skik, at Menneskene klæde den Døde i hans bedste Dragt, men Spørgsmaalet er dog, om Døden ikke klæder ham af igjen. Og dersom det var, hvad man saaledes kalder en Mand, en Mand, der havde levet glad med sin Hustru og avlet Børn med hende i nøisomme Kaar, og ladet sit Hjerte frydes med andre Mænd, men sjelden er bleven bevæget af de Tanker, der havde ladet Dig om Dagen glemme Alt, og holdt Søvnen borte fra Dig om Natten; mon det skulde kunne forstyrre Dig, at han blev ligesaa salig som Du. O, „dersom Gud i sin Høire holdt al Sandhed, og i sin

Venstre den evige Stræben" . . . nei, dersom Gud i sin Høire holdt Saligheden, i sin Venstre tillige den Bekymring, der var bleven Dit Livs Indhold, vilde Du ikke selv vælge den Venstre, om Du dog blev som den, der valgte den Høire? En Lighed maa der jo dog være, og hvad er vel trøstesløsere end den Lighed til hvilken stundom Menneskene flygte hen, Dødens Lighed, der gjør Alle lige fattige; og hvad er vel saligere end den Lighed, der gjør Alle lige salige?

Er dette ikke saaledes, m. T., og derfor sagde Du vel til Din Gud hos Dig selv: Fader i Himlene, naar jeg vil betænke min Saligheds Sag, da tager jeg ikke Regnskabet frem; thi jeg veed vel, at jeg ikke kan svare een til tusind, og jeg veed vel, at Petrus stod sikkrere paa Havets Bølge end Den, der mod Dig staaer paa sin Ret. Og ikke vil jeg bygge min Salighed paa nogen Gjerning, ikke paa den bedste, jeg kan have gjort, thi kun Du veed, om det var en god Gjerning; og ikke paa den bedste, jeg kunde gjøre, thi kun Du veed, om det vorder en god Gjerning. Bevar da min Sjel for den Smaalighed, der vil forringe Dig og Din Gave, forringe mig selv ved at gjøre mig større end Nogen; frels mit Sind fra den Grublen, der vil udgrunde, hvad ikke er givet at forstaae; udriv min Tanke fra den Spidsfindighed, der lumskeligen tager det Bedste og giver mig det Ringere. Hvad jeg gjorde som Barn let og naturligt, at jeg troede uden at forstaae; hvad jeg senere har gjort, har gjort, det veed jeg, har troet et Menneske imod Forstanden; hvad jeg vil vedblive at gjøre, om det end prises større at være klog end at troe; hvad jeg vil beflitte mig paa af al Magt, at ikke Forstandens Herlighed skal bedaare mig og lade mig tage Skade paa min Sjel; skulde jeg ikke ville gjøre det mod Dig, skulde jeg ikke, da jeg dog Intet selv formaaer, ønske Bekymring og Tillid og Frimodighed til at troe Dig, og til i denne Tro at forvente Din Salighed!

Ham bør det at voxe, mig at forringes.

Joh. Evang. III, 30. Denne min Glæde er fuldkommen. Ham bør det at voxe, mig at forringes.

Et gammelt Ord siger, at Alle see hellere paa den opgaaende end paa den nedgaaende Sol. Hvorledes Alle? Mon ogsaa Den, hvis Sol det er som gaaer ned? Men hvorfor gjør han det ikke? Den opgaaende Sol skinner jo for ham ligesom for Alle de Andre, ja skinner maaskee meest straalende i hans Øine, netop fordi dens Glands fordunklende fremskynder Nedgangen. Dersom et Menneske for Alvor kunde spørge saaledes, da maatte han vel være saa ung, at han slet ikke forstod, hvorom Talen var; eller saa uerfaren, at han bedrog sig selv ved et overordentligt og indbildt Forskud paa den Høimodighed, med hvilken han vilde fuldkomme det Store i Livet; eller det maatte være en Mand, der søgte at hærde sin Sjel, ligesom Andre hærde deres Legemer til en uskjøn og daarlig Haardførhed; eller endeligen en Mand, der benyttede Forstandens Forhærdelse, og dens Slutningers kolde Urokkelighed til at spotte Menneskene, brugte mod dem hvad han ikke brugte mod sig selv, prædikede dem denne Viisdom til Belærelse, medens han dog selv ikke troede paa den, ja endog under Prædikenen holdt en Bagdør aaben, gjennem hvilken den skjulte Forfængelighed liig hiin berygtede Qvinde lukkede Forfængelighedens Speidere ind (Jac. II, 25). Enhver Anden vilde vel forstaae, hvorom Talen var, og sande, at Selverkjendelse er en vanskelig Sag; thi medens man saa let forstaaer den øvrige Verden, forandres pludselig

Forstaaelsen saa betydeligen, naar man selv er den Paagjeldende. Dette skulde man aldrig glemme; og ligesom Barnet bruger Pegepinden, for ikke at overse det enkelte Bogstav, saa skulde man, hvis Livet skal faae dybere Betydning, ikke vænne sig til at forstaae Alt i Almindelighed, ikke haste med at ville forstaae Alt, men taalmodigen see efter Pegepinden, der bestandigen viser paa En selv. Og om det end i enhver anden Forstand kun var et billedligt Udtryk, at man seer Guds Finger i Livet, da forstaaer Den det ret egentligen, der er bekymret om sig selv; thi al dybere og inderligere Selverkjendelse er under guddommelig Veiledning, og seer bestandigen den Guds Finger, der peger paa ham. Naar man overseer et Bogstav, saa bliver hele Ordet forvirret, og dog er denne Forvirring Intet i Sammenligning med den, der fremkommer naar et Menneske i at forstaae hele Menneskelivet og Slægtens Historie springer eet Menneske over — sig selv; thi det enkelte Menneske er jo ikke som det enkelte Bogstav, en i og for sig intetsigende Deel af Ordet, men er hele Ordet. Og dog skeer dette saa ofte, og derfor læres der saa lidet af Livet. Selv det Menneske, der lever meest forborgent og glemt, skal have rigelig Overflod af Exempel, Formaning, Advarsel og Optugtelse, naar han blot ikke undviger den Finger, som peger paa ham; thi den simpleste sammensatte Solskive angiver nøiagtigen Klokkeslettet, naar blot Solens Straale faaer Lov at falde derpaa.

Hvor ofte er ikke saaledes hiint gamle Ord gjentaget i Verden, anbragt paa rette Sted af Betragteren; men hvor sjeldent er det forstaaet itide, og naar da endeligen Forstaaelsen kom og det var for silde, hvorledes lød den? Hvor let er det ikke ogsaa for den Enkelte at unddrage sig Hentydningen, thi Ordet taler saa almindeligt! Men den almindelige Tale om almindelige Sandheder kan vel berige et Menneskes Hukommelse og udvikle hans Forstand, men er kun saare lidet til Gavn for ham, saalidet som det er til Gavn at have et Rustkammer fuldt af Vaaben, som dog ikke passe for En, naar man skal bruge dem. Og fremfor Alt er denne Almindelighed ikke til Opbyg-

gelse; thi man opbygges aldrig i Almindelighed, ligesaalidet som et Huus opføres i Almindelighed. Først naar Ordet siges af den Rette, under de rette Forhold, paa den rette Maade, først da har Udsagnet gjort Alt hvad det formaaer for at veilede den Enkelte til oprigtigt at gjøre, hvad man ellers er snar nok til at gjøre: at henføre Alt til sig selv. Og om det end er forbudet i guddommelige og menneskelige Love, at begjære hvad Næstens er, Næstens Formaning er det aldrig forbudet at begjære, ei heller at benytte dens Veiledning. Saaledes er Alt her i Orden; thi hvad vi have sagt, gjelder i fuld Maade om hiint forelæste Ord af Johannes den Døber, og Ingen gjøre sig Samvittighed af at tilegne sig Ordet.

Altsaa Johannes den Døber er det, som har sagt Ordet. I Judæas Ørken levede han, fjern fra den Forfængelighed, der kives om Hæderspladsen, fjern fra den Ustadighed, der opløfter og nedstyrter, jubler og korsfæster, saa fjern som hans Dragt var fra de bløde Klæder, og hans Væsen fra Rørets Bøielighed. Han var ikke Messias, ikke en af de gamle Propheter, ikke Propheten, han var Dens Røst som raaber i Ørkenen. Og han raabte i Ørkenen for at berede Den Veien, der skulde komme efter ham, hvis Skotvinge han ikke var værdig at løse. Dog var han selv ingen ringe Mand, „den største, der er født af Qvinder", hans Herkomst vidunderlig, som Dens, hvis Tilkommelse han forkyndte, men Forskjellen atter her som den mellem det Vidunderlige, at en bedaget Qvinde vorder frugtbar, hvad der er mod Naturens Orden, og at en reen Jomfru føder ved Guds Kraft, hvad der er over Naturens Orden; thi er ikke allerede denne Forskjel en skjøn Antydning af Forskjellen mellem det Nedgaaende og det Opgaaende! Og han raabte i Ørkenen indtil Mængdens Opmærksomhed vakte Raadets Opmærksomhed, saa det skikkede Udsendinge til ham. Men han misforstod ikke sig selv, ikke sit Opholdssted i Eensomheden, ikke sin Kameelhaarskjortel, ikke sin Føde i Ørkenen, som skulde alt dette blot være et Middel for at bane ham selv Veien til Hæder og Værdighed i Folket. Nei, han var og han blev den Røst, som raaber

i Ørkenen. Dette var hans Gjerning; selv følte han vel dens Betydning, men han vidste det jo og, at dens Betydning var at den skulde afskaffes og glemmes som Nattevægterens Raab, naar det er Alle vitterligt, at Dagen er frembrudt. Da gik Dens Sol op, hvis Morgenstjerne vakte de Vises Forundring; dens Herlighed skinnede og Ingen bedre end Johannes forstod, at dens Opgang var hans Sols Nedgang. Men han glædede sig derover, inderligen som Patriarcherne, der havde længtes efter Synet, oprigtigen som de Troende, for hvem den vedblev at skinne. Og dog vidste han, at den Handling, efter hvilken han nævnedes, skulde afskaffes, forsvinde som en Daab med Vand mod en Daab med Ild og den Hellig-Aand. Da kom Efterretningen til ham, at dette var skeet, og hans Disciple mistrøstedes over, at Den, hvem Johannes havde givet Vidnesbyrdet, døbte og at Alle kom til ham; men Johannes svarede: denne min Glæde er fuldkommen; Ham bør det at voxe, mig at forringes.

Hvad der hændte den Største, som er født af Qvinder, det Samme hændes ogsaa den Mindre; hvad der hænder i den eneste Afgjørelse, det hænder ogsaa i de mindre, og man gjør ingen vanhellig Brug af Ordet ved af det at lære at fatte sig i det egne Livs mindre Forhold; man neddrager ikke Ordet til en verdslig Viisdoms lave Egne, saa meget mere som man ikke ønsker at glemme, at man ogsaa da, naar man ved Ordet har hjulpet sig selv til Rette, har een Bekymring og een Glæde endnu; thi Enhver er jo og bør være deeltagende i hiin eneste Afgjørelses herlige Udgang. Om derfor end ikke Betragtningen dvæler ved hiin Begivenhed selv, saa kan den og Ordets Anvendelse dog være opbyggelig: ligesom Medhustruens Søn ikke var uden Abrahams Velsignelse, om han end ikke i udmærket Forstand var Forjættelsens Barn. Og kun den behøvede ikke den lettere Føde, der var saaledes fortabt i Glæde over Dens Herlighed, hvem det bør sig at voxe, at han slet ikke mærkede, endnu mindre bekymredes ved det Lignende, der hænder ham selv og Andre i de mindre Afgjørelser.

At Den, der engang herskede over Riger og Lande, har

ophørt at regjere og maa see en Mægtigere indtage sin Plads; at Den, der engang hilsedes med Jubel, snart, ja saa snart som havde det Hele været en Drøm, hører den samme Jubel nævne et andet Navn; at Den, hvis bydende Skikkelse var kjendt af Alle, i næste Øieblik betragter sig selv med Usikkerhedens Angest, om han haver tabt Forstanden eller Verden Hukommelsen, saa den forvexler en Anden med ham; at den Mester, hvis Discipel endnu igaar sad ved hans Fod, idag maa bøie Skulderen under dennes Fremskriden; at den Kjøbmand, hvis Godhed satte Tjeneren i Vei, nu seer hans Vei betegne Velgjørerens Undergang; at den Pige, der engang fyldte den Elskedes hele Tanke, nu sidder og seer hans dristige Tragten efter et høiere Maal; at den Sanger, hvis Ord var paa Alles Læber, idag er glemt, og hans Sange mere end erstattede; at den Taler, hvis Ord gav Gjenlyd overalt, nu maa søge Ørkenens Eensomhed, hvis han ønsker Gjenlyd; at den Ungdoms-Ven, der drog i lige Aag med den Jævnlige, nu med Forbauselse seer Afstanden; at det ydmyge Huus, hvor Forældrene boede, hvor Vuggen stod i Ringhed, nu synker hen som en Erindring, der ikke indhenter den Mægtige — dette er skeet i Verden og det skeer, hvo veed det ikke? Og dog, hvor besynderligt; dersom Du lader Din Tanke dvæle ved de Udmærkede, hvis Ihukommelse Slægterne have bevaret, da skal Du finde Det høist forskjelligt, hvorved den Enkelte udmærkede sig; og Du skal igjen finde Flere, der ere udmærkede ved det Samme; men i hiint Udvalg synes Du ligesom at savne endnu een Plads, og dog er Savnet jo en Modsigelse; thi hvorledes skulde Den finde Plads i Erindringen, hvis Opgave det var at finde sig i — at være glemt? Men netop derfor er det af Vigtighed at betænke det med sig selv, og netop derfor er det saa skjønt at gjøre det, fordi ingen jordisk Løn vinker.

Saa lader os da nærmere overveie, hvilket Sindelag der er det rette, og betænke, hvad der jo er det Samme, hvorledes Johannes sagde hiint Ord: **ham bør det at voxe, mig at forringes.**

Johannes sagde det med ydmyg Selvfornægtelse. Saaledes forstod han strax fra Begyndelsen sin Sendelse i Verden, og saaledes var han paa en Maade strax fra Begyndelsen ifærd med at gaae ned, eller i det mindste i Fortrolighed med Tanken derom, da han jo ellers ved for stærkt at tildrage sig Mængdens Opmærksomhed eller fængsle den for længe netop vilde have gjort Veien vanskelig for Den, som skulde komme. Forsaavidt synes Døberens Liv at være af en egen Art, og ikke at kunne afgive Veiledning for Andre. Dog kan der jo ogsaa til en saadan Sendelse i de ringere Forhold findes det Tilsvarende. Der er mange Gange siden hine Dage født et Menneske, hvis Bestemmelse kun var at bane Vei, og som allerede tidligen maatte blive sig bevidst, at dette var hans Gjerning. Enhver Saadan er da strax fra Begyndelsen henviist til Selvfornægtelse, og skal ikke først opleve en Udmærkelse, der, jo længere den varer, desto lettere kommer til at bedaare Selvfornægtelsens frigjørende og løsende Magt i en Fortryllelse; men paa den anden Side har enhver Saadan heller ei i hele sit Liv, ikke i Ungdommens Haab, ikke i Manddommens Daad, havt den skjønne Tid, i hvilken Solen standser sin Gang, staaer stille, og endnu ikke gaaer ned. Vi ville ikke afgjøre, hvilket Liv der gjør den gode Strid lettest, men derom ere vi jo Alle enige, at ethvert Menneske bør stride den gode Strid, fra hvilken Ingen er udelukket; og dog er denne saa herlig, at hvis den kun eengang var forundt en forbigangen Slægt under særlige Forhold, ja hvorledes skulde da ikke Misundelse og Mismod vide at skildre den? Forskjellen er omtrent den samme som den er med Hensyn til Tanken om Døden. Saasnart et Menneske fødes, begynder han at døe; men Forskjellen er den, at der gives enkelte Mennesker, med hvis Fødsel Tanken om Døden bliver til for dem, og er hos dem i Barndommens stille Fred og hos Ungdommens lette Sind; hvorimod Andre have en Tid, i hvilken denne Tanke ikke er hos dem, indtil, naar de Aar ere udløbne, der ganske vare Livets, Tanken om Døden møder dem paa deres Vei. Hvo vilde nu afgjøre, hvilket Liv der var det let-

teste, enten deres, der bestandigen levede med en vis Tilbageholdenhed, fordi Tanken om Døden var hos dem, eller deres, der gave sig saaledes hen i Livet, at de næsten havde glemt, at Døden var til? Og passer i denne Henseende end ikke Johannes' Exempel for Alle, for dem det passer, for dem kan det jo være veiledende; thi ogsaa her ere Fristelser. Eller var det ikke en Fristelse, da Raadets Udsendinge næsten foranledigede ham til at misforstaae sig selv? Men Johannes holdt fast ved hvad han havde forstaaet med sig selv: sin ydmyge Gjerning og sit ydmyge Forhold til den Kommende, Raadet forstyrrede ham ikke. — I det daglige Livs Smaa-Forhold finder man let det Tilsvarende, deelvis eller ganske, og at Forholdene ere mindre, ikke i al gyldig Forstand afgjørende, ikke verdenshistoriske, ikke historiske, gjør jo ingen væsentlig Forskjel, saaledes bliver jo ogsaa et Regnestykke det Samme, hvad enten det angaaer Millioner eller Penninge. Strax naar Barnet er født, begynder jo Forældrenes ydmyge Selvfornægtelse, hvis de forstaae sig selv ret. Der menes jo ikke, at Barnet skal være Herre uden at høre og lyde; men uagtet denne Underordnethed under de Ældre er Barnet dog det Væsentlige, og i Glædens Udtryk over, at et Barn er født til Verden, lyder det skjønt med: ham bør det at voxe, os at forringes. Eller vilde dette ikke være en daarlig Tanke, om Nogen meente, at dette kun gjaldt i en langt senere Tid og for nogle enkelte Forældre, der med Beundring opdagede, at deres Barn var udmærket fremfor Andre? Fornærmer denne Tanke ikke egentligen Forældrene, fordi disse havde afstedkommet det Uskjønne, saa de, om de end strede den gode Strid, havde gjort denne uskjøn, fordi de, glemmende at de vare Forældre, mere som de Uvedkommende i Forhold til den Uvedkommende, strede den gode Strid. Og nu de Mange, for hvem Døberens ophøiede Exempel passer ganske, skjøndt i Ringhed; de Mange, der tidligen anvises til ydmygt at forstaae, at for dem er en Tjeners Skikkelse ikke nogen paatagen Skikkelse, de som tidligen anlediges til at betænke, at der for dem er en Anden, som det bør sig at voxe, medens de forringes!

Maaskee kommer der ogsaa stundom til en Saadan et Raab fra høiere Steder, et misforstaaet Vink, et falsk Kald; men der var da vel ogsaa Den, som ikke forstyrredes i sin ydmyge Selvfornægtelse, der ikke daarligen greb efter Gjøglebilleder, og ikke modvillig og misfornøiet forblev i Ringheden. Men selv om et Menneske (hvilken nu end hans Selvfornægtelses Tilfældighed er; thi det Væsentlige ved Selvfornægtelse er jo, at man fornægter sig selv) ikke strax fra Begyndelsen fatter, at han er nedgaaende, da burde han jo dog ingensinde være ganske ukjendt med denne Tanke at han kan vorde det. Ethvert Menneske er kun Redskab, og veed ikke, naar Øieblikket kommer, da han sættes tilside. Fremkalder han ikke selv stundom denne Tanke, da er han en Leiesvend, en utro Tjener, der søger at befrie sig selv og bedrage Herren for den Uvished, i hvilken han fatter sin egen Intethed. At Meget er forfængeligt i Livet, vide Menneskene vel, men hvor ofte gjør den Enkelte en Undtagelse, og dog er selv den høieste Sendelse i Aandens Verden kun et Ærende, og Den, som dertil er udrustet med al Aandens Begavelse, han er kun i Ærende: men hvorfor er Englenes Udsendelse saa skjøn, fordi de saa hurtigen vende tilbage til Guds Throne igjen, at de ikke faae Tid til at fristes af den Tanke, at de varetage deres Eget! I Evangeliet er det Herren, der reiser bort, og den utroe Tjener mener, at han er reist saa langt bort, at han ikke mere vender tilbage; i Livet er det Tjeneren, der reiser bort, og den utroe Tjener bedrager sig selv med den Tanke, at han kan reise saa langt bort, at Herren ikke kan fratage ham det Betroede. Men Guld og Gods kan forsvinde som en Drøm, og Menneskenes Ære hurtigen forvandles til Spot, og Tjenestens Tid kan snart være forbi. Men Tanken om denne Afskedigelse frigjør Tjeneren til en Guds Medarbeider, ligesom Tanken om Døden frigjør et Menneske, frelser ham fra at være en Vordnet, der kun vil tilhøre Jorden, fra at være en Bedrager, der ikke vil tilhøre Gud.

Med ydmyg Selvfornægtelse sagde Døberen dette Ord; men synes ikke i en anden Henseende hans Vilkaar endnu mindre at kunne tjene til Veiledning og Exempel for Nogen; thi Den, der fulgte efter ham, lod ham jo sandeligen vederfares al Ret. Som der sjeldent i Verden er seet den ydmyge Selvfornægtelse, med hvilken Johannes blot banede Veien for den Tilkommende, saa er der jo heller aldrig seet et fredeligt og sagtmodigt Indtog som Dens, der ikke var kommen for at lade sig tjene, men for selv at tjene. Ofte nok derimod kommer Efterfølgeren saaledes, at hans fjerne Fodtrin kun vækker Forgængerens Angest og Fortørnelse, at hans Nærmen ikke synes at være for at fuldføre, men for at nedtræde det Begyndte, indtil „hans Fødder staae for Døren for at bære ham ud" (Ap. G. V, 9). Dette er vel sandt; men deraf følger jo ikke, at een Uret gjør den anden god, om den end synes at forklare, ja at undskylde den; og desuagtet bør jo dog det Gode skee, og skal skee, hvis „den Aand, der boer i os, ikke opvækker Avind, men giver større Naade" (Jak. IV, 5). Om nu endog Dens Fjed, der fulgte efter Johannes, vare i Ydmyghed og ikke kunde ophidse; om hans Fremtræden ikke kunde friste Døberen, fordi den, der fulgte efter ham, „havde været før ham" om han end gav Vidnesbyrdet, at han var den Største, som var født af Qvinder; saa har han dog ogsaa sagt, at den mindste af hans Tilhængere var større end Johannes. Kunde det vel stærkere udtrykkes, hvorledes dog al Johannes' Gjerning kun skulde afskaffes, hvorledes hans Daab var en Forberedelse, der skulde aflægges, hans Prædiken en Røst i Ørkenen, hans Skikkelse kun en afmægtig Skygge, hans eget Liv en Udelukkelse? Og dog havde Johannes ikke ved sin Vantro selv forskyldt, at han blev udelukket; men hans Gjerning var kun den, som han med al Nidkjærhed fuldkommede.

Med ydmyg Selvfornægtelse sagde Johannes Ordet, og sagde det til sine Disciple. I deres Øine var han jo dog det Store, de vare vante til at hilse ham som Mester, de havde maaskee i deres stille Sind næret Tanken om, at han selv var

Den, som skulde komme; for dem kunde Døberen jo have ønsket at fortie det. Nu var han fremtraadt, den Forventede; og de mismodige Disciple stolede vel paa, at den Efterretning, de bragte Døberen, vilde aflokke ham den forønskede Forklaring. Den Forventede var fremtraadt, Døberen kunde have overladt ham Skuepladsen, selv være traadt til Side, have skjult sig i en Afkrog med Disciplene, og vedblevet i deres Øine at være Mesteren, om han end ikke selv havde yttret denne Tanke, end mindre ladet den komme ud i Verden, hvor den jo blot vilde være til Hinder for Den, hvis Vei han skulde berede. Hvor er det saa gavnligt, at betragte det Ærværdige! Selv hvad der, menneskeligt talt, havde været tilgiveligt, ak ja næsten priseligt, skammer man sig ved at tiltroe Døberen, ikke blot fordi det Modsatte er fortalt; men selv om Intet var fortalt, hvo vilde dog lyve disse Tanker ind i ham! Han blev sig selv tro; hvad han havde forkyndt i Ørkenen, førend den Kommende fremtraadte, hvad han havde prædiket for Folket, det Samme vidnede han for Disciplene, netop da deres Efterretning syntes at begjære et andet Svar. Han opfordrede dem selv til at vidne med ham, at dette havde været hans Vidnesbyrd fra Begyndelsen, og Disciplene maatte igjen vidne med ham, at dette Vidnesbyrd var hans Slutning, hans Ja og hans Amen.

Saaledes Johannes. Er det Sandhed, at der i Livets mindre Forhold findes det Tilsvarende, mon derfor ogsaa altid hvad der kunde ligne Johannes virkeligen ligner ham? Maaskee var der Den, hvis Betragtning det ikke undgik, at en ny Dag begyndte at dæmre; hvo Efterfølgeren skulde være, lod sig endnu ikke skjelne — da vilde han Intet vide. Men Dagens Frembrud lader sig ikke dølge; dog hvo den Kommende var, kunde ikke bestemmes; da befalede han som Herodes, at alle Børn under to Aar skulde dræbes. — Maaskee var der Den, hvis Lykkes Sol begyndte at hælde, en Anden var den Begunstigede. Nu, det er jo ikke Sandhedens Strid, hvo der skal være den Lykkelige; da lagde han Raad op med Ondskaben, og Hævnens Piil, der flyver i Mørket, rammede den Forhadte. — Maa-

skee besteg en ny Pharao Thronen, der ikke kjendte Joseph og hans Fortjenester, men den Forglemte bragte selv sin Fortjeneste i Glemsel hos Den, der kjendte ham, og nu kjendte hans Avind. — Eller han skjulte sig for Menneskene, han vilde ikke gavne det Nye med sit Vidnesbyrd, han bar det som en Skjændsel, at hans Tid var forbi, ret som var dette Skjændselen, at hans Tid var forbi, og ikke snarere, at hans Sjel var ukjendt med Ydmyghed og Selvfornægtelse. — Maaskee var der Den, som saae sin Aftagen; da hengav han sig til Græmmelsen og visnede ved at græmmes, som var denne Aftagen Døden, som voxede kun Den der er plantet ved Vandbækken, og ikke ogsaa Den, der planter sig hen i Selvfornægtelsens velsignede Jordbund. — Ja hvor mange Veie er der ikke i Afgjørelsens Stund; og dog er der kun een Vei, de andre ere Afveie, hvad enten de føre didhen, hvor Misundelsen oplægger sine Planer, eller hvor Græmmelsen er tilhuse, hvor Begjeringens Orm ikke døer, hvor Trøstesløsheden stirrer paa sit Tab, hvor Spotten ængster Andre med sin usle Viisdom, hvor Bagvaskelsens Tunge forraader Hjertets Overflødighed — alle føre de bort, langt bort, Tanken tør end ikke forfølge dem. Men den ydmyge Selvfornægtelse bliver sig selv tro og bliver i Forstaaelse med Den, hvem det bør sig at voxe om man end selv forringes, som Johannes gjorde det; thi med hiint Vidnesbyrd gik jo hans Sol ned, og dog, naar var han større end i dette Øieblik? Men altsaa voxede jo ogsaa han, og var størst, da han gik ned.

Med oprigtig Glæde sagde Johannes dette Ord. Dersom Du, m. T., hvad Du jo gjør, erindrer Døberens strenge Prædiken til Omvendelse, hans prophetiske Uforfærdethed i at dømme Høie og Lave, den hellige Vrede, med hvilken han lagde Øxen ved Foden af Træet — da maa det vel dybt gribe Dig, naar Du betænker den veemodige Mildhed, den glade Inderlighed, hvormed han taler om sit Forhold til den Kommende. At der ogsaa under en Kameelhaardskjortel kan slaae et Hjerte saa riigt paa Følelse, ikke blot for Sandhed og Ret, hvortil jo

hans Liv var helliget! At han har kunnet bevare denne Følelse derude i Ørkenen! At den selvfornægtende Glædes sagte Luftning kan fornemmes for Straffedommens Torden! Hans Udsagn betegner aldeles, hvad det skal betegne, men Udtrykket derimod er saa høitideligt, saa festlig skjønt, at man næsten fristes til at forestille sig Døberens strenge Skikkelse, iført en Høitidsdragt, at gaae som til Gjestebudshuus, en venlig Mand, der bringer Glædens Hilsen — ja som gik hiin alvorlige, mørke Eneboer, der sang sørgeligt for Folket, om det end ikke vilde græde, som gik han formildet i Dandsen, efter det Glædens Spil, som atter Børnene paa Torvet ikke vilde forstaae, om det end angik dem — og Døberen var den Eneste som blev udelukket. O, der gives en Rørelse, som er overflødig paa skjønne Ord og saare snar til at hensmelte i bløde Stemninger; men naar Manden i den Kameelhaardskjortel, hvem Storme ikke bevægede, naar han formildes, hvem maa hans Ord da ikke røre! Hans Stemning er ingen usand Følelse, tvertimod er Sandhedens Dom adskillende tilstede i Ordet, han siger; og den nidkjære Dommer har først dømt sig selv: „et Menneske kan slet Intet tage, uden det bliver givet ham af Himmelen" (V. 27). Dette er Ordet, hvormed han dømmer sig selv, skifter mellem sig og den Kommende, det er Dommeren som taler, og dog er det Udsagte jo en Lovtale over, at han fuldkommede det. Nu har han beskikket sin Husholdning, da følger hans Bryllups-Hilsen: „Den, som haver Bruden, er Brudgommen, men Brudgommens Ven, som staaer og hører ham, glæder sig meget over Brudgommens Røst. Denne min Glæde er fuldkommen" (V. 29). Da besinder han sig paa sig selv, og paa sit Forhold, at han er den Fremmede, ja den Udelukkede, og nu er dette Afskeds-Ordet: ham bør det at voxe, mig at forringes.

Med oprigtig Glæde sagde han Ordet. Nu er det vel sandt, at hans hele Liv netop havde været beregnet paa Dens Fremtræden, der nu fremtraadte, og forsaavidt maatte det jo glæde ham. Men deraf følger dog endnu ikke, at hans Glæde var fuld-

kommen; ligesom vi da heller ei maae glemme, at det, at han selv havde forstaaet sit Liv saaledes fra Begyndelsen, var hans ædle Selvfornægtelses Gjerning, og dens Triumph er det, at Glæden er fuldkommen. Vel er det sandt, at han saae den Kommende ikke ligegyldigen støde ham til Side, men saae ham drage frem som en Fredens Fyrste; men Vidnesbyrdet bliver dog det samme. Om ingen Anden endnu fattede, hvilket svælgende Dyb der var mellem den Kommende og Døberen, saa fattede han det, og dog udtrykte han det ganske, og sin Glæde over, at det netop var saaledes. Denne Glæde var ham fuldkommen, at han blev seet i al sin Ringhed ved Siden af den Kommendes Herlighed. Hvis dette ikke blev klart, da havde hans Glæde ikke været ham fuldkommen. Hvad Under om den Troende maatte glæde sig over, at den Forventedes Herlighed var Guds Herlighed, da han jo blev deelagtig i den, og netop derved større end Johannes; men han var jo den som forringedes.

Med oprigtig Glæde sagde han Ordet; eller finder Du nogen Svig i hans Mund, nogen falsk Følelse, der skjuler Sandheden, nogen halv Sandhed, der smirkes med overdreven Følelse? Udtrykket selv er vel ligesaa inderligt, ligesaa skjønt, som hvad det udtrykker, hvilket jo er det Skjønneste: Selvfornægtelsens oprigtige Glæde. Og nu dets Sandhed. Vi vide det vel, at der gives en Viisdom, som især er stærk i at forstaae det Forbigangne bag efter, i at berolige deres Sind, som ere døde og glemte, i at veilede dem, der selv have hjulpet sig, i at tilbyde en Trøst, der ikke vedkommer noget Menneske. En saadan Viisdom, der aldrig tør kalde det Forbigangne tilliye, for at det ikke skal vise sig, at den Intet veed i Afgjørelsens Øieblik, men Alt bag efter, en saadan Viisdom vilde vel her forklare, at Johannes dog altid beholdt en vis forsvindende Betydning som Forberedelse, en vis deelviis Berettigelse som en Gjennemgang for det Høiere. Saaledes forstod Johannes det ikke, saaledes vilde han ikke forstaaes, hans Selvfornægtelse var dybere, og derfor hans Glæde høiere. Den som har Bruden, siger han, er Brudgommen. Bestemtere kunde han vel ikke udtrykke, at han

selv var udelukket. Uendeligt opfattede han Forskjellen, ingen Paatrængenhed bragte ham nærmere, men derfor var Glæden ham fuldkommen. Han var Brudgommens Ven, der staaer og hører hans Røst og glæder sig meget; men den Mindste i Himmeriges Rige er større end Johannes, thi han staaer ikke udenfor og hører Brudgommens Røst.

Med oprigtig Glæde sagde Johannes Ordet, og sagde det til sine Disciple. Og dog selv om hans Glæde var fuldkommen, han kunde jo have gjemt den i sit Hjerte, han kunde have udtrykt den mindre bestemt, og ikke saaledes, at hans egen Forringelse netop maatte blive paafaldende for Disciplene, der vel neppe vare dannede til at fatte hans Glæde. Ja, han kunde have gjort det for Disciplenes Skyld, at disse, som maaskee trods Vidnesbyrdet havde sat deres Haab til ham, ikke altfor dybt skulde føle, hvor dybt de forringedes med Mesteren. Men nei! hans Glæde blev ham fuldkommen, jo mere han forringedes. Som de Troendes Glæde i Himlen skal være stor formedelst Herligheden, saa var hans Glæde fuldkommen i Forringelsen.

Saaledes Johannes; og saaledes skal den Enkelte fuldkomme det Lignende i de mindre Forhold; hvis han først haver lært ydmygt at fornægte sig selv, og at overvinde sit Sind, da skal Glæden ogsaa seire. Men det Første maa man lære først, siden det Større; man indvies først i den mindre Hemmelighed, siden i den større. Og uden denne Tanke tør jo Ingen ganske være. I en ældre Tid var det Skik, at man ofte betænkte sin Død, indtil man var saaledes i stille Fortrolighed med denne Tanke, at den ingenlunde forstyrrede Livets Gjerning; ja man var saa fortrolig med Tanken, at man endog fik Tid til at betænke sin Pynt og at have det Alt i Beredskab. Saaledes ogsaa med Den, der itide blev fortrolig med Selvfornægtelsens Dødstanke, han skal ogsaa faae Tid til at være betænkt paa den Glædens Fuldkommelse, der er Selvfornægtelsens uforkrænkelige Pynt.

Og dog synes Livet at vidne mod, ikke at dette kan skee, men at det skeer. Stort allerede, menneskeligt talt, om Nogen

fornægtede sig selv, og fandt, at det burde sig en Anden at voxe, ham at forringes, fandt sig deri med den underlige trøstesløse Forsonethed, hvormed man finder sig i en Skjebne. En gammel hedensk Digter, hvis Berømmelse var stor, men som nu, fremrykket i Aar, vel omgikkes med den Tanke, at hans Tid snart var forbi, sagde engang til den blonde Yngling, der ved hans Side betragtede Væddekampen: „Du seer, min Søn, hvorledes det gaaer til: den Overvundne tier, og Folket jubler." Saaledes gaaer det jo til; og Jubelen gjelder ikke den Overvundne, men han gaaer sin eensomme Vei og finder sig i at være overvunden og bærer intet Nag til Seierherren — men at han skulde sees paa Kamppladsen, at han skulde glæde sig over den Andens Seier, det var for meget forlangt; og at hans Glæde skulde være fuldkommen, var en Urimelighed. — Maaskee var der Den, som ogsaa saae en Anden voxe, og hans Hjerte gjemte ikke Misundelse, men hans Glædes Hilsen var dog tvetydig, ikke liflig at høre. — Eller han kunde ikke glemme sig selv over Brudgommens Røst, og hans Deeltagelse mindede om den egne Betydning, saa Glæden ikke var og ikke blev fuldkommen. — Eller hans Glæde var en saadan, at den dog vendte et eller andet Sind til ham bort fra den Glade. — Eller selv i Glædens Øieblik „sukkede han mod" (Jac. V, 9) den Stærkere, fordi han selv maatte forringes. — Eller han blev ganske borte, fordi hans Sind var for svagt til at bevare Glæden, naar han skulde høre Brudgommens Røst. — Eller hans Hjerte gjemte mere Glæde end hvad han tilstod endog for de Fortrolige. — — Men Johannes' Glæde var fuldkommen; han var Brudgommens Ven, og hans Glæde var fuldkommen; han stod hos ham, og hans Glæde var fuldkommen; han hørte hans Røst, og hans Glæde var fuldkommen.

Ham bør det at voxe, hvo er denne „ham"? I den Forstand, i hvilken vi have talet, kan Enhver nævne ham med et andet Navn; thi saaledes vexler det paa Jorden, Een voxer og en Anden tager af, idag er det mig og imorgen er det Dig. Men Den, som i ydmyg Selvfornægtelse og med oprigtig Glæde

saae en Anden vore, hans Sind skal vel ogsaa vendes til en ny Glæde, og denne hans nye Glæde skal vel vorde fuldkommen.

*

* *

Et gammelt Ord siger, at Alle see hellere paa den opgaaende end paa den nedgaaende Sol. Hvorledes Alle? Mon ogsaa Den, hvis Sol det er, som gaaer ned? Ja! thi ogsaa han tragter jo efter, at glæde sig som Brudgommens Ven, naar han staaer og hører Brudgommens Røst.

Philosophiske Smuler.

Udgivet af

A. B. Drachmann.

Til Grund for Texten er lagt 1ste Udgave. Den er sammenlignet med Originalmanuskriptet (Universitetsbiblioteket, S. K.'s Papirer, Pakke 12).

Philosophiske Smuler

eller

En Smule Philosophi.

Af

Johannes Climacus.

Udgivet

af

S. Kierkegaard.

Kan der gives et historisk Udgangspunkt for en evig Bevidsthed; hvorledes kan et saadant interessiere mere end historisk; kan man bygge en evig Salighed paa en historisk Viden?

Kjøbenhavn.
Faaes hos Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1844.

Bedre godt hængt end slet gift.

Shakspeare.

Forord.

Det, her bydes, er kun en Piece, proprio Marte, propriis auspiciis, proprio stipendio, uden al Fordring paa at participere i den videnskabelige Stræben, hvor man erhverver Berettigelse som Gjennemgang, Overgang, som Afsluttende, Forberedende, Deeltagende, som Medarbeider eller som frivilligt Følge, som Heros eller dog som relativ Heros, eller idetmindste som absolut Trompeter. Det er kun en Piece og bliver ikke til mere, selv om jeg, som Magisteren hos Holberg, volente deo vilde continuere den med flytten andre; bliver ikke til mere, saalidet som Den, der skriver Halvtimeslæsning, skriver Andet, selv om han skriver Folianter. Præstationen er imidlertid i Forhold til mine Evner, jeg der ikke som hiin ædle Romer merito magis quam ignavia afholder mig fra at tjene Systemet, men er en Lediggænger af Magelighed, ex animi sententia, og af gode Grunde. Dog vil jeg ikke forskylde en *απραγμοσυνη*, der vel til enhver Tid er en Statsforbrydelse, men fornemlig i en Gjæringsperiode, da den i Oldtiden endog forbødes under Livsstraf. Men sæt nu man ved sin Indblanden forskyldte en større Forbrydelse, forsaavidt man kun afstedkom Forvirring, var det da ikke bedre, at man passede sig selv? Det er ikke Enhver givet, at hans Tankebeskæftigelse lykkeligt træffer sammen med det Almenes Interesser, saa lykkeligt, at det næsten bliver vanskeligt at afgjøre, hvorvidt han bekymrer sig derom for sin egen eller for det Almenes Skyld; thi sad ikke Archimedes lige uforstyrret og betragtede sine Cirkler, da Syracus var indtaget, og var det ikke til den romerske Soldat, der myrdede ham, at

han sagde disse skjønne Ord: nolite perturbare circulos meos? Men Den, der ikke er saa lykkelig, han see sig om et andet Forbillede. Da Corinth blev truet med en Beleiring af Philip, og alle Indvaanere vare i travl Virksomhed, idet den ene pudsede sine Vaaben, den anden bar Steen sammen, en tredie udbedrede paa Muren; og Diogenes saae det, da samlede han i en Skynding sin Kappe sammen, og trillede sin Tønde med stor Iver frem og tilbage igjennem Gaderne. Da man spurgte ham, hvorfor han gjorde det, svarede han: ogsaa jeg er beskæftiget og ruller min Tønde, at jeg ikke skal være den eneste Lediggænger mellem saa mange flittige Mennesker. En saadan Adfærd er idetmindste ikke sophistisk, dersom ellers Aristoteles forklarer rigtigt, at den sophistiske Kunst er den, ved hvilken man tjener Penge. En saadan Adfærd kan idetmindste ikke forskylde nogen Misforstaaelse; thi det var da vel utænkeligt, at Nogen kunde falde paa at ansee Diogenes for Stadens Frelser og Velgjører — og det er dog vel umuligt at Nogen kunde falde paa (hvad jeg idetmindste anseer for den største Fare, der kunde hænde mit Forehavende), at tillægge en Piece verdenshistorisk Betydning, eller antage, at dens Forfatter var den i vor kjære Residentsstad Kjøbenhavn forventede systematiske Salomon Goldkalb. For at dette skulde skee, maatte den Skyldige af Naturen være besynderlig dum, og formodentlig ved at vræle Dag ud og Dag ind i antistrophisk Vexelsang, hver Gang Nogen bildte ham ind, at nu begyndte der en ny Æra, en ny Epoche o. s. v., i den Grad have skreget det ham kun sparsomt tildeelte quantum satis af sund Forstand saa aldeles ud af Hovedet, at han var bleven lykkaliggiort i, hvad man kunde kalde den høiere Galenskabs vrælende Affindighed, hvis Symptom er Vrælet, den convulsiviske Vrælen, medens Vrælets Indhold er disse Ord: Æra, Epoche, Æra og Epoche, Epoche og Æra, Systemet; og den Lykkaliggjortes Tilstand er en irrationel Exaltation, da han lever, som var hver Dag ikke blot en af de Skuddage, der kun indtræffe hvert 4de Aar, men en af dem, der kun indtræffe hvert Aartusinde, medens Begrebet som en Gjøgler i denne

Dyrehavstid hvert Øieblik maa gjøre disse idelige Hundekunster med at slaae om — indtil det slaaer Manden om. Himlen bevare mig og min Piece fra denne Situation, at et saadant larmende „Rabalderfjog" skulde ved sin Indblanden rive mig ud af min sorgløse Selvtilfredshed, som Forfatter af en Piece, forhindre en god og velvillig Læser i ganske ugeneert at see efter, om der i Piecen er Noget han kan bruge; og bringe mig selv i den tragicomiske Forlegenhed, at maatte lee af min egen Ulykke, som vel den gode Stad Fredericia maatte lee i al sin Ulykke, da den læste i Journalen Efterretningen om en Ildebrand dersteds: „Allarmtrommen gik, Sprøiterne foer gjennem Gaderne" — uagtet der kun er een Sprøite i Fredericia og vel ikke stort mere end een Gade, og Aviſen altsaa nødsagede En til at slutte, at den ene Sprøite iſtedenfor at kjøre til Brandstedet har flankeret betydningsfuldt om i Gaden — — uagtet min Piece vel mindst af alle synes at minde om Lyden af Allarmtrommen, og dens Forfatter vel mindst af alle er tilbøielig til at lade Allarmtrommen gaae.

Hvad nu min Mening er? . . . . . Ingen spørge mig derom, og næst efter Det, om jeg har en Mening, kan jo intet være en Anden mere ligegyldigt, end hvilken min Mening er. At have en Mening er mig baade for meget og for lidet, forudsætter en Tryghed og Velvære i Existents, ligesom i Fordlivet Det at have Kone og Børn, hvilket ikke er Den forundt, som Dag og Nat maa være paafærde, uden dog at have sit visse Udkomme. I Aandens Verden er dette mit Tilfælde; thi dertil har jeg dannet mig og danner mig, altid at kunne dandse let i Tankens Tieneste, saavidt muligt til Gudens Ære og til min egen Fornøielse, renoncerende paa den huuslige Lykſalighed og borgerlige Agtelse, den communio bonorum og Glædernes Samdrægtighed, som det er at have en Mening. — Om jeg har nogen Løn derfor, om jeg som Den, der tjener ved Alteret, selv spiſer af hvad der fremsættes paa Alteret? . . . . Det lade man mig om; Den, jeg tiener, er god nok, som Pengemændene sige, og anderledes god end Pengemændene forstaae det. Hvis

derimod Nogen vilde være saa høflig at antage, at jeg har en Mening, hvis han drev Galanteriet til den Yderlighed, at antage denne Mening, fordi den var min, da gjør det mig ondt for hans Høflighed, at den bliver en Uværdig til Deel, og for hans Mening, dersom han ellers ikke har anden end min; mit Liv kan jeg sætte ind, mit Liv kan jeg i al Alvor spøge med — ikke en Andens. Dette formaaer jeg, det Eneste jeg kan gjøre for Tanken, jeg som ikke har Lærdom at byde den, „neppe nok det Cursus til 1 Drachme, end sige da det store til 50 Drachmer" (Cratyllus). Kun mit Liv har jeg, hvilket jeg strax sætter ind, hver Gang en Vanskelighed viser sig. Da gaaer Dandsen let; thi Tanken om Døden er en slink Dandserinde, min Dandserinde, ethvert Menneske er mig for tungt; og derfor, jeg beder, per deos obsecro: Ingen inclinere for mig, thi jeg dandser ikke.

J. C.

Propositio.

Spørgsmaalet gjøres af den Uvidende, der end ikke veed, hvad der har givet Anledning til at han spørger saaledes.

Capitel I.

Tanke-Projekt.

A.

Hvorvidt kan Sandheden læres? Med dette Spørgsmaal ville vi begynde. Det var et socratisk Spørgsmaal, eller blev det ved det socratiske Spørgsmaal, hvorvidt kan Dyden læres? thi Dyden bestemtes igjen som Indsigt (cfr. Protagoras, Gorgias, Meno, Euthydem). Forsaavidt Sandheden skal læres, maa den jo forudsættes ikke at være, altsaa idet den skal læres, søges den. Her møder nu den Vanskelighed, som Socrates i Meno (§ 80 Slutning) gjør opmærksom paa som paa en „stridslysten Sætning", at et Menneske umuligt kan søge hvad han veed, og lige saa umuligt søge hvad han ikke veed; thi hvad han veed, kan han ikke søge, da han veed det, og hvad han ikke veed, kan han ikke søge, thi han veed jo end ikke, hvad han skal søge. Vanskeligheden gjennemtænker Socrates derved, at al Læren og Søgen kun er Erindren, saaledes, at den Uvidende blot behøver at mindes, for ved sig selv at befinde sig paa, hvad han veed. Sandheden bringes saaledes ikke ind i ham, men var i ham. Denne Tanke udfører Socrates videre, og i den concentrerer egentligen den græske Pathos sig, da den vorder et

Beviis for Sjelens Udødelighed, vel at mærke retrogradt, eller et Beviis for Sjelens Præexistents*).

I Betragtning heraf viser det sig, med hvilken vidunderlig Consequents Socrates blev sig selv tro og kunstnerisk realiserede, hvad han havde forstaaet. Han var og blev Gjordemoder; ikke fordi han „ikke havde det Positive"**), men fordi han indsaae, at hiint Forhold er det høieste, et Menneske kan indtage mod det andet. Og deri beholder han jo i al Evighed Ret; thi selv om der nogensinde er givet et guddommeligt Udgangspunkt, mellem Menneske og Menneske bliver dette det sande Forhold, naar man reflekterer paa det Absolute og ikke gantes med det Tilfældige„ men af Hjertens Grund renoncerer paa at forstaae den Halvhed, der synes Menneskenes Lyst og Systemets Hemmelighed. Derimod var Socrates en af Guden selv examineret Gjordemoder; den Gjerning han fuldkommede var et guddommeligt Ærende (cfr. Platos Apologi); om han end forekom Menneskene en Særling (ατοπωτατος. Theaet. § 149); og det var guddommeligt meent, hvad Socrates og-

*) Tænkes Tanken absolut, saa at der altsaa ikke reflekteres paa Præexistentsens forskjellige Tilstande, da gaaer denne græske Tanke igjen i den ældre og moderne Speculation: en evig Skaben; en evig Udgaaen fra Faderen; en evig Gudvorden; en evig Sig-Offren; en forbigangen Opstandelse; en overstanden Dom. Alle disse Tanker ere hiin græske Tanke om Erindringen, kun mærker man det ikke altid, fordi man jo er kommen til dem ved at gaae videre. Adsplittes Tanken i en Tællen af Præexistentsens forskjellige Tilstande, da er denne approximerende Tænknings evige præ'er ligesom den tilsvarende Approximations evige post'er. Man forklarer Tilværelsens Modsigelse ved at statuere et Præ, som man behøver det (i Kraft af en tidligere Tilstand er Individet kommet i sin nuværende ellers uforklarlige Tilstand), eller ved at statuere et Post, som man behøver det (paa en anden Klode faaer man Individet bedre anbragt, og i Betragtning deraf er hans nuværende Tilstand ikke uforklarlig).

**) Saaledes hedder det i vor Tid, hvor man har det Positive, omtrent ligesom naar en Polytheist vilde lade haant om Monotheismens Negativitet; thi Polytheisten har jo mange Guder, Monotheisten kun een; Philosopherne have mange Tanker, som alle gjelde til en vis Grad, Socrates kun een, som er absolut.

saa forstod, at Guden forbød ham at føde (*μαιευεσθαι με ὁ θεος αναγκαζει, γεννᾶν δε απεκωλυσεν.* Theaet. § 150); thi mellem Menneske og Menneske er det *μαιευεσθαι* det Høieste, det at føde tilhører jo Guden.

Socratisk seet, er ethvert Udgangspunkt i Tiden eo ipso et Tilfældigt, et Forsvindende, en Anledning; Læreren er ei heller mere, og giver han sig og sin Lærdom hen paa nogen anden Maade, da giver han ikke, men fratager, da er han end ikke den Andens Ven, mindre hans Lærer. Dette er den socratiske Tænknings Dybsind, dette hans ædle gjennemførte Humanitet, der ikke gjør slet og forsængeligt Compagni med gode Hoveder, men ogsaa føler sig ligesaa beslægtet med en Feldbereder, hvorfor han jo snarligen „forvisede sig om, at Physiken ikke er Menneskets Sag, og derfor begyndte at philosophere om det Ethiske i Værkstederne og paa Torvet" (Diogenes af L. II, 5, 21), men philosopherede lige absolut, hvem han end talede med. Med halve Tanker, med Prutten og Tingen, med Hævden og Opgiven, som skyldte den Enkelte til en vis Grad et andet Menneske Noget, men da atter igjen til en vis Grad ikke; med løse Ord, der forklare Alt, undtagen: hvilken denne visse Grad er; med alt Sligt gaaer man ikke ud over Socrates, naaer ei heller Aabenbaringsbegrebet, men bliver i Pasiaren. For den socratiske Betragtning er ethvert Menneske sig selv det Centrale, og hele Verden centraliserer kun til ham, fordi hans Selverkjendelse er en Guds-Erkjendelse. Saaledes forstod Socrates sig selv, saaledes maatte efter hans Anskuelse ethvert Menneske forstaae sig selv, og i Kraft deraf maatte han forstaae sit Forhold til den Enkelte, altid lige ydmygt og lige stolt. Dertil havde Socrates Mod og Besindighed at være sig selv nok, men ogsaa i Forhold til Andre kun at være Anledning endog for det dummeste Menneske. O, sjeldne Høimod, sjelden i vor Tid, hvor Præsten er lidt mere end Degnen, hvor hvert andet Menneske er Autoritet, medens alle disse Forskjelligheder og al den megen Autoritet medieres i en fælleds Galskab, og i et commune naufragium; thi medens aldrig noget

Menneske har været i Sandhed Autoritet, eller gavnet nogen Anden ved at være det, eller har formaaet i Sandhed at tage Clienten med sig, saa lykkes det bedre paa en anden Maade; thi det slaaer aldrig feil, at een Nar, idet han selv gaaer, tager flere andre med sig.

Forholder det sig saaledes med at lære Sandheden, da kan det, at jeg har lært af Socrates eller af Prodikos eller af en Tjenestepige, kun beskæftige mig historisk, eller, forsaavidt jeg er en Plato i Sværmeri, digterisk. Men dette Sværmeri, om det end er skjønt, om jeg end ønsker mig selv og ønsker Enhver denne *ενκαταφορια εις παθος*, som kun Stoikeren kunde advare imod, om jeg end ikke har socratisk Hoimod og socratisk Selvfornægtelse til at tænke dens Intethed — dette Sværmeri er dog kun en Illusion, det vilde Socrates sige, ja en Uklarhed, i hvilken den jordiske Forskjellighed gjærer næsten vellystigt. Det kan heller ei interessere mig anderledes end historisk, at Socrates' eller Prodikos' Lære var den og den, thi Sandheden, i hvilken jeg hviler, var i mig selv og kom frem ved mig selv, og end ikke Socrates formaaede at give mig den, saa lidet som Kudsken formaaer at trække Hestens Byrde, om han end ved Svøben kan hjælpe den dertil*). Mit Forhold til Socrates og Prodikos kan ikke beskæftige mig med Hensyn til min evige Salighed, thi denne er givet retrogradt i Besiddelsen af den Sandhed, hvilken jeg fra Begyndelsen havde, uden at vide det. Vilde jeg tænke mig i et andet Liv at træffe sammen med Socrates, Prodikos, eller Tjenestepigen, da blev atter her ingen af dem mere end Anledning, hvad Socrates uforfærdet udtrykker derved, at han selv i Underverdenen kun vilde spørge; thi den

*) Et Sted i Klitophon anfører jeg kun som en Ytring af en Tredjemand, da denne Dialog ansees for uægte. Klitophon klager over Socrates, at han i Forhold til Dyden blot er opmuntrende (*προτετραμενος*), saaledes, at han fra det Øieblik af, at han tilstrækkeligt har anbefalet Dyden i Almindelighed, nu overlader Enhver til sig selv. Klitophon mener, at denne Adfærd maa have sin Grund i, enten at Socrates ikke veed mere, eller at han ikke vil meddele mere. (cfr. § 410).

finale Tanke af al Spørgen er, at den Spurgte dog selv maa have Sandheden, og faae den ved sig selv. Det timelige Udgangspunkt er et Intet; thi i samme Øieblik som jeg opdager, at jeg fra Evighed har vidst Sandheden, uden at vide det, i samme Nu er hiint Øieblik skjult i det Evige, indoptaget deri, saaledes, at jeg, saa at sige, end ikke kan finde det, selv om jeg søgte det, fordi der intet Her og Der er, men kun et ubique et nusquam.

B.

Skal det nu forholde sig anderledes, da maa Øieblikket i Tiden have afgjørende Betydning, saaledes at jeg intet Øieblik hverken i Tid eller Evighed vil kunne glemme det, fordi det Evige, som før ikke var, blev til i dette Øieblik. Lader os nu under denne Forudsætning betragte Forholdene med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Sandheden kan læres.

a) Den forudgaaende Tilstand.

Vi begynde med den sokratiske Vanskelighed, hvorledes man kan søge Sandheden, da det jo er lige umuligt, enten man har den, eller man ikke har den. Den socratiske Tænkning ophævede egentligen Disjunctionen, idet det viste sig, at i Grunden har ethvert Menneske Sandheden. Dette var hans Forklaring; vi have seet, hvad deraf fulgte med Hensyn til Øieblikket. Skal dette nu faae afgjørende Betydning, da maa den Søgende lige indtil Øieblikket ikke have havt Sandheden, end ikke i Uvidenhedens Form, thi da bliver Øieblikket kun Anledningens; ja han maa end ikke være den Søgende; thi saaledes maae vi udtrykke Vanskeligheden naar vi ikke ville forklare den socratisk. Han maa da altsaa være bestemmet som udenfor Sandheden (ikke kommende til den, som Proselyt, men gaaende fra den), eller som Usandhed. Han er da Usandheden. Men hvorledes skal man nu minde ham, eller hvad skal det hjælpe ham, at minde ham om, hvad han ikke har vidst, og altsaa heller ikke kan befinde sig paa.

b) Læreren.

Skal Læreren være Anledningen, der minder den Lærende, da kan han jo ikke bidrage til at han erindrer, at han egentligen veed Sandheden, thi den Lærende er jo Usandheden. Det Læreren da kan vorde ham Anledning til at han erindrer, er, at han er Usandheden. Men ved denne Besindelse er den Lærende jo netop udelukket fra Sandheden, mere end da han var uvidende om, at han var Usandheden. Paa denne Maade støder altsaa Læreren, netop ved at minde ham, den Lærende bort fra sig, kun at den Lærende, ved saaledes at vendes ind i sig selv, ikke opdager, at han forud vidste Sandheden, men opdager sin Usandhed, i Hensseende til hvilken Bevidstheds-Akt det Socratiske gjælder, at Læreren kun er Anledning, i hvo han saa end er, selv om han er en Gud; thi min egen Usandhed kan jeg kun opdage ved mig selv, thi først naar jeg opdager det, er det opdaget, tidligere ikke, om saa hele Verden vidste det. (Under den antagne Forudsætning om Øieblikket bliver dette den eneste Analogi til det Socratiske.)

Skal nu den Lærende erholde Sandheden, da maa Læreren bringe ham den, og ikke blot dette, men maa give ham Betingelsen med for at forstaae den; thi dersom den Lærende selv var sig selv Betingelsen for at forstaae Sandheden, da behøver han jo blot at erindre; thi det er med Betingelsen for at forstaae Sandheden som med Det at kunne spørge om den, Betingelsen og Spørgsmaalet indeholder det Betingede og Svaret. (Forholder dette sig ikke saaledes, da er Øieblikket kun at forstaae socratisk).

Men Den, der giver den Lærende ikke blot Sandheden, men Betingelsen med, han er ikke Lærer. Al Underviisning beroer paa, at Betingelsen dog til syvende og sidst er tilstede; mangler denne, saa formaaer en Lærer Intet; thi i andet Fald maa han jo ikke omdanne, men omskabe den Lærende, førend han begynder at lære ham. Men dette formaaer intet Menneske, skal det da skee, maa det være ved Guden selv.

Forsaavidt nu den Lærende er til, er han jo skabt, og for-

saavidt maa Gud have givet ham Betingelsen for at forstaae Sandheden (thi ellers var han jo tidligere kun Dyr, og hiin Lærer, der med Betingelsen gav ham Sandheden, gjorde ham først til Menneske); men forsaavidt Øieblikket skal have afgjørende Betydning (og hvis dette ikke antages, staae vi jo ved det Socratiske), maa han være uden Betingelsen, altsaa være den berøvet. Dette kan ikke være skeet ved Guden (thi det er en Modsigelse), ei heller ved et Tilfælde (thi det er en Modsigelse, at hvad der er lavere skulde kunne overvinde det Høiere), det maa da være skeet ved ham selv. Kunde han have tabt Betingelsen saaledes, at det ikke var skeet ved ham, og være i Tabets Tilstand uden at det skeer ved ham selv, da har han kun tilfældigt besiddet Betingelsen, hvilket er en Modsigelse, da Betingelsen for Sandheden er en væsentlig Betingelse. Usandheden er da ikke blot udenfor Sandheden, men er polemisk mod Sandheden, hvilket udtrykkes derved, at han selv har forspildt og forspilder Betingelsen.

Læreren er da Guden selv, der virkende som Anledning foranlediger, at den Lærende mindes om, at han er Usandheden, og er det ved egen Skyld. Men denne Tilstand, at være Usandheden og være det ved egen Skyld, hvad kunne vi kalde den? lader os kalde den Synd.

Læreren er da Guden, der giver Betingelsen og giver Sandheden. Hvad skulle vi nu kalde en saadan Lærer; thi derom ere vi jo enige, at vi allerede langt have overskredet Bestemmelsen af en Lærer. Forsaavidt den Lærende er i Usandheden, men er det ved sig selv (og paa anden Maade kan han jo ifølge det Foregaaende ikke være det), kunde det synes at han var fri; thi at være hos sig selv, det er jo Frihed. Og dog er han jo ufri og bunden og udelukket; thi at være fri for Sandheden, det er jo at være udelukket, og at være udelukket ved sig selv, det er jo at være bunden. Men da han er bunden ved sig selv, kan han da ikke løsne sig selv, eller befrie sig selv; thi hvad der binder mig, det samme maa jo ogsaa kunne frigive mig, naar det vil, og da dette er ham selv, saa maa han jo kunne det. Først

maatte han da vel ville det. Men sæt nu, han saa dybt mindes, hvad hiin Lærer blev Anledning til (og dette tør jo aldrig glemmes) at han erindrede; sæt nu, han vilde det. I saa Fald (dersom han ved at ville det, kunde det ved sig selv) blev da det at han havde været bunden en forbigangen Tilstand, der i Frigjørelsens Øieblik var sporløst forsvunden, og Øieblikket fik ikke afgjørende Betydning; han havde været uvidende om, at han havde bundet sig selv, og nu frigjorde han sig selv.*) Saaledes

*) Vi ville give os lidt god Tid, og det har jo heller ingen Hast. Ved at gaae langsomt kommer man vel stundom ikke til Maalet, men ved at haste for meget kommer man stundom Maalet forbi. Vi ville tale lidt græsk derom. Dersom der var et Barn, der havde faaet en liden Pengesum forærende, og nu for den kunde kjøbe enten en god Bog f. Ex., eller et Stykke Legetøi, thi begge Dele kostede lige meget; naar han nu har kjøbt Legetøiet, kan han da for de samme Penge kjøbe Bogen? Ingenlunde; thi Pengene er nu engang udgivne. Men han kan maaskee gaae hen til Boghandleren og spørge ham, om han ikke vil bytte ham hiint Stykke Legetøi og give ham Bogen isteden. Sæt nu Boghandleren svarede: mit kjære Barn, Dit Legetøi har slet ingen Værdi; det er vel sandt, at dengang Du endnu havde Pengene, kunde Du ligesaa godt have kjøbt Bogen som Legetøiet; men det er en egen Sag med Legetøi; thi naar det er kjøbt, saa har det tabt al Værdi. Vilde Barnet ikke tænke: det var dog besynderligt nok. Og saaledes var der jo ogsaa engang, da Mennesket for den samme Priis kunde kjøbe Friheden og Ufriheden, og denne Priis var Sjelens frie Valg og Valgets Hengivelse. Da valgte han Ufriheden; men dersom han nu vilde komme til Guden og sige, om han ikke kunde faae den byttet, saa vilde Svaret vel være: der var unægtelig engang, hvor Du kunde have kjøbt hvilket Du vilde, men det er saa underligt med Ufriheden, naar man har kjøbt den, saa har den slet intet Værd, uagtet man betaler den lige saa dyrt. Mon da ikke et saadant Menneske vilde sige: det var dog besynderligt. Eller dersom der stod to fjendtlige Hære opstillede, og der kom en Ridder hvem begge indbøde til at deeltage; men han valgte det ene Parti, blev overvunden og tagen til Fange. Som Fange blev han fremstillet for Seierherren og var daarlig nok til at tilbyde ham sin Tieneste paa det Vilkaar, som engang blev budet. Mon ikke Seierherren vilde sige til ham: O, Kjære, nu er Du min Fange; der var rigtignok engang, da Du kunde have valgt anderledes, men nu er Alt forandret. Var dette ikke besynderligt nok! Skulde det forholde sig anderledes, skulde Øieblikket ikke have afgjørende Betydning, da maatte jo Barnet i Grunden have kjøbt Bogen, og var blot uvidende derom og i den Misforstaaelse, at det havde kjøbt

tænkt saaer Øieblikket da ingen afgjørende Betydning, og dog var det jo dette, vi vilde antage som Hypothesis. Altsaa efter Hypothesen vil han ikke kunne frigjøre sig selv. (Og saaledes er det ogsaa i Sandhed; thi han bruger Frihedens Kraft i Ufrihedens Tjeneste, da han jo er frit i den, og saaledes voxer Ufrihedens forenede Kraft og gjør ham til Syndens Træl). — Hvad skulle vi nu kalde en saadan Lærer, der giver ham Betingelsen igjen og med den Sandheden? lader os kalde ham en Frelser, thi han frelser jo den Lærende ud af Ufriheden, frelser ham fra sig selv; en Forløser, thi han løser jo den, der havde fanget sig selv, og Ingen er jo saa forfærdelig fangen, og intet Fangenskab saa umuligt at bryde ud fra, som det hvori Individet holder sig selv! Og dog er dette jo endnu ikke nok sagt; thi ved Ufriheden havde han jo forskyldt Noget, og giver da hiin Lærer ham Betingelsen og Sandheden, da er han jo en Forsoner, der borttager den Vrede, som var over det Forskyldte.

En saadan Lærer vil da den Lærende aldrig kunne glemme; thi i samme Øieblik synker han ned til sig selv igjen, ligesom Den, der eengang i Besiddelse af Betingelsen, ved at glemme, at Gud er til, sank i Ufriheden. Hvis de traf sammen i et andet Liv, da vilde hiin Lærer atter kunne give Den Betingelsen, som ikke havde modtaget den; men Den, der engang havde modtaget den, for ham vilde han være en Anden. Betingelsen var jo et Betroet, hvorfor Modtageren altid blev Regnskab skyldig. Men en saadan Lærer, hvad skulle vi kalde ham? En Lærer kan jo bedømme den Lærende, om han gjør Fremskridt eller ei, men

Legetøiet; saa maatte den Fangne i Grunden have stridt paa den anden Side, men var ikke bleven seet for Taage, havde i Grunden holdt med Den, hvis Fange han nu indbildte sig at være. — „Den Lastefulde og den Dydige have vel ikke Magt over deres sædelige Forhold, men de havde først Magt til at blive det Ene eller det Andet: ligesom Den, der kaster en Steen, har Magt over den inden han har kastet den, men ikke naar han har kastet den" (Aristoteles). Ellers blev det at kaste en Illusion, og den Kastende beholdt Stenen i Haanden, trods al sin Kasten, da denne ligesom Skeptikernes „flyvende Pil" ikke fløi.

dømme ham, kan han ikke; thi han maa jo være socratisk nok til at indsee, at det Væsentlige kan han ikke give den Lærende. Hiin Lærer er da egentlig ikke Lærer, men han er Dommer. Selv naar den Lærende meest har iført sig Betingelsen og ved den fordybet sig i Sandheden, han kan dog aldrig glemme hiin Lærer, eller lade ham socratisk forsvinde, hvilket dog er langt dybsindigere end al utidig Smaalighed og skuffet Sværmeri, ja er det Høieste, hvis hiint Andet ikke er Sandhed.

Og nu Øieblikket. Et saadan Øieblik er af en egen Natur. Det er vel kort og timeligt som Øieblikket er det, forbigaaende som Øieblikket er det, forbigangent, som Øieblikket er det, i det næste Øieblik, og dog er det Afgjørende, og dog er det fyldt af det Evige. Et saadant Øieblik maa dog have et særligt Navn, lad os kalde det: Tidens Fylde.

c) Discipelen.

Naar Discipelen er Usandheden (og ellers gaae vi jo tilbage til det Socratiske), men dog er Menneske, og han nu faaer Betingelsen og Sandheden, da vorder han jo ikke først Menneske, thi det var han; men han vorder et andet Menneske, ikke i den spøgende Forstand, som blev han en Anden af samme Qvalitet som tidligere, men han bliver et Menneske af en anden Qvalitet, eller, som vi og kunne kalde det, et nyt Menneske.

Forsaavidt han var Usandheden, var han jo bestandigt ifærd med at gaae bort fra Sandheden; ved i Øieblikket at modtage Betingelsen, antog hans Gang den modsatte Retning, eller han vendtes om. Lader os kalde denne Forandring Omvendelse, om dette end er et hidtil ikke brugt Ord; men derfor vælge vi det just, for ikke at forstyrres; thi det er jo som skabt for den Forandring, om hvilken vi tale.

Forsaavidt han var i Usandheden ved egen Skyld, kan denne Omvendelse ikke foregaae uden at den optages i hans Bevidsthed, eller uden at han vorder sig bevidst, at det var ved hans egen Skyld; og med denne Bevidsthed tager han Afsked fra det Tidligere. Men hvorledes tager man Afsked, uden med Sorg i

Sindet? Dog er denne Sorg jo her over, at han saa længe havde været i den tidligere Tilstand. Lader os kalde en saadan Sorg Anger; thi hvad Andet er vel Anger, der vel seer sig tilbage, men dog saaledes, at den netop derved fremskynder Gangen til, hvad der ligger foran!

Forsaavidt han var i Usandheden og nu med Betingelsen modtager Sandheden, da foregaaer der jo en Forandring med ham, som fra ikke at være til at være. Men denne Overgang fra ikke at være til at være, det er jo Fødselens. Dog Den, der er til, kan jo ikke fødes, og dog fødes han. Lader os kalde denne Overgang Gjenfødelsen, hvorved han anden Gang kommer til Verden ganske som ved Fødselen, et enkelt Menneske, der endnu Intet kjender til den Verden, i hvilken han fødes ind, om den er beboet, om der er andre Mennesker i den; thi man kan vel døbes en masse, men aldrig gjenfødes en masse. Som Den, der ved socratisk Fødselshjælp fødte sig selv, derover glemte alt Andet i Verden, og i dybere Forstand ikke skyldte noget Menneske Noget, saaledes skylder jo den Igjenfødte ikke noget Menneske Noget, men hiin guddommelige Lærer Alt, og maa, som hiin over sig selv glemte den hele Verden, atter over denne Lærer glemme sig selv.

Dersom da Øieblikket skal have afgjørende Betydning, og uden dette tale vi jo kun socratisk, i hvad vi end sige, om vi end bruge mange og besynderlige Ord, om vi end ved end ikke at forstaae os selv skulde mene at være komne langt videre end hiin eenfoldige Vise, der ubestikkeligen dømte mellem Guden, Menneskene og sig selv, ubestikkeligere end Minos, Æachus og Rhadamantus; — saa er Bruddet skeet, og Mennesket kan ikke komme tilbage, og skal ikke lyttes ved at erindre, hvad Mindelsen vil bringe ham i Erindring, og endnu mindre skal han formaae ved egen Kraft paany at drage Guden over paa sin Side.

Men lader det her Udviklede sig tænke? Vi ville ikke haste med Svaret, og ikke blot Den blev jo Svar skyldig, der formedelst Overbeielsens Vidtløftighed aldrig kom til at svare, men ogsaa Den, der vel udviste en vidunderlig Hurtighed i at svare, men ikke den ønskelige Langsomhed i at betænke Vanskeligheden, førend han forklarede den. Førend vi svare, ville vi da spørge, hvo det er, som skal besvare Spørgsmaalet. Det at være født, lader det sig tænke? Ja hvorfor ikke; men hvo er det som skal tænke det; Den, som er født, eller Den, som ikke er født? Det Sidste er jo en Urimelighed, som da heller ei kan være falden Nogen ind; thi den Fødte kan jo ikke faae dette Indfald. Naar da den Fødte tænker sig født, da tænker han jo denne Overgang fra ikke at være til at være. Saaledes maa det vel ogsaa forholde sig med Igjenfødelsen. Eller gjør Dette Sagen vanskeligere, at den forud for Igjenfødelsen gaaende Ikke-Væren indeholder mere Væren end den Ikke-Væren, der gaaer forud for Fødselen? Men hvo er det da der skal tænke det? Det maa jo være den Igjenfødte, thi at den Ikke-Gjenfødte skulde gjøre det, var jo en Urimelighed, og var det ikke latterligt nok, om den Ikke-Igjenfødte vilde faae dette Indfald?

Dersom et Menneske oprindeligen er i Besiddelse af Betingelsen for at forstaae Sandheden, da tænker han, at Gud er til, derved at han selv er til. Dersom han er i Usandheden, da maa han jo tænke dette om sig selv, og Erindringen skal ikke kunne hjælpe ham uden til at tænke dette. Om han skal komme videre, maa Øieblikket afgjøre (om dette end allerede var virksomt i at lade ham indsee, at han er Usandheden). Forstaaer han ikke dette, da er han at henvise til Socrates, om han end ved sin Formening at være gaaet langt videre vil gjøre denne Vise mangt et Bryderi, som de gjorde det, der bleve saa opbragte paa ham, naar han fratog dem en eller anden Dumhed (*επειδαν τινα ληρον αυτων αφαιρωμαι*), at de ordentligen vilde bide ham (cfr. Theaetet § 151). — I Øieblikket

bliver Menneſket ſig bevidſt, at han var født; thi hans Foregaaende, til hvilket han da ikke ſkal henholde ſig, var jo, ikke at være; i Øieblikket bliver han ſig Gjenfødelſen bevidſt; thi hans foregaaende Tilſtand var jo, ikke at være. Hvis hans foregaaende Tilſtand havde været at være, da havde i intet af Tilfældene Øieblikket faaet afgjørende Betydning for ham, ſom ovenfor udviklet. Medens da den græſke Pathos concentrerer ſig paa Erindringen, concentrerer vort Projekts Pathos ſig paa Øieblikket, og hvad Under, eller er det ikke en høiſt pathetiſk Sag, at blive til fra ikke at være?

* *
*

See dette er mit Projekt! Men maaſkee vil En ſige: „dette er det latterligſte af alle Projekter, eller rettere, Du er den latterligſte af alle Projektmagere; thi ſelv om En projekterer det Taabelige, ſaa kan dog altid det Sande blive tilbage, at det er ham, der har projekteret det; men Du derimod bærer Dig jo ad ſom en Lazaron, der tager Penge for at forevise en Egn, ſom Enhver kan ſee; Du er ſom den Mand, der om Eftermiddagen foreviſte en Vædder for Penge, medens man om Formiddagen kunde ſee den gratis græſſende paa en aaben Mark.“ — „Maaſkee er det ſaaledes, jeg ſkjuler mig for Blusſel. Men ſæt jeg nu var ſaa latterlig, ſaa lad mig gjøre det godt igjen ved et nyt Projekt. Krudtet har vel nu været opfundet allerede i flere Aarhundreder, det var da forſaavidt latterligt, at jeg vilde give mig Mine af at have opfundet det; men var det ogſaa latterligt, at jeg antog, at Nogen havde opfundet det? See, nu vil jeg være ſaa høflig at antage, at det er Dig, der har opfundet mit Projekt, mere Høflighed kan Du dog ikke forlange. Eller hvis Du nægter dette, vil Du da ogſaa nægte, at Nogen har opfundet det, det vil ſige noget Menneſke? I ſaa Fald er da jeg ligeſaa nær til at have opfundet det ſom noget andet Menneſke. Saa vredes Du da ikke paa mig, fordi jeg tillyver mig Noget, ſom tilhører et andet Menneſke, men Du vredes paa mig, fordi

jeg tillyver mig hvad der ikke tilkommer noget Menneske, og Du vredes ligesaa meget, naar jeg løgnagtigen vil tilskrive Dig Opfindelsen. Er dette ikke besynderligt, at der er noget Saadant til, hvorom Enhver, der veed det, tillige veed at han ikke har opfundet det, uden at dette Huus-forbi standser eller kan standses, om man saa gik til alle Mennesker? Men dog fortryller denne Besynderlighed mig i høieste Maade, da den gjør Prøven paa Hypothesens Rigtighed og beviser den. Det var jo og urimeligt at forlange af et Menneske, at han ved sig selv skulde opdage, at han ikke var til. Men denne Overgang er jo Igjenfødelsens fra ikke at være til, til at være til. Om han bag efter har forstaaet det, gjør jo intet til Sagen, thi fordi man forstaaer at bruge Krudtet, at oplø'e det i dets Bestanddele, derfor har man jo ikke opfundet det. Saa vredes Du da kun paa mig, og paa ethvert Menneske, der vil give sig Mine af at have opfundet det; men derfor behøver Du jo ikke at vredes paa Tanken".

Capitel II.

Guden som Lærer og Frelser.

(Et digterisk Forsøg.)

Lader os korteligen betragte Socrates, som jo ogsaa var en Lærer. Han fødtes under bestemte Livsforhold, dannedes i det Folk, han tilhørte, og da han i en modnere Alder fornam et Kald i sig og en Tilskyndelse, begyndte han paa sin Viis at lære Andre. Efterat han da havde levet nogen Tid som Socrates, fremtraadte han, da Tiden forekom han beleilig, som Læreren Socrates. Selv var han paavirket af Omstændighederne, selv greb han atter ind i dem. Idet han fuldkommede sin Gjerning, tilfredsstillede han ligesaa meget den Fordring, der var i ham, som den Fordring, andre Mennesker kunde have paa ham. Saaledes forstaaet, og dette var jo den socratiske Forstaaelse, ligger Læreren i et Vexelforhold, idet Livet og Forholdene blive Anledningen for ham til at vorde

Lærer, og han atter Anledning for Andre til at lære Noget. Hans Forhold er da bestandigt ligesaa autopathisk som sympathetisk. Saaledes forstod ogsaa Socrates det, derfor vilde han ikke modtage hverken Ære eller Hædersposter eller Penge for sin Undervisning, da han dømte ubestikkelig som en Afdød. O, sjeldne Nøisomhed, sjelden i vor Tid, hvor Pengesummen og Hæderskrandsen ikke kan blive stor og glimrende nok, til Vederlag for Undervisningens Herlighed; men hvor da og al Verdens Guld og Hæder netop er Vederlaget for Undervisningen, da de ere lige meget værd. Men vor Tid har jo det Positive og forstaaer sig paa det; Socrates derimod manglede det Positive. Men see om denne Mangel forklarer hans Borneret hed, der vel havde sin Grund i, at han var nidkjær paa det Menneskelige, tugtede sig selv med den samme guddommelige Misundelse, med hvilken han tugtede Andre, og i hvilken han elskede det Guddommelige. Mellem Menneske og Menneske er dette det Høieste; Discipelen er Anledning til at Læreren forstaaer sig selv; Læreren Anledning til at Discipelen forstaaer sig selv; Læreren efterlader sig i Døden ingen Fordring paa Discipelens Sjel, netop ligesaa lidet som Discipelen kan gjøre Fordring paa, at Læreren skylder ham Noget. Og var jeg en Plato i Sværmeri, og bankede mit Hjerte heftigt som Alcibiades', heftigere end Korybanternes, ved at høre Socrates, og kunde min Beundrings Lidenskab ikke stilles uden ved at omfavne hiin herlige Mand, da vilde Socrates vel smile af mig og sige: „O, Kjære, Du er dog en svigefuld Elsker; thi mig vil Du forgude formedelst min Viisdom, og da vil Du selv være den, som bedst forstod mig, og være den, ud af hvis beundrende Omfavnelse jeg ikke skulde kunne rive mig; er Du dog ikke en Forfører?" Og dersom jeg da ikke vilde forstaae ham, da vilde hans kolde Ironi vel bringe mig til Fortvivlelse, naar han udviklede for mig, at han skyldte mig lige saa meget som jeg skyldte ham. O, sjeldne Redelighed, som Ingen besviger, end ikke Den, der vilde sætte sin Salighed i at vorde besviget; sjelden i vor Tid, hvor Enhver gaaer videre end Socrates, baade i at

vurdere sig selv og i at gavne Discipelen og i at være følsom i Omgang og i at finde en Vellyst i Beundringens varme Omslag! O, sjeldne Troskab, der Ingen forfører, end ikke Den, som bruger al Forførelsens Kunst for at blive forført!

Men Guden behøver ingen Discipel for at forstaae sig selv; og ingen Anledning kan saaledes foranledige ham, at der ligger ligesaa meget i Anledningen som i Beslutningen. Hvad kan altsaa bevæge ham til at fremtræde? Han maa bevæge sig selv og forblive at være hvad Aristoteles siger om ham *ακινητος παντα κινει*. Men bevæger han sig selv, da er det jo ingen Trang, der bevæger ham, som kunde han selv ikke udholde Tausheden, men maatte udbryde i Ordet. Men bevæger han sig selv, ikke af Trang, hvad er det da der bevæger ham, hvad andet end Kjærlighed; thi denne har jo netop ikke Trangens Tilfredsstillelse uden for sig, men i sig. Hans Beslutning, som ikke staaer i et lige Vexelforhold til Anledningen, maa være fra Evighed, om den end, fuldkommet i Tiden, netop bliver Øieblikket; thi hvor Anledningen og det Foranledigede svare lige til hinanden, saa lige som Svaret i Ørkenen til Raabet, der viser Øieblikket sig ikke, men Erindringen sluger det i sin Evighed. Øieblikket fremkommer netop ved den evige Beslutnings Forhold til den ulige Anledning. Forholder det sig ikke saaledes, da vende vi tilbage til det Socratiske og faae hverken Guden eller den evige Beslutning eller Øieblikket.

Af Kjærlighed maa Guden da evigt beslutte sig dertil; men som hans Kjærlighed er Grunden, saa maa ogsaa Kjærligheden være Maalet; thi det var jo en Modsigelse, at Guden havde en Bevæggrund og et Maal som ikke svarede til denne. Kjærligheden maa da være til den Lærende, og Maalet være at vinde ham; thi først i Kjærligheden gjøres det Forskjellige Lige, først i Ligheden eller i Eenheden er Forstaaelsen, men uden den fuldkomne Forstaaelse er Læreren ikke Guden, hvis ikke Grunden er at søge hos den Lærende, der ikke vilde hvad der blev gjort ham muligt.

Dog er denne Kjærlighed fra Grunden af ulykkelig; thi

de ere hinanden saa ulige, og hvad der synes saa let, at Guden maa kunne gjøre sig forstaaelig, det er ikke saa let, naar han ikke skal tilintetgjøre det Forskjellige.

Vi ville ikke forhaste os, og om det end synes Nogen, at vi spilde Tiden, istedenfor at komme til Afgjørelsen, saa er denne vor Trøst, at det deraf endnu ikke følger, at vor Ulegilighed er spildt. — Der er talet meget i Verden om ulykkelig Kjærlighed, Enhver veed jo, hvad dette Ord betyder: at de Elskende ikke kunne faae hinanden; og Grundene, ja de kunne være saare mange. Der er en anden Art af ulykkelig Kjærlighed, den om hvilken vi tale, til hvilken intet jordisk Forhold kan afgive en fuldkommen Analogi, men som vi dog, ved en liden Stund at tale daarligen, kunne tænke os i det Jordiske. Det Ulykkelige ligger ikke i, at de Elskende ikke kunne faae hinanden, men i at de ikke kunne forstaae hinanden. Og denne Sorg er jo uendelig langt dybere end hiin anden, om hvilken Menneskene tale; thi denne Ulykke sigter efter Hjertet i Kjærligheden og saarer for en Evighed, ikke som hiin anden Ulykke, der kun rammer det Udvortes og Timelige, og som for den Høimodige kun er ligesom en Spøg over, at de Elskende i Tiden ikke faae hinanden. Og hiin uendelig dybere Sorg tilhører væsentligen den Overlegne, fordi han kun tillige forstaaer Misforstaaelsen; tilhører egentligen ene og alene Guden, fordi intet menneskeligt Forhold kan afgive en gyldig Analogi, om vi end her ville antyde en saadan, for at opvække Sindet til at forstaae det Guddommelige.

Sæt, der var en Konge som elskede en ringe Pige. Dog har Læseren maaskee allerede tabt Taalmodigheden, naar han hører at Begyndelsen er som paa et Eventyr og ingenlunde systematisk; o, vel fandt den hvilærde Polos det kedsommeligt, at Socrates bestandig kun talte om Mad og Drikke og Læger og andet saadant Tant, hvorom Polos slet ikke talte (cfr. Gorgias); men havde Socrates dog ikke een Fordeel, at han selv og Enhver fra Barn af var i Besiddelse af de fornødne Forkundskaber, og var det ikke ønskeligt, hvad der langt overstiger

min Evne, at jeg kunde blive staaende ved Mad og Drikke, og end ikke behøvede at tage Konger med, hvis Tanker jo ikke altid ere som enhver Andens, om de ellers ere kongelige; men er det ikke tilgiveligt af mig, jeg der kun er en Digter, der nu, erindrende om Themistocles' skjønne Ord, vil udfolde Talens Tæppe, at ikke Arbeidet derpaa skjules ved at sammenrulles. Sæt da, der var en Konge som elskede en ringe Pige. Kongens Hjerte var ubesmittet af den Viisdom, som forkyndes høirostet nok, ukjendt med de Vanskeligheder som Forstanden opdager for at fange Hjertet, og som give Digterne nok at bestille, og gjøre deres Trylleformler nødvendige. Hans Beslutning var let at fuldføre; thi enhver Statsmand frygtede hans Vrede og vovede end ikke at ymte om Noget, og enhver fremmed Stat skjælvede for hans Vælde og turde ikke undlade at sende Gesandter med Lykønskning til Formælingen, og intet Hofkryb vovede i Støvet at saare ham, for ikke at faae sit eget Hoved knuset. Saa lad da Harpen være stemt, lad Digternes Sange begynde, lad alt være festligt, medens Elskoven feirer sin Triumph; thi overende er Elskoven, naar den forener det Lige, men triumpherende, naar den gjør det lige i Elskov der var ulige. — Da vaagnede der en Bekymring i Kongens Sjel; hvo drømmer derom, uden en Konge der tænker kongeligt! Han talte ikke til Nogen om sin Bekymring, thi havde han gjort det, da havde vel enhver Hofmand sagt: „Deres Majestæt, De gjør en Velgjerning mod Pigen, hvorfor hun ikke vil kunne takke dem i hele sit Liv"; og da skulde vel Hofmanden have vakt Kongens Vrede, saa han havde ladet ham henrette for Majestætsforbrydelse mod den Elskede, og derved ogsaa paa anden Maade voldet Kongen Sorg. Eensomt tumlede han Sorgen i sit Hjerte: om dog Pigen vilde blive lykkelig derved, om hun vilde vinde Frimodighed til aldrig at mindes, hvad Kongen kun vilde glemme, at han var Kongen, og hun havde været en ringe Pige. Thi skeete dette, vaagnede denne Erindring og kaldte stundom som en begunstiget Medbeiler hendes Tanke bort fra Kongen, lokkede den ind i hemmelig Sorgs Indesluttethed, eller gik den

stundom hendes Sjel forbi som Døden over Graven: hvad var da Elskovens Herlighed! Da var hun jo lykkeligere, om hun var bleven i sit Skjul, elsket af den Jævnlige, nøisom i den ringe Hytte, men frimodig i sin Kjærlighed, og freidig, aarle og silde. Hvilken rig Overflod af Sorg staaer ikke her ligesom modnet, næsten sognende under sin Frugtbarheds Vægt, blot ventende paa Høstens Tid, da Kongens Tanke skal tærske al Bekymringens Sæd ud deraf. Thi om Pigen end var fornøiet med at blive til Intet, Kongen kunde det ikke tilfredsstille, netop fordi han elskede hende, og fordi det var ham tungere at være hendes Velgjører end at tabe hende. Og hvis hun nu end ikke kunde forstaae ham; thi naar vi tale daarligen om det Menneskelige, da kunne vi jo antage en Aandens Forskjellighed, der gjør Forstaaelsen umulig — hvilken dyb Sorg slumrer dog ikke i denne ulykkelige Elskov, hvo tør kalde paa den? Dog et Menneske skal ikke lide den; thi ham ville vi henvise til Socrates, eller til hvad der i en endnu skjønnere Forstand formaaer at gjøre de Ulige Lige.

Dersom nu Øieblikket skal have afgjørende Betydning (og uden dette vende vi tilbage til det Socratiske, om vi end mene at gaae videre), er den Lærende i Usandheden, ja er der ved egen Skyld — og dog er han Gjenstand for Gudens Kjærlighed, der vil være hans Lærer, og Gudens Bekymring er, at faae Ligheden tilveiebragt. Kan denne ikke tilveiebringes, da bliver Kjærligheden ulykkelig og Undervisningen uden Betydning, fordi de ikke kunne forstaae hinanden. Man mener vel at dette kan være Guden ligegyldigt, da han ikke behøver den Lærende, men man glemmer, eller rettere, ak, man beviser, hvor langt det er fra, at man forstaaer ham; man glemmer: han elsker jo den Lærende. Og som hiin kongelige Sorg kun findes i en kongelig Sjel, og Mængden af Menneskers Sprog slet ikke nævner den, saaledes er det ganske menneskelige Sprog saa selvkjærligt, at det ikke vil ane en saadan Sorg. Men derfor forbeholdt Guden sig den, denne uudgrundelige Sorg, at han veed, at han kan støde den Lærende fra sig, kan undvære

ham, at den Lærende ved sin egen Skyld er hjemfalden til Fortabelse, at han kan lade ham synke — og at han veed, hvorledes det næsten er en Umulighed at holde den Lærendes Frimodighed opreist, uden hvilken Forstaaelsen og Ligheden er borte og Kjærligheden ulykkelig. Den, der ikke idetmindste aner denne Sorg, han er en lumpen Sjel, kun udpræget som en Skillemynt, der hverken bærer Keiserens eller Guds Billede.

Saa er da Opgaven sat, og vi indbyde Digteren, hvis han ellers ikke allerede er andetsteds indbuden, og hvis han ikke er en Saadan, at han med Fløitespilleren og de andre Larmende maa udjages af Sorgens Huus, dersom ellers Glæden skal komme. Digterens Opgave er det at finde en Løsning, et Enhedspunkt, hvor Kjærlighedens Forstaaelse er i Sandhed, hvor Gudens Bekymring haver sin Smerte forvundet; thi dette er jo den uudgrundelige Kjærlighed, den der ikke nøies med hvad Kjærlighedens Gjenstand maaskee i sin Daarskab vilde prise sig salig ved.

A. Enheden tilveiebringes ved en Opadstigen. Guden vilde da drage den Lærende op ad til sig, forherlige ham, forlyste ham med tusindaarig Fryd (thi tusind Aar ere jo for ham som een Dag), lade den Lærende i Glædens Tummel glemme Misforstaaelsen. Ak ja, den Lærende han var maaskee meget tilbøielig til at ville prise sig salig derved; og var det ikke herligt, saaledes ligesom hiin ringe Pige pludselig at gjøre sin Lykke, derved at Gudens Øie faldt paa ham, herligt at være ham behjælpelig med at tage det Alt forfængeligt, bedaaret af sit eget Hjerte! Dog hiin ædle Konge gjennemskuede allerede Vanskeligheden; han var lidt Menneskekjender, og indsaae, at Pigen i Grunden var bedragen, hvad man jo er allerforfærdeligst, naar man end ikke selv aner det, men er som fortryllet ved Omklædningen.

Enheden kunde tilveiebringes ved at Guden viste sig for den Lærende, tog hans Tilbedelse, lod ham glemme sig selv

derover. Saaledes kunde Kongen have viist sig for den ringe Pige i al sin Pragt, ladet sin Herligheds Sol gaae op over hendes Hytte, skinne over den Plet, hvor han viste sig for hende, og lade hende glemme sig selv i tilbedende Beundring. Ak, og dette havde maaskee tilfredsstillet Pigen; men Kongen kunde det ikke tilfredsstille, han vilde ikke sin Forherligelse, men Pigens; og derfor var hans Sorg saa tung, at hun ikke forstod ham; men tungere var det ham dog at bedrage hende. Og dette blot at give sin Kjærlighed et ufuldkomment Udtryk, var i hans Øine et Bedrag, om end Ingen forstod ham, om end Bebreidelsen søgte at krænke hans Sjel.

Ad denne Vei bliver da Kjærligheden ikke lykkelig, vel maaskee tilsyneladende, den Lærendes og Pigens, men ikke Lærerens og Kongens, hvilke ingen Skuffelse kan tilfredsstille. Saaledes har Guden Glæde af at pynte Lilien herligere end Salomon; men hvis der kunde være Tale om en Forstaaelse, da var det jo en sørgelig Skuffelse i hvilken Lilien befandt sig, om den, ved at betragte de herlige Klæder, paa Grund af Klæderne meente at være den Elskede; og medens den nu staaer freidig i Engen, spøgende med Vinden, sorgløs som dennes Puft, da vilde den vel sygne og ikke have Frimodighed til at opløfte sit Hoved. Og dette var jo Gudens Bekymring; thi Liliens Skud er spædt og snart knækket. Men skal Øieblikket have afgjørende Betydning, hvor uudsigelig bliver da ikke hans Bekymring! Der var et Folk som forstod sig vel paa det Guddommelige; dette Folk meente, at det at see Guden var Døden. — Hvo fatter denne Sorgens Modsigelse: det ikke at aabenbare sig, er jo Kjærlighedens Død, og det at aabenbare sig er den Elskedes Død. O, Menneskenes Sind higer saa ofte efter Magt og Vælde, og da deres Tanke idelig søger derhen, som var med Opnaaelsen heraf Alt forklaret, ane de ikke, at der ei blot er Glæde i Himlene, men ogsaa Sorg: hvor tungt det er at maatte nægte den Lærende hvad han higer efter med hele sin Sjel, og maatte nægte ham det, netop fordi han er den Elskede.

B. Saa maa da Eenheden tilveiebringes paa en anden Maade. Vi ville atter her mindes Socrates, thi hvad var vel hans Uvidenhed Andet, end Eenheds-Udtrykket for Kjærligheden til den Lærende? men denne Eenhed var tillige Sandheden, som vi have seet. Skal derimod Øieblikket have afgjørende Betydning (—), da er dette jo ikke Sandheden; thi den Lærende skylder Læreren Alt. Som da, socratisk tænkt, Lærerens Kjærlighed kun var en Bedragers, hvis han lod Disciplen forblive i den Tro, at han virkelig skyldte ham Noget, istedenfor at Læreren skulde forhjælpe ham til at blive sig selv nok, saaledes maa jo Gudens Kjærlighed, naar han vil være Lærer, ikke blot være en forhjælpende, men en fødende, hvorved han føder den Lærende, eller, som vi have kaldt ham, den Igjenfødte, med hvilket Ord vi betegnede Overgangen fra ikke at være til, til at være. Sandheden er da, at den Lærende skylder ham Alt; men netop dette gjør Forstaaelsen saa vanskelig: at han bliver til Intet og dog ikke bliver tilintetgjort, at han skylder ham Alt og dog bliver frimodig, at han forstaaer Sandheden men at Sandheden gjør ham fri, at han fatter Usandhedens Skyld og at da atter Frimodigheden seirer i Sandheden. Mellem Menneske og Menneske er det at være Forhjælpende det Høieste, men det at føde er forbeholdt Guden, hvis Kjærlighed er *fødende*, ikke hiin fødende Kjærlighed, om hvilken Socrates ved en festlig Leilighed veed at tale saa skjønt. Den betegner nemlig ikke Lærerens Forhold til Disciplen, men Autodidaktens Forhold til det Skjønne, idet han, seende bort fra den adspredte Skjønhed, skuer det i og for sig Skjønne, og nu føder mange skjønne og herlige Taler og Tanker, *πολλους και καλους λογους και μεγαλοπρεπεῖς τικτει διανοηματα εν φιλοσοφιᾳ αφθονῳ* (Symposiet § 210 D); og herom gjelder det, at han føder og frembringer det, han allerede længe har baaret i sit Indre (§ 209 C). Betingelsen har han da i sig selv, og Frembringelsen (Fødselen) er kun en Fremgaaen af hvad der var tilstede, hvorfor Øieblikket atter her i denne Føden i samme Nu er opslugt af Erindringen. Og den, der fødes ved

mere og mere at afdøe, om ham bliver det jo klart, at han mindre og mindre kan siges at fødes, da han kun bliver mere og mere tydeligt mindet om at han er til; og den der nu igjen selv føder det Skjønnes Yttringer, han føder dem ikke, men lader det Skjønne i ham føde disse af sig.

Var da Eenheden ikke at tilveiebringe ved en Opadstigen, saa maa den forsøges ved en Nedadstigen. Lad nu den Lærende være x, i dette x maa jo ogsaa indeholdes den Ringeste; thi gjorde Socrates end ikke slet Compagni med gode Hoveder, hvorledes skulde da Guden kunne gjøre Forskjel! For at Eenheden skal tilveiebringes, maa da Guden vorde denne lig. Og saaledes vil han vise sig lig den Ringeste. Men den Ringeste er jo Den, som maa tjene Andre, altsaa i Tjenerens Skikkelse vil Guden vise sig. Men denne Tjenerens Skikkelse er ingen paatagen som Kongens Ringheds-Kappe, der netop derfor ogsaa slagrede løst og forraadte Kongen; er ingen paatagen som den lette socratiske Sommerkaabe, der skjøndt vævet af Intet dog er skjulende og forraadende, men er hans sande Skikkelse; thi dette er Kjærlighedens Uudgrundelighed, ikke for Spøg, men for Alvor og i Sandhed, at ville være den Elskedes Lige; og dette er den besluttende Kjærligheds Almagt at formaae det, hvad hverken Kongen eller Socrates formaaede, hvorfor deres paatagne Skikkelse dog var en Art Svig.

See, der staaer han da — Guden. Hvor? Der; kan Du ikke see ham? Han er Guden, og dog har han ikke det, hvortil han kan hælde sit Hoved, og han tør ikke hælde det til noget Menneske, at han ikke skal forarges paa ham. Han er Guden, og dog er hans Gang forsigtigere, end om Engle bar ham, ei for at hans Fod ikke skal stødes, men for at han ikke skal nedtræde Menneskene i Støvet, idet de forarges paa ham. Han er Guden, og dog hviler hans Øie bekymret paa Slægten, da den Enkeltes spæde Skud kan knuses saa hurtigt som et Græs. Hvilket Liv, idel Kjærlighed og idel Sorg: at ville udtrykke Kjærlighedens Eenhed og da ikke at blive forstaaet; at maatte

befrygte Enhvers Fortabelse, og dog kun saaledes i Sandhed at kunne frelse en Eneste; idel Sorg, medens dog Dagen og Timen er udfyldt med den Lærendes Sorg, der betroer sig til ham. Saa staaer da Guden paa Jorden, den Ringeste lig ved sin almægtige Kjærlighed. Han veed, at den Lærende er Usandheden — hvis denne saae feil, hvis han segnede og tabte Frimodigheden! O, at bære Himmel og Jord ved et almægtigt Bliv, saa, hvis det udeblev den mindste Deel af Tid, Alt maatte synke sammen, hvor er det saa let mod at bære Muligheden af Slægtens Forargelse, naar man af Kjærlighed blev dens Frelser!

Men Tjenerens Skikkelse var ingen paatagen, derfor maa Guden lide Alt, taale Alt, forsøge Alt, hungre i Ørkenen, tørste i Qvaler, være forladt i Døden, absolut lig den Ringeste — see, hvilket Menneske; thi ikke er Dødens Lidelse hans Lidelse, men dette hele Liv er jo en Lidelseshistorie, og det er Kjærligheden der lider, Kjærligheden der giver Alt, som selv er trængende. Vidunderlige Selvfornægtelse, om den Lærende er den Ringeste, da spørger han bekymret: elsker Du mig nu virkelig? thi han veed selv hvor Faren truer, og dog veed han, at enhver lettere Maade var ham et Bedrag, om den Lærende end ikke forstod det.

Enhver anden Aabenbarelse var for Kjærligheden et Bedrag, fordi den enten først maatte have foretaget en Forandring med den Lærende (men Kjærligheden forandrer ikke den Elskede, men forandrer sig selv) og skjult for ham, at dette var fornødent, eller letsindigt være forblevet uvidende om, at hele Forstaaelsen var en Skuffelse. (Dette er Hedenskabets Usandhed). Enhver anden Aabenbarelse var for Gudens Kjærlighed et Bedrag. Og om mine Øine havde flere Taarer end en angrende Synderindes, og om hver min Taare var kostteligere end en benaadet Synderindes mange; og om jeg kunde finde en ydmygere Plads end ved hans Fødder, og om jeg kunde sidde der ydmygere end en Qvinde, hvis Hjertes eneste Valg var dette ene Fornødne; og om jeg elskede ham redeligere end den trofaste Tjener, der elsker ham til sin sidste Bloddraabe; og om

jeg var tækkeligere i hans Øine end den reneste blandt Qvinder — dersom jeg dog vilde bede ham, at forandre sin Beslutning, at vise sig anderledes, at skaane sig selv, da vilde han see paa mig og sige: Menneske, hvad vedkommer Du mig, vig bort, thi Du er jo Satanas, om Du end ikke selv forstaaer det! Eller dersom han en enkelt Gang udrakte sin Haand til at byde, saa det skeer, og jeg da vilde mene at forstaae ham bedre eller elske ham mere, da skulde jeg vel see ham græde ogsaa over mig, og høre ham sige: at Du saaledes kunde vorde mig utro, og saaledes bedrøve Kjærligheden; saa elsker Du kun den Almægtige, der gjør Miraklet, ikke Den, der fornedrede sig selv i Lighed med Dig.

Men Tjenerens Skikkelse var ingen paatagen, derfor maa han udaande i Døden og atter forlade Jorden. Og om min Sorg var dybere end Moderens naar Sværdet gaaer gjennem hendes Hjerte, og om min Stilling var forfærdeligere end den Troendes naar Troens Kraft brister, og om min Elendighed var mere rørende end Dens, der korsfæster sit Haab og kun beholder Korset tilbage — dersom jeg dog vilde bede ham at skaane sig selv og at blive tilbage, da skulde jeg vel see ham bedrøvet indtil Døden, men ogsaa bedrøvet over mig, thi denne Lidelse maatte jo være mig gavnlig; men hans Sorg var ogsaa den, at jeg ikke kunde forstaae ham. O, bittre Kalk, bittrere end Malurt er vel Dødens Forsmædelighed for den Dødelige, hvorledes da for den Udødelige! O, sure Læskedrik, surere end Eddike, at vederqvæges ved den Elskedes Misforstaaelse! O, Trøst i Nøden at lide skyldig, hvorledes da at lide uskyldig!

Saaledes Digteren; thi hvorledes skulde det falde ham ind, at Guden vilde aabenbare sig paa en saadan Maade for at frembringe den forfærdeligste Afgjørelse; hvor skulde det falde ham ind at lege letsindigt med Gudens Smerte, løgnagtigen at digte Kjærligheden ud for at digte Vreden ind.

Og den Lærende, har han ingen Lod og Deel i denne Lidelsernes Historie, om hans Lod end ikke er Lærerens? Og

dog maa det saaledes være, og det er Kjærligheden der afstedkommer al denne Lidelse, netop fordi Guden ikke er misundelig paa sig selv, men i Kjærlighed vil være den Ringeste lig. Naar man planter Egens Kjærne i et Leerkar, da sprænges dette; naar man gyder ny Vin paa gamle Læderflasker, da sprænges disse; hvorledes skeer det da, naar Guden planter sig ind i Menneskets Skrøbelighed, hvis han ikke vorder et nyt Menneske og et nyt Kar! Men denne Vordelse, hvor besværlig er vel den, og som en haard Fødsel! Og Forstaaelsens Forhold, hvorledes er vel det i Skrøbelighed og hvert Øieblik paa Misforstaaelsens Grændser, naar Skyldens Angester ville forstyrre Kjærlighedens Fred! Og Forstaaelsens Forhold, hvorledes er det ikke i Forfærdelse; thi det er jo mindre forfærdeligt, at falde paa sit Ansigt, medens Bjerge skjælve for Gudens Stemme, end at sidde hos ham som hos sin Lige, og dog er dette jo Gudens Bekymring netop at sidde saaledes.

* * *

Dersom nu Nogen vilde sige: „Det, Du digter, er det lumpneste Plagiat, der nogensinde er forekommet; da det hverken er mere eller mindre end hvad ethvert Barn veed", saa maa jeg vel med Blusel høre at jeg er en Løgner. Men hvorfor det lumpneste? Enhver Digter, der stjæler, stjæler jo fra en anden Digter, og saaledes ere vi jo alle lige lumpne; ja mit Tyveri er maaskee mindre skadeligt, da det er lettere opdaget. Men hvo er da Digteren? Dersom jeg var høflig nok til at anse Dig, Du som dømmer mig, for at være Digteren, da vilde Du maaskee atter vredes. Er der da ingen Digter, naar der dog er et Digt, dette var jo besynderligt, ligesom det at høre et Fløitespil, uagtet der dog ingen Fløitespiller var til. Eller er dette Digt maaskee ligesom et Ordsprog, hvortil der ingen Digter vides, fordi det er som om hele Menneskeheden havde digtet det; og var det maaskee derfor Du kaldte mit Plagiat det lumpneste, fordi jeg ikke stjal fra noget enkelt Menneske,

men bestjal Slægten, og hovmodigen, skjønt jeg kun er et enkelt Menneske, ja endog en lumpen Tyv, gav mig Mine af at være hele Slægten? Forholder dette sig saaledes, saa hvis jeg gik omkring til alle Mennesker, og alle vel kjendte det, men Enhver tillige vidste, at han ikke havde digtet det, jeg nu deraf kan slutte: altsaa har Slægten digtet det? Var dette ikke besynderligt? Thi dersom hele Slægten havde digtet det, da maatte dette jo udtrykkes saaledes, at Enhver var lige nær til at have digtet det. Synes dette Dig ikke en vanskelig Sag, i hvilken vi ere komne ind, medens det Hele i Begyndelsen syntes saa let afgjort ved Dit korte Vredens-Ord: at mit Digt var det lumpneste Plagiat, og ved min Blusel over at maatte høre det. Saa er det maaskee slet ikke noget Digt, eller i ethvert Tilfælde skyldes det ikke noget Menneske, ei heller Slægten; og, jeg forstaaer Dig, derfor var det Du kaldte min Adfærd det lumpneste Plagiat, fordi jeg ikke stjal fra en enkelt Mand, ikke bestjal Slægten, men bestjal Guddommen, eller ligesom stjal ham bort, og gudsbespotteligen, skjøndt jeg kun var et enkelt Menneske, ja endog en lumpen Tyv, gav mig Mine af at være Guden; o, Kjære, nu forstaaer jeg Dig ganske, og forstaaer, at Din Vrede er retfærdig. Men da gribes ogsaa min Sjel af ny Forundring, ja den fyldes med Tilbedelse; thi det havde jo ogsaa været besynderligt, om det var et menneskeligt Digt. Vel kunde det falde Mennesket ind at digte sig selv i Lighed med Guden eller Guden i Lighed med sig, men ikke at digte, at Guden digtede sig selv i Lighed med Mennesket; thi dersom Guden Intet lod sig mærke med, hvorledes skulde da Mennesket falde paa, at den salige Gud kunde behøve ham? Dette var jo den sletteste Tanke, eller rettere saa slet en Tanke, at den ikke kunde opkomme i ham, om han end, naar Guden har betroet ham den, tilbedende siger: denne Tanke opkom ikke i mit Hjerte, og finder at det er den vidunderlig-skjønneste Tanke. Og er det Hele ikke vidunderligt, og er dette Ord ikke igjen et lykkeligt varslende Ord paa mine Læber; thi staae vi ikke her, som jeg jo sagde det, og som Du jo uvilkaarligen selv siger det:

ved Vidunderet. Og idet vi nu saaledes begge staae ved Vidunderet, hvis høitidelige Taushed menneskelig Kjevl om Mit og Dit ikke kan forstyrre, hvis ærefrygtbydende Tale uendeligt overdøver menneskelig Strid om Mit og Dit, saa tilgive Du mig, at jeg var i den besynderlige Vildfarelse, at jeg havde digtet det. Det var en Vildfarelse, og Digtet saaledes forskjelligt fra ethvert menneskeligt Digt, at det intet Digt var, men Vidunderet.

Capitel III.

Det absolute Paradox.

(En metaphysisk Grille.)

Skjøndt Socrates af al Magt beflittede sig paa at samle Menneskekundskab og at kjende sig selv, ja skjøndt han gjennem Aarhundreder er priset som det Menneske der vel bedst kjendte Mennesket, tilstaaer han dog at Grunden, hvorfor han var utilbøielig til at tænke over saadanne Væseners Natur som Pegasus' og Gorgonernes, var fordi han endnu ikke ganske var paa det Rene med sig selv, om han (Menneskekjenderen) var et besynderligere Uhyre end Typhon eller et venligere og mere enkelt Væsen, af Natur deelagtigt i noget Guddommeligt (cfr. Phaedrus § 229 E). Dette synes et Paradox. Dog skal man ikke tænke ilde om Paradoxet; thi Paradoxet er Tankens Lidenskab, og den Tænker, som er uden Paradoxet, han er ligesom den Elsker der er uden Lidenskab: en maadelig Patron. Men enhver Lidenskabs høieste Potens er altid at ville sin egen Undergang, og saaledes er det ogsaa Forstandens høieste Lidenskab at ville Anstødet, uagtet Anstødet paa en eller anden Maade maa blive dens Undergang. Dette er da Tænkningens høieste Paradox, at ville opdage Noget, den ikke selv kan tænke. Denne Tænkningens Lidenskab er i Grunden overalt tilstede i Tænkningen, ogsaa i den Enkeltes, forsaavidt han jo tænkende er ikke blot sig selv. Men paa Grund af Vanen opdager man

det ikke. Saaledes er ogsaa den menneskelige Gang, som Naturforskerne oplyse, en fortsat Falden; men en pæn og adstadig Mand, der om Morgenen gaaer i Contoiret og hjem om Middagen, han mener formodentligen at det er en Overdrivelse, thi hans Fremadskriden er jo Mediationen; hvorledes skulde det falde ham ind, at han bestandigen faldt, han som jo gaaer lige efter Næsen.

Dog lad os nu, for at komme til at begynde, gjøre en dristig Proposition; lad os antage, at vi veed, hvad et Menneske er.*) Heri have vi jo det i den hele græske Philosophi søgte, eller omtvivlede, eller postulerede eller frugtbargjorte Criterium paa Sandheden. Og er dette ikke mærkeligt nok, at det forholder sig saaledes med Grækerne; er det ikke ligesom et kort Indbegreb af Græcitetens Betydning, et Epigram, den selv har skrevet sig, og hvormed den da ogsaa er bedre tjent end med det stundom meget Vidtløftige, der stundom skrives om den. Saaledes er Propositionen vel værd at antage, og ogsaa af en anden Grund, da vi allerede i de tvende foregaaende Capitler have forklaret den, medens man, hvis man vil forklare Socrates anderledes end vi have gjort det, skal see vel til, at man ikke falder i den ældre eller sildigere græske Skepticismes Snarer. Dersom ikke den socratiske Theori om Erindringen og om, at ethvert enkelt Menneske er Mennesket, fastholdes, saa staaer Sextus Empiricus der, rede til at

*) Maaskee synes det en Latterlighed at ville give denne Proposition Tvivlens Form ved at „antage" den; thi Sligt veed jo Enhver i vor theocentriske Tid. Ja gid det var saa vel. Democrit vidste det ogsaa; thi han definerer Mennesket saaledes: „Mennesket er hvad vi Alle veed", og vedbliver: „thi vi veed Alle hvad en Hund, en Hest, en Plante er o. s. v., men Intet af Alt dette er Mennesket." Vi ville nu ikke være saa ondskabsfulde og ere ei heller saa vittige som Sextus Empiricus, thi han slutter deraf, som bekjendt, ganske rigtigt, at Mennesket er en Hund; thi Mennesket er hvad vi Alle veed, og vi veed Alle hvad en Hund er, ergo — vi ville ikke være saa ondskabsfulde; men mon dog Sagen er saaledes bragt paa det Rene i vor Tid, at denne ikke skulde behøve at blive lidt urolig over sig selv ved Tanken om den stakkels Socrates og hans Forlegenhed?

gjøre den Overgang, som ligger i at „lære", ikke blot vanskelig, men umulig; og Protogoras begynder hvor han slap, at Alt er Menneskets Maal, saaledes forstaaet, at han er Maalet for Andre, ingenlunde socratisk forstaaet, at den Enkelte er sig selv Maalet, hverken meer eller mindre.

Saa veed vi da, hvad Mennesket er, og denne Viisdom, hvis Værd jeg mindst af Alle skal anslaae ringe, kan bestandigen blive rigere og betydningsfuldere, og altsaa ogsaa Sandheden; men da staaer ogsaa Forstanden stille — som Socrates gjorde det; thi nu vaagner Forstandens paradoxe Lidenskab, der vil Anstødet, og vil, uden ret at forstaae sig selv, sin egen Undergang. Saaledes er det jo med Elskovens Paradox. Mennesket lever uforstyrret i sig selv, da vaagner Selvkjærlighedens Paradox som Kjærlighed til en Anden, til en Savnet. (Selvkjærligheden ligger til Grund for eller gaaer til Grunde i al Kjærlighed, hvorfor, hvis vi ville tænke os en Kjærlighedens Religion, denne ligesaa epigrammatisk som sandt kun vilde forudsætte een Betingelse og antage den som givet: at elske sig selv, for da at byde, at elske Næsten som sig selv.) Ligesom nu den Elskende ved dette Kjærlighedens Paradox bliver forandret, saa han næsten ikke kjender sig selv mere (dette vidne jo Digterne, der ere Elskovens Talsmænd, dette vidne jo de Elskende selv, da de kun tillade Digterne at tage Ordet fra dem, ikke Tilstanden), saaledes virker hiint Forstandens anede Paradox igjen tilbage paa Mennesket og paa hans Selvkundskab, saa han, der troede at kjende sig selv, nu ikke længere med Bestemthed veed, om han maaskee er et mere besynderligt sammensat Dyr end Typhon, eller om han i sit Væsen har en mildere og guddommeligere Deel (*σκοπω ου ταυτα, αλλα εμαυτον, ειτε τι θηριον ων τυγχανω πολυπλοκωτερον και μαλλον επιτεθυμμενον, ειτε ημερωτερον τε και απλουστερον ζωον, θειας τινος και ατυφου μοιρας φυσει μετεχον* (Phædrus § 230 A).

Men hvad er da dette Ubekjendte, mod hvilket Forstanden i sin paradoxe Lidenskab støder an, og som endog forstyrrer

Menneſket hans Selvkundſkab? Det er det Ubekjendte. Men det er jo dog ikke noget Menneſke, forſaavidt han kjender dette, eller nogen anden Ting ſom han kjender. Saa lader os da kalde dette Ubekjendte Guden. Det er blot et Navn vi give det. At ville beviſe, at dette Ubekjendte (Guden) er til, falder vel neppe Forſtanden ind. Derſom nemlig Guden ikke er til, ſaa er det jo en Umulighed at beviſe det, men er han til, ſaa er det jo en Daarſkab at ville beviſe det; da jeg, netop i det Øieblik ſom Beviſet begynder, har forudſat det ikke ſom tvivlſomt, hvilket jo en Forudſætning ikke kan være, da den er en Forudſætning, men ſom afgjort, da jeg ellers ikke vilde begynde, let forſtaaende, at det Hele vilde blive en Umulighed, hvis han ikke var til. Mener jeg derimod ved det Udtryk, at beviſe Gudens Tilværelſe, at jeg vil beviſe, at det Ubekjendte, ſom er til, er Guden, da udtrykker jeg mig mindre heldigt; thi da beviſer jeg Intet, allermindſt en Tilværelſe, men jeg udvikler en Begrebs-Beſtemmelſe. Overhovedet at ville beviſe, at Noget er til, er en vanſkelig Sag, ja hvad endnu værre er for de Modige der vove ſig ud deri, Vanſkeligheden er en ſaadan, at Navnkundighed juſt ikke venter Den, der beſtæftiger ſig med den. Den hele Beviisførelſe bliver beſtandig noget ganſke Andet, bliver en yderligere Slutningsudvikling af, hvad jeg ſlutter af, at have antaget, at det Omſpurgte er til. Saaledes ſlutter jeg beſtandigen ikke til Tilværelſen, men jeg ſlutter fra Tilværelſen, hvad enten jeg bevæger mig i den ſandſelige Haandgribeligheds Verden eller i Tankens. Jeg beviſer ſaaledes ikke, at der er en Steen til, men at det Noget, ſom er til, er en Steen; Domſtolen beviſer, ikke at der er en Forbryder til, men beviſer, at den Anklagede, ſom jo er til, er en Forbryder. Hvad enten man vil kalde Tilværelſe et accessorium, eller det evige prius, den kan aldrig beviſes. Vi ville give os god Tid; der er jo for os ikke ſaaledes Grund til at haſte, ſom for dem, der af Bekymring for dem ſelv, eller for Guden, eller for noget Andet, maae haſte med at faae beviiſt, at det er til. Naar ſaa er, er der rigtignok Grund til at haſte, iſær hvis den Vedkom-

mende ret oprigtigt gjorde sig Rede for Faren, at han selv eller det Omspurgte ikke var til, førend han fik det bevist, og ikke svigagtigen nærede den hemmelige Tanke, at det dog i Grunden er til, enten han beviser det eller ikke.

Dersom En af Napoleons Gjerninger vilde bevise Napoleons Tilværelse, var dette ikke høist besynderligt, da hans Tilværelse vel forklarer Gjerningerne, men Gjerningerne ikke bevise hans Tilværelse, med mindre jeg allerede forud har forstaaet det Ord: „hans" saaledes, at jeg dermed har antaget, at han er til. Dog Napoleon er kun den Enkelte, og forsaavidt finder intet absolut Forhold Sted mellem ham og hans Gjerninger, saaledes, at jo ogsaa en Anden kunde have udført de samme Gjerninger. Maaskee kommer det deraf, at jeg ikke kan slutte fra Gjerningerne til Tilværelse. Kalder jeg Gjerningerne Napoleons Gjerninger, saa er Beviset overflødigt, da jeg allerede har nævnet ham; ignorerer jeg dette, saa kan jeg af Gjerningerne aldrig bevise, at det er Napoleons, men (reent ideelt) bevise, at saadanne Gjerninger ere en stor Generals o. s. v. Dog mellem Guden og hans Gjerninger er der et absolut Forhold, Gud er ikke et Navn, men Begreb, maaskee kommer det deraf, at hans essentia involvit existentiam*). Guds Gjerninger kan da

*) Saaledes Spinoza, der ved at fordybe sig i Gudsbegrebet vil bringe ved Tanken Væren ud af det, men vel at mærke ikke som en tilfældig Egenskab, men som Væsens-Bestemmelse. Dette er det Dybsindige hos Spinoza, men lader os see, hvorledes han bærer sig ad. I principia philosophiæ Cartesianæ Pars I Propositio VII Lemma I siger han: „quo res sua natura perfectior est, eo majorem existentiam et magis necessariam involvit; et contra, quo magis necessariam existentiam res sua natura involvit, eo perfectior." Altsaa jo fuldkomnere, jo mere Væren; jo mere Væren, jo fuldkomnere. Dette er imidlertid en Tautologi. Denne bliver endnu tydeligere ved en Note, nota II: quod hic non loquimur de pulchritudine et aliis perfectionibus, quas homines ex superstitione et ignorantia perfectiones vocare voluerunt. Sed per perfectionem intelligo tantum realitatem sive esse. Han forklarer perfectio ved realitas, esse; altsaa jo fuldkomnere Tingen er, jo mere er den; men dens Fuldkommenhed er, at den har mere esse i sig, det vil altsaa sige, jo mere den er, jo mere er den. Dette angaaende Tau-

altsaa kun Guden gjøre; ganske rigtigt, men hvilke ere da Gudens Gjerninger? Umiddelbart existere de Gjerninger, af hvilke jeg vil bevise hans Tilværelse, slet ikke. Eller ligger det maaskee ligefor Næsen at see Viisdommen i Naturen, Godheden, eller Viisdommen i Styrelsen? Møder ikke her de forfærdeligste Anfægtelser, og er det ikke umuligt at blive færdig med alle disse Anfægtelser? Men af en saadan Tingenes Orden vil jeg dog ikke bevise Guds Tilværelse, og hvis jeg end begyndte, vilde jeg aldrig blive færdig, og maatte tillige bestandigen leve in suspenso, for at der pludselig skulde skee noget saa Forfærdeligt, at min Smule Beviis blev spoleret. Altsaa af hvilke Gjerninger er det jeg beviser det? Det er af Gjerningerne ideelt betragtede, o: saaledes som de ikke umiddelbart vise sig. Men saa er det jo ikke af Gjerningerne jeg beviser det, men jeg udvikler kun den Idealitet, jeg har forudsat; i Tillid til den

---

tologien, men nu videre. Det her savnes er en Distinction mellem faktisk Væren og ideel Væren. Den i og for sig uklare Sprogbrug, at tale om mere og mindre Væren, altsaa Grads-Forskjel i Væren, bliver endnu mere forvirrende, naar hiin Distinction ikke gjøres, naar paa anden Dansk Spinoza vel taler dybsindigt, men ikke først spørger om Vanskeligheden. I Forhold til faktisk Væren er en Tale om mere eller mindre Væren meningsløs. En Flue, naar den er, har ligesaa meget Væren som Guden; den dumme Bemærkning, som jeg her skriver, har i Henseende til faktisk Væren ligesaa meget Væren som Spinozas Dybsind, thi i Henseende til den faktiske Væren gjelder den hamletske Dialektik: at være eller ikke være. Den faktiske Væren er indifferent mod alle Væsens-Bestemmelsers Forskjellighed, og Alt, hvad der er til, participerer uden smaalig Jalousi i at være, og participerer lige meget. Ideelt forholder det sig anderledes, det er ganske rigtigt. Men saasnart jeg taler ideelt om Væren, taler jeg ikke mere om Væren, men om Væsenet. Den høieste Idealitet har det Nødvendige, derfor er det. Men denne Væren er dets Væsen, hvorved det netop ikke kan blive dialektisk i den faktiske Værens Bestemmelser, fordi det er; og heller ei kan det siges i Forhold til noget andet at have mere eller mindre Væren. Dette har man, om end noget ufuldkomment, udtrykt i gamle Dage saaledes: naar Gud er mulig, er han eo ipso nødvendig (Leibnitz). Spinozas Sætning er da ganske rigtig, og Tautologien i sin Orden, men det er ogsaa vist, at han aldeles omgaaer Vanskeligheden; thi Vanskeligheden er at faae fat paa den faktiske Væren, og at faae Guds Idealitet dialektisk ind i den faktiske Væren.

vover jeg endog at trodse alle Indvendinger, endog de, som endnu ikke ere blevne til. Idet jeg da begynder, har jeg forudsat Idealiteten, og forudsat, at det vil lykkes mig at gjennemføre den; men hvad er dette Andet end at jeg har forudsat, at Guden er til, og i Tillid til ham er det egentligen jeg begynder.

Og hvorledes fremkommer nu Gudens Tilværelse af Beviset? Gaaer dette saa ganske ligefrem til? Er det ikke her med som med de carteſianſke Dukker? Saasnart jeg ſlipper Dukken, staaer den paa Hovedet. Saasnart jeg ſlipper den; jeg maa altsaa ſlippe den. Saaledes ogsaa med Beviset; saa længe jeg holder paa Beviset (o: vedbliver at være den Bevisende), kommer Tilværelsen ikke frem, om ikke af anden Grund, saa fordi jeg er ifærd med at bevise den; men idet jeg ſlipper Beviset, er Tilværelsen der. Dog dette at jeg ſlipper, det er dog vel ogsaa Noget, det er jo meine Zuthat; maatte dette da ikke ogsaa bringes i Anſlag, dette lille Øieblik, hvor kort det end er — langt behøver det jo ikke at være, da det er et Spring. Hvor lille dette Moment end er, om det er i samme Nu; dette samme Nu, det maa bringes i Anſlag. Vil man have det glemt, da vil jeg for at vise, at det dog er til, benytte det til at fortælle en lille Anekdote. Chryſipp experimenterede for at faae en Sorites' Frem- eller Tilbageſkriden ſtandſet i Qvalitet. Dette kunde Carneades ikke faae i ſit Hoved, naar det ſkeete, at Qvaliteten virkelig var fremkommen. Da ſagde Chryſipp til ham, at man kunde i Tællingen holde et Øieblik inde, og saa, og saa — saa kunde man bedre forſtaae det. Men Carneades svarede: vær saa god, for min Skyld ſkal Du ikke genere Dig, Du kan ikke blot holde inde, men endog lægge Dig til at ſove, det hjælper lige meget; naar Du vaagner, begynde vi igjen, hvor Du ſlap. Og saaledes er det jo ogsaa; det hjælper ligesaa lidet at ville ſove ſig fra Noget, ſom at ville ſove ſig til Noget.

Den, der derfor vil bevise Guds Tilværelse (i nogen anden Forſtand end at tydeliggjøre ſig Gudsbegrebet, og uden den

reservatio finalis, som vi have paaviist, at Tilværelsen selv af Beviset fremgaaer ved et Spring), han beviser i Mangel heraf noget Andet, Noget, som stundom maaskee end ikke behøvede et Beviis, og i ethvert Fald aldrig noget bedre; thi Daaren siger i sit Hjerte, der er ingen Gud; men Den, som siger i sit Hjerte eller til Menneskene: bliv nu blot lidt, saa skal jeg bevise det, o, hvilken sjelden Viis er han ikke!*) Er det ikke i Øieblikket, da han skal begynde Beviset, accurat lige uafgjort om Guden er til eller ikke, saa beviser han det jo ikke; og er det saaledes i hiin Begyndelse, saa kommer han aldrig til at begynde, deels af Frygt for at det ikke skal lykkes, da Guden maaskee ikke er til, og deels fordi han Intet har at begynde med. — I Oldtiden har man vist neppe givet sig af med Sligt. Socrates idetmindste, der jo, som det hedder, fremsatte det physicoteleologiske Beviis for Guds Tilværelse, bar sig ikke saaledes ad. Han forudsætter bestandigt, at Guden er til, og under denne Forudsætning søger han at gjennemvirke Naturen med Hensigtsmæssighedens Tanke. Dersom man vilde have spurgt ham, hvorfor han bar sig saaledes ad, da vilde han vel have forklaret, at han ikke havde en saadan Courage, at turde vove sig ud paa slig Opdagelses-Reise, uden at have dette sikkret bagved sig, at Guden var til. Paa Gudens Ord kaster han ligesom Garnet ud for at fange Hensigtsmæssighedens Tanke; thi Naturen selv hitter paa mange Skrækkemidler og paa mange Udflugter for at forstyrre.

Forstandens paradoxe Lidenskab støder da bestandig an mod dette Ubekjendte, som vel er til, men ogsaa ubekjendt, og forsaavidt ikke er til. Videre kommer Forstanden ikke, dog kan den ikke i sin Paradoxi lade være at komme dertil og at beskæftige sig dermed; thi at ville udtrykke sit Forhold til det saaledes, at hiint Ubekjendte ikke er til, gaaer ikke an, da dette Udsagn netop involverer et Forhold. Men hvad er da dette Ubekjendte; thi at det er Guden betyder os jo kun, at det er det Ubekjendte?

*) Hvilket fortræffeligt Sujet for den vanvittige Comik!

Ved at udsige om det, at det er det Ubekjendte, da man ikke kan kjende det, og hvis man endog kunde kjende det, ikke kunde udsige det, tilfredsstilles ikke Lidenskaben, uagtet den rigtigt har opfattet det Ubekjendte som Grændse; men Grændse er netop Lidenskabens Oval, om end tillige dens Incitament. Og dog kan den ikke komme videre, hvad enten den saa vover et Udfald via negationis eller via eminentiæ.

Hvad er da det Ubekjendte? Det er Grændsen, til hvilken der bestandig kommes, og forsaavidt er det, naar Bevægelsens Bestemmelse ombyttes med Hvilens, det Forskjellige, det absolut Forskjellige. Men det er det absolut Forskjellige, paa hvilket man intet Kjendetegn har. Bestemmet som det Absolut-Forskjellige synes det at være ifærd med at blive aabenbart; men det er ikke saa; thi den absolute Forskjellighed kan Forstanden end ikke tænke; thi absolut kan den ikke negere sig selv, men benytter sig selv dertil og tænker altsaa den Forskjellighed i sig selv, som den tænker ved sig selv; og absolut kan den ikke gaae ud over sig selv, og tænker derfor kun den Ophøiethed over sig selv, som den tænker ved sig selv. Dersom da ikke det Ubekjendte (Guden) blot bliver Grændse, saa forvirres den ene Tanke om det Forskjellige i de mange Tanker om det Forskjellige. Det Ubekjendte er da i en διασπορα, og Forstanden har et behageligt Udvalg af hvad der er for Haanden og hvad Indbildningen kan hitte paa (Det Uhyre, det Latterlige o. s. v. o. s. v.).

Men denne Forskjellighed lader sig ikke fastholde. Hver Gang det skeer, er det i Grunden en Vilkaarlighed, og dybest i Gudsfrygten lurer vanvittigen den lunefulde Vilkaarlighed, der ved at den selv har frembragt Guden. Lader nu Forskjelligheden sig ikke fastholde, fordi der intet Kjendetegn er, saa gaaer det med Forskjelligheden og Ligheden som med alle saadanne dialektiske Modsætninger, de ere identiske. Forskjelligheden, som hænger sig fast ved Forstanden, har forvirret denne, saa den ikke kjender sig selv, og ganske consequent forvexler sig selv med Forskjelligheden. I Henseende til phantastisk Opfin-

delse har Hedenskabet været rigt nok; hvad den sidst fremhærede Antagelse, der er Forstandens Selvironiseren, angaaer, da vil jeg blot med et Par Træk fremhæve den, uden Hensyn til, om den har været historisk eller ei Der existerer da et enkelt Menneske, han seer ud ligesom andre Mennesker, voxer op ligesom andre Mennesker, gifter sig, har en Næringsvei, er betænkt paa sit Udkomme for den Dag imorgen, som det bør sig et Menneske; thi det kan nu være skjønt nok at ville leve som Himlens Fugle, men det er ikke tilladt, og kan jo ende med det Sørgeligste, enten, hvis man har Udholdenhed dertil, at man omkommer af Hunger, eller at man lever af Andres Gods. Dette Menneske er tillige Guden. Hvoraf veed jeg det? Ja vide det kan jeg ikke; thi saa maatte jeg kjende Guden og Forskjelligheden; og Forskjelligheden kender jeg ikke, da Forstanden har gjort den lige med det, hvorfra den er forskjellig. Saaledes er Guden bleven den forfærdeligste Bedrager, derved, at Forstanden har bedraget sig selv. Forstanden har faaet Guden saa nær som det er muligt, og dog ligesaa fjernt.

* * *

Maaskee siger nu En: „Du er en Grillefænger, det veed jeg meget godt, men Du troer da vel heller ei, at det skulde falde mig ind, at bekymres om en saadan Grille, der er saa besynderlig eller saa latterlig, at den vel ikke er falden Nogen ind, og fremfor Alt saa urimelig, at jeg maatte lukke Alt, hvad jeg har i min Bevidsthed, ud af den, for at hitte derpaa." „Ganske vist maa Du gjøre det; men er det da og forsvarligt, at ville beholde alle de Forudsætninger, Du har i Din Bevidsthed, og da at ville mene, at tænke forudsætningsløst om Din Bevidsthed? Du negter dog vel ikke Consequentsen af det Udviklede, at Forstanden i at bestemme det Ubekjendte som det Forskjellige tilsidst farer vild, og forvexler Forskjelligheden med Ligheden? Men deraf synes at følge noget Andet, at nemlig Mennesket først, hvis han skal faae Noget i Sandhed at vide om

det Ubekjendte (Guden), maa faae at vide, at det er forskjelligt fra ham, absolut forskjelligt fra ham. Af sig selv kan Forstanden ikke faae dette at vide (da det er en Selvmodsigelse, som vi have seet); skal den faae det at vide, maa den faae det at vide af Guden, og faaer den det at vide, kan den atter ikke forstaae det, og kan altsaa ikke faae det at vide; thi hvorledes skulde den forstaae det Absolut-Forskjellige? Er dette ikke tydeligt strax, saa bliver det tydeligere i Consequentsen; thi er Guden absolut forskjellig fra Mennesket, saa er Mennesket absolut forskjelligt fra Guden, men hvorledes skulde Forstanden fatte dette? Her synes vi at staae ved et Paradox. Blot for at faae at vide, at Guden er det Forskjellige, behøver Mennesket Guden, og faaer nu at vide, at Guden er absolut forskjellig fra ham. Men skal Guden være absolut forskjellig fra Mennesket, kan dette ikke have sin Grund i, hvad Mennesket skylder Guden (thi forsaavidt er det jo beslægtet med ham), men i hvad det skylder sig selv, eller hvad det selv har forskyldt. Hvilken er nu Forskjellen? Ja hvilken anden end Synden, siden Forskjellen, den absolute, skal være forskyldt af Mennesket selv. Dette udtrykte vi i det Foregaaende saaledes, at Mennesket var Usandheden, og var det ved egen Skyld, og vi bleve i Spøg, men dog for Alvor, enige om, at dette var for meget at forlange af Mennesket, at han ved sig selv skulde opdage dette. Nu have vi igjen fundet det Samme. Menneskekjenderen blev næsten raadvild over sig selv, ved at støde an mod det Forskjellige; han vidste snart ikke mere, om han var et besynderligere Uhyre end Typhon, eller om der var noget Guddommeligt i ham. Hvad manglede han da? Syndsbevidstheden, som vistnok han ligesaa lidet kunde lære noget andet Menneske, som noget andet Menneske ham, men kun Guden — hvis han vilde være Lærer. Men dette vilde han jo, som vi have digtet det, og vilde, for at være det, være den Enkelte lig, at denne ganske kunde forstaae ham. Saa bliver da Paradoxet endnu forfærdeligere, eller det samme Paradox har den Dobbelthed, ved hvilken det viser sig som det absolute; negativt ved at bringe Syndens absolute For-

skjellighed frem, positivt ved at ville ophæve denne absolute Forskjellighed i den absolute Lighed.

Lader nu et saadant Paradox sig tænke? Vi ville ikke forhaste os, og naar Striden er om et Spørgsmaals Besvarelse, da strides der jo ikke som paa Løbebanen, og det er ikke Hurtigheden, men Rigtigheden, der seirer. Forstanden tænker det vel ikke, selv kan den ikke falde paa det, og naar det forkyndes, kan den ikke forstaae det, og mærker blot, at det nok bliver dens Undergang. Forsaavidt har da Forstanden meget at indvende mod det, og dog, paa den anden Side vil jo Forstanden i sin paradoxe Lidenskab sin egen Undergang. Men denne Forstandens Undergang er det jo ogsaa Paradoxet vil, og saaledes ere de jo dog i Forstaaelse med hinanden; men denne Forstaaelse er kun tilstede i Lidenskabens Øieblik. Lader os betragte Elskovens Forhold, om dette end er et ufuldkomment Billede. Selvkjærligheden ligger til Grund i Kjærligheden, men dens paradoxe Lidenskab vil paa det Høieste netop sin egen Undergang. Dette vil Elskoven ogsaa, og saaledes ere disse tvende Magter i Forstaaelse med hinanden i Øieblikkets Lidenskab, og denne Lidenskab er netop Elskoven. Hvorfor skulde nu den Elskende ikke kunne tænke dette, om end Den, der i Selvkjærligheden krymper sig mod Elskoven, hverken kan fatte det eller tør vove det, da det jo er Undergangen. Saaledes med Elskovens Lidenskab. Vel er Selvkjærligheden gaaet til Grunde, men desuagtet er den ikke tilintetgjort, men taget til Fange, og er Elskovens spolia opima, men den kan atter komme til Live, og dette bliver Elskovens Anfægtelse. Saaledes ogsaa med Paradoxets Forhold til Forstanden, kun at denne Lidenskab har et andet Navn, eller rettere: kun at vi maae see at finde et Navn for den.

Tillæg.

Forargelsen paa Paradoxet.

(Et akustisk Bedrag.)

Dersom Paradoxet og Forstanden støde sammen i den fælleds Forstaaelse af deres Forskjellighed, da er Sammenstødet lykkeligt som Elskovens Forstaaelse, lykkeligt i den Lidenskab, hvilken vi endnu ikke have givet noget Navn, og først senere skulle give Navnet. Er Sammenstødet ikke i Forstaaelsen, da er Forholdet ulykkeligt, og denne Forstandens, om jeg saa tør sige, ulykkelige Kjærlighed (hvilken vel at mærke kun er som den ulykkelige Kjærlighed, der har sin Grund i misforstaaet Selvkjærlighed, videre strækker Analogien ikke, da Tilfældets Magt her Intet formaaer) kunde vi kalde bestemtere: Forargelse.

Al Forargelse er nu i sin dybeste Grund lidende*). Det er her som med hiin ulykkelige Kjærlighed; endog da naar Selvkjærligheden (og synes det ikke allerede en Modsigelse, at Kjærlighed til sig selv er Lidelse?) forkynder sig i den dumdristigste Daad, i forbausende Gjerning, den er lidende, den er saaret, og Saarets Smerte giver denne illusoriske Kraftyttring, hvilken seer ud som Handlen og let kan skuffe, især da Selvkjærligheden meest af Alt skjuler dette. Endog da, naar den støder Kjærlighedens Gjenstand ned, endog da naar den selvplageriſk optugter sig til Forhærdelsens Ligegyldighed, og martrer sig selv for at vise Ligegyldigheden, endog da, endog da naar den hengiver sig i et triumpherende Letsind over at det lykkes (denne Form er den meest skuffende), endog da er den lidende. Saaledes ogsaa med Forargelsen; den kan udtrykke sig hvorledes den vil, selv naar den hoverende feirer Aandløshedens Triumph, den er altid lidende; hvad enten den Forargede sidder sønder-

*) Vort Sprog kalder rigtigt Affecten Sindslidelse; medens vi ved at nævne Ordet Affect ofte nærmest tænke paa den convulsiviske Dristighed, der forbauser, og derover glemme, at den er en Lidelse. Saaledes f. Ex. Hovmod, Trods o. s. v.

knuſet og ſtirrer næſten ſom en Vetler paa Paradoxet, forſtenende i ſin Liden, eller han væbner ſig med Spotten og ſigter med Vittighedens Piil endog ſom paa Afſtand — han er dog lidende og ikke paa Afſtand; hvad enten Forargelſen kom og tog den ſidſte Smule Trøſt og Glæde fra den Forargede eller den gjorde ham ſtærk — Forargelſen er dog lidende, den har ſtridt med den Stærkere, og hans Kraftſtilling er ligeſom i legemlig Henſeende Dens, hvis Ryg er brudt, hvilket jo giver en egen Art Smidighed.

Imidlertid kunne vi gjerne ſkjelne imellem den lidende og den handlende Forargelſe, uden dog at glemme, at den lidende altid er ſaa meget handlende, at den ikke ganſke kan lade ſig tilintetgjøre (thi Forargelſe er altid en Handling, ikke en Begivenhed), og den handlende altid ſaa ſvag, at den ikke formaaer at løsrive ſig fra det Kors, til hvilket den er naglet, eller at udrive den Piil, med hvilken den er ſaaret*).

Men netop fordi Forargelſen ſaaledes er lidende, tilhører Opdagelſen, om man vil tale ſaaledes, ikke Forſtanden, men Paradoxet; thi ſom Sandheden er index sui et falsi, ſaa er Paradoxet det ogſaa, og Forargelſen forſtaaer ikke ſig ſelv**), men er forſtaaet af Paradoxet. Medens derfor Forargelſen, hvorledes den end udtrykker ſig, lyder andenſtedsfra, ja fra den modſatte Kant, ſaa er det dog Paradoxet, ſom gjenlyder i den,

*) Sprogbrug viſer det ogſaa, at al Forargelſe er lidende. Man ſiger, at forarges, hvilket nærmeſt kun udtrykker Tilſtanden, men man bruger ſom identiſk dermed, at tage Forargelſe (Identiteten af det Handlende og det Lidende). Paa Græſk hedder det: σκανδαλίζεσθαι. Dette Ord kommer af σκανδαλον (et Anſtød) og betyder altſaa at tage Anſtød. Her viſer tillige Retningen ſig tydeligt; det er ikke Forargelſen, der ſtøder an, men Forargelſen, der tager Anſtødet, altſaa paſſivt, om end ſaa aktivt, at den ſelv tager det. Derfor har Forſtanden ikke ſelv opfundet Forargelſen; thi den paradoxe Anſtøden, ſom den iſolerede Forſtand udvikler, opdager hverken Paradoxet eller Forargelſen.

**) Saaledes er det Socratiſke rigtigt, at al Synd er Uvidenhed; den forſtaaer ſig ikke i Sandheden; men deraf følger ikke, at den jo godt kan ville ſig ſelv i Uſandheden.

og dette er jo et akustisk Bedrag. Men er Paradoxet index og judex sui et falsi, saa kan Forargelsen betragtes som en indirecte Prøve paa Paradoxets Rigtighed; thi Forargelsen er den feile Regning, er den Usandhedens Consequents, med hvilken Paradoxet støder fra sig. Den Forargede taler ikke af sit Eget, han taler af Paradoxets, ligesom Den, der vrænger ad En, ikke selv opfinder Noget, men kun bagvendt copierer en Anden. Jo dybere Forargelsens Udtryk er i Lidenskab (handlende eller lidende), desto mere viser det sig, hvor meget Forargelsen skylder Paradoxet. Forargelsen er da ikke Forstandens Opfindelse, langtfra; thi saa maatte Forstanden ogsaa have kunnet opfinde Paradoxet; nei, med Paradoxet bliver Forargelsen til; bliver den til, her har vi atter Øieblikket, hvorom jo Alt dreier sig. Lad os recapitulere. Dersom vi ikke antage Øieblikket, da vende vi tilbage til Socrates, og det var jo netop ham vi vilde forlade for at opdage Noget. Statueres Øieblikket, da er Paradoxet der; thi i sin meest abbrevierede Form kan man kalde Paradoxet Øieblikket: ved Øieblikket bliver den Lærende Usandheden; Mennesket, der kjendte sig selv, bliver raadvild over sig selv, og faaer istedenfor Selvkundskab Syndsbevidsthed o. s. v.; thi saasnart vi blot sætte Øieblikket, saa gaaer Alt af sig selv.

Psychologisk betragtet vil nu Forargelsen nuancere sig høist mangfoldigt indenfor Bestemmelsen af det mere Active og det mere Passive. At gaae ind i en Skildring heraf, er ikke nærværende Overveielses Interesse; men derimod er dette af Vigtighed at fastholde, at al Forargelse i sit Væsen er en Misforstaaelse af Øieblikket, da den jo er Forargelse paa Paradoxet, og Paradoxet atter er Øieblikket.

Øieblikkets Dialektik er ikke vanskelig. Socratisk seet er det ikke til at see eller til at skjelne, det er ikke til, har ikke været, skal ikke komme; derfor er jo den Lærende selv Sandheden, og Anledningens Øieblik er kun en Spøg, ligesom en Smudstitel, der ikke hører væsentlig med til Bogen; og Afgjørelsens Øieblik er en Daarskab; thi skal Afgjørelsen sættes, da (cfr.

det Foregaaende) vorder den Lærende Usandheden, men netop dette gjør en Begynden i Øieblikket nødvendig. Forargelsens Udtryk er, at Øieblikket er Daarskaben, Paradoxet er Daarskaben; hvilket er Paradoxets Fordring paa at Forstanden er det Absurde, men nu ved en Resonnants lyder ud af Forargelsen. Eller Øieblikket skal bestandig komme, man seer det an, og Øieblikket skal være det Anseelige; men da Paradoxet har gjort Forstanden til det Absurde, saa er Forstandens Anseelighed intet Kjendetegn.

Forargelsen bliver da udenfor Paradoxet, og Grunden er, quia absurdum. Dog har Forstanden ikke opdaget det, da det tvertimod er Paradoxet, som opdagede det, og som nu tager Vidnesbyrdet af Forargelsen. Forstanden siger, at Paradoxet er det Absurde, men dette er kun en Vrængen efter, thi Paradoxet er jo Paradoxet, quia absurdum. Forargelsen bliver udenfor Paradoxet og beholder Sandsynligheden, medens Paradoxet er det Usandsynligste. Det er atter ikke Forstanden, som opdager det, men den snakker kun Paradoxet efter Munden, hvor underligt det end synes; thi Paradoxet siger selv: Komedier og Romaner og Løgne maae være sandsynlige; men hvorledes skulde jeg være sandsynlig? Forargelsen bliver udenfor Paradoxet, hvad Under, da Paradoxet er Underet? Dette har Forstanden ikke opdaget, tvertimod det var Paradoxet der anviste Forstanden Pladsen paa Forundringsstolen og svarer denne: nu hvad forundres Du over, det er netop som Du siger det, og det Forunderlige er, at Du troer, det er en Indvending; men Sandheden i en Hyklers Mund er mig kjærere end at høre den af en Engel og en Apostel. Naar Forstanden bryster sig af sin Herlighed i Sammenligning med Paradoxet, der er det Usleste og meest Foragtede, saa har Forstanden ikke opfundet dette, men Paradoxet er selv Opfinderen, der overlader Forstanden alt det Splendide, endog de splendide Synder (vitia splendida). Naar Forstanden vil forbarme sig over Paradoxet og hjælpe det til Forklaringen, saa finder Paradoxet sig vel ikke deri, men finder det i sin Orden, at Forstanden gjør

det; thi er ikke vore Philosopher derfor til, for at gjøre de overnaturlige Ting hverdagslige og trivielle? Naar Forstanden ikke kan faae Paradoxet i sit Hoved, da har Forstanden ikke opfundet Dette, men Paradoxet selv, der var paradox nok til ikke at undsee sig ved at erklære Forstanden for en Klods og en Klodrian, der i det Høieste kan sige Ja og Nei om det Samme, hvilket ikke er nogen god Theologi. Saaledes er det med Forargelsen. Alt hvad den siger om Paradoxet, har den lært af dette, om den end vil selv have opfundet det, benyttende sig af et akustisk Bedrag.

* *
*

Dog siger maaskee En: „Det er virkelig hjedsommeligt med Dig; thi nu har vi den samme Historie igjen, alle de Yttringer, Du lægger Paradoxet i Munden, tilhøre slet ikke Dig." — „Hvorledes skulle de tilhøre mig, da de jo tilhøre Paradoxet." — „Dit Sophisteri kan Du spare, Du forstaaer vel hvad jeg mener, hine Yttringer tilhøre ikke Dig, men ere velbekjendte og Enhver veed, hvem de tilhøre." — „O, Kjære, det Du der siger, smerter mig ikke, som Du maaskee troer, nei det glæder mig overordentligt; thi jeg tilstaaer det, det gøs i mig, da jeg skrev dem ned, jeg kunde ikke kjende mig selv, at jeg, som ellers er ængstelig nok og frygtagtig, turde sige noget Saadant. Dog dersom Yttringerne ikke ere af mig, vilde Du da ikke sige, hvem de tilhøre?" — „Intet er lettere. Den første er af Tertullian, den anden af Hamann, den tredie af Hamann, den fjerde af Lactants og ofte gjentaget, den femte af Shakspeare i en Komedie, som hedder Ende gut Alles gut, 2den Akt, 5te Scene, den sjette af Luther, den syvende er en Replik af Kong Lear. Du seer, jeg veed Besked og veed at fange Dig med Kosterne." — „O, vel seer jeg dette; men vil Du nu sige mig, om alle disse Mænd ikke have talet om et Paradoxes Forhold til Forargelsen, og vil Du nu lægge Mærke til, at de jo ikke vare de Forargede, men netop de, som holdt fast ved Paradoxet, og dog tale de som vare de forargede, og Forargelsen kan intet

Udtryk opfinde, der er mere betegnende. Er dette ikke besynderligt, at Paradoxet saaledes ligesom tager Forargelsen Brødet af Munden og gjør den til en brødløs Kunst, der slet ingen Løn har for sin Uleilighed, men er ligesaa snurrig, som hvis en Opponent i Distraction ikke angreb Autor, men forsvarede ham. Synes dette Dig ikke saa? Dog har Forargelsen een Fortjeneste, at den udviser Forskjelligheden tydeligere; thi i hiin lykkelige Lidenskab, som vi endnu ikke have givet Navn, er jo Forskjelligheden i god Forstaaelse med Forstanden. Forskjellighed hører der til for at enes i noget Tredie; men Forskjelligheden var netop denne, at Forstanden opgav sig selv, og at Paradoxet hengav sig selv (halb zog sie ihn, halb sank er hin), og Forstaaelsen ligger i hiin lykkelige Lidenskab, som vel faaer et Navn, og selv dette er jo det Mindste af Sagen, selv om min Lykke intet Navn har — naar jeg blot er lykkelig, mere forlanger jeg ikke."

Capitel IV.

Den samtidige Discipels Forhold.

Saa er da Guden fremtraadt som Lærer (thi nu fortsætte vi vort Digt); han har paataget sig Tjenerens Skikkelse; thi at sende en Anden i sit Sted, en høit Betroet, kunde ikke tilfredsstille ham, ligesaa lidet som det kunde tilfredsstille hiin ædle Konge at sende i sit Sted den meest betroede Mand i hans Rige. Dog Guden havde tillige en anden Grund; thi mellem Mand og Mand er jo det socratiske Forhold det Høieste, det Sandeste. Dersom Guden altsaa ikke selv kom, saa blev Alt socratisk, vi fik ikke Øieblikket og gik glip af Paradoxet. Gudens Tjener-Skikkelse er imidlertid ingen paatagen, men en virkelig, intet parastatisk Legeme, men et virkeligt, og Guden har fra den Time, da han ved sin almægtige Kjærligheds almægtige Beslutning blev Tjener, saa at sige fanget sig selv i sin Beslutning, og maa nu vedblive (at vi skulle tale daarligen) enten

han vil eller ei. Han kan da ikke forraade sig selv; han har ikke den Mulighed, som hiin ædle Konge, pludseligen at vise, at han dog er Kongen, hvilket dog ikke er nogen Fuldkommenhed hos Kongen (at have denne Mulighed), men viser kun hans Afmagt og hans Beslutnings Afmagt, at han ikke virkeligen formaaer at blive hvad han vilde. Medens da Guden Ingen vil kunne sende i sit Sted, vilde han vel kunne sende En forud, der kan gjøre den Lærende opmærksom. Denne Forgænger kan naturligviis Intet vide om, hvad Guden vil lære; thi Gudens Tilstedeværelse er jo ikke det Tilfældige i Forhold til hans Lære, men det Væsentlige, og Gudens Tilstedeværelse i menneskelig Skikkelse, ja i Tjenerens ringe Skikkelse, er jo netop Læren, og Guden maa jo selv give Betingelsen med (cfr. Capitel I), ellers kan den Lærende slet Intet forstaae. Ved en saadan Forgænger kan da den Lærende blive opmærksom, men heller ikke mere.

Dog Guden paatog sig ikke en Tjeners Skikkelse for at drive sin Spot med Menneskene; hans Hensigt kan da ikke være at gaae saaledes igjennem Verden, at ikke et eneste Menneske fik det at vide. Han vil da vel lade Noget forstaae om sig, ihvorvel enhver accommoderet Forstaaeliggjørelse dog ikke hjælper væsentligen Den noget, som ikke modtager Betingelsen, hvorfor den egentligen kun afnødes ham uvilligen, og da ogsaa lige saa godt kan fjerne den Lærende som drage ham nærmere til. Han forringede sig selv og paatog sig en Tjeners Skikkelse, men han kom jo dog ikke for at leve som Tjener i enkelt Mands Tjeneste, røgtende sin Gjerning uden hverken for Herren eller sine Medtjenere at lade sig forstaae med, hvo han var; en saadan Vrede turde vi jo ikke tillægge Guden. At han var i en Tjeners Skikkelse, vil da kun sige, han var et ringe Menneske, den ringe Mand, der hverken ved bløde Klæder eller andet jordisk Fortrin udmærkede sig fra Menneskenes Mængde, ikke til at skjelne fra andre Mennesker, end ikke for de utallige Legioner af Engle, som han lod tilbage, da han forringede sig selv. Men om han end var den ringe Mand, saa vil hans Bekymring

dog ikke være som Menneskenes er det i Almindelighed; han vil vel gaae sin Gang, ubekymret om at skifte og dele jordisk Gods, som Den er det, der Intet eier og Intet ønsker at eie, ubekymret om sin Føde, som Himlens Fugl er det, ubekymret om Huus og Hjem, som Den er det, der ikke haver Skjulested eller Rede og ikke søger det; ubekymret om at følge de Døde til Jorden, uden at vende sig om efter Noget, der ellers tildrager sig Menneskenes Opmærksomhed, ikke bunden til nogen Qvinde, fængslet af hende til at ville behage hende, men kun søgende Disciplens Kjærlighed. Alt dette synes vel skjønt, men er det ogsaa tilbørligt; hæver han sig ikke derved over hvad der ellers er gjeldende for Mennesкene; thi er det rigtigt at et Menneske er sorgløst som Fuglen og end ikke som denne flyver hid og did efter Føde, da han jo endog burde være betænkt paa den Dag imorgen? Digte Guden anderledes kunne vi ikke, men hvad beviser et Digt; er det tilladt saaledes at vanke ustadig om, og at tage ind, hvor det aftnes? Spørgsmaalet er jo, tør et Menneske udtrykke det Samme, thi ellers har Guden ikke realiseret det Menneskelige. Ja hvis han formaaer det, tør han ogsaa gjøre det; hvis han saaledes kan fortabe sig i Aandens Tjeneste, at det aldrig falder ham ind at sørge for Mad og Drikke, hvis han er sikker paa at Mangelen ikke skal distrahere ham, at Nøden ikke skal forvirre ham hans Bygning, og lade ham fortryde, at han ikke først forstod Børnelærdommen, før han vilde forstaae mere, ja da tør han det sandeligen ogsaa, og hans Storhed er herligere end Liliens stille Tryghed.

Allerede ved denne ophøiede Fortabthed i sin Gjerning vil da Læreren drage Mængdens Opmærksomhed paa sig, og blandt denne vil vel igjen den Lærende findes, og en Saadan vil vel igjen nærmest tilhøre den ringere Deel af Folket; thi de Vise og Lærde, de ville vel først forelægge ham spidsfindige Spørgsmaal, indbyde ham til Colloqvier, eller unoerkaste ham en Examen, og da igjen sikkre ham en fast Stilling og et Levebrød.

Saa lade vi da Guden gaae omkring i den Stad, i hvilken

han er fremtraadt (hvilken det er, er ligegyldigt); kun hans Læres Forkyndelse er ham hans eneste Livsfornødenhed, er ham hans Spise og Drikke; at lære Menneskene er hans Arbeide og at bekymre sig om de Lærende er ham Hvile fra hans Arbeide; Venner har han ikke og ikke Slægt, men den Lærende er ham Broder og Søster. Det lader sig nu let forklare, at der snart sammenvæves et Rygte, som fanger den nysgjerrige Mængde i sit Garn. Overalt hvor Læreren viser sig, flokkes Hoben om ham, nysgjerrig efter at see, nysgjerrig efter at høre, begjerlig efter at kunne fortælle Andre, at de have seet og hørt ham. Er denne nysgjerrige Mængde den Lærende? Ingenlunde. Eller hvis en Enkelt af hiin Stads beskikkede Læremestere kom hemmeligen til Guden for i Samtalens Strid at prøve Styrke med ham, er dette den Lærende? Ingenlunde; hvis Hoben eller hvis hiin Læremester lærer Noget, da er Guden kun, reent sokratisk forstaaet, Anledningen.

Gudens Fremtræden er nu Dagens Nyhed paa Torvet, i Husene, i Raadets Forsamling, i Herskerens Pallads, er Anledning til mangen daarlig og ørkesløs Tale, maaskee ogsaa Anledning til alvorligere Eftertanke — men for den Lærende er Dagens Nyhed ikke Anledning til noget Andet, end ikke Anledning til at han med sokratisk Redelighed fordyber sig i sig selv, nei, den er det Evige, er Evighedens Begyndelse. Dagens Nyhed er Evighedens Begyndelse! — om Guden havde ladet sig føde i et Herberge, svøbe i Klude, lægge i en Krybbe, er Modsigelsen større end at Dagens Nyhed er det Eviges Svøb, ja ligesom i det antagne Tilfælde dets virkelige Skikkelse, saaledes at Øieblikket virkeligen er Evighedens Afgjørelse! Dersom Guden ikke giver Betingelsen med for at forstaae det, hvorledes vil da den Lærende falde paa det; men det at Guden selv giver Betingelsen med, det have vi jo i det Foregaaende udviklet som Øieblikkets Consequents, og viist, at Øieblikket er Paradoxet, og at vi uden dette ikke komme videre, men tilbage til Socrates.

Vi ville strax her passe vel paa, at det vorder tydeligt,

at der ogsaa for den samtidige Discipel er Spørgsmaalet om et historisk Udgangspunkt; thi passe vi ikke paa her, da bliver Vanskeligheden paa et senere Sted (Cap. V) ikke til at overvinde, naar der handles om den Discipels Forhold, hvilken vi kalde Discipelen paa anden Haand. Et historisk Udgangspunkt for sin evige Bevidsthed faaer jo den Samtidige ogsaa; thi han er jo netop samtidig med det Historiske, der ikke vil være Anledningens Øieblik, og dette Historiske vil interessere ham anderledes end blot historisk, vil betinge ham hans evige Salighed, ja (lader os gjøre Consequentserne omvendt), dersom det ikke er saa, da er hiin Lærer ikke Guden, men kun en Socrates, der, hvis han ikke bærer sig ad som Socrates, end ikke er en Socrates.

Hvorledes kommer nu den Lærende i Forstaaelse med dette Paradox, thi vi sige ikke at han skal forstaae Paradoxet, men kun forstaae, at dette er Paradoxet? Hvorledes dette skeer, have vi allerede viist, det skeer naar Forstanden og Paradoxet støde lykkeligen sammen i Øieblikket; naar Forstanden skaffer sig selv til Side og Paradoxet giver sig selv hen; og det Tredie, hvori dette skeer (thi det skeer jo ikke ved Forstanden, der er entlediget, ei heller ved Paradoxet, der giver sig hen, — altsaa i Noget), er hiin lykkelige Lidenskab, som vi nu ville give et Navn, om det end just ikke kommer os an paa Navnet. Vi ville kalde den: Tro. Denne Lidenskab maa da vel være hiin omtalte Betingelse, som Paradoxet giver med. Lader os ikke glemme dette, at dersom Paradoxet ikke giver Betingelsen med, saa er den Lærende i Besiddelse af den, men er han i Besiddelse af Betingelsen, saa er han eo ipso selv Sandheden, og Øieblikket kun Anledningens (cfr. Capitel 1).

Den samtidige Lærende har nu let nok ved at faae enhver historisk Oplysning. Dog lader os ikke glemme, at angaaende Gudens Fødsel vil han dog være i samme Tilfælde, som Discipelen paa anden Haand, saaledes, at hvis vi ville urgere den historiske Videns absolute Nøiagtighed, vil kun eet Menneske være fuldt underrettet, nemlig den Qvinde, af hvem han lod

sig føde. Historisk Øienvidne altsaa har den samtidige Lærende let ved at blive, Uhykken er imidlertid, at det at vide en historisk Omstændighed, ja at vide dem alle med Øienvidnets Tilforladelighed, ingenlunde gjør Øienvidnet til Discipel, hvad man jo kan see deraf, at denne Viden betyder for ham ikke andet end det Historiske. Det viser sig strax her, at det Historiske i concretere Forstand er ligegyldigt; vi kan lade Uvidenheden indtræde i Forhold dertil og lade Uvidenheden ligesom tilintetgjøre det ene Stykke efter det andet, historisk tilintetgjøre det Historiske; naar blot Øieblikket endnu er tilbage, som Udgangspunkt for det Evige, er Paradoxet tilstede. Dersom der var en Samtidig, som selv havde indskrænket sin Sovn til den korteste Tid for at følge hiin Lærer, hvem han fulgte nadskilleligere, end den lille Fisk som følger Haien, dersom han holdt hundrede Spioner i sin Tjeneste, der overalt belurede hiin Lærer, og med hvilke han selv confererede hver Aften, saa han vidste hiin Lærers Signalement indtil det Mindste, vidste hvad han havde sagt, hvor han havde opholdt sig til enhver Time paa Dagen, fordi hans Iver lod ham endog betragte det Ubetydeligste som vigtigt, var en saadan Samtidig Discipelen? Ingenlunde. Han kunde vaske sine Hænder, hvis Nogen vilde sigte ham for historisk Upaalidelighed, men mere heller ikke. Dersom en Anden kun havde bekymret sig om den Lære, hiin Lærer leilighedsviis foredrog, dersom hvert lærende Ord der udgik af hans Mund havde været ham vigtigere end det daglige Brød, dersom han holdt hundrede Andre, der opfangede ethvert Bogstav, for at Intet skulde spildes; dersom han omhyggeligen confererede med disse for at tilveiebringe den paalideligste Fremstilling af Læren, var han derfor Discipelen? Ingenlunde, saa lidet som Plato var andet end Socrates' Discipel. Dersom der var en Samtidig, der havde opholdt sig i fremmede Lande, og først vendte hjem, da hiin Lærer kun endnu havde een Dag eller to tilbage af sit Liv, dersom den Samtidige atter ved Forretninger blev afholdt fra at faae hiin Lærer at see, og først kom til i det Sidste, da han vilde opgive

Aanden, var denne historiske Uvidenhed til Hinder for at han kunde være Discipelen, naar Øieblikket for ham var Evighedens Afgjørelse? For hiin første Samtidige havde hiint Liv kun været en historisk Begivenhed; for den anden havde hiin Lærer været Anledning til at han forstod sig selv, og han vil kunne glemme hiin Lærer (cfr. Capitel I.); thi ligeoverfor en evig Forstaaen af sig selv er en Viden om Læreren en tilfældig og historisk Viden, en Hukommelsens Sag. Saa længe det Evige og det Historiske staae udenfor hinanden, er det Historiske kun Anledning. Dersom da hiin ivrigt Lærende, som dog ikke drev det til at blive Discipel, skulde tale meget og meget høirøstet om, hvad han skyldte hiin Lærer, saa hans Lovtale næsten ikke fik Ende og dens Forgyldning næsten ikke var til at vurdere, skulde vredes paa os, om vi søgte at forklare ham, at hiin Lærer blot havde været Anledningen, da skulde vel hans Lovtale saalidet som hans Vrede gavne vor Overbeielse, thi begge Dele har den samme Grund, at han, uden at have Mod til endog blot at forstaae, ikke har villet lade det mangle paa Dumdristighed til at gaae videre. Ved, som han, at fable og basune, bedrager man kun sig selv og Andre, forsaavidt man overbeviser sig selv og Andre om, at man virkeligen har Tanker — siden man skylder en Anden dem. Men skjøndt Høflighed ellers ikke koster Penge, saa er hiins Høflighed dog dyrt betalt; thi den begeistrede Taksigelse, der maaskee end ikke er uden Taarer og ikke uden at røre Andre til Taarer, er en Misforstaaelse; thi Tankerne, som en Saadan har, skylder han saa vist ingen Anden, og Passiaren skylder han heller ingen Anden. Ak, hvor Mangen var der ikke, der har været høflig nok til at ville skylde Socrates saa saare meget, og det uagtet han slet ikke skyldte ham Noget! Thi Den, der forstaaer Socrates bedst, han forstaaer netop, at han Intet skylder Socrates, hvad Socrates helst vil, og hvad der er skjønt at have kunnet ville; og Den, som troer at skylde Socrates saa saare meget, han kan være temmelig sikker paa, at Socrates med Fornøielse fritager ham for Betalingen, da han vel ikke uden Bedrøvelse vil erfare, at han skulde have

givet den Vedkommende nogensomhelst Driftscapital til saaledes at aagre med. Forholder det Hele sig derimod ikke socratisk, som vi jo antage, da skylder Disciplen hiin Lærer Alt (hvilket man umulig kan skylde Socrates, da han jo, som han selv siger, ikke formaaede at føde), og dette Forhold lader sig ikke udtrykke ved at fable og basune, men kun i hiin lykkelige Lidenskab, som vi kalde Troen, hvis Gjenstand er Paradoxet, men Paradoxet forener netop Modsigelsen, er det Historiskes Eviggjørelse og det Eviges Historiskgjørelse. Enhver der forstaaer Paradoxet anderledes beholde den Ære at have forklaret det, hvilken Ære han vandt ved ikke at ville nøies med at forstaae det.

Det sees da let (hvis det forøvrigt behøver at paaviſes, hvad der ligger i at Forstanden er entlediget), at Tro ikke er en Erkjendelse; thi al Erkjenden er enten Erkjenden af det Evige, der lader det Timelige og det Historiske være udelukket som det Ligegyldige, eller det er den reent historiske Erkjenden; og ingen Erkjenden kan have dette Absurde til Gjenstand, at det Evige er det Historiske. Hvis jeg erkjender Spinozas Lære, da er jeg i det Øieblik, da jeg erkjender den, ikke beskæftiget med Spinoza, men med hans Lære, medens jeg til en anden Tid er beskæftiget historisk med ham; Disciplen forholder sig derimod troende til hiin Lærer saaledes, at han er evigt beskæftiget med hans historiske Tilværelse.

Antage vi nu, at det forholder sig som vi have antaget (og uden dette vende vi jo tilbage til det Socratiske), at hiin Lærer selv giver den Lærende Betingelsen med, saa bliver Troens Gjenstand ikke Læren, men Læreren; thi deri ligger netop det Socratiske, at den Lærende, fordi han selv er Sandheden og har Betingelsen, kan støde Læreren fra sig; ja deri laae netop den socratiske Kunst og Heroisme at forhjælpe Menneskene til at kunne gjøre det. Læreren maa da Troen bestandig holde fast. Men for at Læreren skal kunne give Betingelsen, maa han være Guden, og for at sætte den Lærende i Besiddelse af den maa han være Mennesket. Denne Modsigelse er atter Troens Gjenstand, og er Paradoxet, Øieblikket. At Guden een

Gang for alle har givet Mennesket Betingelsen, er den evige socratiske Forudsætning, der ikke støder fjendtligt sammen med Tiden, men er incommensurabel for Timelighedens Bestemmelser; men Modsigelsen er, at han i Øieblikket faaer Betingelsen, der, da den er en Betingelse for den evige Sandheds Forstaaelse, eo ipso er den evige Betingelse. Forholder det sig anderledes, staae vi ved den socratiske Erindren.

Det sees da let (hvis det forøvrigt behøver at paavises, hvad der jo følger af at Forstanden er entlediget), at Troen ikke er en Villies-Akt; thi al menneskelig Villen er bestandig kun formaaende indenfor Betingelsen. Hvis jeg saaledes har Mod til at ville det, skal jeg forstaae det Socratiske, o: forstaae mig selv, fordi jeg socratisk seet er i Besiddelse af Betingelsen, og nu kan ville det. Men er jeg ikke i Besiddelse af Betingelsen (og dette antage vi jo for ikke at vende tilbage til det Socratiske), da hjælper al min Villen jo dog til Intet, om end, saasnart Betingelsen er givet, det jo atter gjælder hvad der gjaldt socratisk.

Den samtidige Lærende, han er nu i Besiddelse af en Fordeel, ak, som vist den Senere, for dog at gjøre Noget, høiligen vil misunde ham. Den Samtidige, han kan gaae hen og betragte hiin Lærer — og saa tør han troe sine Øine? Ja hvorfor ikke, men tør han derfor ogsaa troe at han er Disciplen? Ingenlunde, hvis han troer sine Øine, da er han netop bedraget; thi Guden lader sig jo ikke umiddelbart kjende. Saa kan han jo lukke sine Øine? Ganske rigtigt, men, hvis saa er, hvad gavner det ham saa, at han er samtidig? Og hvis han lukker sine Øine, saa vil han vel forestille sig Guden. Men kan han dette ved sig selv, da er han jo i Besiddelse af Betingelsen. Og det han forestiller sig vil jo være en Skikkelse, der viser sig for Sjelens indre Øie; seer han nu denne, da vil jo Tjenerens Skikkelse forstyrre ham, saasnart han lukker Øiet op. Lad os gaae videre: hiin Lærer døer jo, nu vel, saa er han da død, hvad gjør saa Den, der var samtidig med ham? Maaskee har han tegnet hans Billede af, maaskee har han endog en heel saadan Suite af Bil-

leder, der fremstille og nøiagtigen gjengive enhver Forandring, der i Alder og ved Sindstilstand kan være foregaaet i hiin Lærers udvortes Skikkelse; naar han da betragter dem og forvisser sig om, at saaledes saae han ud, tør han saa troe sine Øine? Ja hvorfor ikke, men er han derfor Discipelen? Ingenlunde. Men saa kan han jo forestille sig Guden. Men Guden lader sig ikke forestille, derfor var det jo, han var i Tjenerens Skikkelse; og dog var Tjenerens Skikkelse intet Bedrag, thi hvis saa var, var hiint Øieblik ikke Øieblikket, men en Tilfældighed, en Tilsyneladelse, der uendeligt forsvinder som Anledning i Sammenligning med det Evige. Og hvis den Lærende ved sig selv kunde forestille sig det, saa var han jo selv i Besiddelse af Betingelsen, han behøvede da kun at mindes om, at forestille sig Guden saaledes som han godt kunde det, om han end ikke vidste af det. Men er det saaledes, da forsvinder i samme Øieblik denne Paamindelse som et Atom i den evige Mulighed, der var i hans Sjel, som nu bliver virkelig, men atter som Virkelighed evig har forudsat sig selv.

Hvorledes bliver da den Lærende Troende eller Discipel? Naar Forstanden er entlediget og han faaer Betingelsen. Naar faaer han denne? I Øieblikket. Hvad betinger denne Betingelse? At han forstaaer det Evige. Men en saadan Betingelse maa jo være en evig Betingelse. — Altsaa i Øieblikket faaer han den evige Betingelse, og dette ved han af, at han i Øieblikket har faaet den; thi ellers befinder han sig kun paa, at han fra Evighed havde den. I Øieblikket faaer han Betingelsen, og faaer den af hiin Lærer selv. Al Fablen og Udbasunen om, at han, skjøndt han ikke fik Betingelsen af Læreren, dog var snu nok til at opdage Gudens Incognito: at han kunde mærke det paa sig selv, thi han var saa underlig hver Gang han saae hiin Lærer; at der var Noget i hiin Lærers Stemme og Mine osv. osv. — det er Kjellingesladder, hvorved man ikke bliver Discipel, men kun bespotter Guden*). Hiin Skikkelse var intet

*) Enhver Bestemmelse, der vil lade Guden umiddelbart være kjendelig, er vel en Approximations-Milepæl, men tæller ikke til men fra, ikke hen til

Incognito, og naar Guden ved sin almægtige Beslutning, der er ligesom hans Kjærlighed, vil være den Ringeste lig, da skal ingen Vertshusholder saa lidet som en Professor i Philosophien bilde sig ind, at han er snild Karl nok til at mærke Noget, hvis Guden ikke selv vil give Betingelsen. Og naar Guden i Tjenerens Skikkelse udstrækker Almagtens Haand, da skal Den, der forbauset gaber herpaa, ikke indbilde sig at han derfor er Disciplen, fordi han er forbauset, og fordi han kan samle Andre om sig, der igjen forbauses over hans Fortælling. Dersom Guden selv ikke giver Betingelsen med, saa vidste den Lærende allerede fra Begyndelsen af, hvorledes det forholder sig med Guden, om han end ikke vidste af, at han vidste det, og hiint Andet er ikke det Socratiske, men uendelig derunder.

Men for Disciplen er den udvortes Skikkelse (ikke dens Detail) ikke ligegyldig. Den er, hvad Disciplen har seet og grebet paa med sine Hænder, men ikke saaledes er Skikkelsen vigtig, at han derfor ophørte at være Troende, om det hændte ham, at han en Dag saae Læreren paa Gaden og ikke strax kjendte ham, eller vel endog gik et Stykke Vei ved hans Side uden at blive opmærksom paa at det var ham. Men Disciplen gav Guden Betingelsen for at see det, og oplod ham Troens Øie. Men at see denne udvortes Skikkelse var en forfærdelig Sag: at omgaaes ham som En af os, og i ethvert Øieblik, hvor Troen ikke var tilstede, kun at see Tjenerens Skikkelse. Naar da Læreren er død fra Disciplen, da kan Hukommelsen vel bringe Skikkelsen frem, men derfor troer han ikke, men fordi han af Læreren modtog Betingelsen, derfor seer han atter i Erindringens paalidelige Billede Guden. Saaledes Disciplen, der er vidende om, at han uden Betingelsen Intet havde

---

Paradoxet, men tilbage fra Paradoxet, tilbage forbi Socrates og den socratiske Uvidenhed. Dette agte man vel paa, at det ikke i Aandens Verden skal gaae En som hiin Vandrer, hvem en Englænder paa hans Spørgsmaal, om denne Vei førte til London, svarede: jo den gjør, men som desuagtet ikke kom til London, fordi Englænderen havde fortiet, at han maatte vende sig om, da han netop var ifærd med at gaae fra London.

seet, da det første han forstod, var, at han selv var Usandheden.

Men saa er Troen jo lige saa paradox som Paradoxet? Ganske rigtigt; hvorledes skulde den ellers i Paradoxet have sin Gjenstand og være lykkelig i sit Forhold til den? Troen selv er et Under, og Alt hvad der gjelder om Paradoxet gjelder ogsaa om Troen. Men indenfor dette Under forholder Alt sig igjen socratisk, men saaledes at Underet aldrig hæves, hvilket er, at den evige Betingelse er givet i Tiden. Socratisk forholder Alt sig; thi Forholdet mellem den ene Samtidige og den anden Samtidige, forsaavidt de begge ere Troende, er ganske socratisk, den Ene skylder ikke den Anden Noget, men begge Guden Alt.

* *
*

Maaskee siger En: „saa har da den Samtidige slet intet Fortrin derved, at han er samtidig; og dog ligger det jo saa nær, hvis vi antage, hvad Du har antaget om Gudens Fremtræden, at prise den samtidige Slægt salig, at den saae og hørte". — „Ja sandeligen ligger det nær, saa nær, tænker jeg, at hiin Slægt vel ogsaa har priist sig salig; skulde vi antage dette, thi ellers var den jo ikke salig, og vor Lovpriisning udtrykker kun, at man i de samme Omstændigheder, ved at handle anderledes, kunde være bleven salig. Men hvis saa er, da kan jo Lovpriisningen være saare forskjellig, naar vi nærmere betænke det; ja tilsidst kan den maaskee blive aldeles tvetydig. Dersom, hvad vi jo læse om i gamle Krøniker, en Keiser feirede sit Bryllup otte Dage i Træk med en Festlighed til hvilken aldrig saaes Magen, saa Luften man indaandede var kryddret af Vellugt, medens Øret fornam den bestandigt zittrende i Strengeleeg og Sange, for at forherlige Nydelsen af hvad der kostelig tilbødes i den rigeste Overflod. Dag og Nat, thi Natten var lys som Dagen ved Faklernes Skin, men hvad enten man saae hende ved Dagens Lys eller ved Faklens, Dronningen var deiligere og huldsaligere end nogen jordisk Qvinde, og det Hele var et Trylleri vidunderligt som det dristigste Ønskes endnu dristigere

Opfyldelse — lader os antage, at dette var skeet, og vi maatte nøies med den fastende Efterretning om at dette var skeet, hvorfor skulle vi da ikke, menneskeligt talt, prise de Samtidige lykkelige? de Samtidige, det vil da sige, dem der saae og hørte og greb til med Hænderne; thi hvad hjælper det ellers at være samtidig? det keiserlige Bryllups Herlighed og Nydelsens Overflod var jo umiddelbart til at see og tage paa, saa hvis Nogen i strængere Forstand har været samtidig, da har han vel ogsaa seet og ladet sit Hjerte være glad. Men dersom nu Herligheden var en anden, saa den ikke umiddelbart var at see, hvad hjalp det da at være den Samtidige; man er jo ikke derfor samtidig med Herligheden. En saadan Samtidig kunde man da vel ikke kalde salig eller prise hans Øine og Øren, da han ikke var samtidig og Intet saae og Intet hørte af Herligheden, hvilket dog ikke havde sin Grund i at Tid og Beleilighed (umiddelbart forstaaet) var ham nægtet, men i noget Andet, som kunde mangle om end hans Nærværelse i høieste Grad havde været begunstiget af Leilighed til at see og høre, og om han end (umiddelbart forstaaet) ikke havde ladet den ubenyttet. Men hvad vil dette nu sige, at man kan være Samtidig uden dog at være Samtidig, at man altsaa kan være Samtidig, og dog, skjøndt brugende denne Fordeel (umiddelbart forstaaet) være den Ikke-Samtidige; hvad vil dette sige Andet, end at man slet ikke kan være umiddelbart samtidig med en saadan Lærer og Begivenhed, saa at den virkelige Samtidige ikke er den virkelige Samtidige i Kraft af den umiddelbare Samtidighed, men i Kraft af noget Andet. Altsaa: den Samtidige kan uagtet dette være den Ikke-Samtidige; den virkelige Samtidige er dette ikke i Kraft af den umiddelbare Samtidighed, ergo maa ogsaa den Ikke-Samtidige (umiddelbart forstaaet) kunne være den Samtidige ved det Andet, hvorved den Samtidige bliver den virkelige Samtidige. Men den Ikke-Samtidige (umiddelbart forstaaet), det er jo den Senere, altsaa maa den Senere kunne være den virkelige Samtidige. Eller er dette at være den Samtidige og denne den Samtidige vi prise, der kan sige: jeg aad

og drak for hans Øine, og hiin Lærer lærte i vore Gader, jeg saae ham mange Gange, det var en uanseelig Mand af ringe Herkomst, og kun nogle Enkelte troede i ham at finde det Overordentlige, hvilket jeg slet ikke kunde opdage, uagtet jeg dog, naar det kommer an paa at være Samtidig med ham, var det trods Nogen. Eller er dette at være Samtidig, er denne den Samtidige, til hvem Guden maa sige, hvis de engang skulde træffe sammen i et andet Liv, og han nu vilde beraabe sig paa sin Samtidighed: „jeg kjender Dig ikke". Og saaledes var det jo i Sandhed ligesaa sandt som det var, at hiin Samtidige ikke havde kjendt Læreren, hvad kun den Troende (ɔ: den ikke umiddelbart Samtidige) gjør, der af Læreren selv modtog Betingelsen, og derfor kjendte ham som han var kjendt". — „Stands nu et Øieblik; hvis Du saaledes vedbliver at tale, saa kan jeg ikke faae et Ord indført; thi Du taler jo som om Du disputerede for Doctorgraden, ja Du taler som en Bog, og hvad der er uheldigt nok for Dig, som en meget bestemt Bog; thi Du har nu atter, hvad enten det er med dit Vidende eller uden dit Vidende, faaet indblandet nogle Ord, som ikke tilhøre Dig selv, ei heller af Dig ere lagte den Talende i Munden, men som ere Alle bekjendte, kun at Du bruger singularis istedenfor pluralis. Bibelordene (thi det er Bibelord) lyde saaledes: vi aade og drak for hans Øine og han lærte i vore Gader — sandeligen jeg kjender Eder ikke. Dog dette faaer nu at være; men slutter Du dog ikke for meget, naar Du deraf, at hiin Lærer svarer den Enkelte: jeg kjender Dig ikke, slutter at han ikke har været samtidig med Læreren og ikke kjendt Læreren? Dersom hiin Keiser, om hvem Du taler, vilde svare En, der paastod at have været samtidig med hans herlige Bryllup: jeg kjender Dig ikke, havde da dermed hiin Keiser bevist, at den Anden ikke havde været samtidig?" — „Ingenlunde havde hiin Keiser bevist det, han havde i det Høieste bevist, at han var en Daare, der end ikke som Mithridates vilde nøies med at kjende Navnet paa enhver Soldat, men vilde kjende alle Samtidige, og ved sit Kjendskab afgjøre om den Enkelte havde været samtidig eller

ikke. Keiseren var jo umiddelbart til at kjende og derfor kan den Enkelte godt have kjendt Keiseren, om Keiseren end ikke havde kjendt ham; men hiin Lærer, om hvem vi tale, var jo ikke umiddelbart til at kjende, men først naar han selv gav Betingelsen. Den, der modtog Betingelsen, modtog den af ham selv, og altsaa maa hiin Lærer kjende Enhver, der kjender ham, og den Enkelte kan kun kjende Læreren ved selv at være kjendt af ham. Er dette ikke saaledes, og seer Du maaskee strax hvad vi tillige dermed have sagt? Naar den Troende er den Troende og den der kjender Guden derved, at han faaer Betingelsen af Guden selv, saa maa den Senere aldeles i samme Forstand modtage Betingelsen af Guden selv, og kan ikke modtage den paa anden Haand, da, hvis dette skulde være saaledes, den anden Haand maatte være Guden selv, og i saa Fald er der jo slet Intet sagt om denne anden Haand. Men faaer den Senere Betingelsen af Guden selv, saa er han den Samtidige, den virkelige Samtidige, hvilket jo kun den Troende er og hvilket enhver Troende er." — „Vel indseer jeg dette, nu da Du siger det, og jeg øiner allerede de vidtforgrenede Consequentser, om det end forundrer mig, at jeg ikke selv er faldet derpaa, og jeg vilde give Meget til at være Den, der havde udfundet det." — „Og dog vilde jeg give Mere til, at jeg ganske havde forstaaet det; thi dette beskæftiger mig mere end hvo der haver opfundet det. Men ganske har jeg endnu ikke forstaaet det, som jeg ved en strax følgende Leilighed skal vise, hvor jeg da fortrøster mig til Din Bistand, Du som strax har forstaaet det Hele. Dersom Du derimod tillader mig det, saa vil jeg her paa dette Sted give, hvad de Retslærde kalde et Dupplicat af hvad jeg selv hidtil har udviklet og forstaaet. Og ved dette Dupplicats Udfærdigelse paasee Du selv din Ret, og paatale den; thi jeg indkalder Dig herved sub poena præclusi et perpetui silentii. Den umiddelbare Samtidighed kan kun være Anledningen. a) Den kan være Anledningen til, at den Samtidige faaer en historisk Viden. I denne Henseende er den Samtidige ved hiint keiserlige Bryllup lykkeligere end den Samtidige med

Læreren; thi denne Sidste faaer kun Leilighed til at see Tjenerens Skikkelse, og i det Høieste en eller anden besynderlig Gjerning, hvorom han ikke med Sikkerhed kan vide, om han skal beundre den, eller indigneres over, at han selv er til Nar, da han vel end ikke vil bevæge hiin Lærer til at gjøre den om igjen, saaledes som en Tusindkunstner gjør det, og hvorved han giver Tilskuerne Leilighed til bedre at komme under Veir med, hvorledes det hænger sammen. b) Den kan være Anledning til, at den Samtidige socratisk fordyber sig i sig selv, hvorved da hiin Samtidighed forsvinder som et Intet i Sammenligning med det Evige, han opdager i sig selv. c) Endeligen (og dette er jo vor Antagelse, for ikke at vende tilbage til det Socratiske) den bliver Anledningen til, at den Samtidige som Usandheden af Guden modtager Betingelsen og nu seer Herligheden med Troens Øine. Ja salig en saadan Samtidig! Men en saadan Samtidig er jo ikke Øienvidne (umiddelbart forstaaet), men som Troende er han den Samtidige, i Troens Autopsi. Men i denne Autopsi er igjen enhver Ikke-Samtidig (umiddelbart forstaaet) den Samtidige. Dersom da en Senere, maaskee endog rørt over sit eget Sværmeri, ønsker at være den Samtidige (umiddelbart forstaaet), da beviser han, at han er en Bedrager, kjendelig som den falske Smerdes paa, at han ingen Øren har — Troens nemlig, om han end har de Æsels-Øren lange nok, med hvilke man, skjøndt Samtidig (umiddelbart forstaaet) hører efter, til ikke at blive Samtidig. Vedbliver en Senere at fable om den Herlighed at være Samtidig (umiddelbart forstaaet), og bestandigen at ville afsted, da maa man vel lade ham gaae, men hvis Du seer efter ham, da vil Du let see paa hans Gang som og paa Veien, han indslaaer, at han ikke gaaer til Paradoxets Forfærdelse, men springer afsted som en Dandsemester for at komme tidsnok til hiint keiserlige Bryllup. Og giver han end sin Expedition et helligt Navn, og præker han end Fælledsskab for Andre, saa de i Hobetal tiltræde Vandringen, da opdager han dog neppe det hellige Land (umiddelbart forstaaet), da det ikke findes hverken paa Landkaartet eller paa Jorden, men hans

Reiſe er en Spøg ligeſom den Leeg: at følge En til Bedſtemoders Dør. Og under han ſig end ingen Ro, hverken Nat eller Dag, og løber ſtærkere end en Heſt kan løbe, og en Mand kan lyve, han løber dog kun med Liimſtangen, misforſtaaende ſig ſelv ſom Fuglefængeren; thi kommer Fuglen ikke til ham, at løbe efter den med Liimſtangen hjælper ſandeligen ikke. — Kun i een Henſeende kunde jeg friſtes til at priſe den Samtidige (umiddelbart forſtaaet) lykkeligere end den Senere. Derſom vi nemlig antage, at der forløb Aarhundreder mellem hiin Begivenhed og den Seneres Liv, da vil der vel være kommen megen Snak mellem Menneſkene om denne Ting, ſaa megen daarlig Snak, at de uſande og forvirrede Rygter, hvilke den Samtidige (umiddelbart forſtaaet) havde at døie, ikke gjorde det rette Forholds Mulighed ſlet ſaa vanſkelig, ſaa meget mere ſom efter menneſkelig Sandſynlighed det hundredaarige Echo, ligeſom Echoet i enkelte af vore Kirker, ikke blot vilde ſlaae Sladder paa Troen, men ſlaae den hen i Sladder, hvilket dog ikke kunde ſkee i den første Generation, hvor Troen maa have viiſt ſig i ſin hele Oprindelighed, ved ſin Modſætning let at ſkjelne fra alt Andet."

Mellemſpil.

Er det Forbigangne mere nødvendigt end det Tilkommende?

eller:

Er det Mulige ved at være blevet virkeligt derved blevet mere nødvendigt end det var?

* *
*

Min kjære Læſer! Vi antage nu, at hiin Lærer har viiſt ſig, at han er død og begraven, og der gaaer da en Tid hen mellem Capitel IV og V. Saaledes hænder det ogſaa i en Comoedie, at der mellem 2 Akter ligger et Tidsrum af flere Aar. For at antyde denne Tidens Forſvinden lader man da ſtundom Orcheſtret ſpille en Symphoni eller noget andet Saadant, for at forkorte Tiden derved, at man udfylder den. Paa en lignende Maade har jeg ogſaa tænkt mig at ville udfylde Mellemtiden ved at overveie det fremſatte Spørgsmaal. Hvor lang Mellemtiden ſkal være, kan Du ſelv beſtemme, men hvis det ſaa ſynes Dig, da ville vi for Alvorens og Spøgens Skyld antage netop atten hundrede og tre og fyrretyve Aar at være forløbne. Du ſeer da, at jeg for Illuſionens Skyld bør give mig god Tid, thi atten hundrede og tre og fyrretyve Aar er en ſjelden Begunſtigelſe af Tid, der vel ſnarligen ſkal bringe mig i den modſatte Forlegenhed af den, hvori vore Philoſopher befinde ſig, hvem Tiden i Almindelighed ikke tillader mere end at antyde; den modſatte Forlegenhed af den, hvori Hiſtorikerne befinde ſig, hvem ikke Stoffet men Tiden lader i Stikken. Naar

Du da finder mig lidt vidtløftig, gjentagende det Samme, „om det Samme" vel at mærke, maa Du betænke, at det er for Illusionens Skyld, og da vil Du vel tilgive mig min Vidtløftighed, og forklare Dig den paa en ganske anderledes tilfredsstillende Maade, end ved at formode, at jeg tillod mig at mene, at denne Sag vel behøvede Overveielse, ogsaa Din, da jeg havde Dig mistænkt for ikke ganske at forstaae Dig selv i denne Henseende; og det uagtet jeg ingenlunde betvivler, at Du ganske har forstaaet og samtykket i den nyeste Philosophi, der ligesom den nyeste Tid synes at lide af en besynderlig Distraktion, der forvexler Udførelsen med Overskriften; thi hvo var vidunderlig og vidunderlig stor som den nyeste Philosophi og den nyeste Tid — i Overskrifter.

* * *

§ 1.

Tilblivelse.

Hvorledes forandres det, som bliver til; eller hvilken er Tilblivelsens Forandring *(κινησις)*? Al anden Forandring *(αλλοιωσις)* forudsætter, at Det, med hvilket Forandringen foregaaer, er til, selv om Forandringen er den at ophøre at være til. Saaledes ikke med Tilblivelsen; thi dersom det Tilblivende ikke i sig selv forbliver uforandret i Tilblivelsens Forandring, saa er det Tilblivende ikke dette Tilblivende, men et andet, og Spørgsmaalet forskyldes en *μεταβασις εις αλλο γενος*, idet den Spørgende i det givne Tilfælde enten med Tilblivelsens Forandring seer en anden, som forstyrrer ham Spørgsmaalet, eller han seer feil af det Tilblivende og bliver derfor ikke istand til at spørge. Dersom en Plan, idet den bliver til, forandres i sig selv, saa er det ikke denne Plan der bliver til; bliver den derimod uforandret til, hvilken er da Tilblivelsens Forandring? Denne Forandring er da ikke i Væsen men i Væren, og er fra ikke at være til, til at være til. Men denne Ikke-Væren, hvilken det Tilblivende forlader, maa jo ogsaa være til; thi ellers „forblev det Tilblivende ikke uforandret i Tilblivelsen",

uden forsaavidt det slet ikke havde været, hvorved da Tilblivelsens Forandring atter af en anden Grund vilde blive absolut forskjellig fra enhver anden Forandring, da det slet ingen Forandring var; thi enhver Forandring har altid forudsat et Noget. Men en saadan Væren, der dog er Ikke-Væren, det er jo Muligheden; og en Væren, der er Væren, det er jo den virkelige Væren, eller Virkeligheden; og Tilblivelsens Forandring er Overgangen fra Mulighed til Virkelighed.

Kan det Nødvendige blive til? Tilblivelse er en Forandring, men det Nødvendige kan slet ikke forandres, da det altid forholder sig til sig selv, og forholder sig til sig selv paa den samme Maade. Al Tilblivelse er en Liden, og det Nødvendige kan ikke lide, ikke lide Virkelighedens Lidelse, hvilken er denne, at det Mulige (ikke blot det Mulige, der bliver udelukket, men selv det Mulige, der bliver antaget) viser sig som Intet i det Øieblik det bliver virkeligt; thi ved Virkeligheden er Muligheden tilintetgjort. Alt, hvad der bliver til, beviser netop ved Tilblivelsen, at det ikke er nødvendigt; thi det Eneste, der ikke kan blive til, er det Nødvendige, fordi det Nødvendige er.

Er da Nødvendighed ikke Eenhed af Mulighed og Virkelighed? — Hvad skulde dette sige? Mulighed og Virkelighed ere ikke forskjellige i Væsen, men i Væren; hvorledes skulde der af denne Forskjellighed dannes en Eenhed, der var Nødvendighed, hvilken ikke er Værens Bestemmelse, men Væsens Bestemmelse, da det Nødvendiges Væsen er at være. I saa Fald vilde jo Mulighed og Virkelighed, ved at blive til Nødvendighed, blive til et absolut andet Væsen, hvilket ingen Forandring er, og vilde, ved at blive til Nødvendighed eller det Nødvendige, blive til det Eneste, der udelukker Tilblivelsen, hvilket er ligesaa umuligt som selvmodsigende. (Den aristoteliske Sætning „det er muligt", „det er muligt ikke", „det er ikke muligt". — Læren om falske og sande Sætninger (Epicur) griber forstyrrende herind, da der reflekteres paa Væsen, ikke paa Væren, og der følgelig ad den Vei Intet naaes med Hensyn til Bestemmelsen af det Tilkommende).

Nødvendigheden staaer ganske for sig selv; der bliver slet Intet til med Nødvendighed, ligesaa lidet som Nødvendigheden bliver til, eller Noget ved at blive til bliver det Nødvendige. Der er slet Intet til fordi det er nødvendigt, men det Nødvendige er til fordi det er nødvendigt eller fordi det Nødvendige er. Det Virkelige er ikke mere nødvendigt end det Mulige, thi det Nødvendige er absolut forskjelligt fra begge. (Aristoteles' Lære om de to Arter af det Mulige i Forhold til det Nødvendige. Feilen ligger i at han begynder med den Sætning: at alt Nødvendigt er muligt. For nu at undgaae at komme til at udsige det Modsigende, ja det Selvmodsigende om det Nødvendige, saa hjælper han sig ved at danne to Arter af det Mulige, istedenfor at opdage at hans første Sætning er urigtig, da det Mulige ikke lader sig prædicere om det Nødvendige).

Tilblivelsens Forandring er Virkeligheden, Overgangen skeer ved Friheden. Ingen Tilblivelse er nødvendig; ikke før den blev til, thi saa kan den ikke blive til; ikke efter at den er bleven til, thi da er den ikke bleven til.

Al Tilblivelse skeer ved Frihed, ikke af Nødvendighed; intet Tilblivende bliver til af en Grund; men Alt af en Aarsag. Enhver Aarsag ender i en fritvirkende Aarsag. De mellemliggende Aarsagers Skuffelse er at Tilblivelsen synes nødvendig; deres Sandhed er, at de, som selv tilblevne, definitivt vise tilbage paa en fritvirkende Aarsag. Selv en Naturlovs Consequents forklarer ingen Tilblivelses Nødvendighed, saasnart der reflecteres definitivt paa Tilblivelse. Med Friheden Yttringer er det ligesaa, saasnart man ikke lader sig bedrage af dens Yttringer, men reflecterer paa dens Tilblivelse.

§ 2.

Det Historiske.

Alt hvad der er blevet til er eo ipso historisk; thi selv om der intet videre lader sig historisk prædicere om det, det Historiskes afgjørende Prædikat lader sig dog prædicere: at det er

blevet til. Det, hvis Tilblivelse er den simultane Tilbliven (Nebeneinander, Rummet), har ingen anden Historie end denne; men selv saaledes seet (en masse), fraseet hvad en aandrigere Betragtning i speciellere Forstand kalder Naturens Historie, har Naturen Historie.

Men det Historiske er det Forbigangne (thi det Nærværende i Confiniet med det Tilkommende er endnu ikke blevet historisk); hvorledes kan man da sige, at Naturen, skjønt umiddelbart nærværende, er historisk, naar man ikke derved tænker paa hiin aandrigere Betragtning? Vanskeligheden kommer deraf, at Naturen er for abstrakt til i strængere Forstand at være dialektisk i Retning af Tiden. Dette er Naturens Ufuldkommenhed, at den ikke har i anden Forstand Historie, og dens Fuldkommenhed, at den dog har en Antydning deraf (den nemlig, at den er bleven til, hvilket er det Forbigangne; det at den er til, det Nærværende), medens det er det Eviges Fuldkommenhed ikke at have Historie, og er det Eneste, der er til, og dog absolut ikke har Historie.

Dog Tilblivelsen kan i sig indeholde en Fordobling, o: en Mulighed af Tilblivelse indenfor sin egen Tilblivelse. Her ligger det i strængere Forstand Historiske, som er dialektisk i Retning af Tiden. Den Tilblivelse, som her er det Fælleds med Natur-Tilblivelsen, er en Mulighed, en Mulighed, der for Naturen er dennes hele Virkelighed. Men denne egentlige historiske Tilblivelse er dog indenfor en Tilblivelse, dette maa bestandigen fastholdes. Den speciellere historiske Tilblivelse bliver til ved en relativt fritvirkende Aarsag, der atter definitivt viser hen til en absolut fritvirkende Aarsag.

§ 3.

Det Forbigangne.

Hvad som er skeet, det er skeet, kan ikke gjøres om igjen; saaledes kan det ikke forandres (Stoikeren Chrysipp — Megarikeren Diodor). Er denne Uforanderlighed Nødvendighedens?

Det Forbigangnes Uforanderlighed er tilveiebragt ved en Forandring, ved Tilblivelsens Forandring, men en saadan Uforanderlighed udelukker jo ikke al Forandring, da den ikke har udelukket den; thi al Forandring er jo (dialektisk i Retning af Tid) kun udelukket derved, at den ethvert Øieblik er udelukket. Vil man betragte det Forbigangne som Nødvendigt, da skeer dette ved at glemme, at det er blevet til; men skulde en saadan Glemsomhed maaskee ogsaa være nødvendig?

Hvad der er skeet, det er skeet saaledes som det er skeet, saaledes er det uforanderligt; men er denne Uforanderlighed Nødvendighedens? Det Forbigangnes Uforanderlighed er, at dets virkelige Saaledes ikke kan blive anderledes, men følger deraf, at dets mulige Hvorledes ikke kunde have blevet anderledes. Derimod er det Nødvendiges Uforanderlighed, at det bestandigen forholder sig til sig selv, og forholder sig til sig selv paa den samme Maade, udelukker enhver Forandring, nøies ikke med det Forbigangnes Uforanderlighed, hvilken ikke blot, som viist, er dialektisk i Retning af en tidligere Forandring, af hvilken den fremgaaer, men endog maa være dialektisk i Retning af en høiere Forandring, der ophæver den. (Angerens f. Ex., der vil ophæve en Virkelighed).

Det Tilkommende er endnu ikke skeet; men derfor er det ikke mindre nødvendigt end det Forbigangne, da det Forbigangne ikke blev nødvendigt ved at være skeet, men tvertimod ved at være skeet viste, at det ikke var nødvendigt. Var det Forbigangne blevet nødvendigt, saa vilde man derfra ikke kunne slutte i Modsætning med Hensyn til det Tilkommende, men tvertimod vilde deraf følge, at det Tilkommende ogsaa var nødvendigt. Dersom Nødvendigheden kunde indtræde paa eet eneste Punkt, saa vilde der ikke mere være Tale om det Forbigangne og det Tilkommende. At ville forudsige det Tilkommende (prophetere) og at ville forstaae det Forbigangnes Nødvendighed, er aldeles det Samme, og kun Moden gjør at det Ene synes een Slægt plausiblere end det Andet. Det Forbigangne er jo blevet til; Tilblivelsen er Virkelighedens Foran-

dring ved Friheden. Dersom nu det Forbigangne var blevet nødvendigt, da vilde det ikke mere tilhøre Friheden, o: tilhøre det, hvorved det blev til. Friheden var da ilde stedt, den var baade til at lee og til at græde over, da den bar Skylden for hvad der ikke tilhørte den, frembragte hvad Nødvendigheden slugte, og Friheden selv blev en Illusion og ikke mindre Tilblivelsen; Friheden blev Hexeri, Tilblivelsen blind Allarm.*)

*) Den propheterende Generation forsmaaer det Forbigangne, vil ikke høre Skrifternes Vidnesbyrd; den Generation, der har travlt med at forstaae det Forbigangnes Nødvendighed, vil ikke gjerne spørges om det Tilkommende. Begges Adfærd er ganske consequent; thi hver især vilde paa det Modsatte faae Leilighed til at see, hvor daarlig deres Adfærd er. Den absolute Methode, hvilken er Hegels Opfindelse, er allerede i Logiken en vanskelig Sag, ja en glimrende Tautologi, der har været den videnskabelige Overtro til Tjeneste med mange Tegn og underlige Gjerninger. I de historiske Videnskaber er den en fix Idee, og det at Methoden der strax begynder med at blive concret, da jo Historien er Ideens Concretion, har vel givet Hegel Anledning til at vise en sjelden Lærdom, en sjelden Magt i at forme Stoffet, hvori der ved ham kom Rore nok, men har ogsaa foranlediget, at den Lærendes Sind distraheres, at han, maaskee netop af Ærbødighed og Beundring over China og Persien, Middelalderens Tænkere, Grækenlands Philosopher, de fire verdenshistoriske Monarchier (en Opdagelse, der, som den ikke var undgaaet Geert Westphaler, ogsaa satte mangen senere hegelianst Geert Westphalers Snakketøi i Bevægelse), glemte at eftersee, om nu og Det viste sig ved Slutningen, ved Udgangen af Fortryllelsens Vandring, hvad der bestandig blev lovet i Begyndelsen, hvad der jo var Hovedsagen, hvad al Verdens Herlighed ikke kunde erstatte, og hvad der kun kunde gjøre Fyldest for den utidige Spænding, i hvilken man holdtes — Methodens Rigtighed. Hvorfor blev man dog strax concret, hvorfor begyndte man strax at experimentere in concreto, eller lod dette Spørgsmaal sig ikke endnu besvare i Abstraktionens lidenskabsløse Korthed, der ingen Adspredelses-, ingen Tryllemidler har, hvad det vil sige, at Ideen bliver concret, hvad Tilblivelse er, hvorledes man forholder sig til det Tilblevne o. s. v., ligesom det jo allerede i Logiken havde ladet sig besvare, hvad Overgang vil sige, inden man gik over til at skrive tre Bind, hvori man efterviste Overgangen i de kategoriske Bestemmelser og forbausede Overtroen, og gjorde Dens Stilling saa mislig, der med Glæde vil skylde den overlegne Aand Meget og takke for hvad han skylder, men dog ikke kan glemme derover hvad Hegel selv maatte anse for Hovedsagen.

§ 4.

Opfattelsen af det Forbigangne.

Naturen, som Rummets Bestemmelse, er kun umiddelbart til. Hvad der er dialektisk i Retning af Tiden har en Dobbelthed i sig, at det efterat have været nærværende, kan bestaae som et Forbigangent. Det egentlige Historiske er bestandig det Forbigangne (det er forbi; om det er Aar eller Dage siden, gjør ingen Forskjel), og har som forbigangent Virkeligheden; thi det er vist og tilforladeligt, at det er skeet; men det at det er skeet, er netop atter dets Uvished, der bestandig skal forhindre Opfattelsen i at tage det Forbigangne hen, som havde det været saaledes fra Evighed af. Kun i denne Modsigelse af Vished og Uvished, hvilken er det Tilblevnes discrimen og saaledes ogsaa det Forbigangnes, er det Forbigangne forstaaet; anderledes forstaaet, har Opfattelsen misforstaaet sig selv (at den er Opfattelse) og sin Gjenstand (at noget Saadant kunde blive en Opfattelses Gjenstand). Enhver Opfattelse af det Forbigangne, der tilgavns vil have forstaaet det ved at construere det, har kun tilgavns misforstaaet. (En Manifestations Theori istedenfor Constructionen skuffer ved første Øiekast, men i næste Moment har man atter den secundaire Construction og den nødvendige Manifestation). Det Forbigangne er ikke nødvendigt, da det blev til; blev ikke nødvendigt ved at blive til (en Modsigelse), og bliver endnu mindre nødvendigt ved nogens Opfattelse. (Afstanden i Tid foranlediger, at Aandens Sands bedrages, ligesom Afstanden i Rum foranlediger Sandsebedraget. Den Samtidige seer ikke det Tilblivendes Nødvendighed, men naar der ligger Aarhundreder mellem Tilblivelsen og Betragteren — saa seer han Nødvendigheden, ligesom Den, der paa Afstand seer det Firkantede rundt). Skulde det Forbigangne blive nødvendigt ved Opfattelsen, da vandt det Forbigangne hvad Opfattelsen tabte, da den opfattede noget Andet, hvilket er en daarlig Opfattelse. Dersom det Opfattede forandres i Opfattelsen, saa forandres Opfattelsen til at være en Misforstaaelse.

En Viden af det Nærværende giver dette ingen Nødvendighed, en Forudviden af det Tilkommende giver dette ingen Nødvendighed (Boethius), en Viden af det Forbigangne giver dette ingen Nødvendighed; thi al Opfattelse som al Viden har Intet at give af.

Den, der opfatter det Forbigangne, Historico-philosophus, er derfor en baglænds Prophet (Daub). At han er Prophet betegner netop, at der til Grund for det Forbigangnes Vished ligger den Uvished, der er for dette aldeles i samme Forstand som for det Tilkommende, den Mulighed (Leibnitz — de mulige Verdener), ud af hvilken det umuligen med Nødvendighed kunde fremgaae, nam necessarium se ipso prius sit, necesse est. Historikeren staaer da atter hos det Forbigangne, bevæget i den Lidenskab, hvilken er den lidenskabelige Sands for Tilblivelse, o: Beundringen. Beundrer Philosophen slet Intet (og hvorledes skulde man ogsaa uden ved en ny Art Modsigelse falde paa at beundre en nødvendig Construction), saa har han eo ipso ikke med det Historiske at gjøre; thi overalt hvor Tilblivelsen er med (hvilken jo er i det Forbigangne), der kan det vissest Tilblevnes Uvished (hvilken er Tilblivelsens) kun udtrykke sig i denne Philosophen værdige og nødvendige Lidenskab (Plato — Aristoteles). Selv om det Tilblevne er det Visseste, selv om Beundringen vil give sit Samtykke forud, ved at sige, at hvis dette ikke var skeet, saa maatte man digte det (Baader), selv da er Beundringens Lidenskab selvmodsigende, hvis den vil tillyve det Tilblevne Nødvendighed og narre sig selv. — Allerede Ordet, som ogsaa Begrebet: Methode, viser tilstrækkeligen, at den Fremadskriden, her kan være Tale om, er en teleologisk; men i enhver saadan er der ethvert Øieblik en Pause (her staaer Beundringen in pausa og venter paa Tilblivelsen), hvilken er Tilblivelsens og Mulighedens, netop fordi τελος ligger udenfor. Er kun een Vei mulig, saa er τελος ikke udenfor, men i selve Fremskriden, ja bag ved, saaledes som ved Immanentsens Fremskriden.

Dette angaaende Opfattelsen af det Forbigangne. Det er

imidlertid forudsat, at Kundskaben om det Forbigangne er givet; hvorledes erhverves denne? Umiddelbart kan det Historiske ikke sandses, fordi det har Tilblivelsens Svigagtighed i sig. Det umiddelbare Indtryk af et Naturphænomen eller af en Begivenhed er ikke Indtrykket af det Historiske; thi umiddelbart kan Tilblivelsen ikke sandses, men blot Nærværelsen; men det Historiskes Nærværelse har Tilblivelsen i sig, ellers er det ikke det Historiskes Nærværelse.

Den umiddelbare Sandsning og den umiddelbare Erkjenden kan ikke bedrage. Allerede derved viser det sig, at det Historiske ikke kan blive disses Gjenstand, fordi det Historiske har hiin Svigagtighed, hvilken er Tilblivelsens, i sig. I Forhold til det Umiddelbare er nemlig Tilblivelse en Svigagtighed, hvorved Det, der staaer fastest, bliver gjort tvivlsomt. Naar saaledes den Sandsende seer en Stjerne, da bliver Stjernen ham tvivlsom i det Øieblik han vil blive sig bevidst, at den er bleven til. Det er ligesom om Reflexionen tog Stjernen fra Sandsen. Saameget er da klart, at Organet for det Historiske maa være dannet i Lighed med dette, maa have det Tilsvarende i sig, hvorved det bestandig i sin Vished ophæver den Uvished, der svarer til Tilblivelsens Uvished, hvilken er en dobbelt: det Ikke-Værendes Intethed, og den tilintetgjorte Mulighed, der tillige er enhver anden Muligheds Tilintetgjørelse. Af en saadan Beskaffenhed er nu netop Troen; thi i Troens Vished er bestandig tilstede som det Ophævede den Uvished, hvilken paa enhver Maade svarer til Tilblivelsens. Troen troer saaledes hvad den ikke seer; den troer ikke, at Stjernen er til, thi det sees, men den troer, at Stjernen er bleven til. I Forhold til en Begivenhed gjelder det Samme. Det Skeete lader sig umiddelbart erkjende, men at det er skeet, ingenlunde, end ikke at det skeer, selv om det skeer som man siger lige for Næsen. Det Skeetes Svigagtighed er at det er skeet, hvori Overgangen ligger fra Intet, fra Ikke-Væren og fra det mangfoldige mulige Hvorledes. Den umiddelbare Sands og Erkjendelse aner ikke den Usikkerhed, med hvilken Troen nærmer sig sin

Gjenstand, men heller ei den Vished, der vikler sig ud af Uvisheden.

Den umiddelbare Sandsning og Erkjenden kan ikke bedrage. Dette er af Vigtighed at forstaae, for at forstaae Tvivlen, og for igjennem den igjen at anvise Troen sin Plads. Hiin Tanke ligger nu til Grund for den græske Skepsis, hvor underligt dette end synes. Dog er det ikke saa vanskeligt at forstaae, eller at forstaae, hvilket Lys dette kaster over Troen, naar man ikke aldeles er forstyrret af den hegelske Tvivlen om Alt, mod hvilken man sandeligen ikke skal prædike; thi hvad Hegelianerne sige herom, er af den Beskaffenhed, at det snarest synes at begunstige en beskeden Tvivl om, hvor vidt det hænger rigtigt sammen med, at de have tvivlet om Noget. Den græske Skepsis var retirerende (*εποχη*); de tvivlede ikke i Kraft af Erkjendelsen, men i Kraft af Villien (nægte Bifald — *μετριοπαθειν*). Heraf følger nu, at Tvivlen kun er til at hæve ved Friheden, ved en Villies-Akt, hvad enhver græsk Skeptiker vilde forstaae, da han har forstaaet sig selv; men han vilde ikke hæve sin Skepsis, netop fordi han vilde tvivle. Det maa man nu lade ham om, men ikke paasige ham den Dumhed, at han meente, at man tvivlede med Nødvendighed, samt, hvad der er endnu dummere, at hvis saa var, Tvivlen da kunde hæves. Den græske Skeptiker nægter ikke Sandsens og den umiddelbare Erkjendelses Rigtighed, men, siger han, Vildfarelsen har en ganske anden Grund, den kommer af Slutningen, jeg gjør. Kan jeg blot lade være at slutte, da bliver jeg aldrig bedragen. Dersom saaledes f. Ex. Sandsen paa Afstand viser mig en Gjenstand rund, der nærved sees firkantet, eller viser mig en Stok brudt i Vandet, skjøndt den er lige naar den tages op, saa har Sandsen slet ikke bedraget mig, men jeg er først bedraget, naar jeg slutter Noget om Stokken og hiin Gjenstand. Derfor holder Skeptikeren sig bestandig in suspenso, og denne Tilstand var det han vilde. Forsaavidt da den græske Skepsis er bleven kaldet *φιλοσοφια ζητητικη, απορητικη, σκεπτικη*, saa udtrykke disse Prædikater ikke det Eiendommelige ved den græske Skepsis, der bestandigt kun brugte

Erkjendelsen for at frede om det Sindelag, der var den Hovedsagen, og derfor end ikke vilde udsige Erkjendelsens negative Resultat ϑετικως for ikke at fanges i at have gjort en Slutning. Sindelaget var dem Hovedsagen. (τελος δε οι σκεπτικοι φασι την εποχην, ἡ σκιας τροπον επακολουϑει ἡ αταραξια. Diog. L. lib. IX. § 107*). — I Modsætning hertil viser det sig nu let, at Troen ikke er en Erkjendelse, men en Frihedens-Akt, en Villens-Yttring. Den troer Tilblivelsen, og har da i sig ophævet den Uvished, der svarer til det Ikkeværendes Intethed; den troer det Tilblevnes Saaledes, og har da i sig ophævet det Tilblevnes mulige Hvorledes, og uden at nægte Muligheden af et andet Saaledes er dog det Tilblevnes Saaledes Troen det Visseste.

Forsaavidt nu Det, der ved Troen bliver det Historiske og som det Historiske bliver Troens Gjenstand (det Ene svarer til det Andet), er umiddelbart til og umiddelbart opfattes, bedrager det ikke. Den Samtidige bruge da vel sine Øine o. s. v., men han passe vel paa Slutningen. Umiddelbart kan han ikke erkjende, at det er blevet til, men han kan heller ei med Nødvendighed erkjende, at det er blevet til; thi Tilblivelsens første Udtryk er netop Afbrydelsen af Continuiteten. I det Øieblik Troen troer, at det er blevet til, er skeet, gjør den det Skeete og Tilblevne tvivlsomt i Tilblivelsen, og dets Saaledes i Tilblivelsens mulige Hvorledes. Troens Slutning er ingen Slutning men en Beslutning, og derfor er Tvivlen udelukket. Naar Troen slutter: dette er til, ergo er det blevet til, kunde det synes en Slutning fra Virkning til Aarsag. Imidlertid er det ikke ganske saa, og selv om det var saa, da maa man erindre, at Erkjendel-

*) At den umiddelbare Sandsning og Erkjendelse ikke kan bedrage, indskærper baade Plato og Aristoteles. Senere Cartesius, der netop ligesom de græske Skeptikere siger, at Vildfarelsen kommer fra Villien, der forhaster sig med at gjøre Slutninger. Dette kaster ogsaa et Lys over Troen; idet den beslutter sig til at troe, da løber den den Risico, at det var en Vildfarelse, men dog vil den troe. Anderledes troer man aldrig; vil man undgaae Risico, saa vil man med Vished vide, at man kan svømme førend man gaaer i Vandet.

sens Slutning er fra Aarsag til Virkning, eller rettere fra Grund til Følge (Jacobi). Det er ikke ganske saa, thi umiddelbart kan jeg ikke sandse eller erkjende, at Det, jeg umiddelbart sandser og erkjender, er en Virkning, thi umiddelbart er det kun. At det er en Virkning, troer jeg; thi for at prædicere om det, at det er en Virkning, maa jeg allerede have gjort det tvivlsomt i Tilblivelsens Uvished. Men beslutter Troen sig hertil, saa er Tvivlen hævet; i samme Øieblik er Tvivlens Ligevægt og Indifferents hævet ikke ved Erkjendelse, men ved Villie. Saaledes er Troen approximationsviis det meest Disputable (thi Tvivlens Uvished, der er stærk og uovervindelig i at tvetyde — dis-putare, er gaaet til Grunde i den), og det mindst Disputable i Kraft af sin nye Qvalitet. Troen er det Modsatte af Tvivlen. Tro og Tvivl ere ikke to Arter af Erkjendelse, der lade sig bestemme i Continuitet med hinanden; thi ingen af dem er Erkjendelses-Arter, og de ere modsatte Videnskaber. Tro er Sands for Tilblivelse og Tvivl er Protest mod enhver Slutning, der vil gaae ud over den umiddelbare Sandsning og den umiddelbare Erkjendelse. Den egne Tilvær f. Ex. nægter Tvivleren ikke, men han slutter Intet; thi han vil ikke bedrages. Forsaavidt han bruger Dialektiken til bestandig at gjøre det Modsatte lige sandsynligt, da er det dog ikke i Kraft heraf, at han opstiller sin Skepsis, det er blot Udenværker, menneskelige Accommodationer; han har derfor intet Resultat, end ikke et negativt (thi dette er at anerkjende Erkjendelsen), men i Kraft af Villien beslutter han at holde inde og holde sig tilbage (*φιλοσοφια εφεκτικη*) fra enhver Slutning.

Den som ikke er samtidig med det Historiske, han har istedetfor den Sandsens og Erkjendelsens Umiddelbarhed (hvilken imidlertid ikke kan opfatte det Historiske) de Samtidiges Efterretning, til hvilken han forholder sig paa samme Maade, som de Samtidige til Umiddelbarheden; thi selv om det Fortalte i Efterretningen er undergaaet Forandringen, saa kan han ikke tage den saaledes hen, at han selv ikke giver den Samtykke og

gjør den til historisk, uden at han forvandler den til det Uhistoriske for sig. Efterretningens Umiddelbarhed, o: det, at Efterretning er der, er det umiddelbart Nærværende, men det Historiske ved det Nærværende er, at det er blevet til, ved det Forbigangne, at det var et Nærværende ved at være blevet til. Saasnart nu den Senere troer det Forbigangne (ikke dets Sandhed; thi dette er en Erkjendelsens Sag, der angaaer Væsenet, ikke Væren; men troer, at det var et Nærværende ved at være blevet til), saa er Tilblivelsens Usikkerhed deri; og denne Tilblivelsens Usikkerhed (det Ikke-Værendes Intethed — det virkelige Saaledes's mulige Hvorledes) maa være for ham ligesom for den Samtidige, hans Sind maa være in suspenso ligesom den Samtidiges. Han har da ingen Umiddelbarhed mere for sig, men heller ingen Tilblivelsens Nødvendighed, men kun Tilblivelsens **Saaledes.** Den Senere troer da vel i Kraft af den Samtidiges Udsagn, men kun i samme Forstand som den Samtidige i Kraft af den umiddelbare Sandsning og Erkjendelse, men troe kan den Samtidige ikke i Kraft heraf, og saaledes heller ikke den Senere i Kraft af Efterretningen.

* *

*

Det Forbigangne bliver saaledes intet Øieblik nødvendigt, saalidet som det var nødvendigt, da det blev til, eller viste sig nødvendigt for den Samtidige der troede det, o: troede, at det var blevet til; thi Tro og Tilblivelse svare til hinanden, og angaae Værens ophævede Bestemmelser: det Forbigangne og det Tilkommende; og det Nærværende kun forsaavidt det sees under Værens ophævede Bestemmelse som det, der er blevet til; medens Nødvendighed angaaer Væsen, og saaledes at Væsenets Bestemmelse netop er at udelukke Tilblivelse. Den Mulighed, hvoraf det Mulige, der blev det Virkelige, fremgik, ledsager bestandig det Tilblevne, og bliver hos det Forbigangne,

selv om der laae Aartusinder imellem; saasnart den Senere gjentager, at det er blevet til (hvilket han gjør ved at troe det), gjentager han dets Mulighed, ligegyldigt om her nu kan være Tale om speciellere Foreſtillinger om denne Mulighed, eller ikke.

Tillæg.

Anvendelſe.

Hvad her er blevet ſagt, gjelder om det ligefrem Hiſtoriſke, hvis Modſigelſe kun er, at det er blevet til, hvis Modſigelſe*) kun er Tilblivelſens; thi man maa atter her ikke ſkuffes, ſom var det lettere at forſtaae, at Noget er blevet til, efterat det er blevet til, end før det er blevet til; thi Den, der mener dette, han forſtaaer endnu ikke, at det er blevet til, han har kun Sandsningen og Erkjendelſens Umiddelbarhed af det Nærværende, hvori Tilblivelſen ikke er indeholdt.

Vi ville nu vende tilbage til vort Digt og til vor Antagelſe, at Guden *har* været. I Forhold til det ligefrem Hiſtoriſke gjelder det, at det ikke kan blive hiſtoriſk for den umiddelbare Sandsning eller Erkjendelſe, ligeſaa lidet for den Samtidige, ſom for den Senere. Med hiint hiſtoriſke Faktum (der er vort Digts Indhold) har det nu en egen Beſkaffenhed, da det ikke er et ligefrem hiſtoriſk Faktum, men et Faktum der er baſeret paa en Selvmodſigelſe (hvilket er tilſtrækkeligt til at viſe, at der ingen Forſkjel er mellem den umiddelbart Samtidige og den Senere; thi ligeoverfor en Selvmodſigelſe, og den Riſico der er forbunden med at give den Bifald, er den umiddelbare Samtidighed ſlet ingen Begunſtigelſe). Dog er det et hiſtoriſk Fak-

*) Det Ord Modſigelſe maa her ikke tages i den forſlygtigede Forſtand, i hvilken Hegel har bildt ſig ſelv og Andre og Modſigelſen ind, at denne havde Magt til at frembringe Noget. Saa længe Intet er blevet til, er Modſigelſen kun Trangen i Beundringen, dens nisus, ikke Tilblivelſens nisus; naar det er blevet til, er Modſigelſen atter tilſtede ſom Beundringens nisus i den Lidenſkab, der reproducerer Tilblivelſen.

tum, og kun for Troen. Troen tages da her først i ligefrem og almindelig Betydning, om Forholdet til det Historiske; men dernæst maa Troen tages i ganske eminent Forstand, saaledes som dette Ord kun eengang kan forekomme, o: mange Gange, men kun i eet Forhold. Evigt forstaaet troer man ikke, at Guden er til, selv om man antager at han er til. Det er en misforstaaet Sprogbrug. Socrates troede ikke, at Guden var til. Hvad han vidste om Guden naaede han ved Erindring, og Gudens Tilværelse var ham ingenlunde noget Historisk. Om hans Gudserkjendelse var meget ufuldkommen i Forhold til Dens, der, efter vor Antagelse, af Guden selv modtager Betingelsen, vedkommer os ikke her; thi Troen har ikke med Væsenet at gjøre, men med Væren, og Antagelsen, at Guden er til, bestemmer ham evigt, ikke historisk. Det Historiske er, at Guden er bleven til (for den Samtidige), at han har været et Nærværende derved, at han er bleven til (for den Senere). Men heri ligger netop Modsigelsen. Umiddelbart kan da Ingen blive samtidig med dette historiske Faktum (cfr. det Foregaaende); men det er Troens Gjenstand, da det angaaer Tilblivelse. Der er her ikke Spørgsmaal om Sandheden deraf, men om man vil give det Samtykke, at Guden er bleven til, hvorved Gudens evige Væsen flekteres ind i Tilblivelsens dialektiske Bestemmelser.

Saaledes staaer hiint historiske Faktum hen; har ingen umiddelbar Samtidig, da det er historisk i første Potens (Troen i almindelig Forstand); har ingen umiddelbar Samtidig i anden Potens, da det er baseret paa en Modsigelse (Troen i eminent Forstand). Men denne sidste Lighed for de i Retning af Tid meest Forskjellige opsluger den Forskjellighed, der i Henseende til det første Forhold er for de i Retning af Tid Forskjellige. Hver Gang den Troende lader dette Faktum blive Gjenstand for Troen, lader det for sig blive historisk, gjentager han Tilblivelsens dialektiske Bestemmelser. Om der forløb nok saa mange Aartusinder, om hiint Faktum drog nok saa mange Consequentser efter sig, det bliver ikke derfor mere nødvendigt

(og Consequentserne selv blive kun relativt nødvendige, definitivt seet, da de hvile i hiin fritvirkende Aarsag), end sige da det meest Bagvendte, at det skulde blive nødvendigt paa Grund af Consequentserne, da jo Consequentser pleie at have deres Grund i Andet og ikke at begrunde dette. Om den Samtidige eller den Tidligere nok saa meget saae Forberedelserne, saae Vink derom, saae Symptomer dertil, hiint Faktum var dog ikke nødvendigt, da det blev til, o: hiint Faktum er ligesaa lidet som Tilkommende nødvendigt, som det som Forbigangent er nødvendigt.

Capitel V.

Disciplen paa anden Haand.

„Min kjære Læser! da der efter vor Antagelse ligger atten hundrede og tre og fyrretyve Aar mellem den samtidige Disciple og denne Samtale, saa synes der tilstrækkelig Anledning til at spørge om en Disciple paa anden Haand, da dette Forhold vel ofte maa have gjentaget sig. Spørgsmaalet synes da uafviseligt som ogsaa Spørgsmaalets Fordring om en Forklaring af de Vanskeligheder, der muligen kunne tilbyde sig, naar det gjelder om at faae Disciplen paa anden Haand bestemt i Lighed med og i Forskjellighed fra den samtidige. Men uagtet Dette, skulle vi dog ikke først betænke Spørgsmaalet, om det ogsaa er ligesaa rigtigt, som det er strax ved Haanden? Skulde det nemlig vise sig, at Spørgsmaalet er urigtigt eller at man ikke kan spørge saaledes, uden at spørge som en Daare og altsaa uden at være berettiget til at sigte Den for Daarskab, der er forstandig nok til ikke at kunne svare: — saa synes Vanskelighederne at være fjernede." — „Unægteligt; thi naar man ikke kan spørge, saa skal Svaret ikke volde En Ulejlighed, og Vanskeligheden er bleven ualmindelig let." — „Dette følger dog ikke; thi sæt Vanskeligheden laae i at indsee, at man ikke kan spørge saaledes. Eller har Du maaskee allerede indseet dette; var det maaskee Meningen med hvad Du yttrede i vor sidste Samtale (Cap. IV): at Du havde forstaaet mig og alle Consequentser af mit Udsagn, medens jeg endnu ikke ganske havde forstaaet mig selv?" — „Ingenlunde var dette min Mening, saa lidet som det er min Mening at Spørgsmaalet lader sig afvise, saa meget mindre da det strax indeholder i sig et nyt Spørgsmaal, om der ikke er en Forskjel mellem de Mange, der indeholdes under Bestemmelsen: Disciplen paa anden Haand; med andre Ord, om det er rigtigt, at dele et saa uhyre Tids-Afsnit i to saa ulige Dele: den Samtidige — den Senere." — „Du mener, at der maa kunne være Tale om en Disciple paa 5te, paa 7de Haand o. s. v.; men hvis der nu end for at

føie Dig, blev Tale derom, fulgte deraf, at Talen om alle disse Forskjelligheder, dersom den ikke var splidagtig med sig selv, ikke burde lade sig sammenfatte under Eet ligeoverfor den Bestemmelse: den samtidige Discipel? Eller handlede Talen rigtigt, om den bar sig ad som Du, saa den var eenfoldig nok til at gjøre, hvad Du var listig nok til, at faae Spørgsmaalet om Discipelen paa anden Haand forvandlet til et ganske andet Spørgsmaal, hvorved Du fandt Leilighed til istedenfor at samtykke eller misbillige mit Forslag, at narre mig med et nyt Spørgsmaal? Men da Du formodentligen ikke ønsker at fortsætte denne Samtale, af Frygt for at den skal udarte til Sophisteri og Kjævl, saa vil jeg afbryde den; men af Udviklingen, som jeg nu agter at fremsætte den, vil Du see, at der er taget Hensyn til de Yttringer, der ere forfaldne imellem os."

§ 1.

Discipelen paa anden Haand i sin Forskjellighed fra sig selv.

Her reflecteres altsaa ikke paa den secundaire Discipels Forhold til den samtidige, men den Forskjellighed, paa hvilken der reflecteres, er en saadan, at det indbyrdes Forskjelliges Lighed overfor et Andet bliver tilbage; thi den Forskjellighed, der kun er forskjellig fra sig selv, bliver jo indenfor Ligheden med sig selv. Paa Grund heraf er det heller ei nogen Vilkaarlighed at bryde af, hvor man vil; thi den relative Forskjel er her ingen Sorites, af hvilken Qvaliteten ved et coup de mains skal fremkomme, naar den er indenfor den bestemte Qvalitet. En Sorites vilde kun fremkomme, hvis man gjorde det at være Samtidig dialektisk i slet Forstand, f. Ex. ved at vise, at i en vis Forstand var slet Ingen Samtidig, thi Ingen kunde være samtidig med alle Momenter; eller ved at spørge, naar da Samtidigheden ophørte, hvor Ikke-Samtidigheden begyndte, om der ikke var et pruttende confinium som den pratende Forstand kunde sige om: til en vis Grad o. s. v. o. s. v. Al slig umen-

neskelig Dybsindighed fører til Intet, eller maaskee i vor Tid til at blive anseet for ægte speculativ, da det foragtede Sophisme, Fanden veed hvorledes det er gaaet til, er blevet den ægte Speculations kummerlige Hemmelighed, og det i Oldtiden som negativt Betragtede: til en vis Grad (den parodiske Fordragelighed der medierer Alt uden Smaalighed) er blevet det Positive, og hvad Oldtiden kaldte det Positive, Distinctionens Lidenskab, er blevet en Taabelighed.

Modsætninger vise sig nu stærkest ved at stilles sammen, og derfor vælge vi her den første Generation af secundaire Disciple, og den sidste (den som begrændser det givne spatium, de atten hundrede og tre og fyrretyve Aar), og fatte os saa kort som muligt; thi vi tale jo ikke historisk, men algebraisk, og ønske ikke at adspredе eller bedaare Nogen ved Mangfoldighedens Tryllerier. Derimod erindre vi bestandig, under Forskjelligheden at fastholde den fælleds Lighed i Forskjellighed overfor den Samtidige (først i næste § ville vi nærmere see, at det Spørgsmaal om Disciplen paa anden Haand, væsentligt forstaaet, er et urigtigt Spørgsmaal), samt at Forskjelligheden ikke maa voxe op til at forstyrre Alt.

a.

Den første Generation af secundaire Disciple.

Denne har nu (relativt) den Fordeel at være den umiddelbare Vished nærmere, at være nærmere til at erhverve en nøiagtig og paalidelig Efterretning om det Passerede af Mænd, hvis Paalidelighed man paa andre Maader kan controllere. Denne umiddelbare Vished have vi allerede calculeret i Capitel IV. At være noget nærmere til den er nu vel en Skuffelse; thi Den, der ikke er den umiddelbare Vished saa nær, at han er umiddelbar vis, han er absolut fjernet. Dog vi ville bringe denne relative Forskjellighed (som den første Generation af secundaire Disciple har i Forhold til de sildigere) i Anslag; hvor høit skulle vi anslaae den? Vi kan jo dog kun anslaae den

i Forhold til den Samtidiges Fordeel; men hans Fordeel (den umiddelbare Vished i ſtræng Forſtand) have vi jo allerede i Cap. IV. viiſt at være tvetydig (anceps — farefuld), og ſkulle yderligere gjøre det i næſte §. — Eller hvis der i den nærmeſte Generation havde levet et Menneſke, der med en Tyrans Magt forbandt en Tyrans Lidenſkab, og han havde faaet det Indfald ikke at bekymre ſig om Andet end at faae Sandheden tilveiebragt paa dette Punkt, blev han derfor Diſcipelen? Sæt, han bemægtigede ſig alle de endnu levende ſamtidige Vidner og De, ſom ſtode dem nærmeſt, lod dem afhøre hver for ſig paa det nøiagtigſte, lod dem indeſpærre ligeſom hine 70 Fortolkere, udhungre for at tvinge dem til at ſige Sandheden, lod dem paa den meeſt underfundige Maade confrontere med hinanden, blot for ved ethvert Middel at ſikkre ſig en paalidelig Efterretning — var han ved Hjælp af denne Efterretning Diſcipelen? Maatte Guden ikke ſnarere ſmile af ham, at han paa den Maade vilde tiltvinge ſig hvad der ikke lader ſig kjøbe for Penge, men heller ei tage med Magt? Selv hvis hiint Faktum, om hvilket vi tale, var et ſimpelt hiſtoriſk Faktum, Vanſkeligheden ſkulde dog ikke udeblive, naar han vilde tilveiebringe en abſolut Overeensſtemmelſe i alle Smaating, hvilket maatte være ham af uhyre Vigtighed, fordi Troens Lidenſkab, o: den Lidenſkab, der er ſaa intenſiv ſom Troen er det, havde faaet en forkeert Retning hen paa det blot Hiſtoriſke. Det er bekjendt nok, at de redeligſte og meeſt ſanddrue Mennesker allerſnareſt indvikle ſig i Modſigelſer, naar de blive Gjenſtand for en inqviſitoriſk Behandling og for en Inqviſitors fixe Idee, medens det kun er forbeholdt en forvorpen Forbryder, paa Grund af den Nøiagtighed, ſom en ond Samvittighed indſkærper, ikke at modſige ſig ſelv i ſin Løgn. Men dette fraſeet, hiint Faktum, om hvilket vi tale, er jo intet ſimpelt hiſtoriſk Faktum, hvad hjalp det ham da Alt? Hvis han fik tilveiebragt en compliceret Efterretning, der ſtemmede overens paa Bogſtav og paa Minut — ſaa var han udenfor al Tvivl bedragen. Han havde endog faaet en ſtørre Vished end den Samtidige, der ſaae og hørte,

thi denne maatte dog let opdage, at han stundom ikke saae og stundom saae feil og ligesaa med Hørelsen, og maatte jo bestandig mindes om, at han ikke saae eller hørte Guden umiddelbart, men saae et Menneske i en ringe Skikkelse, der sagde om sig selv, at han var Guden, med andre Ord, han maatte bestandig mindes om, at hiint Faktum var grundet paa en Modsigelse. Var da hiint Menneske tjent med sin Efterretnings Paalidelighed? Ja historisk seet, men ellers ikke; thi al Tale om Gudens jordiske Deilighed (da han dog kun var i Tjenerens Skikkelse — et enkelt Menneske, som En af os — Forargelsens Gjenstand), om hans umiddelbare Guddommelighed (da dog Guddommeligheden ikke er en umiddelbar Bestemmelse, og Læreren først maatte udvikle den dybeste Selv-Reflexion i den Lærende, Syndsbevidstheden, som Betingelse for Forstaaelsen), om hans Gjernings umiddelbare Vidunderlighed (da dog Vidunderet ikke er umiddelbart, men kun er for Troen, dersom ellers Den, der ikke troer, ikke seer Vidunderet) er her som allevegne Galimathias, et Forsøg paa at holde Overveielsen hen med Snak.

Denne Generation har relativt den Fordeel, at den ligger hiint Faktums Rystelse nærmere. Denne Rystelse og dens Zittringer bidrage til at vække Opmærksomheden. En saadan Opmærksomheds Betydning (hvilken jo ogsaa kan blive Forargelse) have vi allerede bragt i Anslag i Cap. IV. At være den noget nærmere (i Forhold til de Sildigere), lad det nu være en Fordeel, Fordelen staaer dog kun i Forhold til den tvivlsomme Fordeel det er for den Samtidige. Fordelen er aldeles dialektisk ligesom Opmærksomheden. Fordelen er at blive opmærksom, hvad enten man nu forarges eller man troer. Opmærksomheden er nemlig ingenlunde partisk for Troen, som fremgik Troen ved en simpel Consequents af Opmærksomheden. Fordelen er, at man kommer i en saadan Tilstand, at Afgjørelsen viser sig tydeligere. Dette er en Fordeel, og denne Fordeel er den eneste, som har Noget at betyde, ja saa meget at den er forfærdelig og ingenlunde en magelig Bequemmelighed. Dersom hiint Faktum aldrig ved dum Sandseløshed er gaaet

hen i menneskeligt Slendrian, saa vil enhver Generation opvise det samme Forhold af Forargelse, som den første; thi ved ingen Umiddelbarhed kommer man hiint Faktum nærmere. Man kan opdrages saa meget man vil til hiint Faktum, det hjælper ikke. Derimod kan det vel, især naar Opdrageren allerede selv er saaledes velstuderet, hjælpe En til at blive en dresseret Svatzer, i hvis Sind hverken Forargelsen var anet, eller Troen havde hjemme.

b.

Den sidste Generation.

Denne ligger nu fjernt fra Rystelsen, men har derimod Consequentserne at holde sig til, har Udfaldets Sandsynligheds-Bevis; har de Consequentser umiddelbart for sig, med hvilke hiint Faktum vel maa have omspændt Alt, har det Sandsynligheds-Bevis nær nok, fra hvilket dog ingen umiddelbar Overgang er til Troen, da, som vist. Troen ingenlunde er partisk for Sandsynligheden, hvad jo vilde være en Bagvaskelse at sige om Troen*). Dersom hiint Faktum kom ind i Verden

*) Overhovedet er den Tanke (hvorledes den nu end in concreto nærmere er at forstaae) at ville knytte et Sandsynligheds-Bevis til det Usandsynlige, (for at bevise — at det er sandsynligt? men saa er jo Begrebet forandret; eller for at bevise — at det er usandsynligt? men det er jo en Modsigelse at bruge Sandsynligheden dertil), som Alvor saa dum, at man skulde anse det for umuligt at den kunde forekomme; som Spøg og Spas derimod, efter mit Skjøn, overmaade morsom; at practisere i denne snevre Vending, meget underholdende. — En ædel Mand vil tjene Menneskeheden med et Sandsynligheds-Bevis, for at hjælpe den ind i det Usandsynlige. Det lykkes over al Maade; rørt modtager han Gratulation og Taksigelse, ikke blot af Honoratiores, der rigtigt veed at goutere Beviset, men ogsaa af Menigheden — ak, og hiin ædle Mand har netop forspildt Alt. — Eller en Mand har en Overbeviisning; denne Overbeviisnings Gehalt er det Urimelige, det Usandsynlige. Samme Mand er bethydeligt forfængelig. Man bærer sig nu saaledes ad. Saa stilfærdigt og venskabeligt som muligt faaer man ham til at rykke ud med sin Overbeviisning. Da han ikke aner Uraad, fremsætter han den skarpt. Idet han er færdig, styrter man sig over ham paa en for hans Forfængelighed saa pirrende Maade som muligt. Han bliver forlegen, generet, undseer sig ved sig selv, „at han skulde antage det Urimelige." Istedet-

som det absolute Paradox, saa hjælper alt det Senere ikke, thi dette bliver i al Evighed Consequentser af et Paradox, og altsaa definitivt netop ligesaa usandsynligt som Paradoxet, med mindre man vilde antage, at Consequentser (der jo ere det Afledede) fik tilbagevirkende Kraft til at omskabe Paradoxet, hvilket vilde være ligesaa antageligt, som at en Søn fik tilbagevirkende Kraft til at skabe sin Fader om. Selv om man vil tænke Consequentsen reent logisk, altsaa under Immanentsens Form, det bliver dog sandt, at Consequentsen kun kan blive at bestemme som identisk og eensartet med Aarsagen; men mindst af Alt have en omskabende Magt. At have Consequentserne for sig, er da netop lige saa tvivlsom en Fordeel, som at have den umiddelbare Vished, og Den, der tager Consequentserne umiddelbart hen, han er bedragen, netop ligesom Den, der tager den umiddelbare Vished for Troen.

Fordelen af Consequentserne synes at ligge i at hiint Faktum lidt efter lidt skulde være blevet naturaliseret. Er dette Tilfældet (ɔ: lader dette sig tænke), da er den senere Generation endog ligefrem i Fordelen for den samtidige (og det Menneske maatte da være meget dumt, der kunde tale om Consequentsen i denne Forstand og dog phantasere om det Lykke-

---

for ganske rolig at svare: „Høistærede, Han er en Nar; det er det Urimelige, og det skal være det tiltrods for alle Indvendinger, som jeg selv har gjennemtænkt langt forfærdeligere end nogen Anden formaaer at sætte dem frem for mig, om jeg end valgte det Usandsynlige", søger han at føre et Sandsynligheds-Bevis. Nu hjælper man ham, man lader sig overvinde, og ender omtrent saaledes: „Jh, nu seer jeg det, det er det Sandsynligste af Alt." Man omfavner ham; driver man Spasen meget vidt, kysser man ham og takker ob meliorem informationem, skuer ham til Afsked endnu engang ind i hans romantiske Øie, og skilles fra ham som Ven og Fostbroder i Liv og Død, som fra en ligestemt Sjel man har forstaaet for en Evighed. — En saadan Spas er retfærdig; thi havde Manden ikke været forfængelig, saa havde jeg staaet til Nar ligeoverfor hans Overbeviisnings redelige Alvor. — Hvad Epicur siger om den Enkeltes Forhold til Døden (om hans Betragtning end er en meget maadelig Trøstegrund), det gjelder om Forholdet mellem Sandsynlighed og Usandsynlighed: naar jeg er, er den (Døden) ikke, og naar den (Døden) er, er jeg ikke.

lige i at være Samtidig med hiint Faktum), og kan tilegne sig hiint Faktum høist ugeneert uden at formærke Noget til den Opmærksomhedens Tvetydighed, af hvilken Forargelsen kan fremgaae saavel som Troen. Hiint Faktum respecterer imidlertid ikke nogen Dressur, er for stolt til at ønske en Discipel, der vil være med, i Kraft af det heldige Udfald som Sagen fik, forsmaaer at naturaliseres under en Konges eller en Professors Protection; det er og bliver Paradoxet og lader sig ikke tilspeculere. Hiint Faktum er kun for Troen. Troen kan nu vel blive til anden Natur i et Menneske, men det Menneske, hvis anden Natur den bliver, han maa dog vel have havt en første, siden Troen blev den anden. Skal hiint Faktum naturaliseres, da lader dette sig i Forhold til Individet udtrykke saaledes, at Individet fødes med Troen, o: med sin anden Natur. Dersom vi begynde saaledes vor Udvikling, saa begynder samtidigen alt muligt Galimathias at jubilere; thi nu er det jo slaaet løs og ikke mere til at standse. Dette Galimathias maa naturligviis være opfundet ved at gaae videre, thi i Socrates' Anskuelse var der sandeligen god Mening, om vi end forlode det for at opdage det tidligere Projekterede, og et saadant Galimathias vilde vel føle det som en dyb Fornærmelse, at det ikke skulde være langt videre end det Socratiske. Selv i en Sjelevandring er der dog Mening, men at fødes med sin anden Natur, en anden Natur der refererer sig til et i Tiden givet historisk Faktum, det er et sandt non plus ultra af Galenskab. Socratisk forstaaet, har Individet været til før det blev til, og erindrer sig selv, saa Erindringen er Præexistentsen (ikke Erindring om Præexistentsen); Naturen (den ene, thi her er ikke Tale om en første og anden Natur) er bestemmet i Continuitet med sig selv. Her derimod er Alt forlænds og historisk, saaledes at det at fødes med Troen i Grunden er ligesaa plausibelt som at fødes 24 Aar gammel. Skulde man virkelig kunne paavise et Individ, der var født med Troen, da var dette et mere seværdigt Monstrum end det Barberen i den Stundesløse fortæller at være født in den neuen Buden, om det end

vilde forekomme Barberer og Stundesløse at være et allerkjæreste lille Væsen, Speculationens høieste Triumph. — Eller fødes maaskee Individet med begge Naturer paa eengang, vel at mærke ikke to saadanne Naturer der høre sammen for at danne den almindelige menneskelige Natur, men med to hele menneskelige Naturer, hvoraf den ene forudsætter et mellemliggende Historisk. I saa Fald er Alt forvirret hvad vi projekterede i Cap. I, vi staae ei heller ved det Socratiske, men ved en Confusion, som end ikke Socrates vilde være istand til at hæve. Det bliver en Forvirring forlænds, der har meget tilfælleds med den af Apollonius af Thana opfundne baglænds. Han nøiedes nemlig ikke som Socrates med at erindre sig selv som værende før han blev til (Bevidsthedens Evighed og Continuitet er det Dybsindige og Tanken i det Socratiske), men var hurtig til at gaae videre, han erindrede nemlig, hvem han havde været før han blev sig selv. Dersom hiint Faktum er blevet naturaliseret, saa er Fødselen ikke mere Fødselen, men den er tillige Igjenfødelsen, saaledes at den, der aldrig har været, han fødes igjen — idet han fødes. — I det individuelle Liv udtrykkes det saaledes, at Individet fødes med Troen; i Slægten maa det Samme udtrykkes saaledes, at Slægten efter hiint Faktums Indtræden er bleven en ganske anden, og desuagtet er bestemmet i Continuitet med den første. I saa Fald burde Slægten antage et nyt Navn; thi Troen, saaledes som vi har projekteret den, er vel intet Umenneskeligt, som en Fødsel indenfor en Fødsel (Igjenfødelsen), men vel derimod blev den et eventyrligt Monstrum, hvis det var som vi have ladet Indvendingen ville det.

Consequentsens Fordeel er ogsaa af en anden Grund en tvivlsom Fordeel, forsaavidt den ikke er en simpel Consequents af hiint Faktum. Lader os anslaae Consequentsens Fordeel til dens høieste Maximum, at hiint Faktum aldeles har omskabt Verden, har gjennemtrængt endog det Ubetydeligste med sin Allestedsnærværelse — hvorledes er dette gaaet til? Det er dog ikke skeet med et eneste Slag, men successivt, og hvorledes

successivt? Dog vel derved, at hver enkelt Generation atter er kommen i Forhold til hiint Faktum? Denne Mellembestemmelse maa altsaa controlleres, saa at Consequentsernes hele Styrke kun ved en Conversion kan komme En til Gode. Eller kan en Misforstaaelse ikke ogsaa have Consequentser, kan en Usandhed ikke ogsaa være kraftig? Og er det ikke skeet saaledes med hver Generation? Om nu samtlige Generationer vilde betroe den sidste Consequentsernes hele Herlighed uden videre — saa ere jo Consequentserne en Misforstaaelse. Eller er Venedig ikke bygget paa Havet, selv om den blev saa bebygget, at der tilsidst var en Generation, der slet ikke mærkede det, og var det ikke en sørgelig Misforstaaelse, om denne sidste Generation tog feil, indtil Pjelkerne begyndte at raadne og Byen sank? Men Consequentser, der ere byggede paa et Paradox, de ere jo, menneskeligt talt, byggede paa Afgrunden, og Consequentsernes Total-Gehalt, der kun overgives den Enkelte under den Overeenskomst, at det er i Kraft af et Paradox, er jo ikke at tage hen som urørligt Gods, da det Hele er svævende.

c.

Sammenligning.

Vi ville ikke forfølge det her Udviklede videre, men overlade til Enhver især at indøve sig selv i, fra de forskjelligste Sider at komme tilbage paa den Tanke, at bruge sin Phantasi til at udfinde de besynderligste Tilfælde af relative Forskjelligheder og relative Situationer, for da at gjøre Regnestykket. Saaledes er Quantiteten begrændset og skal have sit uindskrænkede Raaderum inden Grændsen. Quantiteten er Livets Mangfoldighed og virker bestandigen sit brogede Tæppe; den er som hiin ene Parce der spandt; men da gjelder det, at Tanken, som den anden Parce, passer paa at klippe Traaden over, hvilket, fraseet Billedet, bør skee, hver Gang Quantiteten vil danne Qualiteten.

Den første Generation af secundaire Disciple har da den

Fordeel, at Vanskeligheden er der; thi det er altid en Fordeel, en Lettelse, naar det er det Vanskelige, jeg skal tilegne mig, at det bliver gjort mig vanskeligt. Skulde den sidste Generation, naar den betragter den første og seer den næsten segnende under Forfærdelsen, falde paa at sige: det er ubegribeligt; thi det Hele er ikke sværere end at man kan tage og løbe med det; da var der vel Den, som vilde svare: „vær saa god, løb Du kun, men Du skulde dog see efter, om Det, Du løber med, virkelig er Det, hvorom Talen er; og derom disputere vi jo ikke, at en Vind er let nok at løbe med".

Den sidste Generation har Lethedens Fordeel, men saasnart den opdager, at denne Lethed netop er den Mislighed, der føder Vanskeligheden, saa vil denne Vanskelighed svare til Forfærdelsens Vanskelighed, og Forfærdelsen vil gribe ham ligesaa primitivt som den første Generation af secundaire Disciple.

§ 2.

Spørgsmaalet om Discipelen paa anden Haand.

Inden vi gaae over til selve Overveielsen ville vi strax udvise et Par Betragtninger, der orientere. a) Anseer man hiint Faktum for et simpelt historisk Faktum, saa gjelder det om at være Samtidig, og det er Fordelen at være Samtidig (dette forstaaet nærmere, som angivet er i Cap. IV), eller at være saa nær som mulig, eller at kunne sikkre sig de Samtidiges Paalidelighed o. s. v. Ethvert historisk Faktum er kun et relativt Faktum, og derfor er det i sin Orden, at den relative Magt, Tiden, afgjør Menneskenes relative Skjebne, i Hensende til Samtidighed; thi mere er det ikke, og kun Barnagtighed eller Dumhed kan overvurdere det til det Absolute. — b) Er hiint Faktum et evigt Faktum, saa er enhver Tid det lige nær; men vel at mærke ikke i Troen; thi Troen og det Historiske svare aldeles til hinanden, og det er derfor kun en Accommodation til en mindre correct Sprogbrug, at jeg benytter det Ord: Faktum, der er hentet fra det Historiske. — c) Er hiint Faktum

et absolut Faktum, eller for at bestemme det endnu nøiere, er det Det, vi have fremsat, saa er det en Modsigelse, at Tiden skulde kunne dele Menneskenes Forhold til det, det vil sige, dele det i afgjørende Forstand; thi hvad der er væsentligen deleligt ved Tiden, det er eo ipso ikke det Absolute, thi deraf vilde følge, at det Absolute selv var en casus i Livet, en Status i Forhold til Andet, medens det, skjønt declinabelt i alle Livets casibus, dog bestandigt er det Samme, og i ideligt Forhold til Andet, bestandigt dog er status absolutus. Men det absolute Faktum er dog tillige historisk. Passe vi ikke herpaa, da er al vor hypothetiske Tale tilintetgjort; thi da tale vi kun om et evigt Faktum. Det absolute Faktum er et historisk Faktum og som saadant Troens Gjenstand. Det Historiske derved maa da vel accentueres, men ikke saaledes, at det bliver afgjørende for Individerne absolut; thi saa staae vi ved a (skjønt det, forstaaet saaledes, er en Modsigelse, thi et simpelt historisk Faktum er intet absolut Faktum og har ikke Magt til nogen absolut Afgjørelse); men det Historiske maa heller ei tages bort, thi da have vi kun et evigt Faktum. — Som nu da det Historiske for den Samtidige bliver Anledning for ham, at han bliver Discipel, vel at mærke ved at faae Betingelsen af Guden selv (thi ellers tale vi socratisk), saaledes bliver de Samtidiges Efterretning Anledning for enhver Senere til at han bliver Discipel, vel at mærke ved at faae Betingelsen af Guden selv.

Nu begynde vi. Af Guden selv modtager Den Betingelsen, der ved Betingelsen bliver Discipelen. Forholder det sig saaledes (og det have vi jo udviklet i det Foregaaende, hvor der blev viist, at den umiddelbare Samtidighed kun er Anledningen, dog, vel at mærke, ikke saaledes, at Betingelsen nu uden videre var i den Foranledigede), hvor bliver der da Plads for hiint Spørgsmaal om Discipelen paa anden Haand? Thi Den, der har, hvad han har, fra Guden selv, han har det dog aabenbart fra første Haand; og Den, der ikke har det fra Guden selv, han er ikke Discipel.

Lader os antage, at det forholder sig anderledes, at den

samtidige Generation af Disciple havde af Guden modtaget Betingelsen, og nu skulde de følgende Generationer af disse Samtidige modtage Betingelsen; hvad vilde deraf følge? Vi ville ikke adsprede Opmærksomheden ved at tænke paa den historiske Pusilanimitet, med hvilken man formodentligen i ny Modsigelse og til ny Forvirring (thi begynder man først herpaa, da er Virvarret ikke til at udtømme) vilde eftertragte hine Samtidiges Efterretning, som var det derpaa det kom an. Nei, skal den Samtidige give den Senere Betingelsen med, da kommer denne til at troe paa ham. Af ham modtager han Betingelsen og derved bliver den Samtidige Troens Gjenstand for den Senere; thi Den, af hvem den Enkelte modtager Betingelsen, den samme er eo ipso (cfr. det Foregaaende) Troens Gjenstand og er Guden.

En saadan Meningsløshed vil dog vel være tilstrækkelig til at skræmme Tanken tilbage fra denne Antagelse. Modtager derimod den Senere ogsaa Betingelsen af Guden, saa vil det Socratiske atter vende tilbage, vel at mærke indenfor den totale Forskjellighed, hvilken er hiint Faktum og den Enkeltes (den Samtidige og den Seneres) Forhold til Guden. Hiin Meningsløshed derimod lader sig ikke tænke, i en anden Forstand, end naar vi sige om hiint Faktum og om den Enkeltes Forhold til Guden, at dette ikke lader sig tænke. Vor hypothetiske Antagelse af hiint Faktum og den Enkeltes Forhold til Guden indeholder ingen Selvmodsigelse, og Tanken kan saaledes beskæftige sig dermed som med det Besynderligste af Alt. Hiin meningsløse Consequents derimod indeholder en Selvmodsigelse, den nøies ikke med at statuere en Urimelighed, hvilken er vor hypothetiske Antagelse, men indenfor denne Urimelighed frembringer den en Selvmodsigelse, at Guden for den Samtidige er Guden, men den Samtidige igjen Guden for den Tredie. Kun saaledes gik vort Projekt videre end Socrates, at vi stillede Guden i Forhold til den Enkelte, men hvo turde vel komme til Socrates med saadan Passiar, at et Menneske er en Gud i sit Forhold til et andet Menneske? Nei, hvorledes det ene Menneske

forholder sig til det andet, det forstod Socrates med et Heltemod, der allerede behøver Uforfærdethed for at forstaaes. Og dog gjelder det om at erhverve den samme Forstaaelse indenfor den nu antagne Formation, at det ene Menneske, forsaavidt han er Troende, ikke skylder det andet Noget, men Guden Alt. At denne Forstaaelse ikke er let, især ikke let bestandig at bevare (thi at forstaae det een Gang for alle uden at tænke de concrete Indvendinger, o: at indbilde sig selv, at man har forstaaet det, er ikke vanskeligt), indsees vel uden Besværlighed; og Den, der vil begynde at excercere sig selv i denne Forstaaen, han vil vist ofte nok gribe sig i Misforstaaelse, og vil han indlade sig med Andre, da passe han vel paa. Men har man forstaaet det, da vil man ogsaa forstaae, at der ikke er og ikke kan være Tale om en Discipel paa anden Haand; thi den Troende (og kun han er jo Discipelen) har bestandig Troens Autopsi, og seer ikke med Andres Øine, og seer kun det samme, som enhver Troende seer — med Troens Øine.

Hvad kan da den Samtidige gjøre for den Senere? a) Han kan fortælle den Senere, at han selv har troet hiint Faktum; hvilket egentligen slet ingen Meddelelse er (dette er udtrykt ved, at der ingen umiddelbar Samtidighed gives, og at Faktum er baseret paa en Modsigelse), men blot Anledning. Naar jeg nemlig siger: dette eller dette er skeet, saa fortæller jeg historisk; men naar jeg siger „jeg troer og har troet, at dette er skeet, uagtet det er Forstanden en Daarskab og det menneskelige Hjerte til Forargelse," saa har jeg i samme Øieblik netop gjort Alt for at hindre nogen Anden i at bestemme sig i umiddelbar Continuitet med mig, for at frabede mig alt Compagniskab, da enhver Eneste akkurat maa bære sig ad paa samme Maade. b) Han kan i denne Form fortælle Faktums Indhold, hvilket Indhold dog kun er for Troen, aldeles i samme Forstand som Farverne kun ere for Synet og Lyden for Hørelsen. I denne Form kan han gjøre det; i enhver anden Form taler han kun hen i Veiret, og forleder maaskee den Senere til at bestemme sig i Continuitet med Snakken.

I hvilken Forstand kan den Samtidiges Troværdighed interessere den Senere? Ikke i Hensende til om han nu virkelig har havt Troen, saaledes som han haver vidnet det om sig selv. Dette vedkommer slet ikke den Senere, gavner ham ikke, gjør ham hverken fra eller til i selv at faae Troen. Kun Den, der selv faaer Betingelsen af Guden (hvilket ganske svarer til hvad der fordres af Mennesket, at opgive sin Forstand, og paa den anden Side er den eneste Autoritet, der svarer til Troen), kun han troer. Vil han troe (ɔ: indbilde sig at troe), fordi mange retskafne Folk paa Bjerget have troet (ɔ: have sagt, at de havde Troen; thi videre kan det ene Menneske ikke controllere det andet; selv om hiin Anden taalte, bar, led Alt for Troens Skyld; den der staaer udenfor kan ikke komme videre end til hvad den Anden siger om sig selv, thi Usandheden kan gaae akkurat ligesaa vidt som Sandheden — for menneskelige Øine — ikke for Guds), da er han en Nar, og det er, væsentligen seet, tilfældigt, om han troer i Kraft af sin Mening og en maaskee udbredt Opinion om retskafne Folks Tro, eller han troer en Münchhausen. Skal den Samtidiges Troværdighed interessere ham (ak, og det kan man være sikker paa, at det er en Sag, der vil vække uhyre Sensation og give Anledning til at Folianter skrives; thi dette bedragerisk Skin af Alvor, at overveie, om Den eller Den er troværdig, istedenfor, om man selv har Troen, er en fortræffelig Dragt for Sindets Mageligshed og europæisk Bysnak), da maa det være med Hensyn til det Historiske. Til hvilket Historisk? Det Historiske, som ikkun kan blive Gjenstand for Troen, og som den Ene ikke kan meddele den Anden, ɔ: som den Ene vel kan meddele den Anden, men, vel at mærke, ikke saaledes at den Anden troer det, medens han, hvis han meddeler det i Troens Form, netop gjør Sit til at forhindre den Anden i at tage det umiddelbart hen. Var det Faktum, om hvilket vi tale, et simpelt historisk Faktum, da var Historieskriverens Nøiagtighed af stor Vigtighed. Her er dette ikke Tilfældet; thi af den allerfineste Detail kan man dog ikke destillere Troen ud. Det Historiske, at Guden har været

i menneskelig Skikkelse, er Hovedsagen, og den øvrige historiske Detail er end ikke saa vigtig, som hvis der, istedenfor om Guden, var Tale om et Menneske. Juristerne sige, at en Capital-Forbrydelse sluger alle de mindre — saaledes er det med Troen, dens Absurditet sluger aldeles det Smaalige. Uovereensstemmelser, der ellers vilde virke forstyrrende, forstyrre her ikke, og gjør Intet til Sagen. Derimod gjør det Meget til Sagen, om En gjennem en Smaaligheds Calcule vil bortlicitere Troen til den høieste Bydende; thi det gjør saa meget til Sagen, at han aldrig kommer til Troen. Selv om den samtidige Generation ikke havde efterladt Andet end disse Ord: „vi have troet at Guden Anno det og det har viist sig i en Tjeners ringe Skikkelse, har levet og lært iblandt os, og er derpaa død" — det er mere end nok. Den samtidige Slægt har gjort det Fornødne; thi dette lille Avertissement, dette verdenshistoriske NB. er tilstrækkeligt til at blive Anledning for den Senere; og den vidtløftigste Efterretning kan dog i al Evighed ikke blive mere for den Senere.

Ønsker man at udtrykke den Seneres Forhold til den Samtidige saa kort som muligt, uden dog over Kortheden at ville opgive Rigtigheden, da kan man sige: den Senere troer formedelst (Anledningens) den Samtidiges Efterretning i Kraft af den Betingelse, han selv modtager af Guden. — Den Samtidiges Efterretning er Anledningen for den Senere, ligesom den umiddelbare Samtidighed er det for den Samtidige; og dersom Efterretningen er, hvad den bør være (den Troendes Efterretning), da vil den netop foranledige den samme Opmærksomhedens Tvetydighed, som han selv har havt, foranlediget af den umiddelbare Samtidighed. Er Efterretningen ikke en saadan, da er den enten af en Historiker og handler egentlig ikke om Troens Gjenstand (som hvis en samtidig Historieskriver, der ikke var Troende, fortæller Et og Andet); eller af en Philosoph, og handler ikke om Troens Gjenstand. Den Troende derimod giver netop Efterretningen saaledes hen, at Ingen umiddelbart kan tage den; thi det Ord: jeg troer det

(tiltrods for Forstanden og min egen Inventionsgave) er et meget betænkeligt aber.

Der er ingen Discipel paa anden Haand. Væsentligen seet, er den første og den sidste lige, kun at den senere Generation har i den samtidiges Efterretning Anledningen, medens den samtidige har denne i sin umiddelbare Samtidighed, og forsaavidt ikke skylder nogen Generation Noget. Men denne umiddelbare Samtidighed er blot Anledningen, og dette kan vel ikke udtrykkes stærkere end at Discipelen, hvis han forstod sig selv, netop maatte ønske, at den ophørte derved, at Guden atter forlod Jorden.

* * *

Dog siger maaskee En: „Det er besynderligt nok; nu har jeg virkeligen ikke uden en vis Interesse lige til det Sidste læst Din Udvikling, og glædet mig over, at der ingen Stikord var, ingen usynlig Skrift. Men hvorledes Du vender og dreier Dig, som Saft altid ender i Spisekammeret, saa faaer Du altid blandet et lidet Ord ind, som ikke er Dit, og som forstyrrer ved den Erindring, det vækker. Denne Tanke, at det er Discipelen gavnligt, at Guden gaaer bort, staaer i det nye Testamente, i Johannes' Evangelium. Dog, hvad enten det nu er skeet med Hensigt eller ikke, hvad enten Du nu har villet give hiin Bemærkning en særdeles Virkning ved at indklæde den i denne Form, eller ei, saaledes som Sagen nu er vendt, synes den Samtidiges Fordeel, hvilken jeg oprindeligen var tilbøielig til at anslaae meget høit, at være betydeligt reduceret, da der ikke kan blive Spørgsmaal om en Discipel paa anden Haand, hvad jo paa anden Dansk vil sige saa meget som, at Alle ere væsentligen lige. Men ikke blot dette, den umiddelbare Samtidighed synes ved Din sidste Yttring, som Fordeel betragtet, at blive saa tvivlsom, at det Høieste, der siges om den, er, at det er gavnligt at den ophører. Dette vil jo sige, at den er en intermediair Tilstand, der vel har sin Betydning, ikke kan udelades uden, som Du vilde sige, at vende tilbage til det Socratiske, men dog ikke har

absolut Betydning for den Samtidige, saa han berøves det Væsentlige derved, at den ophører, da han tvertimod vinder derved, om han end, hvis den ikke havde været, taber Alt og vender tilbage til det Socratiske." — „Vel talt, vilde jeg sige, hvis ikke Beskedenhed forbød mig det; thi Du taler jo, som kunde det være mig selv. Ja, saaledes er det; den umiddelbare Samtidighed er ingenlunde en afgjørende Fordeel, naar man gjennemtænker den, ikke er nysgjerrig, ikke har Hastværk, ikke ønsker, ja ikke ønskende allerede staaer paa Springet for strax, ligesom hiin Barbeer i Grækenland, at sætte Livet til ved at være den Første der fortæller det Mærkværdige; ikke er taabelig nok til at anseе en saadan Død at være en Martyrs. Den umiddelbare Samtidighed er saa langt derfra, at den Samtidige netop maa ønske dens Ophør, at han ikke skal fristes til at ville løbe hen og see med sine sandselige Øine og høre med sit jordiske Øre; hvilket Alt er spildt Uleilighed og en sørgelig, ja en farefuld Møie. Dog dette, har Du vel selv bemærket, hører egentligen hjemme i en anden Betragtning, hvor der blev Spørgsmaal, hvilken Fordeel den samtidige Troende, efterat være bleven Troende, kunde have af sin Samtidighed, medens vi her kun tale om, hvorvidt den umiddelbare Samtidighed gjør det lettere for En at blive Troende. Den Senere kan ikke saaledes fristes; thi han har kun den Samtidiges Efterretning, hvilken, forsaavidt den er en Efterretning, er i Troens prohibitive Form. Dersom derfor den Senere forstaaer sig selv, da maa han ønske, at den Samtidiges Efterretning ikke er altfor vidtløftig, og fremfor Alt ikke affattet i saa mange Bøger, at de kunde fylde hele Jorden. I den umiddelbare Samtidighed er der en Uro, som først ender, naar det hedder: Det er fuldbragt, uden at dog Hvilen igjen skal puffe det Historiske bort; thi da er Alt socratisk." — „Paa den Maade er jo Ligheden tilveiebragt, og de stridende Parter kaldte tilbage paa Ligheden." — „Dette er ogsaa min Mening; men Du maa tillige betænke, at Guden selv jo er den Forligende. Skulde han vel stifte et saadant Forlig med nogle Mennesker, at deres Forlig med ham

gjorde Forskjelligheden fra alle andre himmelraabende? Det var jo at bringe Strid. Skulde Guden lade Tidens Magt afgjøre, hvem han vilde begunstige, eller skulde det ikke være Guden værdigt, at gjøre Forliget lige vanskeligt for ethvert Menneske til enhver Tid og paa ethvert Sted; lige vanskeligt, fordi intet Menneske formaaer at give sig selv Betingelsen, men heller ei til ny Splidagtighed skal modtage den af et andet Menneske; lige vanskeligt altsaa, men ogsaa lige let, forsaavidt Guden giver den. See, derfor betragtede jeg mit Forehavende (det vil sige, forsaavidt en Hypothese kan betragtes saaledes) da jeg begyndte, som et gudeligt Forehavende, og betragter det endnu saaledes, uden dog derfor at være ligegyldig mod nogen menneskelig Indsigelse, da jeg tvertimod endnu engang beder Dig, hvis Du har nogen lovlig Indsigelse, at fremkomme med den." — „Hvor festlig Du pludseligen bliver! Selv om Sagen ikke fordrede det, maatte man jo alene for Festlighedens Skyld beslutte sig til at gjøre en Indsigelse, med mindre det er mere festligt at lade det være, og Din høitidelige Opfordring kun har til Hensigt, indirecte at paabyde Taushed. For at da idetmindste min Indsigelses Beskaffenhed ikke skal forstyrre Festligheden, saa vil jeg hente Indvendingen fra den Festlighed, ved hvilken, som det synes mig, en sildigere Generation kommer til at udmærke sig fremfor den samtidige. Thi dette indseer jeg vel, at den samtidige Generation ret dybt maa fornemme og gjennemlide den Smerte, der ligger i et saadant Paradoxs Tilblivelse, eller i, som Du har udtrykt det, at Guden planter sig ind i Menneskelivet; men efterhaanden maa dog hiin ny Tingenes Orden trænge seierrig igjennem, og da vil endeligen den lykkelige Generation komme, der med Frydesang høster Frugten af den Sæd, som under Taarer blev saaet i den første. Men denne triumpherende Generation, der gaaer med Sang og Klang gjennem Livet, den er dog vel forskjellig fra den første og fra de tidligere?" — „Ja, unægtelig er den forskjellig, og maaskee saa forskjellig, at den end ikke har den Lighed tilbage, der er Betingelsen for, at vi skulde tale om den, Betingelsen for,

at dens Forskjellighed skulde forurolige min Stræben efter at tilveiebringe Ligheden. Men skulde en saadan triumpherende Generation, der drager gjennem Livet med Sang og Klang, som Du siger, og hvorved Du, hvis jeg ikke husker feil, erindrer mig om et ikke ubekjendt Genies burschikose og ølnordiske Oversættelse af et Bibelsted, skulde den virkelig være troende? Sandeligen, skulde Troen nogensinde faae det Indfald, en masse at rykke frem i Triumph, da behøver den ikke at tillade Nogen at synge Spottevise, thi det hjalp ikke, om den forbød Alle det. Selv om Menneskene forstummede, der vilde dog over dette vanvittige Optog høres en skingrende Latter, ligesom hine Spottens Natur-Toner paa Ceylon; thi Troen, der triumpherer, er det Ridiculeste af Alt. Dersom den samtidige Generation af Troende ikke fik Tid til at triumphere, da faaer ingen Generation det; thi Opgaven er den samme, og Troen er altid stridende; men saalænge der er Strid tilbage, er der Mulighed af Nederlag, og man triumphere derfor i Henseende til Troen aldrig før Tiden, ɔ: aldrig i Tiden; thi hvor er der vel Tid til at digte Triumphvise eller Beleilighed til at synge dem! Hvis det skeer, da er det jo, som om en Armee, der stod opstillet til at rykke i Marken, vilde isteden derfor drage triumpherende hjem igjen til Byens Caserne — selv om intet Menneske lo deraf, selv om den hele samtidige Generation sympathiserede med dette Abracadabra — vilde dog ikke Tilværelsens qvalte Latter bryde frem hvor man mindst ventede det! Hvad gjorde ogsaa den senere saakaldte Troende hermed Andet end det som er værre, end hvad den Samtidige forgjeves vilde bede Guden om (Cap. II), da han ikke vilde, at Guden maatte udsætte sig for Ringhed og Foragt; thi den senere saakaldte Troende vilde end ikke selv nøies med Ringhed og Foragt, nøies med den stridende Daarskab, men var vel villig til at troe, naar dette gik til med Sang og Klang. Til en Saadan skal vel ikke, ja kunde end ikke Guden sige, som til hiin Samtidige: saa elsker Du da kun den Almægtige, der gjør Miraklet, ikke Den, der fornedrede sig selv i Lighed med Dig. Og her vil jeg afbryde.

Selv om jeg var bedre Dialektiker end jeg er, vilde jeg dog have en Grændse; og i Grunden er det netop Urokkelighed paa det Absolute og de absolute Distinctioner, der gjør En til en god Dialektiker, hvad man i vor Tid aldeles har overseet, ved at hæve og i at hæve Contradictionsprincipet, uden at indsee, hvad dog Aristoteles fremhævede, at denne Sætning, at Contradictionsprincipet er hævet, er baseret paa Contradictionsprincipet, da ellers den modsatte Sætning, at det ikke er hævet, er ligesaa sand. Kun een Bemærkning vil jeg endnu gjøre med Hensyn til Dine mange Allusioner, der alle sigtede til, at jeg blandede laante Yttringer ind i det Sagte. At dette er Tilfældet, negter jeg ikke, og vil nu ei heller dølge at det var med Hensigt, samt at jeg i næste Afsnit af denne Piece, hvis jeg nogensinde skriver et saadant, har i Sinde at nævne Sagen ved dens virkelige Navn og iføre Problemet historisk Costume. Hvis jeg nogensinde skriver et næste Afsnit; thi en Piece-Forfatter, som jeg, har, hvad Du vel vil faae at høre om mig, ingen Alvor, hvorledes skulde jeg da nu til Slutning ville hykle Alvor for at behage Menneskene ved at gjøre et maaskee stort Løfte. At skrive en Piece er nemlig Letsindighed — men at love Systemet, det er Alvor; og det har gjort mangen Mand til en høist alvorlig Mand baade i egne og Andres Øine. Dog hvilket det følgende Afsnits historiske Costume vil blive, er ikke vanskeligt at indsee. Som bekjendt er nemlig Christendommen det eneste historiske Phænomen, der uagtet det Historiske, ja netop ved det Historiske, har villet være den Enkelte Udgangspunkt for hans evige Bevidsthed, har villet interessere ham anderledes end blot historisk, har villet begrunde ham hans Salighed paa hans Forhold til noget Historisk. Ingen Philosophi (thi den er kun for Tanken), ingen Mythologi (thi den er kun for Phantasien), ingen historisk Viden (der er for Hukommelsen) har faaet dette Indfald, om hvilket man i denne Forbindelse med al Tvethydighed kan sige, at det ikke opkom i noget Menneskes Hjerte. Dette har jeg imidlertid ønsket at glemme til en vis Grad, og, benyttende mig af en Hypotheses uindskrænkede Godtbefindende, antaget,

at det Hele var et snurrigt Indfald af mig, som jeg dog ikke vilde opgive, førend jeg havde gjennemtænkt det. Munkene bleve aldrig færdige med at fortælle Verdenshistorien, fordi de bestandigt begyndte med Verdens Skabelse; skal man i at tale om Forholdet mellem Christendom og Philosophi først begynde med at fortælle, hvad der tidligere er sagt, hvorledes skal man da — ikke blive færdig, men komme til at begynde; thi Historien vedbliver jo at voxe. Skal man begynde med „hiin store Tænker og Viismand, executor Novi Testamenti, Pontius Pilatus," der jo paa sin Viis har adskillig Fortjeneste af Christendommen og Philosophien, om han end ikke haver opfundet Mediationen, og skal man dog inden man begynder med ham, oppebie et eller andet afgjørende Skrift (maaskee Systemet), for hvilket der allerede flere Gange er skeet Tillysning ex cathedra, hvorledes kommer man saa til at begynde?"

Moralen.

Dette Projekt gaaer udisputeerligt videre end det Socratiske, hvilket viser sig paa ethvert Punkt. Om det derfor er sandere end det Socratiske, er et ganske andet Spørgsmaal, hvilket ikke lader sig afgjøre i samme Aandedrag, da her jo blev antaget et nyt Organ: Troen, og en ny Forudsætning: Syndsbevidstheden, en ny Afgjørelse: Øieblikket, og en ny Lærer: Guden i Tiden, uden hvilke jeg sandeligen ikke skulde have vovet til Visitation at fremstille mig for hiin gjennem Aartusinder beundrede Ironiker, hvem jeg trods Nogen nærmer mig med Begeistringens Hjertebanken. Men at gaae videre end Socrates, naar man dog væsentligen siger det Samme som han, kun ikke slet saa godt, det er idetmindste ikke socratisk.

Begrebet Angest.

Udgivet af

A. B. Drachmann.

Titelbladet er Originaludgavens. Til Grund for Texten er lagt den af Forfatteren selv besørgede 2. Udgave (Kjøbenhavn 1855. Forlagt af C. A. Reitzels Bo og Arvinger. Bianco Lunos Bogtrykkeri). Den er sammenlignet med Originalmanuskriptet til 1. Udgave (Universitetsbiblioteket, S. K.s Papirer, Pk. 13).

Begrebet Angest.

En simpel psychologisk-paapegende Overveielse

i Retning af det dogmatiske Problem
om Arvesynden

af

Vigilius Haufniensis.

Kjøbenhavn.

Faaes hos Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1844.

Distinctionens Tid er forbi. Systemet haver overvundet den. Hvo der i vore Dage elsker den, er en Særling, hvis Sjel hænger ved noget længst forsvundet. Det maa saa være, dog bliver Socrates hvad han var, den eensfoldige Vise, ved sin besynderlige Distinction, hvilken han selv udtalte og fuldkommede, hvilken først den sære Hamann to Aartusinder senere beundrende gjentog: „thi Socrates var stor derved, „„at han distingverede mellem hvad han forstod og hvad han ikke forstod.““

Afdøde

Professor **Poul Martin Møller,**

Græcitetens lykkelige Elsker, Homers Beundrer, Socrates's Medvider, Aristoteles's Fortolker — Danmarks Glæde i Glæden over Danmark, skjøndt „vidt forreist" altid „mindet i den danske Sommer" — min Beundring,

mit Savn,

helliges

dette Skrift.

Forord.

Efter mit Begreb gjør den, der vil skrive en Bog, vel i at tænke adskilligt over den Sag, om hvilken han vil skrive. Han gjør heller ikke ilde i at stifte, saavidt muligt, Bekjendtskab med hvad tidligere er skrevet om den samme Sag. Skulde han paa denne Vei træffe en Enkelt, der udtømmende og tilfredsstillende har behandlet et eller andet Partie, da gjør han vel i at glæde sig som Brudgommens Ven gjør det, naar han staaer og hører efter Brudgommens Stemme. Naar han har gjort det i al Stilhed og med Forelskelsens Sværmerie, der altid søger Ensomhed, da behøves Intet videre; da skrive han sin Bog frisk væk som Fuglen synger sin Vise, er der Nogen, der har Gavn eller Glæde af den, saa meget desto bedre; da udgive han den sorgløs og ubekymret, uden al Vigtighed, som afsluttede han Alt, eller som skulde alle Jordens Slægter velsignes i hans Bog. Hver Slægt har sin Opgave og behøver ikke at ueilige sig saa overordentligt med at være alt for de foregaaende og efterfølgende. Hver Enkelt i Slægten har ligesom hver Dag sin Plage og nok i at skjøtte sig selv, og behøver ikke at omfatte hele Samtiden i sin landsfaderlige Bekymring, eller lade Æra og Epoche begynde med sin Bog, end mindre med sit Løftes Nytaars-Blus, eller sin Antydnings vidtudseende Forjættelser, eller sin Forsikkrings Henviisning paa et tvivlsomt Valuta. Ikke Enhver, der er rundrygget, er derfor en Atlas eller bleven det af at bære paa en Verden, ikke Enhver der siger Herre Herre! kommer derfor ind i Himmerige, ikke Enhver, der tilbyder sig at cautionere for hele Samtiden, har dermed beviist, at han er en vederhæftig Mand, der kan indestaae for sig selv, ikke Enhver, der raaber: Bravo, schwere Noth, Gottsblitz bravissimo, har derfor forstaaet sig selv og sin Beundring.

Hvad min egen ringe Person angaaer, da tilstaaer jeg i al Oprigtighed, at jeg som Forfatter er en Konge uden Land, men ogsaa i Frygt og megen Bævelse en Forfatter uden alle Fordringer. Hvis det synes en ædel Misundelse, en nidkjær Kritik for meget, at jeg bærer et latinsk Navn, da skal jeg med Glæde antage Navnet: Christen Madsen, helst ønskende at betragtes som en Lægmand, der vel speculerer, men dog staaer langt udenfor Speculationen, om jeg end er devot i min Autoritets-Tro, som Romeren var tolerant i sin Gudsfrygt. Hvad menneskelig Autoritet angaaer, er jeg en Fetischdyrker, og tilbeder lige from en Hvilkensomhelst, naar det blot tilstrækkeligen ved Trommeslag vorder bekjendtgjort, at det er ham, jeg skal tilbede, at han er Autoritet og Imprimatur iaar. Afgjørelsen er over min Forstand, hvad enten den skeer ved Lodkastning og Ballotation, eller Værdigheden selv gaaer paa Omgang, og den Enkelte sidder som Autoritet ligesom en Borger-Repræsentant sidder i Forligelses-Commissionen.

Videre har jeg Intet at tilføie, uden at ønske Enhver, der deler min Anskuelse, ligesom ogsaa Enhver, der ikke deler den, Enhver, der læser Bogen, ligesom ogsaa Enhver der har nok af Forordet, et meent Levvel!

Kjøbenhavn.

Ærbødigst

Vigilius Haufniensis.

Indhold.

Side

Indledning ..... 313.

Caput I. Angest som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse.

§ 1. Historiske Anthydninger med Hensyn til Begrebet Arvesynd ..... 329.
§ 2. Begrebet den første Synd ..... 333.
§ 3. Begrebet Uskyldighed ..... 339.
§ 4. Begrebet Syndefald ..... 342.
§ 5. Begrebet Angest ..... 345.
§ 6. Angest som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse ..... 350.

Caput II. Angest som Arvesynden progressivt ..... 357.

§ 1. Objektiv Angest ..... 361.
§ 2. Subjektiv Angest ..... 365.

Caput III. Angest som den Synds Følge, hvilken er Syndens (Syndsbevidsthedens) Udeblivelse 387.

§ 1. Aandløshedens Angest ..... 400.
§ 2. Angest dialektisk bestemmet i Retning af Skjebne .... 403.
§ 3. Angest dialektisk i Retning af Skyld ..... 410.

Side

Caput IV. Syndens Angest eller Angest som Syndens Følge i den Enkelte ..... 419.

§ 1. Angest for det Onde ..... 421.
§ 2. Angest for det Gode (det Dæmoniske) ..... 426.

Caput V. Angest som frelsende ved Troen ..... 465.

Indledning.

I hvilken Forstand Overbeielsens Gjenstand er en Opgave for Psychologiens Interesse, og i hvilken Forstand den efter at have været Psychologiens Opgave og Interesse peger hen netop paa Dogmatiken.

At ethvert videnskabeligt Problem indenfor Videnskabens store Omfang har sin bestemte Plads, sit Maal og sin Grændse, og netop derved sin harmoniske Fortonen i det Hele, sin berettigede Medlyden i hvad det Hele udsiger, denne Betragtning er ikke blot et pium desiderium, der adler Videnskabsmanden med sit begeistrende eller veemodige Sværmerie, er ikke blot en hellig Pligt, der beknytter ham i det Totales Tjeneste, og byder ham at forsage Lovløshed og Lysten til eventyrligt at tabe Continentet af Syne, men er tillige i enhver speciellere Overveielses Interesse, fordi denne ved at forglemme, hvor den hører hjemme, tillige, hvad Sproget med sikkert rammende Tvetydighed pleier at udtrykke ved det Samme, glemmer sig selv, bliver en anden, opnaaer en mistænkelig Perfectibilitet i at kunne blive lige hvad det skal være. Ved saaledes ikke videnskabeligt at kalde til Orden, ved ikke at vaage over, at det formenes de enkelte Problemer at haste hinanden forbi som gjaldt det om at komme først til en Masquerade, opnaaer man vel stundom en vis Aandrighed, frapperer stundom ved allerede at have grebet, hvad man dog er meget langtfra, træffer stundom en Overeenskomst paa løse Ord med det Forskjellige. Denne Vinding hævner sig imidlertid bag efter som alt ulovligt Erhverv, hvilket ikke lader sig hverken borgerligt eller videnskabeligt eie.

Naar man saaledes overskriver det sidste Afsnit af Logiken: Virkeligheden, saa vinder man derved den Fordeel, at det seer ud som var man allerede i Logiken kommen til det Høieste eller om man saa vil det Laveste. Tabet er imidlertid iøinefaldende; thi hverken Logiken eller Virkeligheden er tjent dermed. Virkeligheden ikke; thi Tilfældigheden, som er et væsentligt Medhenhørende i Virkeligheden, kan Logiken ikke lade slippe ind. Logiken er ikke tjent dermed; thi hvis den har tænkt Virkeligheden, da har den optaget Noget i sig, som den ikke kan assimilere, den er kommen til at foregribe, hvad den blot skal prædisponere. Straffen er tydelig, at enhver Overveielse, om hvad Virkelighed er, er vanskeliggjort, ja maaskee en tidlang umuliggjort, fordi Ordet først maa ligesom have Tid til at besinde sig paa sig selv, Tid til at glemme Feiltagelsen. — Naar man saaledes i Dogmatiken kalder Tro det Umiddelbare uden nogen nærmere Bestemmelse, saa vinder man den Fordeel, at man overbeviser Enhver om Nødvendigheden af ikke at blive staaende ved Troen, ja man afvinder vel endogsaa den Rettroende denne Concession, fordi han maaskee ikke strax gjennemskuer Misforstaaelsen, at den ikke har sin Grund i det Senere, men i hiin πρωτον ψευδος. Tabet er umiskjendeligt; thi Troen taber derved, at den berøves, hvad den lovligt tilhører, sin historiske Forudsætning; Dogmatiken taber derved, at den kommer til at begynde, ikke hvor den har sin Begynden, indenfor en tidligere Begynden. Istedenfor at præsupponere en tidligere Begynden, ignorerer den denne og begynder frisk væk som var det Logiken; thi denne begynder jo netop med det gjennem den allerfineste Abstraktion tilveiebragte Flygtigste o: det Umiddelbare. Hvad der da logisk tænkt er rigtigt, at det Umiddelbare eo ipso er hævet, det bliver i Dogmatiken Passiar, thi hvo kunde det vel falde ind at ville blive staaende ved det Umiddelbare (uden nærmere Bestemmelse), da det jo netop er ophævet i samme Øieblik man nævner det, ligesom en Søvngænger vaagner i samme Øieblik hans Navn nævnes. — Naar man saaledes stundom i næsten kun propædeutiske Undersøgelser

finder det Ord: Forsoning brugt for at betegne den speculative Viden, eller Identiteten af det erkjendende Subjekt og det Erkjendte, det Subjekt-Objektive o. s. v., saa seer man jo let, at Vedkommende er aandrig, og at han ved Hjælp af denne Aandrighed har forklaret alle Gaader især for alle dem, der end ikke videnskabeligt bruge den Forsigtighed, som man dog bruger i det daglige Liv, at høre nøie Gaadens Ord, inden man gjetter den. I andet Fald erhverver man sig den uforlignelige Fortjeneste, ved sin Forklaring at have opgivet en ny Gaade: hvorledes noget Menneske kunde falde paa, at dette skulde være Forklaringen. At Tænkningen overhovedet har Realitet, var hele den antike Philosophie og Middelalderens Forudsætning. Ved Kant blev denne Forudsætning gjort tvivlsom. Sæt nu, at den hegelske Philosophie virkelig havde gjennemtænkt Kants Skepsis (imidlertid turde dette dog altid blive et stort Spørgsmaal, tiltrods for Alt, hvad Hegel og Skole, ved Hjælp af Stikordet: Methoden og Manifestationen, har gjort for at skjule, hvad Schelling mere aabenlyst ved Stikordet: den intellectuelle Anskuelse og Constructionen bekjendte, at det var et nyt Udgangspunkt) og saaledes i en høiere Form reconstrueret det Tidligere, saaledes at Tænkningen ikke har Realitet i Kraft af en Forudsætning, er da denne Tænkningens bevidst tilveiebragte Realitet en Forsoning? Philosophien er jo da kun bragt derhen, hvor man i gamle Dage begyndte, i gamle Dage, da netop Forsoningen havde sin uhyre Betydning. Man har en gammel respektabel philosophisk Terminologie: Thesis, Antithesis, Synthesis. Man vælge en nyere, hvor Mediationen indtager tredie Plads, skal dette være et saa overordentligt Fremskridt? Mediationen er tvetydig; thi den antyder paa eengang Forholdet mellem de Tvende og Resultatet af Forholdet, Det, hvori de forholde sig i hinanden som de, der have forholdt sig til hinanden; den betegner Bevægelsen, men tillige Hvilen. Om dette er en Fuldkommenhed, vil først en langt dybere dialektisk Prøvelse af Mediationen afgjøre; men den venter man uheldigviis paa. Man afskaffe da Synthesis og sige

Mediation, lad gaae. Dog Aandrigheden fordrer mere, man siger Forsoningen. Hvad er Følgen heraf? Man gavner ikke sine propædeutiske Undersøgelser; thi disse vinde naturligviis ligesaa lidet som Sandheden i Klarhed, eller et Menneskes Sjel i Salighed ved at faae en Titel. Derimod forvirrer man fra Grunden af tvende Videnskaber: Ethiken og Dogmatiken, især da man efter at have faaet Ordet Forsoning bragt ind, nu ogsaa hentyder paa, at Logik og λογος (det dogmatiske) svare til hinanden, og at Logiken er den egentlige Lære om λογος. Ethiken og Dogmatiken stride i et skjebnesvangert confinium om Forsoningen. Angeren og Skylden frempiner ethisk Forsoningen, medens Dogmatiken i Receptiviteten for den tilbudne Forsoning har den historisk concrete Umiddelbarhed, med hvilken den begynder sin Tale i Videnskabens store Samtale. Hvad vil nu Følgen blive? At Sproget formodentlig kommer til at holde et stort Sabbathsaar, i hvilket man lader Talen og Tanken hvile, at man kan begynde med Begyndelsen. — Man bruger i Logiken det Negative som den fremskyndende Magt, der bringer Bevægelse i Alt. Og Bevægelse maa man jo have i Logiken, hvorledes man end bærer sig ad, om det saa skal skee med det Gode eller det Onde. Det Negative hjælper nu, og kan det Negative ikke, saa kan Ordspil og Talemaader, som da det Negative selv er blevet et Ordspil*). I Logiken

*) Exempli gratia: Wesen ist, was ist gewesen; ist gewesen er et tempus præteritum af seyn, *ergo* er Wesen das aufgehobne Seyn, det Seyn, som har været. Dette er en logisk Bevægelse! Dersom et Menneske vilde gjøre sig den Ulejlighed at anholde og samle i den hegelske Logik (saaledes som denne er i sig selv og ved Skolens Forbedringer) alle eventyrlige Nisser og Kobolder, der som travle Svende fremhjælpe den logiske Bevægelse, da vilde maaskee en senere Tid forbauses over at erfare, at hvad der da vil staae som afdankede Vittigheder engang spillede en stor Rolle i Logiken, ikke som bilsbige Forklaringer og aandrige Bemærkninger, men som Bevægelsesmestere, der gjorde Hegels Logik til et Vidunder og gav den logiske Tanke Fødder at gaae paa, uden at dog Nogen bemærkede det, da Beundringens lange Kappe skjulte Dressinen, ligesom Lulu kommer løbende, uden at Nogen seer Maskinen. Bevægelsen i Logiken det er Hegels Fortjeneste, i Sam-

maa ingen Bevægelse vorde; thi Logiken er, og alt Logisk er*) kun, og denne det Logiskes Afmagt er Logikens Overgang til Vordelsen, hvor Tilværelse og Virkelighed træde frem. Naar da Logiken fordyber sig i Kategoriernes Concretion, da er det bestandig det Samme, der var fra Begyndelsen. Enhver Bevægelse, forsaavidt man et Øieblik vil bruge dette Udtryk, er en immanent Bevægelse, hvilket i dybere Forstand ingen Bevægelse er, hvad man let vil overtyde sig om, naar man betænker, at Begrebet Bevægelse selv er en Transcendents, der ikke kan finde Plads i Logiken. Det Negative er da Bevægelsens Immanents, er det Forsvindende, er det Ophævede. Skeer Alt paa denne Maade, saa skeer der slet Intet, og det Negative bliver et Phantom. Men for netop at faae Noget til at skee i Logiken, bliver det Negative noget Mere, det bliver det Modsætningen Frembringende, og ikke en Negation, men en Contra-Position. Det Negative er da ikke den immanente Bevægelses Lydløshed, er det „nødvendige Andet", hvilket vistnok kan være Logiken høist nødvendigt for at faae Bevægelsen i Gang, men hvilket det Negative ikke er. Forlader man Logiken for at gaae til Ethiken, da træffer man atter her det i den hele hegelske Philosophie utrættelig virksomme Negative. Her erfarer man til sin Forbauselse, at det Negative er det Onde. Nu er Confusionen i fuld Gang; der er ingen Grændse for Aandrigheden, og hvad Mad. Staël-Holstein har sagt om den Schellingske Philosophie, at den gjorde et Menneske aandrigt for hele hans Liv, det gjelder i alle Maader om den hegelske. Man seer, hvor ulogiske Bevægelserne maae være i Logiken, siden det Negative er det Onde; hvor uethiske de maae være i Ethiken, siden det Onde er det Negative. I Logiken er det for meget,

---

menligning hermed er det ikke værd at nævne den uforglemmelige Fortjeneste, som Hegel har og har forsmaaet, for at løbe paa det Uvisse, den Fortjeneste, paa mangfoldige Maader at have berigtiget de kategoriske Bestemmelser og deres Anordning.

*) Logikens evige Udtryk er, hvad Eleaterne ved en Misforstaaelse overførte paa Existentsen: Intet opkommer, Alt er.

i Ethiken for lidet, intetsteds passer det, hvis det skal passe begge Steder. Har Ethiken ingen anden Transcendents, da er den væsentlig Logik, skal Logiken have saa megen Transcendents, som dog bliver for en Skams Skyld Ethiken nødvendig, er den ikke mere Logik.

Det her Udviklede er maaskee vidtløftigt nok i Forhold til Stedet, hvor det staaer (i Forhold til Sagen det afhandler, er det meget fjernt fra at være for langt), men er dog ingenlunde overflødigt, da det Enkelte er valgt med Allusion til Skriftets Gjenstand. Exemplerne ere tagne fra det Større, men hvad der skeer i det Store, kan gjentage sig i det Mindre, og Misforstaaelsen bliver en lignende, om end den skadelige Følge er mindre. Den, der giver sig Mine af at skrive Systemet, har sit Ansvar i det Store; men den, der skriver en Monographie, kan og bør ogsaa være tro over Lidet.

Nærværende Skrift har sat sig som Opgave at afhandle Begrebet „Angest" psychologisk saaledes, at det har Dogmet om Arvesynden in mente og for Øie. Forsaavidt faaer det da ogsaa om end taust med Syndens Begreb at gjøre. Synden er imidlertid ingen Opgave for psychologisk Interesse, og det vilde kun være at hengive sig til en misforstaaet Aandrigheds Tjeneste, om man vilde behandle den saaledes. Synden har sin bestemte Plads eller rettere den har slet ingen, men dette er dens Bestemmelse. Ved at behandle den paa et andet Sted, altererer man den, idet man indfatter den i en uvæsentlig Reflexionsbrydning. Dens Begreb bliver altereret og tillige bliver derved den Stemning, der som den rette svarer til det rigtige Begreb*), forstyrret, og man faaer istedenfor den sande

*) At ogsaa Videnskaben ligesaa fuldt som Poesie og Kunst forudsætter Stemning baade hos den Producerende og den Reciperende, at en Feil i Modulationen er ligesaa forstyrrende som en Feil i Tankens Udvikling, har man aldeles glemt i vor Tid, hvor man aldeles har glemt Inderligheden og Tilegnelsens Bestemmelse af Glæde over al den Herlighed, man meente at eie, eller har i Begjerlighed renonceret paa den ligesom Hunden, der fore-

Stemnings Udholdenhed, de usande Stemningers flygtige Gjøglespil. Naar saaledes Synden bliver draget ind i Æsthetiken, da bliver Stemningen enten letsindig eller tungsindig; thi den Kategorie, i hvilken Synden ligger, er Modsigelsen, og denne er enten comisk eller tragisk. Stemningen er altsaa altereret; thi den til Synden svarende Stemning er Alvoren. Dens Begreb bliver ogsaa altereret; thi hvad enten den bliver comisk eller tragisk bliver den et Bestaaende, eller et uvæsentlig Ophævet, medens dens Begreb er at blive overvundet. Det Comiske og Tragiske har i dybere Forstand ingen Fjende, men enten en Bussemand, man græder for, eller en Bussemand, man leer ad. — Behandles Synden i Metaphysiken, da bliver Stemningen den dialektiske Ligelighed og Uinteresseretheb, der gjennemtænker Synden som det, der ikke kan modstaae Tanken. Begrebet bliver altereret, thi vel skal Synden overvindes, men ikke som det, Tanken ikke kan give Liv, men som det, der er til og som saadant er Enhver vedkommende. — Behandles Synden i Psychologien, da bliver Stemningen den iagttagende Udholdenhed, den spionerende Uforfærdethed, ikke Alvorens seierrige Flugt ud af den. Begrebet bliver et andet; thi Synden bliver en Tilstand. Men Synden er ingen Tilstand. Dens Idee er, at dens Begreb bestandig ophæves. Som Tilstand (de potentia) er den ikke, medens den de actu eller in actu er og er atter. Psychologiens Stemning vilde være antipathetisk Nysgjerrighed, men den rette Stemning er Alvorens behjertede Modstræben. Psychologiens Stemning er opdagende Angest og i sin Angest aftegner den Synden, medens den ængstes og ængstes for den Tegning, den selv frembringer. Naar Synden behandles saaledes, bliver den den Stærkere; thi Psychologien forholder sig egentligt qvindeligt til den. At denne Tilstand har sin Sandhed, er vistnok, at den forekommer

---

trak Skyggen. Dog enhver Feil føder sin egen Fjende. Tænkningens Feil har Dialektiken uden for sig, Stemningens Udeblivelse eller Forfalskning har det Comiske udenfor sig som Fjende.

i ethvert Menneskes Liv mere eller mindre, inden det Ethiske træder frem, er vistnok; men ved en saadan Behandling bliver Synden ikke hvad den er, men mere eller mindre.

Saasnart man derfor seer Syndens Problem behandlet, kan man strax paa Stemningen see, om Begrebet er det rette. Saasnart f. Ex. Synden omtales som en Sygdom, en Abnormitet, en Gift, en Disharmonie, saa er Begrebet ogsaa forfalsket.

Egentlig hører Synden slet ikke hjemme i nogen Videnskab. Den er Prædikenens Gjenstand, hvor den Enkelte taler som den Enkelte til den Enkelte. I vor Tid har den videnskabelige Vigtighed faaet narret Præsterne til at være et Slags Professor-Degne, der ogsaa tjene Videnskaben og finde det under deres Værdighed at prædike. Forsaavidt er det da intet Under, at det at prædike er blevet anseet for en meget fattig Kunst. At prædike er imidlertid den vanskeligste af alle Kunster og er egentlig den Kunst, som Socrates anpriser: at kunne samtale. Det følger af sig selv, at derfor behøver der ingenlunde Een at svare i Menigheden, eller at det skulde hjælpe bestandig at indføre Een talende. Det, Socrates egentlig dadlede hos Sophisterne under den Distinction: at de vel kunde tale, men ikke samtale, var, at de om enhver Ting kunde sige meget, men manglede Tilegnelsens Moment. Tilegnelsen er netop Samtalens Hemmelighed.

Til Syndens Begreb svarer Alvoren. Den Videnskab, i hvilken Synden nærmest skulde finde Plads, var vel Ethiken. Imidlertid har dette dog sin store Vanskelighed. Ethiken er endnu en ideal Videnskab, ikke blot i den Forstand, i hvilken enhver Videnskab er det. Den vil bringe Idealiteten ind i Virkeligheden, derimod er dens Bevægelse ikke at bringe Virkeligheden op i Idealiteten*). Ethiken viser Idealiteten som

*) Naar man nærmere vil betænke dette, vil man faae Leilighed nok til at indsee, hvilken Aandrighed det dog er, at overskrive det sidste Afsnit af Logiken: Virkeligheden, da endnu ikke Ethiken naaer den. Virkeligheden, med hvilken Logiken ender, betyder derfor i Retning af Virkeligheden ikke mere end det Væren, med hvilken den begynder.

Opgave, og forudsætter, at Mennesket er i Besiddelse af Betingelserne. Herved udvikler Ethiken en Modsigelse, idet den netop gjør Vanskeligheden og Umueligheden tydelig. Det gjelder om Ethiken, hvad der siges om Loven, at den er en Tugtemester, der, idet den fordrer, ved sin Fordring blot dømmer ikke føder. Kun den græske Ethik gjorde en Undtagelse, hvilket kom deraf, at den ikke i egentligst Forstand var Ethik, men beholdt et æsthetisk Moment. Dette viser sig tydelig i dens Definition af Dyd, og i hvad Aristoteles oftere, men ogsaa i Ethica Nicomachæa udsiger med elskelig græsk Naivetet, at Dyden alene dog ikke gjør et Menneske lykkeligt og tilfreds, men han maa have Sundhed, Venner, jordisk Gods, være lykkelig i sin Familie. Jo idealere Ethiken er jo bedre. Den skal ikke lade sig forstyrre af den Pasiar, at det ikke hjælper at fordre det Umulige; thi allerede det at høre efter saadan Tale er uethisk, er Noget, hvortil Ethiken hverken har Tid eller Leilighed. Ethiken har ikke med at prutte, og paa den Maade naaer man heller ei Virkeligheden. Skal denne naaes, da maa hele Bevægelsen gjøres om. Denne Egenskab ved Ethiken, at den saaledes er ideal, er det, der frister i Behandlingen til snart at bruge metaphysiske, snart æsthetiske, snart psychologiske Kategorier. Men Ethiken maa naturligviis fremfor alle modstaae Fristelser og derfor er det da ogsaa umuligt, at Nogen kan skrive en Ethik uden at have ganske andre Kategorier i Baghaanden.

Synden tilhører da kun forsaavidt Ethiken, som det er paa dette Begreb den strander ved Angerens Hjælp*). Skal

*) Dette Punkt betræffende vil man finde adskillige Bemærkninger i det af Johannes de silentio udgivne Skrift: Frygt og Bæven. (Kbhvn. 1843.) Her lader Forfatteren flere Gange Æsthetikens forønskede Idealitet strande paa Ethikens fordrede Idealitet, for i disse Sammenstød at lade den religieuse Idealitet komme tilsyne som den, der netop er Virkelighedens Idealitet, og derfor ligesaa ønskelig som Æsthetikens og ikke umulig som Ethikens, dog saaledes, at denne Idealitet bryder frem i det dialektiske Spring og i den positive Stemning: see Alt er nyt, og den negative Stemning, som er det Absurdes Lidenskab, hvortil svarer Begrebet: „Gjentagelsen". Enten er hele Tilværelsen endt i Ethikens Fordring, eller Betingelsen skaffes tilveie,

Ethiken optage Synden, da er dens Idealitet forbi. Jo mere den forbliver i sin Idealitet, og dog aldrig bliver umenneskelig nok til at tabe Virkeligheden af Syne, men corresponderer med denne ved at ville henstille sig som Opgave for ethvert

---

og hele Livet og Tilværelsen begynder forfra, ikke igjennem en immanent Continuitet med det Foregaaende, hvilket er en Modsigelse, men ved en Transcendents, der adskiller Gjentagelsen fra den første Tilværelse ved en Kloft saaledes, at det kun er en billedlig Tale, naar man vilde sige, at det Foregaaende og det Efterfølgende forholde sig til hinanden som den Totalitet af levende Væsener, der findes i Havet, forholde sig til den i Luften og paa Jorden, skjøndt dog efter nogle Naturforskeres Mening hiin prototypisk skal i sin Ufuldkommenhed præformere Alt, hvad denne aabenbarer. Med Hensyn til denne Kategorie kan man sammenligne „Gjentagelsen" af Constantin Constantius. (Kbhvn. 1843.) Denne Bog er vel en snurrig Bog, hvad dens Forfatter jo ogsaa har villet; men han er dog, saavidt jeg veed den første, der har med Energie fattet „Gjentagelsen" og ladet den gine i sin Begrebs Prægnants til at forklare Forholdet mellem det Ethniske og det Christelige, ved at udpege den usynlige Spidse og det discrimen rerum, hvor Videnskab bryder mod Videnskab, indtil den nye Videnskab kommer frem. Men hvad han har opdaget har han igjen skjult ved at indklæde Begrebet i den tilsvarende Forestillings Spøg. Hvad der har bevæget ham hertil er vanskeligt at sige, eller rettere at forstaae; thi han siger jo selv, at han skriver saaledes „for at Kjetterne ikke skulle forstaae ham". Da han kun har villet æsthetisk og psychologisk beskæftige sig dermed, saa maatte Alt lægges humoristisk an, og Virkningen tilveiebringes derved, at Ordet snart betyder Alt, snart det ubetydeligste af Alt, og Overgangen eller rettere den idelige Falden ned fra Skyerne motiveres ved sin labcomiske Modsætning. Imidlertid har han dog p. 34 angivet temmelig bestemt det Hele: „Gjentagelsen er Metaphysikens Interesse, og tillige den Interesse, paa hvilken Metaphysiken strander; Gjentagelsen er Løsnet i enhver ethisk Anskuelse; Gjentagelsen er conditio sine qua non for ethvert dogmatisk Problem". Den første Sætning indeholder en Henthdning til den Sætning, at Metaphysiken er interesseløs, ligesom Kant sagde det om Æsthetiken. Saasnart Interessen kommer frem, gaaer Metaphysiken til Side. Derfor er det Ord Interesse spatieret. I Virkeligheden kommer hele Subjektivitetens Interesse frem og nu strander Metaphysiken. Dersom Gjentagelsen ikke er sat, saa bliver Ethiken en bindende Magt, derfor siger han formodentlig, at den er Løsnet i den ethiske Anskuelse. Naar Gjentagelsen ikke er sat, kan Dogmatiken slet ikke existere; thi i Troen begynder Gjentagelsen, og Troen er Organet for de dogmatiske Problemer. — I Naturens Sphære er Gjentagelsen i sin urok-

Menneske saaledes, at den vil gjøre ham til det sande, til det hele Menneske, Mennesket κατ' ἐξοχήν, desto mere spænder den Vanskeligheden. I Kampen for at realisere Ethikens Opgave viser Synden sig ikke som Noget, der kun tilfældigt tilhører et tilfældigt Individ, men Synden unddrager sig dybere og dybere som en dybere og dybere Forudsætning, som en Forudsætning, der gaaer ud over Individet. Nu er Alt tabt for Ethiken, og Ethiken har hjulpet til at tabe Alt. Der er fremkommen en Kategorie, der ligger aldeles udenfor dens Omfang. Arvesynden gjør Alt end mere fortvivlet o: hæver Vanskeligheden, dog ikke ved Ethikens Hjælp, men ved Dogmatikens. Som al antik Erkjenden og Speculeren laae i den Forudsæt-

---

kede Nødvendighed. I Aandens Sphære er Opgaven ikke at afvinde Gjentagelsen en Forandring og befinde sig nogenlunde vel under Gjentagelsen, som stod Aanden kun i et udvortes Forhold til Aandens Gjentagelser (ifølge hvilke Godt og Ondt vexle ligesom Sommer og Vinter), men Opgaven er at forvandle Gjentagelsen til noget Indvortes, til Frihedens egen Opgave, til dens høieste Interesse, om den virkelig, medens Alt vexler, kan realisere Gjentagelsen. Her fortvivler den endelige Aand. Dette har Constantin Constantius anthydet ved selv at træde til Side og nu lade Gjentagelsen bryde frem i det unge Menneske i Kraft af det Religieuse. Derfor siger Constantin flere Gange, at Gjentagelsen er en religieus Kategorie, ham for transcendent, Bevægelsen i Kraft af det Absurde, og det hedder p. 142, at Evigheden er den sande Gjentagelse. Alt dette har Hr. Prof. Heiberg ikke bemærket, men godhedsfuldt villet ved sin Viden, der er, ligesom hans Nytaarsgave, særdeles elegant og nitid, forhjælpe dette Skrift til at blive en smagfuld og elegant Ubetydelighed, ved med megen Vigtighed at bringe Sagen derhen, hvor Constantin begynder, bringe den derhen, hvor, for at erindre om et nyere Skrift, Æsthetikeren i „Enten — Eller" havde bragt den i „Vexeldriften". Hvis Constantin virkelig skulde føle sig smigret ved paa den Maade at nyde den sjeldne Ære, der bringer ham i et unegteligt udvalgt Selskab — saa maa han i mine Tanker, siden han skrev Bogen, være bleven, som man siger, stjernegal; men hvis paa den anden Side en Forfatter, som han, der skriver for at blive misforstaaet, glemte sig selv og ikke havde Ataraxie nok til at regne sig det til Indtægt, at Prof. Heiberg ikke havde forstaaet ham, saa maatte han atter være stjernegal. Og dette behøver jeg jo vel ikke at befrygte; thi den Omstændighed, at han hidindtil Intet har svaret Prof. Heiberg, tyder tilstrækkeligen paa, at han forstaaer sig selv.

ning, at Tanken havde Realitet, saa ligger ogsaa al antik Ethik i den Forudsætning, at Dyden er realisabel. Syndens Skepsis er Hedenskabet aldeles fremmed. Synden er for den ethiske Bevidsthed, hvad Feiltagelsen er for dens Erkjenden, den enkelte Undtagelse, der Intet beviser.

Med Dogmatiken begynder den Videnskab, der i Modsætning til hiin stricte saa kaldte ideale Videnskab gaaer ud fra Virkeligheden. Den begynder med det Virkelige for at hæve det op i Idealiteten. Den negter ikke Syndens Tilstedeværelse, tvertimod, den forudsætter den og forklarer den ved at forudsætte Arvesynden. Da imidlertid saare sjeldent Dogmatiken behandles reent, saa vil man ofte finde Arvesynden saaledes dragen ind med indenfor dens Grændse, at Indtrykket af Dogmatikens heterogene Oprindelighed ikke springer i Øinene, men forvirres, hvilket ogsaa skeer, naar man i den finder et Dogme om Engle, om den hellige Skrift o. s. v. Arvesynden skal derfor Dogmatiken ikke forklare, men forklarer den ved at forudsætte den, liig hiin Hvirvel, om hvilken den græske Naturspeculation talte Adskilligt, et bevægende Noget, som ingen Videnskab kan faae fat paa.

At dette forholder sig rigtigt med Hensyn til Dogmatiken vil man indrømme, naar man anden Gang faaer Tid til at forstaae Schleiermachers udødelige Fortjeneste af denne Videnskab. Ham har man forlængst forladt, da man valgte Hegel, og dog var Schleiermacher i skjøn græsk Betydning en Tænker, der kun talte om hvad han vidste, medens Hegel, tiltrods for alle hans udmærkede Egenskaber og colossale Lærdom, dog ved sin Præstation atter og atter minder om, at han var i tydsk Forstand en Professor i Philosophien efter en stor Maalestok, idet han à tout prix skal forklare Alt.

Den nye Videnskab begynder da med Dogmatiken, i samme Forstand som den immanente Videnskab begynder med Metaphysik. Her finder igjen Ethiken sin Plads som den Videnskab, der har Dogmatikens Bevidsthed om Virkeligheden som Opgave

for Virkeligheden. Denne Ethik ignorerer ikke Synden og har ikke sin Idealitet i at fordre idealt, men sin Idealitet i den gjennemtrængende Bevidsthed af Virkeligheden, af Syndens Virkelighed, dog vel at mærke ikke med metaphysisk Letsind eller psychologisk Concupiscents.

Man seer let Bevægelsens Forskjellighed, og at den Ethik, om hvilken vi nu tale, hører hjemme i en anden Tingenes Orden. Den første Ethik strandede paa den Enkeltes Syndighed. Saa langtfra at kunne forklare denne, maatte Vanskeligheden endog blive større og ethisk gaadefuldere, idet den Enkeltes Synd udvidede sig til hele Slægtens Synd. Nu kom Dogmatiken og hjalp ved Arvesynden. Den nye Ethik forudsætter Dogmatiken og med den Arvesynden, og forklarer nu af den den Enkeltes Synd, medens den paa samme Tid stiller Idealiteten som Opgave, dog ikke i Bevægelsen fra oven ned efter, men fra neden op efter.

Aristoteles har som bekjendt brugt Benævnelsen *πρωτη φιλοσοφια* og derved betegnet nærmest det Metaphysiske, skjøndt han tillige optog en Deel af hvad der efter vore Begreber hørte ind under Theologien. Dette er aldeles i sin Orden, at i Hedenskabet Theologien maatte behandles der; det er den samme Mangel paa uendelig Gjennemreflekterethed, som gjorde, at Theatret i Hedenskabet havde Realitet som en Art Gudstjeneste. Vil man nu abstrahere fra denne Tvetydighed, saa kunde man beholde Benævnelsen og ved *πρωτη φιλοσοφια**) forstaae den videnskabelige Totalitet, man kunde kalde den ethniske, hvis Væsen er Immanentsen, eller græsk talt, Erindringen, og ved

---

*) Schelling mindede om dette aristoteliske Navn i Faveur af sin Distinction mellem negativ og positiv Philosophie. Ved negativ Philosophie forstod han Logiken, det var klart nok, derimod var det mig mindre klart, hvad han egentlig forstod ved positiv, uden forsaavidt det blev utvivlsomt, at positiv Philosophie var den, han selv vilde levere. Dog det er ikke gjørligt at gaae videre ind herpaa, da jeg Intet har at holde mig til uden min egen Opfattelse.

secunda philosophia forstaae den, hvis Væsen er Transcendentsen eller Gjentagelsen*).

Begrebet Synd hører da egentlig ikke hjemme i nogen Videnskab, kun den anden Ethik kan behandle dens Aabenbarelse, ikke dens Tilblivelse. Vil nogen anden Videnskab afhandle den, da forvirres Begrebet. Saaledes, for at rykke vort Forehavende nærmere, hvis Psychologien vilde gjøre det.

Hvad Psychologien skal have med at gjøre maa være et Hvilende, der forbliver i bevæget Rolighed, ikke et Uroligt, der bestandigt enten producerer sig selv eller reprimeres. Men det Blivende, det, hvoraf Synden bestandig vorder, ikke med Nødvendighed; thi en Vorden med Nødvendighed er en Tilstand, som f. Ex. Plantens hele Historie er en Tilstand, men med Frihed, dette Blivende, den disponerende Forudsætning, Syndens reale Mulighed, det er en Gjenstand for Psychologiens Interesse. Det, der kan beskæftige Psychologien og hvormed den kan beskæftige sig, er, hvorledes Synden kan blive til, ikke at den bliver til. Den kan i sin psychologiske Interesse bringe det saavidt, at det er som var Synden der, men det Næste, at den er der, er qualitativt forskjelligt fra dette. Hvorledes nu denne Forudsætning for den psychologiske omhyggelige Contemplation og Jagttagelse viser sig mere og mere omsiggribende, det er Psychologiens Interesse, ja Psychologien vil ligesom hengive sig i den Skuffelse, at Synden hermed er til. Men denne sidste Skuffelse er Psychologiens Afmagt, der viser, at den har udtjent.

At Menneskenaturen maa være en saadan, at den gjør Synden mulig, er, psychologisk talt, ganske sandt, men at ville lade denne Syndens Mulighed blive dens Virkelighed, oprører Ethiken og lyder for Dogmatiken som en Blasphemie; thi Friheden er aldrig mulig; saasnart den er, er den virkelig, i samme Forstand, som man i en ældre Philosophie har sagt, naar Guds Tilværelse er mulig, er den nødvendig.

*) Dette har Constantin Constantius mindet om ved at antyde, at Immanentsen strander paa „Interessen". Først med dette Begreb kommer egentlig Virkeligheden tilsyne.

Saasnart Synden virkelig er sat, da er Ethiken paa Pletten, og følger nu ethvert dens Skridt. Hvorledes den blev til, bekymrer ikke Ethiken, uden forsaavidt at det er den vist, at Synden kom som Synd ind i Verden. Men endnu mindre end om Syndens Tilblivelse bekymrer Ethiken sig om dens Mulighed Stilleben.

Vil man nu her nærmere spørge, i hvilken Forstand og hvorvidt Psychologien forfølger sin Gjenstand i Jagttagelse, da er det klart af det Foregaaende som ved sig selv, at enhver Jagttagelse af Syndens Virkelighed som tænkt er den uvedkommende og tilhører Ethiken ikke som Jagttagelse; thi denne er aldrig iagttagende, men anklagende, dømmende, handlende. Dernæst følger det af Foregaaende som af sig selv, at Psychologien ikke har med den empiriske Virkeligheds Detail at gjøre, uden forsaavidt denne er udenfor Synden. Som Videnskab kan Psychologien vel aldrig empirisk have med den Detail at gjøre, der er den underlagt, men dog kan denne faae sin videnskabelige Repræsentation, jo concretere Psychologien bliver. I vore Tider er denne Videnskab, der dog fremfor nogen anden har Lov til næsten at beruse sig i Livets skummende Mangfoldighed, bleven saa fastende og asketisk som en Selvplager. Dette er ikke Videnskabens Skyld, men dens Dyrkeres. I Forhold til Synden derimod er hele Virkelighedens Indhold den negtet, kun dens Mulighed tilhører den endnu. Ethisk tænkt forekommer naturligvis Syndens Mulighed aldrig, og Ethiken lader sig ikke narre og spilder ikke sin Tid paa saadan Overveielse. Derimod elsker Psychologien den, sidder og aftegner Conturer og beregner Mulighedens Vinkler, og lader sig ligesaa lidet forstyrre som Archimedes.

Men idet Psychologien saaledes fordyber sig i Syndens Mulighed, er den, uden at vide det, i en anden Videnskabs Tjeneste, der blot venter paa, at den skal blive færdig, for at den selv kan begynde og forhjælpe Psychologien til Forklaringen. Dette er ikke Ethiken; thi Ethiken har slet Intet med denne Mulighed at gjøre. Det er derimod Dogmatiken, og her viser

atter Problemet om Arvesynden sig. Medens Psychologien udgrunder Syndens reale Mulighed, forklarer Dogmatiken Arvesynden, det er Syndens ideelle Mulighed. Derimod har den anden Ethik ikke med Syndens Mulighed eller Arvesynden at gjøre. Den første Ethik ignorerer Synden, den anden Ethik har Syndens Virkelighed inden sit Omfang, og her kan igjen Psychologien kun ved en Misforstaaelse trænge ind.

Naar det her Udviklede forholder sig rigtigt, da vil man let see, med hvad Ret jeg har kaldet nærværende Skrift en psychologisk Overveielse, samt hvorledes den, forsaavidt den bragtes til Bevidsthed om sit Forhold i Videnskaben, hører hjemme i Psychologien, og igjen tenderer til Dogmatiken. Man har kaldet Psychologien Læren om den subjektive Aand. Vil man forfølge dette lidt nøiere, vil man see, hvorledes den, idet den kommer til Syndens Problem, først maa slaae over i Læren om den absolute Aand. Der ligger Dogmatiken. Den første Ethik forudsætter Metaphysiken, den anden Dogmatiken, men fuldender den ogsaa saaledes, at her som allevegne Forudsætningen kommer ud.

Dette var Indledningens Opgave. Dette kan være rigtigt, medens Overveielsen selv om Begrebet Angest kan være aldeles urigtig. Om det er saa, maa vise sig.

Caput I.

Angest, som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse.

§ 1.

Historiske Antydninger med Hensyn til Begrebet „Arvesynd".

Er dette Begreb identisk med Begrebet den første Synd, Adams Synd, Syndefaldet? Saaledes har man vel stundom taget det og derfor sat Opgaven at forklare Arvesynden som identisk med at forklare Adams Synd. Da Tænkningen her stødte paa Vanskeligheder, valgte man en Udvei. For dog at forklare Noget, anbragte man en phantastisk Forudsætning, i hvis Tab Syndefaldets Følge bestod. Man vandt nu den Fordeel, at Enhver villigt indrømmede, at en saadan Tilstand som den beskrevne ikke fandtes i Verden, men glemte, at Tvivlen var en anden, om den havde existeret, hvilket var temmelig nødvendigt for at tabe den. Menneskeslægtens Historie fik en phantastisk Begyndelse, Adam blev lagt phantastisk udenfor, den fromme Følelse og Phantasie fik, hvad den forlangte, et gudeligt Forspil; men Tænkningen fik Intet. Paa en dobbelt Maade holdtes Adam phantastisk udenfor. Forudsætningen var en dialektisk-phantastisk, nærmest i Katholicismen (Adam tabte donum divinitus datum supranaturale et admirabile). Den var en historisk-phantastisk, nærmest i den foederale Dogmatik, der dramatisk fortabte sig i en Phantasie-Anskuelse af Adams

Optræden som Befuldmægtiget for hele Slægten. Begge Forklaringer forklare naturligviis Intet, da den ene kun bortforklarer, hvad den selv har digtet ind; den anden blot digter Noget ind, som Intet forklarer.

Er Begrebet Arvesynd saaledes forskjelligt fra Begrebet den første Synd, at den Enkelte kun gjennem sit Forhold til Adam deeltager i den og ikke gjennem sit primitive Forhold til Synden? I saa Fald er da Adam atter bragt phantastisk udenfor Historien. Adams Synd er da et mere end forbigangent (plus quam perfectum). Arvesynden er det Nærværende, er Syndigheden, og Adam den Eneste, i hvem denne ikke var, da den blev ved ham. Man stræbte da ikke at forklare Adams Synd, men vilde forklare Arvesynden i dens Consequentser. Dog var Forklaringen ikke for Tænkningen. Deraf lader det sig godt forstaae, at et symbolsk Skrift udsiger Umuligheden af Forklaringen, og at dette Udsagn staaer uden Modsigelse med Forklaringen. De Schmalkaldiske Artikler lære udtrykkeligt: peccatum hæreditarium tam profunda et tetra est corruptio naturæ, ut nullius hominis ratione intelligi possit, sed ex scripturæ patefactione agnoscenda et credenda sit. Dette Udsagn lader sig godt forene med Forklaringerne; thi i disse komme ikke saa meget Tankebestemmelserne frem som saadanne, men den fromme Følelse (i Retning af det Ethiske) giver sig Luft i sin Indignation paa Arvesynden, paatager sig Anklagerens Rolle, og er nu ene bekymret for med næsten qvindelig Lidenskabelighed, med en elskende Piges Sværmerie, at gjøre Syndigheden afskyeligere og afskyeligere og sig selv i den, saa at intet Ord er haardt nok for at betegne den Enkeltes Participeren i den. Vil man i denne Henseende overskue de forskjellige Confessioner, da frembyder der sig en Gradation, i hvilken den dybe protestantiske Fromhed gaaer af med Seiren. Den græske Kirke kalder Arvesynden: *ἁμάρτημα προτοπατορικον*. Den har ikke engang et Begreb; thi dette Ord er kun en historisk Angivelse, der ikke som Begrebet angiver det Nærværende, men kun det historisk Afsluttede. Vitium originis (Ter-

tullian) er vel et Begreb, men Sprogformen tillader dog at det Hiſtoriſke kan fattes ſom det Overveiende. Peccatum originale (quia originaliter tradatur. Auguſtin) angiver Begrebet, der bliver end tydeligere beſtemt ved Diſtinctionen mellem peccatum originans og originatum. Proteſtantismen forkaſter ſcholaſtiſke Beſtemmelſer (carentia imaginis dei; defectus justitiæ originalis) ligeſom ogſaa, at Arveſynden ſkulde være poena (concupiscentiam poenam esse non peccatum, disputant adversarii. Apolog. A. C.) og nu begynder den begeiſtrede Climax: vitium, peccatum, reatus, culpa. Man bryder ſig kun om den ſønderknuſte Sjels Veltalenhed, og kan derfor ſtundom lade en aldeles modſigende Tanke løbe ind med i Talen om Arveſynden (nunc quoque afferens iram dei iis, qui secundum exemplum Adami peccarunt). Eller hiin bekymrede Veltalenhed bryder ſig aldeles Intet om Tanken, men udſiger det Forfærdelige om Arveſynden (quo fit, ut omnes propter inobedientiam Adæ et Hevæ in odio apud deum simus. Form. Conc., der dog er forſigtig nok til at proteſtere mod at tænke det; thi hvis man tænkte det, da blev jo Synden Menneſkets Subſtants*). Saaſnart Troens og Sønderknuſelſens Begeiſtring forſvinder, kan man ikke mere hjælpes ved ſaadanne Beſtemmelſer, der kun gjør det let for den ſnilde Forſtandighed at ſlippe fra Synds-Erkjendelſe. Men at behøve andre Beſtemmelſer er dog et tvivlſomt Bevis for Tidens Fuldkommenhed, ganſke i ſamme Forſtand, ſom det at behøve andre end drachontiſke Love.

Det Phantaſtiſke, ſom her har viiſt ſig, gjentager ſig ganſke conſequent paa et andet Punkt af Dogmatiken, i Forſoningen. Det læres, at Chriſtus har gjort Fyldeſt for Arveſynden. Men hvorledes gaaer det da med Adam? Han bragte jo Arveſynden

*) Det at Form. Conc. forbød at tænke denne Beſtemmelſe maa imidlertid anpriſes netop ſom et Bevis paa den energiſke Lidenſkab, med hvilken den veed at lade Tænkningen ſtøde an mod det Utænkelige, hvilken Energie er ſaare beundringsværdig mod den moderne Tænkning, der kun altformeget er løs paa Traaden.

ind i Verden, var da Arvesynden ikke en actuel Synd i ham? Eller betyder Arvesynden det Samme for Adam som for Enhver i Slægten? I saa Fald er Begrebet hævet. Eller var Adams hele Liv Arvesynden? Fødte den første Synd ikke andre Synder i ham o: actuelle Synder? Feilen i det Foregaaende viser sig her tydeligere; thi Adam er kommen saa phantastisk udenfor Historien, at han er den Eneste, der er udelukket fra Forsoningen.

Hvorledes man da end stiller Problemet, saasnart Adam kommer phantastisk udenfor, er Alt forvirret. At forklare Adams Synd er derfor at forklare Arvesynden, og ingen Forklaring hjælper Noget, der vil forklare Adam, men ikke Arvesynden, eller vil forklare Arvesynden, men ikke Adam. Dette har sin dybeste Grund i, hvad der er det Væsentlige i den menneskelige Existents, at Mennesket er Individuum og som saadant paa eengang sig selv og hele Slægten, saaledes, at hele Slægten participerer i Individet og Individet i hele Slægten*). Fastholder man ikke dette, da kommer man enten ind i det pelagianske, socinianske, philanthropiske Eettal, eller i det Phantastiske. Forstandens Prosaisme er, at Slægten numerisk opløses i et einmal ein. Det Phantastiske er, at Adam nyder den velmeente Ære, at være mere end hele Slægten, eller den tvetydige Ære, at staae udenfor Slægten.

I ethvert Øieblik er det saaledes, at Individet er sig selv og Slægten. Dette er Menneskets Fuldkommenhed seet som Tilstand. Tillige er det en Modsigelse; men en Modsigelse er altid Udtryk for en Opgave; men en Opgave er Bevægelse; men en Bevægelse hen til det Samme som Opgave, der var som det Samme opgivet, er en historisk Bevægelse. Altsaa har Individet Historie; men har Individet Historie har Slægten det ogsaa. Ethvert Individuum har den samme Fuldkommenhed, netop derfor falde Individerne ikke numerisk fra hinanden,

*) Dersom saaledes en Enkelt kunde aldeles falde af fra Slægten, da vilde hans Affald tillige bestemme Slægten anderledes, hvorimod, hvis et Dyr affaldt fra Arten, vilde Arten være aldeles ligegyldig derved.

ligesaa lidet som Slægtens Begreb bliver et Phantom. Ethvert Individuum er væsentligt interesseret i alle andre Individers Historie, ja ligesaa væsentligt som i sin egen. Fuldendtheden i sig selv er derfor den fuldkomne Participation i det Hele. Intet Individuum er ligegyldigt mod Slægtens Historie, ligesaa lidet som Slægten mod noget Individs. Idet da Slægtens Historie gaaer frem, begynder Individet bestandig forfra, fordi det er sig selv og Slægten, og deri igjen Slægtens Historie.

Adam er det første Menneske, han er paa eengang sig selv og Slægten. Det er ikke i Kraft af det æsthetisk Skjønne, at vi holde paa ham; ikke i Kraft af en høimodig Følelse, at vi slutte os til ham, for ikke at lade ham saa at sige staae i Stikken, som den, der forskyldte Alt; ikke i Kraft af Sympathiens Begeistring og Pietetens Overtalelse vi beslutte os til at dele Skyld med ham, som Barnet ønsker at være skyldigt med Faderen; ikke i Kraft af en tvungen Medlidenhed, der lærer os at finde os i, hvad vi nu eengang maa finde os i; men det er i Kraft af Tanken vi fastholde ham. Ethvert Forsøg derfor paa at forklare Adams Betydning for Slægten som caput generis humani naturale, seminale, foederale, for at erindre om dogmatiske Udtryk, forvirrer Alt. Han er ikke væsentlig forskjellig fra Slægten; thi saa er Slægten slet ikke til; han er ikke Slægten; thi saa er Slægten heller ikke til: Han er sig selv og Slægten. Hvad der derfor forklarer Adam forklarer Slægten og omvendt.

§ 2.

Begrebet den første Synd.

Efter traditionelle Begreber er Forskjellen mellem Adams første Synd og ethvert Menneskes første Synd denne: Adams Synd betinger Syndigheden som Consequents, den anden første Synd forudsætter Syndigheden som Betingelse. Var det saa, da laae Adam virkelig udenfor Slægten, og denne begyndte ikke med ham, men havde en Begyndelse udenfor sig selv, hvilket strider mod ethvert Begreb.

At den første Synd betyder noget Andet end en Synd (o: en Synd som flere andre), noget Andet end een Synd (o: Nr. 1 i Forhold til Nr. 2), indsees let. Den første Synd er Qualitetens Bestemmelse, den første Synd er Synden. Denne er det Første Hemmelighed og dets Forargelse for den abstrakte Forstandighed, der mener, at een Gang er ingen Gang, men mange Gange er Noget, hvilket er aldeles bagvendt, da de mange Gange enten betyder hver især ligesaa meget som den første Gang, eller tilsammen ikke nær saa meget. Det er derfor en Overtro, naar man i Logiken vil mene, at der ved en fortsat quantitativ Bestemmen fremkommer en ny Qualitet; det er en utilgivelig Reticents, naar man vel ikke lægger Skjul paa, at det ikke gaaer ganske saaledes til, men skjuler Følgen deraf for hele den logiske Immanents ved at sige det med ind i den logiske Bevægelse, som Hegel gjør det*). Den ny Qualitet fremkommer med det Første, med Springet, med det Gaadefuldes Pludselighed.

Dersom den første Synd betyder numerisk een Synd, saa bliver der ingen Historie af, saa faaer Synden hverken Historie i Individet eller i Slægten; thi Betingelsen derfor er den samme, om derfor end ikke som saadan Slægtens Historie er Individets, ligesaa lidet som Individets Slægtens, uden forsaavidt Modsigelsen bestandig udtrykker Opgaven.

---

*) Overhovedet har denne Sætning om Forholdet mellem den quantitative Bestemmen og den ny Qualitet en lang Historie. Egentlig laae hele den græske Sophistik i blot at statuere en quantitativ Bestemmen, hvorfor dens høieste Forskjellighed er Lighed og Ulighed. I den nyere Philosophie har Schelling først villet hjælpe sig med en blot quantitativ Bestemmen til at forklare al Forskjellighed; dadlede siden det Samme hos Eschenmayer (i dennes Disputats). Hegel statuerede Springet, men statuerede det i Logiken. Rosenkranz (i hans Psychologie) beundrer Hegel derfor. I det sidst udkomne Skrift af Rosenkranz (om Schelling) dadler han denne og priser Hegel. Men Hegels Ulykke er netop den, at han vil gjøre den ny Qualitet gjældende og dog ikke vil gjøre det, da han vil gjøre det i Logiken, der saasnart dette erkjendes, maa faae en anden Bevidsthed om sig selv og sin Betydning.

Ved den første Synd kom Synden ind i Verden. Aldeles paa samme Maade gjælder det om ethvert senere Menneskes første Synd, at ved den kommer Synden ind i Verden. At den før Adams første Synd ikke var der, er en i Forhold til Synden selv aldeles tilfældig og uvedkommende Reflexion, der aldeles ikke har Betydning eller Ret til at gjøre Adams Synd større eller ethvert andet Menneskes første Synd mindre. Det er netop et logisk og ethisk Kjetteri, at man vil give det Udseende af, at Syndigheden i et Menneske quantitativt bestemmer sig saalænge, at den tilsidst ved en generatio æquivoca frembringer den første Synd i et Menneske. Dette skeer ikke, ligesaa lidet som at Trop, der dog var en Mester i den quantitative Bestemmens Tjeneste, ved Hjælp af den blev Candidat. Lad Mathematikere og Astronomer hjælpe sig, hvis de kan, med uendeligt forsvindende Smaa-Størrelser, i Livet hjælper det Een ikke til at faae Attestats, end mindre til at forklare Aand. Hvis ethvert senere Menneskes første Synd saaledes fremgik af Syndigheden, da er hans første Synd kun uvæsentlig at bestemme som den første, men væsentlig at bestemme, hvis Sligt lod sig tænke, efter sit Løbenummer i Slægtens almindelige synkende Fond. Men saaledes er det ikke, og det er lige daarligt, ulogisk, uethisk, uchristeligt, at ville beile til den Ære, at være første Opfinder, og at ville skubbe Noget af sig, ved ikke at ville tænke Noget ved hvad man siger, at man ikke har gjort Andet end hvad alle Andre have gjort. Syndighedens Tilstedeværelse i et Menneske, Exemplets Magt o. s. v., alt dette er blot quantitative Bestemmelser, der Intet forklare*), med mindre man antager, at eet Individ er Slægten, istedenfor, at ethvert Individ er sig selv og Slægten.

Fortællingen i Genesis om den første Synd er især i vor Tid bleven temmelig skjødesløst betragtet som en Mythe. Dette har sin gode Grund: da hvad man satte isteden netop var en

*) Hvad Betydning de forøvrigt have som Medhenhørende i Slægtens Historie, som Tillob til Springet, uden at kunne forklare Springet, er noget Andet.

Mythe, og endvidere en daarlig Mythe; thi naar Forstanden forfalder til det Mythiske, saa kommer der sjeldent andet end Passiar ud. Hiin Fortælling er den eneste dialektisk-consequente Opfattelse. Dens hele Gehalt er egentlig concentreret i den Sætning: Synden kom ind i Verden ved en Synd. Hvis dette ikke var saa, da var Synden kommet ind som noget Tilfældigt, hvilket man vel skal lade være at forklare. Vanskeligheden for Forstanden er netop Forklaringens Triumph, er dens dybsindige Consequents, at Synden forudsætter sig selv, at denne kommer saaledes ind i Verden, at den, idet den er, er forudsat. Synden kommer da ind som det Pludselige o: ved Springet; men dette Spring sætter tillige Qualiteten; men idet Qualiteten er sat, er i samme Øieblik Springet vendt ind i Qualiteten og forudsat af Qualiteten, og Qualiteten af Springet. Dette er en Forargelse for Forstanden, ergo er det en Mythe. Til Vederlag digter den selv en Mythe, der negter Springet, udlægger Cirkelen i en lige Linie, og nu gaaer Alt naturligt til. Den phantaserer Noget om, hvorledes Mennesket var før Syndefaldet, efterhaanden som Forstanden snakker derom, bliver den projekterede Uskyldighed i Passiarens Løb lidt efter lidt til Syndighed — og saa, saa er den der. Forstandens Foredrag ved denne Leilighed kan passende sammenlignes med den Børneremse, med hvilken Barndommen forlyster sig: Pole een Mester, Pole to Mester — — — Politi Mester — her er det jo, og fremkommet ganske naturligt ved det Foregaaende. Forsaavidt der skulde være Noget i Forstandens Mythe, maatte det være, at Syndigheden gaaer forud for Synden. Men dersom dette er sandt saaledes, at Syndigheden er kommen ind ved noget Andet end ved Synden, saa er Begrebet hævet. Men er den kommen ind ved Synden, saa er denne jo gaaet forud. Denne Modsigelse er den eneste dialektisk consequente, der baade magter Springet og Immanentsen (o: den senere Immanents).

Ved Adams første Synd kom altsaa Synden ind i Verden. Denne Sætning, som er den almindelige, indeholder imidlertid en aldeles udvortes Reflexion, der vistnok har bidraget

meget til svævende Misforstaaelsers Opkomst. At Synden kom ind i Verden, er ganske sandt; men dette vedkommer ikke saaledes Adam. Ganske skarpt og nøiagtigt udtrykt maa man sige, ved den første Synd kom Syndigheden ind i Adam. Om intet senere Menneske falder man paa at sige, at ved hans første Synd kommer Syndigheden ind i Verden, og dog kommer den ved ham paa en lignende Maade (o: en Maade, der ikke er væsentlig forskjellig) ind i Verden; thi skarpt og nøiagtigt udtrykt er Syndigheden kun i Verden, forsaavidt den kommer ind ved Synden.

At man har udtrykt sig anderledes om Adam, har kun sin Grund i, at Consequentsen af Adams phantastiske Forhold til Slægten maa vise sig overalt. Hans Synd er Arvesynden. Ellers veed man Intet om ham. Men Arvesynden seet i Adam er kun hiin første Synd. Er Adam da det eneste Individ, der ikke har Historie? Saa kommer jo Slægten til at begynde med et Individ, der ikke er Individ, hvorved da baade Begrebet Slægt og Individ hæves. Kan noget andet Individ i Slægten i sin Historie have Betydning i Slægtens Historie, saa har Adam det ogsaa; har Adam det kun ved hiin første Synd, saa hæves Begrebet Historie, det vil sige saa er Historien forbi i det Øieblik, den begyndte*).

Idet Slægten nu ikke begynder forfra med ethvert Individ**), faaer Slægtens Syndighed vel en Historie. Denne gaaer imidlertid frem i qvantitative Bestemmelser, medens Individet i Qualitetens Spring deeltager i den. Slægten begyn-

*) Det gjælder bestandig om at faae Adam ind med i Slægten, ganske i samme Betydning som ethvert andet Individ. Dette burde Dogmatiken passe paa især for Forsoningens Skyld. Læren om, at Adam og Christus svare til hinanden, forklarer slet Intet, men forvirrer Alt. Analogie kan der være, men Analogien er i Begrebet ufuldkommen. Kun Christus er et Individ, der er mere end Individ; men derfor kommer han heller ei i Begyndelsen, men i Tidens Fylde.

**) Modsætningen er udtalt i § 1: Idet Slægtens Historie gaaer frem, begynder Individet bestandig forfra.

der derfor ikke forfra med hvert Individ; thi saa er Slægten slet ikke til; men hvert Individ begynder forfra med Slægten.

Naar man da vil sige, at Adams Synd bragte Slægtens Synd ind i Verden, saa mener man det enten phantastisk, hvorved ethvert Begreb annulleres, eller man kan med samme Ret sige det om ethvert Individ, der ved sin første Synd bringer Syndigheden ind. At faae et Individ, som skal staae udenfor Slægten, til at begynde Slægten, er en Forstands-Mythe, ligesom den, at lade Syndigheden begynde paa nogen anden Maade end med Synden. Det man opnaaer er kun at sinke Problemet, der naturligviis vender sig til Menneskет Nr. 2 om Forklaringen, eller rettere til Menneskет Nr. 1, da Nr. 1 egentlig er blevet Nr. 0.

Hvad der ofte skuffer og hjælper til at bringe allehaande phantastiske Foreſtillinger i Gang er Generations-Forholdet, som var det senere Menneske væsentligt forskjelligt fra det første ved Nedstammelsen. Nedstammelsen er kun Udtrykket for Continuiteten i Slægtens Historie, hvilken altid bevæger sig i quantitative Bestemmelser, og derfor ingenlunde er istand til at skaffe et Individ frem; thi en Dyreslægt, om den end har bevaret sig gjennem 1000 og atter 1000 Generationer, frembringer aldrig et Individ. Dersom det andet Menneske ikke havde nedstammet fra Adam, saa havde han ikke været det andet Menneske, men en tom Gjentagelse, og hvoraf der ligesaa lidet var bleven Slægt som Individ. Hver enkelt Adam var bleven en Statue for sig selv, og derfor kun at bestemme ved den ligegyldige Bestemmelse o: Tallet, i en endnu ufuldkomnere Forstand end naar de blaae Drenge benævnes efter Tallet. I det Høieste vilde enhver Enkelt have været sig selv, ikke sig selv og Slægten, ingen Historie faaet, som en Engel ingen Historie har, kun er sig selv og ikke participerer i nogen Historie.

Det behøver vel neppe at siges, at denne Opfattelse ikke forskylder nogen Pelagianisme, der lader ethvert Individ ubekymret om Slægten spille sin lille Historie paa sit Privattheater; thi Slægtens Historie gaaer jo roligt frem ad sin Gang, og i

denne kommer intet Individ til at begynde paa samme Sted som et andet, medens ethvert Individ begynder forfra, og i samme Øieblik er der, hvor det skulde begynde i Historien.

§ 3.

Begrebet Uskyldighed.

Det gjælder her som allevegne, vil man i vore Dage have en dogmatisk Bestemmelse, maa man gjøre Begyndelsen med at glemme, hvad Hegel har opdaget for at hjælpe Dogmatiken. Man bliver underlig tilmode, naar man i Dogmatiker, der dog ellers ønske at være nogenlunde rettroende, paa dette Punkt seer Hegels yndede Bemærkning anført, at det Umiddelbares Bestemmelse er at ophæves, som var Umiddelbarhed og Uskyldighed aldeles identiske. Hegel har ganske consequent forflygtiget ethvert dogmatisk Begreb netop saa meget, at det frister en reduceret Existents som et aandrigt Udtryk for det Logiske. At det Umiddelbare maa ophæves, behøver man ikke Hegel til at sige, og han har da heller ei udødelig Fortjeneste af at have sagt det, da det logisk tænkt end ikke er correct; thi det Umiddelbare maa ikke ophæves, da det aldrig er til. Begrebet Umiddelbarhed hører hjemme i Logiken, men Begrebet Uskyldighed i Ethiken, og ethvert Begreb maa der tales om ud af den Videnskab, hvilken det tilhører, hvad enten Begrebet nu tilhører Videnskaben saaledes, at det udvikles der, eller det udvikles ved at forudsættes.

Uethisk er det nu at sige, at Uskyldigheden maa ophæves; thi selv om den ogsaa var ophævet i det Øieblik, den udsagdes, saa forbyder Ethiken at glemme, at den kun kan ophæves ved Skyld. Naar man derfor taler om Uskyldigheden som om Umiddelbarheden, og er logisk nærgaaende og barsk med at lade dette Flygtigste være forsvundet, eller æsthetisk følsom over hvad det var og at det er forsvundet, saa er man kun geistreich, og glemmer Pointen.

Som da Adam tabte Uskyldigheden ved Skylden, saaledes

taber ethvert Menneske den. Var det ikke ved Skyld, han tabte den, var det heller ikke Uskyldigheden, han tabte, og var han ikke uskyldig, før han blev skyldig, saa blev han aldrig skyldig.

Hvad Adams Uskyldighed angaaer, da har det ikke manglet paa allehaande phantastiske Forestillinger, hvad enten disse opnaaede symbolsk Værdighed i Tider, da Fløilet paa Kirkens Prædikestol saavelsom paa Slægtens Begyndelse var mindre luslidt end nu; eller mere eventyrligt streifede om som Digtningens suspecte Opfindelser. Jo mere phantastisk man fik Adam paaklædt, desto uforklarligere blev det, at han kunde synde, desto forfærdeligere blev hans Synd. Han havde imidlertid eengang for alle forspildt den hele Herlighed, og derover blev man efter Tid og Leilighed sentimental eller vittig, tungsindig eller letsindig, historisk sønderknust, eller phantastisk munter; men Pointen deri fattede man ikke ethisk.

Hvad de senere Menneskers (o: Alle undtagen Adam og Eva) Uskyldighed angaaer, da havde man noget ringe Forestillinger. Den ethiske Rigorisme overssaae det Ethiskes Grændse, og var redelig nok til at troe, at Menneskene ikke vilde benytte Leiligheden til at smutte fra det Hele, naar Udflugten gjordes saa let; Letsindigheden indsaae slet Intet. Men kun ved Skyld tabes Uskyldigheden; ethvert Menneske taber væsentlig paa samme Maade Uskyldigheden, som Adam gjorde det, og det er hverken i Ethikens Interesse, at gjøre Alle uden Adam til bekymrede og interesserede Tilskuere af Skyldigheden, men ikke til Skyldige; eller i Dogmatikens Interesse, at gjøre Alle til interesserede og deeltagende Tilskuere ved Forsoningen, men ikke til Forsonede.

Naar man saa ofte har spildt Dogmatikens og Ethikens og sin egen Tid paa at overveie, hvad der vilde have skeet, hvis Adam ikke havde syndet, saa viser dette blot, at man bringer en urigtig Stemning og altsaa ogsaa et urigtigt Begreb med sig. Den Uskyldige kan aldrig falde paa at spørge saaledes, men den Skyldige synder, naar han spørger saaledes; thi han vil i sin æsthetiske Nysgjerrighed ignorere, at han selv har bragt

Skyldigheden ind i Verden, selv har tabt Uskyldigheden ved Skyld.

Uskyldigheden er derfor ikke som det Umiddelbare Noget, der maa ophæves, hvis Bestemmelse er at ophæves, Noget der egentlig ikke er til, men selv, idet det er ophævet, først derved og først da bliver til som det, der var førend det blev ophævet og nu er ophævet. Umiddelbarheden ophæves ikke ved Middelbarheden, men idet Middelbarheden kommer frem, har den i samme Øieblik hævet Umiddelbarheden. Umiddelbarhedens Ophævelse er derfor en immanent Bevægelse i Umiddelbarheden, eller den er en immanent Bevægelse i Middelbarheden i modsat Retning, ved hvilken denne forudsætter Umiddelbarheden. Uskyldigheden er Noget, der hæves ved en Transcendents, netop fordi Uskyldigheden er *Noget*, (hvorimod det rigtigste Udtryk om Umiddelbarheden er det, som Hegel bruger om den rene Væren, er Intet), hvorfor der da ogsaa, naar Uskyldigheden ved Transcendentsen er hævet, kommer noget ganske Andet ud deraf, medens Middelbarheden netop er Umiddelbarheden. Uskyldigheden er en Qualitet, den er en *Tilstand*, der meget godt kan bestaae, og derfor har den logiske Hasten, for at faae den ophævet, intet at betyde, medens den i Logiken skulde see at skynde sig lidt mere; thi der kommer den altid, selv naar den er iilsomst, for silde. Uskyldigheden er ikke en Fuldkommenhed, man skal ønske tilbage; thi saasnart man ønsker den, er den tabt, og da er det en ny Skyld at spilde Tiden med Ønsker. Uskyldigheden er ikke en Ufuldkommenhed, ved hvilken man ikke kan blive staaende, thi sig selv er den altid nok, og den, der har tabt den, det vil sige saaledes som den kun kan tabes, ikke som det maaskee behager ham at ville have tabt den, o: ved Skyld, han vil vel ikke falde paa at anprise sin Fuldkommenhed paa Uskyldighedens Bekostning.

Fortællingen i Genesis giver nu ogsaa den rigtige Forklaring af Uskyldighed. Uskyldighed er Uvidenhed. Den er ingenlunde det Umiddelbares rene Væren, men den er Uviden-

hed. At man, naar man udenfra betragter Uvidenheden, seer den bestemmet hen til Viden, er noget, som aldeles ikke vedkommer Uvidenheden.

Det er vel indlysende, at denne Opfattelse ikke forskylder en Pelagianisme. Slægten har sin Historie, i denne har Syndigheden sin continuerlige quantitative Bestemmethed, men Uskyldigheden tabes bestandig kun ved Individets qualitative Spring. At denne Syndighed, som er Slægtens Progres, i den Enkelte, der i sin Akt overtager den, kan vise sig som større eller mindre Disposition, er vel sandt, men dette er et Mere eller Mindre, en quantitativ Bestemmen, der ikke constituerer Begrebet Skyld.

§ 4.

Begrebet Syndefald.

Naar da Uskyldigheden er Uvidenhed, saa synes det, at forsaavidt Slægtens Skyldighed i sin quantitative Bestemmethed er tilstede i den Enkeltes Uvidenhed og ved hans Akt viser sig som hans Skyldighed, at der da bliver en Forskjel mellem Adams Uskyldighed og ethvert senere Menneskes. Svaret er allerede givet, at et Mere ikke constituerer en Qualitet. Tillige kunde det synes, at det blev lettere at forklare, hvorledes et senere Menneske tabte Uskyldigheden. Dette er imidlertid kun Tilsyneladelse. Den yderste quantiterende Bestemmethed forklarer ligesaa lidet det qualitative Spring som den laveste; kan jeg forklare Skylden i et senere Menneske, kan jeg ligesaa godt forklare den i Adam. Ved Vane og især ved Tankeløshed og ethisk Stupiditet har det faaet Udseende af, at det Første var lettere end det Sidste. Man vil saa gjerne luske sig fra Consequentsens Solstik, der sigter lige paa Eens Isse. Man vil finde sig i Syndigheden, bære med paa den, o. s. v. o. s. v. Man skal ingen Uleilighed gjøre sig, Syndigheden er ikke en Epidemie, der forplantes som Kvækopperne, „og enhver Mund skal tilstoppes." At et Menneske med dyb Alvor kan sige, at

han blev født i Elendighed og hans Moder undfangede ham i Synd, er ganske sandt; men egentlig kan han først ret sørge derover, idet han selv bragte Skylden ind i Verden, og drog Alt dette over sig, thi det er en Modsigelse at ville sørge æsthetisk over Syndigheden. Den Eneste, der uskyldig sørgede over Syndigheden, var Christus, men han sørgede ikke over den som en Skjebne, i hvilken han maatte finde sig, men sørgede som den, der frit valgte at bære al Verdens Synd og lide dens Straf. Dette er ingen æsthetisk Bestemmelse, fordi Christus var mere end Individ.

Uskyldighed er da Uvidenhed; men hvorledes tabes den? At repetere her alle de sindrige og taabelige Hypotheser, hvormed Tænkere og Projektmagere, der kun nysgjerrigt vare interesserede i det store menneskelige Anliggende, man kalder Synden, have belæmret Historiens Begyndelse, agter jeg ikke. Deels ønsker jeg ikke at spilde Andres Tid med at fortælle, hvad jeg selv har spildt Tid paa at faae at vide, deels ligger det Hele udenfor Historien i det Tusmørke, hvor Hexe og Projektmagere ride omkaps paa et Kosteskaft og en Pølsepind.

Den Videnskab, der har med Forklaringen at gjøre, er Psychologien, der dog blot kan forklare hen til Forklaringen, og fremfor Alt maa vogte sig for ikke at give det Udseende af at forklare, hvad ingen Videnskab forklarer, og som kun Ethiken yderligere forklarer ved at forudsætte det gjennem Dogmatiken. Vil man tage den psychologiske Forklaring og nu gjentage den nogle Gange, og derpaa mene, at det ikke er usandsynligt, at Synden paa den Maade kom ind i Verden, saa har man forvirret Alt. Psychologien har at blive indenfor sin Grændse, da kan dens Forklaring altid have sin Betydning.

En psychologisk Forklaring af Syndefaldet findes i Usteris Udvikling af det paulinske Lærebegreb godt og klart fremsat. Nu er Theologien bleven saa speculativ, at den lader haant om Sligt, det er jo ogsaa langt nemmere at forklare, at det Umiddelbare maa ophæves, og hvad Theologien stundom gjør er endnu langt bequemmere, i Forklaringens afgjørende Øieblik

at blive ustynlig for de speculative Tilbederes Øine. Usteris Udvikling løber ud paa, at Forbudet selv, ikke at maatte spise af Kundskabens Træ, fødte Synden i Adam. Den overseer slet ikke det Ethiske, men tilstaaer, at den ligesom blot prædisponerer, hvad der bryder frem i Adams qualitative Spring. Videre at fremsætte denne Udvikling saaledes som den er given, agter jeg ikke. Enhver har jo læst den, eller kan jo læse den hos Forfatteren*).

Hvad der mangler denne Forklaring, er, at den ikke ret vil være psychologisk. Dette er naturligviis ingen Dadel; thi den har ikke selv villet det, men har sat sig en anden Opgave, at udvikle Pauli Lære og at knytte sig til det Bibelske. Men i denne Henseende har Bibelen ofte virket skadeligt. Idet man begyndte en Overveielse, har man sat sig visse classiske Steder fast i Hovedet, og Eens Forklaring og Viden bliver nu en Arrangeren af disse Steder, som var det Hele Een saa fremmed. Jo naturligere jo bedre, om man end er villig til i al Ærbødighed at hensætte sin Forklaring til Bibelens Skjøn, og hvis den ikke bestaaer med denne, da see at forklare om igjen. Man kommer saaledes ikke i den bagvendte Stilling at skulle forstaae Forklaringen før man har forstaaet, hvad det er den skal forklare, ikke heller i den underfundige Stilling, at benytte Skrift-

*) Hvad Fr. Baader med sædvanlig Fynd og Myndighed har udviklet i flere Skrifter med Hensyn til Fristelsens Betydning for Frihedens Consolidation, samt om det Misforstaaende i at fatte Fristelse eensidigen som Fristelse til det Onde, eller som den, hvis Bestemmelse er at lade Mennesket falde, da man snarere maa betragte Fristelsen som Frihedens nødvendige Andet — maa naturligviis Enhver kjende, der vil tænke over nærværende Gjenstand. Her at fortælle det igjen, gjøres ikke fornødent, Fr. Baaders Skrifter ere til. Videre at forfølge hans Tanke, lader sig ei heller gjøre her, fordi det synes mig, at Fr. Baader har overseet Mellembestemmelser. Overgangen fra Uskyldighed til Skyld blot gjennem Begrebet Fristelse bringer let Gud i et næsten experimenterende Forhold til Mennesket, og overseer den mellemliggende psychologiske Jagttagelse, da Mellembestemmelsen dog bliver concupiscentia, og er endelig mere en dialektisk Overveielse af Fristelsens Begreb, end en psychologisk Forklaring af det Nærmere.

steder ligesom den persiske Konge mod Ægypterne brugte deres hellige Dyr, for at sikre sig.

Naar man lader Forbudet betinge Syndefaldet, saa lader man Forbudet vække en concupiscentia. Her har allerede Psychologien overskredet sin Competence. En concupiscentia er en Bestemmelse af Skyld og Synd før Skyld og Synd, og som dog ikke er Skyld og Synd o: sat ved denne. Det qualitative Spring enerveres, Syndefaldet bliver noget Successivt. Det skjønnes heller ikke, hvorledes Forbudet vækker concupiscentia, om det end er vist baade af hedensk og christelig Erfaring, at Menneskets Attraa er til det Forbudne. Men Erfaringen kan man ikke saaledes udenvidere beraabe sig paa, da der nærmere maatte spørges, i hvilket Afsnit af Livet det erfares. Mellembestemmelsen concupiscentia er heller ei tvetydig, hvorpaa man strax kan see, at den ingen psychologisk Forklaring er. Det stærkeste, egentlig det meest positive Udtryk, den protestantiske Kirke bruger om Arvesyndens Tilstedeværelse i Mennesket, er netop at han fødes med concupiscentia (Omnes homines secundum naturam propagati nascuntur cum peccato h. e. sine metu dei, sine fiducia erga deum et cum concupiscentia). Og dog gjør den protestantiske Lære en væsentlig Forskjel mellem det senere Menneskes Uskyldighed (hvis der kan være Tale om en saadan) og Adams.

Den psychologiske Forklaring maa ikke besnakke Pointen, men blive i sin elastiske Tvetydighed, af hvilken Skylden bryder frem i det qualitative Spring.

§ 5.

Begrebet Angest.

Uskyldigheden er Uvidenhed. I Uskyldigheden er Mennesket ikke bestemmet som Aand, men sjelelig bestemmet i umiddelbar Enhed med sin Naturlighed. Aanden er drømmende i Mennesket. Denne Opfattelse er ganske i Overeensstemmelse med Bibelens, der ved at negte Mennesket i Uskyldigheden

Kjendskab til Forskjellen mellem Godt og Ondt bryder Staven over alle katholsk-fortjenstlige Phantasterier.

I denne Tilstand er der Fred og Hvile; men der er paa samme Tid noget Andet, hvilket ikke er Ufred og Strid; thi der er jo Intet at stride med. Hvad er det da? Intet. Men hvilken Virkning har Intet? Det føder Angest. Dette er Uskyldighedens dybe Hemmelighed, at den paa samme Tid er Angest. Drømmende projekterer Aanden sin egen Virkelighed, men denne Virkelighed er Intet, men dette Intet seer Uskyldigheden bestandig udenfor sig.

Angest er en Bestemmelse af den drømmende Aand, og hører som saadan hjemme i Psychologien. Vaagen er Forskjellen mellem mig selv og mit Andet sat, sovende er den suspenderet, drømmende er den et antydet Intet. Aandens Virkelighed viser sig bestandig som en Skikkelse, der frister dens Mulighed, men er borte saa snart den griber efter den, og er et Intet, der kun kan ængste. Mere kan den ikke, saa længe den kun viser sig. Begrebet Angest seer man næsten aldrig behandlet i Psychologien, jeg maa derfor gjøre opmærksom paa, at det er aldeles forskjelligt fra Frygt og lignende Begreber, der referere sig til noget bestemt, medens Angest er Frihedens Virkelighed som Mulighed for Muligheden. Man vil derfor ikke finde Angest hos Dyret, netop fordi det i sin Naturlighed ikke er bestemmet som Aand.

Naar vi betragte de dialektiske Bestemmelser i Angest, da viser det sig, at disse netop have den psychologiske Tvetydighed. Angest er en sympathetisk Antipathie og en antipathetisk Sympathie. Man seer, tænker jeg, letteligen, at det er i en ganske anden Forstand en psychologisk Bestemmelse end hiin concupiscentia. Sprogbrug bekræfter det fuldkommen, man siger: den søde Angest, den søde Beængstelse, man siger: en underlig Angest, en sky Angest o. s. v.

Den Angest, der er sat i Uskyldigheden, er da for det første ingen Skyld, for det andet er den ingen besværende Byrde, ingen Lidelse, der ikke lod sig bringe i Samklang med Uskyl-

dighedens Salighed. Naar man vil iagttage Børn, vil man finde denne Angest bestemtere antydet som en Søgen efter det Eventyrlige, det Uhyre, det Gaadefulde. At der gives Børn, hos hvilke ikke den findes, beviser Intet; thi Dyret har den heller ikke, og jo mindre Aand jo mindre Angest. Denne Angest hører Barnet saa væsentligen til, at han ikke vil undvære den; om den end ængster ham, fængsler den ham dog i sin søde Beængstelse. Hos alle de Nationer, hos hvilke det Barnlige er bevaret som Aandens Drømmen, er denne Angest; og jo dybere den er, jo dybere er Nationen. Det er kun en prosaisk Dumhed, der mener, at det er en Desorganisation. Angest har her samme Betydning som Tungsind paa et langt senere Punkt, hvor Friheden, efter at have gjennemløbet de ufuldkomne Former af sin Historie, i dybeste Forstand skal komme til sig selv*).

Ligesom da Angestens Forhold til sin Gjenstand, til Noget, hvilket er Intet (Sprogbrug siger ogsaa prægnant: at ængstes for Intet), er aldeles tvetydigt, saaledes vil den Overgang, der her kan gjøres fra Uskyldighed til Skyld, netop være saa dialektisk, at den viser, at Forklaringen er, hvad den skal være, psychologisk. Det qualitative Spring er udenfor al Tvetydighed, men den, der gjennem Angest bliver skyldig, han er jo uskyldig; thi det var ikke ham selv, men Angesten, en fremmed Magt, der greb ham, en Magt, han ikke elskede, men ængstedes for; — og dog er han jo skyldig, thi han sank i Angesten, som han dog elskede idet han frygtede den. Der gives i Verden intet Tvetydigere end dette, og derfor er denne den eneste psychologiske, medens den, for atter at gjentage det, aldrig falder paa at ville være Forklaringen, der forklarer det qualitative Spring. Enhver Foreſtilling om, at Forbudet fristede ham, eller at Forføreren bedrog ham, har kun for en overfladisk Jagttagelse den tilstrækkelige Tvetydighed, forvanſker Ethiken, frembringer en quantitativ Bestemmen, og vil ved Psychologiens

*) Herom kan man eftersee „Enten — Eller" (Kbhvn. 1843), især naar man er opmærksom paa, at første Deel er den Tungsindighed, i sin angestfulde Sympathie og Egoisme, der forklares i anden Deel.

Hjælp gjøre Menneſket en Compliment paa det Ethiſkes Bekoſtning, hvilken Compliment Enhver, der er ethiſk udviklet, maa frabede ſig ſom en ny end profundere Forførelſe.

At Angeſten kommer tilſyne er det, hvorom Alt dreier ſig. Menneſket er en Syntheſe af det Sjelelige og det Legemlige. Men en Syntheſe er utænkelig, naar de Tvende ikke enes i et Tredie. Dette Tredie er Aanden. I Uſkyldigheden er Menneſket ikke blot Dyr, ſom han da overhovedet, hvis han noget Øieblik i ſit Liv var blot Dyr, aldrig vilde blive Menneſke. Aanden er altſaa tilſtede, men ſom umiddelbar, ſom drømmende. Forſaavidt den nu er tilſtede, er den paa en Maade en fjendtlig Magt; thi den forſtyrrer beſtandig det Forhold mellem Sjel og Legeme, der vel har Beſtaaen, men dog ikke har Beſtaaen, forſaavidt det først faaer det ved Aanden. Paa den anden Side er den en venlig Magt, der jo netop vil conſtituere Forholdet. Hvilket er da Menneſkets Forhold til denne tvetydige Magt, hvorledes forholder Aanden ſig til ſig ſelv og til ſin Betingelſe? Den forholder ſig ſom Angeſt. Blive af med ſig ſelv kan Aanden ikke; gribe ſig ſelv kan den heller ikke, ſaa længe den har ſig ſelv udenfor ſig ſelv; ſynke ned i det Vegetative kan Menneſket heller ikke, thi han er jo beſtemmet ſom Aand; flye Angeſten kan han ikke, thi han elſker den; egentlig elſke den kan han ikke, thi han flyer den. Nu er Uſkyldigheden paa ſin Spidſe. Den er Uvidenhed, men ikke en dyriſk Brutalitet, men en Uvidenhed, der er beſtemmet af Aand, men ſom netop er Angeſt, fordi dens Uvidenhed er om Intet. Her er ingen Viden om Godt og Ondt o. ſ. v.; men Videns hele Virkelighed projekterer ſig i Angeſten ſom Uvidenhedens uhyre Intet.

Endnu er Uſkyldigheden, men der behøver blot at lyde et Ord, ſaa er Uvidenheden concentreret. Dette Ord kan Uſkyldigheden naturligviis ikke forſtaae, men Angeſten har ligeſom faaet ſit første Bytte, iſtedenfor Intet har den faaet et gaadefuldt Ord. Naar det ſaaledes hedder i Geneſis, at Gud ſagde til Adam: „blot af Kundſkabens Træ paa Godt og Ondt maa Du ikke ſpiſe“, ſaa følger det jo af ſig ſelv, at Adam egentlig

ikke forstod dette Ord; thi hvor skulde han forstaae Forskjellen paa Godt og Ondt, da denne Adskillelse jo først fulgte med Nydelsen.

Naar man nu antager, at Forbudet vækker Lysten, da faaer man en Viden, istedenfor Uvidenhed, thi Adam maa da have havt en Viden om Friheden, siden Lysten var den at bruge den. Denne Forklaring er derfor bag efter. Forbudet ængster ham, fordi Forbudet vækker Frihedens Mulighed i ham. Hvad der gik Uskyldigheden forbi som Angestens Intet, det er nu kommet ind i ham selv og er atter her et Intet, den ængstende Mulighed af at kunne. Hvad det er, han kan, derom har han ingen Foreſtilling; thi ellers forudsætter man jo, hvad i Almindelighed skeer, det Senere, Forskjellen mellem Godt og Ondt. Kun Muligheden af at kunne er der som en høiere Form af Uvidenhed, som et høiere Udtryk af Angest, fordi det i en høiere Forstand er og er ikke, fordi han i en høiere Forstand elsker og flyer det.

Efter Forbudets Ord følge Dommens Ord: da skal Du visseligen døe. Hvad det vil sige, at døe, fatter naturligviis Adam slet ikke, hvorimod der jo Intet er til Hinder for, hvis man antager det sagt til ham, at han har faaet Foreſtillingen om det Forfærdelige. Selv Dyret kan jo i denne Henseende forstaae det mimiske Udtryk og Bevægelsen i den Talendes Stemme uden at forstaae Ordet. Dersom man lader Forbudet vække Lysten, saa maa man ogsaa lade Straffens Ord vække en afskrækkende Foreſtilling. Dette forvirrer imidlertid. Forfærdelsen her bliver kun Angest; thi det Udsagte har Adam ikke forstaaet, og her altsaa kun igjen Angestens Tvetydighed. Den uendelige Mulighed af at kunne, som Forbudet vakte, rykkes nu nærmere ved, at denne Mulighed udviser en Mulighed som sin Følge.

Saaledes er Uskyldigheden bragt til sit Yderste. Den er i Angesten i Forhold til det Forbudne og Straffen. Den er ikke skyldig, og dog er der en Angest, som var den tabt.

Længere kan Psychologien ikke komme, men dette kan den

naae, og fremfor Alt dette kan den i sin Jagttagelse af Menneskelivet vise atter og atter.

Jeg knyttede mig her i Slutningen til den bibelske Fortælling. Jeg lod Forbudet og Straffens Røst komme udenfra. Dette har naturligviis piint mangen Tænker. Den Vanskelighed er dog kun at smile ad. Uskyldigheden kan jo godt tale; forsaavidt eier den i Sproget Udtrykket for alt Aandeligt. Forsaavidt behøver man blot at antage, at Adam har talet med sig selv. Den Ufuldkommenhed i Fortællingen, at en Anden taler til Adam om hvad han ikke forstaaer, falder da bort. Fordi Adam har kunnet tale, deraf følger jo ikke i dybere Forstand, at han har kunnet forstaae det Udsagte. Fremfor Alt gjælder dette om Forskjellen mellem Godt og Ondt, hvilken vel er i Sproget, men kun er for Friheden. Uskyldigheden kan godt sige denne Forskjel, men Forskjellen er ikke for den, og har for den kun den Betydning, vi i det Foregaaende have viist.

§ 6.

Angest som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse.

Lad os saa nøiere gjennemgaae Fortællingen i Genesis, idet vi gjøre et Forsøg paa at opgive den fixe Idee, at det er en Mythe, og idet vi minde os om, at ingen Tid har været saa flink i at frembringe Forstands-Mythen som vor, der selv frembringer Mythen, medens den vil udrydde alle Mythen.

Adam var da skabt, havde givet Dyrene Navne (her er altsaa Sproget, om end paa en lignende ufuldkommen Maade, som Børnene lære det ved i Fibelbrættet at kjende et Dyr), men havde ikke fundet Selskab for sig. Eva var skabt, dannet af hans Ribbeen. Hun stod i saa inderligt Forhold til ham som muligt, men dog var det endnu et udvortes Forhold. Adam og Eva er blot en numerisk Gjentagelse. Om der i den Forstand var tusinde Adam'er betyder ikke mere end der er een.

Dette med Hensyn til Slægtens Nedstammen fra eet Par. Naturen synder ikke en betydningsløs Overflødighed. Antager man derfor, at Slægten nedstammer fra flere Par, saa har der været et Øieblik, da Naturen havde en intetsigende Overflødighed. Saasnart Generations-Forholdet er sat, er intet Menneske en Overflødighed; thi hvert Individ er sig selv og Slægten.

Nu følger Forbudet og Dommen. Men Slangen var trædskere end alle Markens Dyr, den forlokkede Qvinden. Om man nu end vil kalde dette en Mythe, da maa man dog ikke glemme, at den slet ikke forstyrrer Tanken eller forvirrer Begrebet saaledes som en Forstands-Mythe gjør det. Mythen lader det foregaae udvortes, der er indvortes.

Hvad her først er at paaagte er, at Qvinden bliver først forført, og at hun derpaa forfører Manden. Jeg skal senere søge at udvikle i et andet Capitel, i hvilken Forstand Qvinden er, som man siger, det svagere Kjøn, samt at Angest er hende mere tilhørende end Manden*).

Flere Gange i det Foregaaende er der mindet om, at den Opfattelse, der fremsættes i dette Skrift, ikke negter Syndighedens Forplantelse i Generationen, eller med andre Ord at Syndigheden i Generationen har sin Historie, kun siges der, at denne bevæger sig i quantitative Bestemmelser, medens bestandig Synden kommer ind ved Individets qualitative Spring. En Betydning af Generationens Quantiteren kan man allerede see her. Eva er det Deriverede. Vel er hun skabt ligesom Adam, men hun er skabt ud af en foregaaende Skabning. Vel er hun uskyldig ligesom Adam, men der er ligesom en Ahnelse om en Disposition, der vel ikke er, men dog kan synes som et Vink om den ved Forplantelsen satte Syndighed, der er det Deri-

*) Herved er Intet afgjort om Qvindens Ufuldkommenhed i Forhold til Manden. Om Angest end tilhører hende mere end Manden, er Angest dog ingenlunde et Tegn paa Ufuldkommenhed. Skal der være Tale om Ufuldkommenhed, da ligger den i noget Andet, nemlig deri, at hun i Angesten søger ud over sig selv til et andet Menneske, til Manden.

verede, hvilket prædisponerer den Enkelte uden dog at gjøre ham skyldig.

Hvad der i § 5 er sagt om Forbudets og Dommens Ord maa her mindes. Den Ufuldkommenhed i Fortællingen, hvorledes Nogen skulde falde paa at sige til Adam, hvad han væsentlig ikke kan forstaae, falder bort, naar vi betænke, at den Talende er Sproget, og det altsaa er Adam selv, der taler*).

Nu staaer Slangen tilbage. Jeg er ingen Ven af Aandrighed, og skal volente deo modstaae Slangens Fristelser, der, som den i Tidens Begyndelse fristede Adam og Eva, i Tidens Løb fristede Skribenterne — til at være aandrige. Jeg tilstaaer hellere reent ud, at jeg ingen bestemt Tanke kan knytte til den. Vanskeligheden med Slangen er desuden en ganske anden, den nemlig at lade Fristelsen komme udvortes fra. Dette strider ligefrem mod Bibelens Lære, mod det bekjendte classiske Sted hos Jakob, at Gud frister Ingen og fristes og ikke af Nogen, men at Enhver fristes af sig selv. Naar man nemlig troer, at have reddet Gud ved at lade Menneskет fristes af Slangen, og forsaavidt mener at være i Overeensstemmelse med Jakob, „at Gud frister Ingen", saa støder man an mod det Næste, at Gud ikke fristes af Nogen; thi Slangens Attentat mod Menneskет var tillige en indirecte Fristelse mod Gud ved at blande sig ind i Forholdet mellem Gud og Menneskет; og man støder an mod det Tredie, at ethvert Menneske fristes af sig selv.

Nu følger Syndefaldet. Dette kan Psychologien ikke forklare; thi det er det qualitative Spring. Men lad os et Øieblik betragte Følgen, som den angives i hiin Fortælling, for endnu

*) Hvis man her yderligere vil sige, at saa bliver det et Spørgsmaal, hvorledes det første Menneske lærte at tale, saa vil jeg svare, at det er ganske sandt, men tillige, at det ligger udenfor denne hele Undersøgelses Omfang. Dette maa dog ikke misforstaaes, som om jeg ved mit undvigende Svar efter moderne philosophisk Skik tillige vilde give mig Mine af, at paa et andet Sted kunde jeg besvare det. Men saa meget staaer dog fast, at det ikke gaaer an, at lade Menneskет selv have opfundet Sproget.

engang at fæste Blikket paa Angesten som Arvesyndens Forudsætning.

Følgen vac en dobbelt, at Synden kom ind i Verden, og at det Sexuelle blev sat, og det Ene skal være uadskilleligt fra det Andet. Dette er af yderste Vigtighed for at vise Menneskets oprindelige Tilstand. Var han nemlig ikke en Syntheſe, der hvilede i et Tredie, saa kunde Eet ikke have to Følger. Var han ikke en Syntheſe af Sjel og Legeme, der bæres af Aand, kunde det Sexuelle aldrig komme ind med Syndigheden.

Projektmagerier ville vi lade udenfor, og ganske simpelt antage den sexuelle Forskjelligheds Tilstedeværen før Syndefaldet, kun at den dog ikke var, fordi den ikke er i Uvidenhed. I denne Henseende have vi Medhold i Skriften.

I Uskyldigheden var Adam som Aand drømmende Aand Syntheſen er altsaa ikke virkelig; thi det Forbindende er netop Aanden, og denne er endnu ikke sat som Aand. Hos Dyret kan den sexuelle Forskjellighed være udviklet instinktagtigt, men saaledes kan et Menneske ikke have den, netop fordi han er Syntheſe. I det Øieblik da Aanden sætter sig selv, sætter den Syntheſen, men for at sætte Syntheſen, maa den først adskillende gjennemtrænge den, og det yderste af det Sandselige er netop det Sexuelle. Denne Yderlighed kan Mennesket først naae, i det Øieblik Aanden bliver virkelig. Før den Tid er han ikke Dyr, men heller ikke egentlig Menneske, først i det Øieblik han bliver Menneske, bliver han det ogsaa derved, at han tillige er Dyr.

Syndigheden er da ikke Sandseligheden, ingenlunde, men uden Synden ingen Sexualitet og uden Sexualitet ingen Historie. En fuldkommen Aand har hverken det Ene eller det Andet, hvorfor jo ogsaa den sexuelle Differents er hævet i Opstandelsen, og hvorfor heller ingen Engel har Historie. Selv om Michael havde optegnet alle de Ærinder, i hvilke han var bleven udsendt, og som han havde fuldkommet, er dette jo dog ikke hans Historie. Først i det Sexuelle er Syntheſen sat som Modsigelse, men tillige, som enhver Modsigelse, som Opgave, hvis Historie i

samme Øieblik begynder. Denne er Virkeligheden, forud for hvilken Frihedens Mulighed gaaer. Men Frihedens Mulighed er ikke at kunne vælge det Gode eller det Onde. En saadan Tankeløshed er ligesaa lidet i Skriftens som i Tænkningens Medfør. Muligheden er at kunne. I et logisk System er det nemt nok at sige, at Muligheden gaaer over til Virkelighed. I Virkeligheden er det ikke saa let, og der behøves en Mellembestemmelse. Denne Mellembestemmelse er Angesten, hvilken ligesaa lidet forklarer det qualitative Spring, som den ethisk retfærdiggjør det. Angest er ikke en Bestemmelse af Nødvendigheden, men heller ei af Friheden, den er en hildet Frihed, hvor Friheden ikke er fri i sig selv, men hildet, ikke i Nødvendigheden, men i sig selv. Er Synden kommen nødvendigt ind i Verden (hvilket er en Modsigelse), saa er der ingen Angest. Er Synden kommen ind ved en Akt af et abstrakt liberum arbitrium (der da ligesaa lidet som senere i Verden har existeret i Begyndelsen, da det er en Tanke-Uting), saa er der heller ikke Angest. Logisk at ville forklare Syndens Indkommen i Verden, er en Taabelighed, der kun kan falde Folk ind, der ere latterligen bekymrede for at faae en Forklaring.

Dersom jeg her havde Lov at gjøre et Ønske, saa vilde jeg ønske, at ingen Læser var dybsindig nok til at spørge: hvis Adam nu ikke havde syndet? I det Øieblik Virkeligheden er sat, gaaer Muligheden ved Siden som et Intet, der frister alle tankeløse Mennesker. At Videnskaben dog ikke kan beslutte sig til at holde Menneskene i Ave og sig selv i Tømme! Naar Een gjør et dumt Spørgsmaal, da see man vel til, at man ikke svarer ham; thi ellers er man nok saa dum som Spørgeren. Det Taabelige i hiint Spørgsmaal ligger ikke saa meget i Spørgsmaalet, som i at man dermed henvender sig til Videnskaben. Naar man bliver hjemme med det, som den kloge Else med sine Projekter, sammenkalder ligesindede Venner, saa har man dog nogenlunde forstaaet sin Dumhed. Videnskaben kan derimod ikke forklare Sligt. Enhver Videnskab ligger enten i en logisk Immanents, eller i Immanentsen indenfor en Transcen-

dents, hvilken den ikke kan forklare. Synden er nu netop hiin Transcendents, hiin discrimen rerum, i hvilken Synden kommer ind i den Enkelte som den Enkelte. Anderledes kommer Synden ikke ind i Verden, og er aldrig kommen anderledes ind. Naar da den Enkelte er taabelig nok til at spørge om Synden som om noget ham uvedkommende, saa spørger han som en Nar; thi enten veed han slet ikke, hvad der er Tale om, og kan umuligen faae det at vide, eller han veed det og forstaaer det, samt at ingen Videnskab kan forklare ham det. Imidlertid har Videnskaben dog stundom været følelig nok til at imødekomme sentimentale Ønsker med grublende Hypotheser, om hvilke den da tilsidst selv indrømmede, at de ikke forklarede tilstrækkeligt. Dette er nu ogsaa ganske sandt; men Forvirringen er, at Videnskaben ikke energisk afviste taabelige Spørgsmaal, og derimod bestyrkede overtroiske Mennesker i, at der engang skulde komme en videnskabelig Projektmager, der var Mand for at hitte paa det Rette. Man taler om, at det er 6000 Aar siden, at Synden kom ind i Verden, aldeles paa samme Maade som at det er 4000 Aar siden, at Nebucadnezar blev en Oxe. Naar man opfatter Sagen saaledes, er det intet Under, at Forklaringen bliver derefter. Hvad der i een Henseende er det Simpleste af Verden, det gjør man til det Vanskeligste. Hvad det eenfoldigste Menneske forstaaer paa sin Viis og ganske rigtigt, fordi han forstaaer, at det ikke just er 6000 Aar siden, at Synden kom ind i Verden, det har Videnskaben ved Projektmageres Kunst faaet udsat som et Priisspørgsmaal, der endnu aldrig er blevet fyldestgjørende besvaret. Hvorledes Synden kom ind i Verden, forstaaer ethvert Menneske ene og alene ved sig selv; vil han lære det af en Anden, da vil han eo ipso misforstaae det. Den eneste Videnskab, der kan gjøre lidt, er Psychologien, der dog selv indrømmer, at den ikke forklarer, og ikke *kan* og ikke *vil* forklare Mere. Dersom nogen Videnskab kunde forklare det, saa er Alt forvirret. At Videnskabsmanden skal glemme sig selv, er ganske sandt; men derfor er det ogsaa saa heldigt, at Synden ikke er noget videnskabeligt Problem, og derfor ingen Videnskabsmand,

saalidet som nogen Projektmager, forpligtet til at glemme, hvorledes Synden kom ind i Verden. Vil han det, vil han høimodigen glemme sig selv, da bliver han i sin Iver for at forklare hele Menneskeheden ligesaa comisk som hiin Hofraad, der i den Grad offrede sig for at aflægge sit Visitkort hos Creti og Pleti, at han derudover tilsidst glemte, hvad han selv heed. Eller hans philosophiske Begeistring gjør ham saa selvforglemmende, at han behøver en skikkelig nøktern Ægtevid, hvem han kan spørge, som Soldin spurgte Rebecca, da ogsaa han i begeistret Selvforglemmelse tabte sig i Passiarens Objektivitet: Rebecca, er det mig, som taler?

At min høistærede Samtids beundrede Videnskabs-Mænd, der i deres, for den hele Menighed vitterlige Bekymring for og Søgen efter Systemet, vel ogsaa ere bekymrede for at finde en Plads i det for Synden, ville finde dette høist uvidenskabeligt, er aldeles i sin Orden. Lad kun Menigheden søge med, eller dog indeslutte hine dybe Søgere i sine fromme Forbønner, de finde Pladsen ligesaa vist som Den, der søger efter den brændende Tamp, finder den, naar han ikke mærker, at den brænder i Haanden paa ham.

Caput II.

Angest som Arvesynden progressivt.

Med Syndigheden blev Sexualiteten sat. I samme Øieblik begynder Slægtens Historie. Som da Syndigheden i Slægten bevæger sig i quantitative Bestemmelser, saa gjør Angesten det ogsaa. Arvesyndens Følge eller Arvesyndens Tilstedeværen i den Enkelte er Angest, der kun er quantitativt forskjellig fra Adams. I Uskyldighedens Tilstand, og en saadan maa der jo ogsaa kunne være Tale om i det senere Menneske, maa Arvesynden have den dialektiske Tvetydighed, ud af hvilken Skylden bryder i det qualitative Spring. Derimod vil Angesten i et senere Individ kunne være mere reflekteret, end i Adam, fordi den quantitative Tilvæxt, som Slægten tilbagelægger, nu gjør sig gjældende i ham. Angest bliver dog her saa lidt som nogensinde en Ufuldkommenhed hos Mennesket, og man maa tvertimod sige, jo oprindeligere et Menneske, jo dybere Angest, fordi den Syndighedens Forudsætning, som hans individuelle Liv supponerer, da han jo kommer ind i Slægtens Historie, maa tilegnes. Forsaavidt har Syndigheden faaet en større Magt, og Arvesynden er voxende. At der gives Mennesker, der slet ingen Angest mærke, maa forstaaes ligesom, at Adam ingen vilde have fornummet, hvis han havde været blot Dyr.

Det senere Individ er ligesom Adam en Syntheſe, der skal bæres af Aand; men Syntheſen er en deriveret, og forsaavidt er Slægtens Historie sat med deri; heri ligger det Mere eller Mindre i Angesten hos det senere Individ. Dog er dets Angest ikke Angest for Synden; thi Forskjellen mellem Godt

og Ondt er ikke, da denne Forskjel kun er ved Frihedens Virkelighed. Er denne Forskjel der, da er den kun som en anet Forestilling, der dog ved Slægtens Historie igjen kan betyde et Mere eller Mindre.

At Angesten i det senere Individ er mere reflekteret som en Følge af dets Participeren i Slægtens Historie, hvilken er at sammenligne med Vane, der jo er den anden Natur, men dog ikke en ny Qualitet, men kun quantitativ Progres, kommer deraf, at Angesten nu ogsaa i en anden Betydning kommer ind i Verden. Synden kom ind i Angesten, men Synden førte igjen Angesten med sig. Syndens Virkelighed er nemlig en Virkelighed, der ikke har Bestaaen. Paa den ene Side er Syndens Continuitet den Mulighed, der ængster; paa den anden Side er Muligheden af en Frelse igjen et Intet, hvilket Individet baade elsker og frygter; thi dette er altid Mulighedens Forhold til Individualiteten. Først i det Øieblik Frelsen virkeligen er sat, først da er denne Angest overvunden. Menneskets og Skabningens Forlængsel er ikke, som man sentimentalt har meent det, en sød Længsel; thi blot for at Længselen skulde kunne være en saadan, maatte Synden være afvæbnet. Den, der med Sandhed vil sætte sig ind i Syndens Tilstand, og hvorledes dens Forventning af Frelsen kan være, han vil vist indrømme dette, og genere sig en lille Smule for æsthetisk Ugeneertheb. Synden i Mennesket har, saalænge der kun er Tale om Forventning, endnu Magten, og opfatter naturligvis Forventningen fjendtligt. (Dette bliver senere behandlet.) Naar Frelsen er sat, er Angesten lagt bagved ligesom Muligheden. Den er derfor ikke tilintetgjort, men spiller nu en anden Rolle, naar den benyttes retteligen. (Cap. V.)

Den Angest, som Synden bringer ind med sig, er vel nærmest først idet Individet selv sætter Synden, men er dog ogsaa dunkelt tilstede som et Mere eller Mindre i Slægtens quantitative Historie. Derfor vil man her endog støde paa det Phænomen, at En synes at blive skyldig blot i Angesten for sig selv, hvilket der ikke kunde være Tale om med Hensyn til Adam.

At ethvert Individ desuagtet bliver skyldigt kun ved sig selv, er vist nok; men det Quantitative i Slægtsforholdet har her naaet sit Maximum og vil have Magt til at forvirre enhver Betragtning, naar man ikke fastholder den angivne Forskjel mellem det Quantitative og det qualitative Spring. Dette Phænomen skal senere blive Gjenstand for Omtale. I Almindelighed ignoreres det; det er jo det nemmeste. Eller det opfattes sentimentalt og rørende, med en feig Sympathie, der takker Gud for ikke at være bleven en Saadan, uden at fatte, at en saadan Taksigelse er et Forræderi mod Gud og mod sig selv, og uden at betænke, at Livet altid gjemmer analoge Phænomener, som man maaskee ikke skal undgaae. Sympathie skal man have, men denne Sympathie er først sand, naar man ret dybt tilstaaer sig selv, at hvad der er hændet eet Menneske, kan hænde Alle. Da først gavner man ogsaa sig selv og Andre. Den Læge ved en Daareanstalt, der er dum nok til at troe sig i al Evighed klog og sin smule Forstand assureret for al Skade i Livet, han er vel i en vis Forstand klogere end de Affindige, men han er tillige dummere, og han skal vist heller ei helbrede Mange.

Angest betyder da nu to Ting. Den Angest, i hvilken Individet sætter Synden ved det qualitative Spring, og den Angest, der er kommen ind og kommer ind med Synden, og som forsaavidt ogsaa quantitativt kommer ind i Verden, for hver Gang et Individ sætter Synden.

Det er ikke min Hensigt at skrive et lærdt Værk, eller spilde Tiden paa at opsøge literaire Beviisfteder. Ofte mangle de Exempler, som anføres i Psychologier, den egentlige psychologisk-poetiske Myndighed. De staae som et isoleret, notarialiter beviist Faktum, men netop derfor veed man ikke, om man skal lee eller græde ad en saadan eensom Stivstikkers Forsøg paa at ville danne en Slags Regel. Den, der efter en ordentlig Maalestok har beskjæftiget sig med Psychologie og psychologisk

Jagttagelse, har erhvervet sig en almindelig menneskelig Bøielighed, der gjør ham istand til strax at kunne danne sit Exempel, der om det end ikke har Facticitetens Autoritet, dog har en anden Myndighed. Som den psychologiske Jagttager bør være smidigere end en Liniedandser for at kunne bøie sig ind under Menneskene og eftergjøre deres Stillinger, som hans Taushed i Fortroligheden Øieblik bør være forførerisk og vellystig, at det Forborgne kan finde Behag i at smutte frem og smaasnakke med sig selv i denne konstigt tilveiebragte Ubemærkethed og Stilhed, saaledes bør han ogsaa have en digterisk Oprindelighed i sin Sjel til strax at kunne skabe det Totale og Regelmæssige af hvad der i Individet bestandig kun er deelviis og uregelmæssigt tilstede. Naar han da har perfectioneret sig, skal han ikke behøve at hente sine Exempler fra literaire Repertorier og opdiske halvdøde Reminiscentser, men bringe sine Jagttagelser lige frisk fra Vandet, endnu sprællende og spillende i deres Farveskær. Han skal heller ikke behøve at løbe Livet af sig for at blive opmærksom paa Noget. Tvertimod skal han sidde ganske rolig paa sit Værelse som en Politi-Agent, der dog veed Alt, hvad der foregaaer. Hvad han behøver, kan han strax danne; hvad han behøver har han strax ved Haanden i Kraft af sin almindelige Praxis, ligesom man i et vel indrettet Huus ikke behøver at gaae ned paa Gaden for at hente Vand, men har det i Etagen ved et Høitryk. Skulde han blive tvivlsom, da er han saa orienteret i Menneskelivet og hans Blik saa inquisitorisk skarpt, at han veed, hvor han skal søge og let opdager en nogenlunde Individualitet, der er tjenlig til Experimentet. Hans Jagttagelse skal blive troværdig trods Nogens, om han end ikke belægger den med Navn eller med lærde Citater, at i Sachsen var der en Bondepige, hos hvem en Læge iagttog, i Rom levede der en Keiser, om hvem en Historieskriver fortæller, o. s. v., som var det saa, at Sligt kun kommer frem eengang hver tusinde Aar. Hvad Interesse har saa Psychologien. Nei det er Altsammen, skeer hver Dag, naar blot Jagttageren er der. Hans Jagttagelse skal have Friskhedens Præg

og Virkelighedens Interesse, naar han bruger den Forsigtighed at controllere sin Jagttagelse. Han eftergjør til den Ende paa sig selv enhver Stemning, enhver sjelelig Tilstand, som han opdager hos en Anden. Derpaa seer han, om han kan skuffe den Anden ved Eftergjørelsen, om han kan rive ham ind i den yderligere Udførelse, hvilken er hans egen Skabning i Kraft af Ideen. Vil man saaledes iagttage en Lidenskab, da vælger man sit Individ. Nu gjælder det om Stilhed, Taushed, Ubemærkelighed, at man kan aflure ham Hemmeligheden. Derpaa indøver man, hvad man har lært, indtil man er istand til at skuffe ham. Derpaa digter man Lidenskaben, og viser sig nu for ham i Lidenskabens overnaturlige Størrelse. Er det gjort rigtigt, da vil Individet føle en ubeskrivelig Lindring og Satisfaktion, ligesom en Sindssvag føler det, naar man har fundet og digterisk grebet hans fixe Idee, og nu udfører den videre. Lykkes det ikke, da kan det have sin Grund i en Feil i Operationen, men det kan ogsaa have sin Grund i, at Individet var et daarligt Exemplar.

§ 1.

Objektiv Angest.

Naar vi bruge det Udtryk: objektiv Angest, saa kunde man derved nærmest komme til at tænke paa hiin Uskyldighedens Angest, hvilken er Frihedens Reflexion i sig selv i sin Mulighed. Herimod at ville indvende, at man overseer, at vi nu befinde os paa et andet Punkt i Undersøgelsen, vil ikke være et tilstrækkeligt Svar. Derimod turde det være tjenligere at minde om, at Distinctionen objektiv Angest ligger i Adskillelsen fra subjektiv Angest, en Distinction, der ikke kan være Tale om i Adams Uskyldigheds-Tilstand. I strængeste Forstand er den subjektive Angest den i Individet satte Angest, der er Følgen af hans Synd. Om Angest i denne Forstand vil der blive Tale i et senere Capitel. Men naar Ordet tages saaledes, da falder Modsætningen af en objektiv Angest bort, da viser Angest sig

netop som hvad den er, som det Subjektive. Distinctionen mellem objektiv og subjektiv Angest hører derfor hjemme i Betragtningen af Verden og det senere Individs Uskyldigheds-Tilstand. Inddelingen fremtræder her saaledes, at subjektiv Angest nu betegner den i den Enkeltes Uskyldighed værende Angest, der svarer til Adams, men som ved Generationens quantiterende Bestemmen dog er quantitativt forskjellig fra hiin. Ved objektiv Angest derimod forstaae vi Reflexen af hiin Generationens Synd i den ganske Verden.

I det foregaaende Capitel § 2 blev der mindet om, at det Udtryk: „ved Adams Synd kom Synd i g h e d e n i n d i V e r d e n" indeholdt en udvortes Reflexion; her er Stedet til atter at optage hiint Udtryk i den Sandhed, der dog kan ligge i det. I det Øieblik Adam har sat Synden, da forlader Betragtningen ham for at betragte Begyndelsen af ethvert senere Individs Synd; thi nu er Generationen sat. Dersom ved Adams Synd Slægtens Synd i g h e d er sat i samme Forstand som den opreiste Gang o. s. v., saa er Begrebet Individ hævet. Dette blev udviklet i det Foregaaende, hvor der tillige blev protesteret mod en experimenterende Nysgjerrighed, der vilde behandle Synden som et Curiosum, og det Dilemma blev stillet, at man enten maatte fingere en Spørgende, der end ikke vidste, hvad han spurgte om, eller en Spørgende, der vidste det, og hvis pretentionsfulde Uvidenhed blev en ny Synd.

Naar nu Alt dette er fastholdt, saa faaer derved hiint Udtryk sin limiterede Sandhed. Det Første sætter Qualiteten. Adam sætter da Synden i sig selv men ogsaa for Slægten. Men Slægtsbegrebet er for abstrakt til at kunne sætte en saa concret Kategorie som Synden, hvilken netop sættes derved, at den Enkelte selv sætter den som den Enkelte. Syndigheden i Slægten bliver da kun en quantitativ Approximeren; men denne tager sin Begyndelse med Adam. Heri ligger den større Betydning, som Adam har fremfor ethvert andet Individ i Slægten, heri ligger Sandheden af hiint Udtryk. Dette maa endog en Orthodoxie, der vil forstaae sig selv, indrømme, da den jo lærer,

at ved Adams Synd saavel Slægten som Naturen faldt ind under Synden; men i Forhold til Naturen gaaer det dog vel ikke an, at lade Synden være kommen ind som Syndens Qvalitet.

Idet da Synden kom ind i Verden, fik dette Betydning for hele Skabningen. Denne Syndens Virkning i den ikke-menneskelige Tilværelse har jeg betegnet som objektiv Angest.

Hvad her menes kan jeg antyde ved at minde om Skrift-ordet ἀποκαραδοκια τῆς κτίσεως. (Rom. 8, 19.) Forsaavidt der nemlig skal være Tale om en Forlængsel, følger det af sig selv, at Skabningen befinder sig i en Ufuldkommenhedens Tilstand. Man overseer ofte ved saadanne Udtryk og Bestemmelser som Længsel, Forlængsel, Forventning o. s. v., at disse involvere en foregaaende Tilstand, og at denne derfor er tilstede og gjør sig gjældende paa samme Tid som Længselen vikler sig ud. Den Tilstand, i hvilken den Forventende er, er han ikke geraadet i ved et Tilfælde o. s. v., saa at han befinder sig aldeles fremmed i den, men han producerer den paa samme Tid selv. En saadan Længsels Udtryk er Angest; thi i Angesten forkynder den Tilstand sig, ud af hvilken han længes, og forkynder sig, fordi Længselen alene er ikke nok til at frelse ham.

I hvilken Forstand Skabningen ved Adams Synd sank i Fordærvelse, hvorledes Friheden, idet den blev sat derved, at dens Misbrug sattes, kastede en Mulighedens Reflex og en Medinteressеerthedens Zittren over Skabningen, i hvilken Forstand dette maa skee, fordi Mennesket er Syntheſen, hvis yderligste Modsætninger bleve satte, og hvis ene Modsætning netop ved Menneskets Synd blev en langt yderligere Modsætning end den var iforveien — alt dette har ikke sin Plads i en psychologisk Overveielse, men hører hjemme i Dogmatiken, i Forsoningen, i hvis Forklaring denne Videnskab forklarer Syndighedens Forudsætning*).

*) Saaledes maa nemlig Dogmatiken lægges an. Enhver Videnskab maa fremfor Alt energisk gribe sin egen Begyndelse, og ikke leve i vidtløftig Omgængelse med andre. Begynder Dogmatiken med at ville forklare Syndigheden, eller med at ville bevise dens Virkelighed, da skal der aldrig blive

Denne Angest i Skabningen kan man vel med Rette kalde objektiv Angest. Den frembragtes ikke af Skabningen, men frembragtes derved, at der faldt en ganske anden Belysning over den derved, at ved Adams Synd Sandseligheden nedsattes til, og forsaavidt Synden vedbliver at komme ind i Verden, bestandig nedsættes til at betyde Syndighed. Man seer let, at denne Opfattelse ogsaa i den Forstand har sine Sine med sig, at den parerer mod den rationalistiske Anskuelse, at Sandselighed som saadan er Syndighed. Efter at Synden er kommen ind i Verden, og hver Gang Synden kommer ind i Verden, bliver Sandselighed Syndighed; men det, den bliver, var den ikke iforveien. Fr. Baader har ofte nok protesteret mod den Sætning, at Elendigheden, at Sandseligheden som saadan er Syndigheden. Naar man imidlertid her ikke passer paa, faaer man Pelagianismen fra en ganske anden Side. Fr. Baader har nemlig i sin Bestemmelse ikke bragt Slægtens Historie med i Beregning. I Slægtens Quantiteren (altsaa uvæsentlig) er Sandseligheden Syndighed; i Forhold til Individet ikke, førend det selv ved at sætte Synden, atter gjør Sandselighed til Syndighed.

Enkelte Mænd af den schellingske*) Skole have især været

---

nogen Dogmatik ud deraf, dens hele Existents vil blive problematisk og svævende.

*) Hos Schelling selv er der ofte nok Tale om Angest, Vrede, Qval, Liden o. s. v. Dog bør man altid forholde sig lidt mistænksomt mod Sligt, for ikke at forvexle Syndens Efterfølge i Skabningen med, hvad det ogsaa betegner hos Schelling, Tilstande og Stemninger i Gud. Ved disse Udtryk betegner han nemlig Guddommens, om jeg saa tør sige, Skaber-Veer. Med Forestillings-Udtryk betegner han, hvad han tildeels ogsaa selv har kaldt det Negative, og hvad der hos Hegel blev i Ordet: det Negative nærmere bestemmet som det Dialektiske. (το ἕτερον.) Tvetydigheden viser sig ogsaa hos Schelling; thi han taler om en Melancholie, der er udbredt over Naturen, og tillige om et Tungsind i Guddommen. Dog er det fornemlig Hovedtanken i Schelling, at Angest o. s. v. fornemlig betegner Guddommens Lidelser for at komme til at skabe. I Berlin udtalte han endnu bestemtere det Samme, ved at sammenligne Gud med Goethe og Joh. v. Müller, der kun befandt sig vel ved at producere, og idet han tillige mindede om, at en saa-

opmærksomme paa den Alteration*), der ved Synden er foregaaet med Skabningen. Her har der da ogsaa været Tale om den Angest, der skal være i den livløse Natur. Dog svækkes Virkningen, idet man snart maa troe, at have et Natur-Philosophem for sig, der behandles aandrigt ved Hjælp af Dogmatiken, snart en dogmatisk Bestemmelse, der fryder sig ved en Afglands af Naturbetragtningens magiske Vidunderlighed.

Dog jeg afbryder her, hvad jeg kun har ladet fremkomme for øieblikkelig at transportere ud over nærværende Undersøgelses Grændse. Som Angesten var i Adam kommer den aldrig mere igjen, thi ved ham kom Syndigheden ind i Verden. Paa Grund heraf fik hiin Angest nu tvende Analogier, den objektive Angest i Naturen, og den subjektive Angest i Individet, af hvilke den sidste indeholder et Mere, den første et Mindre end hiin Angest i Adam.

§ 2.

Subjektiv Angest.

Jo mere reflekteret man tør sætte Angesten, desto lettere kunde det synes at faae den til at slaae over i Skyld. Men her

---

dan Salighed, der ikke kan meddele sig, er Usalighed. Dette nævner jeg her, fordi denne Yttring af ham allerede har været trykt i en lille Piece af Marheineke. Marheineke vil ironisere det. Det skulde man ikke gjøre; thi en kraftig og fuldblodig Antropomorphisme er adskilligt værd. Feilen er imidlertid en anden, og man kan her see et Exempel, hvor besynderligt Alt bliver, naar Metaphysik og Dogmatik forvanskes derved, at Dogmatiken behandles metaphysisk og Metaphysiken dogmatisk.

*) Det Ord Alteration udtrykker ret godt Tvethydigheden. Man siger nemlig alterere i den Bethydning at forandre, forvanske, bringe ud af sin oprindelige Tilstand (Tingen bliver et Andet), men man siger ogsaa, at blive altereret i den Forstand, at blive forskrækket, netop fordi dette i Grunden er den første uudblivelige Følge. Saavidt jeg veed bruger Latineren slet ikke dette Ord, men siger mærkeligt nok adulterare. Franskmanden siger altérer les monnaies, og être altéré. Hos os bruges Ordet i daglig Tale almindeligt kun i Bethydning af at blive forskrækket, og saaledes hører man vel den menige Mand sige: jeg blev ganske altereret. I det mindste har jeg hørt en Sælgekone sige det.

gjælder det, ikke at lade sig bedaare af Approximations-Bestemmelser, at intet „Mere" frembringer Springet, at intet „Lettere" i Sandhed gjør Forklaringen lettere. Holder man ikke fast paa dette, da løber man den Risico, pludselig at støde paa et Phænomen, hvor Alt gaaer saa let, at Overgangen bliver en simpel Overgang, eller den Risico, aldrig at turde afslutte sin Tanke, fordi den reent empiriske Jagttagelse aldrig kan blive færdig. Om derfor Angesten end bliver mere og mere reflekteret, saa beholder dog Skylden, som med det qualitative Spring bryder frem i Angesten, samme Tilregnelighed som Adams, og Angesten samme Tvetydighed.

At ville negte, at ethvert senere Individ har, eller maa forudsættes at have havt en Uskyldigheds-Tilstand, der er Analogien til Adams, vilde ligesaa meget oprøre Enhver, som det vilde ophæve al Tænkning, fordi der da blev et Individ, der ikke var Individ, men kun som Exemplar forholdt sig til sin Art, uagtet det paa samme Tid skulde sees under Individets Bestemmelse: som skyldigt.

Angest kan man sammenligne med Svimmelhed. Den, hvis Øie kommer til at skue ned i et svælgende Dyb, han bliver svimmel. Men hvad er Grunden, det er ligesaa meget hans Øie som Afgrunden; thi hvis han ikke havde stirret ned. Saaledes er Angest den Frihedens Svimlen, der opkommer, idet Aanden vil sætte Syntheſen, og Friheden nu skuer ned i sin egen Mulighed, og da griber Endeligheden at holde sig ved. I denne Svimlen segner Friheden. Videre kan Psychologien ikke komme og vil det ikke. I samme Øieblik er Alt forandret, og idet Friheden igjen reiser sig op, seer den, at den er skyldig. Imellem disse tvende Øieblikke ligger Springet, som ingen Videnskab har forklaret eller kan forklare. Den, der bliver skyldig i Angest, han bliver saa tvetydig skyldig som mulig. Angest er en qvindelig Afmagt, i hvilken Friheden daaner, psychologisk talt skeer altid Syndefaldet i Afmagt; men Angest er tillige det mest Selviske, og ingen concret Yttring af Friheden er saa selvisk som Muligheden af enhver Concretion.

Dette er igjen det Overvældende, der bestemmer Individets tvetydige, sympathetiske og antipathetiske Forhold. I Angesten er Mulighedens selviske Uendelighed, der ikke frister som et Valg, men besnærende ængster med sin søde Beængstelse.

I det senere Individ er Angesten mere reflekteret. Dette kan udtrykkes saaledes, at det Intet, der er Angestens Gjenstand, ligesom mere og mere bliver til Noget. Vi sige ikke, at det virkelig bliver til Noget eller virkelig betyder Noget, vi sige ikke, at der nu istedetfor Intet skulde være at substituere Synden eller noget Andet; thi her gjælder det om det senere Individs Uskyldighed, hvad der gjælder om Adams; Alt dette er kun for Friheden, og er kun idet den Enkelte selv ved det qualitative Spring sætter Synden. Angestens Intet er da her en Complexus af Ahnelser, der reflektere sig i sig selv, blive Individet nærmere og nærmere, skjøndt de væsentlig seet dog atter i Angesten betyde Intet; men vel at mærke ikke et Intet, som Individet Intet har at gjøre med, men et Intet, der levende communicerer med Uskyldighedens Uvidenhed. Denne Reflecterethed er en Prædisponeren, der, før Individet bliver skyldigt, dog væsentligt seet betyder Intet, medens den, idet han ved det qualitative Spring blev skyldig, er den Forudsætning, i hvilken han gaaer ud over sig selv, fordi Synden forudsætter sig selv, naturligvis ikke før den er sat (dette er en Prædestination), men forudsætter sig, idet den er sat.

Vi ville nu lidt nærmere overveie det Noget, hvilket Angestens Intet kan betyde i det senere Individ. I den psychologiske Overveielse gjælder det i Sandhed for Noget. Men den psychologiske Overveielse glemmer ikke, at dersom et Individ uden videre blev skyldigt ved dette Noget, saa er al Betragtning ophævet.

Dette Noget, hvilket da Arvesynden stricte sic dicta betyder, er

A. Følgen af Generations-Forholdet.

Det følger af sig selv, at her ikke skal være Tale om, hvad der kan beskæftige Læger, om Een fødes vanskabt o. s. v. Ei heller skal der være Tale om at tilveiebringe et Resultat ved tabellariske Oversigter. Det gjælder her som allevegne om, at Stemningen er den rigtige. Naar man saaledes lærer, at Hagel og Misvæxt maa tilskrives Djævelen, saa kan dette være meget velmeent, men væsentlig er det en Aandrighed, der svækker Begrebet af det Onde, og bringer en næsten spøgende Tone ind i det, ligesom det er æsthetisk spøgende, at sige den dumme Djævel. — Naar man saaledes i Begrebet „Tro" gjør det Historiske saa eensidigen gjældende, at man glemmer dens primitive Oprindelighed i Individet, da bliver den en endelig Smaalighed istedenfor en fri Uendelighed. Følgen deraf er, at man kan komme til at tale om Troen ligesom Jeronymus hos Holberg, der siger om Erasmus, at han har vildfarende Meninger i Troen, fordi han antager, at Jorden er rund og ikke flad, hvilket den ene Generation efter den anden paa Bjerget havde troet. Paa den Maade kan man ogsaa blive vildfarende i Troen ved at gaae med Pludderhoser, naar alle Folk paa Bjerget gaae med snævre Beenklæder. — Naar man leverer statistiske Oversigter over Syndighedens Forhold, tegner Landkort over den, hvor man ved Farver og Forhøininger strax hjælper Øiet til Overskuelse, da gjør man et Forsøg paa, at behandle Synden som en Naturmærkværdighed, der ikke er at hæve, men at beregne ligesom det atmosphæriske Tryk og Regnmængden; og den Middelstand, det Gjennemsnitstal, der resulterer, er i en ganske anden Forstand Nonsens end i hine reent empiriske Videnskaber. Det vilde dog blive et meget latterligt Abracadabra, om Een for Alvor vilde sige, at der i Gjennemsnit gik $3\frac{2}{3}$ Tomme Syndighed paa ethvert Menneske, eller at der i Languedoc gaaer kun $2\frac{1}{4}$, men i Bretagne $3\frac{2}{3}$. — Disse Exempler staae ligesaa lidet overflødige som de i Indledningen, da de ere hentede fra den Sphæres Omfang, indenfor hvilken det Følgende skal bevæge sig.

Ved Synden blev Sandseligheden Syndighed. Denne Sætning betyder et Dobbelt. Ved Synden bliver Sandseligheden Syndigheden, og ved Adam kom Synden ind i Verden. Disse Bestemmelser maae bestandigen holde hinanden Stangen; thi ellers udsiges der noget Usandt. Det nemlig, at Sandseligheden engang blev Syndighed er Generationens Historie, men at Sandseligheden bliver det, er Individets qualitative Spring.

Der blev (Cap. I. § 6) mindet om, at Evas Tilblivelse allerede billedligt præfigurerede Generations-Forholdets Følge. Hun betegnede paa en Maade det Deriverede. Det Deriverede er aldrig saa fuldkomment som det Oprindelige*). Dog er Forskjellen her kun en quantitativ. Det senere Individ er væsentlig ligesaa oprindeligt som det første. Forskjellen er for alle senere Individer in pleno: Derivationen; men Derivationen kan igjen for den Enkelte betyde et Mere eller et Mindre.

Denne Qvindens Derivation indeholder tillige Forklaringen af, i hvilken Forstand hun er svagere end Manden, Noget, der til alle Tider er blevet antaget, hvad enten det er en Pascha, der taler, eller en romantisk Ridder. Forskjellen er imidlertid dog ikke anderledes, end at Manden og Qvinden ere væsentligen lige trods Forskjelligheden. Udtrykket for Forskjellen er, at Angesten er mere reflekteret i Eva end i Adam. Dette har sin Grund i, at Qvinden er mere sandselig end Manden. Her er naturligviis ikke Tale om en empirisk Tilstand eller om et Gjennemsnitstal, men om Syntheses Forskjellighed. Naar der i den ene af Syntheses Dele er et Mere, saa vil som en Følge deraf, idet Aanden sætter sig, Adskillelsen kløfte sig dybere, og Angesten vil i Frihedens Mulighed have et større Spillerum. I Fortællingen i Genesis er det Eva, der forfører Adam. Deraf følger dog ingenlunde, at hendes Skyld er større end Adams,

*) Dette gjælder naturligviis kun i Menneskeslægten, fordi Individet er bestemmet som Aand; i Dyrearter derimod er ethvert senere Exemplar ligesaa godt som det første, eller rettere sagt, det, her at være det første, betyder slet Intet.

og endnu mindre, at Angesten er en Ufuldkommenhed, da dens Størrelse tvertimod er en Prophetie om Fuldkommenhedens.

Allerede her har Undersøgelsen seet, at Sandseligheds Forhold corresponderer med Angestens. Saasnart nu Generations-Forholdet viser sig, da er, hvad der blev sagt om Eva, blot en Antydning om hvad der er ethvert senere Individs Forhold til Adam, at idet Sandseligheden i Generationen er bleven forøget, er ogsaa Angesten forøget. Generations-Forholdets Følge betyder da et Mere, saaledes, at intet Individ kommer ud af det, der er alle senere Individers Mere i Forhold til Adam, men heller aldrig til et saadant Mere, at han bliver væsentlig forskjellig fra Adam.

Dog forinden vi gaae over til dette, vil jeg først lidt nærmere oplyse den Sætning, at Qvinden er mere sandselig end Manden og mere angest.

At Qvinden er mere sandselig end Manden, viser strax hendes legemlige Organisation. Nærmere at udføre det, er ikke min Sag; men er en Opgave for Physiologien. Derimod skal jeg vise min Sætning paa en anden Maade, nemlig ved æsthetisk at føre hende ind under hendes ideale Synspunkt, hvilket er Skjønheden, mindende om, at den Omstændighed, at dette er hendes ideale Synspunkt, netop viser, at hun er mere sandselig end Manden. Dernæst skal jeg føre hende ethisk ind under hendes ideale Synspunkt, hvilket er Procreationen, mindende om, at den Omstændighed, at dette er hendes ideale Synspunkt, netop viser, at hun er mere sandselig end Manden.

Naar Skjønheden maa raade, da tilveiebringer den en Synthese, hvor Aanden er udelukket. Dette er Hemmeligheden i hele Græciteten. Forsaavidt er der en Tryghed, en stille Høitidelighed over den græske Skjønhed; men netop derfor er der ogsaa en Angest, som Grækeren vel ikke mærkede, uagtet hans plastiske Skjønhed bævede i den. Derfor er der en Sorgløshed i den græske Skjønhed, fordi Aanden er udelukket, men

derfor er der ogsaa en uforklaret dyb Sorg. Derfor er Sandselighedens ikke Syndighed, men en uforklaret Gaade, der ængster; derfor er Naiveteten ledsaget af et uforklarligt Intet, som er Angestens.

Vel opfatter nu den græske Skjønhed Manden og Qvinden væsentlig paa den samme Maade, altsaa ikke aandeligt, men den gjør dog en Forskjel indenfor denne Lighed. Det Aandelige har sit Udtryk i Ansigtet. Ved den mandlige Skjønhed er dog Ansigtet og Udtrykket deri mere væsentlig end ved den qvindelige Skjønhed, om end det Plastiskes evige Ungdom bestandig forhindrer det dybere Aandelige fra at komme frem. Videre at udføre det, er ikke min Sag, kun vil jeg ertervise Forskjelligheden i en enkelt Antydning. Venus bliver væsentlig lige skjøn enten hun afbildes sovende, ja hun er maaskee netop skjønnest, og dog er det Sovende netop Udtrykket for Aandens Fraværelse. Deraf kommer det, at jo ældre og jo mere aandeligt udviklet Individualiteten er, desto mindre er Mennesket skjønt i Søvne, hvorimod Barnet er skjønnest i Søvne. Venus dukker op af Havet, og fremstilles i en hvilende Stilling, eller i en Stilling, der netop nedsætter Ansigtets Udtryk til det Uvæsentlige. Skal derimod en Apollo fremstilles, da gik det ikke an at lade ham sove, ligesaa lidet som en Jupiter. Apollo blev derved uskjøn, og Jupiter latterlig. Med Bacchus kunde der gjøres en Undtagelse, men han er i den græske Kunst netop Indifferentsen mellem mandlig og qvindelig Skjønhed, hvorfor hans Former ogsaa ere qvindelige. Ved en Ganymed derimod er dog allerede Udtrykket i Ansigtet mere væsentligt.

Da Skjønheden blev en anden, gjentager i Romantiken dog Forskjelligheden sig igjen indenfor den væsentlige Lighed. Medens Aandens Historie (og dette er netop Aandens Hemmelighed, at den altid har Historie) tør præge sig i Mandens Aasyn, saaledes at man glemmer Alt, naar blot dens Skrift er tydelig og ædel, saa vil Qvinden virke paa en anden Maade som Totalitet, om end Ansigtet har faaet en større Betydning end i Classiciteten. Udtrykket maa nemlig være en Totalitet,

der ingen Historie har. Derfor er Taushed ikke blot Qvindens høieste Viisdom, men ogsaa hendes høieste Skjønhed.

Ethisk betragtet culminerer Qvinden i Procreationen. Derfor siger Skriften, at hendes Attraa skal være til Manden. Vel er nemlig ogsaa Mandens Attraa til hende, men hans Liv culminerer ikke i denne Attraa, uden hans Liv enten er daarligt eller fortabt. Men dette, at Qvinden heri culminerer, viser netop, at hun er mere sandselig.

Qvinden er mere angest end Manden. Dette ligger nu ikke i, at hun har mindre physisk Kraft o. s. v., thi den Art Angest er her slet ikke Tale om; men det ligger i, at hun er mere sandselig, og dog væsentlig er aandelig bestemmet ligesom Manden. Hvad man derfor ofte har talt om, at hun er det svagere Kjøn, er mig meget ligegyldigt; thi derfor kunde hun gjerne være mindre angest end Manden. Angest er her bestandig at tage i Retning af Frihed. Naar da Historien i Genesis stik imod al Analogie lader Qvinden forføre Manden, saa er det dog ved nærmere Overveielse aldeles i sin Orden; thi hiin Forførelse er netop en qvindelig Forførelse, da Adam dog egentlig kun igjennem Eva bliver forført af Slangen. Naar der ellers er Tale om Forførelse, da hævder Sprogbrug (bedaare, besnakke o. s. v.) altid Manden Superioriteten.

Hvad der da kan antages at være anerkjendt i al Erfaring, det vil jeg blot vise ved en experimenterende Jagttagelse. Naar jeg tænker mig en ung uskyldig Pige, og nu lader en Mand fæste et attraaende Blik paa hende, da bliver hun angest. Forøvrigt kan hun blive indigneret o. s. v., men først bliver hun angest. Tænker jeg mig derimod en Qvinde fæste et attraaende Blik paa et uskyldigt ungt Menneske, da vil hans Stemning ikke være Angest, men i det Høieste en med Modbydelighed blandet Undseelse, netop fordi han mere er bestemt som Aand.

Ved Adams Synd kom Syndigheden ind i Verden, og Sexualiteten, og denne kom til at betyde Syndigheden for ham. Det Sexuelle blev sat. Der er i Verden baade skriftligt og mundtligt ført megen Passiar angaaende Naiveteten. Kun

Uskyldigheden er imidlertid naiv, men den er ogsaa uvidende. Saasnart det Sexuelle er bragt til Bevidsthed, er det Tankeløshed, Affektation, og stundom hvad værre er, et Skjul for Lysten at ville tale om Naivetet. Men fordi Mennesket ikke mere er naivt, deraf følger ingenlunde, at han synder. Det er kun disse fade Leflerier, der forlokke Menneskene, netop ved at drage Opmærksomheden bort fra det Sande, fra det Sædelige.

Det hele Spørgsmaal om det Sexuelles Betydning, og dets Betydning i de enkelte Sphærer, er unegtelig hidindtil ringe nok besvaret, og fremfor Alt saare sjeldent besvaret i den rette Stemning. At sige Vittigheder derom er en fattig Kunst, at advare, er ikke vanskeligt, at prædike derom saaledes, at man udelader Vanskeligheden, er ikke heller svært; men at tale ret menneskeligt derom er en Kunst. At lade Skuepladsen og Prædikestolen overtage sig Besvarelsen, saaledes, at den ene generer sig for at sige, hvad den anden siger, og af denne Grund den enes Forklaring bliver himmelskrigende forskjellig fra den anden, er jo egentlig at opgive Alt, og paalægge Menneskene den tunge Byrde, som man selv ikke løfter med en Finger, at finde Meningen i begge Forklaringer, medens de respektive Lærere bestandig kun foredrage den ene. Denne Mislighed vilde man for længe siden have bemærket, hvis ikke Menneskene i disse Tider havde perfektioneret sig i Tankeløshed i at forspilde det saa skjønt anlagte Liv, og i Tankeløshed til støiende at være med, naar der er Snak om en eller anden storartet, uhyre Idee, til hvis Udførelse de forene sig i urokkelig Tro paa Foreningens Magt, om denne Tro end er ligesaa vidunderlig som hiin Oltappers, der udfolgte sit Øl een Skilling under Indkjøbsprisen, og dog regnede paa Vinding; „thi det er Mængden, der skal gjøre det". Da dette forholder sig saaledes, skal det ikke forundre mig, om Ingen i disse Tider agter paa en saadan Overveielse. Men dette veed jeg, at dersom Socrates nu levede, da vilde han tænke over Sligt, om han end gjorde det bedre eller at jeg saa skal sige guddommeligere end hvad jeg formaaer, og jeg er overbeviist om, at han havde sagt til mig: O! Kjære,

deri handler Du retteligen, at Du tænker over saadanne Ting, som vel ere værd at overveie; ja! man kan sidde hele Nætter samtalende, og dog aldrig blive færdig med at udgrunde Menneskenaturens Vidunderlighed. Og denne Forvisning er mig uendelig meget mere værd end hele Samtidens Bravo; thi hiin Forvisning gjør min Sjel urokkelig, Bifaldet vilde gjøre den tvivlsom.

Det Sexuelle som saadant er ikke det Syndige. Den egentlige Uvidenhed derom, naar dette dog skal være væsentligt tilstede, er kun forbeholdt Dyret, som derfor er trælbundet i Instinctets Blindhed og gaaer iblinde. En Uvidenhed, men som tillige er en Uvidenhed om hvad der ikke er, er Barnets. Uskyldigheden er en Viden, som betyder Uvidenhed. Dens Forskjel fra den sædelige Uvidenhed viser sig let, fordi hiin er bestemmet i Retning af en Viden. Med Uvidenheden begynder en Viden, hvis første Bestemmelse er Uvidenhed. Dette er Begrebet af Blufærdighed (Schaam). I Blufærdigheden er der en Angest, fordi Aanden er bestemmet i Yderspidsen af Syntheſens Differents saaledes, at Aanden ikke blot er bestemmet som Legeme, men som Legeme med den generiske Differents. Dog er Blufærdigheden vel en Viden om den generiske Differents, men ikke som et Forhold til en generisk Differents, det vil sige, Driften er ikke som saadan tilstede. Blufærdighedens egentlige Betydning er, at Aanden ligesom ikke kan vedkjende sig Yderspidsen af Syntheſen. Derfor er Blufærdighedens Angest saa uhyre tvetydig. Der er ikke Spor af sandselig Lyst, og dog er der en Skamfuldhed, hvorover? over Intet. Og dog kan Individet døe af Skam, og saaret Blufærdighed er den dybeste Smerte, fordi den er den uforklarligste af alle. Derfor kan Blufærdighedens Angest vaagne ved sig selv. Dog gjælder det naturligviis her om, at det ikke er Lysten, der vil spille denne Rolle. Et Exempel paa det Sidste findes i et Eventyr af Fr. Schlegel. (Sämmtliche Werke 7de Bd. p. 15 i Historien om Merlin).

I Blufærdigheden er den generiske Differents sat, men

ikke i Forhold til sit Andet. Dette skeer i Driften. Men da Driften ikke er Instinkt eller blot Instinkt, har den eo ipso et τελος, hvilket er Propagationen, medens det Hvilende er Elskoven, det reent Erotiske. Aanden er endnu bestandig ikke sat med. Saasnart den sættes, ikke blot som constituerende Syntheſen, men som Aand, saa er det Erotiske forbi. Det høieste hedenske Udtryk herfor er, at det Erotiske er det Comiske. Dette maa naturligviis ikke tages i den Forstand, hvori en Vellystning kan mene, at det Erotiske er det Comiske og et Stof for hans geile Vittighed, men det er Intelligentsens Kraft og Overvægt, der neutraliserer baade det Erotiske og det sædelige Forhold dertil i Aandens Indifferents. Dette har en meget dyb Grund. Angesten i Blufærdigheden laae i, at Aanden følte sig fremmed, nu har Aanden aldeles seiret og seer det Sexuelle som det Fremmede og som det Comiske. Denne Aandens Frihed kunde Blufærdigheden naturligviis ikke have. Det Sexuelle er Udtrykket for hiin uhyre Modsigelse (Wiederspruch), at den udødelige Aand er bestemmet som genus. Denne Modsigelse yttrer sig som den dybe Schaam, der skjuler derover og ikke tør forstaae det. I det Erotiske forstaaes denne Modsigelse i Skjønheden; thi Skjønheden er netop Eenheden af det Sjelelige og det Legemlige. Men denne Modsigelse, som det Erotiske forklarer i Skjønheden, er for Aanden paa eengang Skjønheden og det Comiske. Aandens Udtryk for det Erotiske er derfor, at det paa eengang er det Skjønne og det Comiske. Her er ingen sandselig Reflex hen paa det Erotiske; thi dette er Vellyst, og Individet ligger i saa Fald langt under det Erotiskes Skjønhed; men det er Aandens Modenhed. Dette har naturligviis kun meget faa Mennesker forstaaet i sin Reenhed. Socrates har dog gjort det. Naar derfor Xenophon lader ham have sagt, at man skal elske de stygge Qvinder, saa bliver dette Udsagn som Alt ved Xenophons Hjælp til et modbydeligt borneret Philisterie, der mindst af Alt ligner Socrates. Meningen er den, at han har sat det Erotiske i Indifferents, og Modsigelsen, der ligger til Grund for det Comiske, udtrykker han rigtigen

i den tilsvarende ironiske Modsigelse, at man skal elske de Stygge*). Dog forekommer en saadan Opfattelse meget sjeldent i sin ophøiede Reenhed. Der skal et mærkeligt Sammenspil af en lykkelig historisk Udvikling og oprindelig Begavethed til; er der nogen nok saa fjern Indsigelse mulig, da er Opfattelsen modbydelig, og Affektation.

I Christendommen har det Religieuse suspenderet det Erotiske, ikke blot ved en ethisk Misforstaaelse som det Syndige, men som det Indifferente, fordi der i Aand ingen Forskjel er paa Mand eller Qvinde. Her er det Erotiske ikke ironisk neutraliseret, men suspenderet, fordi det er Christendommens Tendents at føre Aanden videre. Idet i Blufærdigheden Aanden

---

*) Saaledes maa det ogsaa forstaaes, som Socrates taler om Kysset til Critobulus. At Socrates umuligen har kunnet for Alvor tale saa pathetisk om Kysets Farlighed, troer jeg maa være indlysende for Enhver, samt at han intet ængsteligt Mæhæ var, der ikke turde see til en Qvinde. Vel betyder Kysset i de sydligere Lande og hos de mere lidenskabelige Nationer noget Mere end her i Norden (herom kan man eftersee Puteanus i et Brev til Joh. Bapt. Saccum: nesciunt nostræ virgines ullum libidinis rudimentum oculis aut osculis inesse, ideoque fruuntur. Vestræ sciunt. cfr. Kempius dissertatio de osculis efter Bayle), men desuagtet ligner det ikke Socrates hverken som Ironiker eller Moralist at tale saaledes. Naar man nemlig slaaer for Stort paa som Moralist, saa vækker man Lysten, og fristet Lærlingen til næsten mod sin Villie at blive ironist mod Læreren. Socrates's Forhold til Aspasia viser det Samme. Hende omgikkes han, ganske ubekymret om det tvetydige Liv, hun førte. Hende ønskede han blot at lære af (Athenæus), og dertil synes hun ogsaa at have havt Talent, da det jo fortælles, at Mændene toge deres Hustruer med til Aspasia blot for at lære af hende. Saasnart derimod Aspasia havde villet virke ved sin Deilighed paa ham, saa havde formodentlig Socrates forklaret hende, at man bør elske de Stygge, og at hun aldeles ikke skulde yderligere anstrænge sin Ynde, da han til sin Hensigts Opnaaelse havde nok i Xantippe. (Cfr. Xenophons Fortælling om Socrates's Anskuelse af sit Forhold til Xantippe.) — Da det destoværre atter og atter gjentager sig, at man med forudfattet Mening gaaer til Læsningen af Alt, saa er det jo intet Under, at Enhver har en bestemt Forestilling om, at en Cyniker er et næsten udsvævende Menneske. Dog turde det være muligt netop her ogsaa at finde et Exempel paa hiin Opfattelse af det Erotiske som det Comiske.

bliver angest og sky for at iføre sig den generiske Differents, springer Individualiteten pludselig af, og istedenfor ethisk at gjennemtrænge den, griber den en Forklaring fra Aandens høieste Sphære. Dette er een Side af Klosterbetragtningen, hvad enten denne nu nærmere bestemtes som ethisk Rigorisme eller som overveiende Contemplation*).

Som da i Blufærdigheden Angesten er sat, saa er den tilstede i al erotisk Nydelse, ikke fordi denne er syndig, ingenlunde, hvorfor det heller ikke hjælper om Præsten ti Gange velsigner Parret. Selv naar det Erotiske udtrykker sig saa skjønt og reent og sædeligt som det er mueligt, uforstyrret i sin Glæde af nogen vellystig Reflexion, er Angesten dog tilstede, ikke imidlertid forstyrrende, men som et Moment med.

Det er i denne Henseende saare vanskeligt at anstille Jagttagelser. Fornemlig maa man her bruge den Forsigtighed, som Lægerne bruge, aldrig at iagttage Pulsen uden saaledes, at de sikkre sig mod at føle deres egen istedenfor Patientens, saaledes maa man her vogte sig for, at den Bevægelse, man opdager, ikke er den Urolighed, der er Jagttagerens for hans Jagttagelse. Imidlertid staaer det dog fast, at alle Digtere beskrive Elskoven, hvor reen og uskyldig den end fremstilles, saaledes, at de sætte Angesten med i den. Nærmere at forfølge dette er en Æsthetikers Sag. Men hvorfor denne Angest? Fordi i det Erotiskes Culmination kan Aanden ikke være med. Jeg vil tale som en Græker. Aanden er vel tilstede; thi det er den, der constituerer Syntheſen, men den kan ikke udtrykke sig i det Erotiske, den føler sig fremmed. Den siger ligesom til det Erotiske: Kjære! her kan jeg ikke være Trediemand, derfor vil jeg skjule mig saa længe. Men dette er netop Angesten, og dette er netop tillige Blufærdigheden; thi det er en stor Dumhed

*) Hvor besynderligt det end kan forekomme Den, der ikke er vant til dristigere at betragte Phænomenerne, der er dog en fuldkommen Analogie mellem Socrates's ironiske Opfattelse af det Erotiske som det Comiske, og en Munks Forhold til mulieres subintroductæ. Misbrugen vedkommer naturligviis kun dem, der have Sands for Misbrugen.

at antage, at Kirkens Vielse eller at Mandens Troskab i, at holde sig til sin Hustru alene, er nok. Der er mangt et Ægteskab profaneret, skjønt det ikke skete ved en Fremmed. Men naar det Erotiske er reent og uskyldigt og skjønt, saa er denne Angest venlig og mild, og derfor have Digterne Ret i at tale om den søde Beængstelse. Det følger imidlertid af sig selv, at Angesten er større hos Qvinden end hos Manden.

Lad os nu vende tilbage til vort Foregaaende, til Generations-Forholdets Følge i Individet, hvilken er det Mere, som ethvert senere Individ har i Forhold til Adam. I Conceptionens Øieblik er Aanden længst borte og derfor Angesten størst. I denne Angest bliver det nye Individ til. I Fødselens Øieblik culminerer Angesten anden Gang i Qvinden, og i dette Øieblik kommer det nye Individ til Verden. At en Fødende er angest, er bekjendt nok. Physiologien har sin Forklaring, Psychologien maa ogsaa have sin. Som fødende er Qvinden atter i Yderligheden af Syntheseens ene Extrem, derfor skjælver Aanden; thi den har i dette Øieblik ikke sin Opgave, den er ligesom suspenderet. Angesten er imidlertid et Udtryk for den menneskelige Naturs Fuldkommenhed, og det er derfor kun hos lavere Folkeslag, at man finder Analogien til Dyrets lette Fødsel.

Men jo mere Angest, jo mere Sandselighed. Det procreerede Individ er mere sandseligt end det oprindelige, og dette Mere er Generationens almindelige Mere for ethvert senere Individ i Forhold til Adam.

Men det for ethvert senere Individ Mere af Angest og Sandselighed i Forhold til Adam kan naturligvis igjen i det enkelte Individ betyde et Mere og Mindre. Her ligge Differentser, som i Sandhed ere saa forfærdelige, at vistnok Ingen vover sig til i dybere Forstand o: med ægte menneskelig Sympathie at tænke derover, uden at han med en Urokkelighed, som Intet kan bringe til at zittre, er forvisset om, at der aldrig i Verden er fundet eller skal findes et saadant Mere, at det ved en simpel Overgang forvandler det Quantitative til det

Qualitative. Hvad Skriften lærer, at Gud hjemsøger Fædrenes Brøde paa Børnene i 3die og 4de Led, det forkynder Livet høirøstet nok. At ville snakke sig fra det Forfærdelige ved den Forklaring, at hiint Udsagn er en jødisk Lære, hjælper Intet. Christendommen har aldrig vedkjendt sig at privilegere hvert enkelt Individ til i udvortes Forstand at begynde forfra. Ethvert Individ begynder i en historisk Nexus og Naturens Consequentser gjælde endnu som nogensinde. Kun deri er Forskjellen, at Christendommen lærer, at opløfte sig over hiint Mere, og dømmer den, som ikke gjør det, at han ikke vil det.

Netop fordi Sandseligheden her er bestemmet som et Mere, bliver Aandens Angest, idet den skal overtage den, en større. Som Maximum ligger her det Forfærdelige, at Angest for Synden frembringer Synden. Lader man den onde Begjerlighed, Concupiscentsen o. s. v. være Individet medfødt, saa faaer man ikke Tvetydigheden, i hvilken Individet baade bliver skyldigt og uskyldigt. I Angestens Afmagt segner Individet, men netop derfor er han baade skyldig og uskyldig.

Detaillerede Exempler paa dette uendeligt fluctuerende Mere og Mindre vil jeg her ikke anføre. Naar disse skulle have nogen Betydning kræve de en vidtløftig og omhyggelig æsthetisk-psychologisk Udførelse.

B. Følgen af det historiske Forhold.

Skulde jeg her i een eneste Sætning udtrykke det Mere, der er for ethvert senere Individ i Forhold til Adam, da vilde jeg sige det er: at Sandseligheden kan betyde Syndighed, det vil sige, denne dunkle Viden derom, samt en dunkel Viden om hvad Synden forøvrigt kan betyde, samt en misforstaaet historisk Tilegnelse af det Historiske de te fabula narratur, hvorved Pointen, den individuelle Oprindelighed udelades, og Individet uden videre forvexler sig selv med Slægten og dens Historie. Vi sige ikke, at Sandselighed er Syndighed, men at Synden gjør den dertil. Naar vi nu tænke os det senere Individ, da har ethvert saadant en historisk Omgivelse, i hvilken det kan

vise sig, at Sandseligheden kan betyde Syndighed. For Individet selv betyder den det ikke, men denne Viden giver Angesten et Mere. Aanden er da ikke blot sat i Forhold til Sandseligheden Modsætning, men til Syndighedens. Det følger af sig selv, at det uskyldige Individ endnu ikke forstaaer denne Viden; thi den forstaaes først qualitativt, men denne Viden er dog igjen en ny Mulighed, saaledes at Friheden i sin Mulighed forholdende sig til det Sandselige bliver end mere Angest.

At dette almindelige Mere for det enkelte Individ kan betyde et Mere og et Mindre følger af sig selv. Saaledes for strax at gjøre opmærksom paa en storartet Differents. Efterat Christendommen er kommen ind i Verden og Forløsningen sat, er der kastet et Modsætningens Lys over Sandseligheden, som ikke var i Hedenskabet, og som netop tjener til at bestyrke den Sætning, at Sandselighed er Syndighed.

Indenfor den christelige Differents kan igjen hiint Mere betyde et Mere og Mindre. Dette ligger i det enkelte uskyldige Individs Forhold til den historiske Omgivelse. I denne Henseende kan det Forskjelligste fremkalde det Samme. Frihedens Mulighed forkynder sig i Angesten. Nu kan en Advarsel lade Individet segne i Angesten (man erindre, at jeg bestandig taler blot psychologisk, og aldrig ophæver det qualitative Spring), og det uagtet Advarselen naturligviis var beregnet lige paa det Modsatte. Synet af det Syndige kan frelse eet Individ og styrte et andet. En Spøg kan virke det Samme som Alvor og omvendt. Tale og Taushed kan frembringe den modsatte Virkning af den, der tilsigtes. I denne Henseende er der ingen Grændse, og derfor seer man her igjen Rigtigheden af Bestemmelsen, at det er et quantitativt Mere eller Mindre; thi det Quantitative er jo netop den uendelige Grændse.

Nærmere at udføre dette ved experimenterende Jagttagelse vil jeg ikke her, da det sinker. Livet er imidlertid rigt nok, naar man blot forstaaer at see; man behøver ikke at reise til Paris og London, — og det hjælper ikke, naar man ikke kan see.

Angesten har forøvrigt her igjen den samme Tvetydighed

som altid. Paa dette Punkt kan fremkomme et Maximum, der svarer til hiint foregaaende, at Individet i Angest for Synden frembringer Synden, det nemlig, at Individet, i Angest ikke for at blive skyldigt men for at ansees skyldigt, bliver skyldigt.

Det høieste Mere forøvrigt i denne Retning er, at et Individ fra sin tidligste Opvaagnen er stillet og paavirket saaledes, at Sandselighed for ham er bleven identisk med Syndighed, og dette høieste Mere vil vise sig i Collisionens piinligste Skikkelse, naar han i den ganske Omverden aldeles intet Tilhold finder. Føies nu til dette høieste Mere den Forvexling, at Individet forvexler sig selv med sin historiske Viden om Syndigheden, og i Angestens Blegnen udenvidere subsumerer sig selv qua Individ under samme Kategorie forglemmende Friheden's: dersom Du gjør ligesaa, — da er det høieste Mere tilstede.

Hvad her saa kortelig er blevet antydet, at der skal en temmelig riig Erfaring til for at forstaae, at der er sagt Meget og bestemt og tydeligt, har ofte nok været Gjenstand for Overveielse. Denne Overveielse kalder man i Almindelighed: om Exemplets Magt. Der er unegteligt, om ikke just i disse sidste superphilosophiske Tider, sagt saare meget Godt derom, men ofte mangler dog den psychologiske Mellembestemmelse, hvorledes det gaaer til, at Exemplet virker. Desuden behandler man stundom Sagen i disse Sphærer lidt for sorgløst og mærker ikke, at et eneste lille Misgreb i den mindste Detail er istand til at forvirre Livets uhyre Regnskab. Den psychologiske Opmærksomhed fæster sig udelukkende paa det enkelte Phænomen, og har ikke paa samme Tid sine evige Kategorier færdige, og er ikke varsom nok med at frelse Menneskeheden ved at frelse hvert enkelt Individ, hvor meget det end skal koste, ind i Slægten. Exemplet skal have virket paa Barnet. Man lader Barnet være ret en lille Engel, men den fordærvede Omgivelse styrtede det i Fordærvelse. Man bliver ved at fortælle og at fortælle, hvor slet Omgivelsen var — og saa, saa bliver Barnet fordær-

vet. Men skeer dette ved en simpel quantitativ Proces, saa er ethvert Begreb hævet. Dette er man ikke opmærksom paa. Man lader Barnet være fra Grunden af saa vanartet, at det slet ingen Gavn har af det gode Exempel. Man passe dog vel paa, at dette Barn ikke bliver saa vanartet, at det faaer Magt til, ei blot at gjøre Nar ad sine Forældre, men ad al menneskelig Tale og Tanke, ligesom en rana paradoxa spotter og trodser Naturforskernes Anordning af Frøerne. Der gives mange Mennesker, der vel forstaae at betragte det Enkelte, men ikke formaae paa samme Tid at have det Totale in mente; men enhver saadan Betragtning, om den end i andre Henseender er fortjenstfuld, kan dog kun afstedkomme Forvirring. — Eller Barnet var som Børn er flest, hverken godt eller ondt, men saa kom det i godt Selskab og blev godt, eller i slet Selskab og blev slet. Mellembestemmelser! Mellembestemmelser! Man tilveiebringe en Mellembestemmelse, der har den Tvetydighed, der redder Tanken (og uden dette er jo Barnets Frelse en Illusion), at Barnet, i hvorledes det end var, kan blive baade skyldigt og uskyldigt. Har man ikke Mellembestemmelser prompte og tydelige, saa er Begreberne Arvesynd, Synd, Slægt, Individ tabte, og Barnet med.

Sandseligheden er da ikke Syndigheden, men idet Synden blev sat og idet den bliver sat, gjør den Sandseligheden til Syndighed. At Syndigheden nu tillige betyder noget Andet, følger af sig selv. Men hvad Synden videre har at betyde have vi Intet med at gjøre her, hvor det gjælder om psychologisk at fordybe sig i den Tilstand, der gaaer forud for Synden og psychologisk talt prædisponerer mere eller mindre.

Ved at spise af Kundskabens Frugt kom Differentsen mellem Godt og Ondt ind, men tillige den sexuelle Forskjellighed som Drift. Hvorledes dette gik til, kan ingen Videnskab forklare. Psychologien kommer nærmest og forklarer den sidste Approximation, hvilken er Frihedens Visen-sig-for-sig-selv i Mulighedens

Angest, eller i Mulighedens Intet, eller i Angestens Intet. Dersom Angestens Gjenstand er et Noget, saae vi intet Spring, men en quantitativ Overgang. Det senere Individ har et Mere i Forhold til Adam, og igjen et Mere eller Mindre i Forhold til andre Individer, men desuagtet gjælder det væsentligen, at Angestens Gjenstand er et Intet. Er dens Gjenstand et saadant Noget, at det væsentligen seet o: seet i Retning af Frihed betyder Noget, saa saae vi ikke et Spring, men en quantitativ Overgang, der forvirrer ethvert Begreb. Selv naar jeg siger, at for et Individ før Springet Sandseligheden er sat som Syndighed, saa gjælder det dog, at den ikke væsentligen er sat saaledes, thi væsentligen sætter og forstaaer han det ikke. Selv naar jeg siger, at der i det procreerede Individ er sat et Mere af Sandselighed, saa er dette dog i Retning af Springet et ugyldigt Mere.

Har nu Videnskaben nogen anden psychologisk Mellembestemmelse, der har den dogmatiske og ethiske og psychologiske Fordeel, som Angesten har, da foretrække man den.

At forøvrigt det her Udviklede ypperligt lader sig bringe i Overeensstemmelse med den Forklaring, man almindeligen giver af Synden, at den er det Selviske, indsees let. Men naar man fordyber sig i denne Bestemmelse, da indlader man sig slet ikke paa at forklare den foregaaende psychologiske Vanskelighed, ligesom man ogsaa bestemmer Synden altfor pneumatisk, og ikke tilstrækkelig paaagter, at Synden ved at sættes sætter ligesaa meget en sandselig som en aandelig Consequents.

Naar man nu i den nyere Videnskab ofte nok har forklaret Synden som det Selviske, da er det ubegribeligt, at man ikke har indseet, at netop heri ligger Umuligheden af, at dens Forklaring kan finde Plads i nogen Videnskab; thi det Selviske er netop det Enkelte, og hvad dette betyder, kan kun den Enkelte vide som den Enkelte, da det seet under almindelige Kategorier kan betyde Alt saaledes, at dette Alt slet Intet betyder. Bestemmelsen, at Synden er det Selviske, kan derfor være meget rigtig, netop naar man tillige fastholder, at den videnskabeligt talt er saa indholdsløs, at den betyder slet Intet. Endelig er

der i denne Bestemmelse: det Selviske ikke taget Hensyn til Distinctionen Synd og Arvesynd, samt til i hvilken Forstand den ene forklarer den anden, Synden Arvesynden og Arvesynden Synden.

Saasnart man videnskabeligt vil tale om dette Selviske, opløser Alt sig i Tautologie, eller man bliver aandrig, hvorved Alt forvirres. Hvo har glemt, at Naturphilosophien fandt dette Selviske i hele Skabningen, fandt det i Stjernernes Bevægelse, der bestandig dog bandtes i Lydighed under Universets Lov; at det Centrifugale i Naturen var det Selviske. Naar man først har bragt et Begreb saa vidt, da kan dette gjerne gaae hen at lægge sig, for om mulig at sove Ruset ud og blive ædru igjen. I denne Henseende har vor Tid været utrættelig med at faae enhver Ting til at betyde Alt. Hvor flinkt og ufortrødent seer man ikke stundom en eller anden aandrig Mystagog prostituere en heel Mythologie, for at faae hver enkelt Mythe til ved hans Falkeblik at blive en Caprice paa hans Mundharpe? Seer man ikke stundom en heel christelig Terminologie vanarte indtil Fortabelse ved en eller anden Speculants pretentionsfulde Behandling?

Naar man ikke først tydeliggjør sig, hvad Selv betyder, saa nytter det kun lidet at udsige om Synden, at den er det Selviske. Men „Selv" betyder netop Modsigelsen af, at det Almene er sat som det Enkelte. Først naar Begrebet af det Enkelte er givet, først da er der Tale om det Selviske, men uagtet der har levet talløse Millioner af saadanne Selv'er, saa kan ingen Videnskab sige, hvad det er, uden igjen at udsige det ganske almindeligt*). Og dette er Livets Vidunderlighed,

*) Dette er vel værd nærmere at betænke; thi netop paa dette Punkt maa det vise sig, hvorvidt det nyere Princip, at Tænken og Væren er eet, strækker, naar man ikke fortrædiger det ved utidige og tildeels dumme Misforstaaelser, men paa den anden Side heller ikke ønsker at have et høieste Princip, der forbinder til Tankeløshed. Kun det Almene er derved, at det tænkes og lader sig tænke (ikke blot experimenterende; thi hvad kan man ikke tænke) og er som det lader sig tænke. Pointen i det Enkelte er netop

at ethvert Menneske, der agter paa sig selv, veed, hvad ingen Videnskab veed, da han veed, hvo han selv er, og dette er det Dybsindige i hiin græske Sætning γνωθι σαυτον*), som man nu længe nok har forstaaet tydsk om den rene Selvbevidsthed, Idealismens Luftighed. Det er vel paa den høie Tid, at man søger at forstaae den græsk, og da igjen at forstaae den saaledes, som Grækerne vilde have forstaaet den, hvis de havde havt christelige Forudsætninger. Men det egentlige „Selv" er først sat i det qualitative Spring. I Tilstanden før kan der ikke være Tale derom. Naar man derfor vil forklare Synden af det Selviske, da vikler man sig ind i Utydeligheder, da det tvertimod er ved Synden og i Synden, at det Selviske vorder. Skal det siges, at det Selviske var Anledningen til Adams Synd, saa er denne Forklaring en Leeg, i hvilken Fortolkeren selv finder hvad han selv først har skjult. Skal det siges, at det Selviske bevirkede Adams Synd, da er Mellemtilstanden overspunget, og Forklaringen har sikret sig en mistænkelig Lethed. Dertil kommer, at man intet faaer at vide om det Sexuelles Betydning. Her er jeg paa mit gamle Punkt. Det Sexuelle er ikke Syndigheden, men dersom, at jeg et Øieblik skal tale accommodationsviis og daarligen, Adam ikke havde syndet, saa var det Sexuelle aldrig blevet til som Drift. En fuldkommen Aand lader sig ikke tænke sexuelt bestemmet. Dette er i Harmonie med Kirkens Lære om Opstandelsens Beskaffenhed, i Harmonie med de kirkelige Foreſtillinger om Engle, i Harmonie med de dogmatiske

---

dets negative Sig-Forholden til det Almene, dets Fraſtøden, men saasnart den tænkes bort, er det hævet, og saasnart den tænkes er den forvandlet, saaledes, at man enten ikke tænker den, men kun indbilder sig det, eller tænker den, og blot indbilder sig, at den er tagen med i Tænkningen.

*) Den latinske Sætning unum noris omnes udtrykker letsindigen det Samme, og udtrykker virkelig det Samme, naar man ved unum forstaaer Betragteren selv, og nu ikke nysgjerrigt speider efter omnes, men alvorligt fastholder den Ene, der virkelig er alle. Dette troe Menneskene i Almindelighed ikke, og mene endog, at det er for stolt; Grunden er vel snarere den, at de ere for feige og magelige til at vove at forstaae og erhverve Forstaaelsen af den sande Stolthed.

Bestemmelser i Retning af Christi Person. Medens saaledes, for blot at henkaste en Antydning, Christus forsøges i alle menneskelige Prøvelser, nævnes der aldrig nogen Fristelse i denne Retning, hvilket netop lader sig forklare deraf, at han bestod i alle Fristelser.

Sandseligheden er ikke Syndighed. Sandseligheden i Uskyldigheden er ikke Syndigheden, og dog er Sandseligheden der, Adam har jo behøvet Mad og Drikke o. s. v. Den generiske Differents er sat i Uskyldigheden, men er ikke sat som saadan. Først i det Øieblik Synden bliver sat, bliver ogsaa den generiske Differents sat som Drift.

Her som allevegne maa jeg frabede mig enhver misforstaaende Consequents, som om det f. Ex. nu skulde blive den sande Opgave at abstrahere fra o: i udvortes Forstand at tilintetgjøre det Sexuelle. Naar eengang det Sexuelle er sat som Syntheſens Yderste, da gavner al Abstraktion til Intet. Opgaven er naturligviis at vinde det ind i Aandens Bestemmelse. (Her ligger alle de sædelige Problemer af det Erotiske.) Realisationen heraf er den Kjærligheds Seier i et Menneske, i hvilken Aanden har seiret saaledes, at det Sexuelle er glemt og kun erindret i Glemsel. Naar dette er skeet, da er Sandseligheden forklaret i Aand, og Angesten udjaget.

Vil man nu sammenligne denne Anskuelse, som man kalde christelig eller hvad man vil, med den græske, da troer jeg, at der er vundet Mere end der er tabt. Vel er der nemlig tabt en Deel af den veemodige erotiske Heiterkeit, men der er ogsaa vundet en Bestemmelse af Aand, som Græciteten ikke kjender. De Eneste, der i Sandhed tabe, ere de Mange, der endnu bestandig leve hen, som var det 6000 Aar siden, at Synden kom ind i Verden, som var den et Curiosum, der ikke vedkom dem; thi de vinde ikke den græske Heiterkeit, der netop ikke lader sig vinde, men kun tabes, og de vinde heller ikke Aandens evige Bestemmelse.

Caput III.

Angest som den Synds Følge, hvilken er Syndsbevidsthedens Udeblivelse.

Det blev i de tvende foregaaende Capitler bestandig fastholdt, at Mennesket er en Syntheſe af Sjel og Legeme, der conſtitueres og bæres af Aand. Angesten var, at jeg skal bruge et nyt Udtryk, der siger det Samme, som der sagdes i det Foregaaende, og som tillige peger hen til det Følgende, Angesten var Øieblikket i det individuelle Liv.

Der er en Kategorie, som bestandig bruges i den nyere Philosophie i logiske ikke mindre end i historisk-philosophiske Undersøgelser, det er: Overgangen. Nærmere Forklaring faaer man dog aldrig. Man benytter den frisk væk, og medens Hegel og den hegelske Skole fik Verden til at studse over den store Tanke, Philosophiens forudsætningsløse Begynden, eller at forud for Philosophien maa der ikke gaae Andet end den fuldkomne Forudsætningsløshed af Alt, generer man sig ingenlunde ved at benytte Overgangen, Negationen, Mediationen o: Bevægelses-Principerne i den hegelske Tænken saaledes, at disse ikke tillige finde deres Plads i den systematiske Fremadskriden. Naar dette ikke er en Forudsætning, veed jeg ikke hvad Forudsætning er; thi at benytte Noget, som man intetsteds forklarer, er jo at forudsætte det. Systemet skulde have den vidunderlige Gjennemsigtighed og Indadskuen, at det omphalopsychitisk urokkeligt skuede paa det centrale Intet saa længe, til Alt forklarede sig, og dets hele Indhold blev til ved sig selv. Denne indadvendte Offentlighed var jo Systemets. Imidlertid

befindes dette ikke at være saa, og den systematiske Tanke synes at hylde Hemmelighedsfuldhed med Hensyn til sine inderste Rørelser. Negationen, Overgangen, Mediationen ere tre formummede, mistænkelige, hemmelige Agenter (agentia), der afstedkomme alle Bevægelser. Urolige Hoveder vilde Hegel vel aldrig kalde dem, da det er med hans allerhøieste Tilladelse at de drive deres Spil, saa ugeneret, at man selv i Logiken bruger Udtryk og Vendinger hentede fra Overgangens Timelighed: derpaa, naar, som værende er det det, som vordende er det det o. s. v.

Dog dette være nu som det være vil, lad Logiken see til at hjælpe sig selv. Ordet Overgang er og bliver en Aandrighed i Logiken. I den historiske Friheds Sphære har den hjemme, thi Overgangen er en Tilstand, og er virkelig*). Vanskeligheden af at anbringe Overgangen i det reent Metaphysiske har Plato meget godt indseet, og derfor har den Kategorie Øieblikket**) kostet ham saa megen Anstrængelse. At ignorere

*) Det er derfor ikke at forstaae logisk, men i Retning af den historiske Frihed, naar Aristoteles siger, at Overgangen fra Mulighed til Virkelighed er en κινησις.

**) Øieblikket opfattes nu af Plato reent abstrakt. For at orientere sig i dets Dialektik, kan man gjøre sig Rede for, at Øieblikket er det Ikke-Værende under Tidens Bestemmelse. Det Ikke-Værende (το μη ον; το κενον hos Pythagoræerne) beskæftigede Oldtidens Philosophie nok saa meget som den moderne. Det Ikke-Værende opfattedes ontologisk af Eleaterne saaledes, at hvad der udsagdes om det kun udsagdes i Modsætningen, at kun det Værende er. Vil man videre forfølge det, da vil man see, at det kommer igjen i alle Sphærer. Metaphysisk-propædeutisk blev Sætningen udtrykt saaledes: den, der udsiger det Ikke-Værende, siger slet Intet. (Denne Misforstaaelse bekæmpes i Sophisten, og bekæmpes paa en mere mimisk Maade allerede i en tidligere Dialog „Gorgias".) Endelig i de praktiske Sphærer benyttede Sophisterne det Ikke-Værende saaledes, at de derved hævede alle sædelige Begreber; det Ikke-Værende er ikke, ergo er alt Sandt, ergo er alt Godt, ergo er Bedrag o. s. v. slet ikke til. Dette bekæmper Socrates i flere Dialoger. Fornemlig har imidlertid Plato afhandlet det i „Sophisten", der som alle Platos Dialoger paa eengang kunstnerisk anskueliggjør, hvad den selv docerer; thi Sophisten, hvis Definition og Begreb Dialogen søger, medens den hovedsagelig handler om

Vanskeligheden er vistnok ikke at „gaae videre" end Plato, at ignorere den, fromt bedragende Tænkningen, for at faae Speculationen flot og Bevægelsen i Logiken i Gang, er at behandle Speculationen som et temmelig endeligt Anliggende. Dog

---

det Ikke-Værende, han er selv et Ikke-Værende, og saaledes bliver Begrebet og Exemplet til paa eengang i den Krig, i hvilken Sophisten bekriges, og som ender med, ikke at han tilintetgjøres, men at han bliver til, hvilket er det værste for ham, det nemlig, at han trods sin Sophistik, der formaaer at gjøre ham ufynlig ligesom Mars's Rustning, dog maa her frem. I den nyere Philosophie er man slet ikke kommen væsentligen videre i Opfattelsen af det Ikke-Værende, og det uagtet man mener sig at være christelig. Den græske Philosophie og den moderne er stillet saaledes: Alt dreier sig om, at faae det Ikke-Værende til at være til: thi at faae det bort og til at forsvinde synes saa saare let. Den christelige Betragtning er stillet saaledes: det Ikke-Værende er til overalt som Intet, hvoraf der skabtes, som Skin og Forsængelighed, som Synd, som Sandseligheden fjernet fra Aanden, som Timeligheden glemt af Evigheden, derfor gjælder Alt om at faae det bort for at faae det Værende frem. Kun i denne Retning er Begrebet Forsoning opfattet historisk rigtigt i den Forstand, i hvilken Christendommen bragte det ind i Verden. Er Opfattelsen i modsat Retning (Bevægelsens Udgang fra at det Ikke-Værende ikke er til) saa har man forslygtiget Forsoningen og vendt Vrangen ud deraf. — Det er i „Parmenides" at Plato fremsætter „Øieblikket". Denne Dialog beskæftiger sig med at eftervise Modsigelsen i Begreberne selv, hvilket Socrates udtrykker paa saa bestemt en Maade, at det just ikke geraader hiin gamle græske, skjønne Philosophie til Skam, men vel kan tjene til at beskæmme en nyere broutende Philosophie, der ikke som den græske gjør store Fordringer til sig selv, men til Menneskene og deres Beundring. Socrates bemærker, at det ikke var vidunderligt, om Een kunde eftervise det Modsigende *(το ἐναντιον)* om en enkelt Ting, der participerer i det Forskjellige, men hvis Een var istand til at vise Modsigelsen i Begreberne selv, det var at beundre. *(αλλ' ει ὁ εστιν ἑν, αυτο τουτο πολλα αποδειξει και αν τα πολλα δη ἑν, τουτο ηδη θαυμασομαι. και περι των αλλων ἁπαντων ὡσαυτως.* § 129. B. C.). Fremgangsmaaden er imidlertid den experimenterende Dialektik. Man antager, at Eenheden *(το ἑν)* er og at den ikke er, og viser nu, hvad der deraf vil følge for den selv og for det Øvrige. Øieblikket viser sig nu at være dette underlige Væsen *(ατοπον*, det græske Ord er her yppertligt), der ligger mellem Bevægelse og Ro uden at være i nogen Tid, og til dette og ud af dette slaaer det Bevægende om i Ro, og det Hvilende i Bevægelse. Øieblikket bliver derfor Overgangs-Kategorien overhovedet *(μεταβολη)*; thi Plato viser, at paa samme Maade er Øieblikket ogsaa i Forhold til Over-

erindrer jeg engang at have hørt en Speculerende sige, at man ikke maatte tænke for meget paa Vanskeligheberne iforveien; thi da kom man aldrig til at speculere. Naar det saaledes blot gjælder om at komme til at speculere, ikke om at Eens Speculation bliver virkelig Speculation, saa er det jo ganske resolut sagt, at man blot skal see at komme til at speculere, ligesom det er priseligt, om en Mand, der ikke havde Evne til at kjøre

---

gangen af Enhed til Fleerhed, og Fleerhed til Enhed, Lighed til Ulighed o. s. v., er Øieblikket, i hvilket der hverken er *ἓν* eller *πολλα*, og hverken bestemmes eller sammenblandes (*ουτε διακρινεται ουτε ξυγκρινεται* § 157 A.). Af alt dette har nu Plato Fortjeneste ved at tydeliggjøre sig Vanskeligheden, men Øieblikket bliver dog en lydløs atomistisk Abstraktion, som man heller ei forklarer ved at ignorere den. Naar nu Logiken vil udsige, at den ikke har Overgangen, (og har den denne Kategorie, da maa den jo finde sin Plads i Systemet selv, om den end tillige opererer i Systemet), da vil det blive tydeligere, at de historiske Sphærer og al den Viden, der hviler i en historisk Forudsætning, har Øieblikket. Denne Kategorie er af stor Vigtighed for at afslutte mod den hedenske Philosophie, og en ligesaa hedensk Speculation i Christendommen. I Dialogen Parmenides viser paa et andet Sted sig Følgen af, at Øieblikket er en saadan Abstraktion. Idet Enheden poneres at have Tidens Bestemmelse, vises nu, hvorledes her fremkommer den Modsigelse, at Enheden (*το ἓν*) bliver ældre og yngre end sig selv og end Fleerheden (*τα πολλα*) og da igjen hverken yngre eller ældre end den selv eller end Fleerheden (§ 151 E). Enheden maa jo dog være, siges der, og nu bestemmes det at være saaledes: Deelagtighed i et Væsen eller i en Væsenhed i den nærværende Tid (*το δε ειναι αλλο τι εστι η μεθεξις ουσιας μετα χρονου του παροντος* § 151. E.). I den nærmere Udvikling af Modsigelserne viser det sig nu, at det Nærværende (*το νυν*) vakler imellem at betyde det Nærværende, det Evige, Øieblikket. Dette Nu (*το νυν*) ligger mellem „var" og „vil blive", og Enheden kan jo ikke, idet den skrider frem fra det Forbigangne til det Tilkommende, springe Nuet forbi. Den holder altsaa inde i Nu'et, bliver ikke ældre men er ældre. I den nyeste Philosophie culminerer Abstraktionen i den rene Væren; men den rene Væren er det abstracteste Udtryk for Evigheden, og er som Intet netop igjen Øieblikket. Her viser det sig atter, hvor vigtigt „Øieblikket" er, fordi først med denne Kategorie kan det lykkes at give Evigheden sin Betydning, idet Evigheden og Øieblikket blive de yderste Modsætninger, medens ellers det dialektiske Hexerie faaer Evigheden og Øieblikket til at betyde det Samme. Først med Christendommen bliver Sandselighed, Timelighed, Øieblikket at forstaae, netop fordi først med den bliver Evigheden væsentlig.

til Dyrehaven i egen Vogn, vilde sige: Sligt bør man ikke bryde sig om, man kan godt kjøre paa en Kaffemølle. Og saaledes er det jo ogsaa: Begge de Kjørende komme forhaabentligen til Dyrehaven. Derimod kommer den neppeligen til at speculere, der var resolveret nok til ikke at bryde sig om Befordringen, naar han bareftens kunde komme til at speculere.

I den historiske Friheds Sphære er Overgangen en Tilstand. Imidlertid maa man, for retteligen at forstaae dette, ikke glemme, at det Ny kommer ved Springet. Hvis dette nemlig ikke fastholdes, da faaer Overgangen en quantiterende Overvægt over Springets Elasticitet.

Menneskets var altsaa en Syntheſe af Sjel og Legeme, men er tillige en Syntheſe af det Timelige og det Evige. At dette ofte nok er bleven sagt, har jeg Intet at indvende mod; thi det er ikke mit Ønske, at opdage Nyheder, men vel min Glæde og min forelskte Sysſel at tænke over, hvad der synes ganske simpelt.

Hvad den sidste Syntheſe angaaer, da er det strax paafaldende, at den er dannet anderledes end den første. I den første var Sjel og Legeme Syntheſens tvende Momenter, og Aanden det Tredie, dog saaledes, at der først egentlig var Tale om Syntheſen idet Aanden sattes. Den anden Syntheſe har kun to Momenter: det Timelige og det Evige. Hvor er her det Tredie? Og er der intet Tredie, da er der egentligen ingen Syntheſe, thi en Syntheſe, som er en Modsigelse, kan ikke fuldkommes som Syntheſe uden i et Tredie; thi det, at Syntheſen er en Modsigelse, udsiger jo netop, at den ikke er. Hvad er da det Timelige?

Naar man rigtigen bestemmer Tiden som den uendelige Successsion, saa ligger det tilsyneladende nær ogsaa at bestemme den som nærværende, forbigangen og tilkommende. Imidlertid er denne Distinktion urigtig, hvis man mener, at den ligger i Tiden selv; thi den fremkommer først ved Tidens Forhold til Evigheden og ved Evighedens Reflexion i denne. Dersom man nemlig i Tidens uendelige Successsion kunde finde et Fod-

fæste o: et Nærværende, som var det Delende, saa var Inddelingen ganske rigtig. Men netop fordi ethvert Moment, som Summen af Momenter er det, er Proces (en Gaaen-forbi), saa er intet Moment et nærværende, og forsaavidt er der i Tiden hverken et Nærværende eller et Forbigangent eller et Tilkommende. Mener man at kunne fastholde denne Inddeling, da er det fordi man spatierer et Moment, men derved er den uendelige Successsion standset, da er det fordi man bringer Forestillingen ind, lader Tiden være for Forestillingen, istedenfor at tænke den. Men selv herved bærer man sig ikke rigtig ad, thi selv for Forestillingen er Tidens uendelige Successsion et uendeligt indholdsløst Nærværende. (Dette er Parodien paa det Evige.) Inderne tale om en Kongerække, der har herskt i 70,000 Aar. Om Kongerne vides Intet, ikke engang deres Navne (dette antager jeg). Dersom vi ville tage dette som et Exempel paa Tiden, da ere de 70,000 Aar for Tanken en uendelig Forsvinden, for Forestillingen udvider det sig, spatierer det sig til den illusoriske Skuen af et uendeligt indholdsløst Intet*). Saasnart man derimod lader den Ene succedere den Anden, sætter man det Nærværende.

Det Nærværende er imidlertid ikke Tidens Begreb, uden netop som et uendeligt indholdsløst, hvilket igjen netop er den uendelige Forsvinden. Agter man ikke herpaa, da har man, hvor hurtig man end lader det forsvinde, dog sat det Nærværende, og efterat have sat det lader man det igjen være tilstede i Bestemmelserne: det Forbigangne og det Tilkommende.

Det Evige derimod er det Nærværende. Tænkt er det Evige det Nærværende som den ophævede Successsion (Tiden var Successionen, der gaaer forbi). For Forestillingen er det en Fortgaaen, som dog ikke kommer af Stedet, fordi det Evige

*) Dette er forøvrigt Rummet. Den Øvede vil let netop heri see Beviset for min Fremstillings Rigtighed, thi Tid og Rum ere for den abstrakte Tænkning aldeles identiske (nacheinander og nebeneinander), og bliver det for Forestillingen, og er det i Sandhed saaledes i den Bestemmelse af Gud, at han er allesteds-nærværende.

er for den det uendeligt indholdsfulde Nærværende. I det Evige findes da igjen ikke Adskillelsen af det Forbigangne og Tilkommende, fordi det Nærværende er sat som den ophævede Successsion.

Tiden er da den uendelige Successsion; det Liv, der er i Tiden og blot er Tidens, har intet Nærværende. Vel pleier man stundom, for at bestemme det sandselige Liv, at sige, at det er i Øieblikket og er kun i Øieblikket. Man forstaaer da ved Øieblikket den Abstraktion fra det Evige, som, hvis den skal være det Nærværende, er Parodien derpaa. Det Nærværende er det Evige eller rettere det Evige er det Nærværende, og det Nærværende er det Fyldige. I denne Forstand sagde Latineren om Guddommen, at han er præsens (præsentes dii), ved hvilket Ord brugt om Guddommen han tillige betegnede hans kraftige Bistand.

Øieblikket betegner det Nærværende som et saadant, der intet Forbigangent og intet Tilkommende har; thi deri ligger jo netop det sandselige Livs Ufuldkommenhed. Det Evige betegner ogsaa det Nærværende, som intet Forbigangent og intet Tilkommende har, og dette er det Eviges Fuldkommenhed.

Vil man nu bruge Øieblikket til at bestemme Tiden ved, og lade Øieblikket betegne den reent abstrakte Udelukkelse af det Forbigangne og det Tilkommende og som saadant det Nærværende, saa er Øieblikket netop ikke det Nærværende, thi det reent abstrakt tænkte Mellemliggende mellem det Forbigangne og det Tilkommende er slet ikke. Men saaledes sees det, at Øieblikket ikke er en blot Tidens Bestemmelse, da Tidens Bestemmelse kun er at gaae forbi, hvorfor Tiden, hvis den skal bestemmes ved nogen af de i Tiden sig aabenbarende Bestemmelser, er den forbigangne Tid. Skal derimod Tiden og Evigheden berøre hinanden, da maa det være i Tiden, og nu er vi ved Øieblikket.

„Øieblikket" er et billedligt Udtryk og forsaavidt ikke saa godt at have med at gjøre. Dog er det et skjønt Ord at agte paa. Intet er saa hurtigt som Øiets Blik, og dog er det com-

mensurabelt for det Eviges Gehalt. Naar saaledes Ingeborg skuer ud over Havet efter Frithiof, saa er dette et Billede paa, hvad det billedlige Ord betyder. Et Udbrud af hendes Følelse, et Suk, et Ord har allerede som lydende mere Tidens Bestemmelse i sig, og er mere nærværende i Retning af Forsvinden, og har ikke saa meget det Eviges Nærværelse i sig, som jo derfor ogsaa et Suk, et Ord o. s. v. har Magt til at hjælpe Sjelen af med det Betyngende, netop fordi det Betyngende blot udsagt allerede begynder at blive et Forbigangent. Et Blik er derfor en Betegnelse af Tiden, men vel at mærke af Tiden i den skjebnesvangre Conflikt, da den berøres af Evigheden*). Det, vi kalde Øieblikket, kalder Plato *το εξαιφνης*. Hvorledes det end etymologisk forklares, det staaer dog i Forhold til Bestemmelsen: det Usynlige, fordi Tid og Evighed opfattedes lige abstrakt, da man manglede Begrebet Timelighed, hvilket har sin Grund i, at man manglede Begrebet: Aand. Paa Latin hedder det momentum, hvis Derivation (af movere) kun udtrykker den blotte Forsvinden**).

---

*) Det er mærkeligt, at den græske Kunst culminerer i Plastik, der netop mangler Blikket. Dette har imidlertid sin dybe Grund i, at Grækerne ikke fattede i dybeste Forstand Aandens Begreb, og derfor heller ei i dybeste Forstand fattede Sandseligheden og Timeligheden. Hvor stærk er dog ikke den Modsætning, at man i Christendommen netop billedlig fremstiller Gud som et Øie.

**) I det N. T. findes en poetisk Omskrivelse af Øieblikket. Paulus siger, at Verden skal forgaae *εν ατομῳ και εν ριπῃ οφθαλμου*. Dermed udtrykker han ogsaa, at Øieblikket er commensurabelt for Evigheden, fordi nemlig Undergangs-Øieblikket i samme Øieblik udtrykker Evigheden. Man tillade mig at anskueliggjøre, hvad jeg mener, og tilgive det, forsaavidt man skulde finde noget Anstødeligt i Billedet. Her i Kjøbenhavn vare engang tvende Kunstnere, der maaskee selv neppe tænkte paa, at deres Præstation ogsaa kunde afvindes en dybere Betydning. De traadte frem, stillede sig ligeoverfor hinanden, og begyndte nu mimisk at fremstille en eller anden lidenskabelig Conflikt. Naar da den mimiske Udvikling var i fuld Gang, og Tilskuerens Øie fulgte Historien og ventede det Følgende, da brøde de pludseligen af, og forbleve nu urokkeligen forstenede i det øieblikkelige mimiske Udtryk. Virkningen heraf kan være overmaade comisk, fordi Øieblikket paa

Saaledes forstaaet er Øieblikket ikke egentlig Tidens Atom, men Evighedens Atom. Det er Evighedens første Reflex i Tiden, dens første Forsøg paa ligesom at standse Tiden. Derfor forstod Græciteten ikke Øieblikket, thi om den end fattede Evighedens Atom, saa fattede den ikke, at den var Øieblikket, bestemte den ikke forlænds, men baglænds, fordi Evighedens Atom væsentligen var for Græciteten Evigheden, og saaledes hverken Tid eller Evighed kom til sin sande Ret.

Syntheſen af det Timelige og det Evige er ikke en anden Syntheſe, men Udtrykket for hiin første Syntheſe, ifølge hvilken Menneſket er en Syntheſe af Sjel og Legeme, der bæres af Aand. Saasnart Aanden er sat, er Øieblikket der. Derfor kan det med Rette siges dadlende om Menneſket, at han lever kun i Øieblikket, da dette skeer ved en vilkaarlig Abstraktion. Naturen ligger ikke i Øieblikket.

Det gaaer med Timeligheden som det gaaer med Sandſeligheden; thi Timeligheden synes endnu ufuldkomnere, Øieblikket endnu ringere end Naturens tilsyneladende trygge Bestaaen i Tiden. Og dog er det omvendt; thi Naturens Tryghed har sin Grund i, at Tiden slet ingen Betydning har for den. Først i Øieblikket begynder Historien. Menneſkets Sandſelighed bliver ved Synden sat som Syndighed og altsaa lavere end Dyrets, og dog er det netop fordi det Høiere her begynder; thi nu begynder Aanden.

Øieblikket er hiint Tvetydige, hvori Tiden og Evigheden berøre hinanden, og hermed er Begrebet Timelighed sat, hvor Tiden bestandig afskærer Evigheden og Evigheden bestandig gjennemtrænger Tiden. Først nu faaer hiin omtalte Inddeling sin Betydning: den nærværende Tid, den forbigangne Tid, den tilkommende Tid.

Ved denne Inddeling tildrager det sig strax Opmærksomheden, at det Tilkommende i en vis Forstand betyder mere

---

en tilfældig Maade bliver commensurabel for det Evige. Det Plastiskes Virkning beroer paa, at det evige Udtryk netop er udtrykt evigt; det Comiske laae derimod i, at det tilfældige Udtryk blev foreviget.

end det Nærværende og Forbigangne; thi det Tilkommende er i en vis Forstand det Hele, hvoraf det Forbigangne er en Deel, og det Tilkommende kan i en vis Forstand betyde det Hele. Dette kommer deraf, at det Evige først betyder det Tilkommende, eller at det Tilkommende er det Incognito, hvori det Evige, som incommensurabelt for Tiden, dog vil bevare sin Omgængelse med Tiden. Sprogbrug tager saaledes stundom det Tilkommende identisk med det Evige (det tilkommende Liv — det evige Liv). Da Grækerne nu ikke havde i dybere Forstand Begrebet af det Evige, saa havde de heller ikke Begrebet af det Tilkommende. Man kan derfor ikke dadle det græske Livs Fortabthed i Øieblikket, eller rettere man kan end ikke sige, at det var fortabt; thi Timeligheden var af Grækerne ligesaa naiv opfattet som Sandseligheden, fordi der manglede Bestemmelse af Aand.

Øieblikket og det Tilkommende sætte igjen det Forbigangne. Skulde det græske Liv overhovedet betegne nogen Bestemmelse af Tiden, da er det det Forbigangne, dog dette ikke bestemmet i Forhold til det Nærværende og Tilkommende, men bestemmet som Tidens Bestemmelse overhovedet er det, som en Gaaenforbi. Her viser den platoniske Erindren sin Betydning. Det græske Evige ligger bag ved som det Forbigangne, i hvilket man kun baglænds kommer ind*). Dog er det et aldeles abstrakt Begreb af det Evige, at det er det Forbigangne, hvad enten det nu nærmere bestemmes philosophisk (den philosophiske Afdøen) eller historisk.

Overhovedet kan man i at bestemme Begreberne af det Forbigangne, det Tilkommende, det Evige, see paa, hvorledes man har bestemmet Øieblikket. Er Øieblikket ikke, saa kommer det Evige frem bag ved som det Forbigangne. Det er som naar jeg lader en Mand gaae ad en Vei, men ikke sætter Skridtet, saa kommer Veien frem bag ved ham som det Tilbagelagte.

---

*) Man betænke atter her den Kategorie, jeg holder paa, Gjentagelsen, ved hvilken man kommer forlænds ind i Evigheden.

Er Øieblikket sat, men blot som discrimen, saa er det Tilkommende det Evige. Er Øieblikket sat, saa er det Evige, men er tillige det Tilkommende, der kommer igjen som det Forbigangne. Dette viser sig tydeligt i den græske, jødiske, christelige Anskuelse. Det Begreb, hvorom alt dreier sig i Christendommen, det, der gjorde Alt nyt, er Tidens Fylde, men Tidens Fylde er Øieblikket som det Evige, og dog er dette Evige tillige det Tilkommende og det Forbigangne. Naar man ikke passer paa dette, da kan man ikke frelse et eneste Begreb fra kjettersk og forræderisk Tilsætning, der tilintetgjør Begrebet. Man faaer ikke det Forbigangne ud fra sig, men i en simpel Continuitet med det Tilkommende (herved gaae Begreberne: Omvendelse, Forsoning, Forløsning, tabte i den verdenshistoriske Betydning, og tabte i den individuelle historiske Udvikling). Man faaer ikke det Tilkommende ud fra sig, men i en simpel Continuitet med det Nærværende (derved gaae Begreberne: Opstandelse, Dom, til Grunde).

Lad os nu tænke os Adam og dernæst erindre, at ethvert senere Individ begynder aldeles paa samme Maade, kun indenfor den quantitative Forskjellighed, hvilken er Generations-Forholdets og det historiske Forholds Følge. For Adam ligesaa vel som for det senere Individ er da Øieblikket. Syntheſen af det Sjelelige og det Legemlige skal sættes af Aand, men Aanden er det Evige, og er først derfor, naar Aanden sætter den første Syntheſe tillige som den anden Syntheſe af det Timelige og det Evige. Saa længe det Evige ikke er sat, er Øieblikket ikke, eller kun discrimen. Derved viser det Evige sig, da Aanden i Uskyldigheden kun er bestemmet som drømmende Aand, som det Tilkommende, thi dette er, som sagt, det Eviges første Udtryk, dets Incognito. Som da (i det foregaaende Capitel) Aanden, idet den skulde sættes i Syntheſen, eller rettere idet den skulde sætte Syntheſen, som Aandens (Frihedens) Mulighed i Individualiteten udtrykte sig som Angest, saaledes er her igjen det Tilkommende det Eviges (Frihedens) Mulighed i Individualiteten som Angest. Idet da Frihedens

Mulighed viser sig for Friheden segner Friheden, og Timeligheden fremkommer nu paa samme Maade som Sandseligheden i Betydning af Syndighed. Det gjentages atter her, at dette kun er det sidste psychologiske Udtryk for den sidste psychologiske Approximation til det qualitative Spring. Forskjellen mellem Adam og det senere Individ er, at det Tilkommende for dette er mere reflekteret end for Adam. Dette Mere kan psychologisk talt betyde det Forsærdelige, men i Retning af det qualitative Spring betyder det det Uvæsentlige. Det høieste Maximum af Forskjellighed i Forhold til Adam er, at det Tilkommende synes anticiperet af det Forbigangne, eller Angesten for, at Muligheden er tabt, før den har været.

Det Mulige svarer aldeles til det Tilkommende. Det Mulige er for Friheden det Tilkommende, og det Tilkommende for Tiden det Mulige. Til begge svarer i det individuelle Liv Angest. En nøiagtig og correct Sprogbrug sammenknytter derfor Angest og det Tilkommende. Siger man vel stundom at ængstes for det Forbigangne, da synes dette at stride herimod. Imidlertid viser det sig dog ved et nærmere Eftersyn, at man kun siger det saaledes, at det Tilkommende paa en eller anden Maade kommer tilsyne. Det Forbigangne, for hvilket jeg skal ængstes, maa staae i et Mulighedens Forhold til mig. Ængstes jeg saaledes for en forbigangen Ulykke, da er det ikke, forsaavidt den er forbigangen, men forsaavidt den kan gjentages o: vorde tilkommende. Ængstes jeg for en forbigangen Brøde, da er det fordi jeg ikke har sat den i et væsentligt Forhold til mig som forbigangen, og paa en eller anden svigagtig Maade forhindrer den i at være forbigangen. Dersom den nemlig er virkelig forbigangen, da kan jeg ikke ængstes, men kun angre. Gjør jeg ikke det, da har jeg først tilladt mig at gjøre mit Forhold til den dialektisk, men derved er Brøden selv bleven en Mulighed og ikke noget Forbigangent. Ængstes jeg for Straffen, da er det kun saasnart denne bliver sat i et dialektisk Forhold til Brøden (ellers bærer jeg min Straf), og da ængstes jeg for det Mulige og det Tilkommende.

Saaledes ere vi atter komne hen, hvor vi vare i Cap. I. Angest er den psychologiske Tilstand, der gaaer forud for Synden, kommer den saa nær som mulig, saa ængstende som mulig, uden dog at forklare Synden, der først i det qualitative Spring bryder frem.

I det Øieblik Synden er sat, er Timeligheden Syndighed*). Vi sige ikke, at Timeligheden er Syndighed, ligesaa lidet som at Sandseligheden er Syndighed, men idet Synden

*) Af Bestemmelsen Timelighed som Syndighed følger igjen Døden som Straf. Dette er et Avancement, hvis Analogie man, si placet, kan finde deri, at selv i Forhold til det udvortes Phænomen forkynder Døden sig i samme Grad forfærdeligere som Organisationen er fuldkomnere. Medens saaledes en Plantes Døen og Forraadnen udbreder Vellugt næsten lifligere end dens krydrede Aande, forpester derimod et Dyrs Forraadnen Luften. I en dybere Forstand gjælder det, at jo høiere Mennesket anslaaes, desto forfærdeligere er Døden. Dyret dør egentlig ikke; men naar Aanden er sat som Aand, da viser Døden sig som det Forfærdelige. Dødens Angest svarer derfor til Fødselens Angest, uden at jeg dog derfor her vil gjentage, hvad der tildeels sandt og tildeels kun aandrigt, tildeels begeistret, tildeels letsindigen er sagt om, at Døden er en Metamorphose. I Døds-Øieblikket befinder Mennesket sig i Syntheseens yderste Spidse; Aanden kan ligesom ikke være tilstede; thi den kan ikke døe, og dog maa den vente, thi Legemet maa jo døe. Den hedenske Anskuelse af Døden var, — ligesom dens Sandseligheds var mere naiv, dens Timelighed mere sorgløs, — mildere og tækkeligere, men manglede det Høieste. Man læse Lessings skjønne Afhandling om, hvorledes den antike Kunst fremstillede Døden, og man kan ikke negte, at man bliver veemodig-hyggeligt bevæget ved Billedet af denne sovende Genius, eller ved at betragte den skjønne Høitidelighed, med hvilken Dødens Genius bøier sit Hoved og udslukker Faklen. Der er, om man saa vil, noget ubeskriveligt Overtalende og Fristende i at betroe sig til en saadan Fører, der er forsonet som en Erindring, hvori der Intet erindres. Men paa den anden Side er det dog igjen uhyggeligt, at følge denne tause Fører; thi han skjuler Intet, hans Skikkelse er intet Incognito, som han der er, saaledes er Døden, og dermed er det forbi. Der ligger et uudgrundeligt Veemod i, at denne Genius med sin venlige Skikkelse bøier sig over den Døende, og med Aanden af sit sidste Kys udslukker den sidste Livsgnist, medens det Oplevede lidt efter lidt allerede er forsvundet, og Døden bleven tilbage som den Hemmelighed, der selv uforklaret forklarede, at hele Livet var en Leeg, hvor det endte med, at Alt, det Største som det Mindste, gik ud som Skole-

er sat, betyder Timeligheden Syndighed. Derfor synder den, der blot lever i Øieblikket som Abstraktion fra det Evige. Havde Adam, at jeg skal tale accomodationsviis og daarligen, ikke syndet, da var han i samme Øieblik gaaet over i Evigheden. Saasnart derimod Synden er sat, hjælper det ikke at ville abstrahere fra Timeligheden, ligesaa lidet som fra Sandseligheden*).

---

§ 1.

Aandløshedens Angest.

Naar man betragter Livet vil man snart overbevise sig om, at, om det Udviklede end forholder sig rigtigt, at Angest er den sidste psychologiske Tilstand, ud af hvilken Synden bryder ved det qualitative Spring, dog hele Hedenskabet og dettes Gjentagelse indenfor Christendommen ligger i en blot quantitativ Bestemmen, hvoraf Syndens qualitative Spring ikke bryder ud. Denne Tilstand er imidlertid ikke Uskyldighedens Tilstand, men er seet fra Aandens Standpunkt netop Syndighedens.

Det er ret mærkeligt, at den christelige Orthodoxie bestandig har lært, at Hedenskabet laae i Synden, medens dog Syndens Bevidsthed først blev sat ved Christendommen. Orthodoxien har imidlertid Ret, naar den vil forklare sig lidt nøiere. Ved quantiterende Bestemmelser trækker Hedenskabet ligesom Tiden hen, kommer aldrig til Synden i dybeste Forstand, men dette er netop Synden.

At dette gjælder om Hedenskabet, er let at eftervise. Med Hedenskabet indenfor Christendommen forholder det sig anderledes. Det christelige Hedenskabs Liv er hverken skyldigt eller

---

børnene, og tilsidst Sjelen selv som Skolemesteren. Men da ligger der ogsaa Tilintetgjørelsens Stumhed i, at det Hele kun var en Barneleeg, og at nu er Legen ude.

*) Hvad her er blevet udviklet kunde ogsaa have fundet sin Plads i Cap. I. Dog har jeg valgt at sætte det her, fordi det nærmest leder hen til det Følgende.

ikke skyldigt, det kjender egentlig ingen Forskjel paa det Nærværende, Forbigangne, Tilkommende, Evige. Dets Liv og dets Historie gaaer fort som Skriften i hine gamle Dage gik hen over Papiret, da man intet Adskillelsestegn brugte, men gnedrede det ene Ord, den ene Sætning i den anden. Æsthetisk betragtet er dette saare comisk; thi medens det er skjønt, at høre en Bæk løbe nynnende gjennem Livet, saa er det comisk, at en Sum af fornuftige Skabninger forvandles til et evindeligt Murmlen uden Mening. Om Philosophien kan bruge dette plebs som en Kategorie, ved at lade den være Substratet for det Større, ligesom det vegetative Røre, der efterhaanden bliver til fast Jord, først Tørv og siden Mere, veed jeg ikke. Fra Aandens Standpunkt seet er en saadan Existents Synd, og det er det Mindste man kan gjøre for den, at man ved at udsige det, fordrer Aanden af den.

Hvad her er sagt gjælder nu ikke om Hedenskabet. En saadan Existents kan kun findes indenfor Christendommen. Dette har sin Grund i, at jo høiere Aanden er sat, desto dybere viser Udelukkelsen sig, og jo høiere det er, der er tabt, desto elendigere ere *οἱ ἀπηλγηκοτες* (Eph. IV, 19) i deres Tilfredshed. Vil man sammenligne denne Aandløshedens Lykkalighed med Trællenes Tilstand i Hedenskabet, saa er der dog Mening i Trællestanden; thi den er slet Intet i sig selv. Aandløshedens Fortabelse derimod er det Forfærdeligste af Alt; thi dette er netop Ulykken, at Aandløsheden har et Forhold til Aand, som intet er. Aandløsheden kan derfor til en vis Grad eie Aandens hele Gehalt, men vel at mærke ikke som Aand, men som Spøgerie, Galimathias, Phrase o. s. v. Den kan eie Sandheden, men vel at mærke ikke som Sandhed, men som Rygte og Kjellingesladder. Dette er æsthetisk seet det dybe Comiske i Aandløsheden, noget man i Almindelighed ikke er opmærksom paa, fordi Fremstilleren selv er mere eller mindre usikker paa Aand. Naar derfor Aandløsheden skal fremstilles, lægger man den gjerne slet og ret Passiar i Munden, fordi man ikke har Mod til at lade den bruge de samme Ord, man selv bruger.

Dette er Usikkerhed. Aandløsheden kan sige aldeles det samme som den rigeste Aand har sagt, kun siger den det ikke i Kraft af Aand. Som aandløs bestemmet er Mennesket blevet en Talemaskine, og der er intet til Hinder for at han kan lære ligesaa godt en philosophisk Ramse som en Troesbekjendelse og et politisk Recitativ udenad. Er det ikke mærkeligt, at den eneste Ironiker og den største Humorist maae slaae sig sammen om at sige, hvad der synes det Simpleste af Alt, at man maa distinguere mellem hvad man forstaaer og hvad man ikke forstaaer, og hvad skulde der være til Hinder for, at det aandløseste Menneske formaaede ordret at sige det Samme? Der er kun eet Bevis for Aand, det er Aandens Bevis i Een selv; Enhver, der fordrer noget Andet, kan maaskee slumpe til at faae Beviser i al Overflod, men han er dog allerede bestemmet aandløs.

I Aandløsheden er der ingen Angest, dertil er den for lykkelig og tilfreds og for aandløs. Men dette er en meget sørgelig Grund, og deri er Hedenskabet forskjelligt fra Aandløsheden, at hiint er bestemmet i Retning til Aand, denne i Retning fra Aand. Hedenskabet er derfor om man saa vil Aandsfraværelse, og saaledes langt forskjelligt fra Aandløsheden. Forsaavidt er Hedenskabet langt at foretrække. Aandløsheden er Aandens Stagneren, og Idealitetens Vrængbillede. Aandløsheden er derfor ikke egentlig dum, naar det kommer an paa at ramse, men den er dum i den Betydning, i hvilken det siges om Saltet, naar Saltet vorder dumt, hvormed skal der da saltes? Deri ligger netop dens Fortabelse, men ogsaa dens Tryghed, at den Intet forstaaer aandeligt, Intet fatter som Opgave, om den end formaaer at omfamle Alt med sin afmattede Klamhed. Røres den da en enkelt Gang af Aand og begynder et Øieblik at sprætte ligesom en galvaniseret Frøe, da indtræder der et Phænomen, som fuldkommen svarer til den hedenske Fetischisme. For Aandløsheden er der ingen Auctoritet, thi den veed jo, at for Aanden er der ingen Auctoritet, men da den selv uheldigvis ikke er Aand, saa er den, tiltrods for sin Viden, en fuldkommen Afgudsdyrker. Den tilbeder en Dosmer

og en Helt med samme Veneration, men fremfor alle er dog en Charlatan dens egentlige Fetisch.

Om der nu end i Aandløsheden ingen Angest er, fordi den er udelukt, som Aanden er det, saa er Angesten der dog, kun venter den. Det lader sig tænke, at en Skyldner kan have Held til at smutte bort fra sin Creditor og holde ham hen med Snak, men der er een Creditor, der aldrig kom tilkort, og det er Aanden. Fra Aandens Standpunkt seet er derfor Angesten ogsaa tilstede i Aandløsheden, men skjult og formummet. Selv Betragtningen gruer ved Synet deraf; thi som Angestens Skikkelse, hvis man vilde lade Phantasien danne en saadan, er forfærdelig at see til, saa vilde dens Skikkelse dog forfærde endnu mere, naar den finder det fornødent at forklæde sig, for ikke at optræde som det, den er, uagtet den ligefuldt er det. Naar Døden viser sig i sin sande Skikkelse som den magre glædeløse Høstkarl, da betragter man den ikke uden Skræk, men naar den, for at spotte Menneskene, der indbilde sig at kunne spotte den, træder frem forklædt, naar kun Betragteren seer, at den Ubekjendte, der fængsler Alle ved sin Høflighed og henjubler Alle i Lystens vilde Overgivenhed, er Døden, da griber en dyb Rædsel ham.

§ 2.

Angest dialektisk bestemmet i Retning af Skjebne.

Man pleier i Almindelighed at sige, at Hedenskabet ligger i Synden, maaskee turde det være rigtigere at sige, at det ligger i Angest. Hedenskabet er overhovedet Sandselighed, men en Sandselighed, der har et Forhold til Aand, uden dog at Aanden i dybeste Forstand sættes som Aand. Men denne Mulighed er netop Angest.

Spørge vi nu nærmere, hvad Angestens Gjenstand er, da maa der svares her som allevegne, den er Intet. Angest og Intet svare bestandigen til hinanden. Saasnart Frihedens og Aandens Virkelighed er sat, er Angesten hævet. Men hvad

betyder nu nærmere i Hedenskabet Angestens Intet? Det er Skjebnen.

Skjebne er et Forhold til Aand som udvortes, den er et Forhold mellem Aand og et Andet, som ikke er Aand og som den dog skal staae i et aandeligt Forhold til. Skjebne kan betyde lige det Modsatte, da den er en Eenhed af Nødvendighed og Tilfældighed. Dette har man ikke altid paaagtet. Man har talt om det hedenske Fatum (dette igjen forskjelligt modificeret i den orientalske og den græske Opfattelse) som var det Nødvendigheden. En Rest af denne Nødvendighed har man ladet blive tilbage i den christelige Anskuelse, hvor den kom til at betyde Skjebnen o: det Tilfældige, det i Retning af Forsynet Incommensurable. Dog forholder det sig ikke saa; thi Skjebne er netop Eenhed af Nødvendighed og Tilfældighed. Dette er sindrigt udtrykt derved, at Skjebnen er blind; thi den, der gaaer blindt frem, gaaer ligesaa meget nødvendigt som tilfældigt. En Nødvendighed, der ikke er sig selv bevidst, er eo ipso i Forhold til det næste Øieblik Tilfældighed. Skjebnen er da Angestens Intet. Den er Intet, thi saasnart Aanden er sat, er Angesten hævet, men ogsaa Skjebnen, da Forsynet netop ogsaa derved er sat. Om Skjebnen kan man derfor sige, hvad Paulus siger om en Afgud: der er ingen Afgud i Verden; men dog er Afguden Gjenstand for Hedningens Religieusitet.

I Skjebnen har da Hedningens Angest sin Gjenstand, sit Intet. I Forhold til Skjebnen kan han ikke komme, thi i samme Øieblik som den er det Nødvendige, er den i næste Øieblik det Tilfældige. Og dog er han i Forhold til den, og dette Forhold er Angesten. Nærmere kan Hedningen ikke komme Skjebnen. Det Forsøg, Hedenskabet gjorde derpaa, var dybsindigt nok til at kaste et nyt Lys derover. Den, der skal forklare Skjebnen, maa være ligesaa tvetydig som Skjebnen. Det var Oraklet ogsaa. Men Oraklet kunde igjen betyde lige det Modsatte. Hedningens Forhold til Oraklet er da igjen Angest. Her ligger det dybe uforklarlige Tragiske i Hedenskabet. Det Tragiske ligger dog ikke i, at Oraklets Udsagn er tvetydigt, men i at Hed-

ningen ikke tør undlade at beraadføre sig dermed. Han er i Forhold dertil, han tør ikke lade være at consulere det, selv i Beraadførelsens Øieblik er han i et tvetydigt Forhold til det (sympathetisk og antipathetisk). Og nu tænke man paa Oraklets Forklaringer.

Begrebet Skyld og Synd kommer ikke frem i dybeste Forstand i Hedenskabet. Forsaavidt det skulde komme frem, da vilde Hedenskabet gaaet til Grunde paa den Modsigelse, at Een blev skyldig ved Skjebnen. Dette er nemlig den høieste Modsigelse, og i denne Modsigelse bryder Christendommen frem. Hedenskabet fatter den ikke, dertil er det for letsindigt i Bestemmelsen af Begrebet Skyld.

Begrebet Synd og Skyld sætter netop den Enkelte som den Enkelte. Ethvert Forhold til den ganske Verden, til alt det Forbigangne er der ikke Tale om. Der er kun Tale om, at han er skyldig, og dog skal han blive det ved Skjebnen, altsaa ved alt det, hvorom der ikke er Tale, og han skal derved blive Noget, der netop hæver Begrebet Skjebne, og dette skal han blive ved Skjebnen.

Denne Modsigelse opfattet paa en misforstaaet Maade giver det misforstaaede Begreb af Arvesynd, rigtigen forstaaet giver den det sande Begreb, saaledes nemlig, at ethvert Individ er sig selv og Slægten, og det senere Individ ikke væsentligt forskjelligt fra det første. I Angestens Mulighed segner Friheden overvældet af Skjebnen, nu staaer dens Virkelighed op, men med den Forklaring, at den blev skyldig. Angesten paa sin yderste Spidse, hvor det er som var Individet blevet skyldigt, er endnu ikke Skylden. Synden kommer da hverken som en Nødvendighed eller som et Tilfælde, og derfor svarer til Syndens Begreb: Forsynet.

Indenfor Christendommen finder man Hedenskabets Angest i Forhold til Skjebne overalt, hvor Aanden vel er tilstede, men ikke væsentligen bliver sat som Aand. Phænomenet viser sig tydeligst, naar man vil iagttage et Genie. Geniet er umiddelbart som saadant overveiende Subjektivitet. Endnu er det ikke

sat som Aand; thi som saadant sættes det kun ved Aand. Som umiddelbart kan det være Aand (her ligger det Skuffende som var dets overordentlige Begavelse Aand sat som Aand), men har da et Andet udenfor sig, hvilket ikke er Aand, og er selv i et udvortes Forhold til Aand. Derfor opdager Geniet bestandigen Skjebnen, og jo dybere Genie, jo dybere opdager det den. For Aandløsheden er dette naturligviis en Daarskab, men i Virkeligheden er det det Store; thi med Forsynets Idee fødes intet Menneske, og de, som mene, at man faaer den successivt ved Opdragelse, tage høiligen feil, uden at jeg derfor vil negte Opdragelsens Betydning. Derved viser netop Geniet sin urkraftige Magt, at det opdager Skjebnen, og derpaa viser det igjen sin Afmagt. For den umiddelbare Aand, hvilket Geniet altid er, kun at det er umiddelbar Aand sensu eminentiori, er Skjebnen Grændse. Først i Synden sættes Forsynet. Derfor har Geniet en uhyre Kamp for at naae det. Naaer han det ikke, da kan man paa ham ret studere Skjebnen.

Geniet er et almægtigt Ansich, der som saadant vilde rokke hele Verden. For en Ordens Skyld bliver derfor samtidig med ham en anden Skikkelse til, det er Skjebnen. Den er Intet; det er ham selv, der opdager den, og jo dybere Genie, jo dybere opdager han den; thi hiin Skikkelse er blot Anticipationen af Forsynet. Vedbliver han nu blot at være Genie og vender sig ud efter, da skal han fuldkomme det Forbausende, og dog skal han bestandig ligge under for Skjebnen, om ikke udenfor sig haandgribeligt og synligt for Enhver, saa indvortes. Derfor er et Genies Existents altid ligesom et Eventyr, naar han ikke kommer til i dybeste Forstand at vende sig ind i sig selv. Geniet formaaer Alt og dog er det afhængigt af en Ubetydelighed, som Ingen fatter, en Ubetydelighed, som Geniet selv igjen ved sin Almagt giver almægtig Betydning. Derfor formaaer en Secondlieutenant, naar han er Genie, at blive Keiser, at omskabe Verden, saa der kun bliver eet Keiserdømme og een Keiser. Men derfor kan Armeen ogsaa staae opstillet til Kamp, Slagvilkaaret være absolut gunstigt, maaskee forspildt i det næste

Øieblik, et Kongerige af Helte bønfalde om, at Commando-Ordet maa lyde, men han kan ikke, han maa vente til den 14de Juni, og hvorfor? fordi det var Slagdagen ved Marengo. Derfor kan Alt være færdigt, han selv holde foran Legionernes Front, blot ventende paa, at Solen skal gaae op og derved intimere for den Tale, der skal electrisere Soldaterne, og Solen kan gaae op pragtfuldere end nogensinde, et begeistrende og opflammende Syn for Enhver, kun ikke for ham, thi saa pragtfuld gik den ikke op ved Austerlits, og kun Austerlits-Solen giver Seier og begeistrer. Deraf den uforklarlige Lidenskab, med hvilken en Saadan ofte kan rase mod et aldeles ubetydeligt Menneske, om han end ellers kan vise Humanitet og Elskelighed selv mod Fjender. Ja vee den Mand, vee den Qvinde, vee det uskyldige Barn, vee det Markens Dyr, vee den Fugl, hvis Flugt, vee det Træ, hvis Quiste kommer ham iveien i det Øieblik, han skal tage sit Varsel.

Det Udvortes som saadant betyder for Geniet Intet, og derfor kan ingen forstaae ham. Alt beroer paa, hvorledes han selv forstaaer det i sin hemmelige Vens (Skjebnens) Nærværelse. Det Hele kan være tabt, det eenfoldigste og det klogeste Menneske være enigt om at fraraade ham det frugtesløse Forsøg. Dog veed Geniet, at han er stærkere end hele Verden, saafremt der paa dette Punkt ingen tvivlsom Commentar findes til den usynlige Skrift, hvori han læser Skjebnens Villie. Læser han den efter Ønske, da siger han med sin almægtige Stemme til Skipperen: „seil Du kun, Du fører Cæsar og hans Lykke." Alt kan være vundet, og i samme Øieblik han modtager Efterretningen, lyder der maaskee et Ord med, hvis Betydning ingen Skabning, ikke Gud i Himlene forstaaer (thi i en vis Forstand forstaaer end ikke han Geniet) og han synker afmægtig sammen.

Saaledes er Geniet sat udenfor det Almindelige. Han er stor ved sin Tro paa Skjebnen, enten han seirer eller falder; thi han seirer ved sig selv, og falder ved sig selv eller rettere begge Dele ved Skjebnen. I Almindelighed beundrer man kun

hans Storhed, naar han seirer, dog er han aldrig større, end naar han falder for sig selv. Dette maa nemlig forstaaes saaledes, at Skjebnen ikke forkynder sig paa en udvortes Maade. Naar derimod, netop i det Øieblik da menneskeligt talt alt er vundet, han opdager den tvivlsomme Læsemaade, og nu synker sammen, da maa man vel udbryde: hvilken Gigant skulde der ikke til for at styrte ham. Men derfor formaaede Ingen det, uden han selv. Den Tro, der underlagde Verdens Riger og Lande under hans vældige Haand, medens Menneskene troede at skue et Eventyr, den samme Tro styrtede ham, og hans Fald var et endnu uudgrundeligere Eventyr.

Derfor er Geniet angest til en anden Tid end de almindelige Mennesker. Disse opdage først Faren i Farens Øieblik, indtil da ere de trygge, og naar Faren er forbi, saa ere de igjen trygge. Geniet er i Farens Øieblik allerstærkest, derimod ligger hans Angest i Øieblikket før og Øieblikket efter, dette zittrende Moment, da han maa underholde sig med hiin store Ubekjendte, der er Skjebnen. Maaskee er hans Angest netop allerstørst i Øieblikket efter, fordi Vishedens Utaalmodighed altid voxer i omvendt Forhold til Afstandens Korthed, da der jo bestandig bliver mere og mere at tabe, jo nærmere man har været ved at seire og allermeest i Seirens Øieblik, og fordi Skjebnens Consequents netop er Inconsequents.

Geniet som saadant kan ikke fatte sig religieust, kommer derfor hverken til Synden eller til Forsynet, og af denne Grund ligger det i Angestens Forhold til Skjebnen. Der har aldrig existeret noget Genie uden denne Angest, med mindre det tillige har været religieust.

Bliver det staaende ved at være umiddelbart bestemmet og ved at vende sig ud efter, da bliver det vel stort og dets Bedrift forbausende, men det kommer aldrig til sig selv og bliver ikke stort for sig selv. Alt dets Gjerning vender ud efter, men den om jeg saa maa sige planetariske Kjerne, der udstraaler Alt, bliver ikke til. Geniets Betydning for sig selv er ingen, eller ligesaa tvivlsom veemodig som den Deeltagelse, med hvil-

ken Indvaanerne paa een af Færøerne vilde glæde sig, hvis der paa denne Ø levede en indfødt Færøer, der ved Skrifter i forskjellige europæiske Sprog forbausede hele Europa, omformede Videnskaberne ved sine udødelige Fortjenester, men derimod aldrig skrev en Linie færøisk og tilsidst selv glemte at tale det. Sig selv bliver Geniet ikke i dybeste Forstand betydningsfuldt, dets Omfang kan ikke bestemmes høiere end Skjebnens i Forhold til Lykke, Ulykke, Hæder, Ære, Magt, udødelig Navnkundighed, hvilke alle ere timelige Bestemmelser. Enhver dybere dialektisk Bestemmelse af Angest er udelukket. Den sidste vilde være den, at blive anseet for skyldig, saaledes, at Angesten ikke retter sig mod Skylden, men mod Skinnet af den, hvilket er en Bestemmelse af Ære. Denne Sjels-Tilstand egnede sig vel for en digterisk Behandling. Sligt kan hænde ethvert Menneske, men Geniet vilde strax gribe det saa dybt, at det ikke stred med Menneskene, men med Tilværelsens dybeste Mysterier.

At nu en saadan genial Existents trods sin Glands og Herlighed og Betydning er Synd, hører der vel Mod til at forstaae, og man forstaaer det neppe, førend man har lært at mætte den ønskende Sjels Hungrighed. Imidlertid er det dog saa. At en saadan Existents desuagtet til en vis Grad kan være lykkelig, beviser Intet. Man kan jo opfatte sin Begavelse som et Udspredelsesmiddel, og idet man realiserer den intet Øieblik hæve sig over de Kategorier, i hvilke det Timelige ligger. Kun gjennem en religieus Besindelse bliver Geniet og Talentet i dybeste Forstand berettigede. Vil man tage et Genie som Talleyrand, saa har der jo i ham ligget Muligheden af en langt dybere Besindelse paa Livet. Den har han undgaaet. Han har fulgt den Bestemmelse i ham, der vendte sig ud efter. Hans beundrede Genie som Intriguant har herligen bevist sig, hans Spændkraft, hans Genies Mættelsesevne (for at bruge et Udtryk som Chemikerne bruge om ædsende Syrer) er beundret, men han tilhører Timeligheden. Hvis et saadant Genie havde forsmaaet Timeligheden som umiddelbar, havde vendt sig mod sig selv og mod det Guddommelige, hvilket religieust Genie

skulde der ikke være fremkommet! Men hvilke Qualer skulde han ikke ogsaa have udstaaet. At følge umiddelbare Bestemmelser er en Lettelse i Livet, enten man er stor eller lille, men Lønnen er ogsaa i Forhold dertil, enten man er stor eller lille, og den, der ikke er saa aandelig modnet, at han fatter, at selv udødelig Ære gjennem alle Slægter dog kun er en Bestemmelse af Timeligheden, ikke fatter, at dette, hvis Eftertragten holder Menneskenes Sjel søvnløs i Ønske og Higen, er noget saare Ufuldkomment i Sammenligning med den Udødelighed, der er for ethvert Menneske, og som med Rette vilde vække al Verdens retfærdige Misundelse, hvis den var bleven forbeholdt eet Menneske, — han skal ikke komme vidt i sin Forklaring af Aand og Udødelighed.

§ 3.

Angest dialektisk i Retning af Skyld.

Man pleier i Almindelighed at sige, at Jødedommen er Lovens Standpunkt. Dette kan man imidlertid ogsaa udtrykke saaledes, at Jødedommen ligger i Angest. Men Angestens Intet betyder her noget Andet end Skjebne. Det er i denne Sphære, at Sætningen: ængstes — Intet, viser sig mest paradox; thi Skyld er dog vel Noget. Og dog er det rigtigt, at saa længe den er Angestens Gjenstand er den Intet. Tvetydigheden ligger i Forholdet; thi saasnart Skylden er sat, er Angesten forbi, og Angeren er der. Forholdet er som Angestens altid sympathetisk og antipathetisk. Dette synes atter paradox, dog er det ikke saa; thi medens Angesten frygter, vedligeholder den en underfundig Communication med sin Gjenstand, kan ikke see bort fra den, ja vil det ikke, thi vil Individet det, da vil Angeren indtræde. At dette kan forekomme Een og Anden en vanskelig Tale, kan jeg ikke for. Den, der har behørig Urokkelighed til at være, om jeg saa tør sige, guddommelig Aktor, om ikke i Forhold til Andre saa dog til sig selv, han vil ikke finde den vanskelig. Livet frembyder desuden Phænomener nok,

hvor Individet i Angest stirrer næsten attraaende paa Skylden, og dog frygter den. Skyld har for Aandens Øie den Magt, som Slangens Blik har, at fortrylle. Paa dette Punkt ligger Sandheden af den carpokratianske Anskuelse gjennem Synd at naae Fuldkommenhed. Det har sin Sandhed i Afgjørelsens Øieblik, da den umiddelbare Aand sætter sig som Aand ved Aand; derimod er det en Blasphemie at mene, at det skal realiseres in concreto.

Jødedommen er netop herved videre end Græciteten, og ogsaa herpaa kan man see det sympathetiske Moment i dens Angestforhold til Skylden, at den for ingen Priis vilde opgive det, for at faae Græcitetens letsindigere Udtryk Skjebne, Lykke og Ulykke.

Den Angest, der er i Jødedommen, er Angest for Skylden. Skylden er en Magt, der udbreder sig allevegne, og som dog Ingen i dybere Forstand kan forstaae, medens den ruger over Tilværelsen. Det, der skal forklare den, maa da være af samme Beskaffenhed, ligesom Oraklet corresponderede med Skjebnen. Til Oraklet i Hedenskabet svarer Offeret i Jødedommen. Men Offeret kan derfor heller Ingen forstaae. Deri ligger i Jødedommen det dybe Tragiske i Analogie med Forholdet til Oraklet i Hedenskabet. Jøden tager sin Tilflugt til Offeret, men det hjælper ham ikke, thi det, der egentlig skal hjælpe, var, at Angestens Forhold til Skylden blev hævet, og et virkeligt Forhold sat. Da dette ikke skeer, saa bliver Offeret tvetydigt, hvilket er udtrykt i dets Gjentagelse, hvis yderligere Consequents vilde være en reen Skepsis i Retning af Reflexion over selve Offerakten.

Hvad der derfor gjaldt i det Foregaaende, at først med Synden er Forsynet, det gjælder her igjen; først med Synden er Forsoningen sat, og dens Offer gjentages ikke. Det har sin Grund ikke i Offerets, om jeg saa tør sige, udvortes Fuldkommenhed, men Offerets Fuldkommenhed svarer til, at Syndens virkelige Forhold er sat. Saasnart Syndens virkelige Forhold ikke er sat, maa Offeret gjentages. (Saaledes gjentages jo Offeret

i Katholicismen, medens man dog anerkjender Offerets absolute Fuldkommenhed.)

Det her i de verdenshistoriske Forhold korteligen Antydede gjentager sig indenfor Christendommen i Individualiteterne. Geniet udviser her atter tydeligst, hvad der i de mindre oprindelige Mennesker lever saaledes, at det ikke saa let lader sig bringe paa Kategorie. Geniet er overhovedet blot derved forskjelligt fra ethvert andet Menneske, at han med Bevidsthed begynder indenfor sin historiske Forudsætning ligesaa primitivt som Adam. Hver Gang der fødes et Genie, gjøres der ligesom Prøve paa Existentsen; thi han gjennemløber og oplever alt det Tilbagelagte, til han indhenter sig selv. Geniets Viden om det Forbigangne er derfor en ganske anden end den, der bydes i verdenshistoriske Oversigter.

At Geniet kan blive staaende ved sin umiddelbare Bestemmelse, er antydet i det Foregaaende, og Forklaringen, at dette er Synd, indeholder tillige den sande Høflighed mod Geniet. Ethvert Menneskeliv er lagt religieust an. At ville negte dette, er at lade Alt forvirre sig, og at hæve Begrebet Individ, Slægt, Udødelighed. Paa dette Punkt var det at ønske, at man anvendte sin Skarpsindighed, thi her ligger saare vanskelige Problemer. At sige om en Mand, der er et intriguant Hoved, han skal være Diplomat eller Politie-Agent, om en Mand, der har mimisk Talent for det Comiske, han skal være Skuespiller, om en Mand, der slet intet Talent har, han skal være Fyrbøder i Magistraten, er en saare intetsigende Betragtning af Livet, eller rettere er slet ingen Betragtning, thi den siger blot, hvad der følger af sig selv. Men at forklare, hvorledes min religieuse Existents kommer i Forhold til og udtrykker sig i min udvortes, det er Opgaven. Men hvo uleiliger sig i vor Tid med at tænke over Sligt, og det uagtet nu mere end nogensinde det nærværende Liv viser sig som et flygtigt forbifarende Øieblik. Men istedenfor deraf at lære at gribe det Evige, lærer man kun at jage Livet af sig selv og sin Næste og af Øieblikket — i sin Jagen

efter Øieblikket. Naar man blot kan komme med, blot eengang føre Øieblikkets Valts op, da har man levet, da bliver man misundt af de Ulykkelige, der skjøndt de ikke fødes, men hovedkuls styrte ind i Livet og hovedkuls vedblive at styrte frem, aldrig naae det, da har man levet, thi hvad er et Menneskeliv mere værd end en ung Piges korte Deilighed, der allerede har holdt sig ualmindeligt godt, naar den een Nat har fortryllet de Dandsendes Rækker og først falmede i Morgenstunden. At betænke, hvorledes en religieus Existents gjennemtrænger og gjennemvirker en udvortes, dertil er der ikke Tid. Jager man end ikke i Fortvivlelsens Hasten, saa griber man dog hvad der ligger nærmest. Paa den Maade bliver man maaskee endog noget Stort i Verden; gaaer man nu ovenikjøbet en Gang imellem i Kirke, da er Alt overmaade Godt. Dette synes at tyde paa, at for nogle Individer er det Religieuse det Absolute, for andre ikke*), og saa god Nat! al Mening i Livet. Overveielsen bliver naturligviis vanskeligere, jo længere den ydre Opgave staaer fra det Religieuse som saadant. Hvilken dyb religieus Besindelse vilde der ikke høre til for at naae hen til en saadan ydre Opgave som f. Ex. at være comisk Skuespiller. At det lader sig gjøre, negter jeg ikke; thi den, der forstaaer sig noget paa det Religieuse, veed meget godt, at dette er blødere end Guld og absolut commensurabelt. Middelalderens Feil var ikke den religieuse Besindelse, men at man standsede for tidligen. Her bliver igjen Spørgsmaalet om Gjentagelse, hvor-

*) Hos Grækerne kunde Spørgsmaalet om det Religieuse ikke saaledes opkomme. Imidlertid er det dog saa skjønt at læse, hvad Plato etsteds fortæller og benytter. Da Epimetheus havde udrustet Mennesket med allehaande Gaver, da spurgte han Zeus, om han nu skulde uddele Evnen til at vælge mellem Godt og Ondt, saaledes som han havde uddeelt de andre Gaver, saaledes at Een fik den, ligesom en Anden fik Veltalenhedens Gave, en Anden Poesiens, en Tredie Kunstens Gave. Men Zeus svarede, at denne Evne skulde eens uddeles til Alle, fordi den tilhørte ethvert Menneske lige væsentligt.

vidt nemlig det kan lykkes en Individualitet, efter at have begyndt den religieuse Besindelse, da at faae sig selv heel igjen indtil Punkt og Prikke. I Middelalderen brød man af. Naar saaledes en Individualitet, idet han skulde til at tage sig selv igjen, nu stødte f. Ex. paa at han havde Vittighed, Sands for det Comiske o. s. v., da tilintetgjorde han alt dette, som noget ufuldkomment. Nutildags finder man kun altfor let, at Sligt er Taabelighed; thi har man Vittighed og Talent for det Comiske, saa er man jo en Lykkens Pamphilius, hvad vil man have mere. Saadanne Forklaringer have naturligvis ikke den fjerneste Ahnelse om Problemet, thi som Menneskene nuomstunder fødes klogere paa Verden end i gamle Dage, saa fødes ogsaa Mængden af dem blindfødt i Forhold til det Religieuse. Dog finder man i Middelalderen ogsaa Exempel paa, at denne Overveielse er bleven længere gjennemført. Naar saaledes f. Ex. en Maler religieus opfattede sit Talent, men dette Talent igjen ikke kunde forkynde sig i Præstationer, der laae det Religieuse nærmest, da har man vel seet, at en saadan Kunstner ligesaa fromt samlede sit Sind til at male en Venus, ligesaa fromt opfattede sit kunstneriske Kald som den, der kom Kirken til Hjælp ved at fængsle Menighedens Blik til Synet af den himmelske Skjønhed. Dog i Hensende til alt dette, saaer man at vente til der kommer Individer frem, der, tiltrods for den udvortes Begavelse, ikke vælge den brede Vei, men Smerten og Nøden og Angesten, i hvilken de religieus befinde sig paa og saa længe ligesom tabe, hvad der kun er forførerisk nok at besidde. En saadan Kamp er upaatvivlelig meget anstrængende, da der vil komme Øieblikke, hvor de næsten fortryde at have begyndt derpaa og vee modigen, ja maaskee stundom næsten til Fortvivlelse betænke det smilende Liv, der havde ligget for dem, hvis de havde fulgt Talentets umiddelbare Drift. Dog vil upaatvivleligen den Opmærksomme i Nødens yderste Forfærdelse, naar det er som Alt var tabt, fordi den Vei, ad hvilken han vil trænge frem, er ufremkommelig, og Talentets smilende Vei ham afskaaret

ved ham selv, høre en Røst, der siger: vel min Søn! kun fremad; thi den, der taber Alt, han vinder Alt.

Vi ville nu betragte et religieust Genie o: et saadant, som ikke vil blive staaende ved sin Umiddelbarhed. Om han nogensinde skal komme til at vende sig udefter, bliver for ham et senere Spørgsmaal. Det Første, han gjør, er, at vende sig mod sig selv. Som det umiddelbare Genie havde Skjebnen, saa faaer han Skylden som den Skikkelse, der følger ham. Idet han nemlig vender sig mod sig selv, vender han sig eo ipso mod Gud, og det er nu eengang en ceremoniel Vedtægt, at naar den endelige Aand vil see Gud, da maa den begynde som skyldig. Idet han nu vender sig mod sig selv, opdager han Skylden. Jo større Genie jo dybere opdager han Skylden. At dette er Aandløsheden en Daarskab, er mig en Glæde og et glædeligt Tegn. Geniet er ikke som Folk er flest, og nøies ikke dermed. Dette har dog ikke sin Grund i, at han forsmaaer Menneskene, men er fordi han primitivt har med sig selv at gjøre, medens alle andre Mennesker og deres Forklaringer hjælpe ham hverken fra eller til.

Det, at han opdager Skylden saa dybt, viser, at dette Begreb er for ham tilstede sensu eminentiori, ligesom dets Modsætning Uskyldigheden. Saaledes var det med det umiddelbare Genie i Forhold til Skjebnen; thi ethvert Menneske har et lille Forhold til Skjebnen, men derved bliver det, ved Pasfiaren, der ikke mærker, hvad Talleyrand (og allerede før ham Young har sagt) opdagede og dog ikke fuldkommede saa godt som Pasfiaren gjør det, at Sproget er til for at skjule Tankerne — nemlig, at man ingen har.

Idet han da vender sig ind efter, opdager han Friheden. Skjebnen frygter han ikke; thi han fatter ingen Opgave ud efter, og Friheden er ham hans Salighed, Frihed ikke til at gjøre Dit og Dat i Verden, blive Konge og Keiser eller „sjouerproklamant" af Samtiden, men Frihed til at vide med sig selv, at han er Frihed. Dog jo høiere Individet kommer op, desto

dyrere maa Alt kjøbes, og for en Ordens Skyld bliver med dette Frihedens Anſich en anden Skikkelſe til, det er Skylden. Det er, hvad Skjebnen var, det Eneſte, han frygter; dog er hans Frygt ikke, hvad der var Maximum i det Foregaaende, Frygt for at anſees ſkyldig, men Frygt for at være det.

I ſamme Grad ſom han opdager Friheden, i ſamme Grad er Syndens Angeſt over ham i Mulighedens Tilſtand. Kun Skylden frygter han; thi den er det Eneſte, der kan berøve ham Friheden. At Friheden her ingenlunde er Trods indſees let, eller den i endelig Forſtand ſelviſke Frihed. Ved en ſaadan Antagelſe har man oftere søgt at forklare Syndens Opkomſt. Det er imidlertid ſpildt Uleilighed, thi Antagelſe af en ſaadan Forudſætning frembyder en større Vanſkelighed end Forklaringen. Naar Friheden opfattes ſaaledes, har den ſin Modſætning i Nødvendigheden, hvilket viſer, at man har opfattet Friheden i en Reflexions-Beſtemmelſe. Nei Frihedens Modſætning er Skyld, og det er det Høieſte i Friheden, at den beſtandig kun har med ſig ſelv at gjøre, i ſin Mulighed projekterer Skylden, og altſaa ſætter den ved ſig ſelv, og hvis Skylden bliver ſat virkeligen, ſætter den ved ſig ſelv. Hvis man ikke paaagter dette, har man aandrigt forvexlet Frihed med noget ganſke Andet, med Kraft.

Naar Friheden nu frygter Skylden, da er det ikke dette, den frygter, at erkjende ſig ſkyldig, hvis den er det, men den frygter at blive det, og derfor kommer Friheden igjen, ſaaſnart Skylden er ſat, ſom Anger. Men Frihedens Forhold til Skylden er indtil videre en Mulighed. Her viſer Geniet ſig atter ved ikke at ſpringe af fra den primitive Afgjørelſe, ved ikke at ſøge Afgjørelſen uden for ſig hos Creti og Pleti, ved ikke at nøies med den ſædvanlige Prutten. Kun ved ſig ſelv kan Friheden faae at vide, om den er Frihed eller Skylden er ſat. Der gives derfor intet Latterligere end at antage, at det Spørgsmaal, om man er en Synder eller er ſkyldig, hører hjemme under Rubrikken: Udenads-Læsning.

Friheds Forhold til Skylden er Angest, fordi Friheden og Skylden endnu er Mulighed. Men idet Friheden saaledes med al sin Lidenskab ønskende stirrer paa sig selv og vil holde Skylden borte, saa der ikke er et Fnug af den at finde i Friheden, da kan den ikke lade være at stirre paa Skylden, og denne Stirren er Angestens tvetydige, som Forsagelsen selv indenfor Muligheden er en Attraaen.

Her er det nu, at det ret viser sig, i hvilken Forstand der for det senere Individ er et Mere i Angesten end i Adams*). Skylden er en concretere Foreſtilling, der i Mulighedens Forhold til Friheden bliver muligere og muligere. Tilsidst er det som om hele Verdens Skyld forenede sig om at gjøre ham skyldig, og hvad der er det samme, som om han ved at blive skyldig blev skyldig i hele Verdens Skyld. Skyld har nemlig den dialektiske Beskaffenhed, at den ikke lader sig transportere; men den, der bliver skyldig, bliver skyldig i det med, der foranledigede Skylden, thi Skyld har aldrig nogen udvortes Anledning, og Den, der falder i Fristelsen, han er selv skyldig i Fristelsen.

I Mulighedens Forhold viser dette sig i Skuffelsen, saasnart derimod Angeren bryder frem med den virkelige Synd, da har den den virkelige Synd som sin Gjenstand. I Frihedens Mulighed gjælder det, jo dybere Skylden opdages, desto større Genie; thi Menneskets Storhed afhænger ene og alene af Guds-Forholdets Energie i ham, selv om dette Guds-Forhold finder et aldeles feilagtigt Udtryk som Skjebne.

Som da Skjebnen tilsidst fanger det umiddelbare Genie, og dette egentlig er hans Culminations-Øieblik, ikke den glimrende Realisation ud efter, der forbauser Menneskene og endog kalder Haandværkeren fra sin daglige Syssel for at studse, men det Øieblik, da han ved sig selv synker sammen for sig selv ved

*) Imidlertid maa man dog ikke glemme, at Analogien her forsaavidt er urigtig, som vi ikke have med Uskyldigheden at gjøre i det senere Individ, men med den tilbagetrængte Syndsbevidsthed.

Skjebnen; saaledes fanger Skylden det religieuse Genie, og dette er Culminations-Øieblikket, det Øieblik da han er størst, ikke det Øieblik, da Synet af hans Fromhed er som en overordentlig Hviledags Festlighed, men da han ved sig selv synker for sig selv i Syndsbevidsthedens Dyb.

Caput IV.

Syndens Angeſt

eller

Angeſt ſom Syndens Følge i den Enkelte.

Ved det qualitative Spring kom Synden ind i Verden, og ſaaledes kommer den beſtandig ind. Saaſnart dette er ſat, ſkulde man troe, at Angeſten var hævet, da jo Angeſten blev beſtemmet ſom Friheds Viſen ſig for ſig ſelv i Muligheden. Det qualitative Spring er jo Virkeligheden, og forſaavidt er jo Muligheden ophævet og Angeſten. Dette er dog ikke ſaa. Deels er nemlig Virkeligheden ikke eet Moment, deels er den Virkelighed, der blev ſat, en uberettiget Virkelighed. Angeſten kommer da igjen i Forhold til det Satte og til det Tilkommende. Dog er Angeſtens Gjenſtand nu et Beſtemt, dens Intet er virkelig Noget, da Forſkjellen mellem Godt og Ondt*) er ſat

*) Det Problem: hvad er det Gode, er et Problem, der kommer vor Tid nærmere og nærmere, fordi det har afgjørende Betydning for Spørgsmaalet om Forholdet mellem Kirke og Stat og det Sædelige. I Beſvarelſen maa man imidlertid være forſigtig. Det Sande har hidtil paa en underlig Maade havt Præferencen, idet man har opfattet og fremſtillet den Trilogie: det Skjønne, det Gode, det Sande — i det Sande (i Erkjendelſen). Det Gode lader ſig ſlet ikke definere. Det Gode er Friheden. For Friheden eller i Friheden er først Forſkjellen mellem Godt og Ondt, og denne Forſkjel er aldrig in abstracto, men kun in concreto. Deraf kommer det for den ikke Heelbefarne Forſtyrrende i den ſokratiſke Methode, at han vieblikkelig kalder dette tilſyneladende uendelig Abſtracte det Gode tilbage paa det meſt Concrete. Methoden er ganſke rigtig, kun feilede han (græſk talt handlede han

in concreto, og Angesten derfor har tabt sin dialektiske Tvetydighed. Dette gjælder om Adam, som om ethvert senere Individ; thi ved det qualitative Spring ere de fuldkommen lige.

Naar Synden er sat i den Enkelte ved det qualitative Spring, da er Forskjellen sat mellem Godt og Ondt. Vi have intetsteds forskyldt den Taabelighed, der mener, at Mennesket maa synde, derimod have vi bestandig protesteret mod enhver blot experimenterende Viden, have sagt, hvad vi atter gjentage, at Synden forudsætter sig selv ligesom Friheden og lader sig ligesaa lidet forklare af noget Foregaaende som denne. At lade Friheden begynde som et liberum arbitrium (der intetsteds har hjemme, jfr. Leibnitz), der ligesaa godt kan vælge det Gode som det Onde, er fra Grunden af at umuliggjøre enhver Forklaring. At tale om Godt og Ondt som Frihedens Gjenstand er at endeliggjøre baade Friheden og Begreberne Godt og Ondt. Friheden er uendelig og fremkommer af Intet.

---

retteligen) i at opfatte den udvortes Side af det Gode (det Nyttige, det endelig Teleologiske). Forskjellen mellem Godt og Ondt er vel for Friheden, men ikke in abstracto. Denne Misforstaaelse kommer af, at man gjør Friheden til noget Andet, til en Tankegjenstand. Men Friheden er aldrig in abstracto. Naar man vil give Friheden et Øieblik til at vælge mellem Godt og Ondt, uden selv at være i nogen af Delene, da er Friheden netop i det Øieblik ikke Frihed men en meningsløs Reflexion, og hvortil hjælper saa Experimentet uden til at forvirre. Dersom (sit venia verbo) Friheden bliver i det Gode, da veed den slet ikke af det Onde. I denne Forstand kan man sige om Gud (vil Nogen misforstaae det, da er det ikke min Skyld) at han ikke veed af det Onde. Dermed siger jeg ingenlunde, at det Onde blot er det Negative, das Aufzuhebende; men det, at Gud ikke veed af det, ikke kan og ikke vil vide af det, er det Ondes absolute Straf. I denne Forstand bruges Præpositionen *απο* i det N. T., for at betegne Bortfjernelsen fra Gud, Guds, om jeg saa tør sige, Ignoreren af det Onde. Naar man opfatter Gud endeligt, da er det vel nemt nok for det Onde, om Gud vilde ignorere det, men da Gud er den Uendelige, saa er hans Ignoreren den levende Tilintetgjørelse; thi det Onde kan ikke undvære Gud, endog blot for at være det Onde. Jeg vil anføre et Skriftsted, 2 Thess. 1, 9 siges der om dem, der ikke kjende Gud og ikke adlyde Evangeliet: *οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὀλέθρον αἰώνιον, ἀπο προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀπο τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτου.*

Derfor at ville sige, at Mennesket synder nødvendigt, er at ville lægge Springets Cirkel ud i en lige Linie. At en saadan Adfærd forekommer Mange høist plausibel, har sin Grund i, at Tankeløshed falder mange Mennesker allernaturligst, og at deres Tal til alle Tider var Legio, der ansee den Betragtningsfærd priselig, der gjennem alle Aarhundreder forgjeves er bleven stemplet: λογος αργος (Chrysipp.) ignava ratio (Cicero), sophisma pigrum, la raison paresseuse (Leibnitz).

Psychologien har nu atter Angesten som sin Gjenstand, dog maa den være forsigtig. Det individuelle Livs Historie gaaer fort i en Bevægelse fra Tilstand til Tilstand. Enhver Tilstand sættes ved et Spring. Som Synden kom ind i Verden, saa vedbliver den at komme, hvis den ikke standses. Men enhver dens Gjentagelse er dog ikke en simpel Consequents, men et nyt Spring. Forud for ethvert saadant Spring gaaer en Tilstand som den nærmeste psychologiske Approximation. Denne Tilstand er Psychologiens Gjenstand. I enhver Tilstand er Muligheden tilstede og forsaavidt Angesten. Saaledes er det, efterat Synden er sat; thi kun i det Gode er Eenhed af Tilstand og Overgang.

§ 1.

Angest for det Onde.

a) Den satte Synd er vel en ophævet Mulighed, men den er tillige en uberettiget Virkelighed. Forsaavidt kan Angesten forholde sig til den. Da den er en uberettiget Virkelighed, skal den igjen negeres. Dette Arbeide vil Angesten paatage sig. Her er Tumlepladsen for Angestens snilde Sophistik. Medens Syndens Virkelighed holder Frihedens ene Haand i sin isnende Høire ligesom Commandanten, gestikulerer den anden Haand med Skuffelsen og Bedraget og Blendværkets Veltalenhed*).

*) Kun ganske kort kan jeg i Forhold til Undersøgelsens Form antyde næsten algebraisk den enkelte Tilstand. Til egentlig Skildring er her ikke Stedet.

b) Den satte Synd er tillige i sig Consequents, om den end er en Friheden fremmed Consequents. Denne Consequents forkynder sig, og Angestens Forhold er til denne Consequentsens Tilkommelse, der er en ny Tilstands Mulighed. Hvor dybt et Individ er sunket, det kan dog synke dybere, og dette „kan" er Angestens Gjenstand. Jo mere Angesten her slappes, desto mere betyder det, at Syndens Consequents er gaaet Individet over in succum et sanguinem, og at Synden har faaet Indfødsret i Individualiteten.

Synden betyder naturligvis her det Concrete; thi man synder aldrig overhovedet eller i Almindelighed. Selv den Synd*), at ville tilbage over Syndens Virkelighed, er ikke en Synd overhovedet, og en saadan er aldrig forekommen. Den, der kjender Noget til Menneskene, veed meget godt, at Sophisteriet bestandig bærer sig saaledes ad, at der bestandig kun stødes an paa et enkelt Punkt, hvilket Punkt idelig varieres. Angesten vil have Syndens Virkelighed bort, ikke ganske, men til en vis Grad, eller rettere den vil til en vis Grad lade Syndens Virkelighed have sit Forblivende, men kun til en vis Grad vel at mærke. Den er derfor endog ikke utilbøielig til at gantes lidt med de qvantitative Bestemmelser, ja jo mere udviklet den er, desto videre tør den drive dette Ganterie, men saasnart den qvantitative Bestemmens Spøg og Tidsfordriv vil til at fange Individet i det qualitative Spring, hvilket ligesom Myreslugeren ligger paa Luur i den af det løse Sand dannede Tragt, da trækker Angesten sig forsigtig tilbage, da har den et lille Punkt, der maa frelses og som er uden Synd og i næste Øieblik et andet. Syndsbevidstheden dyb og alvorlig udfærdiget i Angerens Udtryk er en stor Sjeldenhed. Imidlertid skal jeg dog vel vogte mig saavel for min egen Skyld som for Tænkningens og for Næstens Skyld, at udtrykke det saaledes, som Schelling formodentlig vilde udtrykke det, der etsteds taler om Genie til

*) Dette er ethisk talt; thi Ethiken seer ikke Tilstanden, men seer, hvorledes Tilstanden i samme Øieblik er en ny Synd.

Gjerning i samme Forstand som til Musik o. s. v. Saaledes kan man stundom, uden at være sig det bevidst, med eet forklarende Ord tilintetgjøre Alt. Participerer ikke ethvert Menneske væsentlig i det Absolute, da er Alt forbi. I det Religieuses Sphære skal man derfor ikke tale om Genie som en speciel Begavelse, der kun er givet Enkelte; thi Begavelsen er her det at ville, og den, som ikke vil, ham skal man idetmindste holde saaledes i Hævd, at man ikke beklager ham.

Ethisk talt er Synden ingen Tilstand. Tilstanden derimod er bestandig den sidste psychologiske Approximation til den næste Tilstand. Angesten er nu bestandig tilstede som den ny Tilstands Mulighed. I den først beskrevne Tilstand (a) er Angesten mere bemærkelig, hvorimod den i b mere og mere forsvinder. Men Angesten er dog udenfor et saadant Individ og fra Aandens Standpunkt seet er den større end enhver anden. I a er Angesten for Syndens Virkelighed, ud af hvilken den sophistisk frembringer Muligheden, medens den ethisk seet synder. Angestens Bevægelse er her den modsatte af den i Uskyldigheden, hvor den ud af Syndens Mulighed psychologisk talt frembringer Virkeligheden, medens denne dog ethisk betragtet fremkommer ved det qualitative Spring. I b er Angesten for Syndens yderligere Mulighed. Tager her Angesten af, da forklare vi det paa dette Punkt deraf, at Syndens Consequents seirer.

c) Den satte Synd er en uberettiget Virkelighed, den er Virkelighed og af Individet sat som Virkelighed i Angeren, men Angeren bliver ikke Individets Frihed. Angeren nedsættes til en Mulighed i Forhold til Synden, med andre Ord Angeren kan ikke hæve Synden, den kan kun sørge over den. Synden gaaer frem i sin Consequents, Angeren følger den Skridt for Skridt, men altid et Øieblik for sildigt. Den tvinger sig selv til at see det Forfærdelige, men den er som hiin vanvittige Lear (O du zertrümmert Meisterstück der Schöpfung!), den har tabt Regjeringens Tømmer og kun beholdt Kraften til at græmme sig. Her er Angesten paa sit Høieste. Angeren er gaaet fra Forstanden og Angesten potenseret til Anger. Syndens Con-

sequents gaaer frem, den slæber Individet med sig som en Qvinde, hvem en Boddel slæber efter sig i hendes Haar, medens hun skriger i Fortvivlelse. Angesten er forud, den opdager Consequentsen før den kommer, som man kan mærke paa sig selv, at der er et Uveir forhaanden; den kommer nærmere, Individet skjælver som en Hest, der stømmende standser ved det Punkt, hvor den engang blev sky. Synden seirer. Angesten kaster sig fortvivlet i Angerens Arme. Angeren vover det Sidste. Den opfatter Syndens Consequents som Straflidelse, Fortabelsen som Syndens Consequents. Den er fortabt, dens Dom er afsagt, dens Fordømmelse vis, og Dommens Skærpelse er, at Individet skal slæbes gjennem Livet hen til Retterstedet. Med andre Ord Angeren er bleven vanvittig.

Hvad her er antydet, kan Livet give Leilighed til at iagttage. En saadan Tilstand findes sjeldent hos de aldeles fordærvede Naturer, men i Almindelighed kun hos de dybere; thi der skal en betydelig Oprindelighed og en Udholdenhed i affindig Villen til ikke at gaae ind under a eller b. Den Sophisme, som den vanvittige Anger hvert Øieblik formaaer at frembringe, er ingen Dialektik istand til at besejre. En saadan Anger har en Sønderknuselse, som i Lidenskabens Udtryk og Dialektik er langt mægtigere (i anden Forstand naturligviis afmægtigere, men det er dog mærkeligt, hvad den, der har iagttaget Sligt, vist har bemærket, hvilken Overtalelsesgave og hvilken Veltalenhed en saadan Anger har til at afvæbne alle Indvendinger, til at overbevise Alle, der komme den nær, for da atter at fortvivle over sig selv, naar denne dens Udspredelse er forbi) end den sande Anger. At ville standse denne Rædsel ved Ord og Talemaader er spildt Uleilighed, og Den, der kan falde paa Sligt, kan altid være sikker paa, at hans Præk bliver som Barnelallen i Sammenligning med den elementariske Veltalenhed, der staaer til en Saadans Tjeneste. Phænomenet kan vise sig ligesaa godt i Forhold til det Sandselige (Hengivenhed til Drik, til Opium, til Udsvævelser o. s. v.) som i Forhold til det Høiere i Mennesket (Stolthed, Forfængelighed, Vrede, Had, Trods,

Underfundighed, Misundelse o. s. v.). Individet kan angre sin Brede, og jo dybere han er, jo dybere er Angeren. Men Angeren kan ikke gjøre ham fri, deri griber han feil. Anledningen kommer; Angesten har allerede opdaget den, hver en Tanke zittrer, og Angesten blodsuger Angerens Kraft og ryster sit Hoved; det er som havde Breden allerede seiret, han ahner allerede den Frihedens Sønderknuselse, der er forbeholdt det næste Øieblik, Øieblikket kommer, Breden seirer.

Hvilken end Syndens Consequents er: at Phænomenet viser sig efter en ordentlig Maalestok, er altid Tegn paa en dybere Natur. At man seer det sjeldnere i Livet, det vil sige, at man maa være Jagttager for at see det hyppigere, kommer deraf, at det lader sig skjule, samt, at det ofte fordrives, idet Menneskene bruge en eller anden Klogskabsregel til at fordrive dette det høieste Livs Foster. Man behøver blot at raadføre sig med Creti og Pleti, saa bliver man snart som Folk er flest, og vil altid kunne sikkre sig et Par vederhæftige Mænds Dom for, at man er det. Det probateste Middel for at blive fri for Aandens Anfægtelse, er jo før jo hellere at blive aandløs. Naar man blot i Tide passer paa det, saa gaaer Alt af sig selv, og hvad Anfægtelsen angaaer, da kan man forklare den, at den slet ikke er til, eller i det Høieste at betragte som en piquant digterisk Fiction. Veien til Fuldkommenheden var i gamle Dage trang og eensom, Vandringen bestandig foruroliget af Forvildelser, udsat for Syndens Røveroverfald, efterstræbt af det Forbigangnes Piil, der er farlig som de skythiske Horders; nu reiser man til Fuldkommenheden paa Jernbane i godt Compagnie, og inden man veed et Ord af det, saa er man der.

Det Eneste, der i Sandhed formaaer at afvæbne Angerens Sophisme er Tro, Mod til at troe, at Tilstanden selv er en ny Synd, Mod til at forsage Angesten uden Angest, hvilket kun Troen formaaer, uden at den dog derfor tilintetgjør Angesten, men bestandig selv evig ung vikler sig ud af Angestens Dødsøieblik. Dette formaaer kun Troen; thi kun i Troen er Synthesen evigt og hvert Øieblik mulig.

At alt det her Udviklede tilhører Psychologien, er ikke vanskeligt at indsee. Ethisk dreier Alt sig om at faae Individet rigtigen stillet i Forhold til Synden. Saasnart det staaer der, staaer det angrende i Synden. I samme Øieblik er det, seet i Ideen, hjemfalden til Dogmatiken. Angeren er den høieste ethiske Modsigelse, deels fordi Ethiken netop ved at fordre Idealiteten maa nøies med at modtage Angeren, deels fordi Angeren bliver dialektisk tvetydig med Hensyn til hvad den skal hæve, hvilken Tvetydighed først Dogmatiken hæver i Forsoningen, hvori Arvesyndens Bestemmelse bliver tydelig. Desuden synker Angeren Gjerningen, og denne sidste er det egentligen Ethiken fordrer. Tilsidst maa da Angeren faae sig selv til Gjenstand, idet Angerens Øieblik bliver et Gjerningens Deficit. Det var derfor et ægte ethisk Udbrud, fuldt af Energie og Mod, da den gamle Fichte sagde, at der var ikke Tid til at angre. Dermed bragte han dog ikke Angeren paa sin dialektiske Spidse, hvor den sat vil ophæve sig selv ved ny Anger, og hvor den da synker sammen.

Hvad her er blevet udviklet i denne Paragraph er, som allevegne i dette Skrift, hvad man psychologisk kunde kalde Frihedens psychologiske Stillinger til Synden, eller psychologiske, approximerende Tilstande. De udgive sig ikke for at forklare Synden ethisk.

§ 2.

Angest for det Gode.

(Det Dæmoniske.)

Man hører i vore Tider sjeldnere tale om det Dæmoniske. De enkelte Fortællinger derom, som findes i det N. T., lader man i Almindelighed staae hen. Forsaavidt Theologerne søge at forklare dem, fordybe de sig gjerne i Jagttagelser over en eller anden unaturlig Synd, hvor man da ogsaa finder Exempler paa, at det Dyriske har faaet en saadan Magt over et Menneske, at dette næsten forkynder sig ved en dyrisk uarticuleret

Lyd, eller ved en dyrisk Mimik og et dyrisk Blik, hvad enten nu Dyrisheden har vundet en udpræget Skikkelse i Menneskets (det physiognomiske Udtryk, Lavater), eller den glimtvis som et forsvindende Tilbud lader ane hvad der boer derinde, ligesom Vanvidets Blik eller Gestus i et Øieblik, der er kortere end det korteste Øieblik, parodierer, spotter, vrænger ad den fornuftige, besindige, aandrige Mand, med hvem man staaer og taler. Hvad Theologerne i denne Henseende bemærke kan være ganske sandt, men Alt gjælder om Pointen. I Almindelighed beskrives Phænomenet nu saaledes, at man tydeligen seer, at det, der tales om, er Syndens Trældom, den Tilstand, som jeg ikke veed bedre at beskrive end ved at minde om en Leeg, man har, hvor Tvende skjules af een Kappe, som var det kun eet Menneske, og den Ene nu taler, den Anden gesticulerer aldeles tilfældigt i Forhold til Talen; thi saaledes har Dyret iført sig Menneskets Skikkelse, og vrænger nu bestandig ad ham ved sin Gesticulation og sit Mellemspil. Men Syndens Trældom er endnu ikke det Dæmoniske. Saasnart Synden er sat, og Individet forbliver i Synden, da er der to Formationer, af hvilke vi i den foregaaende Paragraph have beskrevet den ene. Naar man ikke agter herpaa, kan man ikke bestemme det Dæmoniske. Individet er i Synden, og dets Angest er for det Onde. Denne Formation er, seet fra et høiere Standpunkt, i det Gode; thi derfor ængstes den for det Onde. Den anden Formation er det Dæmoniske. Individet er i det Onde og ængstes for det Gode. Syndens Trældom er et ufrit Forhold til det Onde, men det Dæmoniske er et ufrit Forhold til det Gode.

Det Dæmoniske bliver derfor først ret tydeligt, idet det berøres af det Gode, hvilket da udenfra kommer til dets Grændse. Det er af denne Grund mærkeligt, at det Dæmoniske i det N. T. netop først viser sig ved Christi Træden til det, og hvad enten Dæmonen er en Legio (cfr. Matth. VIII, 28—34. Marcus V, 1—20. Luc. VIII, 26—39) eller den er stum (cfr. Luc. XI, 14), Phænomenet er det samme, er Angest for det Gode;

thi Angesten kan ligesaa godt udtrykke sig i Forstummen som i Skrig. Det Gode betyder naturligviis Frihedens Redintegration, Forløsning, Frelse, eller hvorledes man vil benævne det.

I ældre Tider har der ofte været Tale om det Dæmoniske. Det har her ingen Betydning at gjøre Studier eller at have gjort Studier, der satte Een istand til at opramse og citere lærde og curiøse Bøger. Man kan let skizzere de forskjellige Betragtninger, der ere mulige og som til forskjellig Tid ogsaa have været virkelige. Dette kan have sin Betydning, da Betragtningernes Forskjellighed kan lede i Bestemmelsen af Begrebet.

Man kan betragte det Dæmoniske æsthetisk-metaphysisk. Phænomenet falder da ind under Bestemmelse af Ulykke, Skjebne o. s. v., lader sig betragte i Analogie med at være født sindssvag o. s. v. Man forholder sig da medlidende til Phænomenet. Men ligesom det at ønske er den usleste af alle Solo-Kunster, saaledes er det at være medlidende, i den Forstand, hvori det almindeligen tages, den usleste af alle selskabelige Virtuositeter og Behændigheder. Medlidenheden er saa langt fra at være den Lidende til Gode, at man i den snarere blot freder om sin Egoisme. Man tør ikke i dybere Forstand tænke over Sligt, og nu frelser man sig ved Medlidenhed. Først naar den Medlidende i sin Medlidenhed forholder sig saaledes til den Lidende, at han i strængeste Forstand fatter, at det er hans Sag, der her er Spørgsmaal om, først naar han veed saaledes at identificere sig med den Lidende, at han, idet han kæmper for en Forklaring, kæmper for sig selv, forsagende al Tankeløshed, Blødagtighed og Feighed, først da faaer Medlidenheden Betydning og først da finder den maaskee Meningen, da den Medlidende deri er forskjellig fra den Lidende, at han lider under en høiere Form. Naar Medlidenheden forholder sig saaledes til det Dæmoniske, da bliver Spørgsmaalet ikke om nogle trøstende Ord eller en Skjærv, eller et Skuldertræk; thi hvis man ømmer sig, saa har man faaet Noget at ømme sig for. Dersom det Dæmoniske er en Skjebne, da kan det hænde Enhver. Dette

staaer ikke til at negte, om man end i vor feige Tid gjør alt muligt for ved Adspredelser og høirøstede Foretagenders Janitscharmusik at holde eensomme Tanker borte, ligesom man ved Blus, ved Hylen, ved Bækkeners Lyd holder de vilde Dyr borte i Amerikas Skove. Deraf kommer det, at man i vor Tid faaer saa lidet at vide om de høieste aandelige Anfægtelser, men desto mere om alle de leflende Conflikter mellem Mand og Mand og Qvinde, som et forfinet Selskabs- og Soiree-Liv fører med sig. Overtager den sande humane Medlidenhed som Cautionist og Selvskyldner Lidelsen, da maa den først komme paa det Rene om, hvorvidt det er Skjebne og hvorvidt Skyld. Og denne Distinction maa være udfærdiget med Friheden bekymrede men ogsaa energiske Lidenskab, at man tør fastholde den, om hele Verden styrtede sammen, selv om det synes, at man ved sin Urokkelighed afstedkom ubodelig Skade.

Man har ethisk dømmende betragtet det Dæmoniske. Det er bekjendt nok, med hvilken forfærdelig Strenghed man har forfulgt, opdaget, straffet det. Man gyser i vor Tid ved Fortællingen derom, man bliver sentimental og følsom ved Tanken om, at man ikke handler saaledes i vor oplyste Tid. Kan saa vist gjerne være, men er den sentimentale Medlidenhed saa langt priisværdigere? Jeg har ikke med at dømme og fordømme hiin Adfærd, kun med at betragte den. Det, at den var saa ethisk streng, viser netop, at dens Medlidenhed var af en bedre Bonitet. Idet den identificerede sig selv for Tanken med Phænomenet, havde den ingen videre Forklaring, end at det var Skyld. Den holdt sig derfor overbeviist om, at den Dæmoniske dog til syvende og sidst efter sin bedre Mulighed selv maatte ønske, at der brugtes al Grusomhed og Strenghed mod ham*). Var

*) Den, der ikke er saa ethisk udviklet, at han vilde føle en Trøst og Lindring, om Een, selv naar han leed allermest, dog havde Mod til at sige ham: det er ikke Skjebne, det er Skyld, føle Trøst og Lindring, naar det blev sagt ham oprigtigt og alvorligt, han er ikke i stor Forstand ethisk udviklet; thi den ethiske Individualitet frygter Intet saa meget som Skjebne og æsthetisk Lirumlarum, der i Medlidenhedens Kaabe vil fralifte ham Klenodiet o: Friheden.

det ikke, for at tage et Exempel fra en lignende Sphære, var det ikke Augustinus, der anbefalede Straffe, ja Livsstraffe mod Kjettere? Mon han manglede Medlidenhed, eller mon hans Adfærds Forskjellighed fra vor Tids ikke snarere laae deri, at hans Medlidenhed ikke havde gjort ham feig, saa at han sig selv betræffende vilde have sagt: dersom det kom saavidt med mig, da Gud give der var en Kirke, der ikke vilde opgive mig, men bruge al Magt. Men i vor Tid frygter man for, hvad Socrates etsteds siger, at lade sig skære og brænde af Lægen for at helbredes.

Man har betragtet det Dæmoniske medicinsk-behandlende. Og det forstaaer sig: mit Pulver und mit Pillen — og saa med Lavementer! Nu slog Apothekeren og Doktoren sig sammen. Patienten blev fjernet, for at ikke Andre skulde blive bange. I vor modige Tid tør man ikke sige til en Patient, at han skal døe, man tør ikke kalde Præsten, af Frygt for at han skal døe af Forskrækkelse, man tør ikke sige til en Patient, at der i de samme Dage er død Een af den samme Sygdom. Patienten blev fjernet, Medlidenheden lod spørge til ham, Lægen lovede snarest muligt at udgive en tabellarisk og statistisk Oversigt, for at tilveiebringe et Gjennemsnitstal. Og naar man har et Gjennemsnitstal, saa er Alt forklaret. Den medicinsk-behandlende Betragtning anseer Phænomenet for reent physisk og somatisk, og gjør, som Læger ofte gjøre det, og in specie en Læge i en af Hoffmans Noveller, tager sig en Priis og siger: det er en betænkelig Sag.

At tre saa forskjellige Betragtningsmaader ere mulige, viser Phænomenets Tvetydighed, at det paa en Maade hører hjemme i alle Sphærer, i det Somatiske, Psychiske, Pneumatiske. Dette tyder paa, at det Dæmoniske har et langt større Omfang end almindeligt antages, hvad der lader sig forklare deraf, at Mennesket er en Synthese af Sjel og Legeme baaret af Aand, hvorfor en Desorganisation af det Ene viser sig i det Øvrige. Men naar man først bliver opmærksom paa, hvilket

Omfang det har, da skal det maaskee vise sig, at adskillige endog af dem, der ville behandle dette Phænomen, selv gaae ind derunder, og at der findes Spor deraf hos ethvert Menneske, saa vist som ethvert Menneske er en Synder.

Men da det Dæmoniske i Tidernes Løb har betydet mangehaande Ting og tilsidst er avanceret til at betyde hvad det skal være, saa bliver det bedst at bestemme Begrebet lidt. Det maa i denne Henseende allerede paaagtes, at vi have anviist det den Plads, vi have gjort. I Uskyldigheden kan der ikke være Tale om det Dæmoniske. Paa den anden Side maa man opgive enhver phantastisk Foreſtilling om en Forskrivelse til det Onde o. s. v., hvorved Menneskets blev aldeles ondt. Heraf fremkom Modsigelsen i hiin ældre Tids strenge Adfærd. Dette antog man og dog vilde man straffe. Men Straffen selv var dog ikke blot en Nødværge, men tillige for at frelse (enten ved en mildere Straf den Vedkommende, eller ved Livsstraffen andre Vedkommende), men dersom der kunde være Tale om Frelse, da var Individet dog ikke ganske i det Ondes Magt; og var det ganske i det Ondes Magt, er det en Modsigelse at straffe. Hvis det Spørgsmaal her skulde fremkomme, hvorvidt det Dæmoniske er et psychologisk Problem, da maa jeg svare, det Dæmoniske er en Tilstand. Udaf denne Tilstand kan bestandig frembryde den enkelte syndige Gjerning. Men Tilstanden er en Mulighed, om den naturligviis igjen i Forhold til Uskyldigheden er en Virkelighed sat ved det qualitative Spring.

Det Dæmoniske er Angest for det Gode. I Uskyldigheden var Friheden ikke sat som Frihed, dens Mulighed var i Individualiteten Angest. I det Dæmoniske er Forholdet vendt om. Friheden er sat som Ufrihed; thi Friheden er tabt. Frihedens Mulighed er her igjen Angest. Forskjellen er absolut; thi Frihedens Mulighed viser sig her i Forhold til Ufriheden, hvilken er lige det modsatte af Uskyldigheden, der er en Bestemmelse hen til Friheden.

Det Dæmoniske er Ufriheden, der vil afslutte sig. Dette

er og bliver imidlertid en Umulighed, den beholder altid et Forhold, og selv om dette ganske tilsyneladende er forsvundet, er det der dog, og Angesten viser sig strax i Berøringens Øieblik. (Cfr. det Foregaaende i Anledning af Fortællingerne i det N. T.)

Det Dæmoniske er det Indesluttede og det ufrivilligt Aabenbare. Disse tvende Bestemmelser betegne, hvad de og skulle, det Samme; thi det Indesluttede er netop det Stumme, og naar dette skal yttre sig, maa det skee mod dets Villie, idet den i Ufriheden til Grund liggende Frihed, ved at komme i Communication med Friheden udenfor, revolterer, og nu forraader Ufriheden, saaledes, at det er Individet, der forraader sig selv mod sin Villie i Angesten. Det Indesluttede maa derfor her tages i en ganske bestemt Betydning; thi saaledes, som det i Almindelighed bruges, kan det betyde den høieste Frihed. Brutus, Henrich V af Engelland som Prinds o. s. v. vare saaledes indesluttede, indtil Tiden kom, da det viste sig, at deres Indesluttethed var en Pagt med det Gode. En saadan Indesluttethed var derfor identisk med en Udvidethed, og der er aldrig nogen Individualitet i skjønnere og ædlere Forstand udvidet, end den, der er indesluttet i en stor Idees Moderliv. Friheden er netop det Udvidende. I Modsætning hertil er det jeg mener, at man κατ' ἐξοχην kan bruge indesluttet om Ufriheden. Man bruger i Almindelighed et mere metaphysisk Udtryk om det Onde, at det er det Negtende; det ethiske Udtryk herfor er netop, naar man betragter Virkningen deraf i Individet, det Indesluttede. Det Dæmoniske slutter sig ikke inde med Noget, men slutter sig selv inde, og deri ligger det Dybsindige i Tilværelsen, at Ufriheden netop gjør sig selv til en Fange. Friheden er bestandig communicerende (selv om man vil tage et Hensyn til den religieuse Betydning i Ordet, gjør det ingen Skade), Ufriheden bliver mere og mere indesluttet, og vil ikke Communicationen. Dette kan man iagttage i alle Sphærer. Det viser sig i Hypochondrie, i Grillenfængerie, det viser sig i de høieste Lidenskaber, naar disse i den dybe

Misforstaaelse indføre Taushedes-Systemet*). Naar Friheden nu berører Indesluttetheden, da bliver den angest. Man har i daglig Tale et Udtryk, der er yderst betegnende. Man siger om Een: han vil ikke rykke ud med Sproget. Det Indesluttede er netop det Stumme; Sproget, Ordet er netop det Frelsende, det Frelsende fra det Indesluttedes tomme Abstraktion. Man lade det Dæmoniske her betyde x, Frihedens Forhold dertil udenfra x, Loven for det Dæmoniskes Aabenbarelse er, at det mod sin Villie rykker ud med Sproget. I Sproget ligger nemlig Communicationen. En Dæmonisk i det N. T. siger derfor til Christus, da han nærmer sig: τι εμοι και σοι; han vedbliver: at Christus kommer for at fordærve ham (Angest for det Gode). Eller en Dæmonisk beder Christus om at gaae en anden Vei. (Naar Angesten er for det Onde cfr. § 1, da tyer Individet til Frelsen.)

Exempler herpaa i alle mulige Sphærer og i alle mulige Grader frembyder Livet rigelig. En forstokket Forbryder vil ikke gaae til Bekjendelse (heri ligger netop det Dæmoniske, at han ikke vil communicere med det Gode gjennem Straffens Lidelse). Der gives en Methode mod en saadan, som maaskee sjeldnere bruges. Det er Taushed og Diets Magt. Dersom en Inquisitor har legemlig Kraft og aandelig Elasticitet til at holde ud uden at slappe sit Muskelspil, Kraft til at holde ud om det saa er 16 Timer, det skal tilsidst lykkes ham, at Tilstaaelsen uvilkaarligt bryder ud. Intet Menneske, der har en ond Samvittighed, kan udholde Taushed. Sætter man ham i eensomt Fængsel, da sløver han sig selv. Men denne Taushed, medens Dommeren er tilstede, Secretairerne ventende paa at føre til

*) Det er allerede sagt og siges her igjen, at det Dæmoniske har et ganske andet Omfang end man almindeligt troer. I den foregaaende Paragraph ere Formationerne i den anden Retning antydede; her følger den anden Suite af Formationer, og saaledes som jeg har fremstillet det, lader Adskillelsen sig gjennemføre. Har man nogen bedre, saa vælge man den; men det er ikke ilde, om man er lidt forsigtig paa disse Gebeter; thi ellers løber Alt sammen.

Protocol, er det dybsindigste og skarpsindigste Spørgsmaal, er den forfærdeligste Tortur, men dog en tilladelig; men ingenlunde saa let at afstedkomme som man troer. Det Eneste, der kan tvinge Indesluttetheden til at tale, er enten en høiere Dæmon (thi hver Djævel regjerer i sin Tid) eller det Gode, der absolut kan tie, og hvis nogen Snildhed her ved Tausheds-Examinationen vil bringe den i Forlegenhed, da skal Inquisitor selv blive beskæmmet, og det skal vise sig, at han tilsidst bliver bange for sig selv og maa bryde Tausheden. Ligeoverfor den underordnede Dæmon og de underordnede Menneskenaturer, hvis Gudsbevidsthed ikke er stærkt udviklet, seirer Indesluttetheden ubetinget, fordi de første ikke formaae at holde ud, og de sidste i al Uskyldighed ere vante til at leve fra Haanden i Munden og have Hjertet paa Tungen. Det er utroligt, hvilken Magt den Indesluttede kan faae over saadanne Mennesker, hvorledes de tilsidst trygle og bede blot om et Ord, der kan afbryde Stilheden, men det er ogsaa oprørende paa den Maade at søndertræde de Svage. Man troer maaskee, at Sligt kun forekommer blandt Fyrster og Jesuiter, at man for at gjøre sig en tydelig Forestilling derom, maa tænke paa Domitian, Cromwell, Alba, eller en Jesuitergeneral, der er ligesom et Appellativ derfor. Ingenlunde, det forekommer langt hyppigere. Imidlertid maa man være forsigtig i at bedømme Phænomenet; thi skjøndt Phænomenet er det samme, kan Grunden være lige den modsatte, da den Individualitet, der udøver Indesluttethedens Despotie og Tortur, selv kunde ønske at tale, selv vente paa en høiere Dæmon, der kunde bringe Aabenbarelsen frem. Men Indesluttethedens Bøddel kan ogsaa selvisk forholde sig til sin Indesluttethed. Dog herom alene kunde jeg skrive et heelt Værk, uagtet jeg ikke efter Skik og Vedtægt mellem Jagttagerne i vor Tid har været i Paris og i London, som fik man paa den Maade saa Stort at vide, andet end Snak og Probenreuter-Visdom. Naar man blot passer paa sig selv, da skal en Jagttager have nok af 5 Mænd og 5 Qvinder og ti Børn for at opdage alle mulige menneskelige Sjels-Tilstande.

Hvad jeg kunde have at sige kunde vel ogsaa have sin Betydning især for Enhver, der har med Børn at gjøre eller noget Forhold til dem. Det er af uendelig Vigtighed, at Barnet eleveres ved Foreſtillingen om den ophøiede Indeſluttethed, og frelſes fra den misforſtaaede. I udvortes Henſeende er det let at ſee, naar det Øieblik indtræder, da man tør lade et Barn gaae alene, i aandelig Henſeende er det ikke ſaa let. I aandelig Henſeende er Opgaven ſaare vanſkelig, og man kan ikke frikjøbe ſig fra den ved at holde en Barnepige og kjøbe en Gangkurv. Kunſten er beſtandig at være tilſtede og dog ikke at være tilſtede, at Barnet faaer Lov til at udvikle ſig ſelv, medens dog Overſkuelſen deraf ſtaaer tydeligt for Een. Kunſten er i allerhøieſte Grad efter den ſtørſt mulige Maaleſtok at overlade Barnet til ſig ſelv, og at udtrykke denne tilſyneladende Opgiven ſaaledes, at man tillige ubemærket veed Beſkeed om Alt. Dertil kan man godt faae Tid, ſelv om man er kongelig Embedsmand, naar man blot vil det. Naar man blot vil, ſaa kan man Alt. Og den Fader eller Opdrager, der gjorde Alt for den Betroede, men ikke forhindrede, at Barnet blev indeſluttet, han har dog altid paadraget ſig et ſtort Anſvar.

Det Dæmoniſke er det Indeſluttede, det Dæmoniſke er Angeſt for det Gode. Vi ville nu lade det Indeſluttede være x, og dets Indhold være x, det er være det Forfærdeligſte og det Ubetydeligſte, det Rædſelfulde, hvis Tilſtedeværelſe i Livet maaſkee ikke Mange drømme om, og den Bagatel, ſom Ingen agter paa*), hvad betyder ſaa det Gode ſom x? Det betyder Aabenbarelſen**). Aabenbarelſe kan igjen betyde det meſt

*) At kunne bruge ſin Kategorie er en conditio sine qua non, for at Jagttagelſe i dybere Forſtand ſkal have Betydning. Naar Phænomenet er tilſtede til en vis Grad, ſaa blive de fleſte Mennesker opmærkſomme derpaa, men formaae ikke at forklare det, fordi de mangle Kategorien, og naar de havde den, da havde de igjen en Nøgle, der lukker op allevegne, hvor der findes noget Spor af Phænomenet; thi Phænomenerne under Kategorien lyſtre denne ſom Ringens Aander lyſtre Ringen.

**) Med Flid har jeg brugt det Ord Aabenbarelſe, jeg kunde ogſaa kalde det Gode her Gjennemſigtighed. Derſom jeg maatte befrygte, at Nogen

Ophøiede (Forløsning i eminent Forstand) og det Ubetydeligste (Udsigelsen af en Tilfældighed), dette maa ikke forstyrre, Kategorien er den samme; Phænomenerne have dette tilfælleds, at de ere dæmoniske, om Forskjelligheden end forresten er svimlende. Aabenbarelsen er her det Gode; thi Aabenbarelsen er Frelsens første Udtryk. Derfor siger man for et gammelt Ord, at naar man tør nævne Ordet, da forsvinder Trolddommens Tryllerie, og derfor vaagner Somnambulen, naar man nævner hans Navn.

Indesluttetheden's Collisioner med Hensyn til Aabenbarelsen kan igjen være uendelig forskjellige, utallig nuancerede; thi det aandelige Livs vegetative Frodighed staaer ikke tilbage for Naturens, og de aandelige Tilstande ere talløsere i Forskjellighed end Blomsterne ere det. Indesluttetheden kan ønske Aabenbarelsen, at den maa udenfra tilveiebringes, maa hænde den. (Dette er en Misforstaaelse, da det er et qvindeligt Forhold til den i Aabenbarelsen satte Frihed, og den Aabenbarelsen sættende Frihed. Ufriheden kan derfor godt blive tilbage, om den Indesluttedes Tilstand end bliver lykkeligere.) Den kan ville Aabenbarelsen til en vis Grad, men beholde en lille Rest tilbage til paa en frisk igjen at begynde Indesluttetheden. (Dette er Tilfældet med de underordnede Aander, der Intet kunne gjøre en gros.) Den kan ville Aabenbarelsen, men incognito. (Dette er den spidsfindigste Modsigelse af Indesluttetheden. Imidlertid findes der Exempler derpaa i Digter-Existentser.) Aabenbarelsen kan allerede have seiret, men i samme Moment vover Indesluttetheden det sidste Forsøg, og er snild nok til at forvandle Aabenbarelsen selv til en Mystification, og Indesluttetheden har seiret*).

---

skulde kunne misforstaae Ordet Aabenbarelse og Udviklingen af dens Forhold til det Dæmoniske, som var der bestandig Tale om noget Udvortes, et haandgribeligt aabenbart Skriftemaal, hvilket dog som udvortes slet intet gavner — da skulde jeg vel have valgt et andet Ord.

*) Man seer let, at Indesluttethed eo ipso betyder Løgn eller om man saa vil Usandheden. Men Usandheden er netop Ufriheden, der er angest

Dog jeg tør ikke videre fortsætte, hvor skulde jeg blive færdig endog blot med algebraisk at nævne, end sige hvis jeg vilde skildre, vilde bryde Indesluttethedens Taushed for at lade dens Monologer blive hørlige; thi Monologen er netop dens Tale, og derfor siger man, naar man vil betegne en Indesluttet, han snakker med sig selv. Men her stræber jeg kun at give „allem einen Sinn, aber keine Zunge", som den indesluttede Hamlet formaner sine to Venner til.

Imidlertid vil jeg antyde en Collision, hvis Modsigelse er forfærdelig, som Indesluttetheden selv er det. Det, den Indesluttede gjemmer i sin Indesluttethed, kan være saa forfærdeligt, at han ikke tør udsige det, end ikke for sig selv, fordi det var som begik han ved selve Udsigelsen en ny Synd, eller som fristede det ham igjen. For at dette Phænomen skal indtræde, maa der i Individet være en Blanding af Reenhed og Ureenhed, som sjeldnere forekommer. Snarest skeer det derfor, naar Individet, idet han fuldkommede det Forfærdelige, var sig selv ikke mægtig. Saaledes kan et Menneske i beruset Tilstand have gjort hvad han kun dunkelt erindrer, men dog veed, at det var saa vildt, at det er ham umuligt næsten at vedkjende sig sig selv. Det Samme kan ogsaa være Tilfældet med et Menneske, der eengang har været sindssvag, og har beholdt en Erindring tilbage af sin forrige Tilstand. Det, der afgjør, om Phænomenet er dæmonisk, er Individets Stilling til Aabenbarelsen, om han vil gjennemtrænge hiint Faktum med Friheden, overtage det i Friheden. Saasnart han ikke vil det, da er Phænomenet dæmonisk. Dette maa man holde skarpt fast; thi selv den, der ønsker det, er dog væsentlig dæmonisk. Han har nemlig to Villier, en underordnet, afmægtig, der vil Aabenbarelsen, og en stærkere, der vil Indesluttetheden; men det, at denne er den stærkere, viser, at han væsentligen er dæmonisk.

---

for Aabenbarelsen. Derfor kaldes Djævelen ogsaa Løgnens Fader. At der nu er stor Forskjel mellem Løgn og Usandhed, mellem Løgn og Løgn og mellem Usandhed og Usandhed, det har jeg jo altid indrømmet, men Kategorien er den samme.

Det Indesluttede er den ufrivillige Aabenbarelse. Jo svagere Individualiteten oprindeligen er, eller i Forhold til som Frihedens Elasticitet er fortæret i Indesluttethedens Tjeneste, bryder tilsidst Hemmeligheden ud af et Menneske. Den ubetydeligste Berøring, et Blik i Forbigaaende o. s. v. er tilstrækkeligt til, at hiint forfærdelige, eller i Forhold til Indesluttethedens Indhold hiint comiske Bugtalerie tager sin Begyndelse. Bugtaleriet selv kan være ligefrem forkyndende eller indirecte, som naar en Sindssvag forraader sin Affindighed ved at pege hen paa et andet Menneske og sige: han er mig høist ubehagelig, han er vistnok sindssvag. Aabenbarelsen kan forkynde sig i Ord, hvor den Ulykkelige ender med at paanøde Enhver sin skjulte Hemmelighed. Den kan forkynde sig i Miner, i Blik; thi der gives Øiekast, i hvilke et Menneske ufrivilligt aabenbarer det Skjulte. Der gives et anklagende Blik, som aabenbarer, hvad man næsten ængstes for at forstaae, et sønderknuset-bønfaldende Blik, der ikke just fristet Nysgjerrigheden til at skue ind i den ufrivillige Telegraphering. I Forhold til Indesluttethedens Indhold kan alt dette igjen næsten være comisk; naar det saaledes er Latterligheder, Smaaligheder, Forfængeligheder, Barnagtigheder, Yttringer af en smaalig Misundelse, medicinske Smaa-Galskaber o. s. v., der paa den Maade aabenbare sig i Ufrivillighedens Angest.

Det Dæmoniske er det Pludselige. Det Pludselige er et nyt Udtryk fra en anden Side for det Indesluttede. Det Dæmoniske bestemmes som det Indesluttede, naar der reflekteres paa Gehalten, det bestemmes som det Pludselige, naar der reflekteres paa Tiden. Det Indesluttede var Virkningen af den negtende Sig-Forholden i Individualitet. Indesluttetheden sluttede sig bestandig mere og mere af mod Communicationen. Men Communicationen er igjen Udtrykket for Continuiteten, og Negationen af Continuiteten er det Pludselige. Man skulde troe, at Indesluttetheden havde en overordentlig Continuitet, dog er det lige det Modsatte, om den end i Sammenligning med den fade blødagtige Falden ud fra sig selv,

der bestandig gaaer op i Indtrykket, har et Skin af Continuitet. Den Continuitet, Indesluttetheden har, lader sig bedst sammenligne med den Svimmelhed, som en Top, der bestandig svinger sig om paa sin Spidse, maa have. Dersom da ikke Indesluttetheden driver det til fuldkommen Sindssvaghed, hvilken er et Einerleis sørgelige perpetuum mobile, saa vil Individualiteten dog bevare en vis Continuitet med det øvrige Menneskeliv. I Forhold til denne Continuitet vil nu netop hiin Indesluttethedens Skin-Continuitet vise sig som det Pludselige. I et Øieblik er det der, i næste er det borte, og ligesom det er borte, da er det der igjen heelt og fuldstændigt. Det lader sig ikke indarbeide eller gjennemarbeide i nogen Continuitet, men det, der saaledes yttrer sig, er netop det Pludselige.

Dersom nu det Dæmoniske var noget Somatisk, da vilde det aldrig være det Pludselige. Naar Feberen, eller Sindssvagheden o. s. v. kommer igjen, da opdager man dog tilsidst en Lov derfor, og denne Lov ophæver dog det Pludselige til en vis Grad. Men det Pludselige kjender ingen Lov. Det hører ikke hjemme i Naturphænomenerne, men er et psychisk, er Ufrihedens Yttring.

Det Pludselige er som det Dæmoniske Angest for det Gode. Det Gode betyder her Continuiteten; thi Frelsens første Yttring er Continuiteten. Medens da Individualitetens Liv gaaer hen i Continuitet til en vis Grad med Livet, bevarer Indesluttetheden sig i ham som et Continuitetens-Abracadabra, der kun communicerer med sig selv, og derfor bestandig er som det Pludselige.

I Forhold til Indesluttethedens Indhold kan det Pludselige betyde det Forfærdelige, men det Pludseliges Virkning kan ogsaa for Jagttageren vise sig comisk. I denne Henseende har enhver Individualitet lidt af dette Pludselige, ligesom enhver Individualitet har lidt af en fix Idee.

Videre vil jeg ikke udføre dette, kun for at hævde min Kategorie vil jeg minde om, at det Pludselige altid har sin Grund i Angest for det Gode, fordi der er noget, som Friheden

ikke vil gjennemtrænge. I de Formationer, der ligge i Angest for det Onde, vil til det Pludselige svare Svaghed.

Vil man paa anden Maade tydeliggjøre sig, hvorledes det Dæmoniske er det Pludselige, da kan man reent æsthetisk overveie det Spørgsmaal, hvordan det Dæmoniske bedst lader sig fremstille. Vil man fremstille en Mephistopheles, da kan man gjerne give ham Repliken, hvis man mere ønsker at bruge ham som en Virkekraft i den dramatiske Handling, end egentlig at opfatte ham. Mephistopheles bliver da ikke egentlig selv fremstillet, men forflygtiget til et ondskabsfuldt vittigt, intriguant Hoved. Dette er dog en Forflygtigelse, hvorimod et Folkesagn allerede har seet det Rette. Det fortæller, at Djævelen sad i 3000 Aar og speculerede paa at styrte Mennesket — da udfandt han det endeligen. Eftertrykket ligger her paa de 3000 Aar, og den Foreſtilling, dette Tal fremkalder, er netop Foreſtillingen om det Dæmoniskes rugende Indesluttethed. Vil man nu ikke paa hiin antydede Maade forflygtige Mephistopheles, saa maa man vælge en anden Fremstillingsart. Her vil det da vise sig, at Mephistopheles væsentlig er mimisk*). Ikke de forfærdeligste Ord, der lyde op fra Ondskabens Afgrund, formaae at frembringe den Virkning som den Springets Pludselighed, der ligger indenfor det Mimiskes Omfang. Om Ordet end er forfærdeligt, om det end er en Shakspeare, en Byron, en Shelley, der bryder Tausheden, Ordet bevarer altid sin forløsende Magt; thi selv al Fortvivlelse og al det Ondes Rædsel i eet Ord er dog ikke saa rædsomt som Tausheden er det. Det Mimiske kan nu udtrykke det Pludselige, uden at derfor det

*) Forfatteren af Enten — Eller har gjort opmærksom paa, at Don Juan er væsentlig musicalsk. Netop i samme Forstand gjælder det om Mephistopheles, at han er væsentlig mimisk. Det er gaaet det Mimiske som det Musicalske, man har troet, at Alt kunde blive mimisk og alt blive musicalsk. Man har en Ballet, der hedder Faust. Dersom dens Componist virkelig har forstaaet, hvad der ligger i at opfatte Mephistopheles mimisk, da var det aldrig faldet ham ind, at gjøre Faust til en Ballet.

Mimiske som saadant er det Pludselige. I denne Henseende har Balletmester Bournonville stor Fortjeneste af den Fremstilling, han selv giver af Mephistopheles. Den Horreur, der griber Een ved at see Mephistopheles springe ind ad Vinduet og blive staaende i Springets Stilling! Dette Sæt i Springet, der minder om Rovfuglens og Rovdyrets Spring, der forfærder dobbelt, da det i Almindelighed bryder frem af en fuldkommen Stillestaaen, er af uendelig Virkning. Mephistopheles maa derfor saa lidt som muligt gaae; thi Gangen selv er en Slags Overgang til Springet, indeholder en ahnet Mulighed af Springet. Mephistopheles's første Optræden i Balletten Faust er derfor ikke et Theatercoup, men en saare dybsindig Tanke. Ordet og Talen, hvor kort denne end er, har dog altid en vis Continuitet, ganske in abstracto seet af den Grund, at den lyder i Tiden. Men det Pludselige er den fuldkomne Abstraktion fra Continuiteten, fra det Foregaaende og det Efterfølgende. Saaledes med Mephistopheles. Man har endnu ikke seet ham, da staaer han der, lyslevende, heel og holden, og Hurtigheden kan ikke udtrykkes stærkere end derved, at han staaer der i et Spring. Gaaer Springet over i Gang, da svækkes Virkningen. Idet nu Mephistopheles saaledes fremstilles, da frembringer hans Fremtræden Virkningen af det Dæmoniske, der kommer pludseligere end en Tyv i Natten, thi ham tænker man sig dog komme listende. Men tillige aabenbarer Mephistopheles selv sit Væsen, der netop som det Dæmoniske er det Pludselige. Saaledes er det Dæmoniske det Pludselige i Bevægelsen fremad, saaledes opkommer det i et Menneske, saaledes er han selv, forsaavidt han er dæmonisk, hvad enten altsaa det Dæmoniske har besat ham heelt og holden, eller det kun i en uendelig lille Deel er tilstede i ham. Det Dæmoniske er altid saaledes, og saaledes bliver Ufriheden angest, og saaledes bevæger dens Angest sig. Deraf det Dæmoniskes Tendents hen til det Mimiske, ikke i Betydning af det Skjønne, men i Betydning af det Pludselige, det Abrupte, Noget, Livet ofte giver Leilighed til at iagttage.

Det Dæmoniske er det Indholdsløse, det Kedommelige.

Da jeg i Anledning af det Pludselige har henledt Opmærksomheden paa det æsthetiske Problem, hvorledes det Dæmoniske lader sig fremstille, vil jeg atter, for at belyse det her Udsagte, tage det samme Spørgsmaal frem. Saasnart man giver en Dæmon Ordet, og nu vil have ham fremstillet, da vil den Kunstner, der skal løse en saadan Opgave, være klar over Kategorierne. Han veed, at det Dæmoniske er væsentlig Mimisk; det Pludselige kan han imidlertid ikke naae, thi det forhindrer Repliken. Han vil da ikke fuske som om han ved at støde Ordene ud o. s. v. var istand til at frembringe nogen sand Virkning. Han vælger altsaa rigtigen lige det Modsatte, det Kedsommelige. Den Continuitet, der svarer til det Pludselige, er hvad man kunde kalde Uddøethed. Kedsommeligheden, Uddøetheden er nemlig en Continuitet i Intet. Nu kan man opfatte hiint Folkesagns Talangivelse lidt anderledes. De 3000 Aar accentueres da ikke i Retning af det Pludselige, men dette uhyre Spatium fremkalder Forestillingen om det Ondes rædsomme Tomhed og Indholdsløshed. Friheden er rolig i Continuitet, Modsætningen hertil er det Pludselige, men ogsaa den Ro, der paanøder sig Forestillingen, naar man seer et Menneske, der seer ud som var han forlængst død og begraven. En Kunstner, der forstaaer dette, vil tillige see, at han paa samme Tid som han fandt, hvorledes det Dæmoniske lader sig fremstille, fandt tillige et Udtryk for det Comiske. Den comiske Virkning kan opnaaes aldeles paa samme Maade. Naar man nemlig holder alle ethiske Bestemmelser af det Onde udenfor, og kun bruger de metaphysiske Bestemmelser af Tomhed, saa har man det Trivielle, hvilket let lader sig afvinde en comisk Side*).

*) Derfor var lille Winsløvs Fremstilling af Klister i de Uadstillelige saa dybsindig, fordi han ret havde fattet det Kedsommelige som det Comiske. At en Forelskelse, der jo, naar den er i Sandhed, eier Continuitetens Gehalt, er lige det Modsatte, en uendelig Tomhed, ikke fordi Klister er et ondt Menneske, troløs o. s. v., da han jo tvertimod er inderlig forelsket, men fordi han

Det Indholdsløse, det Kedsommelige betegner igjen det Indesluttede. I Forhold til det Pludselige reflekterede Bestemmelsen det Indesluttede paa Gehalten. Naar jeg nu tager Bestemmelsen det Indholdsløse, det Kedsommelige med, da reflekterer dette paa Gehalten og det Indesluttede paa Formen, der svarer til Gehalten. Saaledes afslutter den hele Begrebsbestemmelse sig; thi Indholdsløshedens Form er netop Indesluttetheden. Man erindre bestandig, at efter min Sprogbrug kan man ikke være indesluttet i Gud, eller i det Gode, da denne Indesluttethed netop betyder den høieste Udvidethed. Jo bestemtere saaledes Samvittigheden er udviklet i et Menneske, desto mere er han udvidet, om han end forøvrigt afslutter sig fra hele Verden.

Dersom jeg nu vilde minde om nyere philosophiske Terminologier, da kunde jeg sige, det Dæmoniske er det Negative og er Intet ligesom Elverpigen, der er huul bagtil. Imidlertid gjør jeg det ikke gjerne, fordi denne Terminologie er bleven saa elskværdig og smidig i Omgang og ved Omgang, at den kan betyde hvad det skal være. Det Negative vilde, hvis jeg skulde bruge dette Ord, betyde Intets Form, ligesom det Indholdsløse svarer til det Indesluttede. Dog har det Negative den Feil, at det mere bestemmes ud efter, bestemmer Forholdet til Andet, der negeres, medens det Indesluttede netop bestemmer Tilstanden.

Vil man tage det Negative saaledes, saa har jeg intet imod at det bruges for at betegne det Dæmoniske, hvis det Negative ellers vil være istand til at slaae alle de Griller af Hovedet, som den nyeste Philisophie har faaet sat det i Hovedet. Det Negative er efterhaanden bleven en Vaudeville-Figur, og dette Ord bringer mig altid til at smile, ligesom man smiler

---

her igjen er en surnumerair Volontair ligesom i Toldkamret, er af stor comisk Virkning, naar man lægger Accenten netop paa det Kedsommelige. Klisters Stilling i Toldkamret lod sig kun paa en uretfærdig Maade afvinde en comisk Side; thi Herre Gud, hvad kan Kliſter for, at der ingen Avancement er, men i Forhold til sin Forelskelse er han jo sin egen Herre.

naar man i Livet eller hos Bellmann f. Ex. træffer en af disse pudseerlige Skikkelser, der først var Trompeter, siden blev Undertoldbetjent, derpaa Vertshusholder, saa igjen Postbud o. s. v. Ironie har man saaledes forklaret som det Negative. Den første Opfinder af denne Forklaring var Hegel, der, besynderligt nok, ikke forstod sig stort paa Ironie. At det var Socrates, der førte Ironien ind i Verden og gav Barnet Navn, at hans Ironie netop var den Indesluttethed, der begyndte med at slutte sig af mod Menneskene, at slutte sig inde med sig selv, for at udvides i det Guddommelige, begyndte med at lukke sin Dør og gjøre Nar ad dem, der stod udenfor, for at tale i Londom, det bekymrer man sig ikke om. I Anledning af et eller andet tilfældigt Phænomen faaer man det Ord bragt op, og saa er det Ironie. Derpaa følge Efterſnakkerne, der tiltrods for deres verdenshistoriske Oversigt, som uheldigvis mangler al Contemplation, veed ligesaa god Besked om Begreberne, som hiin ædle Yngling, der til Urtekræmmereksamen paa det Spørgsmaal, hvorfra man faaer Rosiner, svarede: vi tage vore hos Professoren i Tvergaden, vidste Besked om Rosinerne.

Vi komme nu igjen tilbage paa Bestemmelsen, at det Dæmoniske er Angest for det Gode. Dersom paa den ene Side Ufriheden formaaede ganske at afslutte og hypostasere sig, dersom den paa den anden Side ikke bestandig vilde det*) (hvori Modsigelsen ligger, at Ufriheden vil Noget, da den netop har tabt Villien), saa var det Dæmoniske ikke Angest for det Gode.

---

*) Dette maa bestandig fastholdes til Trods for det Dæmoniskes og Sprogbrugens Illusion, der bruger saadanne Udtryk om denne Tilstand, at man næsten fristes til at glemme, at Ufriheden er et Frihedens Phænomen, og ikke til at forklare ved Naturkategorier. Selv naar Ufriheden i de allerstærkeste Udtryk siger, at den ikke vil sig selv, er det Usandhed, og der er bestandig en Villie i den, der er stærkere end Ønsket. Tilstanden kan være yderst skuffende, man kan bringe et Menneske til Fortvivlelse ved at holde igjen og holde Kategorien reen mod hans Sophistik. Dette skal man heller ikke være bange for, men dog heller ei ungdommeligen experimenterende forsøge sig i disse Sphærer.

Angesten viser sig derfor ogsaa tydeligst i Berørings-Øieblik. Hvad enten det Dæmoniske i den enkelte Individualitet betyder det Forfærdelige, eller dette er kun tilstede som en Plet i Solen, eller som den lille hvide Prik i en Liigtorn, det totale Dæmoniske og det partielle Dæmoniske har samme Qualification, og den lille bitte Deel er i samme Forstand angest for det Gode, som Den, der er omspændt totalt deraf. Syndens Trældom er nu vel ogsaa Ufrihed, men dens Retning er, som ovenfor udviklet, en anden, dens Angest er for det Onde. Fastholder man ikke dette, da kan man slet Intet forklare.

Ufriheden, det Dæmoniske er da en Tilstand. Saaledes betragter Psychologien den. Ethiken seer derimod, hvorledes der ud af den bestandig bryder den nye Synd; thi kun det Gode er Eenhed af Tilstand og Bevægelse.

Friheden kan imidlertid være tabt paa forskjellig Maade, og saaledes ogsaa det Dæmoniske være forskjelligt. Denne Forskjellighed vil jeg nu betragte under følgende Rubrikker: Friheden tabt somatisk-psychisk, Friheden tabt pneumatisk. Læseren maa allerede af det Foregaaende være fortrolig med, at jeg tager Begrebet: det Dæmoniske i en viid Udstrækning, dog vel at mærke ikke længere end Begrebet rækker. Det hjælper kun lidet at gjøre det Dæmoniske til en Uhu, som man perhorrescerer og dernæst ignorerer, da det er mange Aarhundreder siden, at det fandtes i Verden. Denne Antagelse er en stor Taabelighed; thi det har maaskee ikke nogensinde været saa udbredt som i vore Tider, kun at det nuomstunder især viser sig i de aandelige Sphærer.

I. Friheden tabt somatisk-psychisk.

Det er ikke her min Hensigt at ostentere en høittravende philosophisk Overbeielse om Forholdet mellem Sjel og Legeme, i hvilken Forstand Sjelen selv frembringer sit Legeme (dette forstaaet paa græsk eller paa tydsk), i hvilken Forstand Friheden ved en Corporisations-Akt, for at erindre om et Schellingsk Udtryk, selv sætter sit Legeme. Alt Sligt behøves her ikke, jeg

kan til mit Behov udtrykke mig efter fattig Leilighed, at Legemet er Sjelens og saaledes igjen Aandens Organ. Saasnart dette tjenende Forhold ophører, saasnart Legemet revolterer, saasnart Friheden sammensværger sig med dette mod sig selv, da er Ufriheden tilstede som det Dæmoniske. Skulde der være Nogen, der endnu ikke skarpt har opfattet Forskjellen mellem hvad der i denne § udvikles og hvad der blev udviklet i den foregaaende, da vil jeg atter her vise det. Saasnart Friheden ikke selv gaaer over paa Oprørerens Parti, saa vil Revolutionens Angest vel være tilstede, men som Angest for det Onde, ikke som Angest for det Gode.

Man vil nu let see, hvilken Mangfoldighed af utallige Nuancer det Dæmoniske indbefatter i denne Sphære, af hvilke nogle ere saa forsvindende, at de kun vise sig for den mikroskopiske Jagttagelse, og nogle saa dialektiske, at man maa have stor Bøielighed i Brugen af sin Kategorie, for at see, at Nuancerne henhøre under denne. En overspændt Sensibilitet, en overspændt Irritabilitet, Nerveafficerlighed, Hysterie, Hypochondrie o. s. v. ere alle Nuancer heraf, eller kunne være det. Dette gjør det saa vanskeligt at tale derom in abstracto, da Talen bliver aldeles algebraisk. Mere kan jeg imidlertid ikke gjøre her.

Det yderste Extrem i denne Sphære er hvad man ogsaa i Almindelighed kalder: den dyriske Fortabthed. Det Dæmoniske i denne Tilstand viser sig i, at den ligesom hiin Dæmoniske i det N. T. siger i Forhold til Frelsen: τι εμοι και σοι. Det undflyer derfor enhver Berøring, hvad enten denne nu virkelig truer med at ville forhjælpe den til Frihed, eller endog blot ganske tilfældig berører den. Ogsaa dette er nok; thi Angesten er overordentlig hurtig. Man hører derfor ganske almindelig en Replik af en saadan Dæmonisk, der indeholder hele Tilstandens Forfærdelse: lad mig gaae for det Elendige jeg er, eller naar man hører en Saadan sige, idet han taler om et bestemt Tidsmoment af sit forbigangne Liv: dengang kunde jeg maaskee være frelst, den forfærdeligste Replik der lader sig tænke.

Ikke Straf, ikke Tordentaler ængste ham, men derimod ethvert Ord, der vil sætte sig i Forhold til den i Ufriheden isænkborede Frihed. Ogsaa paa en anden Maade yttrer Angesten sig i dette Phænomen. Man finder iblandt saadanne Dæmoniske et Sammenhold, i hvilket de klamre sig saa ængsteligt og uopløseligt sammen, at intet Venskab har Mage til Inderlighed. Den franske Læge Duchatelet anfører Exempler derpaa i sit Værk. Og denne Angestens Socialitet vil ogsaa vise sig overalt i denne Sphære. Alene Socialiteten indeholder en Vished for, at det Dæmoniske er tilstede; thi forsaavidt man finder den analoge Tilstand som en Yttring af Syndens Trældom, viser Socialiteten sig ikke, fordi Angesten er for det Onde.

Videre ønsker jeg ikke at forfølge dette. Hovedsagen er her blot for mig at have mit Schema i Orden.

II. Friheden tabt pneumatisk.

a) Almindelige Bemærkninger. Denne Formation af det Dæmoniske er saare udbredt, og her mødes de forskjelligste Phænomener. Det Dæmoniske beroer naturligvis ikke paa den forskjellige intellectuelle Gehalt, men paa Frihedens Forhold til den givne Gehalt*), og til den i Forhold til Intellectualiteten mulige Gehalt, idet det Dæmoniske kan yttre sig som Mageligheid, der tænker en anden Gang; som Nysgjerrighed, der ikke bliver til mere end Nysgjerrighed; som uredeligt Selvbedrag; som qvindelig Blødagtighed, der fortrøster sig til Andre; som fornem Ignoreren; som dum Travlhed o. s. v.

Frihedens Indhold intellectuelt seet er Sandhed, og Sandheden gjør Mennesket frit. Men netop derfor er Sandheden Frihedens Gjerning saaledes, at den bestandig frembringer Sandheden. Det følger af sig selv, at jeg ikke her tænker paa den

*) I det N. T. forekommer Benævnelsen *σοφια δαιμονιωδης* (Jac. 3, 15). Saaledes som den paa dette Sted beskrives bliver Kategorien ikke tydelig. Naar man derimod tager et Hensyn til Stedet 2, 19. *και τα δαιμονια πιστευουσι, και φρισσουσι*, saa seer man netop i den dæmoniske Viden Ufrihedens Forhold til den givne Viden.

nyeste Philosophies Aandrighed, der veed, at Tankens Nødvendighed ogsaa er dens Frihed, og som derfor, naar den taler om Tankens Frihed, kun taler om den evige Tankes immanente Bevægelse. Saadan Aandrighed tjener kun til at forvirre og vanskeliggjøre Communicationen mellem Mennesker. Hvad jeg derimod taler om er noget ganske Simpelt og Eenfoldigt, at Sandheden kun er for den Enkelte, idet han selv frembringer den i Handling. Er Sandheden paa nogen anden Maade for Individet, og forhindres den af ham i at være paa den Maade for ham, da have vi et Phænomen af det Dæmoniske. Sandheden har altid havt mange høirøstede Forkyndere, men Spørgsmaalet er, om et Menneske i dybeste Forstand vil erkjende Sandheden, vil lade den gjennemtrænge sit hele Væsen, antage alle dens Consequentser, og ikke have i Nødsfald et Smuthul for sig selv og et Judas-Kys for Consequentsen.

Der har nu i den nyere Tid været Tale nok om Sandheden; nu er det paa Tiden at Visheden, Inderligheden hævdes, ikke i den abstracte Forstand, hvori Fichte tog dette Ord, men aldeles concret.

Visheden, Inderligheden, hvilken kun opnaaes ved og er i Handlingen, afgjør, om Individet er dæmonisk eller ikke. Man holde blot Kategorien fast, og Alt giver sig, og det bliver tydeligt, at f. Ex. Vilkaarlighed, Vantro, Religionsspotterie o. s. v. ikke, som man i Almindelighed troer, mangler Indhold, men mangler Visheden, aldeles i samme Forstand som Overtro, Servilisme, Devotisme. De negative Phænomener mangle netop Visheden, fordi de ligge i Angest for Indholdet.

Det er ikke min Lyst at tale store Ord om hele Tiden, men den, der har iagttaget den nu levende Slægt, skulde han ville negte, at Misforholdet i den og Grunden til dens Angest og Uro er denne, at i een Retning voxer Sandheden i Omfang, i Masse, tildeels ogsaa i abstrakt Klarhed, medens Visheden bestandig tager af. Hvilke overordentlige metaphysiske og logiske Anstrængelser er der ikke gjort i vor Tid for at føre et nyt, et udtømmende, et absolut rigtigt af alle tidligere combineret

Beviis for Sjelens Udødelighed, og mærkeligt nok, medens dette skeer, tager Visheden af. Udødelighedens Tanke har i sig en Magt, en Fynd i sine Consequentser, en Ansvarlighed i sin Antagelse, der maaskee vil omskabe hele Livet paa en Maade, som man frygter. Man frelser da og beroliger sin Sjel ved at anstrænge sin Tanke for at føre et nyt Beviis. Hvad er et saadant Beviis andet end en god Gjerning i reen katholsk Forstand! Enhver saadan Individualitet, der, for at blive i Exemplet, veed at føre Beviset for Sjelens Udødelighed, men ikke selv er overbeviist, vil nu altid være angest for ethvert Phænomen, der vil berøre ham saaledes, at det paanøder ham den yderligere Forstaaelse af hvad det vil sige, at et Menneske er udødeligt. Det vil forstyrre ham, han vil føle sig uhyggeligt berørt, naar et ganske simpelt Menneske taler ganske simpelt om Udødeligheden. — I modsat Retning kan Inderligheden mangle. En Tilhænger af den stiveste Orthodoxie kan være dæmonisk. Han veed det Altsammen, han neier sig for det Hellige, Sandheden er ham et Indbegreb af Ceremonier, han taler om at møde for Guds Throne og veed, hvor mange Gange der skal bukkes, han veed Alt ligesom den, der kan bevise en mathematisk Sætning, naar man bruger Bogstaverne A B C, men ikke naar man sætter D E F. Derfor bliver han angest, saasnart han hører Noget, der ikke er ordret det Samme. Og dog hvorledes ligner han ikke en moderne Speculant, der havde udfundet et nyt Beviis for Sjelens Udødelighed, og nu kom i Livsfare, kunde ikke føre Beviset, fordi han ikke havde sine Hefter hos sig. Og hvad er det, der mangler begge, det er Visheden. — Overtro og Vantro ere begge Ufrihedens Former. I Overtroen indrømmes Objektiviteten en Magt ligesom Medusas Hoved til at forstene Subjektiviteten, og Ufriheden vil ikke, at Trolddommen løses. Vantroens høieste tilsyneladende frieste Udtryk er Spotten. Men Spotten mangler netop Visheden, derfor spotter den. Og hvor mangen Spotters Existents vilde ikke, hvis man ret kunde skue ind i den, erindre om den Angest, hvormed en Dæmonisk raaber *τι εμοι και σοι*. Det er derfor et mærkeligt

Phænomen, at der maaskee er faa saa forsængelige og saa prikne paa Øieblikkets Bifald som en Spotter.

Med hvilken industriel Iver, med hvilken Opoffrelse af Tid, Flid, Skrivematerialier har ikke Speculanterne i vor Tid arbeidet paa at faae ført et fuldstændigt Beviis for Guds Tilværelse. Men i samme Grad som Bevisets Fortræffelighed tiltager, i samme Grad synes Visheden at aftage. Tanken om en Guds Tilværelse har, saasnart den sættes som saadan for Individets Frihed, en Allestedsnærværelse, der, selv om man ikke ønsker at handle Ondt, for den knibske Individualitet har noget Generende ved sig. Og der hører i Sandhed Inderlighed til for at leve i et skjønt og inderligt Samliv med denne Forestilling, det er et endnu større Kunststykke end at være et Mønster af en Ægtemand. Hvor uhyggeligt kan derfor ikke en saadan Individualitet føle sig berørt, naar den hører den ganske eenfoldige og simple Tale om, at der er en Gud til. Beviisførelsen for Guds Tilværelse er Noget, man kun leilighedsviis, lærd og metaphysisk beskæftiger sig med, men Tanken om Gud vil paanøde sig ved enhver Leilighed. Hvad er det, der mangler en saadan Individualitet? Inderligheden. — I modsat Retning kan Inderligheden ogsaa mangle. De saakaldte Hellige pleie ofte at være Gjenstand for Verdens Spot. Selv forklare de dette deraf, at Verden er ond. Dette er imidlertid ikke ganske sandt. Naar den „Hellige" er ufri i Forhold til sin Fromhed o: mangler Inderligheden, saa er han reent æsthetisk seet comisk. Forsaavidt har Verden Ret i at lee ad ham. Dersom en hjulbenet Mand vilde optræde som Dandsemester, uden at være istand til at iføre sig en eneste Stilling, saa er han comisk. Saaledes ogsaa med det Religieuse. Man hører en saadan Hellig ligesom tælle ved sig selv, aldeles som naar Een, der ikke kan dandse, dog veed saa meget, at han kan tælle Takten, skjønt han selv aldrig er saa heldig at komme i Takten. Saaledes veed den „Hellige", at det Religieuse er absolut commensurabelt, at det Religieuse ikke er Noget, der tilhører visse Leiligheder og Øieblikke, men at man altid kan have det hos sig. Men idet han skal gjøre det

commensurabelt, er han ikke fri, og man mærker, hvorledes han ganske sagte tæller ved sig selv, og man seer, hvorledes han desuagtet kommer forkeert og farer ilde med sit himmelske Øiekast, sine foldede Hænder o. s. v. Derfor er en saadan Individualitet saa angest for Enhver, der ikke har denne Dressur, at den for at styrke sig maa gribe til disse storartede Betragtninger, at Verden hader den Fromme.

Visheden og Inderligheden er da vel Subjektiviteten, men ikke i aldeles abstrakt Forstand. Det er overhovedet Ulykken ved den nyeste Viden, at Alt er blevet saa forskrækkelig storartet. Den abstrakte Subjektivitet er netop ligesaa uvis og mangler i samme Grad Inderlighed, som den abstrakte Objektivitet. Naar man taler in abstracto derom, da kan man ikke see det, og det bliver rigtigt at sige, at den abstrakte Subjektivitet mangler Indhold. Naar man taler in concreto derom, da viser det sig tydelig, thi den Individualitet, der vil gjøre sig til en Abstraktion, mangler netop Inderlighed ligesom den Individualitet, der gjør sig selv blot til Ceremoniemester.

b) Schema for Inderlighedens Udelukkelse eller Udebliven. Inderlighedens Udebliven er altid en Reflexionsbestemmelse, derfor vil enhver Form være en dobbelt Form. Da man er vant til at tale aldeles abstrakt om Aandens Bestemmelser, saa er man maaskee mindre tilbøielig til at indsee dette. Man pleier at sætte Umiddelbarheden, ligeoverfor den Reflexionen (Inderligheden) og derpaa Synthesen (eller Substantialitet, Subjektivitet, Identitet, i hvad man saa forøvrigt kalder denne Identitet: Fornuft, Idee, Aand). Men i Virkelighedens Sphære er det ikke saaledes. Der er Umiddelbarheden ogsaa Inderlighedens Umiddelbarhed. Inderlighedens Udebliven ligger derfor først i Reflexionen.

Enhver Form af Inderlighedens Udebliven er da enten Activitet-Passivitet, eller Passivitet-Activitet, og hvad enten den er det ene eller det andet den ligger i Selvreflexionen. Formen selv gjennemløber en betydelig Suite af Nuancer, alt efterson Inderlighedens

Bestemmelse bliver concretere og concretere. At forstaae og at forstaae er to Ting siger man for et gammelt Ord, og saaledes er det ogsaa. Inderligheden er en Forstaaen, men in concreto gjælder det om, hvorledes denne Forstaaen er at forstaae. At forstaae en Tale, er eet, at forstaae det Deitikose deri, er et Andet; at forstaae, hvad man selv siger, er eet, at forstaae sig selv i det Sagte, er et Andet. Jo concretere Bevidstheds-Indholdet er, desto concretere bliver Forstaaelsen, og saasnart denne udebliver i Forhold til Bevidstheden, have vi et Ufrihedens Phænomen, der vil afslutte sig mod Friheden. Tager man saaledes en concretere religieus Bevidsthed, der altsaa tillige indeholder et historisk Moment, da maa Forstaaelsen staae i Forhold hertil. Man kan derfor her faae et Exempel paa de tvende analoge Former af det Dæmoniske i denne Henseende. Naar saaledes en stiv Orthodox anvender al sin Flid og Lærdom paa at bevise, at hvert Ord i det N. T. hidrører fra den vedkommende Apostel, da forsvinder efterhaanden Inderligheden, og han kommer tilsidst til at forstaae noget ganske andet end han vil forstaae. Naar en Fritænker anvender al sin Skarpsindighed paa at vise, at det N. T. først er skrevet i det andet Aarhundrede, da er det netop Inderligheden, han frygter, og derfor maa han have det N. T. sat i Classe med alle andre Bøger*). Det concreteste Indhold, som Bevidst-

*) Forøvrigt kan det Dæmoniske have i de religieuse Sphærer en endog skuffende Lighed med Anfægtelsen. Hvad det er kan aldrig afgjøres in abstracto. Saaledes kan en from troende Christen falde i den Angest, at blive angest for at gaae til Alters. Dette er en Anfægtelse, det vil sige, om det er en Anfægtelse vil vise sig i hans Forhold til Angesten. En dæmonisk Natur derimod kan være kommen saa vidt, hans religieuse Bevidsthed være bleven saa concret, at Inderligheden, for hvilken han ængstes og i sin Angest søger at undflye, er den reen personlige Forstaaen af den sacramentale Forstaaen. Kun til et vist Punkt vil han gaae med, da bryder han, og vil blot forholde sig vidende, vil paa en eller anden Maade blive mere end den empiriske, historisk bestemte, endelige Individualitet. Den, der ligger i den religieuse Anfægtelse, vil derfor hen til det, som Anfægtelsen vil holde ham borte fra, medens den Dæmoniske selv vil bort, efter sin stærkere Villie (Ufrihedens

heden kan have, er Bevidstheden om sig selv, om Individet selv, ikke den rene Selv-Bevidsthed, men den Selv-Bevidsthed, der er saa concret, at ingen Forfatter, ikke den ordrigeste, ikke den i Fremstillingen mægtigste, nogensinde har formaaet, at beskrive en eneste Saadan, medens hvert eneste Menneske er en saadan. Denne Selvbevidsthed er ikke Contemplation, thi den, der troer det, har ikke forstaaet sig selv, da han seer, at han selv paa samme Tid er i Verden, og altsaa ikke kan være et for Contemplationen Afsluttet. Denne Selvbevidsthed er derfor Gjerning, og denne Gjerning er igjen Inderligheden, og hver Gang Inderligheden ikke svarer til denne Bevidsthed, er der en Form af det Dæmoniske, saasnart Inderlighedens Udebliven yttrer sig som Angest for dens Erhvervelse.

Dersom Inderlighedens Udebliven gik til ved en Mechanisme, saa er al Tale derom spildt Uleilighed. Det er da heller ikke Tilfældet, og derfor er der i ethvert Phænomen af den en Activitet, selv om denne begynder igjennem en Passivitet. De Phænomener, der begynde med Activiteten, ere mere iøinefaldende, derfor opfatter man dem letteſt, glemmer da, at der igjen i denne Activitet kommer en Passivitet frem, og tager aldrig det modsatte Phænomen med, naar man taler om det Dæmoniske.

Jeg vil nu gjennemgaae et Par Exempler, for at vise, at Schemaet er rigtigt.

Vantro — Overtro. De svare aldeles til hinanden, mangle begge Inderligheden, kun er Vantro passiv gjennem

---

Villie), medens en svagere Villie i ham vil hen til det. Dette maa man fasthholde; thi ellers gaaer man hen og tænker det Dæmoniske saa abstrakt, at det aldrig er forekommet, som var Ufrihedens Villie constitueret som saadan, og ikke Frihedens Villie bestandig, om end nok saa svagt, tilstede i Selvmodsigelsen. — Ønsker Nogen Materialier med Hensyn til de religieuse Anfægtelser, da vil han finde overflødigen i Görres Mystik. Denne Bog tilstaaer jeg imidlertid oprigtigen, at jeg aldrig har havt Mod til at læse ordentlig igjennem, en saadan Angest ligger der i den. Saa meget kan jeg dog see, at han ikke altid har vidst at skjelne mellem det Dæmoniske og Anfægtelsen, og derfor maa han benyttes forsigtigen.

en Activitet, og Overtro activ gjennem en Passivitet; den ene er, om man saa vil, den mere mandlige, den anden den mere qvindelige Formation, og begge Formationers Indhold er Selvreflexion. Væsentligt sete ere de aldeles identiske. Vantro og Overtro ere begge Angest for Troen; men Vantro begynder i Ufrihedens Activitet, Overtroen begynder i Ufrihedens Passivitet. I Almindelighed betragter man kun Overtroens Passivitet, og forsaavidt synes den mindre fornem eller mere undskyldelig, alt eftersom man bruger æsthetisk-ethiske eller ethiske Kategorier. Der er en Svaghed i Overtroen, som bestikker, imidlertid maa der jo dog altid være saa meget Activitet i den, at den kan bevare sin Passivitet. Overtroen er vantroisk paa sig selv, Vantroen overtroisk paa sig selv. Begges Indhold er Selvreflexion. Overtroens Magelighed, Feighed, Pusillanimitet finder det bedre, at forblive i den end opgive den; Vantroens Trods, Stolthed, Hovmod finder det driftigere at blive i den, end at opgive den. Den mest raffinerede Form af saadan Selvreflexion er altid den, der bliver sig selv interessant ved at ønske sig ud af denne Tilstand, medens den dog selvbehageligt forbliver i den.

Hyklerie — Forargelse. Disse svare til hinanden. Hykleriet begynder gjennem en Activitet, Forargelsen gjennem en Passivitet. Man dømmer i Almindelighed mildere om Forargelse, men hvis Individet forbliver i den, maa der jo dog være netop saa megen Activitet, at den hævder Forargelsens Liden og ikke vil slippe denne. Der ligger i Forargelsen en Receptivitet (thi et Træ og en Steen forarges ikke), som bringes med i Anslag ved Ophævelsen af Forargelsen. Forargelsens Passivitet finder det derimod blødagtigere at sidde hen, at lade ligesom Forargelsens Consequents løbe paa med Rente og Rentes Rente. Hyklerie er derfor Forargelse paa sig selv, og Forargelse Hyklerie for sig selv. Begge mangle Inderligheden og tør ikke komme til sig selv. Derfor ender alt Hyklerie med at hykle for sig selv, fordi Hykleren da er forarget paa sig selv eller sig selv til Forargelse. Derfor ender al Forargelse,

naar den ikke hæves, med Hyklerie for andre, fordi den Forargede igjennem den profunde Activitet, ved hvilken han bliver i Forargelsen, har gjort hiin Receptivitet til noget Andet, og derfor nu maa hykle for Andre. Det Tilfælde er ogsaa forekommet i Livet, at en forarget Individualitet tilsidst brugte denne Forargelse som et Figenblad for hvad der vel kunde behøve en hykkelsk Paaklædning.

Stolthed — Feighed. Stolthed begynder gjennem en Activitet, Feigheden gjennem en Passivitet, forøvrigt ere de identiske; thi der er i Feigheden netop saa megen Activitet, at Angesten for det Gode kan vedligeholdes. Stoltheden er en profund Feighed; thi den er feig nok til ikke at ville forstaae, hvad der i Sandhed er det Stolte; saasnart denne Forstaaelse paanødes den, er den feig, opløses som et Knald, og brister som en Boble. Feigheden er en profund Stolthed, thi den er feig nok til ikke at ville forstaae end ikke den misforstaaede Stolthheds Fordringer, men ved saaledes at krympe sig, viser den netop sin Stolthed, og veed ogsaa at bringe det i Anslag, at den ikke leed noget Nederlag, og er derfor stolt af Stolthedens negative Udtryk, at den aldrig har lidt noget Tab. Det Tilfælde er ogsaa forekommet i Livet, at en meget stolt Individualitet var feig nok til aldrig at vove Noget, feig nok til at være saa lidt som muligt, netop for at frelse sin Stolthed. Naar man vilde sætte en activ-stolt og en passiv-stolt Individualitet sammen, da vilde man netop i det Øieblik, da den første styrtede, faae Leilighed til at overbevise sig om, hvor stolt i Grunden den Feige var*).

---

*) Carteſius i ſit Skrift de affectionibus har gjort opmærkſom paa, at der til enhver Lidenſkab beſtandig ſvarer en anden, kun med Beundring er det ikke Tilfældet. Den detaillerede Udførelſe er temmelig ſvag, men det har intereſſeret mig, at han gjorde en Undtagelſe med Beundring, netop fordi denne ſom bekjendt baade efter Platos og Ariſtoteles's Begreb udgjorde Philoſophiens Lidenſkab, og den Lidenſkab, med hvilken al Philoſopheren begyndte. Til Beundring ſvarer forøvrigt Misundelſe, og den nyere Philoſophie vilde vel ogſaa tale om Tvivlen. Men deri ligger netop den nyere

c) Hvad er Visheden og Inderligheden? At give en Definition herpaa er vistnok vanskeligt. Imidlertid vil jeg her sige: den er Alvor. Dette Ord forstaaer nu vel Enhver, men paa den anden Side er det mærkeligt nok, at der vist ikke er mange Ord, der sjeldnere blive Gjenstand for Overveielse, end netop dette. Da Macbeth har myrdet Kongen udbryder han:

> Von jetzt giebt es nichts Ernstes mehr im Leben:
> Alles ist Tand, gestorben Ruhm und Gnade!
> Der Lebenswein ist ausgeschenkt.

Macbeth var nu rigtignok en Morder, og derfor have Ordene i hans Mund en forfærdelig rystende Sandhed, men enhver Individualitet, der har tabt Inderligheden, han kan dog ogsaa sige: der Lebenswein ist ausgeschenkt, og forsaavidt ogsaa sige: jetzt giebt es nichts Ernstes mehr im Leben, Alles ist Tand, thi Inderligheden er netop den Kilde, der springer til et evigt Liv, og hvad der fremkommer af denne Kilde er netop Alvor. Naar Prædikeren siger, at alt er Forfængelighed, da har han netop Alvoren in mente. Naar derimod det, efterat Alvoren er tabt, hedder, at Alt er Forfængelighed, da er der igjen kun et activ-passivt Udtryk derfor (Tungsindighedens Trods) eller et passivt-activt (Letsindighedens og Vittighedens), da er der enten Leilighed til at græde eller til at lee, men Alvoren er tabt.

Saavidt min Kundskab strækker, er det mig ikke bekjendt, at der existerer en Definition paa hvad Alvor er. Hvis det virkeligen er saa, da skulde det glæde mig, ikke fordi jeg ynder den moderne flydende og sammenløbende Tænkning, der har affkaffet Definitionen, men fordi det i Forhold til Existents-

---

Philosophies Grundfeil, at den vilde begynde med det Negative, istedetfor med det Positive, hvilket altid er det Første, ganske i den Forstand, som naar man siger omnis affirmatio est negatio, hvor man sætter affirmatio først. Det Spørgsmaal, om det Første er det Positive eller det Negative, er af overordentlig Vigtighed, og den eneste nyere Philosoph, der har erklæret sig for det Positive, er vel egentlig Herbart.

Begreber altid røber en sikker Takt at afholde sig fra Definitioner, fordi man umulig kan være tilbøielig til at ville opfatte, hvad der væsentligen maa forstaaes anderledes, hvad man selv har forstaaet anderledes, hvad man har elsket paa en ganske anden Maade, i Definitionens Form, hvorved det saa let bliver Een fremmed og noget Andet. Den, der virkelig elsker, kan neppe finde Glæde, Tilfredsstillelse, end sige Fremvæxt ved at sysle med en Definition om hvad Elskov egentlig er. Den, der lever i daglig og dog festlig Omgang med den Forestilling, at der er en Gud til, kunde neppe ønske at fordærve sig dette selv, eller see sig det fordærvet, derved, at han selv fik sammenflikket en Definition paa hvad Gud er. Saaledes ogsaa med Alvor, det er en saa alvorlig Sag, at selv en Definition deraf er en Letsindighed. Dette siger jeg dog ikke, som var min Tanke uklar, eller som frygtede jeg for at en eller anden superklog Speculant — der er stædig paa Begrebs-Udviklingen ligesom en Mathematiker paa Beviset, og derfor i Forhold til alt Andet siger ligesom en Mathematiker sagde: hvad beviser saa dette — skulde blive mistænksom mod mig, som vidste jeg dog ikke ret, hvorom jeg talte; thi i mine Tanker beviser netop hvad jeg her siger, bedre end enhver Begrebs-Udvikling, at jeg for Alvor veed, hvorom Talen er.

Om jeg nu end ikke er tilbøielig til at give en Definition eller til at tale i Abstraktionens Spøg om Alvor, saa vil jeg dog fremsætte nogle orienterende Bemærkninger. I Rosenkranz's Psychologie*) findes en Definition af Gemyt. Han

*) Det er mig en Glæde at forudsætte, at min Læser altid har læst ligesaameget som jeg. Denne Forudsætning er meget besparende baade for den Læsende og for den Skrivende. Jeg antager da, at min Læser kjender hiint Skrift, skulde det ikke være Tilfældet, da vil jeg raade ham at gjøre Bekjendtskab med det; thi det er virkelig dygtigt, og hvis Forfatteren, der ellers netop udmærker sig ved sin sunde Sands og sin humane Interesse for Menneskelivet, havde kunnet forsage den sværmeriske Overtro paa et tomt Schema, skulde han have undgaaet stundom at blive latterlig. Det, han siger i §§: Udviklingen er som oftest meget god, det Eneste, man af og til ikke kan for-

siger p. 322: at Gemyt er Eenhed af Følelse og Selvbevidsthed. I den tidligere Udvikling forklarer han ypperligen, daß das Gefühl zum Selbstbewußtsein sich aufschließe, und umgekehrt, daß der Inhalt des Selbstbewußtseins von dem Subject als der seinige gefühlt wird. Erst diese Einheit kann man Gemüth nennen. Denn fehlt die Klarheit der Erkenntniß, das Wissen vom Gefühl, so existirt nur der Drang des Naturgeistes, der Turgor der Unmittelbarkeit. Fehlt aber das Gefühl, so existirt nur ein abstracter Begriff, der nicht die letzte Innigkeit des geistigen Daseins erreicht hat, der nicht mit dem Selbst des Geistes Eines geworden ist. (cfr. p. 320 og 21). Naar man nu igjen retrogradt forfølger hans Bestemmelse af Gefühl, som Aandens unmittelbare Einheit seiner Seelenhaftigkeit und seines Bewußtseins (p. 242), og da erindrer, at i Bestemmelsen af Seelenhaftigkeit er paaagtet Eenheden med den umiddelbare Naturbestemmelse, saa har man ved at tage Alt dette sammen en Forestilling om en concret Personlighed.

Alvor og Gemyt svare nu til hinanden saaledes, at Alvor er et høiere og det dybeste Udtryk for hvad Gemyt er. Gemyttet er en Umiddelbarhedens Bestemmelse, hvorimod Alvor er Gemyttets erhvervede Oprindelighed, dets bevarede Oprindelighed i Frihedens Ansvarlighed, dets hævdede Oprindelighed i Salighedens Nydelse. Dets Oprindelighed i sin historiske Udvikling viser netop det Evige i Alvoren, hvorfor Alvoren aldrig kan blive Vane. Vane afhandler Rosenkrantz kun i Phænomenologien, ikke i Pneumatologien; men Vane hører ogsaa her hjemme, og Vane opstaaer, saasnart det Evige gaaer ud af Gjentagelsen. Naar Oprindeligheden i Alvoren erhverves og bevares, da er der en Successsion og Gjentagelse, saasnart da Oprindeligheden udebliver i Gjentagelsen, saa er Vanen

---

staae, er det høittravende Schema, og hvorledes den aldeles concrete Udvikling kan svare til det. (Som Exempel vil jeg anføre p. 209–211. Das Selbst — und das Selbst. 1. Der Tod. 2. Der Gegensatz von Herrschaft und Knechtschaft.)

der. Den alvorlige Mand er netop alvorlig ved den Oprindelighed, med hvilken han kommer tilbage i Gjentagelsen. Man taler vel om, at en levende og inderlig Følelse bevarer denne Oprindelighed, men Følelsens Inderlighed er en Ild, der kan kølnes, saasnart Alvoren ikke tager sig af den, og paa den anden Side Følelsens Inderlighed er usikker i Stemning, det er, den er den ene Gang inderligere end den anden. Jeg vil tage et Exempel, for at gjøre Alt saa concret som muligt. En Geistlig skal hver Søndag fremsige den befalede Kirkebøn, eller han skal hver Søndag døbe adskillige Børn. Lad ham nu være begeistret o. s. v., den Ild gaaer ud, han vil ryste, bevæge o. s. v., men den ene Gang mere, den anden Gang mindre. Kun Alvoren formaaer regelmæssig hver Søndag med samme Oprindelighed at komme tilbage paa det Samme*).

Men dette Samme, Alvoren igjen skal komme tilbage paa med samme Alvor, kan kun være Alvoren selv; thi ellers bliver det Pedanterie. Alvoren i denne Forstand betyder Personligheden selv, og kun en alvorlig Personlighed er en virkelig Personlighed, og kun en alvorlig Personlighed kan gjøre noget med Alvor, thi til at gjøre noget med Alvor hører først og fremmest at vide, hvad der er Alvorens Gjenstand.

I Livet er der ikke sjeldent Tale om Alvor; Een bliver alvorlig over Statsgjelden, en Anden over Kategorierne, en Tredie over en Theater-Præstation o. s. v. At dette skeer saaledes, opdager Ironien, og her har den nok at gjøre; thi Enhver, der paa urette Sted bliver alvorlig, han er eo ipso comisk, om endog en ligesaa comisk travesteret Samtid og Samtids Opinion kan være høist alvorlig derved. Der gives derfor ingen sikkrere Maalestok for hvad en Individualitet i sin dybeste Grund duer til, end naar man erfarer ved hans egen Gavmundethed

*) I denne Forstand var det, at Constantin Constantius (i „Gjentagelsen") sagde: „Gjentagelsen er Tilværelsens Alvor" (p. 6) og at det derimod ikke er Livets Alvor at være kongelig Ridder, selv om en Saadan, hver Gang han besteeg sin Hest, gjorde det med al mulig Alvor.

eller franarrer ham den Hemmelighed, hvad der gjorde ham alvorlig i Livet? thi man kan vel fødes med Gemyt, men man fødes ikke med Alvor. Det Udtryk: „hvad der gjorde ham alvorlig i Livet" maa naturligviis tages i prægnant Forstand om det, hvorfra Individualiteten i dybeste Forstand daterer sin Alvor; thi man kan meget godt, efter i Sandhed at være bleven alvorlig over det, der er Alvorens Gjenstand, behandle forskjellige Ting om man saa vil alvorligen, men Spørgsmaalet er, om man først blev alvorlig over Alvorens Gjenstand. Denne Gjenstand har ethvert Menneske, thi det er ham selv, og den, som ikke blev alvorlig derover, men over noget Andet, noget Stort og Larmende, han er trods al sin Alvor en Spøgefugl, og kan han end en tidlang skuffe Ironien, han skal volente deo nok blive comisk; thi Ironien er nidkjær paa Alvoren. Den, der derimod blev alvorlig paa rette Sted, han skal netop bevise sin Aands Sundhed ved at kunne behandle alt Andet ligesaa godt sentimentalt som spøgende, om det end løber Alvorens Gjække koldt ned ad Ryggen, at see ham spøge med hvad der gjorde dem skrækkelig alvorlige. Men i Forhold til Alvoren skal den vide ikke at taale nogen Spøg, glemmer den dette, da kan det hænde den, hvad der hændte Albertus Magnus, da han overmodig trodsede paa sin Speculation imod Guddommen*), at han pludselig blev dum, da skal det hænde den,

*) Cfr. Marbach Gesch. d. Ph. 2den D. p. 302 Not.: Albertus repente ex asino factus philosophus et ex philosopho asinus. Cfr. Tennemann. 8de B. 2den D. p. 485 Not. En endnu bestemtere Fortælling har man om en anden Skolastiker, Simon Tornacensis, der meente, at Gud maatte være ham forbunden, fordi han havde beviist Treenigheden; thi dersom han vilde, saa .... profecto si malignando et adversando vellem, fortioribus argumentis scirem illam infirmare et deprimendo improbare. Til Tak derfor blev den gode Mand en Nar, der maatte anvende 2 Aar paa at lære at kjende Bogstaverne. Cfr. Tennemann Gesch. d. Ph. 8de B. p. 314 Not. Dette være nu som det være vil, han have virkelig sagt det, eller han have sagt, hvad man ogsaa tilskrev ham, den i Middelalderen berømte Blasphemie om de tre store Bedragere, det han manglede var vist ikke anstrængt Alvor i at dialektisere, eller i at speculere, men vel i at forstaae sig selv. Ana-

hvad der hændte Bellerophon, der roligen sad paa sin Pegasus i Ideens Tjeneste, men faldt ned, da han vilde misbruge Pegasus til paa den at ride til et Stevnemøde med en jordisk Qvinde.

Inderligheden, Visheden er Alvor. Dette seer noget fattigt ud; naar jeg endda havde sagt, den er Subjektiviteten, den rene Subjektivitet, den übergreifende Subjektivitet — saa havde jeg sagt Noget — som vist havde gjort Flere alvorlige. Alvoren kan jeg imidlertid ogsaa udtrykke paa en anden Maade. Saasnart Inderligheden mangler, er Aanden endeliggjort. Inderligheden er derfor Evigheden, eller det Eviges Bestemmelse i et Menneske.

Naar man nu ret vil studere det Dæmoniske, da behøver man blot at see paa, hvorledes det Evige opfattes i Individualiteten, og man veed strax Beskeed. I denne Henseende frembyder den nyere Tid en viid Mark for Jagttagelsen. Det Evige omtales tidt nok i vor Tid, det forkastes og antages, og saavel det Første som det Sidste (i Betragtning af den Maade, paa hvilken det skeer) viser Manglen af Inderlighed. Men den, der ikke retteligen har forstaaet, aldeles concret forstaaet det Evige*), han mangler Inderlighed og Alvor.

Meget udførlig ønsker jeg ikke her at være, dog vil jeg udpege nogle Punkter.

a) Man negter det Evige i Mennesket. I samme Øieblik er der Lebenswein ausgeschenkt, og enhver saadan Individualitet er dæmonisk. Sætter man det Evige, saa er det Nærværende et Andet, end man vil have. Dette frygter man, og saaledes er man i Angest for det Gode. Et Menneske kan nu

---

logier til denne Historie findes der vel nok af, og i vor Tid har Speculationen taget sig en saadan Myndighed, at den næsten har forsøgt at gjøre Gud selv usikker paa sig selv, som en Monarch, der ængstelig sidder og venter paa, om en Stænderforsamling vil gjøre ham til absolut eller kun til indskrænket Konge.

*) Det var upaatvivleligen i denne Forstand, at Constantin Constantius har sagt, at Evigheden er den sande Gjentagelse.

blive ved at negte saa længe han vil, derved faaer han dog ikke ganske taget Livet af det Evige. Og selv om man til en vis Grad i en vis Forstand vil admittere det Evige, saa frygter man den anden Forstand og den høiere Grad; men hvormeget man end negter den, man bliver den dog ikke ganske qvit. Det Evige frygter man i vor Tid kun altfor meget, selv naar man anerkjender det i abstrakte og for det Evige smigrende Talemaader. Medens de enkelte Regjeringer nuomstunder leve i Frygt for urolige Hoveder, saa leve kun altfor mange Individualiteter i Frygt for et uroligt Hoved, der dog er den sande Rolighed — for Evigheden. Da forkynder man Øieblikket, og ligesom Veien til Fordærvelsen brolægges med gode Forsætter, saaledes tilintetgjøres Evigheden bedst ved lutter Øieblikke. Men hvorfor iler man saa forskrækkelig? Naar der ingen Evighed er, saa er jo Øieblikket ligesaa langt, som naar den er der. Men Angesten for Evigheden gjør Øieblikket til en Abstraktion. — Denne Negten af det Evige kan forøvrigt yttre sig directe og indirecte paa saare mange Maader, som Spot, som prosaisk Beruselse i Forstandighed, som Travlhed, som Timelighedens Begeistring o. s. v.

b) Man opfatter det Evige aldeles abstrakt. Det Evige er ligesom de blaae Bjerge Grændsen for Timeligheden, men den, der lever kraftigen i Timeligheden, kommer ikke til Grændsen. Den Enkelte, der speider derefter, er en Grændsesoldat, der staaer udenfor Tiden.

c) Man bøier Evigheden ind i Tiden for Phantasien. Saaledes opfattet frembringer den en fortryllende Virkning, man veed ikke, om det er Drøm eller Virkelighed, Evigheden kiger veemodig, tankedrømmende, skjelmsk ind i Øieblikket, som Maanens Straale zittrer ind i en oplyst Skov eller Sal. Tanken om det Evige bliver en phantastisk Syslen, og Stemningen er bestandig denne: drømmer jeg eller er det Evigheden, der drømmer om mig.

Eller man opfatter den reent og ublandet for Phantasien uden denne coquette Dobbelthed. Denne Opfattelse har fundet

et bestemt Udtryk i den Sætning: Kunsten er en Anticipation af det evige Liv; thi Poesien og Kunsten er kun Phantasiens Forsoning, og kan vel have Intuitionens Sinnigkeit, men ingenlunde Alvorens Innigkeit. — Man udpensler Evigheden med Phantasiens Flitterguld — og man længes efter den. — Apokalyptisk skuer man Evigheden, agerer Dante, medens dog Dante, hvormeget han end indrømmede Phantasie-Anskuelsen, ikke suspenderede den ethiske Domsakts Virkning.

d) Man opfatter Evigheden metaphysisk. Man siger Ich — Ich saa længe til man selv bliver det Latterligste af Alt: det rene Jeg, den evige Selvbevidsthed. Man taler saa længe om Udødeligheden, til man selv bliver — ikke udødelig, men Udødeligheden. Uagtet alt dette opdager man pludselig, at man ikke har faaet Udødeligheden ind med i Systemet, og nu er man betænkt paa, at anvise den Plads i et Tillæg. Med Hensyn til denne Latterlighed var det et sandt Ord af Poul Møller, at Udødeligheden maae være tilstede overalt. Men er den det, da bliver Timeligheden noget ganske Andet end man ønsker. — Eller man opfatter Evigheden saaledes metaphysisk, at Timeligheden bliver comisk opbevaret i den. Reent æsthetisk-metaphysisk seet er Timeligheden comisk, thi den er Modsigelsen, og det Comiske ligger altid i denne Kategorie. Opfatter man nu Evigheden reent metaphysisk, og af een eller anden Grund desuagtet vil have Timeligheden ind deri, saa bliver det jo comisk nok, at den evige Aand bevarer Erindringen om, at han adskillige Gange var i Pengeforlegenhed o. s. v. Men hele denne Uleilighed, man her gjør sig for at opretholde Evigheden, er spildt, og er blind Allarm; thi reent metaphysisk bliver intet Menneske udødeligt og bliver intet Menneske forvisset om sin Udødelighed. Men bliver han det paa en ganske anden Maade, da vil det Comiske heller ikke paanøde sig. Om Christendommen end lærer, at et Menneske skal gjøre Regnskab for ethvert utilbørligt Ord, han haver talet, og vi simpelt forstaae dette om den Total-Erindring, hvoraf der allerede her i Livet stundom kan vise sig umiskjendelige Symptomer, om

end Christendommens Lære ikke kan skarpere belyses ved nogen Modsætning end ved den til Græcitetens Forestilling om, at de Udødelige først drak af Lethe, for at glemme, saa følger dog ingenlunde, at Erindringen paa en directe eller indirecte Maade skal blive comisk, directe derved, at man erindrer Latterligheder, indirecte derved at Latterligheder skulle blive forvandlede til væsentlige Afgjørelser. Netop fordi Regnskabet og Dommen er det Væsentlige, vil dette Væsentlige virke som en Lethe i Forhold til det Uvæsentlige, medens det ogsaa er vist, at Meget kan komme til at vise sig væsentligen, som man just ikke troede. I Livets Pudseerligheder, Tilfældigheder, Kringelkrogerier har Sjelen ikke væsentligen været tilstede, og derfor vil alt dette forsvinde, kun ikke for den Sjel, der var væsentlig deri, men for ham vil det neppe faae comisk Betydning. Naar man tilgavns har tænkt over det Comiske, har executivt studeret det, bestandig klar over sin Kategorie, da forstaaer man let, at det Comiske netop tilhører Timeligheden, thi her er Modsigelsen. Metaphysisk og æsthetisk kan man ikke standse det og hindre det i tilsidst at sluge hele Timeligheden, hvilket vil hænde den, der var udviklet nok til at bruge det, men ikke modnet nok til at distinguere inter et inter. I Evigheden derimod er al Modsigelse hævet, Timeligheden gjennemtrængt af og bevaret i Evigheden; men deri er der ikke Spor af det Comiske.

Men Evigheden vil man ikke tænke alvorligen, men er angest for den, og Angesten hitter paa hundrede Udflugter. Dog dette er netop det Dæmoniske.

Caput V.

Angeſt ſom frelſende ved Troen.

Man har i et af Grims Eventyr en Fortælling om en Ungerſvend, der gik ud paa Eventyr for at lære at ængſtes. Vi ville lade hiin Eventyrer gaae ſin Gang, uden at bekymre os om, hvorvidt han paa ſin Vei traf det Forfærdelige. Derimod vil jeg ſige, at dette er et Eventyr, ſom ethvert Menneſke har at beſtaae, at lære at ængſtes, for at han ikke enten ſkal fortabes ved aldrig at have været angeſt, eller ved at ſynke i Angeſten; hvo der derfor lærte at ængſtes retteligen, han har lært det Høieſte.

Derſom et Menneſke var et Dyr eller en Engel, da vilde han ikke kunne ængſtes. Da han er en Syntheſe, kan han ængſtes, og jo dybere han ængſtes, jo større Menneſke, dog ikke i den Forſtand, hvori Menneſkene i Almindelighed tage det, hvor Angeſten er for det Udvortes, for hvad der er udenfor Menneſket, men ſaaledes, at han ſelv producerer Angeſten. Kun i denne Forſtand er det at opfatte, naar det hedder om Chriſtus, at han ængſtedes indtil Døden, ſamt naar han ſiger til Judas, hvad Du gjør det gjøre Du ſnart. End ikke det forfærdelige Ord, ſom ſelv Luther ængſtedes ved at prædike over: min Gud, min Gud hvi haver Du forladt mig, end ikke dette Ord udtrykker Lidelſen ſaa ſtærkt; thi ved det ſidſte betegnes en Tilſtand, i hvilken Chriſtus befinder ſig, det første betegner Forholdet til en Tilſtand, ſom ikke er.

Angeſten er Frihedens Mulighed, kun denne Angeſt er ved Troen abſolut dannende, idet den fortærer alle Endelig-

heder, opdager alle deres Skuffelser. Og ingen Storinquisitor har saa forfærdelige Tormenter i Beredskab som Angesten, og ingen Spion veed saa snildt at angribe den Mistænkte netop i det Øieblik, da han er svagest, eller veed saaledes at gjøre Snaren, hvori han skal fanges, besnærende, som Angesten veed det; og ingen skarpsindig Dommer forstaaer saaledes at examinere ja examinere den Anklagede som Angesten, der aldrig slipper ham, ikke i Adspredelsen, ikke i Larmen, ikke under Arbeidet, ikke om Dagen, ikke i Natten.

Den, der dannes ved Angesten, han dannes ved Muligheden, og først den, der dannes ved Muligheden, dannes efter sin Uendelighed. Muligheden er derfor den tungeste af alle Kategorier. Vel hører man ofte det Modsatte, at Muligheden er saa let, men Virkeligheden saa tung. Men af hvem er det man hører saadanne Taler? Af nogle elendige Mennesker, der aldrig have vidst hvad Mulighed er, og som da Virkeligheden viste dem, at de Intet duede og Intet vilde due til, nu løgnagtigen opfriskede en Mulighed, der var saa skjøn, saa fortryllende, og til Grund for denne Mulighed laae der i det Høieste lidt ungdommeligt Fjanterie, som man hellere burde skamme sig ved. I Almindelighed forstaaes derfor den Mulighed, om hvilken der siges, at den er saa let, om Mulighed af Lykke, Held o. s. v. Men dette er slet ikke Muligheden, det er en løgnagtig Opfindelse, som den menneskelige Fordærvelse opsminker for dog at have Grund til Klage over Livet, og Styrelsen, og Leilighed til at blive sig selv vigtig. Nei i Muligheden er Alt lige muligt, og Den, der blev i Sandhed opdragen ved Muligheden, han har fattet det Forfærdelige nok saa godt som det Smilende. Naar da en Saadan gaaer ud af Muligheds Skole og veed bedre Besked, end et Barn om sin ABC, om, at han absolut Intet kan fordre af Livet, og at det Forfærdelige, Fortabelse, Tilintetgjørelse boer Dør om Dør med ethvert Menneske, og tilgavns har lært, at enhver Angest, for hvilken han ængstedes, i næste Øieblik kom over ham, da skal han give Virkeligheden en anden Forklaring; han skal prise Virkeligheden,

og selv naar den hviler tungt paa ham, skal han mindes, at den dog er langt, langt lettere, end Muligheden var det. Kun saaledes kan Muligheden danne; thi Endeligheden og de endelige Forhold, hvori et Individ er anviist Plads, de være nu smaa og dagligdagse, eller verdenshistoriske, danne kun endeligen, og man kan altid besnakke dem, altid faae lidt Andet ud af dem, altid prutte, altid slippe nogenlunde derfra, altid holde sig lidt udenfor, altid forhindre, at man absolut lærer noget deraf, og skal man gjøre dette, da maa Individet atter have Muligheden i sig, og selv danne det, hvoraf han skal lære, om dette end i næste Øieblik ingenlunde anerkjender, at det er dannet af ham, men absolut tager Magten fra ham.

Men for at et Individ saaledes absolut og uendeligt skal dannes ved Muligheden, maa han være redelig mod Muligheden og have Troen. Ved Troen forstaaer jeg her, hvad Hegel etsteds paa sin Viis særdeles rigtigt kalder den, den indre Vished, der tager Uendeligheden forud. Naar Mulighedens Opdagelser redeligen forvaltes, da vil Muligheden opdage alle Endeligheder, men idealisere dem i Uendelighedens Skikkelse, i Angesten overvælde Individet, indtil han atter besejrer dem i Troens Anticipation.

Hvad jeg her siger, forekommer maaskee Mange en mørk og daarlig Tale, da de endog rose sig af aldrig at ængstes. Dertil vilde jeg svare, at man vistnok ikke skal ængstes for Mennesker, for Endeligheder, men først den, der har gjennemgaaet Mulighedens Angest, først han er dannet til ikke at ængstes, ikke fordi han undgaaer Livets Forfærdelser, men fordi disse altid blive svage i Sammenligning med Mulighedens. Skulde derimod den Talende mene, at det er det Store hos ham, at han aldrig har været angest, da skal jeg med Glæde indvie ham i min Forklaring, at det kommer deraf, at han er meget aandløs.

Dersom Individet besviger Muligheden, ved hvilken han skal dannes, da kommer han aldrig til Troen, da bliver hans Tro en Endelighedens Klogskab, som hans Skole var Endelighedens. Men Muligheden besviger man paa enhver Maade;

thi ellers maatte ethvert Menneske, blot han stak Hovedet ud af Vinduet, have seet tilstrækkeligen, til at Muligheden deraf kunde begynde sine Exercitier. Man har et Stykke af Chodowiecki, der forestiller Calais's Overgivelse betragtet af de 4 Temperamenter, og Kunstnerens Opgave har været, at lade det forskjellige Indtryk afspeile sig i de forskjellige Temperamenters Udtryk. Det mest dagligdagse Liv har saa vist Begivenhed nok, men Spørgsmaalet er om den Mulighed i Individualiteten, der er redelig mod sig selv. Man fortæller om en indisk Eneboer, der i 2 Aar levede af Dug, at han engang kom til Byen, smagte Viin, og da forfaldt til Drik. Man kan forstaae denne Historie som enhver lignende paa mange Maader, man kan gjøre den comisk, man kan gjøre den tragisk; men den Individualitet, der dannes ved Muligheden, han har nok af saadan een Historie. I samme Øieblik er han absolut identificeret med hiin Ulykkelige, han kjender ingen Endelighedens Udflugter, hvorved han slipper. Nu har Mulighedens Angest sit Bytte i ham, indtil den frelst maa afgive ham i Troen; andetsteds finder han ikke Hvile, thi ethvert andet Hvilepunkt er kun Snak, om den end i Menneskenes Øine er Klogskab. See derfor er Muligheden saa absolut dannende. I Virkeligheden er aldrig noget Menneske blevet saa ulykkeligt, at han jo beholdt en lille Rest tilbage, og, siger Forstandigheden ganske sandt, naar man er snild ved man at hjælpe sig. Men den, der gjennemgik Mulighedens Cursus i Ulykke, han tabte Alt, Alt, som Ingen i Virkeligheden har tabt det. Hvis han nu ikke besveeg Muligheden, der vilde lære ham, ikke besnakkede Angesten, som vilde frelse ham, da fik han ogsaa Alt igjen, som Ingen i Virkelighed, selv om han fik Alt tidobbelt; thi Mulighedens Discipel fik Uendeligheden, og den Andens Sjel havde udaandet i Endeligheden. I Virkeligheden sank Ingen saa dybt, at han jo kan synke dybere, og at der jo kan være Een og Mange, der sank dybere. Men den, der sank i Muligheden, hans Blik svimlede, hans Øie forvirredes, saa han ikke fattede den Maalestok, hvilken Creti og Pleti rækker den Synkende

som et frelsende Halmstraa, hans Øre lukkedes, saa han ikke hørte, hvad Torvepriſen paa Menneſker var i hans Samtid, ikke hørte: at han var ligeſaa god som de Fleſte. Han ſank absolut, men da dukkede han atter op fra Afgrundens Dyb lettere end alt det Beſværende og Forfærdende i Livet. Kun negter jeg ikke, at den, der dannes ved Muligheden, er udſat, ikke ſom de, der dannes ved Endeligheden, for at komme i ſlet Selſkab, ſkeie af paa forſkjellig Maade, men for et Fald, og det er Selvmordet. Hvis han, idet han er begyndt Dannelſen, misforſtaaer Angeſten, ſaa den ikke fører ham til Troen, men fra Troen, da er han fortabt. Den, der derimod dannes, han bliver hos Angeſten, han lader ſig ikke bedrage af dens utallige Falſknerier, han huſker nøiagtigt det Forbigangne; da bliver tilſidſt Angeſtens Anfald, om end forfærdelige, dog ikke ſaaledes, at han flyer dem. Angeſten bliver ham en tjenende Aand, der mod dens Villie fører ham, hvorhen han vil. Naar den da melder ſig, naar den underfundigen lader ſom havde den nu opfundet et ganſke nyt Forfærdelſesmiddel, ſom var den nu langt forfærdeligere end nogenſinde, da trækker han ſig ikke tilbage, end mindre ſøger han at holde den borte ved Larm og Forvirring, men han byder den velkommen, han hilſer den feſtligt, ſom Socrates feſtligen ſvingede Giftbægeret, han indeſlutter ſig med den, han ſiger, ſom en Patient ſiger til Operateuren, idet den ſmertelige Operation ſkal begynde, nu er jeg færdig. Da gaaer Angeſten ind i hans Sjel og ranſager Alt, og ængſter det Endelige og Smaalige ud af ham, og da fører den ham derhen, hvor han vil.

Naar en eller anden overordentlig Begivenhed indtræder i Livet, naar en verdenshiſtoriſk Helt ſamler Helte omkring ſig og fuldkommer Heltebedrifter, naar en Kriſis indtræder, og Alt faaer Betydning, da ønſke Menneſkene at være med; thi dette danner. Vel muligt. Men der gives en langt nemmere Maade at dannes langt grundigere paa. Tag Mulighedens Diſcipel, ſæt ham midt paa Jyllands Hede, hvor der ingen Begivenhed er, og hvor den ſtørſte Begivenhed er, at

en Urhøne flyver larmende op, han oplever Alt fuldkommnere, nøiagtigere, grundigere, end den, der blev applauderet paa Verdenshistoriens Theater, hvis han ikke var dannet ved Muligheden.

Idet da Individet ved Angesten dannes til Troen, da vil Angesten netop udrydde, hvad den selv frembringer. Angesten opdager Skjebnen, men idet da Individet vil fortrøste sig til Skjebnen, da slaaer Angesten om, og tager Skjebnen bort; thi Skjebnen er som Angesten, og Angesten er som Muligheden et Hexebrev. Naar Individualiteten ikke saaledes omdannes ved sig selv i Forhold til Skjebnen, saa vil han altid beholde en dialektisk Rest, som ingen Endelighed kan udrydde, ligesaa lidet som Den vil tabe Troen paa Lotteriet, der ikke taber den ved sig selv, men skal tabe den derved, at han bestandig taber i Spillet. Endogsaa i Forhold til det allerubetydeligste er Angesten strax ved Haanden, saasnart Individualiteten vil luske sig fra Noget, slumpe til Noget. I sig selv er det en Ubetydelighed, og udenfra af Endeligheden kan Individet Intet lære desangaaende, men Angesten gjør kort Proces, den sætter øieblikkelig Uendelighedens, Kategoriens Trumf i, og den kan Individualiteten ikke stikke. Frygte Skjebnen i udvortes Forstand, dens Omskiftelser, dens Nederlag kan en saadan Individualitet ikke; thi Angesten i ham har allerede selv dannet Skjebnen og frataget ham absolut Alt, hvad nogen Skjebne kan fratage. Socrates siger i Kratyll, at det er forfærdeligt, at bedrages af sig selv, fordi man altid har Bedrageren hos sig, saaledes kan man sige, er det en Lykke at have en saadan Bedrager hos sig, der fromt bedrager, og bestandig vænner Barnet fra, førend Endeligheden begynder at fuske derpaa. Forsaavidt en Individualitet i vor Tid ikke saaledes er dannet i Muligheden, saa har dog denne Tid en ypperlig Egenskab for Enhver, i hvem der er en dybere Grund, og som begjærer at lære det Gode. Jo fredeligere og stillere en Tid er, jo nøiagtigere Alt gaaer sin regelmæssige Gang, saa det Gode har sin Løn, desto lettere kan en Individualitet skuffe sig selv betræf-

sende, om han ikke i sin Stræben har et, vel skjønt, men dog endeligt Maal. I disse Tider derimod behøver man ikke at være mere end 16 Aar gammel for at see, at den, der nu skal optræde paa Livets Theater, han er ligerviis som den Mand, der drog fra Jericho og faldt mellem Røvere. Den, der da ikke ønsker at synke i Endelighedens Elendighed, han nødsages til i den dybeste Forstand at gaae løs paa Uendeligheden. En saadan foreløbig Orientation er en Analogie til Dannelsen i Muligheden, og en saadan Orientation kan heller ikke finde Sted uden ved Mulighed. Naar da Klogskaben har bragt sine utallige Beregninger istand, naar Spillet er vundet — da kommer Angesten endnu førend Spillet i Virkeligheden blev tabt eller vundet, og Angesten sætter et Kors for Fanden, saa kan Klogskaben slet ikke, og Klogskabens snildeste Combination forsvinder som en Spøg imod det Tilfælde, som Angesten danner ved Muligheden Almagt. Endogsaa i det Ubetydeligste, saasnart Individualiteten vil gjøre en snild Vending, der kun er snild, vil liste sig fra Noget, og der er al Sandsynlighed for at det vil lykkes, thi Virkeligheden er ikke saa skarp en Examinator som Angesten, — saa er Angesten der. Bliver den afviist, fordi det er en Ubetydelighed, der er Tale om, saa gjør Angesten denne Ubetydelighed mærkelig som Flækken Marengo blev det i Europas Historie, fordi her stod det store Slag ved Marengo. Dersom en Individualitet ikke saaledes ved sig selv vænnes fra Klogskaben, saa skeer det aldrig tilgavns; thi Endeligheden forklarer bestandig kun stykkeviis, aldrig totalt, og den, hvis Klogskab altid slog feil (og selv dette er utænkeligt i Virkeligheden), han kan jo søge Grunden i Klogskaben og stræbe at blive mere klogtig. Ved Troens Hjælp opdrager Angesten Individualiteten til at hvile i Forsynet. Saaledes ogsaa i Forhold til Skylden, hvilken er det Andet, Angesten opdager. Den, der blot ved Endeligheden lærer sin Skyldighed at kjende, han er fortabt i Endeligheden, og endeligt lader det Spørgsmaal sig ikke afgjøre, om et Menneske er skyldigt, uden paa en udvortes, juridisk, høist ufuldkommen Maade. Den, der derfor

kun skal lære sin Skyld at kjende ved Analogier til Politie- og Høiesteretsdomme, han fatter egentlig aldrig, at han er skyldig; thi er et Menneske skyldigt, da er han uendelig skyldig. Faaer da en saadan Individualitet, der kun dannes ved Endeligheden, ikke en Politie-Dom eller en Opinions-Dom for at han er skyldig, da bliver han noget af det Latterligste og Erbarmeligste af Alt, et Dyds-Mønster, der er lidt bedre end Folk er flest, men ikke slet saa god som Præsten. Hvad Hjælp skulde et saadant Menneske behøve i Livet, han kan jo næsten før sin Død træde af i en Exempelsamling. Af Endeligheden kan man lære meget, men ikke at ængstes uden i en meget maadelig og fordærvende Forstand. Den, der derimod i Sandhed lærte at ængstes, han skal gaae som i Dands, naar Endelighedens Angster begynde at spille op, og naar Endelighedens Lærlinge tabe Forstand og Mod. Saaledes skuffer det ofte i Livet. Den Hypochondre ængstes for enhver Ubetydelighed, men naar det Betydelige kommer, da begynder han at aande, og hvorfor, fordi den betydelige Virkelighed dog ikke er saa forfærdelig som den Mulighed, han selv havde dannet, og som han brugte sin Kraft til at danne, istedenfor at han nu kan bruge al sin Kraft mod Virkeligheden. Imidlertid er dog Hypochondristen kun en ufuldkommen Autodidakt i Sammenligning med Den, der dannes ved Muligheden, fordi Hypochondrien tildeels afhænger af det Legemlige og derfor er tilfældig*). Den sande Autodidakt han er netop i samme Grad Theodidakt, som en

*) Det er derfor i en høiere Betydning, at Hamann tager det Ord Hypochondrie, naar han siger: Diese Angst in der Welt ist aber der einzige Beweis unserer Heterogeneität. Denn fehlte uns nichts, so würden wir es nicht besser machen als die Heiden und Transcendental-Philosophen, die von Gott nichts wissen und in die liebe Natur sich wie die Narren vergaffen; kein Heimweh würde uns anwandeln. Diese impertinente Unruhe, diese heilige Hypochondrie ist vielleicht das Feuer, womit wir Opferthiere gesalzen und vor der Fäulniß des laufenden seculi bewahrt werden müßen. (6te B. p. 194.)

anden Forfatter har sagt*), eller for ikke at bruge et Udtryk, som saa meget minder om det Intellectuelle, han er αυτουργος τις της φιλοσοφιας**) og i samme Grad θεουργος. Den, der i Forhold til Skylden, opdrages ved Angesten, han vil derfor først hvile i Forsoningen.

Her ender denne Overveielse, hvor den begyndte. Saasnart Psychologien er færdig med Angesten bliver den at aflevere til Dogmatiken.

---

*) Cfr. Enten — Eller.

**) Cfr. Xenophons Convivium, hvor Socrates bruger dette Ord om sig selv.

Tillæg

til IV. Bind.

Textkritisk Anhang ..... S. 3— 8.
Anmærkninger ..... - 9—42.

Textkritisk Anhang.

Fire opbyggelige Taler.

1843.

A = Originaludgaven.

S. **13,28** Tale] Tale, A. — S. **15,23** være] været A. — S. **28,21** Mth. 12,29] Mth. 13,29 A. — S. **29,34** Forklaring] Færklaring A. — S. **34,14** Gud. Hvorfor] Gud? Hvorfor A. — S. **39,21** bliver] blive A. — S. **54,21** modtog] modtag A. — S. **56,17** han,] han A. — S. **60,26** at benytte] at at benytte A. — S. **63,35** ellers] eller A. — S. **65,4** hvilken] hvilke A. — S. **66,35** Selvmodsigelse] Selmodsigelse A. — S. **69,15** yderlige] A, mon: yderligere? — S. **72,34** Sjel?"] Sjel? A. — S. **73,35** vorde."] vorde". A.

To opbyggelige Taler.

1844.

A = Originaludgaven.

S. **95,25** vilde] ville A. — S. **104,26** tabte] tabe A. — S. **105,28** skadet ved] skade ved A. — S. **106,2** 33—40] 23—40 A. — S. **116,22-23** Jorden. —] Jorden — A.

Tre opbyggelige Taler.

1844.

A = Originaludgaven. M = S. K.'s egenhændige Manuskript.

S. **148,35** afgjort] M, afgiort A. — S. **152,6** udstykket] A, stykkeviis M. — S. **162,11** negte] M, nægte A. — S. **163,28** Gal. VI,7] M, Gal. VI,1 A. — S. **164,6** forfængeligt] MA. — S. **164,13** Forventning] M, Forretning A. — S. **164,31** Opbud] MA. — S. **168,18** Modet] M, Maalet A. — S. **170,8** forstaaer langtfra, men] A, forstaaer langtfra og tæller Taarerne, men M. — S. **172,21** helbreder]

M, heldbreder A. — S. **175,14** han] M, an A. — S. **177,31** sjelden er] A, sjelden var M. — **183,2** hilsedes] M, hisedes A. — S. **186,32** Bedrager] M, Bedragers A. — S. **187,15** gjor] M, gjor A. — S. **187,33** Disciple.] M, Disciple A. — S. **188,9** ladet] M, lade A. — hvor den] M, hvor Den A. — S. **191,11** Ringhed] M, Reenhed A. — S. **191,21** udtrykker] M, udtrykker A.

Philosophiske Smuler.

A = Originaludgaven. M = S. K.s egenhændige Manuskript (Papirer Pk. 12). C = Concepten (smstds.).

S. **199,24** afgiore] A, afgjore M (at optage). — S. **200,9** giorde] M, giorde A. — S. **202,8** byde den, „neppe] M, byde den, neppe A. — S. **204,25** Adsplittes] M, Adstilles A. — S. **204,34** Negativet MA. — S. **204,35** een;] M, een: A. — S. **207,17** begynde] CMA. Man venter: begyndte. — S. **213,9** fra ikke at være] M, fra at ikke at være A. — S. **213,24** end ved end ikke] M, end ved ikke A. — S. **215,4** hans foregaaende] M, hans foregaaede A. — S. **215,20** Blussel.] A, Blussel, men sophistist er jeg dog ikke, dersom ellers Aristoteles har Ret at en sophistist Viden er den, ved hvilken man tjener Penge. M. — S. **217,30** dersom jeg da ikke] M, dersom jeg ikke A. — S. **217,34** bevisget CMA. — S. **218,30** Forskjellige] M, Forstjellige A. — S. **218,32** Læreren] CM, Læren A. — S. **220,19** overende] M, hoverende A. — S. **220,28** Elskede,] 2. Udg. Elskede; MA (at optage?). — S. **220,35** Indesluttethed] M, Indsluttethed A. — S. **222,10** Floitespilleren] M, Floitespillerne A (jvfr. Plat. Symp. p. 176 e). — S. **223,29** Død.] 2. Udg.; Død! M Død, A. — S. **224,19** Sandheden] A, Sandheden, M — S. **224,24** Leilighed] M, Leillighed A. — S. **224,29** *τιχτει*] A, *τιχτει και* M (at optage). — **224,30** *φιλοσοφιᾳ*] *φιλοσοφια* AM. — S. **225,12** lig den Ringeste] lig den Ringeste M, lig den Ringste A. — S. **226,17** Selvfornægtelse] Selvfornægtelse A, Selvfornegtelse M — **226,27** Skuffelse.] M, Skuffelse A. — S. **230,17** Gorgonernes] Gorgonenernes A, Gorgonenes eller -nernes M. — S. **232,30-31** *επιτεθυμμενον*] M, *επιτεθυμμενος* A. — S. **234,13** Gjerninger] M, Gserninger A. — S. **235,20** spørger] M, spørger A. — S. **236,19** Nu;] A, Nu, M. Maaske Nu: — S. **238,32** de ere] CM, der ere A. — S. **239,1** rigt nok;] 2. Udg., rigt nok, MA. — S. **240,4-5** skal den faae det at vide, maa den faae det at vide af Guden] M, skal den faae det at vide af Guden A. — S. **240,9** forskjellig] M, forskjelligt A. — S. **240,9-10** forskjelligt] forskjellig MA. — S. **240,22** dette] MA. Maaske det. — S. **241,24**

Selvkjærligheden] Selvkjerlighed M, Selvkjærligheden A. — S. **242,24** sig til] A, sig selv til M. — S. **242,28** med] M, ved A. — S. **242,30** lidende;] M, lidende, A. — S. **242,33** forbauser, og derover glemme] forbauser og derover glemme M, forbauser og derover glemmer A. — S. **243,13** Forargelse] M, Forargelsen A. — S. **243,14** handlende] M, Handlende A. — S. **243,34** Sokratiske rigtigt] M, Sokratisk rigtigt] A. — S. **244,1** Men er] A,Men er nu M. — S. **244,18** Øieblikket: ved] M, Øieblikket; Ved A. Maaskee Øieblikket. Ved. — S. **247,8** have] M, har A. — S. **248,21** accommoderet] M, accomoderet A. — S. **248,33** fra] M, for A. — **248,35** ringe] M, rige A. — S. **249,1** som] M, som som A. — S. **254,8** forener] M, foren A. — S. **255,13** mig] M, mig mig A. — S. **258,16** samtidige] M, Samtidige A. — S. **259,22** Fordeel (] M (M havde først Fordeel,), Fordeel, (A. — S. **260,5** Samtidig med ham,] M, samtidig med ham A. — S. **260,10** i Sandhed] AM; man venter: i Sandhed,. — S. **261,31** Dig] M, dig A. — S. **262,8** Den] M? (ikke til at afgøre), den A. — **262,27** maa man] M, maa A. — **262,35** Landkaarter M. — S. **267,4** nødvendigt] M, Nødvendigt A. — S. **267,23** definitivt] definement M, rettet t. difinitivt; definitivt A. — S. **269,11** Nødvendighedens] M, Nødvendigheden A. — S. **270,27** kun kunde] M, kunde A. — S. **271,13** hvilken] M, hvilket A. — S. **271,24** nogens] M, nogen A. — S. **273,21** det] M, den A. — S. **273,23** Tilintetgjørelse] M, Tilintetgjørelle A. — S. **274,11** at det snareſt — **13** om Noget] A, at Intet er visſere, end at de aldrig har tvivlet om Noget, eller havt Foreſtilling om, hvorledes det gaaer til M. — S. **274,33** ζητητικη] M(?), ξητητικη A. — S. **274,34** απορητικη] M, απορηθικη A. — S. **275,5** σκιας] M, σκιᾳς A. — S. **275,8** Villiens-Yttring] A, Villies-Yttring M. — S. **276,23** Accomodationer] A, Accommodationer M (at optage). — S. **277,25** Tilkommende;] A, Tilkommende, M. — det] M, de A. — S. **281,11-12** uagtet Dette, skulle] M, uagtet Dette skulle A. — S. **282,25** coup de mains] A, coup des mains M (jvfr. E. P. V, A 50). — S. **283,15** Tryllerier] A, Trylleri M. Vistnok: Trylleri. — S. **284,18** med] M (?), ved A. — S. **285,21** bidrage] M, bidrager A. — S. **285,23** i Cap. IV] M, Cap. IV A. — S. **285,24** de Sildigere] M, det Sildigere A. — S. **286,1** menneskeligt] A, menneskelig M. — S. **286,18** Verden] M, Verden, A. — S. **286,21** (for at bevise] M, for at bevise A. — S. **287,31** som fra en ligestemt Sjel] M, ligesom fra en bestemt Sjel A. — S. **288,18** maa naturligviis — Socrates'] A, er naturligviis ingenlunde det Socratiske, thi i hans M. — S. **288,20** forlode det] MA. Der bør læses: forlode den. — S. **289,31** Conseqventsens] M, Conseqventsernes A. — S. **290,1** derved] M, dermed A. — S. **290,14** der

ere] M, de ere A. — S. **290,23** den Tanke] A, den samme Tanke M. — S. **290,27** inden] A, indenfor M. — S. **293,5** Pusilanimitet MA. — S. **293,20** Samtidige] A, samtidige M(?). Man venter: Samtidiges. — S. **295,20** ham (ak,] ham, ///// (ak! M (en Udstregning efter ham,), ham, ak, A. — S. **299,6** Menneske] M, Menneske; A. — S. **299,35** skulde] A, skulle M. — S. **300,6** troende] M, Troende A. — S. **302,2** det.] M, det A.

Begrebet Angest.

A = 1. Udgave (1844). B = 2. Udgave (Begrebet Angest o. s. v. Andet Oplag. Kjøbenhavn. Forlagt af C. A. Reitzels Bo og Arvinger. Bianco Lunos Bogtrykkeri. 1855.). M = S. K.s egenhændige Manuskript (Papirer Pk. 12). C = Concepten (smstds).

I det Følgende anføres alle Afvigelser fra B, undtagen Rettelser af aabenbare Trykfeil, der ikke findes i A (notop f. netop o. l.); desuden Læsemaader i A og M, der maaskee er at opdage, samt enkelte Stykker i M, som K. har slettet i Korrekturen. — B's Orthographi afviger noget fra A's: A har gjelder, hjelper, B gjælder, hjælper; A skjønt, B skjøndt; — A muelig o. s. v., B mulig; A beskæftiget, B beskjæftiget. — M har overalt Pointet, A og B Pointen.

S. **307,6** Beundring,] AM, Beundring B. — S. **310,7** Lægmand] AB, Oltapper, Vertshusholder eller anden Lægmand M. — S. **313,11** beknytter] CM, knytter AB. Jvfr. ovenfor S. 95. — S. **316,9** egentlige] MA, egentlige B. — S. **316,21** eller det Onde] AB, eller med det Onde M. — S. **318,17** det] MA, den B. — S. **321,10** Ethica] M, Etica AB. — S. **322,2** og dog] M, og AB. — S. **322,14** Bog,] M, Bog; AB. — S. **323,12** Speculeren] M, Speculering AB. — S. **323,15** Gjentagelser] M, Gjentagelse AB. — S. **324,4** Feiltagelsen] M, Feiltagelse AB. — S. **330,10** plus quam] M, plusquam AB. — S. **331,5** originatum] M, orginatum AB. — S. **331,22** det let for] B, det for let for MA (maaskee at optage). — S. **332,30** Historie] AB, Historie, M. — S. **335,15** Een ikke] AB, Een end ikke M. — S. **335,20** Løbenummer] M, Løbenumer AB. — S. **338,4** ind i Verden] C, i Verden MAB. — S. **346,13** den] M, det AB. — S. **346,22** Muligheden] man venter: Friheden. Jvfr. S. 398,1 og S. 419,8. — S. **346,25** betragte] ville betragte M (ville udstreget), ville betragte AB. — S. **348,11** fjendtlig] M, fjendlig AB. — S. **349,28** og her altsaa] CM(?) AB. Der synes at være en Feil i Texten. — S. **351,15** forført, og at] forført og at M, forført, at AB. — **351,31** Herved]

AB, Hermed M. — S. **352,34** Sproget.] AB, Sproget, eller ſom Prof. Madvig med en uudtømmelig Ironie ſaa ypperligt har udtrykt det i et Program: at Menneſſene traf en Overeensſkomſt om, hvilket Sprog de vilde tale. — S. **354,32** Projekter, ſammenkalder] MAB. Maaſkee: Projekter ſammenkalder. — S. **355,5** ſpørge om] M, ſpørge, om AB. — S. **359,5** og det qvalitative] M, og qvalitative AB. — S. **359,7** det er jo det nemmeſte] AB, det er jo og det nemmeſte M. — S. **360,14** Repertorier] C, Repertoirer MAB. — S. **360,24** Høitryk] B, Høidetryk MA. — S. **365,36** J det mindſte] M(?), Jdet mindſte AB. — S. **367,4** beſnærende] C, beſværende MAB. — S. **368,23** den] M, dem AB. — S. **369,5** nemlig, at] nemlig at C. — S. **369,18** hun] M, hiin AB. — S. **375,7** herfor] M, derfor AB. — S. **377,6** Contemplation] Comtemplation MAB (C afviger). — S. **377,34** vedkommer] M, tilkommer AB. — S. **386,18** ligger] B, ligge MA. — S. **389,10** væſentligen] M, væſentligere AB. — S. **389,14** ſaa ſaare] M, ogſaa ſaare AB. — S. **390,9** der hverken] B, det hverken MA. — S. **394,12** εξαιφνης] M, εξαιφνες AB. — S. **395,25** er hiint] AB, er da hiint M (at optage?). — S. **396,14-15** Beſtemmelſe] B, Beſtemmelſen CMA. — S. **398,1** viſer ſig for Friheden] viſer ſig for Muligheden MAB (C mangler). Rettelſen er tvivlſom, jvfr. S. 346,22. — S. **404,18** Øieblik] M, Øiebliks AB. — S. **405,4** og] M, eller AB. — S. **405,8** gaaet] MAB (C afviger). Man venter: gaae. — S. **405,18** dette] AB, det M. — S. **412,4** Individualiteterne] C, Individualiterne MAB. — S. **413,19** høre til] M, til AB. — S. **414,13** dem] M, den AB. — S. **417,19** i Skuffelſen] MAB, meeſt ſkuffende C (at optage?) — S. **417,21** Synd] MAB, Skyld C (at optage?) — S. **417,22** det, jo dybere] MAB, det at jo dybere C (at optage?) — S. **417,24** ham, ſelv om] ham ſelv om M, ham ſelv, om AB. — S. **419,14** Intet er] B, Intet et MA. — S. **424,4** ſom man] M. ſaa man AB. — S. **425,27** Jernbane] M, Jernbaner AB. — S. **425,32** dog derfor] M, derfor AB. — S. **427,33** 28—34] 28.34 M, 27.34 AB. — S. **429,3** eenſomme Tanker] M, eenſom en Tanke AB. — S. **430,22** medicinſk-behandlende] M, medicinſke behandlende AB. — S. **432,11** udenfor] AB, udenfra M (at optage? jvfr. S. 433,8). — S. **432,14** derfor her] M, derfor AB. — S. **433,13** gaae en anden] AB, gaae ad en anden M. — S. **433,20** mod] MA, med B. — S. **433,29** ſiges her igjen] M, ſiges igjen AB. — S. **435,27** Aabenbarelſen] AB, Aabenbarelſe M. — S. **436,24-25** Indeſluttetheden.] M, Indeſluttetheden.) AB. — S. **436,26** Exiſtentſer.)] M, Exiſtentſer. AB. — S. **436,33** et andet] AB, det andet M. — S. **438,16-17** ſønderknuſet-bonfaldende] M, ſønderknuſet, bonfaldende AB. — S. **439,15** eller] AB, naar M. —

S. **440,24** bevarer altid] AB, bevarer dog altid M. — S. **441,16** Foregaaende og det] M, Foregaaende, det AB. — S. **441,26** det Pludselige.] AB, det Pludselige. Den der ikke kjender Hemmeligheden ved de carteſianſke Djævle, vil i Experimentet med en ſaadan faaet en Fremſtilling af dette Pludſelige. Han tager den i Haanden, ſætter den paa Benene, ahner intet, ſaa længe endnu hans lille Finger berører den ſtaaer den paa Benene, i ſamme Secund ſtaaer den paa Hovedet. M. Jvfr. ovenfor S. 236. — S. **442,15** Uddoethed] M, Udoethed AB. — Uddoetheden] M, Udoetheden AB. — S. **443,28** Philiſophie] læs: Philoſophie (ſaaledes MAB). — S. **443,33** lod ſig kun] AB, lod ſig derfor kun M. — S. **446,25** viſer ſig i, at] viſer ſig, at MAB (C afviger). — hiin] M, hiint AB. — S. **446,26** Det] AB, Den M (at optage). — S. **447,23** Nysgjerrighed;] Nysgjerrighed, MAB (M har gennemgaaende Komma i denne Paſſus, hvor AB har Semikolon). — S. **447,25** fornem] M, from AB. — S. **447,32** tydelig] M, betydelig AB. — S. **450,13** det er] MA, der er B. — S. **452,5** Deitikoſe MAB. — S. **453,27** ſvagere] M, ſvag AB. — S. **453,33** oprigtigen] M, rigtigen AB. — S. **454,22** begynder] AB, begynder kun M. — S. **456,15** nichts] M, nicht AB. — S. **456,34** Herbart] M, Herbert AB. — S. **457,15** for at] M, for AB. — S. **460,2** Livet?] B, Livet; MA. — S. **461,19** det ſkeer] MA, den ſkeer B. — S. **466,4** veed] M, ved AB. — S. **467,18** redeligen] M, ordenligen A ordentligen B. — S. **467,35** Muligheden] MA, Mulighedens B. — S. **470,22** Omſtiftelſer] M, Omſtiftelſe AB. — S. **470,35** ſtuffe] AB, ſtuffes M (viſtnok at optage). — S. **471,5** fra Jericho] AB, fra Jeruſalem M. Maaſkee: til Jericho. — S. **472,3** ſtyldig] M, ſtyldigt AB. — S. **472,14** Angſter] B, Angeſter MA. — S. **472,33** Fäulniß] Faülniß M, Faulniß AB. — S. **473,4** Skylden,] AB, Skylden M (at optage?).

Anmærkninger.

Fire opbyggelige Taler. 1843.

S. 11 „i Sjelens Bitterhed"] Job 7,11.
hun gjør enhver Fristelse menneskelig] sml. 1. Cor. 10,13.
S. 14 saaede i Forkrænkelighed] sml. 1. Cor. 15,42.
„hans Tale opreiste osv."] Job 4,4.
„boede i Herrens Fortrolighed"] Job 29,4.
S. 16 som Joseph forudsiger] 1. Mos. 41,30.
„hvis trætte Hænder osv."] Job 4,3-4.
Ynglingen skjulte sig osv.] Job. 29,8.
„Forladtes Velsignelse over ham"] Job 29,13.
S. 18 „redelig og oprigtig mod Gud"] Job 1,1.
S. 19 Sabæer] Job 1,15.
Guds-Ild] Job 1,16.
S. 20 bygget paa Sand] sml. Matth. 7,26.
S. 21 kun saae Herrens Ryg] 2. Mos. 33,23.
S. 22 „kastede den paa Herren"] sml. 1. Pet. 5,7.
lydende Malm og klingende Bjelde] 1. Cor. 13,1.
S. 23 hvad læse vi om hende?] se Job 2,9.
S. 25 Kundskabens Træ] 1. Mos. 2,17.
S. 26 Vidnesbyrd, som Gud gav Skabningen] 1. Mos. 1,31.
Da skulde Lammet have hvilet hos Ulven] sml. Es. 11,6.
S. 29 Mælk for den Umyndige osv.] sml. 1. Cor. 3,2.
S. 31 den forlorne Søn] Luc. 15,16.
medens han sov] Matth. 13,24 ff.
S. 33 Din Venstre uvidende om osv.] sml. Matth. 6,3.
Ingen er god uden Gud] Matth. 19,17.
S. 34 baade at ville og at fuldkomme] Phil. 2,13.
han begynder og fuldender den gode Gjerning] sml. Phil. 1,6.
lever, røres og er] Ap. Gj. 17,28.
S. 35 den, der ikke er med osv.] sml. Matth. 12,30.

S. 36 binder man den Stærke osv.] smlg. Matth. 12,29.
S. 38 naar Phariſæerne og de Skriftkloge ere gangne bort] smlg. Joh. 8,9.
ſige ſom David] der tænkes vel paa Steder ſom Pſ. 141,1 og 143,7, ſom ovenfor citeret findes Ordet ikke.
S. 39 lade Solen gaae ned over ſin Vrede] smlg. Eph. 4,26.
Begjerligheds Brynde] 1. Thes. 4,5.
„Sagtmodighed opdager ſkjulte Ting"] Sirach 4,21.
S. 40 hiin billedlige Tale] Luc. 11,13.
S. 41 „have ſin Tro med Perſons Anſeelſe"] frit efter Jac. 2,1.
S. 42 ligeſaalidet ſom i Opſtandelſen] smlg. Matth. 22,30.
1,10.11] ſkal være Jac. 1,9.10.
naar den Qvinde her finder Tilgivelſe osv.] Joh. 8,1-11.
den Mand dømmes, hvis Øie osv.] Matth. 5,28.
„guddommelige Lov, at elſke ſin Næſte ſom ſig ſelv"] Jac. 2,8.
S. 43 Gud var hans Kjep og hans Stav] Pſ. 23,4.
uden ... at fortære] Billedet er taget fra Beretningen om den brændende Tornebuſk 2. Moſ. 3,2.
Strid med Kjød og Blod] Eph. 6,12.
S. 45 „er Du kalden Træl osv."] 1. Cor. 7,21.
„er en Gave"] Matth. 15,5.
S. 46 12 Legioner Engle] Matth. 26,53.
den Rige gjør Gjeſtebud osv.] smlg. Luc. 14,12.
hiin Mand, der gjennem Aarhundreder osv.] Krøſus.
S. 47 ſige til den Hungrende] Fortællingen om Jeſu Friſtelſe, Matth. 4,9.
da hans Liv jo ikke beſtaaer i Mad og Drikke] smlg. Rom. 14,17.
forraade din Næſte med et Kys] smlg. Judas.
at han tog Skade paa ſin Sjel] smlg. Matth. 16,26.
S. 48 ſom den venſtre Haand udfinder osv.] smlg. Matth. 6,3.
S. 49 tro ſom en Husholder] smlg. 1. Cor. 4,2.
Dommeren] i Jeſu Lignelſe Luc. 18,1-8.
S. 50 Den, der offrer ſin Gave] Matth. 5,23-24.
S. 51 der opſminkes med ſin fagre Geſtalt] ſigter til en Linie i 2. Vers af Kingos Salme „Far, Verden, far vel". (Pſalmebog for Kirke og Hjem. Nr. 542).
S. 53 den Velgjører, han dog ſeer osv.] smlg. 1. Joh. 4,20.
hiin Blindfødte] Joh. 9,1-38.

S. 54 leve af Smuler osv.] smgl. Luc. 16,21.
S. 55 ved sit uvisse Mammon] smlg. Luc. 16,9: Uretfærdighedens Mammon.
S. 56 vel er Discipelen ikke over Mesteren] Matth. 10,24.
„Det er saligere at give end at modtage"] Ap. Gj. 20,35.
S. 58 som Paulus siger] Rom. 13,8.
S. 59 en stille Aands uforkrænkelige Væsen] 1. Pet. 3,4.
S. 61 sildig Regn og tidlig Regn] smlg. Jac. 5,7.
S. 69 den gode Sæd voxer kun i Taalmodighed] smlg. Luc. 8,15.
S. 73 „endnu vide vi ikke, hvorledes vi skulle vorde"] frit efter 1. Joh. 3,2.
S. 74 som Apostelen Jacob siger] Jac. 1,22 ff.
naar Djævelen troer og dog skjælver] Jac. 2,19.

To opbyggelige Taler. 1844.

S. 81 gaae som til Gjestebudshuus] smlg. Præd. 7,2.
„at dens Indgang maatte være i Forfængelighed"] 1. Thes. 2,1.
S. 84 Alle sige Fred og Tryghed] 1. Thes. 5,3.
S. 85 „gaaer i Fare, hvor han gaaer"] af Brorsons Salme „Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer" (Psalmebog for Kirke og Hjem. Nr. 569).
„arbeide med Frygt og Bæven"] Phil. 2,12.
S. 87 som en Tyv i Natten] efter 1. Thes. 5,2.
S. 91 Taarnet] sigter til Luc. 14,28 ff.
S. 92 lægge en Alen til sin Vext] Matth. 6,27.
S. 93 komme og see og seire] sigter til Cæsars Ord: veni, vidi, vici „jeg kom, jeg saa, jeg sejrede" (Suetonius, Jul. Cæs. 37).
S. 94 idag ville vi gjøre dette, imorgen dette] smlg. Jac. 4,13-15.
Gud i Himlene sværger ved sig selv] f. Ex. 1. Mos. 22,16.
S. 96 Den, der strax gik hen og glemte osv.] Jac. 1,23-24.
blev staaende hele Dage paa Torvet osv.] smlg. Matth. 20,1 ff.
S. 97 smagt den himmelske Gave] Hebr. 6,4.
S. 97 ikke formaae at grave osv.] Luc. 16,3.
S. 98 hine Pharisæere] Luc. 11,46.

S. 100 hiin barmhjertige Samaritan] Luc. 10,30 ff.
S. 101 Taalmodighedens Gud] Rom. 15,5.
S. 103 Der var en Konge] Valdemar Atterdag.
derfor ... havde han ogsaa et Ønske] smlg. J. L. Heiberg, Syvsoverdag. 1840. 3. Act, 5. Scene: „For mig kan Gud beholde Paradis. Blot han vil lade mig beholde Gurre".
endnu i Dag, siger Herren] der tænkes paa Luc. 23,43.
S. 104 stode op som Pharisæerne at friste dig] smlg. Matth. 19,3.
Gud skal gjøre Fristelsen og dens Udgang osv.] 1. Cor. 10,13.
S. 107-8 den aflader ikke, ligesaa lidet, som Dag og Nat osv.] smlg. 1. Mos. 8,22.
S. 109 den Brønd Bethesda] Joh. 5,2 ff.
Slægternes Udvalgte frydede sig] smlg. Joh. 8,56 om Abraham, 1. Mos. 17,17.
S. 111 glædede Faderen i sin Grav] der menes Manden.
S. 115 Livet forgaaer og dets Lyst] smlg. 1. Joh. 2,17.
de daarlige Brudejomfruer] Matth. 25,1 ff.
S. 116 mere glemt end Spurven] Matth. 10,29.
S. 117 udslukke ikke Aanden] 1. Thes. 5,19.
kast endnu engang al din Sorg paa Gud] smgl. 1. Pet. 5,7.
S. 118 Du forventer jo de Dødes Opstandelse, baade de Retfærdiges og de Uretfærdiges] smlg. Ap. Gj. 24,15.
jager ligesom Kjerligheden Frygten ud] 1. Joh. 4,18.
S. 120 Den, der er tro over Lidet, bliver sat over Meget] Luc. 19,17.
S. 122 Førstefødselsret ... for en Ret Lindser] Esau, 1. Mos. 25,33.
S. 123 et Guldæble i en Sølvskaal] smlg. Ordspr. 25,11.
S. 125 „som kun udjages ved Bøn og megen Fasten"] efter Matth. 17,21.
S. 126 vanskeligere end at indtage en Stad] smlg. Ordspr. 16,32.
S. 128 Intet at beundre, er den høieste Viisdom] Horats Breve 1,6,1: nie admirari.

Tre opbyggelige Taler. 1844.

S. 140 ogsaa han bar det kongelige Purpur] Salomon gaaer for at være Forfatteren af Prædikerens Bog (smlg. Kap. 1,1).

S. 141 formaaer at give et Menneſke Vederlag oſv.] ſmlg. Matth. 16,26.
S. 143 Altſammen Forfængelighed og ond Møie] Præd. 1,14.
S. 146 at et Menneſke bliver Barn paa ny] ſmlg. Matth. 18,3.
S. 149 en Tænker, hvis Ihukommelſe er Beundring] Spinoza.
„Himmel og Jord med alt, hvad ſom derudi befindes] ſmlg. 2. Moſ. 20,11.
S. 150 en Tænker, ſom blev Helt] Julius Cæſar Vanini, brændt 1619 i Toulouſe; ſe Leben des Lucilio Vanini, von W. D. F. Lpz. 1800. S. 112.
leve, røres og være i Gud] ſmlg. Ap. Gj. 17,28.
S. 151 da gjør man ſom hiin Qvinde] Luc. 15,18.
Der var en hedenſk Viis] Diogenes.
S. 152 Englene, der altid ſee Guds Aaſyn] Matth. 18,10.
S. 154 den forſte Bog i det gamle Teſtamente] Geneſis (betyder Fødſelen), den anden Exodus (Udgangen).
S. 155 Verden forgaaer og dens Lyſt!] 1. Joh. 2,17.
S. 159 Som Hedningerne gjøre lange og overflødige Bønner] ſmlg. Matth. 6,7 ikke 7,7.
S. 161 Den derfor, der eier Liggendefæ i Himlen] ſmlg. Matth. 6,20-21.
Den, der her paa Jorden erhvervede Venner oſv.] ſmlg. Luc. 16,9.
S. 163 den rige Mand, da han opvaagnede i Helvede] ſmlg. Luc. 16,23.
S. 164 Liliens Uvirkſomhed oſv.] ſmlg. Matth. 6,28.
S. 165 ſtykkeviiſt og ſom en mørk Tale] 1. Cor. 13,12.
S. 166 ſom den, der ikke har Haab] ſmlg. 1. Thes. 4,13.
henrykket i den tredie Himmel] ſmlg. 2. Cor. 12,2.
S. 168-69 en Fryd, der ikke opkom i noget Menneſkes Hjerte] ſmlg. 1. Cor. 2,9.
S. 169 den rige Yngling] Matth. 19,21.
forſt at ſkulle begrave de Døde] ſmlg. Matth. 8,21-22.
hvis Mund var bunden ſom end ikke Oxens] ſmlg. 1. Cor. 9,9.
S. 170 ſom ſkuer i Lødom] Matth. 6,6.
S. 171 at en Kameel gaaer gjennem et Naaleøie.] Matth. 19,24.
S. 172 den nye Viin de gamle Læderflaſker] Matth. 9,17.
S. 173 Dagons Billede] 1. Sam. 5,3-4.
S. 175 den udødelige Skare] Herodot beretter (VII, 84), at der

i Xerxes' Hær var en Afdeling paa 10,000 Mand, der kaldtes „de udødelige".

S. 176 at man har Lønnen borte] smlg. Matth. 6,2.
vi ere alle unyttige Tjenere] smlg. Luc. 17,10.

S. 177 kaldet ved den ellevte Time] smlg. Matth. 20,6.
en Røver, der „endnu idag"] smlg. Luc. 23,43.

S. 177-78 „dersom Gud i sin Høire holdt osv."] Lessing i „Eine Duplik". 1778 (se Sämmtliche Schriften. Hrsg. v. K. Lachmann. 3. Aufl. XIII, 24) smlg. Affl. Efterskrift. 2 D. 1. Afsn. Cap. 2,4.

S. 178 Petrus ... paa Havets Bølge] Matth. 14,29-30.

S. 181 bløde Klæder ... Rørets Bøielighed] Matth. 11,7-8.
Dens Røst som raaber i Ørkenen osv.] Matth. 3,3.
„den største, der er født af Qvinder"] Matth. 11,11.

S. 182 en Daab med Ild og den Hellig-Aand] Matth. 3,11.
hans Disciple mistrøstedes] smlg. Joh. 3,26.
Medhustruens Søn] Ismael, smlg. 1. Mos. 17,20.

S. 185 Raadets Udsendinge] se Joh. 1,19.

S. 186 I Evangeliet er det Herren, der reiser bort] Luc. 19,12 ff.

S. 187 Dens, der ikke var kommen for at lade sig tjene, men osv.] Matth. 20,28.
„havde været før ham"] Joh. 1,15.

S. 188 at alle Børn under to Aar skulde dræbes] Matth. 2,16.

S. 189 en ny Pharao .., der ikke kjendte Joseph] 2. Mos. 1,8.
Den, der er plantet ved Vandbækken] Ps. 1,3.
hvor Begjeringens Orm ikke døer] smlg. Marc. 9,44.

S. 190 at gaae som til Gjestebudshuus] smlg. Præd. 7,2.
som atter Børnene paa Torvet osv.] smlg. Matth. 11, 16-17.

S. 193 En gammel hedensk Digter] sigter til en Beretning hos Plutarch, De profectibus in virtute p. 79 d om Æschylus, der, da han overværede en Nævekamp, sagde til Jon fra Chios, da den ene af de kæmpende blev truffet og Tilskuerne raabte op: „Der kan Du se, hvad Træning har at betyde: „den, der bliver truffet, tier stille, men de, der seer paa det, skriger". S. K. misforstaaer Stedet, Tilskuerne jubler ikke over den overvundne men skriger op af Medlidenhed.

Philoſophiſke Smuler.

S. 197 Om Pſeudonymerne Johannes Climacus og Anti-Climacus ſe E. P.[1] 1849 S. 574 ff. (Johannes Klimax kaldtes en byzantinſk Theolog fra 6. Aarh. efter ſit Hovedværk Klimax (ɔ: Jacobsſtigen); Kierkegaard tænker ved Navnene tillige paa Udtrykkene Klimax og Antiklimax, ſe E. P. anf. Sted S. 585.) Jvfr. ogſaa E. P. IV B 1 (S. 105), og II A 335.

S. 198 Shakſpeare] Hellig tre Kongers Aften 1. Akt 5. Scene: many a good hanging has prevented a bad marriage.

S. 199 proprio Marte o. ſ. v.] paa egen Haand, paa egne Vegne og for egen Regning.

Magiſteren hos Holberg] Stygotius i Jacob v. Thyboe 3. Akt 4. Sc.: „. . . . naar jeg, volente deo, ſkal disputere . . . Den handler de alicubitate og ſkal blive continueret med 5 andre."

volente deo] om Gud vil.

hiin ædle Romer] Salluſt; ſe hans Jugurtha 4,4: at jeg mere af gode Grunde end af Mageligheð (merito magis quam ignavia) har ændret mine Grundſætninger (og nu ikke mere vil tjene Staten). — K. ſynes at have taget merito i Betydningen: paa Grund af mine Fortjeneſter.

ex animi sententia] af mit Hjertes Tilbøielighed.

ἀπραγμοσύνη] Afholden ſig fra Deltagelſe i det offentlige Liv (Xenoph. Memorab. 3, 11, 16 om Sokrates). — Solon havde ſat Tab af borgerlig Ære ſom Straf for den Athenienſer, der i en borgerlig Strid undlod at tage Parti.

da den i Oldtiden] ɔ: under hvilken den i Oldtiden.

S. 200 nolite o. ſ. v.] forſtyrrer ikke mine Cirkler! (Valerius Maximus VIII 7 Ext. 7: noli, obsecro, istum disturbare.)

ſee ſig om] ɔ: ſee ſig om efter.

Diogenes] ſe Lukian, Hvorledes man ſkal ſkrive Hiſtorie Kap. 3.

Ariſtoteles] Om ſophiſtiſke Beviſer Kap. 1. Jvfr. E. P. IV A 63.

Salomon Goldkalb] i Heibergs Kong Salomon og Jørgen Hattemager.

en ny Æra] der ſigtes til Martenſens Licentiatdisputats De autonomia conscientiæ sui humanæ, der 1841 under Titlen: „Den menneſkelige Selvbevidſtheds Autonomie i vor Tids dogmatiſke Theologie" udkom i danſk Overſættelſe ved ſtud. theol. L. V. Peterſen. I Fortalen ſiger denne om Disputatſen: „Det

var det første Skrift, der hos os udkom i den nyere speculative Retning og bebudede den Æra i Theologien, hvorfra man allerede nu har begyndt at regne." Jvfr. ogsaa E. P.[1] 1849, S. 452 ff., og Bladartikler Nr. XXI (S. V.[1] XIV S. 96).

quantum satis] tilstrækkelige Maal.

S. 201 slaae om] nemlig i sin Modsætning; et Udtryk af den hegelske Philosophi.

Rabalderfjog] jvfr. Hertz, Gjengangerbreve (Digte fra forskjellige Perioder III, 1862, S. 149): „Min Aand kan stække Endnu som fordum Vingen paa en Gaas, Og et Rabalderfjog af Søvnen vække, Naar han isøvne pluddrer lutter Vaas."

communio bonorum] Eiendomsfælledskab: ordret: Fælledskab i Goder (saaledes snarest her).

Den, der tjener ved Alteret o. s. v.] jvfr. 1. Kor. 9,13.

S. 202 Cratyllus] Platons Kratylos p. 84 b: (Sokrates) hvis jeg nu allerede havde hørt det Foredrag af Prodikos til 50 Drachmer, om hvilket han siger, at naar man har hørt det, saa er man udlært paa det Omraade, saa vilde der ikke være noget til Hinder for at du lige strax kunde faa Sandheden at vide med Hensyn til Ordenes rette Betydning og Brug; det har jeg imidlertid ikke hørt, men kun det til 1 Drachme. — En Drachme var en græsk Mønt, i Guldværdi ca. 1 Kr.

per deos obsecro] jeg besværger eder i Gudernes Navn.

S. 203 Protagoras o. s. v.] platoniske Dialoger, hvori Dyden bestemmes som Indsigt.

Meno] pag. 80 e (næsten ordret oversat indtil „hvad han skal søge.").

Vanskeligheden gjennemtænker Socrates] korrektere: Plato. K. undlod her med Villie at gøre Forskel mellem de to; se Afsl. Uvid. Efterskr. Anden Deel, Andet Afsn., Cap. 2 (S. V.[1] S. 172).

S. 204 ældre og moderne Speculation] hermed sigtes dels til Middelalderens Mystik (Scotus Erigena, Mester Eckart), dels til Schelling og Hegel. Se f. Ex. Martensens Mester Eckart (1. Udg.) S. 11. 100 ff. o. s. v.

præ før, forud, post efter.

Platos Apologi] pag. 21 ff. 28 e, 30 d o. s. v.

S. 205 *μαιεύσθαι* o. s. v.] til at være Fødselshjælper tvinger Guden mig, men at føde har han negtet mig. — § 150] o: pag. 150. — *μαιεύεσθαι* (maieuesthai)] at forløse en Fødende.

eo ipso] som saadant.

Diogenes af L.] Diogenes fra Laerte, Om de berømte Philosophers Liv o. s. v.

commune naufragium] fælleds Skibbrud; Hentydning til det latinske Ordsprog c. n. dulce, „fælleds Skibbrud er let at bære."

S. 206 een Nar o. s. v.] Hentydning til Gnavspillet („Narren gaar og tager Nullet med sig").

Prodikos] en Sophist, Samtidig af Sokrates.

εὐκαταφορία εἰς πάθος (eukataphoria eis pathos)] Tilbøielighed (Disposition) til Lidelse (Lidenskab); Udtrykket brugtes af Stoikerne (se Stobæus Ecl. II 93) om en sjælelig Tilstand, hvorved man let forfalder til falsk Opfattelse af Virkeligheden. K. har Udtrykket fra Tennemann, Gesch. d. Philos. IV S. 129 Note; se E. P. IV A 44. V B 3,4.

Socrates uforfærdet udtrykker] i Platons Apologi pag. 41 b.

προτετραμμένος] (protetrammenos; ikke, som K. skriver, -τραμενος) betyder ikke „opmuntrende", men „opmuntret"; det staar saaledes flere Steder i den under Platos Navn overleverede Dialog Klitophon, og er af K. ved en Hukefeil sat for det i samme Dialog brugte προτρεπτικός (protreptikos), der har den angivne Betydning.

§ 410] o: pag. 410 c.

S. 207 ubique et nusquam] overalt og intetsteds.

S. 211 Aristoteles] i den Nikomacheiske Ethik 3, 5, 14 (Citatet er ikke ordret).

Skeptikernes] Eleateren Zenon erklærede det for utænkeligt at en Pil kunde flyve, da den paa hvert Punkt af sin Bane maatte være i Ro. Efter ham optog Skeptikerne den samme Betragtning.

S. 213 Minos o. s. v.] Minos, Æacus og Rhadamanthys dømte efter den græske Mythologi de Døde i Underverdenen.

S. 214 § 151] o: pag. 151 c („saa de ligefrem er tilbøielige til at bide mig, naar jeg tager en eller anden Dumhed fra dem").

S. 216 Hus forbi] Udtryk fra Gnavspillet, hvor den, der har Brikken „Huset", afslaar at bytte ved at sige: Hus forbi.

S. 217 autopathisk] „selvlidende", o: han paavirkes selv lige saa meget som han paavirker andre.

guddommelige Misundelse] græsk Udtryk, der betegner, at Guderne med Skinsyge vaagede over deres privilegerede Stilling og ikke tillod Mennesket at overskride sin Grændse. Paa samme Maade var Menneskets Begrændsning i Sammenligning med Guden et Grundbegreb hos Sokrates.

Alcibiades] i Platons Symposion fremstilles Alkibiades som forelsket i Sokrates.

Korybanterne] var den „store Moders" (en phrygisk Gudindes) Tjenere, som ved larmende Musik og Dans hensatte sig i en ekstatisk Tilstand. Med denne Tilstand sammenligner Sokrates sin egen i Platons Kriton pag. 54 d.

S. 218 Den, som bruger al Forforelsens Kunst o. s. v.] jvfr. Platon, Symposion p. 218 ff.

ἀκίνητος πάντα κινεῖ] selv ubevægelig bevæger han alt; Aristoteles's Definition af Gud, jvfr. Metaphys. 12, 7.8 og 5, 1. Bemærkningen har K. fra Schellings Forelæsninger, se E. P. IV A 157.

S. 219 Polos] en Sophist, der optræder i Platons Gorgias. Den Replik, hvortil der sigtes, er forøvrigt af Kallikles, en anden af Dialogens Personer (pag. 490 c).

S. 220 overende er Elskoven o. s. v.] at „overe" er at feire den ringere Form for Seirherrens Indtog (ovatio), der brugtes i Rom, hvor den fornemmere Form, Triumphen, ikke benyttedes. Jvfr. textkrit. Anhang.

S. 221 Døden over Graven] vistnok en unøiagtig Hentydning til den Overtro, at man kan mærke, naar Nogen gaar over Ens Grav.

S. 222 Keiserens eller Guds Billede] jvfr. Matth. 22,21.

tusind Aar o. s. v.] 2. Pet. 3,8.

S. 223 Lilien herligere end Salomon] Matth. 6,29.

at see Guden var Døden] 2. Mose B. 33,20 o. a. St.

Glæde i Himlene] Luc. 15,7.

S. 224 πολλοὺς καὶ καλοὺς o. s. v.] han føder mange skønne og ophøiede Taler og Tanker [se textkrit. Anh.] under ubegrændset Visdomssøgen.

§ 209 C] Sympos. pag. 209 e: naar han berører det Skønne og omgaas med det, saa føder og frembringer han hvad han længe har gaaet svanger med.

S. 225 har han ikke det, hvortil han kan hælde sit Hoved] Luc. 9,58.

S. 226 en angrende Synderindes] jvfr. Luc. 7,37 ff.

en ydmygere Plads o. s. v.] jvfr. Luc. 10,39 ff.

S. 227 Moderens naar Sværdet o. s. v.] Luc. 2,35.

S. 228 Bjerge skjælve] jvfr. 2. Mose B. 19,18.

S. 230 Typhon] et ildspyende Uhyre, der kæmpede med Zeus og blev bevunget af hans Lyn.

Phædrus] se S. 232.

S. 231 Criterium paa Sandheden] se E. P. IV C 50.

Sextus Empiricus] en Skeptiker fra 2. Aarh. e. Chr. Skeptikerne negtede Erkendelsens Mulighed, og støttede sig herved bl. a. netop paa Umuligheden af at erkende Menneskets Natur. I denne Sammenhæng citerer Sextus Demokrit (Pyrrhon. Hypot. 2,23).

S. 232 den Overgang, som ligger i at „lære"] se f. Ex. Sext. Emp. Pyrrhon. Hypot. 3,250 ff.

Protagoras] en Sophist fra 5. Aarh. f. Chr. Hans Sætning lød, at Mennesket er altings Maal, hvilket paa K.s Tid almindelig forstodes saaledes, at der ikke gaves nogen almengyldig Erkendelse, men at den var afhængig af det enkelte Menneskes tilfældige Beskaffenhed (se Hegel Gesch. d. Philos. II 28). K. har ved en Skødesløshed citeret Sætningen i en Form hvori den ikke giver Mening.

dette vidner jo Digterne] se E. P. V B 5, 2, hvoraf fremgaar at der sigtes til Pagen i Figaro (jvfr. Figaros Bryllup 1. Akt 5. Sc.).

at elske sig selv o. s. v.] jvfr. Matth. 22,39. Marc. 12,31.

σκοπῶ o. s. v.] Jeg undersøger ikke disse Ting [ɔ: om de mythiske Fortællinger er sande], men mig selv, om jeg er et mangfoldigere og mere lidenskabeligt (egl. af Ild og Røg opfyldt) Dyr end Typhon [disse Ord er af K. glemte i den græske Text], eller et blidere og mere enkelt Væsen, som i sin Natur har en guddommelig og lidenskabsløs Bestanddel.

S. 233 accessorium] Noget der kommer til (til en Tings øvrige Egenskaber); prius egl. Forudgaaende, ɔ: til Grund liggende. — Jvfr. E. P. V B 5, 3, hvoraf fremgaar at der sigtes til Kants og Hegels forskellige Opfattelse af „Tilværelse". Se Hegel, Geschichte der Philosophie III (Werke XV, 2. Aufl.) S. 526 ff. Selve Udtrykkene accessorium og prius synes dog hverken brugt af Hegel eller Kant.

S. 234 essentia involvit existentiam] Væsen indbefatter Væren. Se Spinozas Ethik 1. Del, særlig Def. 1 Prop. 7, Prop. 11.

quo res o. s. v.] jo fuldkomnere en Ting er ifølge sin Natur, desto mere og desto nødvendigere Væren indbefatter den; og omvendt, jo nødvendigere Væren en Ting ifølge sin Natur indbefatter, desto fuldkomnere er den.

quod hic o. s. v.] at vi ikke her taler om Skønhed og andre Fuldkommenheder, som Menneskene af Overtro og Uvidenhed har villet kalde Fuldkommenheder. Men ved Fuldkommenhed forstaar jeg kun Virkelighed eller Væren (esse, egl. det at være).

S. 235 in suspenso] utryg.

den hamletiske Dialektik] i Shakespeares Hamlet III 1.

eo ipso] med det Samme.

Leibnitz] f. Ex. Opera philos. (udg. af Erdmann, 1840) S. 78: Gud existerer nødvendigt, dersom han blot sættes at være mulig.

S. 236 carteſianſke Dukker] K. tænker paa Hyldemarvsdukker (Tyngdepunktsdukker), men har kaldt dem carteſianſke ved en Forvexling med de „carteſianſke Djævle" (Dykkere). Jvfr. textkrit. Anh. t. Begrebet Angeſt S. 441.

Anekdote] se Ciceros Academica II 29,93. — En Sorites er en Slutningsform, der benyttedes af Skeptikerne for at bevise Erkendelsens Umulighed; den har Navn efter det almindeligst benyttede Exempel, nemlig Spørgsmaalet, hvor mange Korn der behoves for at udgøre en Bunke (græsk: soros). Man tilføier eet Korn ad Gangen (fremadskridende S.), eller trækker eet fra (tilbageskridende S.), og spørger hver Gang, om der nu (endnu) er en Bunke. — Chrysipp var en stoisk Philosoph, død 208 f. Chr.; Carneades var Platoniker, men gav Platos Lære skeptisk Retning; han var født ca. 213 f. Chr., saa at de to ikke, som K. forudsætter, var samtidige.

ſtandſet i Qvalitet] d: standset, saa at en ny Qvalitet fremkom (f. Ex. en „Bunke" istedetfor nogle faa Korn).

S. 237 reservatio finalis] sidste Forbehold.

ſom det hedder] se Hegel, Beweiſe für das Daſeyn Gottes (Werke XII 2. Aufl. S. 518), hvor der henvises til Xenophon Memorab. 1, 4.

det phyſicoteleologiſke Bevis] søger at godtgøre Guds Tilværelse ved at eftervise Hensigtsmæssigheden (Theologien) i Naturen.

S. 238 Ved at udſige om det o. ſ. v.] Hentydning til Gorgias's Sætning: Intet er; og hvis Noget er, er det ikke til at erkende; og selv om det er til at erkende, lader det sig ialtfald ikke meddele til Andre (Sext. Emp. adv. math. VII 65).

via negationis (ad Negationens Vei) og via eminentiæ (ad Fortrinlighedens Vei) er technisk Udtryk i den scholastiske Philosophi for to Maader at bestemme Guds Egenskaber. Ad den første Vei bestemmes de negativt ved at fraskrive ham al Endelighed og Ufuldkommenhed, ad den anden positivt ved at tillægge ham de menneskelige Dyder i fortrinlig Grad (eminenter).

διασπορά (diaspora)] Splittethed; bruges egl. om de udenfor Palæstina spredt levende Jøder.

Men denne Forſkjellighed o. ſ. v.] jvfr. E. P. IV A 62.

S. 239 hvad den sidst fremhævede o. s. v.] o: hvad derimod den sidst fremhævede o. s. v.

S. 241 Dette vil Elskoven ogsaa] Dette, o: Selvkærlighedens Undergang.

spolia opima fornemste Krigsbytte.

S. 243 index sui et falsi] Kendemærke (Kriterium) paa sig selv og Usandheden.

S. 244 judex] Dommer.

S. 245 quia absurdum] fordi det er urimeligt; Hentydning til den bekendte Sætning credo quia absurdum, se nedenfor S. 246.

S. 246 Tertullian] Sætningen credo quia absurdum (jeg tror fordi det er urimeligt) tillægges almindelig T. Den findes dog ikke hos ham netop i den Form; men de carne Christi Kap. 5 staar: mortuus est dei filius; prorsus credibile est, quia ineptum est (Guds Søn er død; det er fuldkommen troligt, fordi det er taabeligt).

Hamann] Werke I 425: Lügen und Romane müssen wahrscheinlich sein, Hypotheſen und Fabeln; aber nicht die Wahrheiten und Grundlagen unſeres Glaubens. — Den tredie Ytring synes ikke ordret at findes hos Hamann; men Werke I 406 staar i Anledning af nogle Ord af Hume („wer immer durch den Glauben bewogen wird, derſelben [o: der christlichen Religion] ſeinen Beyfall zu geben, der iſt ſich eines. . . . Wunderwerkes bewußt, welches alle Grundſätze ſeines Verſtandes umkehrt") følgende Passus: „ſo iſt dies allemal Orthodoxie, und ein Zeugniß der Wahrheit in dem Munde eines Feindes und Verfolgers derſelben". Jvfr. smstds. S. 443.

Lactants] urigtigt. Sætningen „Hedningernes Dyder er glimrende Laster" tillægges almindelig Auguſtin; efter Meningen (ikke efter Udtrykket) findes den i hans de civ. dei 19,25.

Shakeſpeare] All's well that ends well 2. Akt 3. Sc.: we have our philosophical persons, to make modern and familiar, things supernatural and causeless.

Luther] Det præciſe Udtryk „Klods og Klodrian" er ikke fundet.

Kong Lear] 4. Akt 6. Sc.: »Ay« and »no« too was no good divinity.

S. 247 halb zog ſie ihn] Goethe „Der Fiſcher" (Gedichte I, Balladen) Vs. 31.

paraſtatiſk Legeme] Skin-Legeme, som kun antages midlertidigt (som Englenes, naar de bliver synlige for Mennesker).

S. 248 Han forringede sig selv o. s. v.] Philipp. 2,7.

bløde Klæder] jvfr. Luc. 7,25.

Legioner af Engle] jvfr. Matth. 26,53.

S. 249 ikke have Skjuleſted eller Rede] jvfr. Matth. 8,20.

S. 250 en Enkelt af hiin Stads o. ſ. v.] jvfr. Joh. Ev. 3.

S. 252 den lille Fiſk ſom følger Haien] Lodsfiſken, en Art Makrel, ſom altid ſes i Selſkab med Haien og formodes at veilede den til at finde Bytte.

S. 260 kjendte ham ſom han var kjendt] jvfr. Paulus 1. Kor. 8,3. Gal. 4,9.

Bibelordene] Luc. 13,26 f.

Mithridates, Konge af Pontus (111—63), ſkal have kendt Navnene paa alle ſine Soldater.

S. 261 sub poena o. ſ. v.] under Straf af fuldſtændig og ſtedſevarende Tavshed.

S. 262 den falſke Smerdes] en Bedrager, der udgav ſig for Kong Kambyſes's Broder Smerdes og tilrev ſig Thronen i Perſien. Hans Bedrag opdagedes ved at han viſte ſig at mangle Ørene, der var ſkaaret af ham ſom Straf for en Forbrydelſe.

S. 265 det Samme „om det Samme"] ſe Platos Gorgias 490e: (Kallikles:) Du ſiger ogſaa altid det Samme, Sokrates. (Sokrates:) Ja ikke blot det, Kallikles, men ogſaa om det Samme. Jvfr. 491b: (Sokrates:) Du ſiger, at jeg altid ſiger det Samme, og dadler mig derfor; men jeg dadler omvendt dig, fordi du aldrig ſiger det Samme om det Samme [men ſnart det Ene, ſnart det Andet].

κίνησις (kinesis)] egl. Bevægelſe; hos Ariſtoteles det fælleds Udtryk for al Forandring. Jvfr. hertil og det Følg. E. P. IV C 47.

ἀλλοίωσις (alloiosis)] Forandring (i ſnevrere Forſtand).

μετάβασις εἰς ἄλλο γένος (metabasis eis allo genos)] Overgang til en anden Begrebsſphære (her fra Tilblivelſe til en anden Art af Forandring o. ſ. v.)

S. 266 Tilblivelſens Forandring er Overgangen fra Mulighed til Virkelighed] Dette er Ariſtoteles's Definition paa „Tilblivelſens Forandring" (kinesis), ſe Phyſikken 3,1.

Er da Nødvendighed ikke Enhed af Mulighed og Virkelighed] Hegels Definition, ſe Logik II (Werke IV) S. 207.

Den ariſtoteliſke Sætning] Ariſtoteles (περὶ ἑρμηνείας 12) viſer, at den bekræftende Sætning: det er muligt at være, har ſom tilſvarende Benegtelſe: det er ikke muligt at være, og ikke: det er muligt ikke at være. Under Behandlingen af Pro-

blemet bemærker han, at man jo kan udsige om den samme Ting: det er muligt at den er, og: det er muligt at den ikke er. K. synes at have citeret Stedet som Støtte for sin Paastand, at Mulighed og Virkelighed er Værens-Bestemmelser.

Epikur lærte, at sandt er hvad der bekræftes af Erfaringen, falsk hvad der ikke bekræftes eller modsiges. Dette er ganske vist forstyrrende her, fordi det udelukker Mulighedens Begreb. Men K. synes at mene, at dette beror paa, at der hos Epikur ikke er Tale om Væren eller Ikke-Væren, men om en Tings andre Prædikater, dens „Væsen".

S. 267 Aristoteles's Lære] I περὶ ἑρμηνείας 13 undersøger Aristoteles det Spørgsmaal, om man kan slutte fra Nødvendighed til Mulighed. Han viser, at dersom man ikke kan slutte fra „det er nødvendigt at" til „det er muligt at", saa maa man enten kunne slutte til „det er ikke muligt at", eller til „det er muligt at ikke"; men ingen af Delene kan udsiges om det Nødvendige. Paa den anden Side: kan man slutte om det Nødvendige at det er muligt, saa maatte man ogsaa kunne slutte: det er muligt ikke; thi naar en Ting muligt er, følger almindeligvis at den muligt ikke er; men dette gælder ikke om det Nødvendige. Han løser Vanskeligheden ved at paapege, at man ikke i alle Tilfælde kan slutte fra „det er muligt", til „det er muligt ikke"; f. Ex. ikke fra „det er muligt at Ild varmer", til „det er muligt at Ild ikke varmer". Der er altsaa to Slags Mulighed, og fra Nødvendighed kan der kun sluttes til den ene Slags.

S. 268 Neben einander, Nummet] jvfr. Hegels Encyclopädie § 254. — Naturen er efter Hegel Ideens Udfoldelse i Rummet, Historien dens Udfoldelse i Tiden (Werke IX 2. Udg. S. 89).

en aandrigere Betragtning] vistnok den Hegelske, hvorefter Naturen opfattes som en Trinfølge i Ideens Udvikling.

Stoikeren Chrysipp — Megarikeren Diodor] Chrysippos paastod, at Alt skete ifølge en uforanderlig Skæbne, og at derfor mange Ting var mulige, som dog aldrig vilde ske. De, der angreb denne Lære, støttede sig til Skeptikeren Diodors (4. Aarh.) Definition af det Mulige: muligt er kun hvad der enten er virkeligt eller vil blive virkeligt (Cicero de fato Kap. 6. 7. 9. Cicero drager af Diodors Sætning den samme Slutning som K. her: at det Forbigangne ikke er mere nødvendigt end det Tilkommende; kun sees Uforanderligheden i det Forbigangne, ikke i det Tilkommende). Jvfr. E. P. IV C 34.

S. 270 Hexeri — blind Allarm] Hentydning til Titlen paa Holbergs Komedie „Hexerie eller blind Allarm".

I de historiske Videnskaber o. s. v.] Hentydning til Hegels Philosophie der Geschichte, der begynder med en Skildring af China, Indien og Persien. Den historiske Udvikling deles i fire Perioder, der benævnes „Reiche"; derfor Hentydningen til Geert Westphaler 10. Scene.

hegelianisk Geert Westphaler] vistnok en Hentydning til Carl Weis: Om Statens historiske Udvikling (i „Perseus" 2. Bd. S. 47 ff.). Jvfr. ogsaa E. P. IV B 131.

havde ladet sig besvare] o: vilde have ladet sig besvare (men ikke blev besvaret).

S. 271 discrimen] Vendepunkt, afgørende Vanskelighed.

Manifestations Theori] herved sigtes til den Hegelske Philosophi, hvori „Ideens Manifestation" er et Slagord, ligesom „Construktionen" i den Schellingske. Jvfr. Begr. Angest S. 315 (i nærv. Udg.)

S. 272 Boethius] af Concepten fremgaar, at der her sigtes til Boëtius de consolatione V 4 (S. 133 Peiper): „thi ligesom Viden om de nærværende Ting ikke meddeler nogen Nødvendighed til det, der sker, saaledes heller ikke Forudviden om det Tilkommende til det, der skal ske." Jvfr. E. P. IV C 62.

Daub] Citatet har ikke kunnet eftervises.

Leibniz lærte, at den virkelige Verden kun var een (og den bedste) af de utallige mulige Verdener, som findes i Guds Bevidsthed. Se Theodiceen § 42. 414. 416. Jvfr. E. P. IV C 31.

nam necessarium o. s. v.] thi det Nødvendige maa nødvendig gaa forud for sig selv. (Citatet har ikke kunnet eftervises.)

Plato—Aristoteles] Plato, Theætet pag. 155 d: denne Tilstand, at undres, er netop eiendommelig for en Philosoph; thi der er ingen anden Begyndelse til Philosophien end denne. — Aristoteles, Metaphysik I, 2: thi fordi de undredes, begynder Menneskene nu og er fra først af begyndt at philosophere. Jvfr. E. P. III A 107.

Baader] Citatet har ikke kunnet eftervises.

Methode] af det græske methodos, egl. Gang efter noget.

in pausa] i Forventning.

τέλος (telos)] Maal, Endemaal.

ved Immanentsens Fremskriden] her tænkes paa den Hegelske Logik, hvor Enderesultatet i en vis Forstand er tilstede fra Begyndelsen af. Se Hegels Werke III S. 64 f.

S. 274 ἐποχή (epoché) betyder egentlig „Holden igen, Holden sig tilbage"; det er det tekniske Udtryk for Skeptikerens Holdning overfor Dogmatikerens Paastande. Retirerende kalder K. denne

Tvivl, fordi den ender med at „trække sig tilbage" fra enhver dogmatisk Paastand, i Modsætning til den Hegelske „ingvirerende" Tvivl (se E. P. IV B 21), der avancerer til Bekræftelse.

nægte Bifald svarer ikke til *μετριοπαθεῖν* (metriopathein), der betyder: ikke at lade sig paavirke stærkt af Livets uundgaaelige Ønder (se Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. 1,25—30). For „nægte Bifald" har Skeptikerne andre tekniske Udtryk (*ἀπροσθετεῖν* Diog. Laert. 9,76, *ἀσυγκαταθεῖν* Sext. Emp. adv. math. 7,157). — Jvfr. E. P. IV B 19.

Den græske Skeptiker o. s. v.] se Diog. Laert. 9,103. Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. 1,19 f.

Dersom saaledes o. s. v.] se Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. 1,118 f.

in suspenso] i Uvished.

φιλοσοφία ζητητική o. s. v. (philosophia zetetike, aporetike, skeptike)] forskende, tvivlende, undersøgende Philosophi; se Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. 1,7.

S. 275 *θετικῶς* (thetikôs)] positivt, ubetinget; se Diog. Laert. 9,75 og jvfr. Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. 1,14 og 206.

τέλος δὲ o. s. v.] Skeptikerne siger, at Maalet er Tilbageholdenhed [epoché, se S. 274], med hvilken Uforstyrreligheden følger som dens Skygge.

Plato og Aristoteles] Af en utrykt Tilføjelse til dette Sted fremgaar, at der for Platos Vedkommende sigtes til Theætet, særlig pag. 195 c („Vildfarelsen ligger ikke i Erkendelsen, heller ikke i Sansningen"); for Aristoteles's Vedkommende til en Bemærkning af Poul Møller (Værker 2. Udg. IV S. 211: „Forestillingerne ere Resultater af de Indtryk, lignende Ting have gjort paa Mennesket; men det Sande og Falske fremkommer først, naar Mennesket forbinder saadanne Forestillinger med Begrebet om Væren eller ikke Væren."). Jvfr. ogsaa Aristot. Hermeneut. 1 og de anima 3,3 („Sandseindtrykkene er altid sande"), og E. P. IV B 13,22.

Cartesius] i Principia Philosophiae XXXIX, XLII o. a. St. Se E. P. V B 15,11.

S. 276 Jacobi] K. sigter herved til Jacobis Lære, at vi kun kan forstaa, hvad vi kan konstruere, og kun bevise, hvad vi kan aflede af høiere Forudsætninger. Dette kan vi aldrig med Virkeligheden; at noget er til, kan vi hverken forstaa eller bevise, det maa vi tro. Ogsaa enhver Slutning fra Virkning til Aarsag er en Trossag, fordi selve Aarsagsforholdet maa tros; det kan hverken bevises eller begribes. Se f. Ex. Jacobis Werke I S. 148 ff. III S. 367 ff.

φιλοσοφία ἐφεκτική (philosophia ephektike)] Philosophi hvis Princip er „Tilbageholdenhed" (epoché), se S. 274.

S. 278 nisus] Stræben. Efter Hegel (Logik II 1. Afsn. 3. Kap. C Anm. 3) er Modsigelsen „die innere, die eigentliche Selbstbewegung, der Trieb überhaupt (Appetit oder Nisus der Monade)", ikke blot i Tanken, men ogsaa i Tilværelsen. Mod denne Opfattelse, der vilde lade det Tilblevne fremgaa med Nødvendighed af Modsigelsen, polemiserer K.: Modsigelsen er vel tilstede i Tilblivelsen, men ikke som Trang (nisus); som saadan er den kun tilstede i Beundringen.

S. 282 Sorites] se S. 236.

confinium] Grændseomraade.

S. 283 spatium] Tidsrum, Afstand.

S. 284 anceps] betyder baade tvetydig og betænkelig, farlig.

70 Fortolkere] den græske Oversættelse af det Gl. Testamente skal efter Sagnet være blevet til paa den Maade, at Kong Ptolemæus Philadelphus af Ægypten lod 72 Jøder hente til Alexandria og indespærre i hver sin Celle, hvor de saa hver oversatte det hele Testamente paa een Dag.

S. 286 Svatzer] Brovler.

S. 287 naturaliseret] jvfr. E. P. V A 10—11, hvoraf ses, at der bl. a. sigtes til Martensen, Den christelige Daab (1843); se navnlig S. 23.

ob meliorem informationem] for bedre Underretning.

Epicur] i Brevet til Menoikeus, Diog. Laert. 10,125.

S. 288 forlode det] o: forlode det Sokratiske. Der bør læses: forlode den, jvfr. textkrit. Anhang.

Barberen i den Stundesløse] 1. Akt 6. Sc.: Eine Matrosen-Frau in den Neuen-Buden hat auf einmal 32 Kinder zur Welt gebracht o. s. v.

S. 289 Apollonius af Tyana] en græsk Sværmer fra 1. Aarh. e. Chr., lærte i Overensstemmelse med Platon og Pythagoras Sjælens Præexistens, og paastod at han i et tidligere Liv havde været Styrmand paa et ægyptisk Skib. Jvfr. E. P. IV A 19, og Philostrats Vita Apollonii 6,21.

S. 290 hiin ene Parce, der spandt] Skæbnegudinderne (med latinsk Navn Parcerne) var efter græsk Mythologi tre: Klotho, som spandt Livstraaden, Lachesis, der bestemte Livets Gang og Længde, og Atropos, der klippede Traaden over.

S. 292 casus] at forstaa grammatisk, om den Form, der betegner et Ords Forhold til et andet. — Status er et Udtryk fra den hebraiske Grammatik. Medens det i vor Sprogæt f. Ex. i Genitiv-

forholdet er det styrede Ord, hvis Form udtrykker Forholdet, er det paa Hebraisk det styrende Ord, hvis Form forandres. Det siges da at være i status constructus, medens et Ord der ikke er modificeret ved at styre et andet, siges at være i status absolutus.

S. 294 Forstanden en Daarskab o. s. v.] jvfr. 1. Kor. 1,23.

S. 295 retskafne Folk paa Bjerget] jvfr. Erasmus Montanus 4. Akt 2. Sc.

S. 297 Saft altid ender i Spisekammeret] se Oehlenschlägers Sovedrikken (Kbhvn. 1808) S. 27.

i Johannes Evangelium] 16,7: det er Eder gavnligt, at jeg gaaer bort.

S. 298 hiin Barbeer i Grækenland] en Barber i Piræus bragte først Efterretningen om Nederlaget paa Sicilien til Athen og blev lagt paa Pinebænken, da man ikke vilde tro ham (Plutarch Nikias 30); men K. har sammenblandet denne Fortælling med Fabelen om Løberen, der bragte Efterretningen om Seiren ved Marathon til Athen og derpaa styrtede død om. Jvfr. Forord II (S. V.[1] V S. 18).

det hedder: Det er fuldbragt] Joh. Ev. 19,30.

S. 300 et ikke ubekjendt Genies] herved sigtes til Grundtvigs Oversættelse af Ephes. 5,19 („synger og leger for Herren") i Søndagsbogen III S. 614. — Jvfr. E. P. V A 58.

Spottens Natur-Toner] efter Schubert, Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft S. 376 (2. Udg.), skal der om Natten paa Ceylon høres en Naturlyd, om hvilken ingen ved, hvorfra den kommer. Hos Schubert (og i Lenaus Albigenser, Werke II S. 220 i Grüns Udg.) beskrives Lyden dog mere som klagende end spottende.

S. 301 Aristoteles] i Metaphysiken 3,4.

ikke opkom i noget Menneskes Hjerte] 1. Kor. 2,9.

S. 302 „hiin store Tænker o. s. v.] se Hamann, Werke IV S. 274: „der weiseste Schriftsteller und dunkelste Prophet, der Executor des neuen Testaments, Pontius Pilatus".

ex cathedra] „fra Bispestolen", eller „fra Kathedret".

Begrebet Angest.

S. 306 Hamann] i den 2den Fortale til „Sokratische Denkwürdigkeiten" (Werke II S. 12). Jvfr. Platons Apologi p. 21 d.

S. 307 Aristoteles's Fortolker] jvfr. Poul Møllers Værker III (2. Udg.) S. 213—28.

Danmarks Glæde o. s. v.] se Poul Møller „Glæde over Danmark" 3. Strophe (Værker I 2. Udg. S. 63).

S. 309 Jvfr. til denne Fortale „Forord" Nr. VII, der oprindelig var bestemt til at indlede „Begrebet Angest". Se særlig S. V.[1] V S. 44, og jvfr. E. P. V B 71.

Brudgommens Ven] se Joh. Ev. 3,29.

alle Jordens Slægter velsignes] jvfr. 1. Mose Bog 12,3.

Æra og Epoche] se Anm. t. S. 200.

Løftes Nytaars-Blus] Hentydning til J. L. Heibergs Nytaarsgave „Urania" (1844); jvfr. „Forord" III.

ikke Enhver der siger Herre, Herre!] Matth. 7,21.

S. 310 Frygt og megen Bævelse] 1. Kor. 2,3.

Imprimatur] se Holberg, Erasmus Montanus 3. Akt 3. Sc.

i Forligelses-Commissionen sad Borgerrepræsentanterne paa Omgang en Maaned ad Gangen.

Vigilius af lat. vigil, aarvaagen; Haufniensis fra Kjøbenhavn.

S. 313 pium desiderium] fromt Ønske.

S. 314 det sidste Afsnit af Logiken] herved sigtes til Hegels Logik; dens sidste Afsnit er dog ikke overskrevet: Virkeligheden, men vel det sidste Afsnit af dens mellemste Del, Læren om Væsenet.

Tro det Umiddelbare] se Anm. t. III Bd. S. 132, og jvfr. E. P. V B 49,2, hvor der af Udgiverne henvises til Rasmus Nielsen, De speculativo sacræ historiæ tractandæ methodo S. 6, og Martensen, De autonomia conscientiæ sui humanæ S. 2 ff.

πρῶτον ψεῦδος (proton pseudos)] Grundvildfarelse.

Logiken] o: Hegels Logik; se Værke III S. 59 ff.

i næsten kun propædeutiske Undersøgelser] her sigtes maaskee til Stilling: Philosophiske Betragtninger over den speculative Logiks Betydning (Kbhvn. 1842) S. 45 f.

S. 315 Hegel og Skole] se Hegels Logik, Indledningen og Slutningen (Værke III S. 40 ff. og V S. 329 ff.), og hans Encyclopædi § 383. Om Modsætningen til Kant se særlig Værke III S. 44.

Schelling] f. Ex. i System des transcendentalen Idealismus (Værke 1. Abth. 3. Bd. S. 369 ff.).

S. 316 λόγος (logos)] „Ordet" i christelig Betydning, men ogsaa „Tanken" i philosophisk Betydning; deraf Logik = Tænkelære. Her sigtes vist nærmest til Stillings ovenfor anf. Skrift S. 11; jvfr. dog ogsaa Marheinekes Dogmatik 2. Udg. § 208.

Exempli gratia] for Exempel. I det Følgende hentydes til Hegels Logik 2. Bog Beg. (Werke IV S. 3 og 8).

tempus præteritum] forbigangen Tid.

biløbige Forklaringer] ɔ: Forklaringer i Forbigaaende (beiläufige).

Lulu] saaledes hedder en „romantisk Opera" af C. F. Güntelberg (Kbhvn. 1824). At Lulu deri bevæges paa en Maskine, er der rigtignok ingen Antydning af.

S. 317 „**nødvendige Andet**"] jvfr. Hegels Logik III (Werke V) S. 340 (netop dette Udtryk findes dog ikke der).

det Negative er det Onde] se Hegel, Philosophie des Rechts § 18. § 139 Zusatz.

Mad. Staël-Holstein] der sigtes vist til De l'Allemagne III Kap. 8, hvor Mad. Staël-Holstein siger, at selv ubetydelige Mennesker har forekommet hende aandrige paa Grund af deres Kendskab til den spekulative Philosophi.

S. 318 **Hunden, der foretrak Skyggen**] rigtigere: Speilbilledet af Kødet i Vandet. Se Phædrus's Fabler Nr. 5.

S. 319 **de potentia** efter Muligheds; **de actu** efter Virkelighed; **in actu** i Virkelighed.

S. 320 **Socrates**] f. Ex. i Platons Gorgias pag. 448 e.

S. 321 **hvad der siges om Loven**] Galat. 3,24; jvfr. ogsaa 19 og 21.

Definition af Dyd] i Concepten er tilføiet „(καλοκαγαθια)", ɔ: det græske Ord for mandlig Fuldkommenhed. Ordet er sammensat af **kalos**, skøn, og **agathos**, god.

Ethica Nicomachæa] (rigtigere: —chea) f. Ex. I 8 Slutn.

S. 322 **discrimen rerum**] Vendepunkt, Krise.

for at Kjetterne ikke skulle forstaae ham] III Bd. S. 287.

p. 34] III Bd. S. 212.

Kant] i Kritik der Urtheilskraft § 2 ff. (interesselos, ɔ: uinteressert).

S. 323 **κατ' ἐξοχήν (kat' exochén)**] i fortrinlig Forstand.

Derfor siger Constantin flere Gange] III Bd. S. 248. 246.

p. 142] III Bd. S. 283.

Prof. Heiberg] i hans Nytaarsgave „Urania, Aarbog for 1844" S. 97 ff. Jvfr. „Forord" og E. P. IV B 101—24.

at han hidindtil Intet har svaret] jvfr. E. P. IV B 108—09.

S. 324 **stricte**] i streng Forstand.

naar man i den finder et Dogme om Engle o. ſ. v.] jvfr. Hutterus redivivus ved Haſe § 73 ff. § 38 ff.

den græſke Naturſpeculation] navnlig Demokrit, men ogſaa ældre, ſom Anaximander.

Schleiermacher] i Der chriſtliche Glaube, Berlin 1821—22.

à tout prix] for enhver Pris.

S. 325 πρώτη φιλοσοφία (prote philosophia)] den første Philoſophi. Se Ariſtoteles's Methaphyſik V 1, hvor den „første Philoſophi" ogſaa kaldes den „theologiſke".

Schelling] i Berliner Forelæsningerne, ſom S. K. hørte, men ſom i 1844 endnu ikke var offentliggjorte. Se nu Werke 2. Abth. 3. Bd. S. 103, og jvfr. E. P. IV C 46.

S. 326 secunda philosophia] den anden Philoſophi.

i en ældre Philoſophie] Leibniz's, ſe ovenfor S. 235.

Conſtantin Conſtantius] ſe ovenfor S. 322.

S. 327 Archimedes] ſe ovenfor S. 200.

S. 328 Man har kaldet Pſychologien o. ſ. v.] ſe Hegel, Encyclopädie § 387. Roſenkranz, Pſychologie oder die Wiſſenſchaft vom ſubjectiven Geiſt, Königsberg 1837.

S. 329 donum divinitus datum o. ſ. v.] en af Gud ſkænket, overnaturlig og vidunderlig Gave. Jvfr. Catechism. Rom. 1,2,19, og Hutterus redivivus § 80,4. § 81. (Det noiagtige Citat er ikke fundet.)

den foederale Dogmatik] en dogmatiſk Retning, der opkom i Holland midt i det 17. Aarhundrede. Den inddelte Dogmatiken i en dobbelt Pagt (foedus): Gerningernes Pagt (Uſkyldighedstilſtanden), og Naadens Pagt (efter Syndefaldet). Den første Pagt ſluttede Adam ſom Repræſentant for hele Slægten. Se Bretſchneiders Dogmatik 3. Udg. I S. 68. II S. 70 f.

S. 330 De ſchmalkaldiſke Artikler] III 1,3: Arvesynden er en ſaa dyb og afſkyelig Fordærvelſe af Naturen, at den ikke kan indſes af noget Menneſkes Fornuft, men maa erkendes og tros udaf Skriftens Aabenbaring.

ἁμάρτημα προτοπατορικόν (rigtigere: πρωτοπατορικόν)] ordret: den første Faders Synd.

Vitium originis] ordret: Oprindelſens Synd (Tertullian de anima 41).

S. 331 Peccatum originale den oprindelige Synd; quia originaliter tradatur fordi den overleveres fra Oprindelſen af. Citatet af Auguſtin er ikke fundet.)

peccatum originans] foraarſagende (Arve-) Synd, o: Arvesynden ſeet ſom bevirkende aktuelle Synder; peccatum ori-

ginatum foraarſaget Arveſynd, o: Arveſynden ſeet ſom det ſyndige Anlæg, der har ſin Oprindelſe udenfor Menneſket. Se Schleiermacher, Glaubenslehre I § 71 (3. Udg. S. 383).

carentia imaginis dei Undværen (Manglen) af Guds Billede; defectio justitiæ originalis Tab af den oprindelige Retfærdighed. Det er ikke rigtigt at Proteſtantismen forkaſter diſſe Beſtemmelſer; ſe Formula Concordiæ II 1,10, og jvfr. Apologia Augustanæ Confessionis II 15—23.

poena Straf; concupiscentiam o. ſ. v.] Modſtanderne paaſtaar at Begærligheden er en Straf, ikke en Synd. Apol. Aug. Conf. II 38. Heller ikke dette forkaſtes forøvrigt; ſe Apol. Aug. Conf. II 47.

vitium Laſt, peccatum Synd, reatus Skyld, culpa Brøde. Jvfr. Conf. Aug. I 2. Form. Concord. Solid. Decl. I 9.

nunc quoque o. ſ. v.] ogſaa nu bringende Guds Brede over dem der har ſyndet efter Adams Exempel. (Citatet har ikke kunnet eftervi ſes.)

quo fit o. ſ. v.] hvoraf følger at vi alle formedelſt Adams og Evas Ulydighed er forhadte for Gud. Form. Conc. II 1,9. Til det Følgende jvfr. ſmſtds. 8.

drachontiſke] o: drakontiſke (drakoniſke). Den attiſke Lovgiver Drakons Love ſkal have faſtſat Dødsſtraf for næſten alle Forbrydelſer og derfor ſnart være blevet afſkaffede.

S. 332 pelagianſke, ſocinianſke] Pelagianerne negtede Arveſynden og paaſtod at ethvert Menneſke fødes ligeſom Adam var før Syndefaldet (derfor „Eettal"). Socinianerne (Unitarierne) har herom ſamme Lære.

S. 333 caput generis o. ſ. v.] Menneſkeſlægtens Hoved efter Naturen; ſom den af hvis Sæd den er kommet (seminale); ſom den der har ſluttet den første Pagt med Gud (foederale). — De to første Betegnelſer er almindelige i ældre lutherſt Dogmatik, den ſidſte tilhører Føderaltheologien. Jvfr. Bretſchneider, Dogmatik II S. 70 f.; Hutterus redivivus § 85,6.

S. 334 Schelling] i Darſtellung meines Syſtems § 23 ff. (Werke 1. Abth. IV S. 123 ff.); fernere Darſtellungen § V (ſmſtds. S. 412 ff.).

hos Eſchenmayer] her ſigtes til Eſchenmayer: Principia quaedam disciplinae naturali, in primis Chemiae, ex Metaphysica naturae substernenda. Tübingen 1796. Jvfr. Schellings Ideen zu einer Philoſophie der Natur (Werke 1. Abth. II) S. 313, hvor E.s Skrift roſes. Senere kom Schelling i Polemik med Eſchenmayer (ſe Philoſophie und Religion, Werke 1. Abth. VI, ſærlig S. 38 ff.; Briefwechſel mit Eſchenmayer, ſmſtds. VIII

S. 145 ff.); men en særlig Bemærkning mod Disputatsen er ikke fundet.

Hegel statuerede Springet] se Logik I (Werke III) S. 402 ff. 450.

Rosenkranz] se Psychologie (2. Udg.) S. 352.

I det sidst udkomne Skrift] Schelling. 1842.

S. 335 generatio æquivoca] Avling uden Parring.

Trop] se Recensenten og Dyret 2. Sc.: Jeg kan, hvad Øieblik det skal være, skaffe Atteſt paa, at jeg har været nær ved at tage latinſt juridiſk Examen.

især i vor Tid] se Clauſen, Katholicismens og Proteſtantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus S. 521 ff.

S. 337 Læren om, at Adam og Chriſtus svare til hinanden findes allerede hos Paulus Rom. 5,12—21. 1. Kor. 15,21.22.

S. 338 de blaae Drenge] o: Drengene paa Opfostringshuſet.

S. 339 Dogmatiker, der dog ellers ønske at være nogenlunde rettroende] se f. Ex. Marheinekes Dogmatik § 260; jvfr. ogsaa Hegels Philoſophie der Religion II (Werke XII 2. Udg. S. 259.

Hegels yndede Bemærkning] jvfr. Logik I S. 110 f. III S. 340.

S. 341 Hegel] i Logiken I S. 78.

medens den i Logiken] „den" maa her betyde Umiddelbarheden; den kommer for ſilde til at blive ophævet, fordi den er ophævet. Uſkyldigheden forekommer aldeles ikke i Logiken.

S. 342 „og enhver Mund ſkal tilſtoppes"] Rom. 3,19.

S. 343 født i Elendighed o. ſ. v.] jvfr. Pſ. 51,7: See, jeg er født i Misgjerning, og min Moder haver undfanget mig i Synd. (Benyttet i Daabs-Ritualet.)

bære al Verdens Synd] Joh. Ev. 1,29.

Uſteris Udvikling] Uſteri, Entwickelung des pauliniſchen Lehrbegriffes. 4. Udg. Zürich 1832. 1. Th. 2. Abſchn. (S. 28 ff.).

S. 344 Fr. Baader] f. Ex. Vorleſungen über religiöſe Philoſophie § 35 (Werke I S. 249 ff.).

concupiscentia] Begær. Jvfr. Conf. Aug. I 2,1. Apol. Conf. II 2 ff.

S. 345 den perſiſke Konge] Kambyſes ſkal ved Beleiringen af Peluſium have ſtillet Ægypternes hellige Dyr foran ſin Hær og derved forhindret de Beleirede i at ſkyde paa den. Polyæn, Strategem. 7,9.

Omnes homines o. ſ. v.] Alle paa naturlig Maade avlede Mennesker fødes med Synd, d. v. ſ. uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud og med Begær. Conf. Aug. I 2,1.

Bibelens] 1. Mose Bog 3,5.

S. 346 som Mulighed for Muligheden] der menes: for Friheden; jvfr. textkrit. Anh.

S. 352 volente deo] med Guds Hjælp.

Jacob] 1,13 f.

S. 353 Projektmagerier] her kan tænkes paa Overveielser af den Art som Auguſtin anſtiller i de civ. dei 14,23: om der ogſaa vilde have fundet Forplantning Sted i Paradiſet, hvis ingen havde ſyndet.

Medhold i Skriften] jvfr. 1. Mose Bog 2,25.

S. 354 liberum arbitrium] fri Villie, frit Valg. K. har denne Bemærkning fra Leibniz, ſe E. P. IV C 31. 36. 39.

den kloge Elſe] i Grimm's Kinder- und Hausmährchen I Nr. 34. (Maaſkee ſkal Komma efter Projekter ſlettes, ſe textkrit. Anh.)

S. 355 discrimen rerum] Kriſe.

Nebucadnezar blev en Oxe] ſe Daniels Bog 4,25 og 33. De 4000 Aar er et vilkaarligt Tal; Nebucadnezar levede omkring 600 f. Chr. De 6000 Aar derimod refererer ſig til den almindelige Anſættelſe af Verdens Skabelſe til ca. 4000 f. Chr.

S. 356 Soldin] en Boghandler i Grønnegade, om hvem følgende Anekdote fortælles. En Kunde kom ind i Butikken, og medens S. var oppe paa en Stige for at hente en Bog, ſagde Kunden nogle Ord til hans Kone med S.'s Stemme og Tonefald. S. vendte ſig da til Konen og ſpurgte: Rebecca, er det mig ſom taler? (Efter mundtlig Tradition.)

S. 358 Skabningens Forlængſel] Paulus Rom. 8,19, jvfr. nedenfor S. 363.

Dette bliver ſenere behandlet] i Cap. IV § 2.

S. 359 notarialiter] ved Notarius publicus.

S. 363 ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως (apokaradokia tes ktiseos)] Skabningens Forlængſel.

S. 364 Fr. Baader] f. Ex. i Speculative Dogmatik XVII (Werke VII S. 143 ff.).

Enkelte Mænd af den Schellingſke Skole] i Concepten er tilføiet: Schubert, Eſchenmayer, Görres, Steffens.

hos Hegel] f. Ex. i Logiken I S. 43; med udtrykkelig Henvisning til det platoniſke Udtryk τὸ ἕτερον (to heteron, det Andet) i Geſchichte der Philoſophie II S. 213 (Werke XIV, 2. Udg.).

en Melancholie o. ſ. v.] ſe Philoſophiſche Unterſuchungen über das Weſen der menſchlichen Freiheit, Werke 1. Abth. VII S. 399.

S. 365 Marheineke] Zur Kritik der Schellingschen Offenbarungsphilosophie, Berlin 1843 S. 47.

Alteration] jvfr. Rosenkranz, Schelling S. 310. (K. ses af Concepten at have benyttet dette Værk her.)

adulterare egl.: forføre til Ægteskabsbrud; dernæst: forfalske, forvanske.

altérer les monnaies forfalske Penge; être altéré blive forstrækket.

S. 367 stricte sic dicta i Ordets strenge Forstand.

S. 368 Holberg] jvfr. Erasmus Montanus 4. Akt 4. Sc.

S. 369 in pleno] under Eet.

S. 372 siger Skriften] 1. Mose Bog 3,16.

S. 375 τέλος (telos)] Maal, Formaal.

genus] Kon.

Xenophon] her maa sigtes til Memorab. 2,6,32, hvor der dog ikke er Tale om at elske Kvinder, men om at kysse unge Mænd. Sokrates anbefaler at kysse de Stygge, fordi de vil finde sig deri i den Tro, at de kaldes skønne for deres Sjæls Skyld.

S. 376 Sokrates taler om Kysset] i Xenophons Memorab. 1,3,8 ff.

nesciunt o. s. v.] vore [ɔ: de belgiske] unge Piger veed ikke, at der er nogen Indledning til Sandselighed i Diekast og Kys, og hengiver sig derfor dertil. Eders [ɔ: de italienske] veed det. Se Baylés Lexikon under Puteanus, Anm. J.

Athenæus] Dipnosoph. 5. B. pag. 219 d.

da det jo fortælles] i Plutarchs Perikles 24,2.

Xenophons Fortælling] i Symposiet 2,10; jvfr. Begrebet Ironi 1. Del Kap. 2 Slutn. (S. V.[1] XIII S. 274 Anm.).

S. 377 mulieres subintroductæ (hemmelig indførte Kvinder) kaldtes i Middelalderen de Geistliges Konkubiner. Oprindelig var Forholdet opstaaet, ikke som Konkubinat, men som rent aandeligt Samvær; hertil sigter vistnok K. paa dette Sted.

S. 379 Hvad Skriften lærer] 2. Mose Bog 20,5; 5. Mose Bog 5,9.

de te fabula narratur] om dig fortælles Historien (Fabelen) (Hor. Sat. 1,1,70).

S. 380 det Quantitative er jo netop den uendelige Grændse] jvfr. Hegel, Logik I S. 262 ff.

S. 381 qua] i Egenskab af.

S. 382 rana paradoxa] Saaledes betegnedes tidligere et Dyr med Frøben og Salamanderhale; det hed sig at dets Forvandling foregik omvendt af Frøens, saa at det tilsidst blev en Fisk. Det viste sig dog kun at være en stor Haletudse. Se Cepede's

Naturgeſchichte der Amphibien ved Bechſtein, Weimar 1800, II S. 391 og Tavle XXXI.

S. 383 i den nyere Videnſkab] ſiden Kant, Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft (1. Stykke III). Jvfr. ogſaa Hegel, Philoſophie des Rechts § 139. Philoſophie der Religion II (Werke XII 2,2. Aufl.) S. 261.

S. 384 en eller anden aandrig Myſtagog] der ſigtes viſtnok til Grundtvigs Nordens Mythologi (2. Udg. 1832), hvor der S. 413 tales om Mythe-Smedenes „Falke-Syn" for den hiſtoriſke Gang i Menneſke-Livet. Ogſaa „Mundharpe" er et Grundtvigſk Udtryk.

S. 385 γνῶθι σαυτόν (gnothi sauton)] kend dig ſelv. — Det Følgende kan være en Hentydning til Stilling, Philoſophiſke Betragtninger over den ſpeculative Logik (S. 12). Jvfr. ogſaa Heiberg, Indledning-Foredrag til det logiſke Curſus (Proſaiſke Skrifter I S. 472).

Kirkens Lære om Opſtandelſens Beſkaffenhed] Efter Haſe's Hutterus redivivus § 130,7 beholdes Konsforſkellen i Opſtandelſen, dog excluso semine et lacte.

Foreſtillinger om Engle] At Englene er konsløſe, ſlutter man af Luc. 20,34—36. Se Bretſchneider, Dogmatik I (3. Udg.) § 101,2.

de dogmatiſke Beſtemmelſer i Retning af Chriſti Perſon] her tænkes maaſkee paa, at der tillægges Chriſtus's menneſkelige Natur Syndefriheb; ſe Bretſchneider, Dogmatik II § 136.

unum noris omnes (nl. noris, der ſædvanlig tilføies)] kender man Een, kender man alle. (Terents's Phormio 265.)

S. 386 Heiterkeit] jvfr. Hegel, Philoſophie der Religion II S. 131.

S. 387 omphalo-pſychitiſk] o: i Lighed med de græſke Munke Omphalopsychoi (Navle-Sjæle) eller Heſychaſter, der ved at forholde ſig fuldſtændig roligt og kun ſtirre paa deres Navle mente at opnaa en Skuen af den guddommelige Herlighed. — Det centrale Intet er den hegelſke Philoſophis Begyndelſe (den rene Væren = det rene Intet).

S. 388 agentia] Drivfjedre.

κίνησις (kinesis) egl. Bevægelſe; bruges af Ariſtoteles for at betegne enhver Forandring. Jvfr. ovenfor S. 265.

τὸ μὴ ὄν (to me on), det ikke Værende; τὸ κενόν (to kenon), det Tomme.

den, der udſiger det Ikke-Værende o. ſ. v.] Platon, Sophiſten pag. 237 e. Om Gendrivelſen af denne Sætning

dreier paa en Maade hele Resten af Dialogen sig; se særlig pag. 256 ff.

Gorgias] herved maa sigtes til Udviklingen pag. 464 b ff., hvor Sokrates definerer Rhetoriken og Sophistiken som „Billeder" (forfalskede Efterligninger) af Retfærdigheden og Lovgiverkunsten. Jvfr. Sophisten pag. 259 c ff.

S. 389 Mars's Rustning] beror vist paa en Forvexling med den i græske Sagn omtalte „Hades's Hjelm", der gjorde usynlig. Athene tager den paa i Kampen mod Ares (Mars) Iliad. 5,845.

τὸ ἐναντίον (to enantion) egl. „det Modsatte".

ἀλλ' εἰ ὅ ἐστιν ἕν o. s. v.] men hvis man kan bevise at selve Begrebet Eet er Mange, og omvendt, at Mange er Eet, ja det vil forbause mig; og ligesaa med alt andet. (Parmen. pag. 129 b. c.)

ἄτοπον (atopon) ordret: hvad der ingen Plads har; dernæst: besynderligt, urimeligt. Om Øieblikket (τὸ ἐξαίφνης) staar Udtrykket i Parmenides pag. 156 d.

μεταβολή (metabole)] egl. „Omslag"; jvfr. Parmenides 156 d. e.

S. 390 erindrer jeg engang at have hørt en Speculerende sige] se E. P. IV B I (S. 143); V B 55,3.

hverken bestemmes eller sammenblandes] urigtig Oversættelse af de citerede Ord, der betyder: „hverken adskilles eller sammensættes", og hvis Mening er, at „Øieblikket" er Overgang ogsaa hvor der er Tale om Adskillelse og Sammensætning, ligesom i de andre Exempler.

τὸ δὲ εἶναι o. s. v.] „er ikke det „at være" Delagtighed i Væren [saaledes rigtigere end „Væsen"] i Forbindelse med den nærværende Tid?" Plato vil egentlig ikke sige andet end at τὸ εἶναι er Præsens og altsaa udtrykker Væren i Nutiden. — Jvfr. E. P. IV C 70.

I den nærmere Udvikling] pag. 152 b—e.

I den nyeste Philosophie] den hegelske, der begynder med den rene Væren som den yderste Abstraktion for derfra at gaa videre til stedse konkretere Bestemmelser.

S. 391 en Kaffemølle] o: en Hyrevogn (opr. en alm. Bondervogn, senere gerne en stor Charabanc eller Holstenskvogn, „Kapervogn") der havde Stade udenfor en af Byens Porte og kaprede Passagerer til Dyrehaven.

S. 392 Inderne tale om en Kongerække o. s. v.] se Hegel, Philosophie der Geschichte (Werke IX 2. Aufl.) S. 200: „So heißt es von Königen, sie hätten siebzigtausend Jahr oder mehr regiert."

Dette er forøvrigt Rummet o. s. v.] se Hegel, Encyclopädie § 259 f.

S. 393 præsens nærværende; præsentes dii Guderne som nærværende, d: som umiddelbart indgribende.

S. 394 Ingeborg] i Tegnérs Frithiofs Saga IX (S. 71 i Originaludgaven; men der tænkes snarere paa en Illustration dertil).

τὸ ἐξαίφνης (to exaiphnes)] ordret: det Pludselige.

movere] at bevæge.

ἐν ἀτόμῳ o. s. v.] i et Nu og et Øieblik. 1. Kor. 15,52. (ἀτόμῳ egl. „Atom", udelelig Størrelse.)

S. 396 den platoniske Erindren] Plato anfører som et Bevis paa Sjælens Udødelighed, at vi i dette Liv finder Phænomener (Erkendelsen af abstrakte Begreber som det Skønne, det Gode o. s. v.), der kun kan forklares som Erindringer fra en tidligere Tilværelse (Phædon pag. 72e ff.).

den philosophiske Afdøen] nemlig fra Sandseligheden (i videste Forstand); bestemmes i Platos Phædon 64a ff. som Philosophens Opgave her i Livet, hvorved han gaar over i „Evigheden".

historisk] se E. P. V B 56,7, hvoraf fremgaar at K. har tænkt paa Udtrykket „den Gamle af Dage" om Guddommen (Dan. 7,9.13.22.).

S. 397 discrimen] Skel.

S. 399 si placet] om man vil.

Lessings skjønne Afhandling] Wie die Alten den Tod gebildet, Werke VIII S. 197—248 Maltzahn.

gik ud som Skolebørnene] et Udtryk der bruges om Gnisterne af brændende Papir, der gaar ud een efter een. Jvfr. Andersens Eventyr „Hørren" Slutn.

S. 401 οἱ ἀπηλγηκότες (hoi apelgekotes)] de Følesløse; egl. de der har tabt Evnen til at føle Smerte.

S. 402 den eneste Ironiker og den største Humorist] Sokrates og Hamann; jvfr. Mottoet.

vorder dumt] ordret Oversættelse af det græske Ord μωρανθῇ (Matth. 5,13; Luc. 14,34), der kommer af μωρός, taabelig, dum.

S. 404 Paulus] 1. Kor. 8,4 („en Afgud er Intet i Verden" i den autoriserede Oversættelse; de græske Ord kan betyde begge Dele).

S. 405 Geniet er... Subjektivitet] jvfr. Hegels Æsthetik (Werke X, 1) S. 364 f.

S. 406 sensu eminentiori] i mere udmærket Forstand.

Ansich] Udtryk af den Hegelske Philosophi. At noget er „an sich" betyder hos Hegel, at det ikke er for noget andet, men i

sig selv (saaledes at der samtidig tænkes paa Benegtelsen af at være „for et Andet"). Se Logiken I S. 125 ff. Anvendt paa Geniet betyder dette, at det, bestemt umiddelbart (irreligiøst), har sit Maal og sin Lov alene i sig selv og ikke udenfor sig.

S. 407 intimere for] indlede, slaa til Lyd for.

seil Du kun, Du fører Cæsar o. s. v.] Da Cæsars Tropper ikke kunde komme over fra Brundisium til Epirus, hvor han selv var, forsøgte han for selv at hente dem at sætte over paa et lille Skib og ukendt af Mandskabet. Det blev Storm undervejs, og da Styrmanden vilde vende om, skal Cæsar have sagt de citerede Ord til ham. (Plutarchs Cæsar 38.)

S. 411 carpokratianske] Karpokratianerne, en gnostisk Sekt fra 2. Aarhundrede, lærte, at Mennesket for at blive fuldkommet maatte begaa alle Handlinger, selv de ryggesløseste. Saalænge dette ikke var naaet, fødtes man stadig paany.

Saaledes gjentages jo Offeret i Katholicismen] i Messen.

S. 413 Middelalderens Feil] her tænkes væsentlig paa Klosterbevægelsen.

Plato] i Protagoras pag. 320 ff.

S. 415 Talleyrand (og allerede før ham Young] Talleyrand skal have sagt til en spansk Gesandt i 1807: Mennesket har faaet Sproget for at skjule sine Tanker. Young har samme Tanke i Love of Fame II 208. Se E. P. V A 19.

S. 420 liberum arbitrium] frit Valg.

Leibnitz] se f. Ex. Theodiceen § 319 f. Jvfr. E. P. IV C 39.

sit venia verbo] man tilgive mig Udtrykket.

ἀπό (apo)] fra, bort fra.

οἵτινες δίκην o. s. v.] hvilke skulle faa deres Straf i evig Fordærvelse, (udelukkede) fra Herrens Ansigt og hans Krafts Herlighed.

S. 421 λόγος ἀργός o. s. v.] alle Udtrykkene betyder: det dovne Raisonnement (ɔ: det som gør doven og ligegyldig). Saaledes betegnede Chrysipp og efter ham Cicero (de fato 12,28) den fatalistiske Betragtning, hvorefter det var lige meget hvad et Menneske gjorde (f. Ex. naar han var syg), da Udfaldet dog alene beroede paa Skæbnen. K. har Udtrykkene fra Leibniz's Theodicee § 55, se E. P. IV A 12.

Commandanten] i Don Juan 2. Akt, sidste Scene (Kruses Bearbeidelse).

S. 422 in succum et sanguinem] egl. i Saft og Blod; i Kød og Blod.

Myreſlugeren] o: Myreløvens Larve.

Schelling] „i hans Syſtem des transcendentalen Idealismus" (utrykt Tilføielſe til dette Sted), Werke 1. Abth. III S. 549.

S. 423 Lear] IV Akt 6. Scene (Gloſter: O ruined piece of nature!).

S. 426 Fichte] ſe Die Beſtimmung des Menſchen (1800), Werke II S. 311 (Tanken findes oftere, f. Ex. Werke V S. 565; VII S. 14).

S. 427 Lavater] hermed ſigtes til L.s Værk Phyſiognomiſche Fragmente (Leipzig 1775—78), hvori forøvrigt dyriſke Phyſiognomier ſpiller en ringe Rolle.

S. 430 Auguſtinus ſynes ikke at have anbefalet Livsſtraffe mod Kætterne; i et Brev til Donatus (Opera, Antwerpen 1700, II Bd. Sp. 204 e) proteſterer han udtrykkelig derimod, og den ſamme Tanke findes oftere. Derimod ſynes Tertullian (Scorpiace 2) at anbefale Livsſtraffe mod Kættere.

Socrates] i Platons Gorgias pag. 479 a, hvor han ſammenligner de Uretfærdiges Frygt for Straf med Barnets Frygt for „at ſkæres og brændes, fordi det gør ondt."

in specie] ſpecielt. — Stedet hos Hoffmann har ikke ladet ſig efterviſe.

S. 432 κατ' ἐξοχήν (kat' exochen)] fortrinsvis.

den religieuſe Betydning] communicere = indtage Nadverens Sakramente.

S. 433 τί ἐμοὶ καὶ σοί; (ti emoi kai soi)] hvad har jeg med dig at gøre? (Marc. 5,7. Luc. 8,28.)

En Dæmoniſk beder Chriſtus] ſynes at bero paa en Feiltagelſe.

S. 435 conditio sine qua non] ufravigelig Betingelſe.

S. 437 Hamlet] 1. Akt 2. Scene („And whatsoever else shall hap to-night, Give it an understanding, but no tongue").

Derfor kaldes Djævelen ogſaa Løgnens Fader] Joh. Evang. 8,44 (efter den almindelige Overſættelſe).

S. 440 et Folkeſagn] har ikke ladet ſig efterviſe.

Enten-Eller] ſe denne Udgaves 1. Bd. S. 35 ff., ſærlig S. 77 f.

Ballet, der hedder Fauſt] af Bournonville, opført forſte Gang 1832. Jvfr. E. P. IV A 94.

S. 442 C. Winslow ſpillede Kliſter i Heibergs De Uadſtillelige fra 1827—34; døde i Oktbr. 1834. — Jvfr. E. P. ſmſtds.

S. 444 Bellmann] ſe Perſonliſterne til Fredmans Epiſtlar og til Fredmans Sånger (Værker I S. 11 ff. 325 ff.).

Hegel] i Anmeldelſen af Solgers nachgelaſſene Schriften, Werke XVI S. 487.

lukke sin Dør osv.] jvfr. Matth. 6,6.

S. 445 Corporisations-Akt] jvfr. Schelling, Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit, Werke 1. Abth. VII S. 387.

S. 447 Duchatelet] Parent Duchatelet, De la prostitution de la ville de Paris. K. har Henvisningen fra Rosenkranz's Psychologie 1. Udg. S. 334, der citerer D. I Cap. VIII. Jvfr. E. P. V B 60 (S. 134) og 72,26.

σοφία δαιμονιώδης (sophia daimoniodes)] dæmonisk (dæmon-agtig) Visdom. Den siges hos Jac. at foraarsage Nid og Kivagtighed.

καὶ τὰ δαιμόνια o. s. v.] (du troer at der er een Gud til; du gør Ret deri;) ogsaa Dæmonerne troe det, og gyse.

S. 448 den nyeste Philosophies Aandrighed] jvfr. Stilling, Philosophiske Betragtninger o. s. v. S. 34. 37.

Fichte] se Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre (Werke I) S. 40 ff., hvor der lægges Vægt paa Visheden af Philosophiens første Grundsætning.

S. 452 Deitikose] o: Deiktikose, paapegende, personlige. Jvfr. S. V. VI S. 346.

S. 453 Görres Mystik] J. Görres, Die christliche Mystik. 4 Bd. 1836.

S. 455 de affectionibus] „om Sindsbevægelser" (kaldes almindelig de passionibus el. de affectibus) Pars I Artic. LIII.

efter Platos og Aristoteles's Begreb] se ovenfor S. 272.

S. 456 Macbeth] 2. Akt 3. Scene (efter at Mordet er opdaget og bekendtgjort).

Prædikeren] 1,2.

omnis affirmatio est negatio] enhver Bekræftelse er en Benegtelse.

Herbart hævdede i Modsætning til Kant og den idealistiske Philosophi Tingenes Realitet og bestemte Væren som den absolute Position, der udelukker al Negation. Se hans Methaphysik II § 201—04.

S. 457 Rosenkrantz's Psychologie] 1. Udg. (Königsberg 1837).

S. 458 i Phænomenologien] urigtigt; „Vane" behandles i Anthropologien 2. Afsnit 3. Cap.

S. 459 i „Gjentagelsen"] denne Udgaves III Bd. S. 195.

S. 460 volente deo] med Guds Hjælp.

Albertus o. s. v.] Albertus blev pludselig fra Æsel til Philosoph og fra Philosoph til Æsel.

profecto si o. s. v.] sandelig, dersom jeg af Ondskab og

Stridbarhed vilde det, kunde jeg med stærkere Grunde afkræfte den og ved at nedsætte den modbevise den.

de tre store Bedragere] Moses, Christus og Muhammed. Se Tennemann anf. Sted.

S. 461 Bellerophon faldt efter det almindelige Sagn af Pegasus, da han vilde ride op til Himlen paa den. K. synes at have blandet dette Motiv sammen med Fortællingen i Euripides's Stheneboia, hvorefter Bellerophon vendte tilbage fra Lykien til Argos og fik Dronningen dèr, som havde været Skyld i hans Landsforvisning, til at bestige Pegasus med ham under Foregivende af, at han besvarede hendes Kærlighed, men styrtede hende i Havet paa Veien til Lykien.

Constantin Constantius] i Gjentagelsen, denne Udg.s III Bd. S. 283. Jvfr. ovenfor S. 323.

S. 462 gjor Øieblikket til en Abstraktion] jvfr. ovenfor S. 393 ff.

c) Man boier Evigheden o. s. v.] Af E. P. V B 60 (S. 137) og 72,32 ses at K. her har tænkt paa Bettinas Breve.

S. 463 Kunsten er en Anticipation af det evige Liv] se Poul Møller, Efterladte Skrifter 2. Udg. S. 90 („Kunsten er en Anticipation af det salige Liv").

agerer Dante] Hentydning til Heibergs En Sjæl efter Døden, og til Martensens Anmeldelse deraf i Fædrelandet 1841, Sp. 3209 ff. Jvfr. E. P. IV B 46 (S. 203).

Ich—Ich] Hentydning til den med Fichte begyndte, med Schelling og Hegel fortsatte idealistiske Philosophi, hvori Jeg'et dels opfattes empirisk, dels og væsentlig absolut, som identisk med „det Absolute".

Poul Møller] i Afhandlingen om Udødeligheden 4. Stykke (Værker 2. Udg. V S. 65—76). Smstds. ogsaa om Hegelianernes Forlegenhed med den personlige Udødelighed, som der i Hegels System ikke var Plads til.

Eller man opfatter o. s. v.] Hentydning til Martensens Anmeldelse i Fædrelandet 1841, se ovenfor, og jvfr. E. P. V B 60 (S. 137).

et Menneske skal gjøre Regnskab o. s. v.] Matth. 12,36.

S. 464 Græcitetens Foreſtilling] Foreſtillingen om Lethe, Glemselens Flod, findes først hos Platon, Staten X pag. 621 c.

inter et inter] mellem det Ene og det Andet.

S. 465 Grims Eventyr] Grimm, Kinder- und Hausmährchen I Nr. 4; II Nr. 121.

naar det hedder om Christus] Matth. 36,37. 38; Marc. 14,33. 34; Joh. 12,27.

naar han siger til Judas] Joh. 13,27.
det forfærdelige Ord] Marc. 15,34.

S. 468 et Stykke af Chodowiecki] har ikke kunnet efterviſes.

S. 469 Socrates] i Platons Phædon pag. 117 b.

S. 470 Socrates siger i Kratyll] o: i Platos Kratylos pag. 428 d. Jvfr. E. P. IV A 124.

S. 471 den Mand, der drog fra Jericho] Luc. 10,30 („fra Jeruſalem til Jericho"; jvfr. textkritiſk Anhang).

S. 472 Hamann] jvfr. E. P. III A 235.

S. 473 *αὐτουργός* o. ſ. v.] egl. „Selvdyrker af Philoſophien", i Modſætning til dem der har lært den af andre; Ordet *αὐτουργός* (auturgos) bruges egentlig om Landmanden, der ſelv dyrker ſin Jord. *Θεουργός* (theurgos) maa da efter Sammenhængen betyde: den der arbeider i Guds Tjeneſte.

Enten-Eller] i denne Udgaves II Bd. S. 292.

Xenophons Convivium] 1,5.

B
4372
A2
1920
Bd.4

Kierkegaard, Søren Aabye
Samlede vaerker
2. udg.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY